I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: DİL MƏSƏLƏLƏRİ

Beynəlxalq elmi konfrans

I TÜRKOLOJİ KONGRESİ'NİN 100 YILDÖNÜMÜ: DİL SORUNLARI

Uluslararası Bilimsel Konferans

100TH ANNIVERSARY OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS: LANGUAGE PROBLEMS

International Scientific Conference

BAKI- 2026

"I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: DİL MƏSƏLƏLƏRİ"
Beynəlxalq elmi konfransın

XÜLASƏLƏR TOPLUSU

14-15 May 2026, BAKI/AZƏRBAYCAN

"I TÜRKOLOJİ KONGRESİ'NİN 100 YILDÖNÜMÜ: DİL SORUNLARI"
Uluslararası Bilimsel Konferansın

ÖZETLER TOPLUSU

14-15 Mayıs, BAKÜ/AZERBAYCAN

"100TH ANNIVERSARY OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS: LANGUAGE PROBLEMS"
International Scientific Conference

PROSEDDİNGS BOOK

14-15 May 2026, BAKU/AZERBAIJAN

PARTICIPANT COUNTRIES

Azerbaijan, Turkiye, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tatarstan, Korea, Russia (Altai region), (Kalmikia region), Ukraine, Moldova, Estonia, Afghanistan

ISBN:
DOI:

KONFRANSIN SƏDRİ

Cəfər Cəfərov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru

ELM KOMİTƏSİNİN SƏDRİ

Mahirə Hüseynova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr üzrə prorektoru

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİNİN SƏDRİ

Könül Həsənova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekanı

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİNİN HƏMSƏDRİ

Könül Səmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri

KONFERANS BAŞKANI

Jafar Jafarov

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü

BİLİMSEL KOMİTE BAŞKANI

Mahira Huseynova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Rektör yardımcısı

ORGANİZASYON KOMİTESİ BAŞKANI

Konul Hasanova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dekanı

ORGANİZASYON KOMİTESİ EŞ-BAŞKANI

Konul Samadova

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Modern Azerbaycan Dili Bölümü Başkanı

PREZİDENT OF CONFERENCE

Jafar Jafarov

Rector of Azerbaijan State Pedagogical University

PREZİDENT OF SCİENTİFİC COMMİTTEE

Mahira Huseynova

Vice-rector for International Relations of Azerbaijan State Pedagogical University

PREZİDENT OF ORGANİZATİON COMMİTTEE

Konul Hasanova

Dean of the Philology Faculty of Azerbaijan State Pedagogical University

CO-CHAIR OF ORGANİZATİON COMMİTTEE

Konul Samadova

Head of the Department of Modern Azerbaijani Language, ASPU

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Anar Nağıyev	*Bakı Slavyan Universitetinin rektoru*
Tural Cəlilov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi işlər üzrə prorektoru*
Ümid Mehdiyev	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti rektorunun müşaviri*
Vaqif Əliyev	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri*
Tünzalə Əliyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Şamaxı filialının direktoru*
Barno Boltayeva	*Özbəkistan Cizzak Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Könül Səmədova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri*
Abdulhay Sobirov	*Özbəkistan Əndican Dövlət Unversitetinin dosenti*
Günay Məhərrəmova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Beynəlxalq Əlaqələr şöbəsinin müdiri*
Şəkər Məmmədova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji Mərkəzin müdiri*
Zemfira Abbasova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekan müavini*
Gülər Süleymanova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekan müavini*
Həcər Hüseynova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri*
Nazilə Abdullazadə	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Ersti Kiviruyut	*Estoniya Tartu Universitetinin dosenti*
Razim Məmmədov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Ədəbiyyat kafedrasının müdiri*
Ülviyyə Hacıyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Xarici Dillər Mərkəzinin müdiri*
Arzu İbrahimova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekan müavini*
Həmzə Əliyev	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Azərbaycan dilinin tədrisi texnologiyası kafedrasının müdiri*
Hazal Suludağ Yavuz	*Türkiyə Uludağ Universitetinin müəllimi*
Dəyanət Musayev	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Günay Alıyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi*
Sahilə İbrahimova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Həmkarlar Təşkilatının sədri*
Yeganə İsgəndərova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi*

KONFRANSIN ELM KOMİTƏSİ

İsa Həbibbəyli	*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti*
Anar Nağıyev	*Bakı Slavyan Universitetinin rektoru*
Anar Eminov	*Mingəçevir Dövlət Universitetinin rektoru*
Asəf Zamanov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Elm və İnnovasiyalar üzrə prorektoru*
Səlçuk Ural	*Kars Kafkaz Universiteinin professoru*
Eldar Aslanov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Tədris işləri üzrə prorektoru*
Əzəmət Əkbərov	*Özbəkistan Asiya Beynəlxalq Universitetinin prorektoru*
Nadir Məmmədli	*AMEA Dilçilik İnstitutunun direktoru*
Yunus Koç	*Türkiyə Hacəttəpə Universitetinin professoru*
Adil Babayev	*Azərbaycan Dillər Universitetinin professoru*
Könül Həsənova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekanı*
Saodat Muhamedova	*Özbəkistan Ə.Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək dili və ədəbiyyatı Universitetinin professoru*
Sayalı Sadıqova	*AMEA Dilçilik İnstitutunun professoru*
Rano Xodjayeva	*Özbəkistan Daşkənd Dövlət Şərqşünaslıq Universitetinin professoru*
Təyyar Salamoğlu	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Yuliya Lısenko	*Rusiya Altay Dövlət Universitetinin professoru*
Fərrux Rüstəmov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
İbrahim Bayramov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Hülya Kasapoğlu	*Türkiyə Hacı Bayram Vəli Universitetinin professoru*
Mirvari İmayılova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Güljahon Jumanazarova	*Özbəkistan Cizzak Dövlət Pedaqoji Unversitetinin professoru*
Könül Səmədova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Sımbat Sadıkova	*Qırğızıstan Milli Universitetinin professoru*
Həcər Hüseynova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru*
Gülər Süleymanova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekan müavini*
Nazilə Abdullazadə	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Ülviyyə Hacıyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Fəxrəddin Yusifov	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Şöhrət Məmmədova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti*
Jalə Səmədova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi*
Günel Peniyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi*

REDAKTORLAR

Nazilə Abdullazadə
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti

Ülviyyə Hacıyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti

EDİTÖRLER

Nazile Abdullazade
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Doçenti

Ulviyya Haciyeva
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Doçenti

EDITORS

Nazile Abdullazade
Associate professor of Azerbaijan State Pedagogical University

Ulviyya Hajiyeva
Associate professor of Azerbaijan State Pedagogical University

BAŞ KOODİNATOR/ GENEL KOORDİNATÖR/ GENERAL COORDINATOR

Guler Suleymanova

KOORDİNATORLAR/ KOORDİNATÖRLER/ COORDINATORS

Ragsane Allahverdiyeva
Aygun Zamanova
Aynur Novruzova
İlahe Veliyeva

DAXİL OLAN XÜLASƏLƏR
257 azərbaycanlı iştirakçı
134 xarici iştirakçı

DAHİL EDİLƏN ÖZETLER
257 Azerbaycanlı katılımcı
134 yabancı katılımcı

ACCEPTED PAPERS
257 Azerbaijani participants
134 foreign participants

Beynəlxalq Elmi Konfransı
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ

Beynəlxalq Elmi Konfransı
İsa Həbibbəyli

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ

Beynəlxalq Elmi Konfransı

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

"I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: DİL MƏSƏLƏLƏRİ"
Beynəlxalq Elmi Konfransı
ƏZƏMƏT ƏKBƏROV
Özbəkistan Respublikası Asiya Beynəlxalq Universitetinin prorektoru

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

CERTIFICATE

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN İŞTİRAKÇILARI

"I Türkoloji Qurultayın 100 illiyi: dil məsələləri"
Beynəlxalq Elmi Konfrans
14-15 may 2026-cı il
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
turkologyconference@gmail.com
(012) 598-43-56
filologiya.az

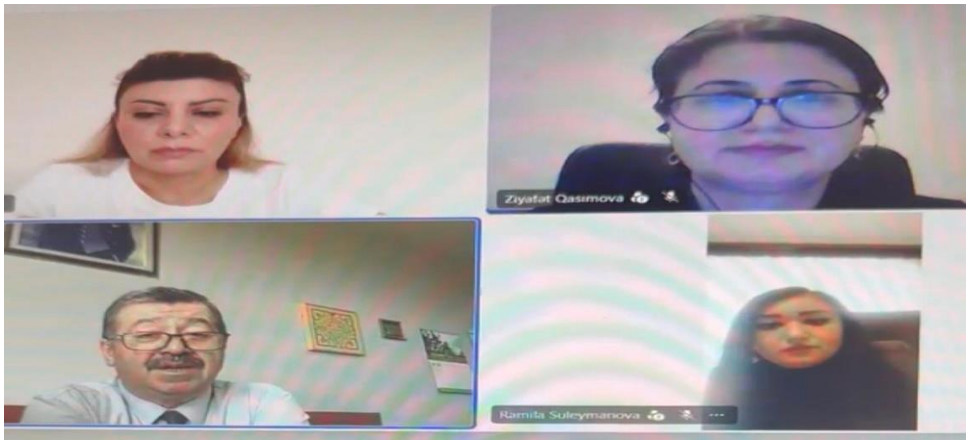

Göytürk kit
Saxlayır gö
Vərəqlə mi
Əsr türkün
Mah
QURU
NIN İ
RAKÇILARINI HÖ

CERTIFICATE
CERTIFICATE

Ziyafət Qasımova
Ramilə Süleymanova

N.TUSİ adına ŞAMAXI ASTROFİZİKA RƏSƏDXANASI

ŞAMAXI FİLİALI

TÜRKOLOJİ QURULTAYIN

KONFRANS PROQRAMI

(*əyani və onlayn formada)*

Konfrans məkanı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

KONFERANS PROGRAMI

(şahsen ve çevirimiçi)

Konferans mekanı
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

CONFERENCE PROGRAM

(in person and online)

Conference venue
Azerbaijan State Pedagogical University

https://teams.microsoft.com/meet/41924388978699?p=5GYvXSqWO2OY4h9PRD

Xülasələrin orijinallığı və elmiliyinə görə müəlliflər məsuliyyət daşıyır.
Özetlerin özgünlüğü ve bilimselliği yazarların sorumluluğundadır.
The authors are responsible for the originality and scientificity of the abstracts.

14 May 2026

09:30 – 10:00	**Ümummilli Lider Heydər Əliyevin məzarını ziyarət**
10:00 – 11:00	**Qeydiyyat**
11:00 – 12:30	**Açılış mərasimi**
12:30 – 13:30	**Çay süfrəsi**
14:00 – 17:00	**Bölmə iclasları**
19:00 – 22:00	**Qala-yemək**
09:30 – 10:00	**Milli Lider Haydar Aliyev'in mezarını ziyaret**
10:00 – 11:00	**Kayıt**
11:00 – 12:30	**Açılış töreni**
12:30 – 13:30	**Çay partisi**
14:00 – 17:00	**Bölüm toplantıları**
19:00 – 22:00	**Gala yemeği**
09:30 – 10:00	**Visit to the grave of the National Leader Haydar Aliyev**
10:00 – 11:00	**Registration**
11:00 – 12:30	**Opening ceremony**
12:30 – 13:30	**Tea break**
14:00 – 17:00	**Section meetings**
19:00 – 22:00	**Gala dinner**

15 May 2026

09:00 – 17:00	**Xarici qonaqların Şamaxı şəhərinə səfəri ADPU-nun Şamaxı filialında görüş Şamaxı Pirqulu rəsədxanasını ziyarət**
19:00	**Konfransın bağlanış mərasimi**
09:00 – 17:00	**Yabançı misafirlerin Şamahı şehrine ziyareti ADPÜ Şamahı şubesinde buluşma Şamahı Pirgulu gözlemevine ziyaret**
19:00	**Konferans kapanış töreni**
09:00 – 17:00	**The visit of foreign guests to the Shamakhi city Meeting at the Shamakhi branch of ASPU Visit to the Shamakhi Pirgulu Observatory**
19:00	**Farewell party**

AÇILIŞ MƏRASİMİ

İsa Həbibbəyli
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Prezidenti

Firudin Qurbanov
Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil nazirinin müavini

Cəfər Cəfərov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru

Anar İsgəndərov
Milli Məclisin Elm və Təhsil komitəsinin sədri

Mahirə Hüseynova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Beynəlxalq Əlaqələr üzrə prorektoru

Anar Nağıyev
Bakı Slavyan Universitetinin rektoru

Yunus Koç
Hacəttəpə Universitetinin professoru direktoru

Nadir Məmmədli
AMEA Dilçilik İnstitutunun

Selçuk Ural
Kafkas Universitetinin professoru

Əzəmət Əkbərov
Özbəkistan Asiya Beynəlxalq Universitetinin prorektoru

Elçin İsgəndərzadə
Türk Dünyası Akademiyasının həmprezidenti

Hülya Kasapoğu
Hacı Bayram Vəli Universitetinin professoru

Adil Babayev
Azərbaycan Dillər Universitetinin professoru

Könül Həsənova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsinin dekanı

AÇILIŞ TÖRENİ

Cafer Caferov
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü

İsa Habibbeyli
Azerbaycan Milli Bilimler Akademi Başkanı

Firudin Gurbanov
Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanı yardımcısı

Anar İsgandarov
Milli Meclis Bilim ve Eğitim Komisyonu Başkanı

Mahira Huseynova
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Rektör yardımcısı

Anar Nagiyev
Bakü Slav Üniversitesi Rektörü

Yunus Koç
Hacettepe Üniversitesi Profesörü, Türk Araştırmaları Üniversitesi Direktörü

Nadir Mammadli
AMİA Dilbilim Enstitüsü Direktörü

Azamat Akbarov
Özbekistan Asya Uluslararası Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Selçuk Ural
Kafkas Üniversitesi Profesörü

Elçin İsgandarzade
Türk Dünyas Akademisi başkanı

Hülya Kasapoğlu
Hacı Bayram Veli Üniversitesinin Profesörü

Adil Babayev
Azerbaycan Dil Üniversitesi Profesörü

Konul Hasanova
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dekanı

OPENING CEREMONY

Jafar Jafarov
Rector of Azerbaijan State Pedagogical University

Isa Habibbeyli
Prezident of the Azerbaijan National Academy of Sciences

Firudin Gurbanov
Deputy Minister of Science and Education of the Republic of Azerbaijan

Anar Isgandarov
Chairman of the Science and Education Committee of the National Assembly

Mahira Huseynova
Vice-rector for International Relations of Azerbaijan State Pedagogical University

Anar Nagiyev
Rector of Baku Slavic University

Yunus Koch
Professor at Hacettepe University, Director of the University of Turkish Studies

Nadir Mammadli
Director of the Institute of Linguistics of ANAS

Azamat Akbarov
Vice-rector for Internationalizaton at Asia International University of Uzbekistan

Salcuk Ural
Professor of Hacettepe University

Elchin İsgandarzada
Co-President of the Turkic World Academy

Hulya Kasapoglu
Professor of Haji Bayram Veli University

Adil Babayev
Professor of Azerbaijan University of Languages

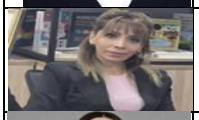
Konul Hasanova
Dean of the Philology Faculty of Azerbaijan State Pedagogical University

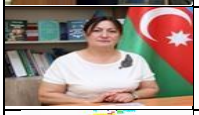
DİLÇİLİK VƏ TERMİNOLOGİYA
DİL BİLİMİ VE TERMİNOLOJİ
LINGUISTICS AND TERMINOLOGY

14 May 2026 *14:00-17:00*

Bekir Chobanzade room

Head of the session: **prof. dr. Hajar Huseynova**
prof. dr. Nurida Novruzova
assoc. prof. dr. Zumriniso Kozimova

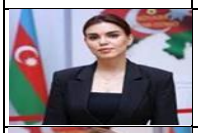
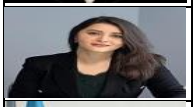
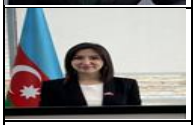
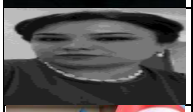
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Bakı Türkoloji Qurultayı çərçivəsində dil tədrisi və orfoqrafiya məsələləri	**Mahirə Hüseynova**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultayda arxeoloji dilçilik məsələləri	**İsmayıl Kazımov,** AMEA Dilçilik İnstitutu
	I Türkoloji Qurultay kontekstində ana dili məsələlərinə müasir elmi yanaşma	**Mehriban Əsədullasoy**, Naxçıvan Dövlət Universiteti
	I Türkoloji Qurultay böyük tarixi hadisə kimi	**Həcər Hüseynova**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Azərbaycanda əlifba islahatı tarixindən və Bakı Türkoloji Qurultayı	**Namiq Əhmədov,** Bakı Dövlət Universiteti
	Linqvokulturoloji aspektdə arxaizmlərin qorunması və dil yaddaşı	**Sevinc Əhmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	O'zbek tili teatr terminologiyasining mavzuviy guruhlari	**Zumriniso Kozimova,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
	I Bakı Türkoloji Qurultayının Azərbaycan dil siyasətinə təsiri	**Xəyalə Muğamat,** Sumqayıt Dövlət Universiteti
	XV əsr oğuz yazılı abidələrində semantik arxaizmlər və onların tarixi təkamülü	**Arzu İsgəndərzadə,** AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

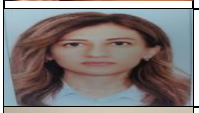
	Birinci Türkoloji Qurultayda Qasım Tinistanovun yeni əlifbaya keçid haqqında fikirləri	**Vaqif İsrafilov**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türkoloji Qurultayda Hənəfi Zeynallının terminologiya ilə bağlı görüşləri	**Fatimə Fətullayeva,** AMEA Dilçiik İnstitutu
	Türkologiyanın yaranması və inkişafı	**Aygün İsmayılova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Xalid Said Xocayevin I Türkoloji Qurultay üçün yazdığı əsəri (türk dillərində ortaq dil problemi)	**Nuridə Novruzova**, Bakı Slavyan Universiteti
	Müasir Azərbaycan ədəbi dilində terminologiyanın inkişafı və tədqiqi məsələləri	**Faida İsayeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Azərbaycan dilinin Tehran dialektinə fonetik təsirlərinə dair	**Cavanşir Məmmədzadə,** Bakı Dövlət Universiteti
	Türk dillərində ortaq terminologiya problemləri	**Nəzrin İsmayılova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Birinci Bakı Türkoloji Qurultayında əlifba məsələsinə yanaşmalar	**Ramil Bayramov,** Bakı Dövlət Universiteti
	Qazax dilinin sintaksisinə rus dilinin təsiri	**Təranə Nağıyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Arxaizmlərin konservasiyası və dialektologiya: dilin genetik yaddaşının bərpası	**Aynurə Əliyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Frazeologiyanin nəzəri sərhədləri və "Qutadqu bilig" əsərində atalar sözlərinin semantik-funksional xüsusiyyətləri	**Zoya Cəbrayılova,** Bakı Slavyan Universiteti
	Qərbi Azərbaycan şivələrində alınma leksika	**Gülnar Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultay və dilçilik məsələləri	**Məhrux Dövlətzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Multikultural mühitdə türk dillərinin funksional rolu	**Osman Əhmədzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

14 May 2026 14:00-17:00

Fuad Kopruluzade room

Head of the session: **prof. dr. Konul Samadova**
prof. dr. Barno Boltayeva
prof. Shabnam Hasanli-Garibova

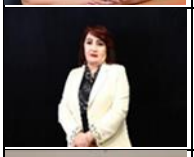
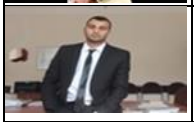
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Türkoloji Qurultay və terminoloji dilçilik yanaşmaları	**Könül Həsənova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Birinci Türkoloji Qurultay və Qasım Tınıstanov	**Könül Səmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Tarihsel filolojiden modern dilbilime: Bartold'un türk dilleri anlayışı ve 100 yıllık dönüşüm	**Şəbnəm-Həsənli Qəribova,** AMEA Dilçilik İnstitutu
	Qadimgi yunon qanotli iboralarining turkiy tillarda qo'llanilishi	**Guzalkhon İsakova,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
	Türk dillərində ortaq terminologiya məsələsi	**Sevinc Qəmbərova,** Bakı Biznes Universiteti
	Texniki akademik diskursda termin seçimi və multikultural akademik kontekst	**Leyla Cumayeva,** Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
	Məmlük dövrü qıpçaq dilinin mənbələri və dil mənsubiyyəti problemi	**İmanyar Quliyev,** AMEA Dilçilik İnstitutu
	Qlobal dil mühitində terminologiyanın inkişaf problemləri	**Vəfa Allahverdiyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	Azərbaycan və türk dillərində sayın mənaca növləri	**Sərdar Zeynal,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Müasir türk dillərində zərf	**Elşad Abışov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

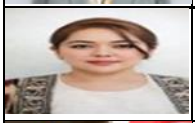
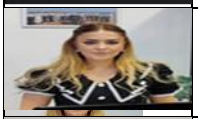
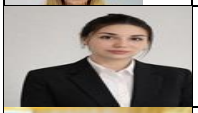
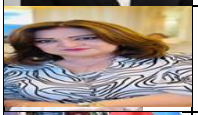
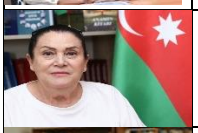
	Türk dillərinin ortaq leksik fondunun dialektoloji əsaslarla yenidən qurulması	**Fidan Yusifova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində feili alınmanın koqnitiv xüsusiyyətləri	**İlhamə Məmməd,** Sumqayıt Dövlət Universiteti
	Azərbaycan dilinin milli korpusunun yaradılmasında bədii mətnlərin rolu	**Həmidə Xəlilova,** MDU Bakı filialı
	Türk xalqlarının toponimiyasında ortaq leksik komponentlər	**Nərmin Qocayeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Dil siyasəti kontekstində ikidillilik və çoxdilliliyin nəzəri aspektləri	**Elmira Xanəliyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	О лингвопоэтических возможностях сегментированных конструкций в художественных текстах	**Fazilat Ibragimova,** Cizzak State Pedagogical University
	I Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsi	**Yeganə Qasımova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultayı Qərb mətbuatında işıqlandıran Jozef Antuan Kastanye və onun türkoloji fəaliyyəti	**Qətibə Quliyeva,** AMEA, Dilçilik İnstitutu
	Müasir türk dillərində hal kateqoriyasına aid terminlərin müəyyənləşdirilməsi	**Yeganə Qəhrəmanova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	"Oshig'i olchi" frazeologik birligi tahliliga doir	**Barno Boltayeva,** Cizzak State Pedagogical University
	Beynəlxalq terminlərin milli dilə uyğunlaşdırılması xüsusiyyətləri	**Könül Məmmədzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Arealdaxili dil təmasları: Azərbaycan dialektlərində qıpçaq layları	**Aynur Namazova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dillərində korpus dilçiliyi və elektron lüğətçilik perspektivləri	**Fidan Nəzərli,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

14 May 2026 14.00-17.00

Bala Afandiyev room

Head of the session: **prof. dr. Sayali Sadigova**
prof. dr. Saodat Muhamedova
prof. dr. Mirvari Ismayilova

AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Language Policy, Standardization, and Identity in Turkic Studies: Contemporary Challenges and Historical Continuities	**Azamat Akbarov,** CEO, Silk Road Global Institute
	Birinci Türkoloji Qurultayda vahid terminologiyanın yaradılma prinsipi	**Sayalı Sadıqova,** AMEA, Dilçilik İnstitutu
	Filoloji tədqiqatlarda alınma söz və terminlərin işlənməsi	**Gülnarə Sadıxova,** Azərbaycan Dillər Universiteti
	Вклад Махмуда Кашгари в развитие науки о тюркских языках	**Shoira Ramazanova, С.Махмудова,** Гос. институт искусства и культуры Узбекистана
	I Türkoloji Qurultayın 100 illiyi: türk xalqlarının elmi-mədəni inteqrasiya-sında latın qrafikalı əlifbanın rolu	**Mirvari İsmayılova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	O‘zbek va Ozarbayjon tillarida kichraytirish-erkalashni ifodalovchi birliklarning gender xususiyatlari	**Saodat Muhamedova**, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
	Türk lehçelerinin büyük dil modellerine entegrasyonu	**Sənan İmanov,** Nigde Ömər Halisdemir Universiteti
	I Bakı Türkoloji Qurultayında latın qrafikalı əlifbaya keçidin zəruriliyi məsələləri	**İradə Kərimova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Globallashuv jarayonlarining turkiy tillarga ta’siri	**Abdulhay Sobirov**, Andijon davlat universiteti

	O'zbek va Ozarbayjon tillarining lingvistik xususiyatlari	**Khurshida Qodirova,** Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
	Академик В.В.Бартольд о дискуссионных вопросах и перспективах тюркологических исследований (по материалам Первого всероссийского тюркологического съезда 1926 г.).	**Ю.А.Лысенко,** Алтайский государственный университет (Барнаул, Россия)
	Turkiy tillarda hurmat ifodasining lingvistik va terminologik xususiyatlari (o'zbek va ingliz tillari qiyosida**)**	**Marguba Qodirova,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
	Türk dillərində koqeziya fenomeni və onun struktur-semantik inteqrasiya funksiyasi	**Gülər Süleymanova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dillərinin toponimik sistemində rəng komponenti	**Vüsalə Dəmirzadə,** Bakı Slavyan Universiteti
	Turkiy tillarda interferensiya	**Zamira Djurabayeva,** Andijon davlat pedagogika instituti
	Runik yazi ənənəsində türk və etrusk işarələrinin paralelliyi	**Elnarə Əhmədova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti
	Orta Asiya qıpçaq dillərində ayaqqabı adlarının müqayisəli təhlili	**Ülkər Əfəndiyeva,** Bakı Dövlət Universiteti
	Türk dillərində dimmunitivlər	**Yeganə Hacıyeva,** Azərbaycan Dillər Universiteti
	Türk dillərində müxtəlif fonetik dəyişikliklə işlənən ortaq sözlər	**Tamam Mehrabova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dillərində terminlərin təhlili	**Svetlana Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Azərbaycan dilində bəzi mürəkkəb sözlərdə arxaik leksikanın izləri	**Elnarə Yəhyayeva,** Azərbaycan Dillər Universiteti

	I Türkoloji Qurultay iştirakçısı Əbdül-Həmid Canibekovun noqay dilinin inkişafında rolu	**Aynur Cəfərova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dillərində ortaq leksik fondun tarixi və müasir dilçilik baxımından tədqiqi	**Bənövşə Əzizli,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultayın elmi irsi və müasir türk dillərində semantik inkişaf prosesləri	**Aysel Qasımzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dilləri üçün milli korpusların yaradılmasının əhəmiyyəti	**Gülöyşə Əhmədzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultayın ideoloji irsi: ortaq türk terminologiya sisteminin yaradılmasının müasir problemləri	**Leyla Səfərova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

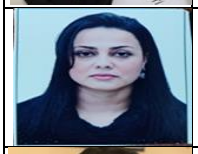
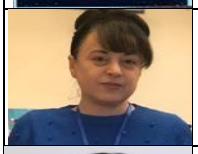
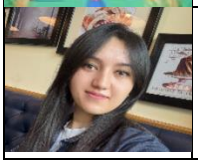
ƏDƏBİYYAT VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS
EDEBİYAT VE ORTAK KÜLTÜREL MİRAS
LITERATURE AND COMMON CULTURAL HERITAGE

14 May 2026 14:00-16:00

Veli Khuluflu room

Head of the session: **prof. dr. Tayyar Salamoglu**
prof. dr. Lutviyya Asgarzade
assoc. prof. Khulkar Turdiyeva

AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Cəfər Cabbarlı yaradıcılığında türkçülük konseptinin ifadəsi	**Həbib Mirzəyev,** Azərbaycan Texniki Universiteti
	The history of literary and cultural cooperation: Azerbaijan-Uzbekistan	**Khulkar Turdiyeva,** Alfraganus University, Uzbekistan
	İ.Hikmət I Türkoloji Qurultay haqqında	**Təyyar Salamoğlu**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk millətçiliyi fəlsəfəsinin fundamental və ilkin elementləri	**Lütviyyə Əsgərzadə,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	I Türkoloji Qurultayda ədəbi dil məsələləri	**Sona Abbasəli qızı,** Azərbaycan Yazıçılar Birliyi
	Birinci Türkoloji Qurultayda Mehmet Fuad Köprülüzadənin fəaliyyəti	**Yədulla Dadaşlı,** ADPU Cəlilabad filialı
	Türkiyə-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin inkişafında əlyazma abidələrinin rolu	**Tünzalə Seyfullayeva,** AMEA Əlyazmalar İnstitutu
	"Divani- lüğat-it-türk" abidəsi və əski türk dastanları	**Məhəmməd Məmmədov,** Bakı Dövlət Universiteti
	Ərzurumlu İbrahim Haqqinin "Mərifətnamə" əsərində əxlaq	**Nərgiz Hacıyeva**, AMEA Dilçilik İnstitutu

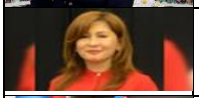
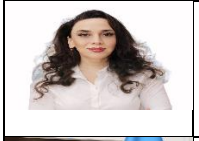
	Birinci Türkoloji Qurultayda Xalid Səid Xocayevin rolu	**Sahilə İbrahimova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultay və Salman Mümtaz: ədəbi-elmi irs və repressiya taleyi	**Aynur Nəzərova,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	Şəhər və məkan anlayışının türk dillərində təsviri: dil, mədəniyyət və memarlıq perspektivi	**Böyükxanım Eminli,** Sumqayıt Dövlət Universiteti
	"Dildə, Fikirdə, İşdə Birlik" doktrinası və milli intibah	**Məlahət Babayeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Ortaq mədəni irsin bədii mətnlərdə simvolik ifadəsi	**Jalə Qasımova,** Mingəçevir Dövlət Universiteti
	Влияние эпоса «Китаби-Дада Коркуд» и других тюркских народных сказаний на укрепление культурной идентичности	**Elnarə Bünyatova,** AMEA Şərqşünaslıq İnstitutu
	A.Y.Kulakovskinin "Yakut ziyalılarına" məktub əsərindən I Ümumittifaq Türkoloji Qurultaya gedən yol	**Sevinc İmanova,** Bakı Slavyan Universiteti
	Birinci Türkoloji Qurultay və XX əsr türk dilçiliyində Əhməd Cavad Əmrə şəxsiyyəti	**Nərmin Qasımova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türkçülüyün əbədiyyət yolçusu Xalid Səid Xocayev	**Leyla Kərimova,** AMEA Əlyazmalar İnstitutu
	Қадимий туркий адабиётда "Яда" тошининг бадиий талқини	**Н.Мирзабдуллаева,** Pharmaceutical Industry Development Agency, Uzbekistan

14 May 2026 14:00-16:00

Ismayil Gaspirali room

Head of the session: **prof. dr. Gulbaniz Babayeva**
assoc. prof. dr. Dilnoza Jumayeva
assoc. prof. dr. Gudret Umudov

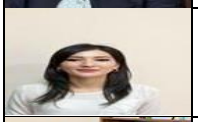
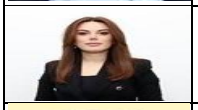
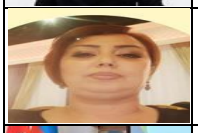
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Türk atasözlerinde aile: kültürel bellek ve toplumsal roller	**İlkin Qulusoy,** Kars Kafkaz Üniversitesi
	Тюркская идентичность как художественная доминанта в прозе Э.Сафарли: межтекстовый анализ	**Umida Qafurova,** Ферганский государственный университет
	Əziz Nesinin şeirləri: satirik düşüncə və lirik tərənnüm	**Maya Həsənli,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	Ə.Cəfərzadənin "Gülüstandan öncə" romanında tarixi-etnik yaddaşın bədii təcəssümü	**Leyla İbrahimova,** Bakı Dövlət Universiteti
	Hənəfi Zeynallının ədəbiyyatşünaslıq konsepsiyası	**Gülbəniz Babayeva,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	San'atga oid ingliz tilidagi qanotli iboralarning o'zbek tilida qo'llanilishi	**Zilola Ergasheva,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
	"Yusuf" surasini o'zbek adabiyotiga ta'siri	**Dilnoza Jumayeva,** O'Zdsmi, Uzbekistan
	İpək yolu mədəniyyəti kontekstində Şərq nəsrində modernləşmə və Qərb təsirləri	**Leyla Həsənzadə,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	"Kitabi-Dədə Qorqud" boylarında türk mifologiyası	**Türkan Mahmudzadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Azərbaycan və türk dillərində kulinariya terminləri	**Rabiyyə Əkbərova,** Gəncə Dövlət Universiteti
	Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində Azərbaycan–Türkiyə qardaşlığı	**Lalə Hüseynova,** AMEA Əlyazmalar İnstitutu

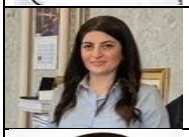
	Türkiye'deki Nizâmî Gencevî araştırmalarının bibliyometrik profili: eğilimler, odaklar ve gelecek perspektifleri	**Aysun Çelik,** Hacettepe Üniversitesi
	"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında birlik ideyası	**Kəmalə Qəhrəmanova,** Bakı Dövlət Universiteti
	I Türkoloji Qurultayda edilmiş bir məruzə haqqında	**Qüdrət Umudov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Əlişir Nəvainin irsi və türkdilli ədəbiyyatların qarşılıqlı təsiri: Almaz Ülvi Bünyadzadə tədqiqatları kontekstində	**Müjkan Məmmədzadə,** İdman Akademiyası
	Mədəni inteqrasiya və türk birliyi	**Ədalət Abbasov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	XX əsr fransiz modernist poeziyasında poetik eksperiment və türk poeziyası ilə paralellər	**Şahnaz Şəmilova,** Gəncə Dövlət Universiteti

14 May 2026 14:00-16:00

Ali bek Huseynzade room

Head of the session: **prof. dr. Almaz (Ulvi) Binnatova**
prof. dr. Nigar Valiyeva
dr. Feruza Mannonova

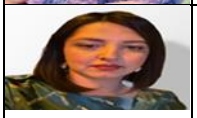
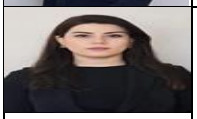
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Uşaq ədəbiyyatı və dərsliklər: ortaq türk dünyası kontekstində	**Aygün Bağırlı**, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	The philosophy of nature and the evolution of symbolic thinking in eastern classical mystical poetry	**Feruza Mannonova**, Uzbekistan State World Languages University
	Türkdilli ədəbiyyatların inteqrasiyası və Əlişir Nəvainin poetik irsi	**Almaz (Ülvi) Binnətova,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	Müasirlik kontekstində Birinci Türkoloji Qurultayın elmi-mədəni irsi	**Nigar Vəliyeva,** Azərbaycan Dillər Universiteti
	Teodor Menzel və I Türkoloji Qurultaydan qeydlər	**Gülnarə Əliyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	Türk ailə modelində əxlaqi dəyərlər və tərbiyə ənənələrinin nəsillərarası ötürülməsi	**Roza Əliyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	Türk dünyasının elmi körpüsü: Mehmet Fuad Köprülü və ortaq mədəni irs	**Ramidə Abbasova,** AMEA Əlyazmalar İnstitutu
	I Türkoloji Qurultay professor M.Çobanovun elmi-nəzəri görüşlərində	**Razim Məmmədov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultay və Hənəfi Zeynallının Azərbaycan folklor-şünaslığının təşəkkülündə rolu	**Aytən Heybətova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universteti
	Hofiz Xorazmiyning Ozarbayjon adabiyotiga munosabati	**Муминжон Сулаймонов**, Uzbekistan

	Elif Şafakin "Eşq" romanında Rumi sufizminin postmodern reinterpretasiyası	**Sevinc Əliyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	Türk halklarının entegrasyon tarihi: hunlardan türk devletleri teşkilati'na kadar miras ve gelecek perspektifleri	**Feruza Abduxagorova,** ISFT, Uzbekistan
	"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında mənəvi tərbiyə və dəyərlər	**Gülarə Kərimova,** Bakı Dövlət Universiteti
	"Kitabi-Dədə Qorqud" və "Monqolların gizli tarixi" dastanında sakral sayların xalqların bədii təfəkküründə rolu	**Lamiyə Nəsirova,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	Oğuzname epik geleneği ve dünya folklorü: tür ve tema açısından karşılaştırmalı bir analiz	**Baba Əlibabaoğlu,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türkçülük ideologiyasının banisi Əli bəy Hüseynzadə irsində sənədləşən tarixi faktlar	**Səba Namazova,** Gəncə Dövlət Universiteti
	Mehmet Emin Yurdakul poeziyası I Türkoloji Qurultay ideologiyasının bədii manifesti kimi	**Türkan Əliyeva,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu

14 may 2026 14:00-16:00

Mirza Jabbar Mammadzada room

Head of the session: **prof. dr. Guljahon Jumanazarova**
prof. dr. Yegana Ismayilova
assoc. prof. dr. Zemfira Abbasova

AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Лингвопоэтика метонимов в языке народных посланий	**Guljahon Jumanazarova,** Jizzak State Pedagogical University
	Türk epik ənənəsində ortaq motivlərin semantikası və funksiyası	**Gülnar Osmanova,** AMEA Folklor İnstitutu
	Birinci Türkoloji Qurultayın türk folkloru və ortaq mədəni yaddaşın araşdırılmasına təsiri	**Aynur Bədəlova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	İntegration of literature and medicine: formation of personal and professional competence	**Kavsar Turdiyeva,** Tashkent State Medical University
	ABŞ və Azərbaycan ədəbiyyatında "kiçik adam" obrazının dil və üslub xüsusiyyətləri	**Şükufə Vəliyeva,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	Türk epik təfəkküründün müasir Azərbaycan nəsrində intertekstual təzahürü	**Fidan İbişli,** Azərbaycan Dillər Univesiteti
	Mövlud Süleymanlının yaradıcılığında türkçülük ənənələri	**Suad Əfəndiyeva,** Bakı Slavyan Universiteti
	Mirzə Rəhim Fənanın şəxsi arxivindəki qəzəllər	**Sevinc Əsgərova,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
	"Dədə Qorqud" motivləri lirik poeziyada	**Xoşbəxt Əliyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

	Küreselleşme çağında ana dilinin korunması ve pan-türkik dilbilimsel işbirliği	**Sevara Toirova,** ISFT, Uzbekistan
	Türk mifologiyası və folklorunda simvollar	**Zemfira Abbasova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Prof. V.Xuluflu və Birinci Türkoloji Qurultay	**Yeganə İsmayılova,** Bakı Dövlət Universiteti
	Türk qəhrəmanlıq dastanlarında ailə dəyərləri	**Afiqə Əliyeva,** Sumqayıt Dövlət Universiteti
	Əlibəy Hüseynzadə "Türkləşmək, islamlaşmaq, avropalaş-maq" triadasının müəllifi kimi	**Şöhrət Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Zeynel Beksaçın poeziyası: kimlik və poetika	**Fatma Hüseynova,** Bakı Slavyan Universiteti
	Bozqurd mifologemi arxaik süjetlərin qovuşma nöqtəsi kimi	**Nərmin Sadəddinli,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	"Kitabi-Dədə Qorqud" və yunan dastanlarında səyyar mövzular	**Leyla Ramazanova,** AMEA Ədəbiyyat İnstitutu

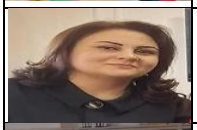
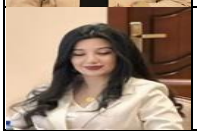
TARİX VƏ ETNOQRAFİYA
TARİH VE ETNOGRAFİ
HISTORY AND ETHNOGRAPHY

14 may 2026 14:00-16:00

Ismayil Hikmet room

Head of the session: **prof. dr. Selçuk Ural**
assoc. prof. dr. Tolgin Togayev
assoc.prof. Shakar Mammadova

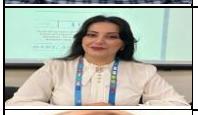
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	Türk basınına göre Türkiye'den Azerbaycan'a yapilan üst düzey ziyaretler (1992-2002)	**Selçuk Ural,** **Sema Akılmak Topçu,** Kafkas Üniversitesi
	Azərbaycan xalqının etnogenezində bulqar və xəzər elementləri	**Sevinc Seyidova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Xorazm sivilizatsiyasi kontekstida Abu Bak**r** Xorazmiy merosi	**Хулкар Сулаймонова,** Ozbekiston
	Bakı Türkoloji Qurultayında Özbəkistan nümayəndələrinin iştirakı	**Tolgin Toqayev,** Ə.Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti
	Türk xalqlarının inteqrasiya tarixi: hunlardan Türk Dövlətləri Təşkilatına (TDT) qədər inkişaf yolu, varislik və gələcək	**Namiq Muradov,** Kalmıkya Dövlət Unversiteti
	The turkic genome in the heart of eurasia: reconstructing ethnogenetic strata within the context of Central Asia and Uzbekistan	**Asror Allayarov,** Andijan State Pedagogical Institute
	I Türkoloji Qurultayda Xalid Səid Xocayev imzası	**Şəkər Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	The organization of turkic states	**İlyas Hüseynov,** Türk Dünyası Araşdırmaları Mərkəzi

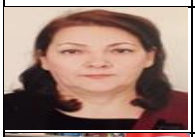
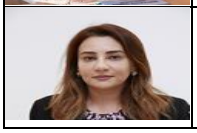
	Birinci Türkoloji Qurultay: türk dünyasının elmi birliyinə gedən yolun 100 ili	**Hüsniyyə Çobanova,** Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut
	Türkoloji Qurultayın təşkilatçılarından biri: V.V.Bartold və onun əsərlərindən görünən islam	**Mətanət Şəkixanova,** AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
	"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Qafqaz Albaniyasının tarixi coğrafiyası	**Cavid Bağırzadə,** Gəncə Dövlət Universiteti
	Türk xalqlarında qadına münasibətin mədəni-mənəvi aspektləri	**Afaq Nəsibova,** Bakı Slavyan Universiteti
	O'zbek va Ozarbayjon xalqlari madaniy- yaqinligining badiiy ifodasi	**Marifat Alimqulova,** Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti universiteti
	Birinci Türkoloji Qurultay avropalı türkoloqlarin gözü ilə	**Kəmalə Ələkbərova** Bakı Avrasiya Universiteti
	1926-cı il Türkoloji Qurultay və türk dünyasında dil birliyi problemi: tarixi və analitik baxış	**Validə Şıxəliyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

14 may 2026 14:00-16:00

Gazi Alim Yunusov room

Head of the session: **prof. dr. Раъно Ходжаева**
prof. dr. Leniza Khabibullina
prof. Hulkar Hamrayeva

AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATON
	Хорейзмийцы в средневековых арабских и персидских рукописях	**Раъно Ходжаева,** Ташкентский государственный университет
	Tragedy of the intellectual elite: the martyred legacy of the 1926 Baku turkological congress	**Baxtiyor Rasulov, Hulkar Hamrayeva** Andijan State Pedagogical Institut
	Şah I Təhmasib dövründə Səfəvi dövlətinin türk siyasi kimliyi	**Fərhad Rüstəmzadə**, AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutu
	I Bakı Türkoloji Qurultayının 100 illik tədqiqat tarixi	**Rəna Süleymanova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Тюркский фактор в социально-политической и культурной жизни мамлюкского Египта	**Раъно Ходжаева,** Ташкентский государственный университет
	Türk dünyasının birliyi: Birinci Türkoloji Qurultay (C.Qasımov tədqiqatlarında)	**Gülsümxanım Hasilova,** AMEA Folklor İnstitutu
	I Türkoloji Qurultayın repressiya qurbanları	**Ülkər Həsənova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Birinci Türkoloji Qurultayın repressiya qurbanları: Hənəfi Zeynallı	**Lalə Mikayılzadə,** AMEA Şərqşünaslıq İnstitutu
	Azsaylı Altay və Sibir etnoslarına dair	**Şəkər Orucova,** AMEA Dilçilik İnstitutu

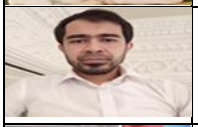
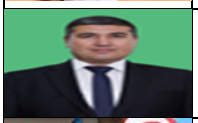
	Hunlardan türk dövlətləri təşkilatına qədər türk xalqlarının inteqrasiya modeli: tarixi varislik və müasir geosiyasi yanaşmalar	**Səba Hüseynova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultay: əlifba dəyişikliyi və milli-mədəni irsin qorunması məsələləri	**Arzu İbrahimova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ	Доклад Галимджана Ибрагимова на I Всесоюзном тюркологическом съезде: ключевые тезисы	**Leniza Xabibullina,** Институт языка, литературы и искусства, Татарыстан
	Türk dünyasının elmi dirçəlişi kontekstində Birinci Türkoloji Qurultay	**Sevda Qasımova,** AMEA Folklor İnstitutu
	I Türkoloji Qurultayın 100 illiyi: dil məsələlərinin tarixi və müasir kontekstdə əhəmiyyəti	**Elnarə Niftalıyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk xalqlarının inteqrasiya tarixi: keçmişdən gələcəyə	**Səbinə Həziyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

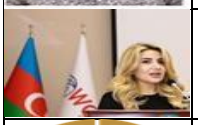
TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA
EĞİTİM VE DİJİTAL TURKOLOJİ
EDUCATION AND DIGITAL TURKOLOGY

14 May 2026 14:00-16:00

Farhad Ağhazade room

Head of the session: **prof. dr. Farrukh Rustamov**
assoc. prof. dr. Gulnora Kholboyeva
assoc. prof. dr. Fakhraddin Yusifov

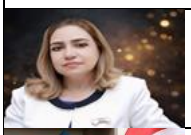
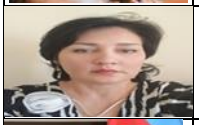
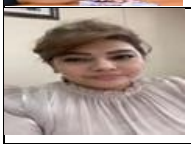
AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayın iştirakçıları Ali Pedaqoji İnstitutda	**Fərrux Rüstəmov**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) ortaq təhsil siyasətləri	**Aynur Qasımova,** Bakı Slavyan Universiteti
	Rəqəmsal məkanda Azərbaycan dilinin inkişafı	**Mehriban Mahmudova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dillerinin dijital ekosisteminin oluşturulması 21.yüzyil dilbiliminin stratejik üstünlüğü	**Sharifjon İbrohimov,** İFTS, Uzbekistan
	Türkoloji qurultayda sabit orfoqrafiyaya dair ilk addımlar	**Həmzə Əliyev,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Birinci Türkoloji Qurultay və ədəbiyyatın tədrisi məsələləri: tarixi təcrübə və müasir tədris konsepsiyası ilə müqayisəli təhlil	**Fəxrəddin Yusifov**, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Artificial intelligence and speech technologies in turkic languages: challenges and solutions	**Bobir Umarov,** Uzbekistan state world languages university
	Türk dillərinin öyrənilməsinin elmi və mədəni əhəmiyyəti	**Səkinəxanım Vəliyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	İnternet və sosial medianın Azərbaycan dilinə təsiri	**Əzizə Məmmədova,** Azərbaycan Dillər Universiteti

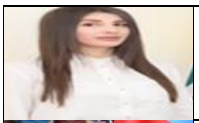
	Aqqlütinativ dillərdən neyronşəbəkələrə: türk dillərinin süni intellekt erasında yeni mərhələsi	**Jalə Səmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Süni intellekt vasitəsilə dilin inkişafı: qlobal yeniliklərdən Kumru modelinə	**Günel Hüseynova,** Gəncə Dövlət Universiteti
	Süni intellektin dilimizə təsiri	**Gülnarə Həsənova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Методика преподавания родного языка и литературного образования в начальных классах	**Гульнора Холбоева**, Джизакский государст-венный педагогический университет
	Türk dilləri üçün rəqəmsal morfoloji seqmentasiya modelləri	**Sevinc Şabanova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türk dünyasında dil öyrənilməsi prosesində gender dinamikası	**Bənövşə Məmmədova,** Azərbaycan Dillər Universiteti
	Süni intellekt kontekstində türk dillərinin vəhdəti və rəqəmsal inkişaf perspektivləri	**Vüsalə İsgəndərova,** Gəncə Dövlət Universiteti

14 May 2026 14:00-16:00

Academician Bartold room

Head of the session: **assoc. prof. dr. Nazile Abdullazade**
assoc. prof. dr. Ulviyya Hajiyeva
assoc. prof. dr. Xumora Usmanova

AUTHOR	TOPIC TITLE	ORGANIZATION
	XX yüzilin 20-30-cu illərində Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi məsələləri	**Nazilə Abdullazadə,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	I Türkoloji Qurultayın Bakıda keçirilməsinin əsas səbəbi və məqsədi	**Ülviyyə Hacıyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Türkçe öğretiminde tasarim tabanli bir yaklaşim: özbek öğrenciler için mobil dil uygulamasi "börü"	**Hazal Suludağ Yavuz,** Uludağ Üniversitesi, **Minara Aliyeva**, Bursa Ünivrsitsi
	Digital architecture of turkic languages: national corpora and intellectual dictionary systems	**Samira Babayeva,** Azerbaijan State Pedagogical University
	Ta'lim va raqamli turkologiya rivojlanishidagi zamonaviy tendentsiyalar	**Guzal Xujaniyazova,** Urganch davlat universiteti
	Digital transformation of Turkic languages: adaptation strategies to artificial intelligence and speech technologies	**Yasemen Babayeva,** Azerbaijan State Pedagogical University
	Sun'iy intellekt asosida turkey terminologiyani shakllantirish va uning ingliz tilini o'qitishdagi samaradorligi	**Xumora Usmanova,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
	Milli özünüdərk və dil tədrisi: "Türk qrameri"nin elmi-pedaqoji əhəmiyyəti	**Günay Alıyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Bir əsər, bir dövr, bir ideya: Bəkir Çobanzadənin "Türk dili və ədəbiyyatının tədris üsulu" əsəri	**Yeganə İsgəndərova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

	Ədəbiyyat dərsliklərində türk xalqları ədəbi nümunələrinin unifikasiyası	**Gülay Bağırova,** Mingəçevir Dövlət Universiteti
	Süni intellekt və onomastika: avtomatik ad tanınması və semantik təhlil problemləri	**Ceyhunə Hüseynova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
	Language begins at home: parental support, linguistic identity, and youth leadership	**Bayan Altayeva,** Kazakh National Women's Teacher Training University
	100 лет тюркологии: от I тюркологического съезда к цифровой эпохе	**Tamilla Turabova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÇEVRİMİÇİ OTURUM
ONLAYN İŞTİRAK
ONLINE SESSION

DİLÇİLİK VƏ TERMİNOLOGİYA
DİL BİLİMİ VE TERMİNOLOJİ
LINGUISTICS AND TERMINOLOGY

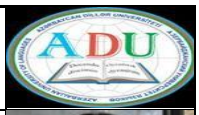
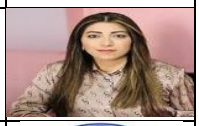
15 May 2026 **Baku Local Tiime 11:00-13:00**
Turkiye Local Time 10:00-12.00

Hall - 1/Session – 1

https://teams.microsoft.com/meet/41924388978699?p=5GYvXSgWO2OY4h9PRD

Head of the session: **prof. dr. İlhama Hajiyeva**
assoc. prof. dr. Zulfiyya Ismayil
PhD. dr. Gunel Peniyeva

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Standartlaşdırma və unifikasiya kontekstində ortaq türk terminologiyasının formalaşdırılması perspektivləri	**Aytən Bünyatova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Metalanguage and terminology as a layered system of the uzbek scientific style	**Nargiza Xolbekova,** Fargana State University, Uzbekistan	
I Bakı Türkoloji Qurultayda dil məsələləri (orfoqrafiya)	**İlhamə Hacıyeva,** Bakı Dövlət Universiteti	
Proverb as a text and a discourse: a structural-semantic analysis of paremias in the cultural context	**Nigar İsgəndərova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Birinci Türkoloji Qurultayda ortaq türk əlifbası məsələsi	**Elçin İbrahimov,** Qarabağ Universiteti	
Ədəbi fikir və elmi diskursun kəsişməsi: I Türkoloji Qurultaydakı dil konsepsiyasının Cəlil Məmməd-quluzadə irsində təzahürü	**Zülfiyyə İsmayıl,** Naxçıvan Dövlət Universitet	

Müasir ibri dilinə osmanlı türkcəsindən keçən sözlər	**Günay Səfərova,** Azərbaycan Dillər Universiteti	
İngliz va o'zbek huquqiy matnlarida pragmatik tafakkur va terminologiyaning qiyosiy tahlili	**Sarvinoz Raxmonova,** O`zbekiston davlat jahon tillari universteti	
Bəkir Çobanzadənin terminoloji baxışları və türk dillərinin ortaq elmi dil məsələləri	**Sevinc Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Müasir dil şüurunda dini konseptlərin terminləşmə potensialı və yeni terminologiyanın yaran-masında onların rolu	**Aysel Nuriyeva,** Gəncə Dövlət Universiteti	
The 1926 Baku Congress The Formation of Modern Azerbaijani Linguistic Identity	**Nilufarxon Kariyeva,** International School of Finance and Technology, O'zbekiston	
I Türkoloji Qurultayın ideyalarının XXI əsrdə aktuallığı	**Afət Hüseynzadə,** Hərbi İnstitut	
Preservation of the national language and its development on the global stage	**Nazokatxon Muxiddinova,** International School of Finance and Technology, O'zbekiston	
Azərbaycan və türk dilində sadə iş feillərinin semantik təsnifatına görə bölgüsü	**Təranə Əliyeva,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Qızılqum hududi arealida umumturkiy etnonimlarning nomlanishi	**Lazzat Berdimuratova,** Navoiy davlat unuversiteti O'zbekiston	
Türk dillərində tərcümə problemləri	**İradə Quliyeva,** Bakı Slavyan Universiteti	
Türk dillərində ortaq iqtisadi terminlərin yaradılması məsələsi	**Miryusif Məmmədov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Cəlilabad filialı	
Dilçilik və terminologiya	**Feruza Adambayeva,** Urganch davlat universiteti, O'zbekiston	
Türk dillərində nəzakət strategiyalarının praqmatik xüsusiyyətləri	**Səbinə İsmayılova,** Bakı Dövlət Universiteti	

Koqnitiv-kulturoloji istiqamətdə leksik-terminoloji vahidlərin informasiya strukturunun təhlili	**Samirə Vəliyeva,** Milli Aviasiya Akademiyası	
M.Kaşğarinin "Divan"ında məişət və ictimai sahəyə aid sözlərin semantik əksi və dil sistemi kontekstində rolu	**Səbinə Əliyeva,** AMEA Dilçilik İnstitutu	
"Kitabi-Dədə Qorqud" mətnlərində üslubi fiqurlar	**Aygül Eyyubova,** Azərbaycan Dillər Universiteti	
Azərbayycan dilinin formalaşmasının sosial-siyasi aspektləri	**Sənay Hüseynli,** Bakı Dövlət Universiteti	

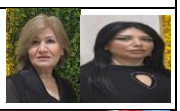
Hall - 1/Session – 2

15 May 2026 **Baku Local Time 11:00-13:00**
Turkiye Local Time 10:00-12.00

https://teams.microsoft.com/meet/41521524011931?p=EEEklOlrvIHMPi9xYB

Head of the session: **prof. dr. Nasuh Uslu**
assoc. pr. dr. Bakıt Aytbayeva
PhD. dr. Jala Samedova

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Kirgizistan'da latin alfabesine geçiş tartişmalarinin fenomenolojik analizi: sembolik şiddet mi, etno-sembolik direniş mi?	**Nasuh Uslu, Yavuz Ercan Gül, Azamat Maksüdünov, Seyil Najimudinova, Altınbek Coldoşov** Kırgızistan, Türkiye Manas Üniversitesi	
Türk dillərinin morfoloji quruluşu	**Günay Hüseynova,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Turkiy tillarda xalq og'zaki ijodi	**Farogat Dadabayeva,** O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute	
Создание новых терминов в теоретическом языкознании: принципы и модель	**Günel Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Türk mənşəli Sələsüz toponimi və onun leksik-semantik təhlili	**Cəmilə Məhərrəmova,** AMEA Naxçıvan bölməsi	
Comparative analysis of isomorphic and allomorphic features of binomials in english, russian and uzbek languages	**Matluba Tursunova,** Termez State University, O'zbekiston	
I Türkoloji Qurultayda terminologiya məsələləri	**Rüqəyya Muradlı,** ADPU Cəlilabad filialı	
Nitq mədəniyyətinin terminoloji əsasları	**Sevil Hümmətova,** Bakı Slavyan Universiteti	

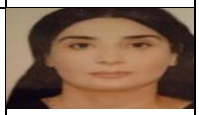
Түркі халықтарының рухани мұрагерлігі: қазақ және Әзірбайжан тілдерінің салыстырмалы талдауы	**Bakıt Aytbayeva,** әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Kazakıstan	
Türk dillərinin qrammatik quruluşunda köməkçi nitq hissələrinin yeri	**Sevda Abbasova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Azərbaycan dialektologiyasının inkişafında I Türkoloji Qurultayın rolu	**Ramilə Süleymanova,** Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti	
Türk dilleri için ortak alfabe oluşturmanin önemi	**Zilola Azimova,** International School of Finance and Technology and science, Uzbekistan	
I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayda onomastika məsələlərinin müzakirəsinə dair	**Püstəxanım Babayeva,** Bakı Slavyan Universiteti	
Methodological foundations for the formation of a secondary linguistic personality in foreign language teaching within the turkic educational space	**Pulatjon Omanov,** Uzbekistan State World Languages University	
Dilçilikdə terminlərin yaranma tarixi və türkoloji kontekst	**Təranə Quliyeva, Natəvan Abbasova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Türk dillərində termin yaradıcılığı və unifikasiya proseslərinin müasir vəziyyəti	**Könül K.Həsənova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Crosslinguistic influences, contrastive analysis of turkish and english among turkish efl learners	**Mavjuda Bolibekova,** National University of Uzbekistan	
Yeni terminlərin yaradılması yolları nəzəri dilçilik və terminologiya kontekstində	**Gülnar Həsənova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Azerbaycan ve Türkiye`de kullanılan askeri terimlerin karşılaştırılması üzerine	**Ziyafət Qasımova,** Bakı Slavyan Universiteti	
Nəzəri dilçilikdə mənsubiyyət kateqoriyasının terminoloji modelləşdirmədə rolu	**Çinarə Şahbazlı,** Bakı Biznes Universiteti	
Gəncə dialektinin formalaşması tarixi	**Günay Cəfərova,** AMEA-nın Gəncə bölməsi	

Hall - 1/Session – 3

15 May 2026 **Baku Local Time 14:00-16:00**
Turkiye Local Time 13:00-15.00

https://teams.microsoft.com/meet/47573721863233?p=nJxbNKdLc2OXeu0ujc

Head of the session: **prof. dr. Simbat Sadikova**
assoc. prof. Sahila Ibrahimova
dr. Husniya Akhmedova

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Turon va Xorazm hududida shakllangan Xorazmiy olimlar an'anasida arab tilshunosligi taraqqiyoti	**Mansur Jumanyazov,** Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan	
Türk dillərində qohumluq münasibətləri	**Tofiq İsgəndərov,** ADPU Cəlilabad filialı	
Linguistic and terminological integration: english and turkic language interaction	**Davronjon Abdullajonov, Madina Mamatkhonova,** Kokand University, Uzbekistan	
Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan dilinə alınma sözlərin təsiri və dillərin tarixi zənginləşmə prosesi	**Aygün Məqami,** Azərbaycan Dillər Universiteti	
Demokratik til siyosati	**Yorginjon Odilov,** O'zbekiston Fanlar akademiyasi	
Linguistic and terminological integration: english and turkic language interaction	**Cəmalə Həsənova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Кыргызстан латын графикасына өтүү жолунда – глобалдык жана улуттук тандоонун ортосунда	**Сымбат Садыкова, Алтынбек Самсалиев, Иноват Байресекова,** Кыргызский национальный университет	
Azərbaycan türkcəsində toponimlərin yaranmasına digər dillərin təsiri	**Anar Hacıyev, Kəmalə Kərimova,** Azərbaycan Dillər Universiteti	

Azərbaycan etnotoponimlərinin linqvistik təbiəti	**Dilbər Bəşirova,** Bakı Slavyan Universiteti	
Jadid matbuotida milliy til sofligi masalasi	**Nodira Egamqulova,** Termiz davlat universiteti, O'zbekiston	
Qıpchoq dialektida tangri nomi bilan bog'liq maqollarning lingvistik tahlili	**Saida To'ychiboyeva,** Guliston davlat pedagogika instituti, O'zbekiston	
Theoretical linguistics and foundations of terminology: methods of creating new terms	**Shaydo Maxsudova,** Uzbekistan State University of World Languages	
Türk dillərində semantik dəyişmələrin praqmatik və koqnitiv əsasları	**Nigar Seyidova,** Bakı Dövlət Universiteti	
Языковая политика в системе местного публичного управления как фактор сохранения диалектологического разнообразия	**Кульчу Сергей,** Комратский государственный университет	
Söz strukturunun müəyyənləşməsində türkmənşəli asemantikləşmiş köklərin rolu	**Mehriban Əlizadə,** Bakı Dövlət Universiteti	
Terminology development in turkic languages: standartization, innovation, and preservation in the era of globalization	**Leylaxon Muxtorova,** Uzbekistan state world languages university	
Историко-лингвистический анализ терминов тюркского происхождения в чешском языке	**Roza Şəfiyeva,** Bakı Slavyan Universiteti	
Oʻzbek, Ozarbayjon va turk tillarida modal soʻzlar tasnifi	**Ziyoddin Hatamov,** Samarqand davlat universiteti, Ozbekiston	
I Türkoloji Qurultayda ikidillilik mövzusu: 1926-cı il hədəfləri və müasir reallıqlar	**Elnarə Əliyeva,** AMEA Dilçilik İnstitutu	
Political communication and euphemization in political discourse: linguistic and pragmatic dimensions	**Husniya Akhmedova,** Samarkand State Institute of Foreign Languages	

Türk dillərinin tarixi inkişaf mərhələləri və slavyan-türk dil əlaqələrinin türkoloji aspektdə təhlili	**Aidə İsmayılova,** Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti	
Türk dünyasında ortaq coğrafi adlar və onların yayılma arealı	**Ləman Mustafayeva,** ADPU Şamaxı filialı	
Erkən sovet dövründə dil siyasəti kontekstində Azərbaycan dili fonetikasinin öyrənilməsi	**Xuraman Hacızadə,** Babək rayonu Xəlilli kənd orta məktəb	
I Türkoloji Qurultayda terminologiya məsələləri	**Ruqəyya Muradlı,** ADPU-nun Cəlilabad filialı	

TARİX VƏ ETNOQRAFİYA
TARİH VE ETNOGRAFİ
HISTORY AND ETHNOGRAPHY

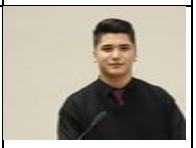
15 May 2026 **Baku Local Time 11:00-13:00**
Turkiye Local Time 10:00-12.00

Hall - 2/Session – 1

https://teams.microsoft.com/meet/45076013933589?p=u04vvH042r873CFS1R

Head of the session: **prof. dr. Shirkhan Salimov**
PhD. Dr. Gunay Aliyeva
PhD. dr. Taleha Ahmadova-Hasanova

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Репрессии 1930-х и каракалпакская интеллигенция: контекст I тюркологического конгресса	**Бахытбай Кутлымуратов,** Нукусский государственный технический университет	
Türk dünyasında inteqrasiya proseslərinin coğrafi əsasları və tarixi varislik	**Yaqut Qasımova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Şamaxı filialı	
Şimali Azərbaycanda inzibati-ərazi dəyişiklikləri və türk kimliyinin qorunması problemi (1828-1870)	**Elbrus Bağışov,** Bakı Dövlət Univesiteti	
Amir Temur davri harbiy kiyimlari va farqlovchi belgilarining ijtimoiy- antropologik tahlili	**Muxammedqadir Raxmatullayev,** O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi	
Türkoloji Qurultay iştirakçılarının siyasi repressiyalara məruz qalması: səbəblər və nəticələr	**Şirxan Səlimov,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Azərbaycanda türkçülük ideologiya- sının yaranmasının tarixi haqqında	**Elgün Aslanov,** Mingəçevir Dövlət Universiteti	
Türkiyə Cümhuriyyəti heyəti I Türkoloji Qurultayda	**İlhamə Şıxiyeva,** Bakı Avraasiya Universiteti	

The significance of teaching the activities of the jadids to future historians in the context of the enlightenment thought of the Turkic world	**Sevara Shaturayeva,** Tashkent State Pedagogical University	
Ko'kturk va o'tukan-uyg'ur bitigtoshlaridagi shaxs tomonidan hosil qilingan geografik obyektlarni ifodalovchi birliklar	**Ma'rufjon Dustmurodov,** Oriental University, Uzbekistan	ORIENTAL UNIVERSITETI
Selçuklu döneminde Azerbaycanda etno-dini ve kültürel bakiş: Türkiye tarihçiliği perspektifinde	**Zeynəddin Baydarov,** AMEA Tarix İnstitutu	
Shatou turks in the history of central Asia and China from the late 8th – early 10th centuries	**Yaroslav Pylypchuk,** Ukrainian State Dragomanov University	
The role of the Khorezm archaeological-ethnographic expedition in the study of Karakalpak ethnogenesis and ethnic history	**Rustamjon Isakov,** Tashkent State University of Oriental Studies	
Сравнительный анализ значимости Артура Зифельдта-Симумяги в контексте национальных движений Эстонии и Азербайджана	**Керсти Кивирюут,** Тартуский университет Нарвская Эстонская Гимназия	
Türk dövlətləri təşkilatında inteqrasiyanı dərinləşdirəcək Zəngəzur dəhlizi	**Səbuhi Quliyev,** Bakı Dövlət Universiteti	
Orta Asya toplumunda osmanli bilinci	**Xolbek Davronov,** Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi	TOSHKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITETI Toshi DAU
Linguistic and discursive representation of protective legal measures against domestic violence	**Shukhrat Ganiyev,** Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan	
The period of jadidism: language and spelling issues among the turkish	**Nasiba Ibodova,** Buxoro davlat texnika universiteti, Ozbekiston	BUXORO DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI
Türk birliyinin formalaşması və inkişaf	**Sona Məhərrəmova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Böyük İpək yolu və türk dövlətlərinin mədəni inteqrasiyası	**Sənubər Babaşova,** Bakı Dövlət Universiteti	BDU

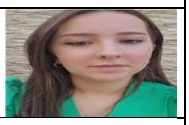
Hall - 2/Session – 2

15 May 2026 **Baku Local Time 14:00-16:00**
Turkiye Local Time 13:00-15.00

https://teams.microsoft.com/meet/49326445001898?p=eBm9gxJViyVnp9Ar3N

Head of the session: **prof. dr. Evgeniy Chirkov**
assoc. prof. dr. Sevinj Sadikhova
dr. Shokhista Makhmaraimova

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Инсон когниciясида сенсор тизимнинг ўрни: ҳаким термизий ва жорж лакофф талқинида	**Shokhista Makhmaraimova,** Термиз давлат universiteti, Ўзбекистон	
Sovet ideologiyası ilə türkçülük ideyalarının toqquşması: I Türkoloji Qurultay nümunəsi	**Nigar Abbaszadə,** Bakı Dövlət Universiteti	
Кадимги турклар ижтимоий-ҳарбий ҳаётида от (улов)нинг ўрни	**Маҳмуджон Юлдашев,** Тошкент иқтисодиёт ва педагогика университети	
Turk xoqonligi davrida xorazm voha hukmdorligining unvonlar tizimi	**Chingiz Odinayev,** Termiz davlat universiteti, Ўзбекистон	
Политико-правовая рецепция идей I Туркологического конгресса в контексте современной интеграции общества	**Евгений Чирков,** Комратский государственный университет, Молдова	
Qazax nümayəndə heyətinin başçısı Əhməd Baydursun və onun I Türkoloji Qurultaydakı fəaliyyəti	**Qətibə Mahmudova**, AMEA Dilçilik İnstitutu	
Turkiy xalqlarning etnomadaniy yaqinlashuv jarayonida til va madaniy mushtaraklikning tarixiy bosqichlari	**Diyor Jozilov,** Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti, Ўзбекистон	
Türk xalqlarının mədəni və tarixi birliyi: I Türkoloji Qurultay kontekstində elmi-nəzəri yanaşmalar	**Yeganə Əliyeva,** Milli Müdafiə Universiteti	

Унификация юридической терминологии как фактор развития корпоративного права в тюркских странах	**Владимир Абабий,** Комратский государственный университет, Молдова	
Мультилингвизм и стратегии межкультурной коммуникации в популяризации тюркского наследия	**Рошка Арина,** Universitatea „Dunărea de Jos" din Galați (România), Молдова	
Qloballaşma şəraitində türk xalqlarının etno-mədəni dəyərlərinin qorunması	**Günel Yusubova,** Gəncə Dövlət Universiteti	
"Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda türk birliyi	**Aydın İbişov,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Cəlilabad filialı	
Эволюция тюркской интеграции: от исторических форм общности к институциональной модели ОТГ	**Faragat Tagayeva,** ТГУВ, Узбекистан	
Turkiylarning milliy o'yinlari yashirin vazifalari	**Ahrorbek Azizov,** O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi	
Political and economic terminology and linguistic analysis based on 19th- century written sources: the case of the Kokand khanate and the Turkestan governor-generalship	**Sirojiddin Nabijonov,** Institute of Oriental Studies, Uzbekistan	
I Türkoloji Qurultay və ona verilən ilk hüquqi qiymət	**Sevda Abdullayeva, Lalə Abdullazadə,** Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti	
Traditional Military Structure In The Bukhara, Khiva, And Kokand Khanates: A Comparative Analysis	**Nurida Sheripboyeva,** Asian International University, Uzbekistan	
XVIII əsrin II yarısında Şimal-Şərqi Azərbaycan tarixinə aid arxiv materiallarında ortaq türk idarəçilik terminləri	**Mürvət Əliyev,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Quba filialı	

ƏDƏBİYYAT VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS
EDEBİYAT VE ORTAK KÜLTÜREL MİRAS
LITERATURE AND COMMON CULTURAL HERITAGE

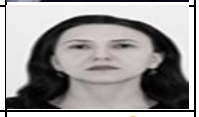
15 May 2026 **Baku Local Time 11:00-14:00**
Turkiye Local Time 10:00-13.00

Hall - 3/Session – 1

https://teams.microsoft.com/meet/49458145033059?p=w45rcGtmjdc3YK3LHn

Head of the session: **prof. dr. Guzaliya Giylajeva**
assoc. prof. dr. Razim Mammadov
PhD. Dr. Gunel Aliyeva

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Qədim türk dastanları və Avropa əfsanələri: ümumi motiv və mədəniyyətlərarası bənzərliklər	**Eyvaz Eminalıyev, Türkan Hüseynova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Şamaxı filialı	
Татар культурасында Хызыр Ильяс агионмы	**Гүзәлия, Гыйләҗева** Казан дәүләт мәдәният институты	
Milli ədəbiyyatdan qlobal auditoriyaya	**Şəfiqə Nəcəfova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Social media as a tool for developing intercultural communication competence in philology education: challenges and perspectives in the turkic world	**Khusniddin Usmanaliev,** Uzbekistan State World Languages University	
"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında qadın kimliyi	**Nəzakət İmamverdiyeva,** Bakı Dövlət Universiteti	
Munis Xorazmiyning qasida navislik faoliyati	**Jobir İsmotilloyev,** Qarshi davlat universiteti	
Turkiy tillarda "vatan" konseptining lisoniy manzarası va semantic strukturası	**Mohirjon Yodgorov,** Ijtimoiy va siyosiy fanlari O'zbekiston instituti	

Yada toshi haqidagi e'tiqodlar o'rta asr turkiy xalqlari orasida	**Otabek Polatov,** Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros ilmiy tadqiqot institute, O'zbekiston	
Milli-mənəvi dəyərlərimiz "Kitabi-Dədə Qorqud"dan müasir dövrümüzədək	**Adil Baxşəliyev,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Bugungi kun o'zbek nasrida badiiy psixologizm:Zulfiya Qurolboy qizi ijodi misolida	**Dilafruz Abdullayeva,** Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti	
Orta əsr Azərbaycan və türk miniatür məktəbinin fərqli və oxşar cəhətləri	**İlham Dadaşov,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Cənubi Azərbaycanda ana dili uğrunda mübarizə və onun ədəbiyyatda əksi	**Türkan Məcidova,** ADPU Şəki filialı	
V.F.Qolovanov yaradıcılığında Nizami Gəncəvi və memar Əcəmi qarşılaşdırılmasının ideya və bədii təhlili	**Şəmsiyyə Zalova,** AMEA Naxçıvan bölməsi	
"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında toponimlərin tarixi-coğrafi və etnoqrafik təhlili	**Aynurə Əfəndiyeva,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Obid Alparning yangi turk alifbesiga oid qarashlar	**Şeralı Qoldaşev**, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi	
Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığının Türkiyə ədəbiyyat-şünaslığında tədqiqi (Nazir Akalın tədqiqatları əsasında)	**Əlimuxtar Muxtarov,** AMEA-nın Gəncə bölməsi	
Tarixiy asarlarda qo'llangan etnografik realiyalarning semantik tasnifi	**Manzura Asgarova** Namangan davlat universiteti, O'zbekiston	
Türk epik ənənəsi və ortaq motivlər	**Könül Aslanova,** Bakı Slavyan Universiteti	
Жадидлар тафаккурида Амир Темур сиймоси: "Муколамаи Салотин"дан бошланган тарихий хотира ва миллий бирлик ғоялари	**Sharifa Toshova,** ЎзР ФА Тарих институти	
Türk dastanları və milli birlik ideyası: epik təfəkkürün rolu	**Tərlan Əliyeva,** ADPU Ağcabədi filialı	

Azərbaycan və türkmən uşaq folklorunun ortaq tipoloji xüsusiyyətləri	**Aynur Novruzova,** Gəncə Dövlət Universiteti	
"Yeni lisan" hərəkatı və ortaq türk ədəbi dilinin formalaşması	**Günel Yunusova,** Mingəçevir Dövlət Universiteti	
"OQ Kema" va "Qoyalar ham yig'laydi" qissalarida vertikal makon va qahramon ichki dunyosining ekzistensial mohiyati	**Nigina Yaxyayeva,** Buxoro davlat universiteti, O'zbekiston	
Development of the organization of turkic states and integration processes in the context of new Uzbekistan	**Guzal Najmidinova,** Bukhara State University	

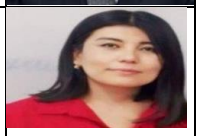
15 May 2026 **Baku Local Time** **14:00-16:00**
Turkiye Local Time **13:00-15.00**

Hall - 3/Session – 2

https://teams.microsoft.com/meet/43548151506940?p=ZwNaGgklRUZpDRU0yt

Head of the session: **prof. dr. Arzu Huseynova**
prof. dr. Yadigar Aliyev
PhD. dr. Yasemen Babayeva

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Türkdilli xalqların ədəbiyyatlarının qarşılıqlı tərcüməsi	**Aytən Baxşəliyeva,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
O'zbek folklorida alplik an'anasining harbiy-antropologik tahlili	**Muxtarjon Tolibbayev,** O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi	
Roman-xronika janrining badiiy xususiyatlari	**Iroda Xoliqulova,** Şahrisabz Devlet Pedagoji Enstitüsü, O'zbekiston	
Хамса ҳодисаси Низомий ва Навоий талқинида	**Qulam Bobojonov,** Янги аср университети, O'zbekiston	
Azərbaycan ədəbiyyatında və mədəniyyətində milli-mədəni dəyərlərin əksi	**Arzu Hüseynova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
The interpretation of the Azerbaijani literary school in uzbek poetry: the Muhy and Fuzuli traditions	**Akhadjon Muhammadiev,** Şahrisabz Devlet Pedagoji Enstitüsü, O'zbekiston	
Türkoloji ideyalar kontekstində Ə.Hüseynzadənin ideyaları	**Könül Aydın,** Mingəçevir Dövlər Universiteti	
To'maris obrazining tarixiy va badiiy talqini: Mirkarim Osim qissasi misolida	**Achilova Fotima,** Shahrisabz/O'zbekiston	
"Malla savdogar" dostonida epik makon tizimida chambil toponimining qiyosiy xususiyati	**Achilova Zuxra,** Qarshi Davlat Universiteti,	

"Lisonu-t-tayr" dostonida Dengiz obrazi	**Odiljon Avaznazarov,** Qarshi davlat universiteti, O'zbekiston	
I Türkoloji Qurultayın unudulmaz simaları: Salman Mümtaz və ortaq irs proqramı	**Əntiqə Qəhrəmanova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet	
Azərbaycan və türk dillərinin ortaq folklor nümunələrində diferensial əlamətli leksik vahidlər (atalar sözləri əsasında)	**Yadigar Əliyev,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Literary criticism in turkic literatures: historical experience and contemporary methodological issues	**Dildora Bahriddinova,** National University of Uzbekistan	
Psychological analysis in modern uzbek prose: the stories of Khayriddin Sulton in the context of turkic literature	**Gulkhumor Askarova,** National University of Uzbekistan	
Türk dünyasının mədəni birliyində "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının rolu	**Ayşən Məmmədova,** Azərbaycan Dillər Universiteti	
Navoiyning "mahbub ul-qulub" asarida nafsning tasnifi va bosqichlari	**Maqsud Maxsumov,** Shahrisabz davlat pedagogika instituti, O'zbekiston	
Literature as a bridge: exploring the shared cultural heritage of turkic people	**Sevincxon Obidova,** Uzbekistan state world languages university	
Afganistan türklerinin şiir dilinde türklerin epik tefekkürü	**Abdul Hanan Arslan,** Kabil Devlet Üniversitesi, Afganistan	
Contemporary literary process: problems of mutual translation and promotion speaking countries	**Sabokhat Bozorboyeva,** Uzbekistan State University of World Languages	
"Qutadqu bilik" məsnəvisi XI əsr türk-islam ədəbiyyatinin klassik abidəsi kimi	**Əfsanə İsmayılova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Advantages of teaching XII–XV century literature using role-playing games, clusters, and graphic organizers	**Gayrat İsrailov,** Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan	

Crosslinguistic influences, contrastive analysis of turkish and english among turkish efl learners	**Shahnoza Gaipova,** O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti	
Hamd g'azallarda obrazlar tizimi va ramzіy ma'nolar talqini	**Nilufor Karimova,** Shahrisabz State Pedagogical Institute, O'zbekiston	
"Lisânü't-tayr" mukaddimesinde dört halife (hulefâ-i râşidîn) tasviri ve manevî dostluk ölçütleri	**Aloxon Maxmudov,** Şehrisebz Devlet Pedagoji Enstitüsü, O'zbekiston	

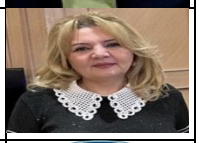
TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA
EĞİTİM VE DİJİTAL TURKOLOJİ
EDUCATION AND DIGITAL TURKOLOGY

15 may 2026 **Baku Local Time 11:00-13:00**
Turkiye Local Time 10:00-12.00

Hall - 4/Session – 1

https://teams.microsoft.com/meet/42191743422477?p=T17mb2o8Gd4N5DEY63

Head of the session: **prof. dr. Nuray Aliyeva**
assoc. prof. dr. Fakhraddin Yusifov
assoc. prof. dr. Aytan Ahmadova

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Artificial intelligence and turkic languages: current challenges and development prospects	**Hasan Olimjonov,** Jizzak State Pedagogical University, Uzbekistan	
Bəkir Çobanzadənin I Türkoloji Qurultaydaki elmi mövqeyi	**Nuray Əliyeva,** AMEA Naxçıvan bölməsi	
Rəqəmsal pedaqogika sahəsində terminoloji standartlaşdırma və unifikasiya problemləri	**Dilarə Kərimova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Dijital eğitim ortamında Türk dillerinin öğreniminde yapay zekâ araçlarının etkinliği	**Nargiza Zokirova,** Namangan State University Uzbekistan	
Süni intellekt və rəqəmsal mühitdə dil texnologiyalarının imkanları	**Firidə Mustafayeva,** ADPU Şamaxı filialı	
Oğuz grubu türk lehçelerinde yaşa bağlı hayvan adlandırmaları (1 yaş ve üzeri)	**Saffet Alp Yılmaz,** Azerbaycan Uluslararası Maarif Okulları	
I Türkoloji Qurultayın müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinə təsiri	**Aytən Əhmədova,** Gəncə Dövlət Universiteti	

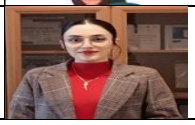
Türky dillerinin dijitalleşme sürecindeki rolü ve önemi	**Zuxra Yunusjonova,** International School of Finance, Technology and Science (ISFT) Institute, Uzbekistan	
Təhsil və rəqəmsal türkologiya: müasir yanaşmalar və perspektivlər	**Maya Qasımova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Türk dillerinin dijitalleştirilmesi ve bilimsel iş birliği yolu	**Sardar Shokirjonov,** Özbekistan ISFT	
İKT terminlərinin çoxmənalılığı və Azərbaycan dilinə adaptasiyası	**Aidə Həsənova,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Педагогико-методологические основы объединения учебников для школ турецкого мира	**İranə Məmmədova,** Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	
Birinci Türkoloji Qurultayda dilçilik tipologiyasının nəzəri məsələlərinə dair araşdırmalar haqqında	**Gülarə Məlikova,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Ö‘zbek tili o’g’uz lahjasi leksemalarida ma’no taraqqiyoti	**Nargiza Ahmedova,** Oriental universiteti, O'zbekiston	
Menecment təhsilində rəqəmsal resursların və interaktiv metodların tətbiqi: türk dünyasında ortaq təcrübələr	**Gülnar Ziyadzadə,** Mingəçevir Dövlət Universiteti	
Süni intellektin türk xalqlarının inteqrasiyasına təsiri	**Üzeyir Balakişiyev,** Gəncə Dövlət Universiteti	
Türk dünyasında ortaq dərsliklərin unifikasiyası	**Aytən Məmmədova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	

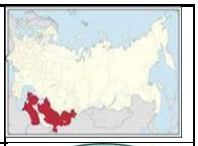
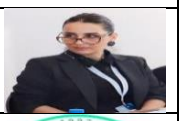
15 May 2026 **Baku Local Time 14:00-16:00**
Turkiye Local Time 13:00-15.00

Hall - 4/Session – 2

https://teams.microsoft.com/meet/45506543153831?p=NrOa4JR5Yh1zmefffq

Head of the session: **prof. dr. Maharram Mammadli**
assoc. prof. dr. Oxana Mititelu
PhD. Gunel Allahverdiyeva

TOPIC TITLE	ORGANIZATION	AUTHOR
Challenges of teaching the mother tongue to students in the digital era	**Oxana Mititelu,** Comrat State University, Moldova	
Türk dili mühitində ingilis qrammatikasının tədrisi: müasir pedaqoji yanaşmalar və inteqrativ metodlar	**Ləman Qocayeva,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Birinci Türkoloji Qurultayda ana dilinin tədrisi üsulları	**Məhərrəm Məmmədli,** Bakı Dövlət Universiteti	
School leadership and the promotion of the kazakh language in multilingual classrooms	**Rakhima Turlibek,** Kazakh National Women's Teacher Training University	
Dil və rəqəmsal mühit: müasir şagirdlərin dil təfəkküründün transformasiyası	**Şəlalə Seyidova,** ADPU Şamaxı filialı	
Sun'i y intellekt nutq texnologiyalariga turkiy tillarning moslashtirishi: o'zbek va Ozarbayjon tillari misolida	**Anvar Mamanov,** A.Qodriy nomidagi Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti	
Türk dünyasinda slavyan dillərinin və mədəniyyətinin öyrənilməsi	**Zenfira Əzizova, Gülnarə Abbasova,** Mingəçevir Dövlət Universiteti	
Türk dünyası və rəqəmsal onomastika	**Rüzgar Camal,** AMEA Naxçıvan bölməsi	

Reclaiming the turkic intellect: methodological strategies for unified education and the memory of turkistan repressions	**Rahmatjon Abdusattarov,** Governor of Turkistan, Scholar (Republic of Kazakhstan)	
Novice teachers' voice in international educational literature: a contextual perspective from Kazakhstan	**Gaini Sabit,** Kazakh National Women's Teacher Training University	
Süni intellekt və dil: koqnitiv yanaşmanin rolu və əhəmiyyəti	**Mətanət Məhərrəmova,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
The integration of artificial intelligence in preserving and teaching turkic languages: challengesand prospects	**Zaynab Abdyrakhimova,** Uzbekistan State World Languages University	
Terminlərin tərcümə xüsusiyyətləri	**Məlahət Mustafayeva,** Bakı Slavyan Universiteti	
Challenges in teaching english to turkic language speakers	**Sabrina Niyadullayeva,** Uzbekistan State World Languages University	
Rəqəmsal mühitdə türk dillərinin mərasim leksikasi: ənənədən virtual diskursa keçid	**Günay İmaməliyeva, İlahə Musayeva,** Sumqayıt Dövlət Universiteti	
Образование и цифровая тюркология	**Muxammad Muradov,** Наманганский государственный университет, Узбекистан	
Sun'iy intellekt va turkiy tillar: tilshunoslik tadq`iqotlarida yangi imkoniyatlar	**Utkirbek Nazarov,** Nukus davlat texnika universiteti, Uzbekistan	
Sun'iy intellekt va turkiy tillar: turkiy tillarni nutq texnologiyalariga moslashtirish	**Mohinur Otamuodova,** Qarshi davlat universiteti, O'zbekiston	
Teaching Azerbaijani as a Foreign Language in Korea	**Yanghee LEE,** Hankuk University of Foreign studies, Korea	
Global ta'lim makonida turkiy tillarni o'qitish strategiyalari	**Mukhabbat Asrorova,** Buxoro davlat texnika universiteti, O'zbekiston	

MÜNDƏRİCAT/İÇİNDEKİLER/CONTENTS

DİLÇİLİK VƏ TERMİNOLOGİYA
DİL BİLİMİ VE TERMİNOLOJİ
LINGUISTICS AND TERMINOLOGY

Mahirə Hüseynova (Azərbaycan/Bakı)
BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DİL TƏDRİSİ VƏ ORFOQRAFİYA MƏSƏLƏLƏRİ.....92
Azamat Akbarov (Uzbekistan)
LANGUAGE POLICY, STANDARDIZATION, AND IDENTITY IN TURKIC STUDIES: CONTEMPORARY CHALLENGES AND HISTORICAL CONTINUITIES…….....94
İsmayıl Kazımov (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ARXEOLOJİ DİLÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ.....95
Юлия Лысенко (Россия, Алтайский край)
АКАДЕМИК В.В.БАРТОЛЬД О ДИСКУССИОННЫХ ВОПРОСАХ И ПЕРСПЕКТИВАХ ТЮРКОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРВОГО ВСЕРОССИЙСКОГО ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА 1926 г.).....98
Könül Həsənova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ TERMİNOLOJİ-DİLÇİLİK YANAŞMALARI.....100
Saodat Muhamedova (O'zbekiston/Toshkent)
O'ZBEK VA OZARBAYJON TILLARIDA KICHRAYTIRISH-ERKALASHNI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARI.....102
Sayalı Sadıqova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA VAHİD TERMİNOLOGİYANIN YARADILMA PRİNSİPİ.....104
Könül Səmədova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ QASIM TINISTANOV.....107
Сымбат Садыкова, Алтынбек Самсалиев, Иноват Байресекова (Kazakhstan)
КЫРГЫЗСТАН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА ӨТҮҮ ЖОЛУНДА – ГЛОБАЛДЫК ЖАНА УЛУТТУК ТАНДООНУН ОРТОСУНДА.....109
Mirvari İsmayılova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: TÜRK XALQLARININ ELMİ-MƏDƏNİ NTEQRASYASINDA LATIN QRAFİKALI ƏLİFBANIN ROLU.....111
Həcər Hüseynova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAY BÖYÜK TARİXİ HADİSƏ KİMİ.....113
Zumriniso Kozimova (O'zbekiston, Toshkent)
O'ZBEK TILI TEATR TERMINOLOGIYASINING MAVZUVIY GURUHLARI.....115
Elçin İbrahimov (Azərbaycan/Xankəndi)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ORTAQ TÜRK ƏLİFBASI MƏSƏLƏSİ.....117
İlhamə Hacıyeva (Azərbaycan/Bakı)
I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA DİL MƏSƏLƏLƏRİ (ORFOQRAFİYA).....119
Бакыт Айтбаева (Қазақстан/Алматы)
ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ РУХАНИ МҰРАГЕРЛІГІ: ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӘЗІРБАЙЖАН

ТІЛДЕРІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ.....121
Gülnarə Sadıxova (Azərbaycan/Bakı)
FİLOLOJİ TƏDQİQATLARDA ALINMA SÖZ VƏ TERMİNLƏRİN İŞLƏNMƏSİ.....123
Abdulhay Sobirov (O'zbekiston/Andijon)
GLOBALLASHUV JARAYONLARINING TURKIY TILLARGA TA'SIRI…….126
Nuridə Novruzova (Azərbaycan/Bakı)
XALİD SƏİD XOCAYEVİN I TÜRKOLOJİ QURULTAY ÜÇÜN YAZDIĞI ƏSƏRİ (TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ DİL PROBLEMİ)……...128
Guzalkhon Isakova (O'zbekiston)
QADIMGI YUNON QANOTLI IBORALARINING TURKIY TILLARDA QO'LLANILISHI……130
Şəbnəm Həsənli-Qəribova (Azərbaycan/Bakı)
TARİHSEL FİLOLOJİDEN MODERN DİLBİLİME: BARTOLD'UN TÜRK DİLLERI ANLAYIŞI VE 100 YILLIK DÖNÜŞÜM.....133
Khurshida Qodirova (O'zbekiston/Toshkent)
O'ZBEK VA OZARBAYJON TILLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI.....136
Zülfyyə İsmayıl (Azərbaycan/Naxçıvan)
ƏDƏBİ FİKİR VƏ ELMİ DİSKURSUN KƏSİŞMƏSİ: I TÜRKOLOJİ QURULTAYDAKI DİL KONSEPSİYASININ CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ İRSİNDƏ TƏZAHÜRÜ.....138
Sərdar Zeynal (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLLƏRİNDƏ SAYIN MƏNACA NÖVLƏRİ.....140
Zamira Djurabayeva (O'zbekiston/Andijon)
TURKIY TILLARDA INTERFERENSIYA.....142
Sənan İmanov (Türkiyə/Niğde)
TÜRK LEHÇELERİNİN BÜYÜK DİL MODELLERİNE ENTEGRASYONU.....145
Faroğat Dadabayeva (O'zbekiston)
TURKIY TILLARDA XALQ OG'ZAKI IJODI.....148
İradə Kərimova (Azərbaycan/Bakı)
I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA LATIN QRAFİKALI ƏLİFBAYA KEÇİDİN ZƏRURİLİYİ……...150
Feruza Adambayeva (O'zbekiston/Urganch)
BIOTEXNOLOGIYAGA OID TERMINLAR O'ZLASHISHINING KOGNITIV JIHATLARI……152
Nigar İsgəndərova (Azərbaycan/Sumqayıt)
ATALAR SÖZÜ MƏTN VƏ NİTQ KİMİ: PAREMİYALARIN STRUKTURAL-SEMANTİK TƏHLİLİ MƏDƏNİ KONTEKSTDƏ.....154
Matluba Tursunova (Uzbekistan/Tashkent)
COMPARATIVE ANALYSIS OF ISOMORPHIC AND ALLOMORPHIC FEATURES OF BINOMIALS IN ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES……156
Namiq Əhmədov (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCANDA ƏLİFBA İSLAHATI TARİXİNDƏN VƏ BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYI……..158
Mehriban Əsədullasoy (Azərbaycan/Naxçıvan)

I TÜRKOLOJİ QURULTAY KONTEKSTİNDƏ ANA DİLİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ MÜASİR ELMİ YANAŞMA.....160
Faidə İsayeva (Azərbaycan/Bakı)
MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNDƏ TERMİNOLOGİYANIN İNKİŞAFI VƏ TƏDQİQİ MƏSƏLƏLƏRİ.....162
Shoira Ramazanova, C.Makhmudova (Узбекистан/Ташкент)
ВКЛАД МАХМУДА КАШГАРИ В РАЗВИТИЕ НАУКИ О ТЮРСККИХ ЯЗЫКАХ…...164
Qətibə Quliyeva (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYI QƏRB MƏTBUATINDA İŞIQLANDIRAN JOZEF ANTUAN KASTANYE VƏ ONUN TÜRKOLOJİ FƏALİYYƏTİ……166
Sarvinoz Raxmonova (O'zbekiston)
INGLIZ VA O'ZBEK HUQUQIY MATNLARIDA PRAGMATIK TAFAKKUR VA TERMINOLOGIYANING QIYOSIY TAHLILI……168
Gülər Süleymanova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ KOQEZİYA FENOMENİ VƏ ONUN STRUKTUR-SEMANTİK İNTEQRASİYA FUNKSİYASI.....170
Nazokathon Mukhiddinova (Uzbekistan/Tashkent)
PRESERVATION OF THE NATIONAL LANGUAGE AND ITS DEVELOPMENT ON THE GLOBAL STAGE……...172
Sevda Abbasova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNİN QRAMMATİK QURULUŞUNDA KÖMƏKÇİ NİTQ HİSSƏLƏRİNİN YERİ 173
Nasuh Uslu, Yavuz Ercan Gul, Azaat Maksudinov, Seyil Najimuudinova, Altınbek Coldoşov (Kırgız Cumhuriyeti/Bişkek)
KIRGIZİSTAN'DA LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ TARTIŞMALARININ FENOMENOLOJİK ANALİZİ: SEMBOLİK ŞİDDET Mİ, ETNO-SEMBOLİK DİRENİŞ Mİ?.....175
Aytən Bünyatova (Azərbaycan/Sumqayıt)
STANDARTLAŞDIRMA VƏ UNİFİKASİYA KONTEKSTİNDƏ ORTAQ TÜRK TERMİNOLOGİYASININ FORMALAŞDIRILMASI PERSPEKTİVLƏRİ……177
Lazzat Berdimuratova (O'zbekiston/Navoiy)
QIZILQUM HUDUDI AREALIDA UMUMTURKIY ETNONIMLARNING NOMLANISHI……179
Zoya Cəbrayılova
FRAZEOLOGİYANIN NƏZƏRİ SƏRHƏDLƏRİ VƏ "QUTADĞU BİLİG" ƏSƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN SEMANTİK-FUNKSİONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....181
Zilola Azimova (Özbekistan/Taşkent)
TÜRK DİLLERI İÇİN ORTAK ALFABE OLUŞTURMANIN ÖNEMİ……..184
Ramil Bayramov (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA ƏLİFBA MƏSƏLƏSİNƏ YANAŞMALAR.....186
Roza Şəfiyeva (Azərbaycan/Bakı)
ИСТОРИКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОВ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ЧЕШСКОМ ЯЗЫКЕ.....189
Pulatjon Omanov (Uzbekistan/Tashkent)\

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SECONDARY LINGUISTIC PERSONALITY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING WITHIN THE TURKIC EDUCATIONAL SPACE……...191
İmanyar Quliyev (Azərbaycan/Bakı)
MƏMLÜK DÖVRÜ QIPÇAQ DİLİNİN MƏNBƏLƏRİ VƏ DİL MƏNSUBİYYƏTİ PROBLEMİ.....192
Davronjon Abdullajonov, Madina Mamatkhonova (Uzbekistan/Kokand)
ADAPTATION AND HARMONIZATION OF ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL TERMINOLOGY IN TURKIC LANGUAGES……...194
Yeganə Hacıyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ DİMMUNİTİVLƏR……...195
Yorginjon Odilov (O'zbekiston/Toshkent)
DEMOKRATIK TIL SIYOSATI.....197
Tofiq İsgəndərov (Azərbaycan/Cəlilabad)
TÜRK DİLLƏRINDƏ QOHUMLUQ MÜNASİBƏTLƏRİ.....199
Saida Toychiboyeva (O'zbekiston/Guliston)
QIPCHOQ DIALEKTIDA TANGRI NOMI BILAN BOG'LIQ MAQOLLARNING LINGVISTIK TAHLILI……..201
İradə Quliyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİ ARASINDA TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ.....203
Shaydo Maxsudova (Uzbekistan/Tashkent)
THEORETICAL LINGUISTICS AND FOUNDATIONS OF TERMINOLOGY: METHODS OF CREATING NEW TERMS……...205
Cəmilə Məhərrəmova (Azərbaycan/Naxçıvan)
TÜRK MƏNŞƏLİ SƏLƏSÜZ TOPONİMİ VƏ ONUN LEKSİK-SEMANTİK TƏHLİLİ ...207
Husniya Akkmedova (O'zbekiston/Samarqand)
SIYOSIY KOMMUNIKATSIYA VA SIYOSIY DISKURSDAGI EVFEMIZMLASHUV: LINGVISTIK VA PRAGMATIK O'LCHOVLAR……210
Elnarə Əliyeva (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA İKİDİLLİLİK MÖVZUSU: 1926-CI İL HƏDƏFLƏRİ VƏ MÜASİR REALLIQLAR.....212
Nodira Egamqulova (O'zbekiston/Termiz)
JADID MATBUOTIDA MILLIY TIL SOFLIGI MASALASI……..214
Aygün Məqami (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKİYƏ TÜRKCƏSİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ ALİNMA SÖZLƏRİN TƏSİRİ VƏ DİLLƏRİN TARİXİ ZƏNGİNLƏŞMƏ PROSESİ.....215
Кульчу Сергей (Молдова/Комрат)
ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ МЕСТНОГО ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ.....217
Ramilə Süleymanova (Azərbaycan/Gəncə)
AZƏRBAYCAN DİALEKTOLOGİYASININ İNKİŞAFINDA I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN ROLU.....218
Leylaxon Muxtorova (Uzbekistan/Tashkent)

TERMINOLOGY DEVELOPMENT IN TURKIC LANGUAGES: STANDARTIZATION, INNOVATION, AND PRESERVATION IN THE ERA OF GLOBALIZATION……220
Sevinc Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
BƏKİR ÇOBANZADƏNİN TERMİNOLOJİ BAXIŞLARI VƏ TÜRK DİLLƏRİNİN ORTAQ ELMİ DİL MƏSƏLƏLƏRİ.....222
Yeganə Qəhrəmanova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ORTAQ TERMİNOLOGİYA UĞRUNDA MÜBARİZƏ KONTEKSTİNDƏ MÜASİR TÜRK DİLLƏRİNDƏ HAL KATEQORİYASINA AİD TERMİNLƏRIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ.....224
Xəyalə Muğamat (Azərbaycan/Sumqayıt)
I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYININ AZƏRBAYCAN DİL SİYASƏTİNƏ TƏSİRİ.....226
Nilufarkhon Kariyeva (Uzbekistan/Tashkent)
THE 1926 BAKU CONGRESS THE FORMATION OF MODERN AZERBAIJANI LINGUISTIC IDENTITY……...228
Svetlana Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ TERMİNLƏRİN TƏHLİLİ.....230
Yeganə Qasımova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ƏLİFBA MƏSƏLƏSİ.....232
Sevinc Əhmədova (Azərbaycan/Bakı)
LİNQVOKULTUROLOJİ ASPEKTDƏ ARXAİZMLƏRİN QORUNMASI VƏ DİL YADDAŞI.....234
Ziyoddin Atamov (O'zbekiston/Samarqand)
OʻZBEK, OZARBAYJON VA TURK TILLARIDA MODAL SOʻZLAR TASNIFI.236
Cavanşir Məmmədzadə (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN DİLİNİN TEHRAN DİALEKTİNƏ FONETİK TƏSİRLƏRİNƏ DAİR.....238
Arzu İsgəndərzadə (Azərbaycan/Bakı)
XV ƏSR OĞUZ YAZILI ABİDƏLƏRİNDƏ SEMANTİK ARXAİZMLƏR VƏ ONLARIN TARİXİ TƏKAMÜLÜ.....240
Aysel Nuriyeva (Azərbaycan/Gəncə)
MÜASİR DİL ŞÜURUNDA DİNİ KONSEPTLƏRİN TERMİNLƏŞMƏ POTENSİALI VƏ YENİ TERMİNOLOGİYANIN YARANMASINDA ONLARIN ROLU.....242
Elnarə Əhmədova (Azərbaycan/Sumqayıt)
RUNİK YAZI ƏNƏNƏSİNDƏ TÜRK VƏ ETRUSK İŞARƏLƏRİNİN PARALELLİYİ.....244
Vaqif İsrafilov (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA QASIM TINISTANOVUN YENİ ƏLİFBAYA KEÇİD HAQQINDA FİKİRLƏRİ.....246
Elşad Abışov (Azərbaycan/Bakı)
MÜASİR TÜRK DİLLƏRİNDƏ ZƏRF.....248
Anar Hacıyev, Kəmalə Kərimova (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN TÜRKCƏSİNDƏ TOPONİMLƏRİN YARANMASINA DİGƏR DİLLƏRİN TƏSİRİ.....250
Afət Hüseynzadə (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN İDEYALARININ XXI ƏSRDƏ AKTUALLIĞI.....252
Marguba Qodirova (O'zbekiston)

TURKIY TILLARDA HURMAT IFODASINING LINGVISTIK VA TERMINOLOGIK XUSUSIYATLARI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI QIYOSIDA)…….255
Fatimə Fətullayeva (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY HƏNƏFİ ZEYNALLININ TERMİNOLOGİYA İLƏ BAĞLI GÖRÜŞLƏRİ.....257
Mavjuda Bolibekova (Uzbekistan/Tashkent)
CROSSLINGUISTIC INFLUENCES, CONTRASTIVE ANALYSIS OF TURKISH AND ENGLISH AMONG TURKISH EFL LEARNERS……259
Ziyafət Qasımova (Azərbaycan/Bakı)
AZERBAYCAN VE TÜRKİYE`DE KULLANILAN ASKERİ TERİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE.....260
Mansur Jumaniyazov (O'zbekiston/Toshkent)
TURON VA XORAZM HUDUDIDA SHAKLLANGAN XORAZMIY OLIMLAR AN'ANASIDA ARAB TILSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI (Ziyovuddin Makkiy Xorazmiy misolida)……..263
Elnarə Yəhyayeva (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ BƏZİ MÜRƏKKƏB SÖZLƏRDƏ ARXAİK LEKSİKANIN İZLƏRİ.....265
Çinarə Şahbazlı (Azərbaycan/Bakı)
NƏZƏRİ DİLÇİLİKDƏ MƏNSUBİYYƏT KATEQORİYASININ TERMİNOLOJİ MODELLƏŞDİRMƏDƏ FUNKSİONAL-SEMANTİK ROLU…….....267
Leyla Səfərova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN İDEOLOJİ İRSİ: ORTAQ TÜRK TERMİNOLOGİYA SİSEMİNİN YARADILMASININ MÜASİR PROBLEMLƏRİ.....269
Təranə Şükürlü (Azərbaycan/Bakı)
MÜASİR ÖZBƏK DİLİNDƏ FONEMLƏRİN STRUKTUR XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....271
Aidə İsmayılova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNN TARİXİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ SLAVYAN-TÜRK DİL ƏLAQƏLƏRİNİN TÜRKOLOJİ ASPEKTDƏ TƏHLİLİ.....273
Xuraman Hacızadə (Azərbaycan/Naxçıvan)
ERKƏN SOVET DÖVRÜNDƏ DİL SİYASƏTİ FONUNDA AZƏRBAYCAN DİLİ FONETİKASININ ÖYRƏNİLMƏSİ.....276
Miryusif Məmmədov (Azərbaycan/Cəlilabad)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ İQTİSADİ TERMİNLƏRİN YARADILMASI MƏSƏLƏSİ.....278
Günay Cəfərova (Azərbaycan/Gəncə)
GƏNCƏ DİALEKTİNİN FORMALAŞMASI TARİXİ.....280
Samirə Vəliyeva (Azərbaycan/Bakı)
KOQNİTİV-KULTUROLOJİ İSTİQAMƏTDƏ LEKSİK-TERMİNOLOJ VAHIDLƏRİN İNFORMASİYA STRUKTURUNUN TƏHLİLİ.....282
Nəzrin İsmayılova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ TERMİNOLOGİYA PROBLEMLƏRİ……..284
Cəmalə Həsənova (Azərbaycan/Bakı)
LINGUISTIC AND TERMINOLOGICAL INTEGRATION: ENGLISH AND TURKIC

LANGUAGE INTERACTION……...286
Ülkər Əfəndiyeva (Azərbaycan/Bakı)
ORTA ASİYA QIPÇAQ DİLLƏRİNDƏ AYAQQABI ADLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ.....288
Elmira Xanəliyeva (Azərbaycan/Bakı)
DİL SİYASƏTİ KONTEKSTİNDƏ İKİDİLLİLİK VƏ ÇOXDİLLİLİYİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ.....290
Aynurə Əliyeva (Azərbaycan/Bakı)
ARXAİZMLƏRİN KONSERVASİYASI VƏ DİALEKTOLOGİYA: DİLİN GENETİK YADDAŞININ BƏRPASI……..293
Aysel Qasımzadə (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN ELMİ İRSİ VƏ MÜASIR TÜRK DİLLƏRİNDƏ SEMANTİK İNKİŞAF PROSESLƏRİ…….....295
Aynur Namazova (Azərbaycan/Bakı)
AREALDAXİLİ DİL TƏMASLARI: AZƏRBAYCAN DİALEKTLƏRİNDƏ QIPÇAQ LAYLARI.....297
İlhamə Məmməd (Azərbaycan/Sumqayıt)
MÜASİR İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ FEİLİ ALINMANIN KOQNİTİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ……..299
Sənay Hüseynli (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN DİLİNİN FORMALAŞMASININ SOSİAL-SİYASİ ASPEKTLƏRİ.....301
Gülnar Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ ALINMA LEKSİKA…….302
Könül Məmmədzadə (Azərbaycan/Bakı)
FEATURES OF ADAPTING INTERNATIONAL TERMS TO THE NATIONAL LANGUAGE……...304
Məhrux Dövlətzadə (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ DİLÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ……...306
Aynur Cəfərova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAY İŞTİRAKÇISI ƏBDÜL-HƏMİD CANİBEKOVUN NOQAY DİLİNİN İNKİŞAFINDA ROLU.....308
Fidan Nəzərli (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ KORPUS DİLÇİLİYİ VƏ ELEKTRON LÜĞƏTÇİLİK PERSPEKTİVLƏRİ.....310
Bənövşə Əzizli (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ LEKSİK FONDUN TARİXİ VƏ MÜASİR DİLÇİLİK BAXIMINDAN TƏDQİQİ.....312
Aygül Eyyubova (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" MƏTNLƏRİNDƏ ÜSLUBİ FİQURLAR.....314
Nərmin Qocayeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK XALQLARININ TOPONİMİYASINDA ORTAQ LEKSİK KOMPONENTLƏR.....317
Osman Əhmədzadə (Azərbaycan/Bakı)
MULTİKULTURAL MÜHİTDƏ TÜRK DİLLƏRİNİN FUNKSİONAL ROLU…….....319
Gülöyşə Əhmədzadə (Azərbaycan/Bakı)

TÜRK DİLLƏRİ ÜÇÜN MİLLİ KORPUSLARIN YARADILMASININ ƏHƏMİYYƏTİ.....321
Könül K. Həsənova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNDƏ TERMİN YARADICILIĞI VƏ UNİFİKASİYA PROSESLƏRİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ.....323

ƏDƏBİYYAT VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS
EDEBİYAT VE ORTAK KÜLTÜREL MİRAS
LITERATURE AND COMMON CULTURAL HERITAGE

Təyyar Salamoğlu (Azərbaycan/Bakı)
İSMAYIL HİKMƏT BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY HAQQINDA.....325
İlkin Qulusoy (Türkiyə/Kars)
TÜRK ATASÖZLERİNDE AİLE: KÜLTÜREL BELLEK VE TOPLUMSAL ROLLER…...327
Lütviyyə Əsgərzadə (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK MİLLƏTÇİLİYİ FƏLSƏFƏSİNİN FUNDAMENTAL VƏ İLKİN ELEMENTLƏRİ (Dil, ədəbiyyat, tarix birliyi ideyası və Hüseyn Cavid).....329
Умида Гафурова (Узбекистан/Фергана)
ТЮРКСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ДОМИНАНТА В ПРОЗЕ ЭЛЬЧИНА САФАРЛИ: МЕЖТЕКСТОВЫЙ АНАЛИЗ.....331
Gülbəniz Babayeva (Azərbaycan/Bakı)
HƏNƏFİ ZEYNALLININ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ KONSEPSİYASI.....333
Dilnoza Jumayeva (Uzbekistan)
"YUSUF" SURASINI O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI.....335
Almaz (Ülvi) Binnətova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKDİLLİ ƏDƏBİYYATLARIN İNTEQRASİYASI VƏ ƏLİŞİR NƏVAİNİN POETİK İRSİ.....337
Muminjon Sulaymonov (Özbekiston/Namangan)
HOFIZ XORAZMIYNING OZARBAYJON ADABIYOTIGA MUNOSABATI.....340
Aygün Bağırlı (Azərbaycan/Bakı)
UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ DƏRSLİKLƏR: ORTAQ TÜRK DÜNYASI KONTEKSTİNDƏ.....342
Feruza Mannonova (Uzbekistan/Tashkent)
THE PHILOSOPHY OF NATURE AND THE EVOLUTION OF SYMBOLIC THINKING IN EASTERN CLASSICAL MYSTICAL POETRY……344
Həbib Mirzəyev (Azərbaycan/Bakı)
CƏFƏR CABBARLI YARADICILIĞINDA TÜRKÇÜLÜK KONSEPTİNİN İFADƏSİ.....346
Khulkar Turdiyeva (Uzbekistan/Tashkent)
THE HISTORY OF LITERARY AND CULTURAL COOPERATION: AZERBAIJAN UZBEKISTAN……..348
Yeganə İsmayılova (Azərbaycan/Bakı)
PROFESSOR V.XULUFLU VƏ BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY.....349
Гүзәлия Гыйләҗева (Tatarıstan/ Казан)
ТАТАР КУЛЬТУРАСЫНДА ХЫЗЫР ИЛЬЯС АГИОНМЫ…….351
Məhəmməd Məmmədov (Azərbaycan/Bakı)
"DİVANİ-LÜĞƏT-İT-TÜRK" ABİDƏSİ VƏ ƏSKİ TÜRK DASTANLARI.....353
Guljahon Jumanazarova (Узбекистан)

ЛИНГВОПОЭТИКА МЕТОНИМОВ В ЯЗЫКЕ НАРОДНЫХ ПОСЛАНИЙ.....355
Nərgiz Hacıyeva (Azərbaycan/Bakı)
ƏRZURUMLU İBRAHİM HAQQININ "MƏRİFƏTNAMƏ" ƏSƏRİNDƏ ƏXLAQ.....357
Sevara Toirova (O'zbekiston/Toshkent)
KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA ANA DİLİN KORUNMASI VE PAN-TÜRKİK DİLBİLİMSEL İŞBİRLİĞİ.....359
Nəzakət İmamverdyeva (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA QADIN KİMLİYİ.....361
Razim Məmmədov (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY PROFESSOR MƏDƏT ÇOBANOVUN ELMİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ.....363
Otabek Polatov (O'zbekiston/Toshkent)
YADA TOSHI HAQIDAGI E'TIQODLAR O'RTA ASR TURKIY XALQLARI ORASIDA.366
Adil Baxşəliyev (Azərbaycan/Sumqayıt)
MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DAN MÜASİR DÖVRÜMÜZƏDƏK.....368
Abdul Hanan Arslan (Afganistan/Kabil)
AFGANİSTAN TÜRKLERİNİN ŞİİR DİLİNDE TÜRKLERİN EPİK TEFEKKÜRÜ.....370
Dilafruz Abdullayeva (O'zbekiston/Toshkent)
BUGUNGI KUN O'ZBEK NASRIDA BADIIY PSIXOLOGIZM: ZULFIYA QUROLBOY QIZI IJODI MISOLIDA.....371
Yadigar Əliyev (Azərbaycan/Gəncə)
AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLLƏRİNİN ORTAQ FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNDƏ DİFERENSİAL ƏLAMƏTLİ LEKSİK VAHİDLƏR (ATALAR SÖZLƏRİ ƏSASINDA).....373
Dildora Bahriddinova (O'zbekiston/Toshkent)
LITERARY CRITICISM IN TURKIC LITERATURES: HISTORICAL EXPERIENCE AND CONTEMPORARY METHODOLOGICAL ISSUES……...375
Qüdrət Umudov (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA EDİLMİŞ BİR MƏRUZƏ HAQQINDA.....377
Jobir Ismotilloyev (O'zbekiston/Qarshi)
MUNIS XORAZMIYNING QASIDANAVISLIK FAOLIYATI.....379
Zemfira Abbasova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK MİFOLOGİYASI VƏ FOLKLORUNDA SİMVOLLAR.....382
Mohirjon Yodgorov (Ozbekiston/Toshkent)
TURKIY TILLARDA "VATAN" KONSEPTINING LISONIY MANZARASI VA SEMANTIK STRUKTURASI.....384
Aygün Heydərova (Azərbaycan/Bakı)
BƏKİR ÇOBANZADƏ: MİLLİ ƏDƏBİYYAT ELMİ-TARİXİ KATEQORİYA KİMİ.....386
Sabokhat Bozorboyeva (O'zbekiston/Tashkent)
CONTEMPORARY LITERARY PROCESS: PROBLEMS OF MUTUAL TRANSLATION AND PROMOTION OF THE LITERATURES OF TURKIC-SPEAKING COUNTRIES…..388
Nigar Valiyeva (Azərbaycan/Bakı)
SCIENTIFIC AND CULTURAL HERITAGE OF THE FIRST ALL-UNION TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE CONTEXT OF MODERNITY……...390

Şeralı Qoldaşev (O'zbekiston/Tashkent)
OBID ALPARNING YANGI TURK ALIFBESIGA OID QARASHLARI.....393
İlham Dadaşov (Azərbaycan/Sumqayıt)
ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK MİNİATÜR MƏKTƏBİNİN FƏRQLİ VƏ OXŞAR CƏHƏTLƏRİ.....395
Əlimuxtar Muxtarov (Azərbaycan/Gəncə)
NİZAMİ GƏNCƏVİNİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞININ TÜRKİYƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINDA TƏDQİQİ (Nazir Akalın tədqiqatları əsasında).....397
Zuxra Achiova (O'zbekiston/Shahrisabz)
"MALLA SAVDOGAR" DOSTONIDA EPIK MAKON TIZIMIDA CHAMBIL TOPONIMINING QIYOSIY XUSUSIYATI……..401
Xoşbəxt Əliyeva (Azərbaycan/Bakı)
"DƏDƏ QORQUD" OBRAZ VƏ MOTİVLƏRİ LİRİK POEZİYADA.....403
Шарифа Тошова (O'zbekiston)
ЖАДИДЛАР ТАФАККУРИДА АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ: "МУКОЛАМАИ САЛОТИН"ДАН БОШЛАНГАН ТАРИХИЙ ХОТИРА ВА МИЛЛИЙ БИРЛИК ҒОЯЛАРИ.....405
Şəmsiyyə Zalova (Azərbaycan/Naxçıvan)
V.F.QOLOVANOV YARADICILIĞINDA NİZAMİ GƏNCƏVİ VƏ MEMAR ƏCƏMİ QARŞILAŞDIRILMASININ İDEYA VƏ BƏDİİ TƏHLİLİ.....407
Iroda Xoliqulova (O'zbekiston/Shahrisabz)
ROMAN-XRONIKA JANRINING BADIIY XUSUSIYATLARI (Alisher Ibodinovning "Xudayorxonning so'nggi kunlari" romani asosida)……...409
Könül Aslanova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİ VƏ ORTAQ MOTİVLƏR.....411
Nigina Yaxyayeva (O'zbekiston/Buxoro)
"OQ KEMA" VA "QOYALAR HAM YIG'LAYDI" QISSALARIDA VERTIKAL MAKON VA QAHRAMON ICHKI DUNYOSINING EKZISTENSIAL MOHIYATI……413
Böyükxanım Eminli (Azərbaycan/Sumqayıt)
ŞƏHƏR VƏ MƏKAN ANLAYIŞININ TÜRK DİLLƏRİNDƏ TƏSVİRİ: DİL, MƏDƏNİYYƏT VƏ MEMARLIQ PERSPEKTİVİ.....415
Zilola Ergasheva (Uzbekistan/Tashkent)
SAN'ATGA OID INGLIZ TILIDAGI QANOTLI IBORALARNING O'ZBEK TILIDA QO'LLANILISHI……...418
Kəmalə Qəhrəmanova (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA BİRLİK İDEYASI.....420
Feruza Abduxagorova *(*Ozbekistan/Taşkent)
TÜRK HALKLARININ ENTEGRASYON TARİHİ: HUNLARDAN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NA KADAR MİRAS VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ.....422
Tərlan Əliyeva (Azərbaycan/Ağcabədi)
TÜRK DASTANLARI VƏ MİLLİ BİRLİK İDEYASI: EPİK TƏFƏKKÜRÜN ROLU.....424
Guzal Najmidinova (Uzbekistan/Bukhara)
DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND INTEGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF NEW UZBEKISTAN……...426

Gülarə Kərimova (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA MƏNƏVİ TƏRBİYƏ VƏ DƏYƏRLƏR.....428
Kavsar Turdiyeva (Uzbekistan/Tashkent)
INTEGRATION OF LITERATURE AND MEDICINE: FORMATION OF PERSONAL AND PROFESSIONAL COMPETENCE……430
Səba Namazova (Azərbaycan/Gəncə)
TÜRKÇÜLÜK İDEOLOGİYASININ BANİSİ ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ İRSİNDƏ SƏNƏDLƏŞƏN TARİXİ FAKTLAR.....432
Muxtarjon Tolibbayev (O'zbekiston/Toshkent)
O'ZBEK FOLKLORIDA ALPLIK AN'ANASINING HARBIY-ANTROPOLOGIK TAHLILI.....434
Gülnar Osmanova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ ORTAQ MOTİVLƏRİN SEMANTİKASI VƏ FUNKSİYASI.436
Ғулом Бобожонов (Ўзбекистон/Тошкент)
ХАМСА ҲОДИСАСИ НИЗОМИЙ ВА НАВОИЙ ТАЛҚИНИДА.....438
Türkan Məcidova (Azərbaycan/Şəki)
CƏNUBİ AZƏRBAYCANDA ANA DİLİ UĞRUNDA MÜBARİZƏ VƏ ONUN ƏDƏBİYYATDA ƏKSİ.....440
Akhadjon Muhammadiyev (Özbekistan/Şahrisabz)
AZERBAYCAN EDEBİYAT OKULU'NUN ÖZBEKİSTAN ŞİİRİNDE YORUMLANMASI: MUHY VE FIZULI GELENEKLERİ.....442
Aynurə Əfəndiyeva (Azərbaycan/Sumqayıt)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA TOPONİMLƏRİN TARİXİ-COĞRAFİ VƏ ETNOQRAFİK TƏHLİLİ.....445
Fotima Achilova (O'zbekiston/Shahrisabz)
TO'MARIS OBRAZINING TARIXIY VA BADIIY TALQINI: MIRKARIM OSIM QISSASI MISOLIDA……..447
Aytən Baxşəliyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKDİLLİ DÖVLƏTLƏRİN ƏDƏBİYYATLARININ QARŞILIQLI TƏRCÜMƏSİ.....449
Odiljon Avaznazarov (O'zbekiston/Qarshi)
"LISONU-T-TAYR" DOSTONIDA DENGIZ OBRAZI……...451
Könül Aydın (Azərbaycan/Mingəçevir)
TÜRKOLOJİ TƏDQİQATLAR KONTEKSİNDƏ ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏNİN İDEYALARI..... 454
Gulkhumor Askarova (Uzbekistan/Tashkent)
PSYCHOLOGICAL ANALYSIS IN MODERN UZBEK PROSE: THE STORIES OF KHAYRIDDIN SULTON IN THE CONTEXT OF TURKIC LITERATURE……. 457
Maqsud Maxsumov (O'zbekiston/ Shahrisabz)
NAVOIYNING "MAHBUB UL-QULUB" ASARIDA NAFSNING TASNIFI VA BOSQICHLARI.....459
Günel Yunusova (Azərbaycan/Mingəçevir)
"YENİ LİSAN" HƏRƏKATI VƏ ORTAQ TÜRK ƏDƏBİ DİLİNİN FORMALAŞMASI.....462
Gayrat Israilov (Uzbekistan/Jizzakh)
ADVANTAGES OF TEACHING XII–XV CENTURY LITERATURE USING ROLE-

PLAYING GAMES, CLUSTERS, AND GRAPHIC ORGANIZERS……...464
Ayşən Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DÜNYASININ MƏDƏNİ BİRLİYİNDƏ "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANININ ROLU.....465
Sevincxon Obidova (Uzbekistan/Tashkent)
LITERATURE AS A BRIDGE: EXPLORING THE SHARED CULTURAL HERITAGE OF TURKIC PEOPLE……...467
Tünzalə Seyfullayeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ƏLYAZMA ABİDƏLƏRİNİN ROLU (YUSİF SİNAN ŞEYXİNİN "XOSROV VƏ ŞİRİN" ƏSƏRİNİN BAKI ƏLYAZMASI ƏSASINDA).....469
Nodira Mirzabdullayeva (Uzbekistan/Tashkent)
ҚАДИМИЙ ТУРКИЙ АДАБИЁТДА "ЯДА" ТОШИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ.....471
Shahnoza Gaipova (O'zbekiston/Toshkent)
ZAMONAVIY O'ZBEK NASRI NAMOYONDASI ISAJON SULTON IJODIDA DINIY-FALSAFIY RAMZLAR TALQINI…….....473
Eyvaz Eminalıyev, Türkan Hüseynova (Azərbaycan/Şamaxı)
QƏDİM TÜRK DASTANLARI VƏ AVROPA ƏFSANƏLƏRİ: ÜMUMİ MOTİV VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI BƏNZƏRLİKLƏR.....475
Nilufor Karimova (O'zbekiston/ Shahrisabz)
HAMD G'AZALLARDA OBRAZLAR TIZIMI VA RAMZIY MA'NOLAR TALQINI……478
Yədulla Dadaşlı (Azərbaycan/Cəlilabad)
BİRİNCİ TÜRKOLİJİ QURULTAYDA MEHMET FUAD KÖPÇÜLÜZADƏNİN FƏALİYYƏTİ.....480
Aysun Çelik (Türkiyə/Hacəttəpə)
TÜRKİYE'DEKİ NİZÂMÎ GENCEVÎ ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK PROFİLİ: EĞİLİMLER, ODAKLAR VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ.....482
Sevinc İmanova (Azərbaycan/Bakı)
A.Y.KULAKOVSKİNİN "YAKUT ZİYALILARINA" MƏKTUB ƏSƏRİNDƏN I ÜMUMİTTİFAQ TÜRKOLOJİ QURULTAYA GEDƏN YOL.....484
Aloxon Maxmudov (O'zbekiston/ Shahrisabz)
"LİSÂNÜ'T-TAYR" MUKADDİMESİNDE DÖRT HALİFE (HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN) TASVİRİ VE MANEVÎ DOSTLUK ÖLÇÜTLERİ.....486
Şöhrət Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
"TÜRKLƏŞMƏK, İSLAMLAŞMAQ, AVROPALAŞMAQ" TRİADASININ YARADICISI.489
Leyla Həsənzadə (Azərbaycan/Bakı)
İPƏK YOLU MƏDƏNİYYƏTİ KONTEKSTİNDƏ ŞƏRQ NƏSRİNDƏ MODERNLƏŞMƏ VƏ QƏRB TƏSİRLƏRİ (LU SİN, HYON CİN-GON VƏ NA DO-HYANG YARADICILIĞI ƏSASINDA).....491
Sevinc Əliyeva (Azərbaycan/Bakı)
ELİF ŞAFAKIN "EŞQ" ROMANINDA RUMİ SUFİZMİNİN POSTMODERN REİNTERPRETASİYASI……...493
Şükufə Vəiyeva (Azərbaycan/Bakı)
ABŞ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA "KİÇİK ADAM" OBRAZININ DİL VƏ

ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....495
Suad Əfəndiyeva (Azərbaycan/Bakı)
MÖVLUD SÜLEYMANLININ YARADICILIĞINDA TÜRKÇÜLÜK ƏNƏNƏLƏRİ.....497
Məlahət Babayeva (Azərbaycan/Bakı)
"DİLDƏ, FİKİRDƏ, İŞDƏ BİRLİK" DOKTRİNASI VƏ MİLLI İNTİBAH…….....499
Maya Həsənli (Azərbaycan/Bakı)
ƏZİZ NESİNİN ŞEİRLƏRİ: SATİRİK DÜŞÜNCƏ VƏ LİRİK TƏRƏNNÜM.....502
Ramidə Abbasova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DÜNYASININ ELMİ KÖRPÜSÜ: MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS.....504
Sahilə İbrahimova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA XALİD SƏİD XOCAYEVİN ROLU.....507
Aytən Heybətova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ AZƏRBAYCAN FOLKLORŞÜNASLIĞININ TƏŞƏKKÜLÜNDƏ HƏNƏFİ ZEYNALLININ ROLU.....509
Nərmin Qasımova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ XX ƏSR TÜRK DİLÇİLİYİNDƏ ƏHMƏD CAVAD ƏMRƏ ŞƏXSİYYƏTİ.....512
Leyla Kərimova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKÇÜLÜYÜN ƏBƏDİYYƏT YOLÇUSU XALİD SƏİD XOCAYEV VƏ ONUN TÜRKOLOJİ FƏALİYYƏTİ.....514
Müjkan Məmmədzadə (Azərbaycan/Bakı)
ƏLİŞİR NƏVAİNİN İRSİ VƏ TÜRKDİLLİ ƏDƏBİYYATLARIN QARŞILIQLI TƏSİRİ: ALMAZ ULVİ BÜNYATZADƏ TƏDQİQATLARI KONTEKSTİNDƏ..... 516
Türkan Mahmudzadə (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" BOYLARINDA TÜRK MİFOLOGİYASI.....518
Gülnarə Əliyeva (Azərbaycan/Bakı)
SÜNİ İNTELLEKTİN DİLİMİZƏ TƏSİRİ.....520
Aynur Bədəlova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYIN TÜRK FOLKLORU VƏ ORTAQ MƏDƏNİ YADDAŞIN ARAŞDIRILMASINA TƏSİRİ.....522
Fatma Hüseynova (Azərbaycan/Bakı)
ZEYNEL BEKSAÇIN POEZİYASI: KİMLİK VƏ POETİKA.....524
Leyla Ramazanova (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" VƏ YUNAN DASTANLARINDA SƏYYAR MÖVZULAR...526
Lamiyə Nəsirova (Azərbaycan/Bakı)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" VƏ "MONQOLLARIN GİZLİ TARİXİ" DASTANINDA SAKRAL SAYLARIN XALQLARIN BƏDİİ TƏFƏKKÜRÜNDƏ ROLU.....528
Baba Əlibabaoğlu (Azərbaycan/XANIM Bakı)
OĞUZNAME EPİK GELENEĞİ VE DÜNYA FOLKLORU: TÜR VE TEMA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ.....530
Nərmin Sadəddinli (Azərbaycan/Bakı)
BOZQURD MİFOLOGEMİ ARXAİK SÜJETLƏRİN QOVUŞMA NÖQTƏSİ KİMİ.....532

TARİX VƏ ETNOQRAFİYA
TARİH VE ETNOGRAFİ
HISTORY AND ETHNOGRAPHY

Selçuk Ural, Sema Akılmak Topçu (Türkiyə/Kars)
TÜRK BASINININA GÖRE TÜRKİYE'DEN AZERBAYCAN'A YAPILAN ÜST DÜZEY ZİYARETLER (1992-2002).....534
Sevinc Seyidova (Azərbaycan/Bakı)
AZƏRBAYCAN XALQININ EYNOGENEZİNDƏ BULQAR VƏ XƏZƏR ELEMENTLƏRİ.....536
Раъно Ходжаева (Узбекистан/ Ташкент)
ХОРЕЙЗМИЙЦЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ АРАБСКИХ И ПЕРСИДСКИХ РУКОПИСЯХ
THE KHAWEZMIANS IN MEDIEVAL ARABIK AND PERSIAN MANUSCRIPTS……...538
Şirxan Səlimov (Azərbaycan/Sumqayıt)
TÜRKOLOJİ QURULTAY İŞTİRAKÇILARININ SİYASİ REPRESSİYALARA MƏRUZ QALMASI: SƏBƏBLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR.....540
Евгений Чирков (Молдова/Комрат)
ПОЛИТИКО-ПРАВОВАЯ РЕЦЕПЦИЯ ИДЕЙ I ТУРКОЛОГИЧЕСКОГО КОНГРЕССА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ ОБЩЕСТВА.....541
Baxtiyor Rasulov, Hulkar Hamrayeva (Узбекистан/ Ташкент)
ZIYO FIDOYILARI FOJIASI: 1926-YILGI BAKU TURKSHUNOSLIK QURULTOYI ISHTIROKCHILARINING QATOG'ON QILINISHI……...543
İlyas Hüseynov (Azərbaycan/Bakı)
THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES IN THE NEW WORLD ORDER……..545
Khulkar Sulaymonova (O'zbekiston/Toshkent)
XORAZM SIVILIZATSIYASI KONTEKSTIDA ABU BAKR XORAZMIY MEROSI…….546
Tolgin Toqayev (Özbəkistan/Daşkənd)
BAKI TÜRKLOJİ QURULTAYI VƏ ONDA ÖZBƏKİSTAN NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN İŞTİRAKI……548
Yaroslav Pylypchuk (Ukraine/Kyiv)
SHATOU TURKS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA AND CHINA FROM THE LATE 8TH – EARLY 10TH CENTURIES……550
Раъно Ходжаева (Узбекистан/ Ташкент)
ТЮРКСКИЙ ФАКТОР В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ МАМЛЮКСКОГО ЕГИПТА.....552
Cavid Bağırzadə (Azərbaycan/Gəncə)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA QAFQAZ ALBANİYASININ TARİXİ COĞRAFİYASI.....555
Leniza Xabibullina (Россия/Казань)
ДОКЛАД ГАЛИМДЖАНА ИБРАГИМОВА НА I ВСЕСОЮЗНОМ ТЮРКОЛОГИЧЕСКОМ СЪЕЗДЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ТЕЗИСЫ.....557
Arzu İbrahimova (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAY: ƏLİFBA DƏYİŞİKLİYİ VƏ MİLLİ-MƏDƏNİ İRSİN QORUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ..... 559
Namiq Muradov (Rusiya/Kalmıkya)

TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA TARİXİ: HUNLARDAN TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINA (TDT) QƏDƏR İNKİŞAF YOLU, VARİSLİK VƏ GƏLƏCƏK……...561
Asror Allayarov (O'zbekiston/Toshkent)
YEVROOSIYO MARKAZIDAGI TURKIY GENOM: MARKAZIY OSIYO VA O'ZBEKISTON KONTEKSTIDA ETNOGENETIK QATLAMLAR REKONSTRUKSIYASI……..563
Afaq Nəsibova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK XALQLARINDA QADINA MÜNASİBƏTİN MƏDƏNİ-MƏNƏVİ ASPEKTLƏRİ..565
Marifat Alimqulova (O'zbekiston/Toshkent)
O'ZBEK VA OZARBAYJON XALQLARI MADANIY YAQINLIGINING BADIIY IFODASI…….....567
Elbrus Bağırov (Azərbaycan/Bakı)
ŞİMALİ AZƏRBAYCANDA İNZİBATİ-ƏRAZİ DƏYİŞİKLİKLƏRİ VƏ TÜRK KİMLİYİNİN QORUNMASI PROBLEMİ (1828-1870).....569
Бахытбай Кутлымуратов (Узбекистан/Нукус)
РЕПРЕССИИ 1930-х И КАРАКАЛПАКСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: КОНТЕКСТ I ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО КОНГРЕССА.....571
Elgün Aslanov (Azərbaycan/Mingəçevir)
AZƏRBAYCANDA TÜRKÇÜLÜK İDEOLOGİYASININ YARANMASININ TARİXİ HAQQINDA.....573
Shukhrat Ganiyev (O'zbekiston)
MAISHIY ZO'RAVONLIKKA QARSHI HIMOYA HUQUQIY CHORALARINING LINGVISTIK VA DISKURSIV TALQINI.....575
Şəkər Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA XALİD SƏİD XOCAYEV İMZASI.....577
Muxammedqadir Raxmatullayev (O'zbekiston/Toshkent)
AMIR TEMUR DAVRI HARBIY KIYIMLARI VA FARQLOVCHI BELGILARINING IJTIMOIY-ANTROPOLOGIK TAHLILI.....579
Zeynəddin Baydarov (Azərbaycan/Bakı)
SELÇUKLU DÖNEMİNDE AZERBAYCANDA ETNO-DİNİ VE KÜLTÜREL BAKIŞ: TÜRKİYE TARİHÇİLİĞİ PERSPEKTİFİNDE.....581
Sevara Shaturayeva (Özbəkistan/Daşkənd)
TÜRK DÜNYASININ MAARİFÇİ TƏFƏKKÜRÜ İGƏLƏCƏK TARİXÇİLƏRƏ CƏDİDLƏRİN FƏALİYYƏTİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....583
Gülsümxanım Hasilova (Azərbaycan/Bakı
TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİ: BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY C.QASIMOV TƏDQİQATLARINDA.....585
Marufjon Dustmuradov
KO'KTURK VA O'TUKAN-UYG'UR BITIGTOSHLARIDAGI SHAXS TOMONIDAN HOSIL QILINGAN GEOGRAFIK OBYEKTLARNI IFODALOVCHI BIRLIKLAR.....587
Yaqut Qasımova (Azərbaycan/Şamaxı)
TÜRK DÜNYASINDA İNTEQRASİYA PROSESLƏRİNİN COĞRAFİ ƏSASLARI VƏ TARİXİ VARİSLİK.....589
Керсти Кивирюут (Эстония/Тарту)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗНАЧИМОСТИ АРТУРА ЗИФЕЛЬДТА-СИМУМЯГИ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ ЭСТОНИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА…….592
Səbuhi Quliyev (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINDA İNTEQRASİYANI DƏRİNLƏŞDİRƏCƏK ZƏNGƏZUR DƏHLİZİ.....594
Xolbek Davronov (Özbekistan/Semerkant)
ORTA ASYA TOPLUMUNDA OSMANLI BILINCI……...596
Şəkər Orucova (Azərbaycan/Bakı)
AZSAYLI ALTAY VƏ SİBİR ETNOSLARINA DAİR.....597
Rustamjon Isakov (Özbəkistan/Daşkənd)
XORƏZM ARXEOLOGİYA-ETNOQRAFİYA EKSPEDİSİYASININ QARAQALPAQ ETNOGENEZİ VƏ ETNİK TARİXİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ ROLU.....599
Sona Məhərrəmova (Azərbaycan/Sumqayıt)
TÜRK BİRLİYİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI.....601
Nasiba Ibodova (O'zbekiston/Bukhoro)
XX ASR BOSHLARIDA JADIDLARNING TIL VA IMLO MASALASIDAGI QARASHLARI……604
Nigar Abbaszadə (Azərbaycan/Bakı)
SOVET İDEOLOGİYASI İLƏ TÜRKÇÜLÜK İDEYALARININ TOQQUŞMASI: I TÜRKOLOJİ QURULTAY NÜMUNƏSİ.....606
Shokhrista Makhmaraimova (Ўзбекистон/Термиз)
ИНСОН КОГНИЦИЯСИДА СЕНСОР ТИЗИМНИНГ ЎРНИ: ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙ ВА ЖОРЖ ЛАКОФФ ТАЛҚИНИДА.....608
Махмуджон Юлдашев (Ўзбекистон)
ҚАДИМГИ ТУРКЛАР ИЖТИМОИЙ-ҲАРБИЙ ҲАЁТИДА ОТ (УЛОВ)НИНГ ЎРНИ....610
Chingiz Odinayev (O'zbekiston/Termiz)
TURK XOQONLIGI DAVRIDA XORAZM VOHA HUKMDORLIGINING UNVONLAR TIZIMI.....612
İlhamə Şıxiyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİ HEYƏTİ I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA.....614
Diyor Jozilov (O'zbekiston/Jizzax)
TURKIY XALQLARNING ETNOMADANIY YAQINLASHUV JARAYONIDA TIL VA MADANIY MUSHTARAKLIKNING TARIXIY BOSQICHLARI.....616
Rəna Süleymanova (Azərbaycan/Bakı)
I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYININ 100 İLLİK TƏDQİQAT TARİXİ.....618
Владимир Абабий (Молдова/Комрат)
УНИФИКАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В ТЮРКСКИХ СТРАНАХ.....620
Aydın İbişov (Azərbaycan/Cəlilabad)
"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" EPOSUNDA TÜRK BİRLİYİ.....622
Рошка Арина (Молдова/Комрат)
МУЛЬТИЛИНГВИЗМ И СТРАТЕГИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ТЮРКСКОГО НАСЛЕДИЯ.....624
Səba Hüseynova (Azərbaycan/Bakı)

HUNLARDAN TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINA QƏDƏR TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA MODELİ: TARİXİ VARİSLİK VƏ MÜASİR GEOSİYASİ PERSPEKTİVLƏR.....626
Faragat Tagayeva (Узбекистан/Ташкент)
ЭВОЛЮЦИЯ ТЮРКСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ОТ ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМ ОБЩНОСТИ К ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ОТГ.....629
Elnarə Niftalıyeva (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: DİL MƏSƏLƏLƏRİNİN TARİXİ VƏ MÜASİR KONTEKSTDƏ ƏHƏMİYYƏTİ.....632
Ahrorbek Azizov (O'zbekiston/Toshkent)
TURKIYLARNING MILLIY O'YINLARI YASHIRIN VAZIFALARI.....634
Səbinə Həziyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA TARİXİ: KEÇMİŞDƏN GƏLƏCƏYƏ.....636
Sirojiddin Nabijonov (Uzbekistan/Tashkent)
POLITICAL AND ECONOMIC TERMINOLOGY AND LINGUISTIC ANALYSIS BASED ON 19TH-CENTURY WRITTEN SOURCES: THE CASE OF THE KOKAND KHANATE AND THE TURKESTAN GOVERNOR-GENERALSHIP……..638
Nurida Sheripboyeva (Özbəkistan/Buxara)
BUXARA, XİVƏ VƏ QO'QON XANLIQLARINDA ƏNƏNƏVİ HƏRBİ QURULUŞ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL.....640

TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA
EĞİTİM VE DİJİTAL TURKOLOJİ
EDUCATION AND DIGITAL TURKOLOGY

Fərrux Rüstəmov (Azərbaycan/Bakı)
I ÜMUMİTTİFAQ TÜRKOLOJİ QURULTAYININ İŞTİRAKÇILARI ALİ PEDAQOJİ İNSTİTUTDA.....642
Hazal Suludağ Yavuz, Minara Aliyeva (Türkiye/Bursa, Uludağ)
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TASARIM TABANLI BİR YAKLAŞIM: ÖZBEK ÖĞRENCİLER İÇİN MOBİL DİL UYGULAMASI "BÖRÜ".....644
Ədalət Abbasov (Azərbaycan/Bakı)
MƏDƏNİ İNTEQRASİYA VƏ TÜRK BİRLİYİ.....646
Saffet Alp Yılmaz (Azerbaycan Uluslararası Maarif Okulları)
OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE YAŞA BAĞLI HAYVAN ADLANDIRMALARI (1 YAŞ VE ÜZERİ).....648
Nuray Əliyeva (Azərbaycan/Naxçıvan)
BƏKİR ÇOBANZADƏNİN I TÜRKOLOJİ QURULTAYDAKI ELMİ MÖVQEYİ.....650
Hasan Olimjonov (O'zbekiston/Jizzax)
SUN'IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: MAVJUD MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI…….652
Ülviyyə Hacıyeva (Azərbaycan/Bakı)
I TÜRKOLOJI QURULTAYIN BAKIDA KEÇIRILMƏSININ ƏSAS SƏBƏBİ VƏ MƏQSƏDİ.....654
Bayan Altayeva (Kazakhstan/Almaty)

LANGUAGE BEGINS AT HOME: PARENTAL SUPPORT, LINGUISTIC IDENTITY, AND YOUTH LEADERSHIP − REFLECTIONS FROM THE KAZAKHSTAN CONTEXT FOR THE TURKIC WORLD……657
Məhərrəm Məmmədli (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ANA DİLİNİN TƏDRİSİ ÜSULLARI.....658
Sabit Gaini (Kazakhstan/Almaty)
NOVICE TEACHERS' VOICE IN INTERNATIONAL EDUCATIONAL LITERATURE: A CONTEXTUAL PERSPECTIVE FROM KAZAKHSTAN……...660
Nazilə Abdullazadə (Azərbaycan/Bakı)
XX YÜZİLİN 20-30-cu İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏB\İYYATININ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ.....661
Oxana Mititelu
CHALLENGES OF TEACHING THE MOTHER TONGUE TO STUDENTS IN THE DIGITAL ERA……664
Həmzə Əliyev (Azərbaycan/Bakı)
TÜRKOLOJİ QURULTAYDA SABİT ORFOQRAFİYAYA DAİR İLK ADDIMLAR.....665
Zuxra Yunusjonova (Uzbekistan/Tashkent)
TÜRKL DİLLERİNİN DİJİTALLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ.....667
Jalə Səmədova (Azərbaycan/Bakı)
AQQLÜTİNATİV DİLLƏRDƏN NEYRONŞƏBƏKƏLƏRƏ: TÜRK DİLLƏRİNİN SÜNİ İNTELLEKT ERASINDA YENİ MƏRHƏLƏSİ.....669
Nargiza Zokirova (Ozbekiston/Namangan)
AMINDA TÜRK DILLERININ ÖĞRENIMINDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ ETKINLIĞI……671
Günay Alıyeva (Azərbaycan/Bakı)
MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ DİL TƏDRİSİ: "TÜRK QRAMERİ"NİN ELMİ-PEDAQOJİ ƏHƏMİYYƏTİ.....672
Sardar Shokirjonov (Ozbekiston)
TÜRK DİLLERİNİN DİJİTALLEŞTİRİLMESİ VE BİLİMSEL İŞ BİRLİĞİ YOLU..... 675
Aytən Əhmədova (Azərbaycan/Gəncə)
I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN MÜƏLLİMLƏRİN PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİRİ.....677
Nargiza Ahmedova (O'zbekiston/Toshkent)
O'ZBEK TILI O'G'UZ LAHJASI LEKSEMALARIDA MA'NO TARAQQIYOTI.....679
Fəxrəddin Yusifov (Azərbaycan/Bakı)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ ƏDƏBİYYAT TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ: TARİXİ TƏCRÜBƏ VƏ MÜASİR TƏDRİS KONSEPSİYASI İLƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL.....681
Rakhima Turlibek (Kazakhstan/Almaty)
SCHOOL LEADERSHIP AND THE PROMOTION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN MULTILINGUAL CLASSROOMS.....683
Günel Hüseynova (Azərbaycan/Gəncə)
SÜNİ İNTELLEKT VASİTƏSİLƏ DİLİN İNKİŞAFI: QLOBAL YENİLİKLƏRDƏN KUMRU MODELİNƏ..... 684
Xumora Usmanova (O'zbekistan/Tashkent)

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TURKEY TERMINOLOGIYANI SHAKLLANTIRISH VA UNING INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI SAMARADORLIGI……...686
Səkinəxanım Vəliyeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN ELMİ VƏ MƏDƏNİ ƏHƏMİYYƏTİ.....689
Guzal Xujaniyazova (O'zbekiston/Urganch)
TA'LIM VA RAQAMLI TURKOLOGIYA RIVOJLANISHIDAGI ZAMONAVIY TENDENTSIYALAR……..692
Şəlalə Seyidova (Azərbaycan/Şamaxı)
DİL VƏ RƏQƏMSAL MÜHİT: MÜASİR ŞAGİRDLƏRİN DİL TƏFƏKKÜRÜNÜN TRANSFORMASİYASI.....694
Bobir Umarov (O'zbekistan/Tashkent)
TURKIY TILLARDA SUN'IY INTELLEKT VA NUTQ TEXNOLOGIYALARI: QIYINCHILIKLAR VA YECHIMLAR…….697
Aidə Həsənova (Azərbaycan/Gəncə)
İKT TERMİNLƏRİNİN ÇOXMƏNALILIĞI VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ ADAPTASİYASI.....699
Anvar Mamanov (O'zbekiston/Jizzax)
SUN'I Y INTELLEKT NUTQ TEXNOLOGIYALARIGA TURKIY TILLARNING MOSLASHTIRISHI: O'ZBEK VA OZARBAYJON TILLARI MISOLIDA……701
Rüzgar Camal (Azərbaycan/Naxçıvan)
TÜRK DÜNYASI VƏ RƏQƏMSAL ONOMASTİKA.....703
Zaynab Abdurakhimova (Uzbekistan)
THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRESERVING AND TEACHING TURKIC LANGUAGES: CHALLENGES AND PROSPECTS……...705
Əzizə Məmmədova (Azərbaycan/Bakı)
İNTERNET VƏ SOSİAL MEDİANIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏSİRİ.....707
Rahmatjon Abdusattarov (Kazakhstan)
ТУРКИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ: БІРТҰТАС БІЛІМ БЕРУДІҢ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ТҮРКІСТАНДАҒЫ ҚҰҒЫН-СҮРГІН ЕСКЕРТКІШІ.....709
Üzeyir Balakişiyev (Azərbaycan/Gəncə)
SÜNİ İNTELLEKTİN TÜRK XALQLARININ İNTERQRASİYSINA TƏSİRİ.....711
Muxammad Muradov (Узбекистан/Наманган)
ОБРАЗОВАНИЕ И ЦИФРОВАЯ ТЮРКОЛОГИЯ.....713
Tamilla Turabova (Azərbaycan/Bakı)
100 ЛЕТ ТЮРКОЛОГИИ: ОТ I ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА К ЦИФРОВОЙ ЭПОХЕ…….....715
Utkirbek Nazarov (Ozbekiston/Nukus)
SUN'IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: TILSHUNOSLIK TADQIQOTLARIDA YANGI IMKONIYATLAR…….....718
Yeganə İsgəndərova (Azərbaycan/Bakı)
BİR ƏSƏR, BİR DÖVR, BİR IDEYA: BƏKİR ÇOBANZADƏNİN "TÜRK DİLİ və ƏDƏBİYYATININ TƏDRİS ÜSULU" ƏSƏRİ.....720
Sabrina Niyadullayeva (O'zbekistan/Tashkent)

ТУРКИЙ ТИЛЛАР ГУРУҲИГА МАНСУБ ТИЛ ЭГАЛАРИГА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА УЧРАЙДИГАН МУАММОЛАР.....723
Gülarə Məlikova (Azərbaycan/Gəncə)
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA DİLÇİLİK TİPOLOGİYASININ NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR ARAŞDIRMALAR HAQQINDA.....725
Mohinur Otamurodova (Ozbekiston/Qarshi)
SUN'IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: TURKIY TILLARNI NUTQ TEXNOLOGIYALARIGA MOSLASHTIRISH……...727
Samirə Babayeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNİN RƏQƏMSAL ARXİTEKTURASI: MİLLİ KORPUSLAR VƏ İNTELLEKTUAL LÜĞƏT SİSTEMLƏRİ.....728
Ynghe LEE (Korea/Seoul)
TEACHİNG AZERBAİJANİ AS A FOREİGN LANGUAGE İN KOREA: DEVELOPMENT OF STANDARD TEXTBOOKS FOR A1–B2 LEVELS……731
Sevinc Şabanova (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİ ÜÇÜN RƏQƏMSAL MORFOLOJİ SEQMENTASİYA MODELLƏRİ.....732
Mukhabbat Asrorova (O'zbekiston/Buxoro)
GLOBAL TA'LIM MAKONIDA TURKIY TILLARNI O'QITISH STRATEGIYALARI…..734
Maya Qasımova (Azərbaycan/Bakı)
TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA: MÜASİR YANAŞMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏR.....736
Sharifjon Ibrahimov (O'zbekistan/Tashkent)
TÜRK DILLERININ DIJITAL EKOSISTEMININ OLUŞTURULMASI 21. YÜZYIL DILBILIMININ STRATEJIK ÜSTÜNLÜĞÜ……739
Məlahət Mustafayeva (Azərbaycan/Bakı)
TERMİNLƏRİN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....741
Firidə Mustafayeva (Azərbaycan/Şamaxı)
SÜNİ İNTELLEKT VƏ RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ DİL TEXNOLOGİYALARININ İMKANLARI.....743
Gülay Bağırova (Azərbaycan/Mingəçevir)
ƏDƏBİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ TÜRK XALQLARI ƏDƏBİ NÜMUNƏLƏRİNİN UNİFİKASİYASI.....745
Yasemen Babayeva (Azərbaycan/Bakı)
TÜRK DİLLƏRİNİN RƏQƏMSAL TRANSFORMASİYASI: SÜNİ İNTELLEKT VƏ NİTQ TEXNOLOGİYALARINA ADAPTASİYA STRATEGİYALARI.....748
Mehriban Mahmudova (Azərbaycan/Bakı)
RƏQƏMSAL MƏKANDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN İNKİŞAFI.....750
Gülnarə Həsənova (Azərbaycan/Bakı)
SÜNİ İNTELLEKTİN DİLİMİZƏ TƏSİRİ.....752
Günay İmaməliyeva, İlahə Musayeva (Azərbaycan/Sumqayıt)
RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ TÜRK DİLLƏRİNİN MƏRASİM LEKSİKASI: ƏNƏNƏDƏN VİRTUAL DISKURSA KEÇİD.....754

DİLÇİLİK VƏ TERMİNOLOGİYA
DİL BİLİMİ VE TERMİNOLOJİ
LINGUISTICS AND TERMINOLOGY

BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DİL TƏDRİSİ VƏ ORFOQRAFİYA MƏSƏLƏLƏRİ

Mahirə Hüseynova
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-5135-1666
huseynova.mahira@yandex.ru
Azərbaycan/Bakı

Dilin tədrisi problemləri türkoloji elmi düşüncədə sistemli şəkildə ilk dəfə geniş müzakirə predmetinə Bakı Türkoloji Qurultayı çərçivəsində çevrilmişdir. Qurultay materialları göstərir ki, dilin öyrədilməsi məsələsi yalnız metodiki-praktik çərçivədə deyil, həm də nəzəri-linqvistik və psixopedaqoji aspektlərdə dəyərləndirilmişdir. Xüsusilə orfoqrafiyanın tədrisi, yazı vərdişlərinin formalaşdırılması və şifahi nitqlə yazı arasındakı qarşılıqlı əlaqənin müəyyənləşdirilməsi məsələləri kompleks yanaşma tələb edən mühüm istiqamətlər kimi təqdim olunmuşdur. Bu kontekstdə dil vahidlərinin funksional xüsusiyyətlərinin şüurlu mənimsənilməsi, şagirdlərin diqqətinin dilin forma və məzmun strukturlarına yönəldilməsi, eləcə də yazı və nitq fəaliyyətlərinin paralel inkişafı təlimin səmərəliliyini şərtləndirən əsas amillər sırasında göstərilmişdir. Qurultayda irəli sürülən bu elmi-metodoloji müddəalar sonrakı dövrlərdə dil tədrisinin nəzəri əsaslarının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Dilin tədrisində yazmaq, əsasən də orfoqrafik cəhətdən düzgün yazmağın öyrədilməsi mühüm məsələlərdən biri kimi Şerbanın məruzəsində xüsusi olaraq tezisləşdirilən ritorikalardan idi və o, mexaniki olaraq savadlı yazmağın, səhvə yol verməməyin, psixoloji təcrübəyə əsaslanmaqla orta təhsil müəssisələrində səmərəli yollarını şərh etdi. Bu izahları verərkən leninqradlı müəllim Çernışevin mövcud kitabçasından sitatlar gətirməklə göstərdi ki, *"Xalq arasından çıxmış sadə müəllim olan, lakin rus dilini gözəl bilən və onu sevən leninqradlı müəllimin bu səpkili kitabçası var. Bu adamın familiyası isə Çernışevdir. Və mənə elə gəlir ki, onun həmin kitabçada irəli sürdüyü fikirlər artıq kifayət qədər uzun müddətdir ki, düzgün fikirlərdir. O göstərir ki, yaxşı nəticələri yalnız uşaqların diqqətini həqiqətən də dili, yəni onun bu və ya digər fikirləri, fikir çalarlarını ifadə etməyən formaları üzərində bütün vasitələrlə cəmləşdirdikdə əldə etmək mümkündür. Bu ən düzgün vasitədir"* (Stenoqram, s.303).

Məruzəçi nitqini bəndlər üzrə qruplaşdırmışdır və 3-cü bənddə şagirdlərdə nitqin inkişaf etdirilməsinə keçid olaraq, səslənən nitqlə, canlı sözlə, səslərin hərflərdən uzaqlaşması, yazıdan sözə keçidlə bağlı müəyyən məsələləri izah edərək "canlı söz" terminin mahiyyətinə də aydınlıq gətirərək qeyd etdi ki, *"Y.İ.Valmanın tətbiq etdiyi*

Montessori sistemi də xeyli dərəcədə nitqin bu inkişafı ilə bağlıdır". Müəllif onu da vurğuladı ki, orfoqrafiya öyrədilməsində nitqin inkişaf etdirilməsi öyrədilməsi ilə bir vəhdət halında birləşdirilə bilər və birləşdirilməsidir (Stenoqram, s.303).

Açar sözlər: Bakı Türkoloji Qurultayı, dilin tədrisi, orfoqrafiya, yazı bacarıqları, nitqin inkişafı.

LANGUAGE TEACHING AND ORTHOGRAPHY ISSUES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS

Problems of language teaching were for the first time systematically brought into the focus of extensive scholarly discussion within the framework of the Baku Turkological Congress. The congress materials indicate that the issue of language instruction was assessed not only within methodological and practical dimensions, but also from theoretical-linguistic and psychopedagogical perspectives. In particular, the teaching of orthography, the formation of writing skills, and the determination of the interrelation between oral speech and written language were presented as key directions requiring a comprehensive approach. In this context, the conscious acquisition of the functional properties of linguistic units, the systematic orientation of students' attention toward the formal and semantic structures of language, as well as the parallel development of writing and speech activities were identified as major factors determining the effectiveness of instruction. The methodological propositions advanced at the congress later played an important role in shaping the theoretical foundations of language teaching.

Within this framework, the teaching of writing − especially the acquisition of correct orthographic competence − was emphasized in the report of Lev Shcherba as a key issue. He highlighted the importance of mechanically developing literate writing skills and avoiding errors through psychopedagogical approaches in secondary education settings. While elaborating on these ideas, he cited materials from a handbook by a Leningrad-based teacher, Chernyshev, emphasizing that sustained and effective learning outcomes could be achieved only when students' attention is systematically directed toward the linguistic forms that express various semantic nuances.

The rapporteur structured his speech into sections and, in the third section, transitioned to the development of students' speech. He addressed issues such as spoken language, "living word," the differentiation between sounds and letters, and the shift from writing to speech, clarifying the concept of "living word." In this context, he also noted that the Montessori system applied by Y.I.Valman is closely connected with the development of speech. It was further emphasized that the teaching of orthography should be integrated with the development of speech, forming a unified pedagogical process.

Key words: Baku Turkological Congress, language teaching, orthography, writing skills, speech development.

LANGUAGE POLICY, STANDARDIZATION, AND IDENTITY IN TURKIC STUDIES: CONTEMPORARY CHALLENGES AND HISTORICAL CONTINUITIES

Azamat Akbarov
professor doktor
CEO, Silk Road Global Institute
https://ORCID.org/0000-0001-6376-1454
azamatakbar@yahoo.com
Uzbekistan

The centenary of the International Turkological Congress provides a significant occasion to reassess the evolution of language-related issues within Turkic studies, particularly in the context of language policy, standardization, and linguistic identity. This paper examines the historical development and contemporary challenges of Turkic languages with a focus on the interplay between linguistic planning, socio-political transformations, and cultural identity formation.

Drawing on comparative and historical-linguistic approaches, the study analyzes key stages in the standardization of selected Turkic languages, highlighting the influence of script reforms, modernization movements, and state language policies across different Turkic-speaking regions. Special attention is given to the role of orthographic reforms and lexical modernization in shaping mutual intelligibility and divergence among Turkic varieties.

Furthermore, the paper explores current linguistic challenges such as globalization-driven language shift, digital communication, and the status of minority Turkic languages. It argues that while globalization fosters increased interconnectivity among Turkic communities, it also accelerates language attrition and threatens linguistic diversity.

The study also considers the ideological dimensions of language planning, emphasizing how language serves as a marker of identity and a tool of cultural continuity. In this regard, Turkology is positioned not only as a historical and philological discipline but also as a framework for addressing present-day socio-linguistic issues.

The findings suggest that sustainable language development in the Turkic world requires balanced policies that support both standardization and linguistic diversity. Strengthening cooperation among Turkic-speaking countries and academic institutions is essential for preserving linguistic heritage while adapting to contemporary communicative needs.

Key words: turkic languages, language policy, standardization, linguistic identity, turkology, sociolinguistics.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ARXEOLOJİ DİLÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ

İsmayıl Kazımov
filologiya elmləri doktoru, professor
AMEA Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0001-4252-7295
prof.ismail.kazımov@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Müasir dilçiliyin az öyrənilmiş və maraqlı sahələrindən biri də arxeoloji dilçilikdir. Arxeoloji dilçilik üç elmin qovuşuğunda − dilçilik, tarix və arxeologiyanın əlaqəsi fonunda yaranmışdır. Türk dillərinin tarixinin, mədəniyyətinin, dilinin rekonstruksiya edilməsində arxeoloji dilçilik problemlərinin tədqiqinin böyük rolu vardır.

Arxeoloji dilçilik − qədim yazılı abidələr, arxeoloji tapıntılar və maddi-mədəniyyət nümunələri əsasında dillərin tarixini və inkişaf ənənələrini araşdıran sahədir. Bu sahə: qədim yazılar və runuk abidələr, daş kitabələr, arxeoloji qazıntılardan tapılan yazılı materiallardır. Bu materiallar vasitəsilə dillərin, mədəniyyətin tarixi öyrənilir.

Arxeoloji dilçilik məsələləri:

1. Qədim türk yazılı abidələrinin öyrənilməsi

Monqolustanda, Orta Asiyada və digər ərazilərdə tapılan qədim yazılı abidələr;

2. Türk dillərinin mənşə və inkişaf problemləri.

I Türkoloji qurultayın müzakirələrində türk dillərinin qədim dövrlərdə yayılma arealı, digər dillərlə əlaqələri və dialekt fərqləri müəyyənləşdirilmişdir. Məlumdur ki, qədim qəbir daşları, sikkələr, kitabələr dil tarixinin öyrənilməsindən ötrü başlıca qaynaqdır.

3. Runik və qədim əlifbaların tədqiqi.

4. Türk tayfalarının qədim miqrasiyası və dil əlaqələri. Arxeoloji və dil faktları əsasında türk tayfalarının köç yolları və onların digər xalqlarla dil təmasları araşdırılmışdır.

Qədim kitabələr və arxeoloji tapıntılar türk tayfalarının yayılma arealı və tarixi inkişafını tədqiq etməyə imkan verir.

V.Radlovlov, V.Bartold və N.Marrın məruzələrində abidələrin dilinin fonetik və qrammatik xüsusiyyətlərinin müasir türk dillərinin əlaqəsi məsələlərinə toxunmuşdur. V.Radlov arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılan yazıların əhəmiyyətindən bəhs etmişdir.

I Türkoloji Qurultayın əhəmiyyəti arxeologiya ilə dilçilyin birgə istifadə olunmasının vacibliyini göstərdi.

Qurultayda arxeoloji dilçilik məsələləri türk dillərinin qədim tarixinin araşdırılmasında əsas aspektlərdən biri kimi qəbul edilmişdir.

Linqvoarxeologiya − arxeoloji dilçilik dilin tarixi faktlarını maddi mədəniyyət qalıqları ilə vəhdətdə tədqiq edir. Məqalədə dil tarixi ilə arxeoloji tapıntıların (kurqanlar, qədim yaşayış məskənləri və s.) əlaqələndirilməsi məsələləri araşdırılır. Qədim xalqların hansı bölgələrdə miqrasiyası, məskunlaşmaları müəyyənləşdirilir, dillərin yayılma coğrafiyası izlənilir, etnos və dil kontaktlarına aydınlıq gətirilir.

Açar sözlər: I Türkoloji qurultay, arxeologiya, arxeoloji dilçilik, türk tayfaları, türk dilləri.

ARCHAEOLOGICAL LINGUISTICS ISSUES AT THE 1st TURKOLOGICAL CONGRESS

One of the lesser-explored and interesting areas of contemporary linguistics is archaeological linguistics. Archaeological linguistics has emerged at the intersection of three sciences − linguistics, history, and archaeology. The study of archaeological linguistic issues plays a crucial role in the reconstruction of the history, culture, and language of the Turkish languages.

Archaeological linguistics is a field that investigates the history and development of languages based on ancient written monuments, archaeological findings, and material culture samples. This field includes ancient writings, runic monuments, stone inscriptions, and written materials discovered during archaeological excavations. Through these materials, the history of languages and culture is studied.

Archaeological Linguistics Issues:

1. Study of ancient Turkish written monuments

Ancient written monuments found in Mongolia, Central Asia, and other regions.

2. Origin and development issues of Turkish languages

At the 1st Turkological Congress, the spread area of Turkish languages in ancient times, their connections with other languages, and dialectal differences were discussed. It is well-known that ancient gravestones, coins, and inscriptions are primary sources for the study of language history.

3. Study of runic and ancient alphabets.

4. Ancient migration and language connections of Turkish tribes.

Based on archaeological and linguistic facts, the migration routes of Turkish tribes and their language contacts with other peoples were explored. Ancient inscriptions and archaeological findings provide an opportunity to study the spread area and historical development of Turkish tribes.

The presentations by V.Radlov, V.Bartold and N.Marr addressed the phonetic and grammatical features of the language of these monuments and their relation to modern Turkish languages. V.Radlov discussed the importance of writings discovered through archaeological excavations.

The significance of the 1st Turkological Congress lies in highlighting the importance of combining archaeology and linguistics. During the congress, issues of archaeological linguistics were recognized as one of the main aspects in the study of the ancient history of Turkish languages.

Linguoarchaeology-archaeological linguistics examines the historical facts of language in conjunction with material cultural remains. The article explores the issues of linking language history with archaeological findings (e.g., burial mounds, ancient settlements, etc.). The migration patterns and settlements of ancient peoples are identified, the geography of language spread is traced, and ethnic and linguistic contacts are clarified.

Key words: 1st Turkological Congress, archaeology, archaeological linguistics, Turkish tribes, Turkish languages.

АКАДЕМИК В.В.БАРТОЛЬД О ДИСКУССИОННЫХ ВОПРОСАХ И ПЕРСПЕКТИВАХ ТЮРКОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРВОГО ВСЕРОССИЙСКОГО ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА 1926 г.)

Юлия Лысенко
доктор исторических наук, профессор,
Алтайский государственный университет
Россия/Барнаул

Российский и советский историк, востоковед-медиевист, тюрколог, арабист, исламовед В.В.Бартольд являлся одним из инициаторов и организаторов Первого всероссийского тюркологического съезда, прошедшего в Баку, в 1926 г. К периоду подготовки съезда, он являлся крупнейшим исследователем истории тюркских народов, автором серии работ в данной научной отрасли. Авторитет и влияние В.В.Бартольда в научных кругах обеспечили ему место в президиуме съезда, а также право первым выступить с научным докладом на съезде.

Цель, которую ставил В.В.Бартольд, в своем выступлении перед делегатами, была напрямую связана с центральным вопросом самого съезда. Дискуссии о необходимости внедрения в культурную жизнь тюркских народов не только СССР, но и других стран мира латинизированного алфавита, требовали от него обоснованного выступления о целесообразности принятия данного решения. Таким образом, в своем докладе он акцентировал внимание на едином и общем прошлом тюркских народов, представив собственную концепцию их поэтапного историко-культурного развития, разработанную в более ранний период его научного творчества.

Доклад В.В.Бартольда «Современное состояние и ближайшие задачи изучения истории тюркских народностей» состоял из нескольких частей. В нем он остановился на анализе источников по истории тюркских народов, вопросах их этногенеза и этнической истории. Отдельное внимание В.В.Бартольд уделил дискуссионным вопросам, требующим в ближайшее время обращения исследователей-тюркологов. Среди них: этногенез отдельных тюркских народов – енисейских кырыгызов, уйгуров, тогуз-огузов, кыпчаков и т.д; происхождение орхоно-енисейского рунического письма; происхождение уйгурской письменности и литературы и влиянии на этот процесс согдийского культурно-лингвистического компонента; происхождение династии Караханидов; роль ислама в этнической истории тюрков; история тюркских государств позднего средневековья и нового времени – государства Тимуридов, Бухарского эмирата, хивинского ханства. Особое внимание ученый призывал уделять культуре тюркских народов, архитектурным традициям, литературному наследию и т.д.

Ключевые слова: тюркология, В.В.Бартольд, тюркологический съезд, исследования.

ACADEMICIAN V.V.BARTOLD ON THE DEBATABLE ISSUES AND PROSPECTS OF TURKOLOGY STUDIES (BASED ON THE MATERIALS OF THE FIRST ALL-RUSSIAN TURKOLOGY CONGRESS IN 1926)

Russian and Soviet historian, orientalist-medievalist, turkologist, arabist, and islamic scholar V.V.Bartold was one of the initiators and organizers of the First All-Russian Turkological Congress, which was held in Baku in 1926. By the time of the congress's preparation, he was a prominent researcher in the history of the Turkic peoples and the author of a series of works in this field. V.V.Bartold's authority and influence in academic circles secured him a place on the congress's presidium and the right to deliver the first scientific report at the congress.

The goal that V.V.Bartold set for himself in his speech to the delegates was directly related to the central issue of the congress itself. The discussions about the need to introduce the Latinized alphabet into the cultural life of the Turkic peoples, not only in the USSR but also in other countries around the world, required him to provide a well-reasoned argument for the feasibility of this decision. Thus, in his report, he focused on the shared past of the Turkic peoples, presenting his own concept of their gradual historical and cultural development, which he had developed earlier in his scientific career.

V.V.Bartold's report "The Current State and Immediate Tasks of Studying the History of the Turkic Peoples" consisted of several parts. In it, he focused on analyzing sources on the history of the Turkic peoples, as well as their ethnogenesis and ethnic history. V.V.Bartold also paid special attention to the controversial issues that require further research by Turkologists. Among them are: the ethnogenesis of certain Turkic peoples, such as the Yenisei Kyrgyz, Uyghurs, Toguz-Oghuz, Kipchaks, etc.; the origin of the Orkhon-Yenisei runic script; the origin of the Uyghur script and literature, and the influence of the Sogdian cultural and linguistic component on this process; and the origin of the Karakhanid dynasty; the role of Islam in the ethnic history of the Turks; the history of the Turkic states of the late Middle Ages and modern times – the Timurid state, the Bukhara Emirate, and the Khiva Khanate. The scholar called for special attention to be paid to the culture of the Turkic peoples, architectural traditions, literary heritage, etc.

Key words: Turkology, V.V.Bartold, Turkology Congress, studies.

TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ TERMİNOLOJİ-DİLÇİLİK YANAŞMALARI

Könül Həsənova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
konul.hasanova@adpu.edu.az
https://ORCID.org/0000-0001-8795-252X
Azərbaycan/Bakı

Görkəmli dilçi-tarixçi-türkoloq A.Zifeldin və B.Çobanzadənin terminologiya sistemi ilə bağlı məruzələrində bir-birini tamamlayan, üst-üstə düşən cəhətlər xeyli saydadır, lakin Stalin diktaturası bu iki böyük yaradıcı xüsusiyyətdən keçməmiş, hər ikisinə əks-inqilabçı, pantürkist damğası vurularaq min bir əzab əziyyətlə öldürülmüşdür. A.Zifeld və B.Çobanzadə böyük dilçi və tarixçi kimi terminoloji sistemin hərtərəfli tədqiqi sahəsində misli görünməmiş səviyyələrdə işlərə imza atmış olardılar və şübhəsiz ki, özlərinin irəli sürdükləri prinsiplər və metodlar əsasında didaktika və ədəbiyyatşünaslığa, pedaqogika və psixologiyaya, metallurgiyaya, silah avadanlıqlarına, musiqi sahəsinə, riyaziyyat, hüquq, kimya və s. kimi elmi əsərlərinə aid terminoloji leksikanı dərindən öyrənərək türkologiya elmini nəzəri cəhətdən daha da zənginləşdirmişlər. Hər iki məruzəçinin çıxışlarında üst-üstə düşən əsas cəhətlər bundan ibarətdir ki, ərəb-fars, rus, Avropa dillərindən alınmış terminlərin türkcələrdə qarşılığı müəyyənləşdirilməli və əgər yoxdursa, həmin dillərdən alınmaları türkcələrin fonetikasına uyğunlaşdırılaraq geniş xalq kütlələrinin ixtiyarına verilməli; istər alınma, istərsə də milli terminlərin bütün səciyyəvi xüsusiyyətlərinə, yəni onların dəqiqliyinə, konkretliyinə, qısalığına, tamamlanmağına, asanlığına, işlənilməsi məhdudiyyətinə ciddi fikir verməli və sonradan xalq kütlələrinə təqdim olunmalıdır; terminoloji komissiyaların işçinin günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün onlara geniş imkanların verilməsi və s. Bu xülasə etdiklərimizi B.Çobanzadə hələ Qurultay çağrılmamış illər əvvəl yazdığı "Türkcə sərf və nəhf təlimatları" adlandırdığı məqaləsində göstərmişdir: "*Avropa istilahlarını almalı, türkcə istilah yaratmalı və əski ərəb istilahlarını mümkün qədər sadələşdirərək hələlik istifadə etməməliyik*" (Stenoqram, s.35).

Qurultaydan keçən 100 il ərzində nəinki Azərbaycanda, o sıradan bütün türk xalqlarının türkologiya və başqa elm sahələrində, daha dəqiqi nəzəri dilçilik sahəsində A.Zifeldin və B.Çobanzadənin məruzələrində əksini tapan terminologiya sisteminin öyrənilməsi barədə söylədikləri elmi fikir və müddəalar öz aktuallığını itirməmiş, nəticədə türkoloji arenada bu nəhəng alimlərin terminoloji konsepsiyası tədqiqatçıların maraq dairəsini zəbt etmiş və türk xalqlarında böyük bir terminoloqlar nəsli yetişmişdir.

Açar sözlər: Türkoloji Qurultay, terminologiya, dilçilik, türk dilləri, elmi konsepsiyalar.

THE TURKOLOGICAL CONGRESS AND TERMINOLOGICAL-LINGUISTIC APPROACHES

In the reports of prominent linguist-historian and Turkologist Aleksandr Zifeld and Bekir Chobanzade on the terminology system, there are numerous complementary and overlapping aspects. However, these two major creative figures were not spared by Stalin's dictatorship; both were labelled as "counter-revolutionary" and "Pan-Turkist" and were subjected to severe repression, ultimately being killed under harsh conditions.

Zifeld and Chobanzade, as prominent linguists and historians, would have undoubtedly made unprecedented contributions to the comprehensive study of terminological systems. Based on the principles and methods they proposed, they would have significantly enriched Turkology theoretically by thoroughly examining terminological vocabulary across disciplines such as didactics, literary studies, pedagogy, psychology, metallurgy, weaponry, music, mathematics, law, chemistry, and others.

The main common points in the reports of both scholars were the necessity of determining Turkic equivalents for terms borrowed from Arabic-Persian, Russian, and European languages; where equivalents did not exist, such borrowings should be adapted to Turkic phonetics and made accessible to the wider public. Both borrowed and native terms were to be carefully evaluated in terms of precision, concreteness, brevity, completeness, simplicity, and functional limitation before being introduced into public use. They also emphasized the importance of establishing terminology commissions in accordance with contemporary requirements and providing them with broad opportunities for effective work.

These ideas were already reflected earlier in Chobanzade's article "Turkic Morphology and Syntax Instructions," written years before the Congress, where he stated: "*We must adopt European terminology, create Turkic terminology, and temporarily avoid using old Arabic terms by simplifying them as much as possible*" (Proceedings, p.35).

Over the past 100 years since the Congress, these scientific ideas and methodological principles concerning terminological systems, articulated in the reports of Zifeld and Chobanzade, have not lost their relevance in Azerbaijan or across Turkic-speaking countries. As a result, their terminological concepts have remained a key focus of scholarly research in Turkology, contributing to the formation of a new generation of terminologists among Turkic peoples.

Key words: Turkological Congress, terminology, linguistics, Turkic languages, scientific concepts.

O‘ZBEK VA OZARBAYJON TILLARIDA KICHRAYTIRISH-ERKALASHNI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING GENDER XUSUSIYATLARI

Saodat Muhamedova
filologiya fanlari doktori, professor
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
*https://ORCID.org/*0000-0002-2104-450X
Prof.s.muhamedova@mail.ru
O‘zbekiston/Toshkent

Ushbu maqola o‘zbek va ozarbayjon tillarida kichraytirish-erkalash ma’nosini ifodalovchi vositalarning gender xususiyatlarini qiyosiy va nazariy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqot zamonaviy lingvistikaning muhim yo‘nalishlari bo‘lgan sotsiolingvistika, pragmalingvistika va gender lingvistika kesishmasida olib borilib, til birliklarining ijtimoiy va madaniy omillar bilan bog‘liqligi yoritiladi. Ishda demunitiv va erkalash shakllarining semantik, funksional hamda diskursiv xususiyatlari tizimli ravishda ko‘rib chiqiladi.

O‘zbek tilidagi “-cha”, “-jon”, “-xon”, “-toy” kabi affikslar hamda ozarbayjon tilidagi “-cıq/-cik”, “-can”, “-ş” shakllari misollar asosida tahlil qilinib, ularning nafaqat grammatik, balki pragmatik yuklamasi ham ochib beriladi. Ushbu vositalar nutqda subyektiv baho, emotsionallik, yaqinlik va ijtimoiy masofani belgilashda muhim rol o‘ynashi asoslab beriladi.

Gender lingvistika nuqtayi nazaridan qaralganda, ayollar nutqida kichraytirish-erkalash shakllari yuqori chastotada qo‘llanib, ular orqali mehr, iliqlik, muloyimlik va ijobiy munosabatlar ifodalanadi. Erkaklar nutqida esa bu vositalar nisbatan kamroq uchrab, ko‘proq kinoya, hazil yoki norasmiy yaqinlikni ifodalash vazifasini bajaradi. Bu holat tilning genderga xos differensial xususiyatlarini ko‘rsatadi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda demunitiv shakllar umumiy semantik asosga ega bo‘lsa-da, ularning pragmatik funksiyasi va genderga bog‘liq qo‘llanishi farqlanadi. Mazkur tadqiqot til va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib berishga xizmat qiladi. Shuningdek, u turkiy tillarda ekspressiv vositalarni o‘rganishda yangi nazariy yondashuvlarni taklif etadi hamda keyingi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam metodologik asos yaratadi va istiqbolli yo‘nalishlarni belgilaydi.

Kalit so‘zlar: kichraytirish-erkalash shakllari, gender lingvistika, sotsiolingvistika, pragmalingvistika, til va jamiyat, emotsionallik, nutq madaniyati, qiyosiy tahlil, turkiy tillar.

This article presents an extended comparative and theoretical analysis of gender-specific features in the use of diminutive and affectionate expressions in the Uzbek and Azerbaijani languages. The study is conducted at the intersection of sociolinguistics,

pragmalinguistics, and gender linguistics, allowing language phenomena to be examined within broader social and cultural contexts. Particular attention is paid to the semantic, functional, and discursive properties of diminutive forms.

The research focuses on Uzbek suffixes such as "-cha," "-jon," "-xon," and "-toy," as well as Azerbaijani forms like "-cıq/-cik," "-can," and "-ş." These forms are analyzed not only as word-formation devices but also as pragmatic markers that convey subjective evaluation, emotional tone, interpersonal closeness, and social distance. Their role in shaping communicative intent and expressive nuance is discussed in detail.

From the perspective of gender linguistics, the study identifies significant differences in frequency, stylistic value, and communicative functions of these forms in male and female speech. It is demonstrated that diminutive and affectionate expressions are more frequently used in female speech, where they function as markers of emotionality, politeness, empathy, and positive interpersonal attitudes. In contrast, in male speech, such forms are less frequent and are typically associated with irony, humor, or informal expressions of solidarity.

The comparative findings indicate that although Uzbek and Azerbaijani diminutive forms share similar semantic foundations, their pragmatic functions and gender-based usage patterns differ. These differences reflect underlying sociocultural norms and communicative conventions. The study contributes to a deeper understanding of the relationship between language, gender, and society, and provides valuable theoretical and methodological insights for future research in sociolinguistics, gender studies, and Turkic linguistics.

Key words: diminutive expressions, gender linguistics, sociolinguistics, pragma-linguistics, language and society, emotionality, speech culture, comparative analysis, Turkic languages.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA VAHİD TERMİNOLOGİYANIN YARADILMA PRİNSİPİ

Sayalı Sadıqova
filologiya elmləri doktoru, professor
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
sayalisadigova@yahoo.com
https://ORCİD.org/ 0000-0003-2858-5904
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəllərində yeni ictimai-siyasi quruluşun yaranması, türk dillərində elmin və mədəniyyətin dövrün tələblərinə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi, yeni yaranan anlayışların adlandırılmasına uyğun terminlərin yaranması terminologiya probleminin gündəmə gətirilməsinə səbəb olmuşdur. Tələblər nəzərə alınaraq Birinci Türkoloji Qurultayda A.R.Zifeld-Simumyaqi "Türk dillərində elmi terminologiyanın yaranması prinsiplərinə dair", B.Çobanzadə "Elmi terminologiya sistemi haqqında", H.Zeynallı "Türk dillərində elmi terminologiyanın sistemi haqqında", H.A.Odabaş "Türk dillərində terminologiya", Ə.B.Baytursun "Qazax terminologiyasının prinsiplərinə dair" məruzələri ilə çıxış etmişdir. Bu məruzələrdə dilin terminoloji sistemini hansı prinsiplər əsasında zənginləşdirmək, termin yaradıcılığı prosesində hansı metod və metodologiyalardan istifadə edilməsi kimi aktual məsələlərin elmi və həm də əsaslandırılmış şərhi verilmişdir. Xüsusilə, Bəkir Çobanzadə qurultayda "Elmi terminologiyanın sistemi haqqında" məruzəsində türk dillərində elmi dilin yaxınlaşması üçün ortaq termin yaradıcılığı prosesində əsas mənbələri müəyyənləşdirmişdir.

B.Çobanzadə türk dillərinin lüğət tərkibində üç ümumi bazanın olduğunu diqqətə çatdırır: 1. Birincisi ümumtürk söz bazası başlıca mənbə hesab edilmişdir. b) İkincisi, ərəb-fars bazasıdır ki, buraya türk ləhcələrində ortaq işlənmə tezliyinə malik olan alınmalar daxildir. c) Üçüncüsü, Avropa bazasıdır ki, ümumi anlayış və nəzəriyyələrin qəbul edilməsində bu baza mühüm rol oynayır. Bəkir Çobanzadə termin yaradıcılığında dialekt və şivələrin rolunu xüsusi qeyd edir.

Bu konsepsiyanın əsasını elmin müxtəlif sahələrində yaranan yeni anlayışların vahid prinsip əsasında adlandırılması təşkil edir. Termin yaradıcılığının aparılmasında mərkəzi nəzarət sisteminin yaradılması əsas prinsip kimi qəbul edilir. Bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayan belə Komitənin yaradılması vacibdir. Yeni terminlərin yaradılması prosesinin ümumişlək sözlərin yaradılmasını üstələməsi, terminlərin ədəbi dilə və danışıq dilinə sürətlə nüfuz etməsi bu nüfuzetmənin xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağı tələb edir. Müasir dövrdə türk dillərinin terminlərin yaranmasında üç ümumi mənbə əsasdır: a) ümumtürk bazasıdır ki, buraya bütün türk dillərində işlədilən sözlər daxildir. b) İkincisi, hər bir türk dilinin daxili imkanları əsasında yaranan terminlər daxildir. c) Üçüncüsü, Avropa dilləridir ki, ümumi anlayışların yaranmasında bu baza mühüm rol oynayır. Bu mənbələr ortaq terminlərin yaranmasında əsas hesab edilməlidir. Müasir

dövrdə türk dillərində termin yaradıcılığının daha çox dilin daxili imkanları və beynəlxalq dil zəminində getməsi ilə səciyyələnir.

Açar sözlər: terminologiya, türk dilləri, standartlaşma, vahid sistem, termin yaradıcılığı.

THE PRINCIPLE OF CREATING A UNIFIED TERMINOLOGY AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

At the beginning of the 20th century, the emergence of a new socio-political system, the development of science and culture in Turkic languages in accordance with the requirements of the time, and the creation of appropriate terms for naming newly emerging concepts led to the raising of the problem of terminology.

Taking these requirements into account, at the First Turkological Congress, A.R.Zifeld-Simumyagi presented a report entitled "On the Principles of the Creation of Scientific Terminology in Turkic Languages", B.Chobanzade delivered "On the System of Scientific Terminology," H.Zeynalli presented "On the System of Scientific Terminology in Turkic Languages," H.A.Odabash spoke on "Terminology in Turkic Languages," and A.B.Baytursun presented "On the Principles of Kazakh Terminology."

In these reports, a scientific and well-grounded explanation was provided of such aĸтyal issues as the principles on the basis of which the terminological system of the language should be enriched, and which methods and methodologies should be used in the process of term formation. In particular, Bekir Chobanzade, in his report "On the System of Scientific Terminology," identified the main sources in the process of creating a common terminology for the convergence of the scientific language in Turkic languages.

B.Chobanzade notes that there are three common bases in the lexical composition of Turkic languages:

1. The first is the Common Turkic lexical base, which is considered the main source.
2. The second is the Arabic-Persian base, which includes borrowings that have a common frequency of usage in Turkic dialects.
3. The third is the European base, which plays an important role in the adoption of general concepts and theories.

Bekir Chobanzade particularly emphasizes the role of dialects and vernaculars in term formation.. The basis of this concept lies in naming new concepts arising in various fields of science on the basis of a unified principle. The establishment of a centralized control system in the process of terminology creation is accepted as a fundamental principle. The creation of such a committee, which still maintains its relevance today, is important.

The fact that the process of creating new terms should not overlap with the

creation of commonly used words, and that terms rapidly penetrate into the literary and spoken language, requires the clarification of the characteristics of this penetration.

In the modern period, three main sources are fundamental in the formation of terms in Turkic languages: a) The Common Turkic base, which includes words used in all Turkic languages; b) Terms formed on the basis of the internal resources of each Turkic language; c) European languages, which play an important role in the formation of general concepts. These sources should be considered fundamental in the creation of common terminology. In the modern period, term formation in Turkic languages is more characterized by the use of the internal resources of the language and processes occurring within the framework of the international linguistic environment.

Key words: terminology, Turkic languages, standardization, unified system, term form.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ QASIM TINISTANOV

Könül Səmədova
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://orcid.org/0000-0003-4061-9775
samedovakonul74@mail.ru

Əlifba və termin məsələləri 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda müzakirə edilmiş və bu barədə ciddi qərarlar qəbul olunmuşdur. Türk yazı dillərinin gələcəyinin müzakirə edildiyi bu Qurultayda Qırğız milli əlifbasının təməlini qoyan Qasım Tınıstanov da məruzə ilə çıxış etmişdir.

Qasım Tınıstanov Qırğız milli əlifbasının memarı və Qırğız dilçisi kimi Türkoloji tarixində mühüm yerə malikdir. Maarifçi, yazıçı, şair, dramaturq, jurnalist və akademik şəxsiyyəti ilə xalqı üçün böyük xidmətlər göstərmişdir.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda İ. Arabayevlə birlikdə iştirak edən Tınıstanov bu Qurultayda "Yeni Qırğız Əlifbasının Yaradılması Prinsipləri" adlı məruzəsini təqdim edir. Tınıstanov bu çıxışında latın əlifbasına keçidin qaçılmazlığını xüsusi qeyd etmiş, türkdilli xalqların mədəniyyət, ədəbiyyat və elminin tərəqqisində ana dilinin həlledici rol oynadığını vurğulamışdır. Həmçinin, həmin illərdə ərəb əlifbasının islah edilməsi işini də öhdəsinə götürür. Qasım Tınıstanov I Bakı Türkoloji Qurultayına qatılmadan öncə, 8 fevral 1926-cı il tarixində "Эркин Тоо" ("Azad dağ") qəzetinin 15-ci sayında çap olunmuş "Баку калаасындагы боло турган түркология сийези жана анын кадыры" ("Bakıda keçiriləcək Türkoloji qurultay və onun əhəmiyyəti") adlı məqaləsi ilə çıxış etmişdir. Müəllif bu yazısında qurultayın tarixi əhəmiyyətini, elmi dəyərini və türk xalqları üçün zəruriliyini xüsusi vurğulamış, bu mötəbər tədbirin bütün türk dünyası üçün müsbət nəticələr verəcəyinə səmimi inamını ifadə etmişdir.

1927-1936-cı illər arasında "Bizdin Til" (Bizim Dil), "Til İliminin Terminologiyalık Sözdügü" (Dilçiliyin Terminoloji Lüğəti), "Kırgız Adabiy Tilinin Caŋı Orfografiyasının Dolbooru" (Qırğız Ədəbi Dilinin Yeni Orfoqrafiya Layihəsi), "Kırgız Tilinin Morfologiyası" (Qırğız Dilinin Morfologiyası), "Kırgız Tilinin Sintaksisi" (Qırğız Dilinin Sintaksisi) adlı işlərə imza atır. 1930-cu illərin əvvəllərində "Akademiya Keçeleri" (Akademiya Gecələri) adlı pyesi yazır və səhnələşdirir.

1930-cu illərin repressiya qurbanlarından biri də Q.Tınıstanov olmuşdur. Əsassız siyasi günahlandırmalara məruz qalan Qasım Tınıstanov 1937-ci ildə "xalq düşməni" ittihamı ilə həbs olunaraq 1938-ci ildə SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının çıxardığı hökm əsasında güllələnmişdir.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, Qasım Tınıstanov, latın əlifbası.

THE FIRST TURKOLOGY CONGRESS AND KASYM TYNYSTANOV

Issues regarding alphabet and terminology were discussed at the First Turkology Congress held in Baku in 1926, and significant decisions were made in this regard. Kasym Tynystanov, who laid the foundation of the Kyrgyz national alphabet, also delivered a report at this Congress, where the future of Turkic written languages was deliberated.

Kasym Tynystanov holds an important place in the history of Turkology as the architect of the Kyrgyz national alphabet and a prominent Kyrgyz linguist. He provided great services to his people as an educator, writer, poet, playwright, journalist, and academic figure.

Participating in the First Turkology Congress in Baku in 1926 alongside I.Arabayev, Tynystanov presented his report titled "Principles of Creating the New Kyrgyz Alphabet." In his speech, he emphasized the inevitability of transitioning to the Latin alphabet and highlighted the decisive role of the mother tongue in the progress of the culture, literature, and science of Turkic-speaking peoples. Additionally, during those years, he took on the task of reforming the Arabic alphabet. Prior to attending the First Baku Turkology Congress, on February 8, 1926, Tynystanov published an article in the 15th issue of the "Erkin Too" (Free Mountain) newspaper titled "The Upcoming Turkology Congress in Baku and Its Significance". In this writing, the author underscored the historical importance, scientific value, and necessity of the congress for Turkic peoples, expressing his sincere belief that this prestigious event would yield positive results for the entire Turkic world.

Between 1927 and 1936, he produced works such as "Bizdin Til" (Our Language), "Terminological Dictionary of Linguistics", "Draft of the New Orthography of the Kyrgyz Literary Language", "Morphology of the Kyrgyz Language", and "Syntax of the Kyrgyz Language". In the early 1930s, he wrote and staged the play "Academy Evenings".

K.Tynystanov was also one of the victims of the repressions of the 1930s. Subjected to baseless political accusations, Kasym Tynystanov was arrested in 1937 on charges of being an "enemy of the people" and was executed by firing squad in 1938 based on a verdict issued by the Military Collegium of the Supreme Court of the USSR.

Key words: First Turkology Congress, Kasym Tynystanov, Latin alphabet.

КЫРГЫЗСТАН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА ӨТҮҮ ЖОЛУНДА – ГЛОБАЛДЫК ЖАНА УЛУТТУК ТАНДООНУН ОРТОСУНДА

Сымбат Садыкова
доктор филологических наук, профессор
Кыргызский национальный университетим. Ж.Баласагына,
https://ORCID.org/0009-0006-7914-0103
Алтынбек Самсалиев
старший преподаватель
Института иностранных языков КНУ имени Ж. Баласагына
https://ORCID.org/0009-0006-0203-4943
altinbek.samsaliev@mail.ru
Иноват Байресекова

Изилдөөнүн актуалдуулугу алфавит тандоо улуттук идентүүлүк, геосаясий багыт, экономикалык интеграция жана маданий мурасты сактоо маселелери менен байланышканы менен шартталган. Максаты – кыргыз тилин латын графикасына өткөрүүнүн алдыңкы шарттарын, аргументтерин жана мүмкүн болгон кесепеттерин талдоо.

Изилдөөдө тарыхый-генетикалык, салыштырма-салыштыруу, документтерди талдоо жана логикалык-аналитикалык методдор колдонулган. Латын алфавитинин келип чыгышы, анын финикия, грек жана этруск жазууларынан өнүгүшү каралат. Түркия, Азербайжан, Түркмөнстан, Өзбекстан, Казакстандын тажрыйбасы талданат. Өзгөчө көңүл 1926-жылдагы Баку түркология курултайына жана Касым Тыныстановдун ролуна бурулат.

Реформаны колдогондор глобалдашуу, санариптик фактор, аймактык унификация, практикалык ыңгайлуулук жана тарыхый-маданий улантуулукту негизге алышат. Каршылаштар маданий мурастын үзүлүшү, экономикалык чыгымдар, социолингвистикалык кыйынчылыктар жана тышкы саясий тобокелдиктерди келтиришет. Бул аргументтердин ар бирине критикалык баа берилип, санариптик технологиялардын жардамы менен көпчүлүк көйгөйлөрдү чечүүгө болорлугу көрсөтүлөт.

Корутундуда латын графикасына өтүү Кыргызстандын тил саясатын өнүктүрүүнүн мүмкүн болгон сценарийлеринин бири экени, бирок этаптуу программаны, саясий эркти, коомдук талкууну жана олуттуу каржылоону талап кылары белгиленет. Беш багыт боюнча сунуштар иштелип чыккан: мыйзамдык чечим, стандарттуу алфавитти иштеп чыгуу, этаптуу программа, маалыматтык кампания жана түрк мамлекеттери менен кызматташтык.

Негизги сөздөр: жазуу, алфавит, маданий таасир, кириллица, латындаштыруу, араб графикасы, тил саясаты, глобалдашуу.

KYRGYZSTAN ON THE PATH TO TRANSITION TO THE LATIN SCRIPT – BETWEEN GLOBAL AND NATIONAL CHOICE

The relevance of the study is determined by the fact that the choice of writing system is linked to national identity, geopolitical orientation, economic integration, and cultural heritage preservation. The aim is to analyze the prerequisites, arguments, and possible consequences of transitioning the Kyrgyz language to the Latin script.

The research employs historical-genetic, comparative-contrastive, document analysis, and logical-analytical methods. The origin of the Latin alphabet is traced from Phoenician, Greek, and Etruscan scripts. The experience of Turkic-speaking countries – Turkey, Azerbaijan, Turkmenistan, Uzbekistan, and Kazakhstan – is analyzed. Special attention is paid to the 1926 Baku Turkological Congress and the role of Kasym Tynystanov.

Proponents of the reform cite globalization, digital factors, regional unification, practical convenience, and historical-cultural continuity. Opponents point to the potential rupture of cultural heritage, economic costs, sociolinguistic difficulties, and foreign policy risks. Each counter-argument is critically assessed, demonstrating that most problems can be mitigated using modern digital technologies.

The conclusion states that transitioning to the Latin script is one possible scenario for the development of Kyrgyzstan's language policy, but it requires a phased program, political will, public discussion, and significant funding. Five recommendations are developed: legislative decision, development of a standard alphabet, a phased implementation program (10-20 years with parallel use of both scripts), an information campaign, and cooperation with Turkic states. The transition should be seen not as a break with the past, but as a natural stage of integration into the global information space and strengthening national identity among Turkic peoples.

Key words: writing system, alphabet, cultural influence, Cyrillic, Latinization, Arabic script, language policy, globalization.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: TÜRK XALQLARININ ELMİ-MƏDƏNİ İNTEQRASYASINDA LATIN QRAFİKALI ƏLİFBANIN ROLU

Mirvari İsmayılova
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.opg/0000-0002-2085-544X
ismayilova.mirvari1960@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəllərində SSRİ ərazisində yaşayan türk xalqlarının elmi-mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynayan tarixi hadisə baş verir. Bu tarixi hadisə türk dünyasında, türkologiya elmində böyük dirçəliş, milli oyanış kimi qeyd olunur, Qurultayın çağrılması SSRİ ərazisində yaşayan türk xalqları nümayəndələrinin müstəqillik, milli düşüncə, milli varlığının reallaşmasına ümidi idi. Çünki SSRİ-nin tərkibinə daxil edilmiş türk xalqları qurultaya böyük ümidlə öz müqəddəratlarını təyin etmək hüququna malik olduqlarının zəmanəti kimi inamla qatılmışdılar. Bu amil qurultay iştirakçılarının tədbirə böyük coşqu ilə qoşulmasına, eyni zamanda yüz il sonra müasir türk dünyasının gələcək strategiyasını müəyyən edən hadisə kimi mədəni inkişafın yeni bir mərhələsinin təməlini qoymağa səbəb olur. Qurultayda müzakirə olunan yeni əlifbaya keçid məsələsi ölkənin ictimai-mədəni həyatının tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulsa da, əslində ölkənin gələcək siyasi dəsti-xəttini əks etdirirdi. Türkoloji qurultay bir növ Sovet dövlətinin türk xalqlarına qarşı açıq və gizli siyasətini yerinə yetirməli idi. Ölkə ərazisindəki türk xalqlarının Sovet dövlətinin ictimai-siyasi, mədəni həyatına inteqrasiyası sürətlənməli, sovet cəmiyyəti ilə qarşılıqlı anlaşmanı, rəsmi yazışmalarda iştirakı təmin etməli idi. Çünki ərəb əlifbasından istifadə edən türk xalqlarının ölkənin mədəniyyət, elm və təhsil sahəsində, dövlət idarəetməsində yaxından iştirakında çətinlik törədirdi. Bu əlifbadan istifadə ölkə daxilində ümumi anlaşma üçün də maneə idi. Savadsızlığın sürətlə aradan qaldırılması, ölkə daxilində yazışmalarda da bu əlifba uyğun deyildi. I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının daxili tələtümünü, arzularını ifadə etməklə yanaşı, ölkənin siyasi xəttini müəyyən edən mühüm mərhələ idi. Qurultayda əsas müzakirə obyekti ərəb əlifbasından yeni əlifbaya keçidin müzakirəsi idi. Yeni əlifba layihəsində latın və ya kiril əlifbasına keçidin təmin edilməsi məsələsi idi. Bakı şəhəri XX əsrin əvvəllərindən intellektual həyatın yüksək səviyyəsi ilə seçildiyi və artıq dünya türkologiyasının nüfuzlu mərkəzlərindən biri kimi tanındığı üçün Birinci Türkoloji Qurultaya ev sahibliyi etmişdir. Türk respublikaları arasında yeni əlifbanın ilk kütləvi tətbiqinə məhz Azərbaycanda başlanılması isə hələ XIX əsrdən etibarən burada mütərəqqi düşüncəli ziyalıların əlifba islahatı uğrunda apardıqları ardıcıl mübarizənin nəticəsi idi.

Açar sözlər: I Türkoloji qurultay, türk xalqları, mədəni inkişaf, latın qrafikalı əlifba.

CENTENARY OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS: THE ROLE OF THE LATIN-BASED ALPHABET IN THE SCIENTIFIC AND CULTURAL INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES

In the early twentieth century, a historical event of great significance occurred, playing an important role in the scientific and cultural life of the Turkic peoples living within the territory of the USSR. This event is regarded as a major revival in the Turkic world and in the field of Turkology, as well as a manifestation of national awakening. The convening of the Congress embodied the hopes of representatives of Turkic peoples residing in the USSR for independence, national consciousness, and the realization of their national identity. Indeed, these peoples, incorporated into the Soviet Union, participated in the Congress with great expectations, viewing it as a guarantee of their right to self-determination. This factor contributed to the enthusiastic participation of delegates and, at the same time, laid the foundation for a new stage of cultural development − an event that, a century later, continues to shape the future strategic trajectory of the modern Turkic world. Although the issue of transitioning to a new alphabet, discussed at the Congress, was presented as a component of the country's socio-cultural life, it in fact reflected the broader political orientation of the state. In this sense, the Turkological Congress functioned, to some extent, as an instrument for implementing both the explicit and implicit policies of the Soviet state toward Turkic peoples. The integration of Turkic populations within the USSR into the socio-political and cultural life of the Soviet state was to be accelerated, ensuring mutual understanding with Soviet society and facilitating participation in official communication. The use of the Arabic script by Turkic peoples created significant obstacles to their active involvement in cultural, scientific, educational, and administrative spheres. Moreover, it hindered general communication within the country and proved unsuitable for official correspondence, particularly in the context of efforts to rapidly eliminate illiteracy. The First Turkological Congress thus represented not only the internal aspirations and tensions of Turkic peoples but also a crucial stage in determining the political direction of the state. The primary focus of discussion at the Congress was the transition from the Arabic script to a new writing system, specifically the adoption of either a Latin-based or Cyrillic alphabet. Baku hosted the First Turkological Congress, as it had distinguished itself since the early twentieth century by a high level of intellectual life and had already gained recognition as one of the leading centers of global Turkology. The fact that Azerbaijan became the first among Turkic republics to implement the new alphabet on a mass scale was the result of the sustained efforts of progressive intellectuals, who had been advocating for alphabet reform since the nineteenth century.

Key words: First Turkological Congress, Turkis peoples, cultural development, latin script.

I TÜRKOLOJİ QURULTAY BÖYÜK TARİXİ HADİSƏ KİMİ

Həcər Hüseynova
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-3223-427X
hacerhuseynova@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının milli oyanışı, mədəni dirçəlişi və elmi əməkdaşlıq təşəbbüslərinin yüksəliş dövrü kimi xarakterizə olunur. 1926-cı ilin fevral-mart aylarında Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türkdilli xalqların mədəniyyət və elm sahəsində birgə gələcəyini müzakirə etdikləri ilk genişmiqyaslı beynəlxalq toplantı olmuşdur. Qurultay həm də türk dünyasının mədəni-intelektual həmrəylik səviyyəsinin bariz nümunəsi idi.

Qurultayın keçirilməsinin əsas məqsədi nə idi?

Çar Rusiyası dönəmində türkdilli xalqların dili, mədəniyyəti və maarifi uzun müddət təzyiqlərə məruz qalmış, türkologiya isə, Avropa mərkəzlərində, Rusiyada və Osmanlıda inkişaf etmişdi. 1917-ci il oktyabr inqilabından sonra SSRİ ərazisində yaşayan türklər üçün nisbi imkanlar yaransa da, bu imkanların uzunmüddətli və sistemli şəkildə reallaşması üçün vahid elmi platformalara ehtiyac vardı. Məhz bu ehtiyacdan I Türkoloji Qurultay təşkil olundu.

Məqsəd: 1. Türkdilli xalqların dilinin ortaq istiqamətdə inkişaf etdirilməsi; 2. Əlifba islahatı və latın qrafikasına keçidin müzakirəsi; 3.Ortaq terminoloji baza və linqvistik standartların yaradılması və s. məsələlər idi.

Qurultayda müxtəlif ölkələrdən, Azərbaycan, Türkiyə, Türkmənistan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Sibir və s. 100-dən artıq nümayəndə (131nəfər) iştirak etmişdir. Birinci Türkoloji Qurultayın stenoqramında 17 Azərbaycanlının adı vardı. Vaxtında dünyasını dəyişmiş S.Ağamalıoğludan başqa, Azərbaycan nümayəndələrinin hamısı 37-ci il repressiyalarının qurbanı oldular. Bəziləri güllələndi, bəziləri sürgün edildi. Onlardan B.Çobanzadə, Ə.Baytursun, S.Ağamalıoğlu, H.Cavid kimi simalar qurultayın ideya daşıyıcıları olmuşlar.

Qurultayda əsas məsələ latın qrafikasına keçid məsələsi idi. Bu, elmin, maarifin inkişafı üçün vacibdi və türkdilli xalqlar arasında ortaq kommunikasiya platforması yaratmalıydı. Nəticədə latın əlifbası əsasında ortaq türk əlifbasının yaradılması qərara alındı.

Qurultay təkcə dilçilik sahəsində deyil, etnoqrafiya, folklor, ədəbiyyat və mədəni irsin tədqiqi baxımından da böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Qurultay türkologiyanın yeni mərhələsini − milli əsaslı, beynəlmiləl dəyərlərə söykənən yanaşma modelini ortaya qoydu. Qurultay sovet rəhbərliyinin nəzarət etdiyi və ziyalıların inkişaf etdirdiyi ikili xarakter daşıyırdı.

Açar sözlər: qurultay, türk, birlik, ortaq əlifba, repressiya, nümayəndələr

I TURCOLOGY CONGRESS AS A GREAT HISTORICAL EVENT

The beginning of the 20th century is characterized as a period of national awakening, cultural revival and the rise of scientific cooperation initiatives of the Turkic peoples. The I Turkological Congress, held in Baku in February-March 1926, was the first large-scale international meeting of Turkic-speaking peoples to discuss their common future in the field of culture and science. The Congress was also a vivid example of the level of cultural and intellectual solidarity of the Turkic world.

What was the main purpose of holding the Congress?

During the period of Tsarist Russia, the language, culture and education of the Turkic-speaking peoples were subjected to pressure for a long time, while Turkology developed in the centers of Europe, Russia and the Ottoman Empire. Although relative opportunities were created for the Turks living in the territory of the USSR after the October Revolution of 1917, there was a need for unified scientific platforms for the long-term and systematic realization of these opportunities. It was precisely from this need that the First Turkological Congress was organized.

Objectives: 1. Development of the language of the Turkic-speaking peoples in a common direction; 2. Discussion of alphabet reform and transition to Latin graphics; 3. Creation of a common terminological base and linguistic standards, etc. were issues.

More than 100 representatives (131 people) from various countries, including Azerbaijan, Turkey, Turkmenistan, Kazakhstan, Uzbekistan, Siberia, etc. participated in the Congress. The transcript of the First Turkological Congress included the names of 17 Azerbaijanis. Except for S.Agamalioglu, who died in time, all of the Azerbaijani representatives became victims of the repressions of 1937. Some were shot, some were exiled. Among them, figures such as B.Chobanzadeh, A.Baytursun, S.Agamalioglu, and H.Javid were the carriers of the ideas of the congress.

The main issue at the congress was the transition to Latin script. This was important for the development of science and education and should create a common communication platform among Turkic-speaking peoples. As a result, it was decided to create a common Turkic alphabet based on the Latin alphabet.

The congress was of great importance not only in the field of linguistics, but also in terms of the study of ethnography, folklore, literature and cultural heritage. The congress revealed a new stage in Turkologya model of approach based on national, international values. The congress had a dual character, controlled by the Soviet leadership and developed by intellectuals.

Key words: congress, Turk, unity, common alphabet, repression, representatives.

O‘ZBEK TILI TEATR TERMINOLOGIYASINING MAVZUVIY GURUHLARI

Zumriniso Kozimova
dotsent
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
https://ORCID.org/0009-0000-5046-1647
kzumriniso6263@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Mazkur maqolada o‘zbek teatr terminologiyasi mavzuviy va leksik-semantik jihatdan tasnif qilinadi, uning nazariy asoslari yoritiladi. Teatr terminlarini tizimli o‘rganish ularning semantik xususiyatlarini aniqlash va ilmiy umumlashmalar chiqarishda muhim ahamiyatga ega *[Novoselova T.I. 1972. – B.15]*.

Leksik birliklarni mavzuviy guruhlarga ajratish an’anasi uzoq tarixga ega bo‘lib, o‘zbek tilshunosligida XX asr oxirlaridan boshlab terminologiyani tizim sifatida o‘rganish kuchaydi *[Ne’matova Yu. 2018. – B.42]*. Shu yondashuv teatr terminlarini tartibli tasniflash imkonini beradi *[Valiyev T. 2018. – B.28]*.

Teatr san’ati tarixiy rivojiga ko‘ra ikki davrga bo‘linadi: qadimgi “tomosha san’ati” va zamonaviy teatr. Qadimgi davrda kulgili, hikoyaviy, maydon, dorbozlik va qo‘g‘irchoq tomoshalari mavjud bo‘lib, ularga xos terminlar shakllangan *[Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. 1998. – B.67]*. Masalan, “hazzol”, “maddoh”, “dorboz” kabi birliklar ijrochi shaxslarni bildirgan. Qo‘g‘irchoq teatri esa “chodir jamol”, “fonus xayol” kabi maxsus atamalar bilan ifodalangan *[Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. 1991. – B.149]*.

Zamonaviy teatrda terminlar murakkablashib, janr va texnologiyalarga bog‘liq holda rivojlandi. “Opera”, “balet”, “interaktiv teatr”, “verbatim” kabi atamalar hozirgi bosqichga xosdir *[Valiyev T. 2018. – B.30]*.

Semantik jihatdan teatr terminlari janr nomlari (drama, komediya), shaxs nomlari (aktyor, rejissyor), sahna jihozlari (dekoratsiya, rekvizit), jarayonlar (repetitsiya, improvizatsiya), vaqt nomlari va auditoriya kategoriyalariga ajratiladi [*Alisher Navoiy. Majolis un-nafois. 1997. – B.22]*. Diaxron (eskirgan) va sinxron (zamonaviy) terminlar farqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, teatr terminologiyasi til tizimida o‘ziga xos o‘rin tutadi. U umumiy va xususiy ma’nolar uyg‘unligi bilan xarakterlanib, boshqa soha leksikasi bilan chegaradosh holda rivojlanadi. Shu bois uni o‘rganishda lingvistik bilim bilan bir qatorda teatr san’ati haqida tasavvur zarur *[Valiyev T. 2018. – B.35]*.

Kalit so‘zlar: termin, leksik-semantik, teatr, tomosha, qo‘g‘irchoq, dorboz, opera, balet, raqs, grim, bir aktyor teatri.

This article examines Uzbek theater terminology by thematic and lexico-semantic groups, highlighting its theoretical foundations. Systematic study of theater terms is important for identifying their semantic properties and deriving scientific generalizations *[Novoselova T.I. 1972. – p.15]*.

The tradition of classifying lexical units into thematic groups has a long history, and in Uzbek linguistics, systematic study of terminology has intensified since the late 20th century *[Ne'matova Yu. 2018. – p. 42]*. This approach allows for the orderly classification of theater terms *[Valiyev T. 2018. – p.28*].

The history of theater art can be divided into two periods: the ancient "performance art" and modern theater. In the ancient period, comedic, narrative, open-air, street-performer, and puppet performances existed, each associated with specific terminology *[Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. 1998. – p.67]*. For example, terms like "hazzol", "maddoh", and "dorboz" referred to performing individuals. Puppet theater, in particular, was expressed through specialized terms such as "chodir jamol" and "fonus xayol" *[Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. 1991. – p.149]*.

In modern theater, terminology has become more complex and is closely linked to genres and technologies. Terms such as "opera", "ballet", "interactive theater", and "verbatim" are characteristic of the current stage *[Valiyev T. 2018. – p.30]*.

Semantically, theater terms are classified into genre names (drama, comedy), character names (actor, director), stage equipment (decorations, props), processes (rehearsal, improvisation), time-related terms, and audience categories *[Alisher Navoiy. Majolis un-nafois. 1997. – p.22]*. Diachronic (obsolete) and synchronic (modern) terms are distinguished. In conclusion, theater terminology occupies a unique position within the linguistic system. It is characterized by a combination of general and specific meanings and develops in close relation to other domains of vocabulary. Therefore, studying it requires not only linguistic knowledge but also an understanding of theater art *[Valiyev T. 2018. – p.35]*.

Key words: term, lexico-semantic, theater, performance, puppet, street performer, opera, ballet, dance, makeup, one-actor theater.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ORTAQ TÜRK ƏLİFBASI MƏSƏLƏSİ

Elçin İbrahimov
filologiya elmləri doktoru, dosent
Qarabağ Universiteti
elchin.ibrahimov@karabakh.edu.az
https://ORCID.org/ 0000-0002-1105-9345
Azərbaycan/ Xankəndi

1926-cı ilin fevral ayında Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay yalnız türkologiya elminin inkişafı baxımından deyil, həm də türk xalqları arasında dil və mədəni münasibətlərin gələcəyini müəyyənləşdirən mühüm tarixi hadisə olmuşdur. Qurultayın ən vacib müzakirə mövzularından biri ortaq əlifba məsələsi idi. Bu məsələ ətrafında əsasən iki istiqamət formalaşmışdı: ərəb əlifbasının müəyyən islahatlarla qorunub saxlanılması və ya latın əlifbasına keçidin həyata keçirilməsi.

Latın əlifbasını müdafiə edənlər bu yazı sisteminin öyrənilmə baxımından daha sadə olduğunu, savadlılığın geniş yayılmasına şərait yaradacağını və türk xalqları arasında ortaq yazı və ünsiyyət imkanlarını gücləndirəcəyini əsas arqument kimi irəli sürürdülər. Onların fikrincə, latın qrafikasının qəbul edilməsi həm də müasir elm və texnologiya ilə inteqrasiyanı asanlaşdıracaq, terminoloji birliyin formalaşmasına və elmi məlumat mübadiləsinin sürətlənməsinə kömək edəcəkdi.

Ərəb əlifbasının tərəfdarları isə bu yazı sisteminin İslam mədəniyyəti ilə tarixi bağlılığını, əsrlər boyu formalaşmış klassik ədəbi irsin qorunmasındakı rolunu və mövcud savadlanma ənənələrinə uyğunluğunu ön plana çəkirdilər. Bununla yanaşı, köklü əlifba dəyişikliklərinin cəmiyyət üçün sosial və psixoloji çətinliklər yarada biləcəyi də vurğulanırdı. Bununla belə, ərəb qrafikasının türk dillərinin fonetik xüsusiyyətlərini, xüsusilə sait səsləri tam əks etdirməməsi mühüm problemlərdən biri kimi qiymətləndirilirdi.

Qurultayın rəsmi protokollarına əsasən, keçirilmiş 17 iclasdan üçü – 10-cu, 11-ci və 12-ci iclaslar – tam şəkildə əlifba məsələsinə həsr olunmuşdu. Bundan əlavə, 9-cu iclasın sonunda Sovet nümayəndəsi professor Nikolay Yakovlevin bu mövzuda çıxışı da məsələnin aktuallığını bir daha göstərirdi. Bu müzakirələr əlifba probleminin yalnız texniki deyil, həm də mədəni, ideoloji və siyasi ölçülərə malik olduğunu ortaya qoyurdu.

Müzakirələrin gedişində Qurultay iştirakçılarının mövqelərinin fərqli olduğu aydın şəkildə görünürdü. Bu baxımdan onların mövqelərini şərti olaraq dörd əsas qrupa ayırmaq mümkündür: ərəbpərəstlər (mühafizəkarlar), ərəb əlifbasında islahat tərəfdarları, latın əlifbasını müdafiə edənlər və kiril qrafikasını dəstəkləyənlər. Bu fərqli mövqelər Qurultayın əlifba məsələsi ətrafında geniş və çoxistiqamətli diskussiyalar üçün mühüm platformaya çevrildiyini göstərir.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, türk xalqları, ortaq türk əlifbası, ortaq yazı, latın əlifbası.

THE ISSUE OF A COMMON TURKIC ALPHABET AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress held in Baku in February 1926 was a significant historical event not only for the development of Turkology but also for shaping the future of linguistic and cultural relations among Turkic peoples. One of the most important issues discussed at the congress was the question of a common alphabet. Two main approaches emerged in this debate: preserving the Arabic alphabet through certain reforms or adopting the Latin alphabet.

Supporters of the Latin alphabet argued that this writing system was easier to learn, would contribute to the spread of literacy, and would strengthen common writing and communication among Turkic peoples. According to them, the adoption of the Latin script would also facilitate integration with modern science and technology, promote the formation of terminological unity, and accelerate the exchange of scientific information.

Advocates of the Arabic alphabet, on the other hand, emphasized its historical connection with Islamic culture, its role in preserving the classical literary heritage formed over centuries, and its compatibility with existing literacy traditions. At the same time, they pointed out that radical changes in the alphabet could create social and psychological difficulties within society. Nevertheless, the inability of the Arabic script to fully reflect the phonetic features of Turkic languages – particularly the representation of vowel sounds – was considered one of its major shortcomings.

According to the official protocols of the congress, three out of the seventeen sessions – the 10th, 11th, and 12th – were entirely devoted to the issue of the alphabet. In addition, at the end of the 9th session, a speech by the Soviet representative, Professor Nikolay Yakovlev, further highlighted the importance of the issue. These discussions demonstrated that the alphabet problem was not merely technical but also had cultural, ideological, and political dimensions.

During the debates, it became clear that the participants held different positions. In this regard, their views can be conditionally divided into four main groups: supporters of the Arabic alphabet (conservatives), advocates of reform within the Arabic script, supporters of the Latin alphabet, and proponents of the Cyrillic script. These differing perspectives show that the congress served as an important platform for extensive and multidimensional discussions on the alphabet issue.

Key words: First Turkological Congress, Turkic peoples, common Turkic alphabet, common writing system, Latin alphabet.

I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA DİL MƏSƏLƏLƏRİ (ORFOQRAFİYA)

İlhamə Hacıyeva
filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org 0009-0004-7579-7680
ilhame.haciyeva1964@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

I Bakı Türkoloji Qurultayın keçirilməsindən bir əsr ötür. Ölkəmizin paytaxtında keçirilmiş I Türkoloji Qurultay XX yüzillikdə türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mədəni həyatında baş vermiş ən əlamətdar hadisələrdən olub. Qurultayın Bakı şəhərində keçirilməsinin öz səbəbləri vardı. Bu xüsusda Tofiq Hüseynoğlu yazırdı*: "Ədəbiyyatşünas-alim Azər Turan 1926-cı il Birinci Bakı Türkoloji qurultayının çağırılmasının 80 illik yubileyi münasibətilə yazır: "Danmaq olmaz ki, əksər əhalisi türk olan cümhuriyyətlərin hamısına nisbətən Azərbaycan Cümhuriyyəti və onun paytaxtı Bakı şəhəri universitet həyatını və ümumiyyətlə, elmi həyatı daha yüksək dərəcədə saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Digər tərəfdən coğrafi mövqeyinə görə də Bakı istər Moskvadan, Leninqraddan, istərsə də Krım, Tatarıstan, Türkmənistan və sair respublikalardan gələnlər üçün eyni dərəcədə əlverişlidir".*

Qurultayda qoyulmuş dil məsələləri, o cümlədən orfoqrafiya və digər dil prinsiplərinin yaradılması türk xalqlarının ədəbi dilinin inkişafında əvəzolunmazdır.

Azərbaycan Respublikasının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev və onun davamçısı İlham Əliyev cənabları tərəfindən daima ana dilinə qayğı nəticəsində dilin inkişaf perspektivləri, sosial funksiyası genişləndirilərək mütəxəssislərin qarşısında konkret vəzifələr qoydu. Həmin məlum fərman və sərancamlar dilçilərin, tarixçilərin, etnoqrafların, yazıçıların, elm və mədəniyyət xadimlərinin, o cümlədən Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin üzərinə böyük bir məsuliyyət qoyur.

Açar sözlər: I Bakı Türkoloji Qurultay, ümumtürk konteksti, dil məsələləri, dil siyasəti, qərarlar, ortaq türk əlifbası, orfoqrafiya.

LANGUAGE ISSUES (ORTHOGRAPHY) AT THE 1ST BAKU TURCOLOGY CONGRESS

A century has passed since the First Baku Turkological Congress was held. The First Turkological Congress held in the capital of our country was one of the most significant events in the cultural life of the Turkic peoples, including the Azerbaijani people, in the 20th century. There were reasons for holding the Congress in Baku. In this regard, Tofig Huseynoglu wrote: "*Literary critic-scientist Azer Turan writes on the occasion of the 80th anniversary of the convening of the First Baku Turkological Congress in 1926 that "It cannot be denied that, compared to all the republics with a*

majority Turkic population, the Republic of Azerbaijan and its capital Baku have managed to maintain university life and scientific life in general to a higher degree. On the other hand, due to its geographical location, Baku is equally convenient for those who come from Moscow, Leningrad, Crimea, Tatarstan, Turkmenistan and other republics".

The language issues raised at the Congress, including the establishment of orthography and other language principles, are indispensable in the development of the literary language of the Turkic peoples.

As a result of the constant care for the mother tongue by the national leader of the Republic of Azerbaijan, Heydar Aliyev and his successor, Ilham Aliyev, the development prospects and social function of the language were expanded and specific tasks were set before the specialists. Those well-known decrees and orders placed a great responsibility on linguists, historians, ethnographers, writers, scientists and cultural figures, as well as the Mass Media.

Key words: I Baku Turkological Congress, Turkic context, language issues, language policy, decisions, Turkic alphabet, orthography.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ РУХАНИ МҰРАГЕРЛІГІ: ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӘЗІРБАЙЖАН ТІЛДЕРІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Бакыт Айтбаева
филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
https://ORCID.org/0000-0002-4288-6204
beibarys@mail.ru
Қазақстан/Алматы

Қазіргі түркітануда рухани мұрагерлікті зерттеу ерекше ғылыми маңызға ие, себебі тіл мәдениеттің негізгі жүйелік элементі ретінде қарастырылады. Тіл тек ақпарат алмасу құралы емес, этностың тарихи тәжірибесі мен мәдени құндылықтарын сақтайтын және ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін механизм болып табылады. Қазақ және әзірбайжан тілдері бұл тұрғыдан маңызды объектілер болып табылады, өйткені ортақ түркілік мәдени-рухани кеңістіктің көрінісі болып табылады.

Рухани мұрагерліктің ең айқын көрінісі лексикалық деңгейде байқалады. Екі тілде негізгі сөздік қор шамамен 60-70% ұқсас. Мұнда туыс атаулары, күнделікті өмірдегі сөздер, табиғат пен адамның негізгі ұғымдары (мысалы: ана - Ana, ата -Ata , жол- Yol , көз -Göz , жүрек – Ürək) ерекше рөл атқарады.Бұл сөздер этностың мәдени және рухани тәжірибесін бейнелейтін тұрақты концептуалды элементтер болып табылады. Сонымен қатар, дәстүрлі фольклор мен ауыз әдебиеті рухани бірлікті сақтауда маңызды рөл ойнайды.

Фонетикалық және грамматикалық деігейде де тұрақты сәйкестіктер бар. Қазақ тіліндегі «ш» дыбысы әзірбайжан тіліндегі «с» дыбысына, қазақ тіліндегі «ж» дыбысы әзірбайжан тіліндегі «й» дыбысына сәйкес келеді. Екі тіл де агглютинативті типті, көптік пен септік көрсеткіштері ұқсас, сөйлем құрылымы да өзара түсіністікті қамтамасыз етеді. Лексикалық және грамматикалық ұқсастықтар ортақ мәдени-рухани және тарихи негіздің сақталғанын көрсетеді. Әдебиет пен фольклорда ортақ мотивтер: туған жерге сүйіспеншілік, сөзге адалдық, отбасы мен қоғамға жауапкершілік бар. Айырмашылықтар негізінен тарихи даму жолдары мен сыртқы тілдік әсерлерден туындайды. Қорытындылай келе, қазақ және әзірбайжан тілдері біртұтас түркілік рухани кеңістіктің бөліктері болып табылады. Олардың лексикалық, грамматикалық және семантикалық ұқсастықтары ортақ мәдени-рухани мұраның сақталғанын көрсетеді. Бұл зерттеу тіл арқылы рухани мұрагерлікті сақтау және түркі әлеміндегі интеграциялық процесстерді қолдаудың стратегиялық маңызын дәлелдейді.

Кілт сөздер: қазақ тілі, әзербайжан тілі, ұқсастықтар, тілдік әсер, түркі әлемі, интеграция, мәдени-рухани кеңістік.

SPIRITUAL HERITAGE OF TURKIC PEOPLES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE KAZAKH AND AZERBAIJANI LANGUAGES

In contemporary Turkic studies, the investigation of spiritual heritage has gained particular scholarly significance, as language is regarded as a fundamental systemic element of culture. Language is not merely a means of communication; it also serves as a mechanism for preserving and transmitting the historical experience and cultural values of an ethnic group from one generation to another. In this regard, the Kazakh and Azerbaijani languages represent important objects of study, as they reflect a shared Turkic cultural and spiritual space.

One of the most evident manifestations of spiritual continuity can be observed at the lexical level. Approximately 60-70% of the core vocabulary in both languages is similar. This includes kinship terms, everyday vocabulary, and fundamental concepts related to nature and human life (e.g., *ana – ana*, *ata – ata*, *zhol – yol*, *kóz – göz*, *zhürek – ürək*). These lexical items function as stable conceptual elements that reflect the cultural and spiritual experience of the people. In addition, traditional folklore and oral literature play a significant role in preserving this spiritual unity.

Consistent correspondences can also be observed at the phonetic and grammatical levels. For instance, the Kazakh sound "sh" often corresponds to "s" in Azerbaijani, while the Kazakh "zh" corresponds to "y." Both languages belong to the agglutinative type; their plural and case markers are similar, and their sentence structures facilitate mutual intelligibility.

Lexical and grammatical similarities indicate the preservation of a common cultural, spiritual, and historical foundation. Shared motifs in literature and folklore include love for the homeland, fidelity to one's word, and responsibility toward family and society. Differences between the languages are primarily the result of distinct historical developments and external linguistic influences.

In conclusion, the Kazakh and Azerbaijani languages constitute integral parts of a unified Turkic spiritual space. Their lexical, grammatical, and semantic similarities demonstrate the continuity of a shared cultural and spiritual heritage. This study highlights the strategic importance of preserving spiritual continuity through language and supports integrative processes within the Turkic world.

Key words: Kazakh language, Azerbaijani language, similarities, linguistic influence, Turkic world, integration, cultural and spiritual space.

FİLOLOJİ TƏDQİQATLARDA ALINMA SÖZ VƏ TERMİNLƏRİN İŞLƏNMƏSİ

Gülnarə Sadıxova
filologiya elmləri doktoru, dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti
gulnarasadiq.70@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Bir çox dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də alınma sözlər və terminlər mövcuddur. Bu alınmaların əsas mənbələri ərəb, fars, rus dilləridir. Son zamanlar, bu dillərə qloballaşan dünyanın bəhrəsi – ingilis dili də əlavə olunub. Şərq və Qərb ölkələri ilə siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni əlaqələr Azərbaycan dilini müxtəlif sahələr üzrə yeni sözlər və terminlərlə zənginləşdirir. Bu zəruri və qaçılmaz bir prosesdir, lakin ana dilimizdə söz mövcud olduğu halda, onun əvəzinə əcnəbi sözün işlənməsi arzuolunmazdır. Bu haqda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev öz çıxışında vurğulayıb: "Əgər Azərbaycan dilində əzəli bir kəlmə varsa, başqa dildən kəlməni gətirib əvəzləmək nə məqsəd daşıyır?" *(https://science.gov.az/az/news/open/-33974)*.

Cənab Prezidentin Azərbaycan dili ilə bağlı verdiyi sərəncamlar dilçi alimlər qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Bu məsələ həm dilimizin inkişafı, həm də Azərbaycan dilində terminologiyanın formalaşması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd edək ki, filoloji tədqiqatlarda alınma sözlər, əsasən, iki səbəbə görə işlədilir:

- terminoloji ehtiyac: bir çox elmi anlayışlar yalnız beynəlxalq terminlərlə ifadə olunur (məsələn: morfologiya, sintaksis, fonetika və s.). Bu terminlərin əksəriyyəti latın və yunan mənşəlidir.
- elmi ənənə: istifadə olunan alınma terminlər elmi ədəbiyyatda vətəndaşlıq hüququnu qazanıb.

Sözsüz ki, bu prinsiplərin tətbiqi elmi ünsiyyətin imkanlarını genişləndirir, lakin, bəzi hallarda, Azərbaycan dilinin imkanları nəzərə alınmadan, alınma terminlər istifadə olunur. Bu hallar dil normalarının pozulmasına, milli terminlərin sıxışdırılmasına və üslubun ağırlaşmasına gətirib çıxarır. Məsələn:

İstifadə olunur :	**Tövsiyə olunur :**
linqvistika	dilçilik
leksika	söz ehtiyatı
faktor	amil
informasiya	məlumat
analiz etmək	təhlil etmək
meliorativ qiymətləndirmə	müsbət qiymətləndirmə

pejorativ qiymətləndirmə	mənfi qiymətləndirmə
interpretasiya	şərh
tendensiya	meyl
kommunikasiya	ünsiyyət
situasiya	vəziyyət
diferensiallaşma	fərqləndirmə
stratifikasyon meyar	təsnifat meyarı
slənq	loru dil
suksessivlik	ardıcıllıq
simultanlıq	eynizamanlılıq
defektli	qüsurlu və s.

Digər mənfi hal ondan ibarətdir ki, bəzi tədqiqat işlərində bir anlayış üçün həm alınma, həm də milli termin paralel işlədilir. Bu cür yanaşma terminoloji qeyri-sabitlik yaradır. Fikrimizcə, bir anlayış üçün yalnız bir terminin işlədilməsi məqsədəuyğundur.

Filoloji tədqiqatlarda alınma sözlərin işlədilməsi qaçılmaz və zəruridir, lakin onların həddindən artıq və məqsədsiz istifadəsi dilin milli xüsusiyyətlərinə mənfi təsir göstərə bilər. Buna görə də terminoloji sabitlik, milli qarşılıqların qorunması və dil normalarına riayət olunması vacibdir.

Açar sözlər: alınma söz, termin, filoloji tədqiqatlar.

DEVELOPMENT OF BORROWED WORDS AND TERMS IN PHILOGICAL RESEARCH

As in many languages, the Azerbaijani language also has borrowed words and terms. The main sources of these borrowings are Arabic, Persian, and Russian. Recently, the fruit of the globalized world - English - has been added to these languages. Political, economic, scientific, and cultural relations with Eastern and Western countries enrich the Azerbaijani language with new words and terms in various fields. This is a necessary and inevitable process, but if a word exists in our native language, it is undesirable to use a foreign word instead. The President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, emphasized this in his speech: "If there is an ancient word in the Azerbaijani language, what is the purpose of bringing a word from another language and replacing it?" (https://science.gov.az/az/news/open/33974).

The orders of the President regarding the Azerbaijani language pose important tasks for linguists. This issue is of particular importance both for the development of our language and for the formation of terminology in the Azerbaijani language.

It should be noted that borrowed words are used in philological research mainly for two reasons:

• terminological need: many scientific concepts are expressed only in international terms (for example: morphology, syntax, phonetics, etc.). Most of these terms are of Latin and Greek origin.

• scientific tradition: the borrowed terms used have gained citizenship rights in scientific literature.

Of course, the application of these principles expands the possibilities of scientific communication, but in some cases, borrowed terms are used without taking into account the possibilities of the Azerbaijani language. These cases lead to a violation of language norms, suppression of national terms and aggravation of style. For example:

Used:	Recommended:
linqvistika	dilçilik
leksika	söz ehtiyatı
faktor	amil
informasiya	məlumat
analiz etmək	təhlil etmək
meliorativ qiymətləndirmə	müsbət qiymətləndirmə
pejorativ qiymətləndirmə	mənfi qiymətləndirmə
interpretasiya	şərh
tendensiya	meyil
kommunikasiya	ünsiyyət
situasiya	vəziyyət
diferensiallaşma	fərqləndirmə
stratifikasyon meyar	təsnifat meyarı
slənq	loru dil
suksessivlik	ardıcıllıq
simultanlıq	eynizamanlılıq
defektli	qüsurlu

Another negative aspect is that in some research works, both borrowed and national terms are used in parallel for one concept. This approach creates terminological instability. In our opinion, it is more appropriate to use only one term for one concept.

The use of borrowed words in philological research is inevitable and necessary, but their excessive and aimless use can negatively affect the national characteristics of the language. Therefore, terminological stability, preservation of national equivalents and adherence to language norms are important.

Key words: borrowed word, term, philological research.

GLOBALLASHUV JARAYONLARINING TURKIY TILLARGA TA'SIRI

Abdulhay Sobirov
filologiya fanlari doktori, professor
Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti
https://ORSID.org/0000-0003-0590-7093
sobirov-195715@gmail.com;
O'zbekiston/Andijon

Globallashuv jarayonlari barcha davlatlar va millatlar hayotida shiddat bilan kirib kelmoqda. Bundan turkiy tilli davlatlar va 300 millionlik aholiga ega turkiy tillar ham mustasno emas. Globallashuvning had bilmas ko'lami birinchi galda turkiy xalqlar hayotining betakror ko'zgusi sanalgan ona tillarimizda zuhr bermoqda. Dunyodagi siyosiy, iqtisodiy, ekologik vaziyatlar taranglashgani sari tildan maqsadli va unumli foydalanish masalasi barcha turkiy xalqlar uchun kundan-kunga hayotiy zaruriyatga aylanib bormoqda.

Turkiya, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmanistonda turkiy tillar davlat tili darajasiga ko'tarilgan va "davlat xalqni, madaniy qadriyatlarni, tabiat va barcha tabiiy boyliklarni, insonlarni, inson huquqlarini, ular tilini asraydi, himoya qiladi". O'z davlatlariga ega bo'lmagan boshqird, tatar, uyg'ur, chuvash, gagauz, shor, xakas, yoqut, saxa (yoqut), tuva, karagas, qo'miq, no'g'oy, qorachoy, bolqor, tofa kabi 20dan ortiq til sohiblari uchun ona tillarini saqlab qolish masalasi yanada murakkab. 90 foizi Rossiya Federatsiyasida istiqomat qiladi. Garchi avtonom respublika, atonom oblast maqomiga ega bo'lsalar-da, me'yoriy-huquqiy hujjatchilik ishlari rus tilida olib boriladi.

Nufuz jihatidan ularda so'zlashuvchilarning miqdori bir xil emas. Masalan, usmonli turk tilida 86 million, o'zbek tilida 60 million, ozarbayjon tilida 35 million, qozoq tilida 25 million, qirg'iz tilida 6,7 million, turkman tilida 6,2 million inson so'zlashadi. Shu bilan birga, oz sonli turkiy tillar ham mavjud. Sibirda tofalar 800 nafar, tuvalar 300 nafar, Yoqutistonda dolganlar 5500, Oltoyda teleutlar 2700, Kemerovada shorlar 13 ming, Qrimda krimchaklar 1500, karaimlar 2000 nafar qolgan. Turkiy xalqlar milliy qadriyatlarning so'nmas bulog'i sanalgan ona tillarimiz ustida jiddiy bosh qotirmasak, kelajakda turkiy tillar soni keskin kamayib ketishi mumkin. Masalan, 1989 yilda xakaslar 566861; 2002 yilda 540072; 2010 yilda 532403 nafarni tashkil etgan. Tofalar soni 2002 yilda 837; 2010 yilda 762; 2021 yilda 719 nafar qayd etilgan.

Kalit so'zlar: til, tilshunoslik, turkiy tillar, globallashuv, leksika, so'z, nom, onomastika, ona tili, xorijiy til.

THE IMPACT OF GLOBALIZATION PROCESSES ON TURKISH LANGUAGES

Globalization processes are rapidly penetrating the lives of all countries and peoples. Turkic-speaking countries and Turkic languages, with a population of 300

million, are no exception. The enormous scale of globalization is reflected, first and foremost, in our native languages, which are considered a unique reflection of the lives of the Turkic peoples. As the political, economic, and environmental situation in the world becomes increasingly tense, the issue of purposeful and productive use of language is becoming vitally important for all Turkic peoples on a daily basis.

In Turkey, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan, Turkic languages have been elevated to the rank of state languages, and "the state preserves and protects the people, cultural values, nature and all natural resources, people, human rights, and their language" [*Yulo Vooglaid. Patriotism Program. Tashkent: Azon Kitablari Publishing House, 2023. – pp. 259-260]*.

The issue of preserving native languages is even more complex for speakers of more than 20 languages, such as Bashkir, Tatar, Uyghur, Chuvash, Gagauz, Shora, Khakass, Yakut, Sakha (Yakut), Tuvan, Karagas, Kumyk, Nogai, Karachay, Balkar, and Tofa, which do not have their own states. 90 percent of them live in the Russian Federation. Despite their status as autonomous republics and autonomous regions, legal documentation is maintained in Russian.

The number of speakers varies in popularity. For example, Ottoman Turkish is spoken by 86 million people, Uzbek by 60 million, Azerbaijani by 35 million, Kazakh by 25 million, Kyrgyz by 6.7 million, and Turkmen by 6.2 million. A small number of Turkic languages also exist. There are 800 Tofas in Siberia, 300 Tuvans in Yakutia, and 6.2 million in Altai. − 5,500 Dolgots, in Altai − 2,700 Teleuts, in Kemerovo − 13,000 Shores, in Crimea − 1,500 Krymchaks and 2,000 Karaites. If we do not seriously think about our native languages, which are considered an inexhaustible source of national values, the number of Turkic languages may decrease sharply in the future. For example, in 1989, there were 566,861 Khakass languages; in 2002 − 540,072; in 2010 − 532,403 [*https://ru.wikipedia.org/wiki]*. The number of Tofas was 837 in 2002; 762 in 2010; 719 in 2021 *[https://ru.wikipedia.org/wiki]*.

Key words: language, linguistics, Turkic languages, globalization, vocabulary, word, name, onomastics, native language, foreign language.

XALİD SAİD XOCAYEVİN I TÜRKOLOJİ QURULTAY ÜÇÜN YAZDIĞI ƏSƏRİ (TÜRK DILLƏRİNDƏ ORTAQ DİL PROBLEMİ)

Nuridə Novruzova
filologiya elmləri doktoru
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-7050-1172
n.nurida@yahoo.com
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakıda təşkil edilən I Türkoloji Qurultayın hazırlanmasında və keçirilməsində böyük əməyi keçən Xalid Said, qurultayda bir neçə dəfə öz fikirlərini təqdim etmişdir. Birinci Türkoloji Qurultayda Xalid Səid Xocayevin heç bir nitqi verilməyib. Lakin nümayəndələr siyahısında onun Azərbaycanı öyrənən Tətqiq və Tətəbbö Cəmiyyətini təmcil etdiyi rəsmi nümayəndə olduğu məlum olur. Xalid Səid Xocayev 1926-cı ildə Birinci Türkoloji Qurultaya Azərbaycandan şəxsən dəvət olunmuşdur. Həmçinin Xalid Səid Xocayev qurultayda çıxış edənlər cərgəsində idi. Çox təəssüf olsun ki, onun çıxışı qurultayın stenoqramında və ya başqa bir yerdə çap olunmamışdır. F.D.Aşnin, V.M.Alpatov və D.M.Nasilovun müəllifi olduqları "Repressirovannaə Törkoloqiə" kitabında Xalid Səidin üç dəfə özbək dilində danışdığını, rusca xülasənin olmaması onun rus dilini kifayət qədər bilməməsi ilə əlaqələndirilib. Xalid Səid Qurultay öncəsi 1926-cı ildə Osmanlı, özbək və qazax dillərinin müqayisəli tədqiqi əsasında ortaq bir dilin yaradılıb-yaradılmayacağı barədə məlumat verməsi üçün qurultay komitəsinin tələbi ilə bu mövzuda əsər hazırlamışdır. Kitab şəklində ərəb əlifbası "Osmanlı, Özbək, Qazax dillərinin müqayisəli sərfi" adı ilə ilə çap edilmişdir. Əsər hazırda Azərbaycan Milli Kitabxanasının arxivində qorunur. Təəssüf ki, əsər hələ də latın əlifbası ilə çap edilməmişdir. Əsərin girişində müəllif bu əsərinin "Osmanlı, Özbək, Qazax dillərində sərfi üzrə münasibətlər" başlığı altında olan bölümündə, bütün türk xalqlarının ortaq ədəbi dil istifadə edə bilmələrinin mümkünlüyünü araşdırmaq lazım olduğunu qeyd etdikdən sonra belə yazır: "*Əgər birbaşa belə bir şey mümkündürsə, niyə buna girişməyək? Qərbdə yazılmış bir türk əsərindən, şərqdə yaşayan türk xalqları da istifadə etsin, niyə bunu əngəlləyək? Kaşqarda yazılmış bir əsərdən istifadə etməkdən Qıməndə(Krımda) olan türkü niyə məhrum edək? Altın Orduda yazılmış bir kitabdan Təbrizdə yaşayan bir türk niyə məhrum qalsın? Bu məsələdə düşünməli olduğumuz əsas nöqtə budur: hələ də bir çox türk toplumları təəssüb və tələblər altında əzilir. Onlara mənəvi yardım göstərməyə məcburuq. Əgər onların da anlayacağı bir dil qəbul etmək mümkün olmazsa, belə bir yardım da mümkün olmayacaq.*." İsmail Qaspiralının bütün türklərin ortak bir türkçə ilə danışmasının zəruri olması fikrini müdafiə edənlərdən biri olan Xalid Səid (Xocayev), Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultayına təqdim etmək məqsədi ilə hazırlamış olduğu "*Osmanlı, Özbək, Qazak dillərinin muqâyisəli sərfi*" adlı əsəriylə bu məqsədə xidmət edən*lərdən* birisi olmuşdur. Bütün həyatı boyu ortak türk dili üçün çalışmış Xalid Səid,

bir çox türk aydını kimi pantürkçülükdə günahlandırılaraq güllələnmişdir.

Açar sözlər: Xalid Səid, I Bakı Qurultayı,Ortaq türk dili, Türk dillərinin müqayisəli sərfi.

THE WORK WRITTEN BY KHALID SAID KHOJAYEV FOR THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, saw significant contributions from Khalid Said Khojayev in both its preparation and organization. He presented his views several times during the congress. However, none of his speeches were published in the official proceedings. Nevertheless, the list of delegates confirms that he was an official representative of the Society for the Study and Research of Azerbaijan. Khalid Said Khojayev was personally invited from Azerbaijan to participate in the congress and was among the speakers. Unfortunately, his speeches were not preserved in the congress transcripts or published elsewhere. According to the book Repressed Turkology, authored by Fedor Dmitrievich Ashnin, Vladimir Mikhailovich Alpatov, and Dmitry Mikhailovich Nasilov, Khalid Said delivered three speeches in Uzbek at the congress. The absence of Russian summaries of his speeches is explained by his insufficient proficiency in Russian. Prior to the congress, in 1926, Khalid Said Khojayev prepared a study at the request of the organizing committee, addressing whether a common Turkic language could be developed based on a comparative analysis of Ottoman, Uzbek, and Kazakh languages. This work was published in Arabic script under the title "Comparative Morphology of Ottoman, Uzbek, and Kazakh Languages" and is currently preserved in the archives of the Azerbaijan National Library. Unfortunately, the work has not yet been republished in the Latin alphabet. In the introduction to his work, the author emphasizes the importance of a common literary language for all Turkic peoples. He argues that if such a possibility exists, it should be pursued. *A literary work written in the West should be accessible to Turkic peoples in the East, and vice versa. A Turk in Crimea should not be deprived of benefiting from a work written in Kashgar, nor should a Turk in Tabriz be unable to access a book written in the Golden Horde. According to the author, many Turkic communities continue to live under difficult conditions, and providing them with moral support requires adopting a language that all can understand.* As a supporter of Ismail Gasprinsky's idea of unity in language, thought, and action, Khalid Said Khojayev was among those who advocated for a common Turkic language. His work "Comparative Morphology of Ottoman, Uzbek, and Kazakh Languages," prepared for the congress, stands as an important contribution to this cause. Having devoted his life to the idea of a common Turkic language, Khalid Said Khojayev, like many other Turkic intellectuals, was later accused of Pan-Turkism, subjected to repression, and executed.

Key words: Khalid Said, The First Turkological Congress Baku, Common Turkic language, Comparative grammar of Turkic languages.

QADIMGI YUNON QANOTLI IBORALARINING TURKIY TILLARDA QO‘LLANILISHI

Guzalxon Isakova
filologiya fanlari doktori, professor v.b.
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
https://ORCID.org/0009-0008-3168-9580
guzal.isak@gmail.com
O‘zbekiston

Dunyo tilshunosligida qanotli iboralar tadqiqiga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Qanotli iboralar dunyo madaniyatida va har bir xalqning milliy madaniyatida alohida o‘ringa ega bo‘lib, ular mashhur faylasuf, olim, yozuvchi va davlat arboblarining sayqallangan shakldagi fikrlaridir. Qanotli iboralar nutqda obrazli ifoda sifatida foydalanilayotgan alohida iboralar sanaladi. Ular turli tillarda so‘zlashuvchi xalqlarning nutqida keng qo‘llanadi. Qanotli iboralar tilga yaxlit holda kirgan va ulardan ijtimoiy, maishiy, ruhiy ko‘rinishlarning ifodali tavsifi sifatida foydalaniladi. Qanotli iboralar turg‘unlik, ma’nodorlik, alohida shakllanganlik, faol qo‘llanuvchanlik, biror voqea yoki hodisa bilan assotsiatsiyalanish, ongda qayta in’ikos etishlik, muallif yoki manbaga egalik jihatlari bilan farqlanadi. Ular nutqda lo‘nda shaklda chuqur fikrlarni aniq va obrazli yetkazib beradigan, murakkab holat va xarakterlarning ma’nosini qisqa qilib aniqlab beradigan iboralardir.

Qanotli iboralarining kelib chiqish manbalari turlicha bo‘lib, ularning orasida antik adabiyot alohida o‘rin tutadi. Quyidagi maqolada antik davr yunon adabiyotidan kelib chiqqan qanotli iboralar va ularning turkiy tillar, jumladan turk va o‘zbek tillarida qo‘llanilishi borasida so‘z yuritiladi.

Antik yunon adabiyotidan kelib chiqqan qanotli iboralar ko‘p sonni tashkil etadi. Antik adabiyotning eng qadimgi manbalari hisoblanmish Gomer dostonlaridan olingan *Ajax va Gektor* (lot. *Ajax et Hector;* turk. *Ajax (Aias) ve Hektor)*, *Troya oti* (lot. *Equus Trojanus;* turk. *Truva Atı (Trojan), Ulisning sayohati* (lot. *Iter Ŭlixes;* turk. Ulysses Yolculuğu), *Sirenalar qo‘shig`i* (lot. *Canticum sirenis*; turk. *Sirenlerin Şarkısı*), Gesiod poemasidan olingan *Oltin davr* (lot. *Aurea Saecula*; turk. *Altın Çağ*) qanotli iborasi va Ezop masallaridan olingan *Sichqon tug‘moq* (lot. *Nascetur mus*; turk. *Dağ fare doğurdu*), *Oqqush qo‘shig‘i* (lot. *Cantus cycneus*; turk. *Kuğu şarkısı*), *Tilla tuxum qo‘yadigan tovuqni o‘ldirmoq* (lot. *Occidere Anserem quod point aurea ova*; turk. *Altın yumurtlayan kazı öldürmek*) kabi qanotli iboralar ma’nodorligi, ta’sirchanligi, xalqning diliga yaqinligi, hayotda ko‘p kuzatiladigan hodisalarni ifodalashi bilan xarakterlanadi.

Shuningdek, mashhur yunon faylasuflari Sokrat, Diogen Sinopskiy, Aristotel, komediyanavis Aristofan, falsafiy proza vakili Platon kabi buyuk shaxslarga mansub sermazmun qanotli iboralar hozirda ham faol qo‘llanuvchan hisoblanadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra aytish mumkinki, antik davr yunon adabiyotidan kelib

chiqqan qanotli iboralar turmushda kuzatiladigan turli qarama-qarshiliklar, tabiiy va ijtimoiy hodisalarni obrazli tavsiflay oladi hamda lo'ndalik, ta'sirchanlik xususiyatlari bilan faqatgina Yevropa tillarini emas, balki turkiy tillarni ham boyitishda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, qanotli ibora, obrazli ifoda, antik adabiyot, yunon adabiyoti, Yevropa tillari, turkiy tillar, tahlil.

THE USE OF ANCIENT GREEK WINGED EXPRESSIONS IN TURKIC LANGUAGES

In world linguistics, interest in the study of winged expressions is steadily increasing. Winged expressions hold a special place in global culture as well as in the national culture of every nation, as they represent refined thoughts of famous philosophers, scholars, writers, and statesmen. Winged expressions are considered distinct phrases used in speech as figurative expressions. They are widely used in the speech of peoples who speak different languages.

Winged expressions enter the language as complete units and are used as expressive descriptions of social, everyday, and psychological phenomena. They are characterized by stability, meaningfulness, a distinct form, active usage, association with a particular event or phenomenon, reflection in the human mind, and authorship or identifiable sources. They are expressions that convey deep ideas concisely and vividly in speech, clearly and figuratively expressing complex situations and character traits in a brief form. The sources of origin of winged expressions are diverse, and among them, classical (ancient) literature occupies a special place. This article discusses winged expressions derived from ancient Greek literature and their usage in Turkic languages, including Turkish and Uzbek.

A large number of winged expressions originate from ancient Greek literature. Among the earliest sources of ancient literature are Homer's epics, from which come winged expressions as *Ajax and Hektor* (lot. *Ajax et Hector;* turk. *Ajax (Aias) ve Hektor)*, *The Trojan Horse* (lot. *Equus Trojanus;* turk. *Truva Atı (Trojan), The Travels of Odyssey* (lot. *Iter Ŭlixes;* turk. Ulysses Yolculuğu), *The Song of the Sirens* (lot. *Canticum sirenis*; turk. *Sirenlerin Şarkısı*). From Hesiod's poem comes the winged expression *The Golden Age* (lot. *Aurea Saecula*; turk. *Altın Çağ*) and from Aesop's fables come winged expressions as *To grive birth to a mouse* (lot. *Nascetur mus*; turk. *Dağ fare doğurdu*), *The Swan Song* (lot. *Cantus cycneus*; turk. *Kuğu şarkısı*), *To kill the hen that lays golden eggs* (lot. *Occidere Anserem quod point aurea ova*; turk. *Altın yumurtlayan kazı öldürmek*). These winged expressions are characterized by their meaningfulness, expressiveness, closeness to the people, and their ability to reflect frequently observed phenomena in life.

Additionally, meaningful winged expressions attributed to great figures such as the famous Greek philosophers Socrates, Diogenes of Sinope, Aristotle, the comic

playwright Aristophanes, and the representative of philosophical prose Plato remain actively used even today.

According to the results of the analysis, it can be said that winged expressions originating from ancient Greek literature are capable of vividly describing various contradictions, as well as natural and social phenomena observed in life. Owing to their conciseness and expressiveness, they play an important role not only in enriching European languages but also Turkic languages.

Key words: linguistics, winged expression, figurative expression, ancient literature, Greek literature, European languages, Turkic languages, analysis.

TARİHSEL FİLOLOJİDEN MODERN DİLBİLİME: BARTOLD'UN TÜRK DİLLERI ANLAYIŞI VE 100 YILLIK DÖNÜŞÜM

Şebnem Hasanlı-Garibova
professor doctor
Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi
https://ORCID.org/0000-0003-0912-4504
Azerbaycan/Bakü

V.V.Bartold'un 1926 yılında Bakü'de düzenlenen I Türkoloji Kurultayı'nda yaptığı "Mevcut durum ve Türk halkları tarihinin araştırılmasının en yakın görevleri" başlıklı konuşma, yalnızca Türk halklarının tarihine dair sorunları ortaya koyan bir metin değil, aynı zamanda Türk dilleri tarihinin incelenmesine yönelik metodolojik bir çerçeve sunan temel bir bilimsel belgedir. Bu konuşma, erken Türkoloji çalışmalarının sınırlarını belirlemekle kalmaz, günümüz Türkoloji araştırmalarına kadar uzanan bir düşünsel hattın başlangıç noktalarından birini oluşturur.

Bartold'un en dikkat çekici katkılarından biri, dil ile tarih arasındaki ayrılmaz ilişkiyi vurgulamasıdır. O, Türk dillerinin gelişimini yalnızca dilbilimsel bir süreç olarak değil, aynı zamanda tarihsel, etnik ve kültürel değişimlerin bir yansıması olarak ele alır. Özellikle Çuvaş dili gibi istisnai görünen dil kollarının Türk dili ailesi içindeki konumunu tartışmaya açması, erken dönem Türk dil tarihine dair sınıflandırmaların ne denli karmaşık olduğunu ortaya koyar. Hunlar, erken dönem göçebe topluluklar ve onların dilsel mirası üzerine yaptığı değerlendirmeler, dil verilerinin etnogenez tartışmalarında ne kadar önemli bir rol oynadığını gösterir. Bu yaklaşım, günümüzde tarihsel dilbilim, etnolinguistik ve karşılaştırmalı dil çalışmalarıyla daha da gelişmiş olan disiplinlerarası yöntemin erken bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Bartold'un konuşmasında Türk dillerinin gelişimi ile İslamlaşma süreci arasında kurulan ilişki de büyük önem taşır. Bartold'un bu süreci bir medeniyet değişimi olarak değerlendirmesi, günümüz Türkoloji çalışmalarında da kabul gören bir yaklaşımdır.

Monğol dönemi ise Bartold tarafından yalnızca siyasi bir kırılma olarak değil, aynı zamanda dilsel ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bir dönem olarak ele alınır. Özellikle Orta Asya'da ortaya çıkan yeni siyasi oluşumlar ve etnik gruplar, Türk dillerinin çeşitlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bartold'un bu dönemi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesi, çağdaş Türkoloji açısından da önemlidir; zira günümüzde dil değişimi ve temas teorileri bu tür tarihsel süreçleri açıklamada temel araçlar arasında yer almaktadır.

Çağdaş Türkoloji açısından bakıldığında, Bartold'un ortaya koyduğu birçok sorunun hâlâ geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Ancak günümüzde bu sorunların çözümüne yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk dillerinin sınıflandırılması konusunda daha sistematik modeller geliştirilmiş, tarihsel lehçeler arasındaki ilişkiler daha net biçimde ortaya konmuştur. Ayrıca genetik çalışmalar, arkeolojik bulgular ve dil verilerinin birlikte değerlendirilmesi sayesinde Türk halklarının kökeni ve yayılımı

hakkında daha bütüncül sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, özellikle erken dönemlere ait veri eksikliği ve bazı etnogenez tartışmaları hâlâ kesinlik kazanmamış konular arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, Bartold'un 1926 tarihli konuşması, Türk dilleri tarihi ve Türk halklarının geçmişinin incelenmesi açısından yalnızca bir dönemin değerlendirmesi değil, aynı zamanda çağdaş Türkolojiye uzanan metodolojik bir köprü niteliğindedir. Onun ortaya koyduğu sorunlar, önerdiği yöntemler ve geliştirdiği bakış açısı, günümüzde de geçerliliğini korumakta ve Türkoloji çalışmalarına yön vermeye devam etmektedir. Bu bağlamda Bartold'un yaklaşımı, klasik Türkoloji ile modern disiplinlerarası araştırmalar arasında sürekliliği sağlayan temel düşünsel çerçevelerden biri olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Bartold, Türkoloji kurultayı, Türk boyları, Türk dilleri, Altay kuramı.

FROM HISTORICAL PHILOLOGY TO MODERN LINGUISTICS: BARTOLD'S CONCEPTION OF THE HISTORY OF THE TURKIC LANGUAGES AND A CENTURY OF TRANSFORMATION

V.V.Bartold's speech titled "The Current State and the Immediate Tasks in the Study of the History of Turkic Peoples," delivered at the First Turkological Congress held in Baku in 1926, is not only a text that reveals the problems related to the history of Turkic peoples, but also a fundamental scholarly work that offers a methodological framework for the study of the history of Turkic languages. This speech not only defines the boundaries of early Turkological studies, but also constitutes one of the starting points of an intellectual trajectory extending to contemporary Turkological research.

One of Bartold's most significant contributions is his emphasis on the inseparable relationship between language and history. He approaches the development of Turkic languages not merely as a linguistic process, but as a reflection of historical, ethnic, and cultural transformations. In particular, his discussion of the position of Chuvash within the Turkic language family highlights the complexity of early classifications of Turkic language history. His evaluations concerning the linguistic heritage of the Huns and other early nomadic communities demonstrate the crucial role of linguistic data in debates on ethnogenesis. This approach can be considered an early example of the interdisciplinary methodology that has been further developed in modern historical linguistics, ethnolinguistics, and comparative linguistic studies.

Bartold also assigns considerable importance to the relationship between the development of Turkic languages and the process of Islamization. The adoption of Islam is interpreted not merely as a religious transformation, but also as a decisive stage in the development of written culture, the formation of literary languages, and the enrichment of scholarly terminology. His interpretation of this process as a civilizational transformation remains widely accepted in contemporary Turkological studies.

The Mongol period, in Bartold's view, is not only a political rupture but also a period marked by intensive linguistic and cultural interactions. The emergence of new political entities and ethnic groups in Central Asia played a significant role in the diversification of Turkic languages. Bartold's holistic evaluation of this period remains relevant for contemporary Turkology, particularly in light of modern theories of language contact and language change.

From the perspective of contemporary Turkology, many of the issues raised by Bartold continue to retain their relevance. However, significant progress has been made in addressing these challenges. More systematic models for the classification of Turkic languages have been developed, and the relationships between historical dialects have been clarified. Furthermore, the combined use of genetic studies, archaeological findings, and linguistic data has led to more comprehensive conclusions regarding the origins and dispersal of Turkic peoples. Nevertheless, the lack of data for early periods and certain issues related to ethnogenesis remain unresolved.

In conclusion, Bartold's 1926 speech represents not only an assessment of its time, but also a methodological bridge extending to contemporary Turkology in the study of the history of Turkic languages and peoples. The problems he identified, the methods he proposed, and the perspectives he developed continue to shape Turkological research today. In this respect, Bartold's approach can be regarded as one of the fundamental intellectual frameworks ensuring continuity between classical Turkology and modern interdisciplinary research.

Key words: Bartold, Turkological Congress, Turkic peoples, Turkic languages, Altaic theory.

O‘ZBEK VA OZARBAYJON TILLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Xurshida Kadirova
filologiya fanlari doktori, dotsent
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0001-5194-7155,
kadirova.golden@yandex.ru
O‘zbekiston/Toshkent

Ushbu maqolada ozarbayjon va o‘zbek tillarining lingvistik xususiyatlari qiyosiy-tahliliy asosda yoritilgan. Muallif, avvalo, turkiy tillar tarixida muhim o‘rin tutgan 1926-yilda Boku shahrida o‘tkazilgan Birinchi turkiyshunoslar qurultoyining ilmiy va madaniy ahamiyatini ta’kidlaydi. Mazkur qurultoyda turkiy xalqlar til, yozuv, terminologiya va ta’lim masalalarini muhokama qilgani, ayniqsa, arab yozuvidan lotin alifbosiga o‘tish muammosi dolzarb bo‘lganligi qayd etiladi.

Maqolada turkiy tillarning umumiy tipologik xususiyatlari, xususan, fonetik, morfologik, sintaktik va leksik sathdagi o‘xshashliklar keng yoritilgan. Jumladan, singarmonizm hodisasi, undosh tovushlar assimilyatsiyasi, agglyutinativ tuzilish, grammatik rodning yo‘qligi, egalik kategoriyasining mavjudligi, gap bo‘laklari tartibining nisbatan qat’iyligi kabi jihatlar muhim belgi sifatida ko‘rsatiladi.

Shuningdek, ozarbayjon va o‘zbek tillarining fonetik tizimidagi farqlar ham tahlil qilinadi. Ozarbayjon tilida unli tovushlar tizimining kengligi va singarmonizmning to‘liq saqlanganligi, o‘zbek tilida esa bu hodisaning qisman zaiflashgani ilmiy asosda izohlanadi. Undosh tovushlar tizimidagi o‘ziga xosliklar, jumladan, ozarbayjon tilida ayrim maxsus tovushlarning faol qo‘llanishi ham ta’kidlanadi.

Maqolada leksik-semantik xususiyatlar ham muhim o‘rin egallaydi. Har ikkala tilda umumturkiy so‘zlar qatlamining mavjudligi, o‘zlashma so‘zlarning kirib kelish manbalari, sinonimiya va polisemiya hodisalari o‘xshashlik sifatida ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, dialektal farqlar va tarixiy-madaniy omillar ta’sirida yuzaga kelgan tafovutlar ham ochib beriladi.

Bundan tashqari, maqol va iboralar qiyosiy jihatdan tahlil qilinib, ularning mazmun, shakl va obrazlilik jihatidan yaqinligi misollar asosida ko‘rsatib beriladi. Xulosa sifatida, ozarbayjon va o‘zbek tillari umumiy turkiy ildizga ega bo‘lib, lingvistik jihatdan yaqin, ammo tarixiy taraqqiyot jarayonida ayrim farqlarga ega ekani ta’kidlanadi.

Kalit sozlar: o‘zbek tili, ozarbayjon tili, turkiy tillar, singarmonizm, agglutinativlik, leksik-semantik xususiyatlar, birinchi turkiyshunoslar qurultoyi.

LINGUISTIC FEATURES OF THE UZBEK AND AZERBAIJANI LANGUAGES

This article examines the linguistic features of the Azerbaijani and Uzbek languages using a comparative analytical framework. The author primarily emphasizes the scientific and cultural significance of the First Congress of Turkic Scholars, held in Baku in 1926, which played a key role in the history of the Turkic languages. It is noted that at this congress, the Turkic peoples discussed issues of language, writing, terminology, and education, and, in particular, the problem of the transition from the Arabic script to the Latin alphabet was a pressing issue.

The article examines in detail the general typological features of the Turkic languages, particularly their similarities at the phonetic, morphological, syntactic, and lexical levels. Specifically, aspects such as the phenomenon of vowel harmony, consonant assimilation, agglutinative structure, the absence of gender, the presence of a category of possession, and the relative rigidity of part-of-speech order are highlighted as important features.

The article also analyzes the differences in the phonetic systems of the Azerbaijani and Uzbek languages. A scientific explanation is given for the fact that the Azerbaijani language fully preserves the breadth of the vowel system and vowel harmony, while this phenomenon is partially weakened in the Uzbek language. The peculiarities of the consonant system, including the active use of certain specific sounds in the Azerbaijani language, are also emphasized.

Lexical and semantic features also play an important role in the article. Similarities include the presence of a layer of common Turkic words in both languages, the sources of loanwords, and the phenomena of synonymy and polysemy. Dialectal differences and differences arising under the influence of historical and cultural factors are also identified.

Furthermore, a comparative analysis of proverbs and sayings is provided, illustrating their similarities in content, form, and imagery through examples. In conclusion, it is emphasized that the Azerbaijani and Uzbek languages share a common Turkic root and are linguistically close, but have some differences in their historical development.

Key words: Uzbek language, Azerbaijani language, Turkic languages, vowel harmony, agglutinativity, lexical and semantic features, first congress of Turkic scholars.

ƏDƏBİ FİKİR VƏ ELMİ DİSKURSUN KƏSİŞMƏSİ: I TÜRKOLOJİ QURULTAYDAKI DİL KONSEPSİYASININ CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ İRSİNDƏ TƏZAHÜRÜ

Zülfiyyə İsmayıl
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Dövlət Universiteti
AMEA Naxçıvan Bölməsi
https://ORCID.org/ 0000-0002-4967-0123A
ismayilzulfiyye@yahoo.com
Azərbaycan/Naxçıvan

Azərbaycan xalqının mədəni inkişafında, milli oyanışında və maariflənməsində əvəzsiz rol oynayan Cəlil Məmmədquluzadə daha çox əlifba, orfoqrafiya, terminologiya və Azərbaycan ədəbi dilinin digər məsələləri ilə maraqlanırdı və bu məsələlər I Türkoloji Qurultayda geniş müzakirə olunurdu. Məlumdur ki, o dövrdə yeni əlifbanın yaradılması və ya ərəb əlifbasının Azərbaycan [və digər türk xalqları] dillərinin səs sisteminə uyğunlaşdırılması və s. ictimai müzakirə məsələsi idi. Bu baxımdan, görkəmli ədib, ana dilinin böyük pərəstişkarı C.Məmmədquluzadənin bir çox əsərləri ana dilinin saflığının qorunması məsələsinə xidmət edir.

Ədibin "Molla Nəsrəddin" jurnalının baş məqaləsi olan "Sizi deyib gəlmişəm" məqaləsindən başlamış "Lisan bəlası", "Bizim obrazovannılar", "Abirin və kilab", "Şirin rusi danışan", "Ana dili", "Dil", "Bismilla xiragima nirragim", "Əlifba", "Rus məxrəci", "İlan-qurbağa", "Təzə əlifba", "Latın hürufatı və ingilislər", "Yeni əlifba nə istəyir?", "Nöqtələr", "Behişt əlifbası", "Türkcə kəlmələr haqqında araşdırmalar", "Qatıq ağdırmı, qaradırmı?", "X" hərfi", "Ərəb əlifbası" kimi məqalə və felyetonlarında, eləcə də "Anamın kitabı", "Saqqallı uşaq", "Sirkə" kimi bədii əsərlərində ana dili və əlifba məsələlərinə aid müxtəlif problemləri öz təbirincə qaldırmış, konkret münasibət və fikir ifadə etmişdir.

C.Məmmədquluzadənin yuxarıda adı çəkilən və ya bu səpkili əsərlərində orfqrafiyanın əsas prinsipləri, orfoqrafiya və onu qaydalarını təyinetmə imkanları nəzərdən keçirilir. Məqalə və felyetonlarında sözlərin yazılış qaydalarının parametrləri, nitq vahidlərinin mənalı morfoloji hissələrinin verilməsi, qrafik işarələrdən düzgün istifadə, həmin işarələrin seçilməsi, dilin mənalı vahidlərinin düzgün yazılışı, söz birləşməsi və cümlələrin düzgün tərtibi, qanuni şəklə salınması, qrafik transkripsiya sistemində səsin və ya sözün yazılışı, həmçinin qrammatik işarələr sisteminin qaydaları və s. məsələlər öz əksini tapmışdır.

Beləliklə, I Türkoloji Qurultaydan sonra C.Məmmədquluzadəni düşündürən dil məsələlərinin, Azərbaycan ədəbi dilinin mənzərəsi göstərir ki, bu şəraitdə dil siyasəti və dil quruculuğu əvvəlki dövrlərlə müqayisədə intensivləşir, genişlənir.

Açar sözlər: Cəlil Məmmədquluzadə, Birinci Türkoloji Qurultay, dil, əlifba, imla, terminologiya.

THE INTERSECTION OF LITERARY THOUGHT AND SCIENTIFIC DISCOURSE: THE MANIFESTATION OF THE LANGUAGE CONCEPT OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE LEGACY OF J.MAMMADGULUZADEH

J.Mammadguluzadeh who played an invaluable role in the cultural development, national awakening, and enlightenment of the Azerbaijani people, was particularly interested in issues of the alphabet, orthography, terminology, and other aspects of the Azerbaijani literary language. These matters were widely discussed at the First Turkological Congress. It is well known that during that period, the creation of a new alphabet or the adaptation of the Arabic script to the phonetic system of the Azerbaijani language (and other Turkic languages) was a subject of public debate. In this regard, many works of the prominent writer and devoted advocate of the mother tongue, J.Mammadguluzadeh, served the cause of preserving the purity of the native language.

Beginning with the leading article "I Have Come for You" in the journal Molla Nasraddin and including such articles and feuilletons as "The Trouble of Language", "Our Educated Ones", "Abir and Kilab", "Sweet Russian Speaker", "Mother Tongue", "Language", "Bismillah, My Lamp and My Wick", "Alphabet", "Russian Pronunciation", "Snake and Frog", "The New Alphabet", "Latin Letters and the English", "What Does the New Alphabet Want?", "Dots", "The Alphabet of Paradise", "Studies on Turkic Words", "Is Yogurt White or Black?", "The Letter 'X'" and "The Arabic Alphabet" as well as literary works such as "My Mother's Book", "The Bearded Child" and "Vinegar" he raised various problems related to the mother tongue and the alphabet, expressing his own specific attitudes and opinions.

In the aforementioned and similar works, J.Mammadguluzadeh examined the fundamental principles of orthography and the possibilities of establishing orthographic rules. In his articles and feuilletons, he addressed issues such as the parameters of spelling rules, the representation of meaningful morphological units in speech, the proper use and selection of graphic symbols, the correct spelling of meaningful language units, the accurate construction and formal regulation of word combinations and sentences, the graphic transcription system for representing sounds or words, as well as the rules governing grammatical markers.

Thus, the linguistic concerns that occupied J.Mammadguluzadeh after the First Turkological Congress and the overall state of the Azerbaijani literary language demonstrate that, under these circumstances, language policy and language planning intensified and expanded compared to previous periods.

Key words: J.Mammadguluzadeh, First Turkological Congress, language, alphabet, orthography, terminology.

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLLƏRİNDƏ SAYIN MƏNACA NÖVLƏRİ

Sərdar Zeynal
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-5377-6035
serdarzeynal.53@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycan dilinə aid qrammatika kitablarında adı qeyd olunan on iki nitq hissəsindən biri də saydır. "Say" adlandırılan nitq hissəsi dildə keyfiyyətlərin" adını bildirdiyi üçün uzun müddət yəni 1920-ci ilə qədər saylar da sifətlər" 1924-cü ildə nəşr edilən "Türkcə sərf-nəhv" dərsliyində isə "sifət" adlanan nitq hissəsinin içərisində "Ədədi sifətlər və ya say sifətləri" başlıqlı mövzunun içərisində aydınlaşdırılmışdır.

1933-cü ilə qədər "say" nəşr olunan qrammatika dərsliklərində, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, əvvəl "isim" bölməsinin, sonra isə sifət" bölməsinin daxilində izah edilib aydınlaşdırılmışdır.

1933-cü ildən sonra isə "say" nəşr olunan dərsliklərdə xüsusi bir nitq hissəsi kimi "say adları" adı altında daxil edilmişdir.

1937-ci ildən başlayaraq haqqında danışdığımız nitq hissəsi "say adları" deyil, "say" adı altında verilmişdir ki, bugünkü dərsliklərimizdə də həmin ad altında verilir və öyrənilir.

XIX əsrin sonlarından XX əsrin ikinci yarısına qədər nəşr olunan qrammatika dərsliklərində sayın mənaca növləri də müxtəlif sayda və müxtəlif adlar altında qeyd olunmuşdur.

Məsələn, 1910 və 1918-ci illərdə nəşr olunan "Rəhbəri sərf" dərsliyində "İsmi-ədədin cisimləri" (növləri – S.Z.) mövzusunun daxilində, sayın mənaca üç növünün – 1.Əsliyyə, 2.Vəsfiyyə və 3.Kəsriyyə - olduğu göstərilir.

1924-cü ildə nəşr olunan "Türkcə sərf-nəhv" dərsliyindədə sayın mənaca üç növü olduğu qeyd edilir, lakin əvvəlki dərsliklərdən fərqli olaraq, bu dərslikdə sayın mənaca növləri səsli, rütbə və mövzu (paylaşdırma – S.Z.) adlandırılır.

1937-ci ildə müəllifsiz nəşr olunan "Qrammatika" dərsliyində isə sayın mənaca beş – miqdar, sıra, bölmə, kəsr, qeyri-müəyyən növü verilmişdir.

1951-ci ildə nəşr olunan dərsliklərdə isə sayın mənaca üç-miqdar sayları, sıra sayları və qeyri-müəyyən saylar olduğu qeyd olunur və bu bölgü uzun müddət olduğu kimi saxlanılır.

Azərbaycan türkcəsi ilə eyni dil qrupuna daxil Türkiyə türkcəsinə aid yazılan dərsliklərdə də say adlanan nitq hissəsi XX əsrin son illərinə qədər yenə də "isim" adlanan nitq hissəsinin daxilində izah edilib, ad bildirən bir nitq bir nitq hissəsi kimi izah edilir. Yəni isimlər ad bildirdiyi kimi, saylar da kəmiyyət adlarını bir tutur.

Açar sözlər: sifət, say, işarət, növ, kəlimə.

SEMANTIC TYPES OF NUMERALS IN AZERBAIJANI AND TURKISH LANGUAGES

One of the twelve parts of speech identified in Azerbaijani grammar books is the numeral. Since the part of speech called "numeral" denotes quantitative characteristics in language, for a long time-until 1920-numerals were also considered within adjectives. In the textbook "Turkic Morphology and Syntax" (published in 1924), numerals were explained under the section of adjectives, within the topic titled "Quantitative adjectives or numeral adjectives."

Until 1933, as noted above, numerals in grammar textbooks were first explained within the section of nouns and later within adjectives. After 1933, however, numerals began to be presented in textbooks as a separate part of speech under the title "names of numerals."

Starting from 1937, the part of speech in question was no longer referred to as "names of numerals," but simply as "numerals," which is the term still used and taught in modern textbooks.

In grammar textbooks published from the late 19th century to the second half of the 20th century, the semantic types of numerals were presented in varying numbers and under different names.

For example, in the textbook "Rahbari Sarf" published in 1910 and 1918, within the topic "Types of numeral nouns," it is stated that numerals have three semantic types: 1.Cardinal; 2.Attributive; 3.Fractional.

In the 1924 textbook "Turkic Morphology and Syntax," it is also noted that numerals have three semantic types; however, unlike earlier textbooks, these types are named as cardinal, ordinal, and distributive.

In the anonymously published "Grammar" textbook of 1937, five semantic types of numerals are identified: quantitative, ordinal, distributive, fractional, and indefinite.

In textbooks published in 1951, numerals are classified into three semantic types-cardinal numerals, ordinal numerals, and indefinite numerals and this classification remained in use for a long time.

In textbooks written for Turkey Turkish, which belongs to the same language group as Azerbaijani Turkish, the part of speech called numeral continued to be explained within the category of nouns until the late 20th century. That is, just as nouns denote names of entities, numerals were also treated as naming quantities.

Key words: adjective, numeral, demonstrative, type, word.

TURKIY TILLARDA INTERFERENSIYA

Zamira Djurabayeva
dotsent
Andijon davlat pedagogika instituti
zamiradjurabayeva-1958@gmail.com
O'zbekiston/Andijon

Interferensiya lotincha *inter – orasida, ferens – olib yuruvchi, ko'tarib yuruvchi* so'zlaridan olingan bo'lib, bir til yoki shevaning boshqa tilga, shevaga ta'sirini ko'rsatish uchun xizmat qiladigan lingvitik hodisa sanaladi.

Tilshunoslikda fonetik, fonologik, orfografik, morfologik, sintaktik, punktasion, leksik, semantik, uslubiy, ichki interferensiyalar o'zaro farqlanadi. Dunyoda bironta til o'zicha yashamaydi va boshqa tillarning ta'sirida qolishi qonuniy hol. Ayniqsa, bugungi glaballashuv jarayonlarida bu hodisaning yanada kuchayganini kuzatish mumkin. Interferensiya o'zlashma so'zlarda yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Internet ma'lumotlarida ko'ra, o'zlashma so'zlarning 395ta tilda ishlangan bazasi – The World Loanword Database mavjud va ulardan 369tasi so'z beruvchi donor til, 41tasi so'z o'zlashtiruvchi til va 15tasi har ikkala guruhga mansub tillar sanaladi.

Dunyodagi 30dan ortiq turkiy tillarning ayrimlari azaldan yonma-yon yashab kelgan bo'lsa, ba'zilari o'zaro, umuman, uchrashmagan. Masalan, Markaziy Osiyoda tarqalgan o'zbek, qozoq, qirg'iz, turkman, uyg'ur tillari asrlar davomida bir-biriga so'z berib, so'z olib kelgan. Biroq, Sibir, Uzoq Sharq va Kavkaz hududida amalda bo'lgan xakas, shor, yoqut, chuvash, tatar, boshqird, gagauz, qo'miq, xalaj, salor kabi tillar bilan Markaziy Osiyodagi tillar bitta "til oilasi"ga mansub bo'lgan tillar sifatida tarixan interferensiya jarayonlarini boshidan kechirgan bo'lsa, sinxron holatda bir-biri bilan "til ittifoqi"ga kirisha olmaydi.

Masalan, S.Ashirboev "turkman tili bilan aralash va qo'shni yashaydigan o'zbeklar shevasida egalik affiksi va o'rin-payt, chiqish kelishiklari o'rtasida "n" undoshining orttirilishini ko'rsatib o'tadi: qo'lida ~ älindä, qolidan ~ älinnän. Qirg'iz tilida bunday pozitsiyada interkalyar n undoshining yo'qolib borishi ham o'zbek tili shevalari bilan interferensiyaning natijasi" ekanligini ta'kidlaydi.

90-yilar boshigacha turkiy tillarga rus tilining ta'siri kuchli bo'lgan bo'lsa, hozirda ular bilan ingliz tili o'rtasida interferensiya jarayonlari jadal kechmoqda. Deyarli barcha turkiy tillarda *broker, velotrek, shou, sprint, sprinter, konsalting, terminal, xaker, sayt, terminal, fayl, monitor, aysberg, bodikamera, sillabus, chellendj* kabi so'zlar o'zlashdi, *vaucher, trauler, sheyping, charter, blokcheyn, mayning, mayner, token, bitkoin* singari leksik birliklarning o'zlashish jarayoni sodir bo'lmoqda.

Tadqiqotchi O.Shukurov o'zining "O'zbek tili zamonaviy o'zlashmalarining evolyusiyasi, transformatsiyasi va leksikografik talqini masalalari" (Mustaqillik davri) nomli dissertatsiyasida "O'zbek tilining izohli lug'atiga kiritilgan leksik qatlam

bo‘yicha statistik ma’lumotlarni taqdim etgan. Uning aniqlashicha, lug‘atdan joy olgan 80 000dan ortiq leksik birliklarningg 62,2 foizi o‘z qatlamga oid; 10,9 foizini fors, 10,7 foizini arab, 4,1 foizini lotin, 3,9 foizini yunon, 2,5 foizini fransuz, 1,9 foizini rus, 1,0 foizini ingliz, 1,0 foizini nemis, 0,4 foizini boshqa tillardan o‘zlashgan so‘zlar tashkil qiladi.

Kalit so‘zlar: til, turkiy tillar, milliy tillar, interferensiya, so‘z o‘zlashtirish, o‘zlashma so‘zlaar, xorijiy tillar.

INTERFERENCE IN TURKISH LANGUAGES

Interference comes from the Latin words inter (between) and ferens (carrying, bearing), and is considered a linguistic phenomenon demonstrating the influence of one language or dialect on another [https://ru.wikipedia.org/wiki].

Linguistics distinguishes between phonetic, phonological, orthographic, morphological, syntactic, punctuation, lexical, semantic, stylistic, and internal interference. No language in the world exists independently and is not naturally influenced by other languages. This phenomenon is especially evident in modern globalization processes. Interference is most clearly manifested in loanwords. According to internet data, there is a database of loanwords in 395 languages—the World Loanword Database—of which 369 are donor languages, 41 are borrowed languages, and 15 are languages belonging to both groups *[https://wold.clld.org]*.

Some of the world's more than 30 Turkic languages coexisted side by side for centuries, while others have never met. For example, Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, and Uyghur, languages widely spoken in Central Asia, have exchanged words with each other for centuries. However, while Central Asian languages such as Khakass, Shor, Yakut, Chuvash, Tatar, Bashkir, Gagauz, Komi, Khalaj, and Salor, spoken in Siberia, the Far East, and the Caucasus, have historically been subject to interference processes as languages belonging to the same "language family," they cannot enter into a "language union" with each other in a synchronic state.

For example, S.Ashirbaev "demonstrates the addition of the consonant 'n' between the possessive affix and the pronoun, as well as declensions in the Uzbek dialect, which have mixed with the Turkmen language and exist alongside it: v ruku ~ älindä, iz ruku ~ älinnän." The disappearance of the intercalary consonant "n" in this position in Kyrgyz is also a result of interference with Uzbek dialects" *[Ashirboev S. Areal lingvistika. – Toshkennt: Bookman print, 2023. – 68-b.]*.

Until the early 1990s, Turkic languages were heavily influenced by Russian, but now the processes of interference between them and English are occurring rapidly. Almost all Turkic languages have borrowed words such as broker, cycle track, show, sprint, sprinter, consulting, terminal, hacker, site, terminal, file, monitor, iceberg, body camera, syllabus, challenge, and have also assimilated lexical units such as voucher,

trawler, shaping, charter, blockchain, mining, mine, token, and bitcoin. Researcher O.Shukurov in his dissertation "The Issues of Evolution, Transformation and Lexicographical Interpretation of Modern Uzbek Language Acquisitions" (the period of independence) presented statistical data on the lexical layer included in the explanatory dictionary of the Uzbek language. According to his findings, 62.2 percent of the more than 80,000 lexical units included in the dictionary belong to their layer; 10.9% are Persian, 10.7% are Arabic, 4.1% are Latin, 3.9% are Greek, 2.5% are French, 1.9% are Russian, 1.0% are English, 1.0% are German, and 0.4% are words borrowed from other languages. [*Shukurov O. The Issues of Evolution, Transformation and Lexicographical Interpretation of Modern Uzbek Linguistic Acquisitions: (the period of independence) Philology. science. ... philosophy doc. ... (PhD) dissertation autoreflex. – Tashkent: 2022. – p.57]*.

TÜRK LEHÇELERİNİN BÜYÜK DİL MODELLERİNE ENTEGRASYONU

Sanan Imanov
doktora öğrencisi
Niğde Ömer Halisdemir Universitesi
https://ORCİD.org/0009-0001-3644-5525
senan.imanov1999@gmail.com
Turkiye/Niğde

Teknolojinin hızlı gelişimi Türk lehçelerinin çevrim içi alanda analiz edilmesi ve kullanılması için yeni pencereler açmaktadır. Modern dönemde dilin ve medeniyyetin gelişmesinde teknolojinin büyük önemi vardır. Günümüzde kullanılan Chatbotlar, dijital asistanlar, çeviri proqramları ve diğer yardımcı sistemler modeller üzerinden çalıştırılmaktadır.

Milyarlarca parametreye sahip ve insan konuşmasını taklit edebilen yapay zeka türlerinden biri de Büyük Dil Modelleridir(LLM). Bu modeller kullanıcının sorduklarını cevaplama, metini bir dilden başka bir dile çevirme, kitapları, makaleleri özetleme ve ya metin oluşturma gibi çeşitli görevleri yapabilir. Zamanımızda ünlü olan ChatGPT, GEMİNİ, Claude, LlaMa, Grok, DeepSeek, Qwen, Command ve başka yapay zeka modelleri vardır.

LLM'ler metinlerdeki kelimeleri harfle değil, kod temelli olarak tanımlamaktadır. *Vietnamcada çok kısa kelimeler bulunurken, Türkçe gibi eklemeli dillerde çok uzun kelimeler vardır. Ayrıca kelimeleri karakterler açısından nasıl temsil edeceğimizi de düşünmemiz gerekiyor. Karakterleri temsil eden modern sistem olan Unicode'u ve UTF-8 metin kodlamasını tanıtacağız.* UNİCODE'de tüm yazı sistemlerindeki karakterlere bir ID(kod-numara) veren standarttır. UTF-8 ise karakterlerin bilgisayarda yazılma biçimidir. Örneğin "Selam" kelimesi UNİCODE ile şu şekilde yazılmaktadır: S – U+0053, E – U+0065, l – U + 006C, A – U+0061, M – U +006D.

LLM'lerin doğru çalışması için onların düzgün eğitilmesi şarttır. Eğitim dil modelini yapan şirket tarafından gerçekleştirilir. *Eğitimin ilk aşamasında dil modeli oldukça zengin veri seti ile beslenirler. İkinci eğitim aşamasında model hazırlanan dev veri kümesi üzerinde denetimsiz bir şekilde sonrakı kelimeyi tahmin etme görevini milyarlarca iterasyon boyunca gerçekleçtirir. Denetimli İnce Ayar(SFT) - model yüksek kaliteli talimat-yanıt çiftleri içeren daha küçük veri seti ile eğitilir.* İnput – output kavramı son eğitim aşamasının temelidir. Modelin düşüneceği veri input verildiği zaman modelde bulunan parametreler farklı output'lar üretir. Denetleyici uygun cevabı seçer. Böylece daha doğru cevapları sunan parametre güncellenir, yanlış cevap üreten parametre zayıflatılır.

Modelin eğitimi zamanı Türk lehçeleri ile ilgili teknik zorluklar onların AI'ye entegrasyonunu yavaşlatmaktadır. Bu zorlukların temel sebepleri lehçeler arasındaki fonetik, morfolojik farklılıklar, bilgi eksikliğidir. Modelin veri toplama aşamasında

Türk lehçeleri ile ilgili bilgiler eşleşmemektedir. Bu da dilin dijital ortamda yanlış kullanmasını sağlamaktadır. Şu sorunları aradan kaldırmak için beraber bilgi havuzu oluşturulmalı ve bu veriler AI eğitiminde aktif kullanılmalıdır. Lehçelerin dijital ortamda ortak kullanılması onlar arasındaki farkı yumşatır, gelecekteki AI tabanlı çalışmaları kolaylaştırır.

Anahtar kelimeler: Türkçe, lehçe, LLM, yapay zeka, AI, dil modelleri.

INTEGRATION OF TURKIC DIALECTS INTO LARGE LANGUAGE MODELS

The rapid development of technology is opening new windows for the analysis and use of Turkic dialects in the online field. Technology has great importance in the development of language and civilization in the modern era. Chatbots, digital assistants, translation programs and other assistive systems used today operate through models.

One type of artificial intelligence that has billions of parameters and can imitate human speech is Large Language Models (LLMs). These models can perform various tasks such as answering user questions, translating text from one language to another, summarizing books and articles, or creating text. Today, there are many well-known artificial intelligence models such as ChatGPT, GEMINI, Claude, LlaMa, Grok, DeepSeek, Qwen, Command, and others.

LLMs identify words in texts not by letters, but by codes. *While Vietnamese has very short words, agglutinative languages like Turkish have very long words. We also need to consider how to represent words in terms of characters. We will introduce Unicode, the modern system for representing characters, and UTF-8 text encoding.* UNICODE is the standard that assigns an ID (code-number) to characters in all writing systems. UTF-8 is the way characters are written on a computer. For example, the word "Hello" is written in UNICODE as follows: S – U+0053, E – U+0065, l – U+006C, A – U+0061, M – U+006D.

For LLMs to function correctly, they must be properly trained. Training is carried out by the company that developed the language model. *In the first stage of training, the language model is fed with a very rich dataset. In the second training stage, the model performs the task of predicting the next word unsupervised on the prepared massive dataset for billions of iterations. Supervised Fine-Tuning (SFT) – the model is trained with a smaller dataset containing high-quality instruction-response pairs.* The input-output concept is fundamental to the final training stage. When the data that the model will consider is given as input, the parameters in the model produce different outputs. The controller selects the appropriate response. Thus, the parameter that provides more accurate answers is updated, and the parameter that produces incorrect answers is weakened.

Technical difficulties related to Turkish dialects during the model's training time slow down their integration into AI. The main reasons for these difficulties are phonetic

and morphological differences between dialects and a lack of information. Information about Turkish dialects does not match the data collected during the model's data collection phase. This leads to the incorrect use of the language in the digital environment. To eliminate these problems, a knowledge pool should be created together, and this data should be actively used in AI training. The shared use of dialects in the digital environment softens the differences between them and facilitates future AI-based studies.

Key words: Turkish, dialect, LLM, artificial intelligence, AI, language models

TURKIY TILLARDA XALQ OG‘ZAKI IJODI

Farogat Dadabayeva
o‘qituvchi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
https://ORCID.org/0009-0005-5289-5736
farogatdadabayeva7@gmail.com
Ozbekiston

Ushbu maqolada turkiy tillarda xalq og‘zaki ijodining shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi kungacha saqlanib qolgan janrlari atroflicha tahlil qilinadi. Turkiy xalqlarning boy og‘zaki ijodiy merosi qadimiy tarixiy jarayonlar, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar, diniy va madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan. Xalq og‘zaki ijodi milliy o‘zlikni ifodalovchi muhim vosita bo‘lib, u avloddan-avlodga og‘zaki tarzda o‘tib kelgan va bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Maqolada ertak, doston, afsona, maqol, matal, qo‘shiq kabi janrlar tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilinadi. Ushbu janrlar turkiy xalqlarning tafakkuri, hayot tarzi, urf-odatlari hamda qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim manba sifatida o‘rganiladi. Ayniqsa, dostonlar va maqollar orqali tarixiy voqealarning aks etishi, xalqning hayotiy tajribasi, axloqiy tarbiya beruvchi unsurlar, shuningdek, haqiqat va adolatga bo‘lgan munosabatlari yoritib beriladi.

Shuningdek, maqolada turkiy tillarning og‘zaki ijodiy merosidagi o‘xshashlik va farqlar, ularning fonetik, leksik hamda semantik jihatlari asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Bu esa turkiy xalqlar o‘rtasidagi madaniy yaqinlik va umumiy ildizlarning mavjudligini ko‘rsatadi. Xalq og‘zaki ijodiyoti nafaqat til boyligini oshirishga xizmat qiladi, balki yosh avlodga milliy ma’naviyat, tarixiy xotira va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirishda ham muhim o‘rin tutadi.

Maqola so‘nggida xalq og‘zaki ijodini asrab-avaylash, ilmiy jihatdan tadqiq etish, zamonaviy texnologiyalar yordamida raqamlashtirish va keng ommaga yetkazish borasida amalga oshirilayotgan ishlar hamda istiqboldagi vazifalar haqida fikr yuritiladi. Ushbu tadqiqot natijalari kelgusida turkiy tillarni chuqurroq o‘rganish, ularning boy madaniy merosini saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi hamda ilmiy izlanishlar uchun muhim manba bo‘lib qoladi.

Kalit so‘zlar: turkiy tillar, xalq og‘zaki ijodi, folklor, ertak, doston, tilshunoslik, qiyosiy tahli.

FOLKLORE IN TURKISH LANGUAGES

This article provides a comprehensive analysis of the formation, development, and genres of folk oral creativity in Turkic languages that have been preserved to the present day. The rich oral creative heritage of Turkic peoples has been shaped in close connection with ancient historical processes, socio-political changes, as well as religious and cultural values. Folk oral creativity serves as an important means of expressing

national identity and has been passed down orally from generation to generation, maintaining its significance even today.

The article examines such genres as fairy tales, epics, legends, proverbs, sayings, and songs from linguistic and cultural perspectives. These genres are studied as important sources reflecting the worldview, lifestyle, traditions, and values of Turkic peoples. In particular, epics and proverbs reveal the reflection of historical events, elements of moral education, as well as the people's attitudes toward truth and justice.

The article also explores similarities and differences in the oral creative heritage of Turkic languages based on their phonetic, lexical, and semantic features through comparative analysis. This demonstrates the cultural closeness and common roots among Turkic peoples. Folk oral creativity not only enriches language but also plays a significant role in instilling national spirituality, historical memory, and moral values in the younger generation.

In conclusion, the article discusses ongoing efforts to preserve, scientifically study, digitize, and disseminate folk oral creativity using modern technologies, as well as future tasks in this field. The results of this research will contribute to a deeper study of Turkic languages, the preservation and development of their rich cultural heritage, and will serve as an important source for further scholarly research.

Key words: Turkic languages, oral heritage, folklore, fairy tale, epic, legend, linguistics, comparative analysis.

I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA LATIN QRAFİKALI ƏLİFBAYA KEÇİDİN ZƏRURİLİYİ

İradə Kərimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCİD İD:0000-0002-8057-8333
Azərbaycan/Bakı

1926-cı il 26 fevral-5mart tarixlərində Bakı şəhərində keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mədəni inteqrasiyasında yeni bir mərhələnin təməlini qoyan ən əlamətdar hadisələrdən biri olmuşdur. I Türkoloji Qurultayın Bakıda keçirilməsi tamamilə qanunauyğun bir hal idi, çünki həmin dövrdə bir çox elmi-mədəni sahələrdə olduğu kimi türkologiya elmində də Azərbaycan öndə idi. Həmin dövr üçün geniş mənada türkologiyanın əsas mərkəzlərindən biri Azərbaycan olmuşdur. Ölkədə bu istiqamətdə tanınmış və nüfuzlu elm adamları səmərəli fəaliyyət göstərirdi.

Birinci Türkoloji Qurultayda keçmiş Sovet İttifaqının müxtəlif bölgələrində, geniş bir coğrafi məkanda yaşayan çoxsaylı türk xalqlarının mədəni həyatı üçün bir sıra qlobal məsələlər müzakirə olunmuşdur. Bu toplantıda yaxın gələcəyə yönələn mühüm qərarlar qəbul edilmiş və ən başlıcas bütün türk xalqları üçün latın qrafikalı əlifbaya keçidin elmi-metodoloji prinsipləri işlənib hazırlanmışdır.

I Türkoloji Qurultayında türk dillərinin qarşıya qoymuş olduğu müzakirə obyektindən biri də əlifba məsələsi olmuşdur. Hələ XIX əsrdən M.F.Axundovun başladığı və mütərəqqi ziyalılarımızın ərəb əlifbasının modernləşdirilməsi, islah edilməsi və ya latın qrafikası ilə əvəz olunması məsələsini müxtəlif dövrlərdə müzakirə mövzusuna çevirmişlər.

1922-ci ilin mayında "Yeni türk əlifba komitəsi" yaradıldı. Artıq latın qrafikasına keçidin əsası qoyulurdu. I Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsinin qoyulması bu işi daha da sürətləndirir. Qurultayda türklər üçün ədəbi dil məsələsindən də daha səs-küylü, ətrafında ən qızğın mübahisə gedən məsələ əlifba məsələsi idi. Əlifbanın müzakirəsi beş iclası əhatə etmişdir.

Qurultayın sonunda səs çoxluğu ilə əksəriyyət latın əlifbasına səs verir. Bunun nəticəsi olaraq 1929-cu il yanvar 1-dən etibarən latın əlifbasına keçilir. Bu qərar Azərbaycan və digər türk xalqlarının dil siyasətində mühüm dönüş nöqtəsinə çevrilir.

Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin 1 avqust 2001-ci il tarixli xüsusi fərmanı ilə Azərbaycanda latın əlifbasına tam keçidin təmin edilməsi Birinci Türkoloji Qurultayın ideyalarının müstəqillik qazanmış respublikamız üçün nə qədər aktuallıq qazandığını və müasirlik baxımından əhəmiyyət kəsb etdiyini nümayiş etdirir.

The First Turkological Congress, held in Baku on February 26-March 5, 1926, was one of the most significant events that laid the foundation for a new stage in the cultural integration of the Turkic peoples, including the Azerbaijani people. Holding the First Turkological Congress in Baku was completely natural, because at that time, as in many scientific and cultural fields, Azerbaijan was at the forefront of Turkological science. Azerbaijan was one of the main centers of Turkology in a broad sense for that period. Well-known and influential scientists were working effectively in this direction in the country.

The First Turkological Congress discussed a number of global issues for the cultural life of the numerous Turkic peoples living in various regions of the former Soviet Union, in a wide geographical area. At this meeting, important decisions were made for the near future, and most importantly, scientific and methodological principles for the transition to the Latin script for all Turkic peoples were developed.

One of the subjects of discussion that Turkic languages presented at the First Turkological Congress was the issue of the alphabet. Since the 19th century, M.F. Akhundov and our progressive intellectuals have made the issue of modernizing, reforming, or replacing the Arabic alphabet with Latin script a topic of discussion at various times.

In May 1922, the "New Turkish Alphabet Committee" was created. The foundation for the transition to the Latin script was already being laid. The establishment of the alphabet issue at the First Turkological Congress accelerated this work even more. The issue that was noisier and more heatedly debated for the Turks at the Congress than the issue of the literary language was the alphabet issue. The discussion of the alphabet covered five sessions.

At the end of the Congress, the majority voted for the Latin alphabet by a majority vote. As a result, the transition to the Latin alphabet was implemented from January 1, 1929. This decision became an important turning point in the language policy of Azerbaijan and other Turkic peoples.

The provision of a full transition to the Latin alphabet in Azerbaijan by the special decree of our national leader Heydar Aliyev dated August 1, 2001 demonstrates how relevant the ideas of the First Turkological Congress are for our independent republic and how important they are in terms of modernity.

BIOTEXNOLOGIYAGA OID TERMINLAR O‘ZLASHISHINING KOGNITIV JIHATLARI

Feruza Adambayeva
Katta o‘qituvchi
Urganch davlat universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-5783-2770,
feruza.adambaeva1984@gmail.com
O‘zbekiston/Urganch

Globallashuv sharoitida biotexnologiya eng tez rivojlanayotgan ilmiy sohalardan biriga aylandi va uning terminologiyasi asosan o‘zlashmalar asosida shakllanmoqda. Til va professional bilim tizimlariga birdek mansub bo‘lgan poliparadigmatik birlik sifatida termin o‘zlashish jarayonida nafaqat fonetik va morfologik jihatdan moslashadi, balki konseptual integratsiya jarayonini ham boshdan kechiradi. Ushbu dinamik jarayon donor va qabul qiluvchi tillar o‘rtasidagi kognitiv o‘zaro ta’sirni aks ettiradi hamda ularning konseptual makonlarini uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi *(Golovanova, 2024).*Shu sababli, biotexnologiya terminlarining o‘zbek tiliga o‘zlashishi faqatgina lingvistik hodisa sifatida emas, balki ikki konseptual tizim o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida yuzaga keladigan kognitiv transformatsiya sifatida qaralishi lozim. O‘zlashish jarayoni faqat tuzilmaviy moslashuv bilan cheklanmaydi; u konseptual qayta talqin qilish, semantik torayish yoki kengayish hamda qabul qiluvchi til doirasida metaforik qayta tuzilishni ham o‘z ichiga oladi. Masalan, ingliz tilidagi *fermentation* termini o‘zbek tiliga *fermentatsiya* shaklida kiradi, biroq uning semantik qamrovi torayadi. Ingliz tilida u turli xil kimyoviy va biologik jarayonlarni ifodalashi mumkin bo‘lsa, o‘zbek tilida u asosan biologik *bijg‘ish* jarayoni bilan bog‘lanadi. Ushbu misol o‘zlashgan terminlar qabul qiluvchi tilning konseptual ustuvorliklari va ilmiy an’analariga muvofiq kognitiv jihatdan qayta shakllanishini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, o‘zlashgan terminologiya o‘zbek ilmiy diskursida yangi konseptual tarmoqlarning shakllanishini rag‘batlantiradi. *Gene* va *clone* terminlari *gen muhandisligi, gen tahriri, klonlash, reproduktiv klonlash va terapevtik klonlash* kabi paradigmatik tizimlarni yuzaga keltiradi. Xuddi shuningdek, *bio-* yasovchi elementi samarali konseptual marker sifatida qo‘llanilib, *bioreaktor, bioinformatika, biomarker* va *bioyoqilg‘i* kabi birliklarni hosil qilib, yagona semantik maydonni shakllantiradi. Terminlarning o‘zlashishidagi asosiy mexanizmlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashish (*gen, klon, biosensor*), kalkalash *(stem cell – ildiz hujayra, cell culture – hujayra madaniyati)* va gibrid shakllar *(bioyoqilg‘i, biotibbiyot).* Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidan o‘zbek tiliga biotexnologiya terminlarining o‘zlashishi ko‘p bosqichli kognitiv moslashuv jarayonini ifodalaydi va milliy terminologik tizimning kengayishi, boyishi hamda tizimlashuviga sezilarli darajada hissa qo‘shadi.

Kalit so'zlar: biotexnologiya terminologiyasi, kognitiv moslashuv, o'zlashish, konseptual qayta tuzilish, semantik torayish, kalkalash.

COGNITIVE ASPECTS OF THE BORROWING OF BIOTECHNOLOGY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK

In the context of globalization, biotechnology has become one of the fastest-developing scientific fields, and its terminology is predominantly formed on the basis of the English language. As a poliparadigmatic unit belonging to both language and professional knowledge systems, a term undergoes not only phonetic and morphological adaptation but also conceptual integration during borrowing. This dynamic process reflects cognitive interaction between donor and recipient languages and facilitates the alignment of their conceptual spaces (*Golovanova, 2024*). Consequently, the transfer of biotechnology terms into Uzbek should not be viewed merely as linguistic borrowing, but as a cognitively motivated transformation shaped by interaction between two conceptual systems. Borrowing involves more than structural adjustment; it includes conceptual reinterpretation, semantic narrowing or expansion, and metaphorical restructuring within the recipient language. For instance, the English term *fermentation* enters Uzbek as *fermentatsiya*, yet its semantic scope becomes narrower. While in English it may denote a wide range of chemical and biological processes, in Uzbek it is primarily associated with biological *bijg'ish*. This example demonstrates how borrowed terms are cognitively reshaped according to the conceptual priorities and scientific traditions of the recipient language.

Furthermore, borrowed terminology stimulates the development of new conceptual networks in Uzbek scientific discourse. The terms *gene* and *clone* generate paradigmatic systems such as *gen muhandisligi*, *gen tahriri*, *klonlash*, *reproduktiv klonlash*, and *terapevtik klonlash*. Likewise, the formative element *bio-* functions as a productive conceptual marker, producing units such as *bioreaktor*, *bioinformatika*, *biomarker*, and *bioyoqilg'i*, thereby forming a coherent semantic field. The principal mechanisms of borrowing include direct adoption (*gen*, *klon*, *biosensor*), calquing (*stem cell – ildiz hujayra*; *cell culture – hujayra madaniyati*), and hybrid formations (*bioyoqilg'i*, *biotibbiyot*). Thus, the borrowing of biotechnology terminology from English into Uzbek represents a multi-layered cognitive adaptation process that significantly contributes to the expansion, enrichment, and systematization of the national terminological framework.

Key words: biotechnology terminology, cognitive adaptation, language borrowing, conceptual restructuring, semantic narrowing, calquing.

ATALAR SÖZÜ MƏTN VƏ NİTQ KİMİ: PAREMİYALARIN STRUKTURAL-SEMANTİK TƏHLİLİ MƏDƏNİ KONTEKSTDƏ

Nigar İsgəndərova
filologiya elmləri doktoru, professor
Sumqayıt Dövlət Universiteti
ORCID.org/0000-0003-4115-5693
nigar.isgandarova@sdu.edu.az
Azərbaycan /Sumqayıt

Filologiyada atalar sözlərinin öyrənilməsinə dair əsas elmi yanaşmalar, xüsusilə onların dilçilik, folklorşünaslıq və etnologiya çərçivəsində izahı nəzərdən keçirilir. Qeyd olunur ki, atalar sözü didaktik məzmun daşıyan sabit ifadə olub, dil forması ilə mədəni məzmunu özündə birləşdirir. Tədqiqatda "paremiya" anlayışının elmi və leksikoqrafik ənənədə müxtəlif izahları, həmçinin atalar sözlərinin nitq və mədəni vahid kimi mahiyyəti barədə alimlərin baxışları təhlil olunur.

Məqalədə atalar sözləri həm səthi, həm də dərin struktura malik mətn kimi nəzərdən keçirilir. Səthi səviyyədə ritmik-səs xüsusiyyətləri, kompozisiya və üslub elementləri müəyyən edilir, dərin layda isə xalqın dünyagörüşünü əks etdirən konseptlər, mədəni mənalar və dəyər sistemləri üzə çıxarılır *[Nozdrina, 2001]*. Mətnin dərin layına söykənən tədqiqatda həmçinin atalar sözlərinin interpretasiyasında koqnitiv-konseptual yanaşmanın əhəmiyyəti vurğulanır; bu yanaşma dilin paremioloji fonduna daxil olan qazax-Azərbaycan milli-mədəni təsəvvürləri və dəyərlər sistemini hər iki xalqın atalar sözləri üzərindən aşkar etməyə imkan verir. Rus alimi A.A.Potebnyaya görə, atalar sözü "fikrin sıxlaşması" nəticəsində yaranmış və həyat müşahidələrindən doğan qısa və yığcam nitq formulunu ifadə edir *[Potebnya, 2012]*. Bəzən atalar sözləri daha geniş süjetli bədii mətnlərin və ya təmsillərin semantik nüvəsinin sıxlaşdırılması nəticəsində də yaranır. Odur ki, paremiyaların formalaşması onların düzgün interpretasiyasından keçir: interpretasiya xalqın mədəni koduna əsaslanır və onun mədəniyyət və kommunikasiya mühitində yaranır. Buna görə də həmin mədəniyyətə dair fon bilikləri olmadan onların strukturunu və məzmununu tam şəkildə anlamaq çətinlik törədir *[Taylor, 1931]*.

Məqalədə bildirilir ki, atalar sözləri şifahi xalq yaradıcılığının nümunələridir. Qazax və Azərbaycan xalqlarının folklorundan götürülmüş nümunələrə müraciət edən müəllif göstərir ki, atalar sözlərinin dil vasitəsilə yaranmasına rəğmən, onlar folklor janrının qanun və ənənələrinə uyğun şəkildə formalaşmış və onların tədqiqi müəyyən xalq mədəniyyətinin konteksti fonunda həm mətn, həm də diskurs üzərindən aparılmışdır.

Açar sözlər: paremiya, mətn, diskurs, "fikrin sıxlaşması", təmsillər, semantik nüvə.

PROVERB AS A TEXT AND A DİSCOURSE: A STRUCTURAL–SEMANTİC ANALYSİS OF PAREMİAS İN THE CULTURAL CONTEXT

The article is devoted to the theoretical issues of modern paremiology and to the analysis of proverbs as a special type of text and discourse *[Bartminskiy, 2005]*. It reviews the main scholarly approaches to the study of proverbs in philology, particularly their interpretation within the frameworks of linguistics, folklore studies, and ethnology. It is noted that a proverb is a fixed expression with didactic content that combines linguistic form with cultural meaning. The study also examines different interpretations of the concept of paremia in scholarly and lexicographical traditions, as well as researchers' views on the nature of proverbs as linguistic and cultural units.

In the article, proverbs are considered as texts possessing both surface and deep structures. At the surface level, rhythmic and phonetic features, as well as compositional and stylistic elements, are identified, while at the deeper level concepts, cultural meanings, and value systems reflecting the worldview of a people are revealed *[Nozdrina, 2001]*. Based on the analysis of the deep structure of the text, the study emphasizes the importance of the cognitive-conceptual approach in the interpretation of proverbs. This approach makes it possible to identify the Kazakh–Azerbaijani national and cultural representations and value systems embedded in the paremiological corpus of both languages through the analysis of their proverbs.

According to the Russian scholar Alexander Potebnya, a proverb emerges as a result of the "condensation of thought" and represents a concise speech formula derived from observations of recurring life phenomena *[Potebnya, 2012]*. In some cases, proverbs may also originate from the semantic condensation of more extensive narrative texts or fables. Therefore, the formation and understanding of paremias depend on their proper interpretation, which is grounded in the cultural code of a people and shaped within their cultural and communicative environment. Without the relevant cultural background knowledge, it is difficult to fully understand their structure and meaning *[Taylor, 1931]*.

The article also emphasizes that proverbs are forms of oral folk creativity. Drawing on examples from Kazakh and Azerbaijani folklore, the author demonstrates that although proverbs arise through language, they are shaped according to the conventions and traditions of the folklore genre. Consequently, their study should be conducted within the cultural context of a particular people and approached both as text and as discourse.

Key words: paremia, text, discourse, condensation of thought, fables, semantic core.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ISOMORPHIC AND ALLOMORPHIC FEATURES OF BINOMIALS IN ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES

Matluba Tursunova
PhD Student
Termez State University
https//ORCID.org/009-0006-6461-0459
matlubatursunova0880@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

The study of binomials, or reduplicatives, remains a pivotal area in contrastive linguistics, especially when comparing genetically diverse systems such as Indo-European and Turkic languages. The relevance of this research lies in identifying linguistic universals and language-specific traits in how lexical repetition functions as a tool for semantic enrichment.

Methods. This research employs a descriptive and contrastive-typological analysis based on data from national corpora, including the British National Corpus (BNC) and the Uzbek National Corpus (UzCorp). The comparative method allows for the categorization of paired units according to their morphological structure, phonological patterns, and semantic fields.

Results. The analysis identifies significant isomorphism in the phonetic-rhythmic motivation of pairing. In all three languages, reduplication serves as an iconic tool for intensification (*Sapir, 1921*). For example, English "super-duper", Russian "фигли-мигли", and Uzbek "choy-poy" demonstrate a shared phonetic impulse toward rhyming to denote informality or approximation. However, profound allomorphism is observed in the functional-semantic productivity. In Uzbek, paired words (juft so'zlar) are a highly formalized morphological category, essential for expressing collective meanings (ota-ona) and generalization (meva-cheva) (*Kononov, 1960*). In contrast, English reduplication is largely restricted to onomatopoeia (clitter-clatter). Russian utilizes pairing for distributive functions or absolute intensification (белый-белый), requiring specific grammatical agreements (*Vinogradov, 1972*).

Discussion. The findings suggest that while the psychological impulse for repetition is a universal (isomorphic) trait, the structural integration of binomials is highly allomorphic. In Uzbek, pairing is a systemic necessity for categorization, whereas in English and Russian, it serves more stylistic purposes. This study contributes to the development of terminology and standardization in Turkic linguistics.

Key words: binomials, languages, isomorphic features, allomorphic features, contrastive typology.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИЗОМОРФНЫХ И АЛЛОМОРФНЫХ ПРИЗНАКОВ БИНОМИАЛОВ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Изучение биномиалов (редупликатов) остается ключевой областью сопоставительной лингвистики, особенно при сравнении таких генетически разных систем, как индоевропейские и тюркские языки. Актуальность данного исследования заключается в выявлении лингвистических универсалий и специфических черт в том, как лексический повтор обогащает семантику.

Методы. В работе используется описательный и сопоставительно-типологический анализ данных национальных корпусов, включая Британский национальный корпус (BNC) и Узбекский национальный корпус (UzCorp). Компаративный метод позволяет классифицировать парные единицы по морфологической структуре и семантическим полям.

Результаты. Анализ выявляет значительный изоморфизм в фонетико-ритмической мотивации. Во всех трех языках редупликация служит инструментом интенсификации (*Sapir, 1921*). Например, английское “super-duper”, русское “шуры-муры” и узбекские эхо-слово “choy-poy” демонстрируют общий импульс к рифмованию для обозначения неформальности или аппроксимации. Однако наблюдается глубокий алломорфизм в функционально-семантической продуктивности.

В узбекском языке парные слова (juft so‘zlar) являются строго формализованной категорией, необходимой для выражения собирательных значений (ota-ona) и обобщений (meva-cheva) (*Kononov, 1960*). Напротив, в английском языке редупликация ограничена звукоподражанием (*clitter-clatter*). В русском языке алломорфизм проявляется в использовании пар для дистрибутивных значений или абсолютной интенсификации (белый-белый) (*Виноградов, 1972*).

Обсуждение. Результаты показывают, что при универсальности психологического импульса к повтору, структурная интеграция парных слов глубоко алломорфна. В узбекском языке это системная необходимость, тогда как в английском и русском — стилистический прием. Исследование вносит вклад в стандартизацию терминологии тюркского языкознания.

Ключевые слова: биномиалы, языки, изоморфные признаки, алломорфные признаки, сопоставительная типология.

AZƏRBAYCANDA ƏLİFBA İSLAHATI TARİXİNDƏN VƏ BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYI

Namiq Əhmədov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0003-1970-182X
tuqay59@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk dünyasında əlifba islahatı tarixi yalnız yazı texnikasının dəyişdirilməsi prosesi deyil, cəmiyyətin intellektual, mədəni və ideoloji yenilənməsini hədəfləyən genişmiqyaslı modernləşmə hərəkatıdır. Bu prosesin elmi-ideoloji əsasları XIX əsrin ortalarında Mirzə Fətəli Axundzadə tərəfindən formalaşdırılmışdır. Onun irəli sürdüyü əlifba layihələri xalqın savadlanması, təhsilin sadələşdirilməsi və yazı ilə danışıq dili arasında uyğunluğun yaradılması məqsədinə xidmət edirdi. Axundzadənin yanaşması yazını milli tərəqqinin əsas alətlərindən biri kimi dəyərləndirir və sonrakı türk ziyalı nəslinin dünyagörüşünə güclü təsir göstərirdi.

XX əsrin əvvəllərində əlifba məsələsi artıq fərdi maarifçi təşəbbüslər çərçivəsindən çıxaraq dövlət siyasətinin predmetinə çevrildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə milli məktəb sisteminin qurulması, vahid dərsliklərin hazırlanması və türkdilli təhsilin genişləndirilməsi əlifba islahatının əsas məqsədləri kimi müəyyənləşdirildi. Bu mərhələdə hazırlanmış "Son türk əlifbası" layihəsi latın qrafikasına əsaslanan yazı modelinin praktik tətbiqini nəzərdə tutur və islahatın dövlət səviyyəsində həyata keçirilə biləcəyini nümayiş etdirirdi.

1920-ci ildən sonra isə əlifba islahatı sovet ideoloji çərçivəsində, mərkəzləşdirilmiş mədəni siyasətin tərkib hissəsi kimi davam etdirildi. Bu məqsədlə Ümumittifaq Mərkəzi Yeni Türk Əlifba Komitəsi yaradıldı və türk xalqları üçün vahid yazı modeli üzərində elmi müzakirələr aparıldı. İslahat mətbuat, təhsil, nəşriyyat və dövlət idarəçiliyi sahələrində paralel şəkildə tətbiq olunaraq planlı keçid modeli ilə həyata keçirildi.

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Beynəlxalq Türkoloji Qurultay əlifba tarixində dönüş nöqtəsi hesab olunur. O, Türk dünyasında yazı, dil və mədəni inkişafın gələcək istiqamətini müəyyən edən siyasi-mədəni platforma rolunu oynadı. Qurultayda latın qrafikalı "Son türk əlifbası" layihəsi qəbul edildi; türkdilli respublikaların mərhələli şəkildə yeni əlifbaya keçidi təsdiqləndi. Ən mühüm cəhət ondan ibarət idi ki, ilk dəfə olaraq müxtəlif türk xalqları arasında yazı sisteminin gələcəyi məsələsi kollektiv şəkildə və elmi əsaslarla müzakirə edildi və latın qrafikası yalnız texniki yazı sistemi kimi deyil, Türk dünyasında müasirlik, dünyəvilik, elmi düşüncə simvolu kimi qəbul edilməyə başladı.

Açar sözlər: Türk dünyası, əlifba islahatı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, sovet dövrü, Türkoloji Qurultay.

THE HISTORY OF ALPHABET REFORM IN AZERBAIJAN AND THE BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS

The history of alphabet reform in the Turkic world was not merely a process of changing writing techniques; it represented a large-scale modernization movement aimed at the intellectual, cultural, and ideological renewal of society. The scientific and ideological foundations of this process were laid in the mid-19th century by Mirza Fatali Akhundov. The alphabet projects he proposed were intended to promote public literacy, simplify education, and establish harmony between written and spoken language. Akhundov regarded writing as one of the key instruments of national progress, and his ideas strongly influenced the worldview of subsequent generations of Turkic intellectuals.

At the beginning of the twentieth century, the issue of alphabet reform moved beyond individual enlightenment initiatives and became a matter of state policy. During the period of the Azerbaijan Democratic Republic, the establishment of a national school system, the preparation of unified textbooks, and the expansion of education in Turkic languages were defined as the main goals of alphabet reform. The "Final Turkic Alphabet" project developed during this stage envisaged the practical implementation of a writing model based on the Latin script and demonstrated that the reform could be carried out at the state level.

After 1920, alphabet reform continued within the Soviet ideological framework as part of a centralized cultural policy. For this purpose, the All-Union Central Committee of the New Turkic Alphabet was established, and scholarly discussions were conducted on a unified writing model for Turkic peoples. The reform was implemented in a planned transition process and applied simultaneously in the fields of the press, education, publishing, and public administration.

The First Baku Turkological Congress held in Baku in 1926 is considered a turning point in the history of alphabet reform. It served as a political and cultural platform that determined the future direction of writing, language, and cultural development in the Turkic world. At the congress, the Latin-based "Final Turkic Alphabet" project was adopted, and the gradual transition of Turkic-speaking republics to the new alphabet was approved. Most importantly, for the first time the future of the writing system among various Turkic peoples was discussed collectively and on a scientific basis. The Latin script began to be perceived not merely as a technical writing system but also as a symbol of modernity, secularism, and scientific thinking in the Turkic world.

Key words: Turkic world, alphabet reform, Azerbaijan Democratic Republic, Soviet period, Turkological Congress.

I TÜRKOLOJİ QURULTAY KONTEKSTİNDƏ ANA DİLİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ MÜASİR ELMİ YANAŞMA

Mehriban Əsədullasoy
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Naxçıvan Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-2640-5220
quliyeva.mehriban@list.ru
Azərbaycan/Naxçıvan

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının dil tarixində yalnız elmi toplantı deyil, strateji düşüncə platforması kimi çıxış etmişdir. Qurultayda ana dili məsələsinə yanaşma sırf filoloji çərçivəni aşaraq milli modernləşmə aparıcı prinsiplərəmdən birinə çevrilmişdir. Dil burada həm mədəni identikliyin qoruyucusu, həm də yeni ictimai-intellektual mühitin qurucu tərkib hissəsi kimi təqdim olunurdu. Qurultay iştirakçıları dil məsələsini siyasi və sosial transformasiyalarla əlaqəli şəkildə dəyərləndirirdilər. Bu yanaşma göstərirdi ki, dil siyasəti dövlət quruculuğu prosesindən ayrı düşünülə bilməz. Ana dilinin inkişafı maarif sisteminin yenilənməsi ilə paralel aparılmalı idi. Məhz bu baxımdan, dil islahatı ideyası geniş ictimai məna daşıyırdı. Türk dillərinin imla, termin, əlifba məsələləri, türk ədəbi dili və ana dilinin tədrisi mövzuları elmi-mədəni mahiyyəti ilə diqqəti cəlb edirdi.

Qurultay materiallarının təhlili göstərir ki, əlifba islahatı və terminoloji yenilənmə məsələləri kommunikativ vahidliyin təminin xidmət etmiş, Latın qrafikasına keçid təşəbbüsü türk xalqları arasında elmi informasiya mübadiləsini asanlaşdırmaq məqsədi daşımışdır. Dil və onun qanunlarının cəmiyyətin inkişafı ilə birbaşa bağlı olduğunu, bununla paralel olaraq dilin də inkişaf etdiyini təhlil edən Bəkir Çobanzadə "Azərbaycanda imla konqresi" adlı məqaləsində yazırdı: *"Azərbaycanda ilk dəfə toplanmaqda olan bu konqres ilə imla məsələsi daimi olaraq həll edilib qurtarmayacağına şübhə yoxdur. Dilin daimi surətdə inkişaf etməsi ilə yazı, imla ilə dil arasında daimi bir açıqlıq, boşluq əmələ gəlir. Bu boşluğu doldurmaq üçün müəyyən fasilələrlə daimi surətdə imla və istilah konqreslərini təkrar etmək olar*".

Müasir mərhələdə rəqəmsal texnologiyalar, süni intellekt və qlobal informasiya axını yeni anlayışların intensiv şəkildə dilə daxil olmasına səbəb olur. Bu proses bəzən leksik sistemdə balansın pozulmasına və alınma sözlərin nəzarətsiz artımına gətirib çıxarır. Nəticə etibarilə, I Türkoloji Qurultayda formalaşmış ana dili konsepsiyası tarixi fakt olmaqla yanaşı, çağdaş türk dünyasında dil siyasətinin nəzəri-metodoloji istiqamətlərini müəyyənləşdirən strateji ideya kimi qiymətləndirilməlidir. Bu ideyanın davamlı şəkildə inkişaf etdirilməsi türk dillərinin gələcək nəsillər üçün aktual, tətbiq imkanları geniş və rəqabətədavamlı olmasını təmin edə bilər.

Açar sözlər: I Türkoloji Qurultay, ortaq türk dili, əlifba, termin, ana dili.

The First Turkological Congress held in Baku in 1926 acted as a platform for strategic thinking, not just a scientific meeting, in the linguistic history of the Turkic peoples. We believe that the approach to the issue of the mother tongue at the Congress went beyond the purely philological framework and became a key component of the national modernization model. Language was presented here as both a protector of cultural identity and a constructive element of a new socio-intellectual environment. The participants of the Congress assessed the issue of language in connection with political and social transformations. This approach showed that language policy cannot be thought of separately from the process of state-building. The development of the mother tongue should be carried out in parallel with the renewal of the education system. It is from this perspective that the idea of language reform had a broad social meaning.

The analysis of the congress materials shows that the issues of alphabet reform and terminological renewal served to ensure communicative uniformity, and the initiative to switch to Latin script was aimed at facilitating the exchange of scientific information among the Turkic peoples. In particular, the principle of term creation based on internal language resources, put forward by Bekir Chobanzadeh, still maintains its relevant scientific position today. In our opinion, this principle should be re-evaluated as a priority direction in modern terminology policy. Building a terminological system on national foundations is a factor that strengthens the functional independence of the language.

At the modern stage, digital technologies, artificial intelligence, and the global flow of information have accelerated the introduction of new concepts into languages. This often creates an imbalance in the lexical system and an uncontrolled increase in borrowed words. In such circumstances, instead of mechanically adopting international terms, it is necessary to develop a unified terminological model based on the shared potential of Turkic languages. A common terminology base can facilitate scientific integration among Turkic states. At the same time, systematic research into archaic lexicon and dialectal layers provides opportunities to preserve a common etymological foundation. Dialectological materials serve as a rich source for the creation of new terms.

Consequently, the mother tongue concept formulated at the First Turkological Congress should be considered not only as a historical fact, but also as a strategic idea that determines the theoretical and methodological directions of language policy in the contemporary Turkic world. The continuous development of this idea can ensure that Turkic languages remain functional and competitive for future generations.

Key words: I Turkological Congress, common Turkic language, alphabet, term, mother tongue.

MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNDƏ TERMİNOLOGİYANIN İNKİŞAFI VƏ TƏDQİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Faidə İsayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0003-1568-5885
faida.isayeva@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Dilin inkişafı xalqın ümumi inkişaf səviyyəsi, onun elmi, ictimai və mədəni tərəqqisi ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan dili istər funksional, istərsə də struktur baxımından zəngin dillərdən sayılır. Müasir dövrdə Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi dəyişir, terminoloji sistemdə normalaşma prosesi qüvvətlənir. Son zamanlar ölkəmizin iqtisadi-siyasi həyatında, ictimai fikrində baş verən proseslər, yeniliklər dilin lüğət tərkibində dəyişmələrə səbəb olmuşdur. Belə ki, əvvəllər ölkəmizdə terminoloji mühiti dövlət və ictimaiyyət tərəfindən nəzarətdə saxlamaq mümkün idi. Çünki həmin vaxtlar xarici dillərdən tərcümə olunan materialların həcmi böyük deyildi, tərcümə prosesinə ciddi nəzarət olunurdu və ölkə daxilində çap materialları, xüsusi ilə dərslik və dərs vəsaitləri, müxtəlif səviyyəli ekspertiza mərhələlərindən keçirdi. Digər tərəfdən, TV-lərdə, radiolarda və digər kütləvi informasiya vasitələrində verilən materiallar digər tələblərlə yanaşı, terminoloji tələblərə cavab verməli idi. Ancaq son zamanlar dünyaya sürətlə açılan ölkəmizdə xarici KİV-lərin fəaliyyətinin genişlənməsi, internetin cəmiyyətin bütün həyatına nüfuz etməsi, insanların müxtəlif bilik sahələrinə aid məlumatları xarici dillərdən birbaşa qəbul etməsinin sürətlənməsi nəticəsində ölkədə terminoloji mühiti nəzarətdə saxlamaq çətinləşmişdir. İndi iqtisadiyyat və mədəniyyətin, xalq təsərrüfatının elə bir sahəsi yoxdur ki, orada terminlərdən istifadə olunmasın. Bu səbəbdən, terminoloji işi düzgün təşkil etmək, terminologiyanın inkişafını düzgün istiqamətləndirmək qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biridir.

Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsi mürəkkəb bir proses olaraq davam edir. Elmi terminologiyanın müxtəlif dillərdə inkişafı onların dünya sivilizasiyasına qovuşmasına səbəb olmuşdur. Milli dillərin terminologiyasına bir qayda olaraq dildə işlənən bütün terminlərin məcmusu kimi baxılır. Terminlər elmi-texniki kommunikasiya, müxtəlif elmi texniki kəşflər prosesində yaranır. Cəmiyyət inkişaf etdikcə, ictimai-siyasi dəyişikliklərlə bağlı dilin leksik sistemində terminlərin sayının artması zəruriləşir. Məhz buna görə də terminoloji leksikanın inkişaf sürəti ümumi leksikanın inkişafını hazırda qabaqlayır. Çünki terminoloji qatın ayrı-ayrı elm sahələrində müxtəlif anlayışları adlandırmaq ehtiyacı ümumi lüğət tərkibində yeni leksik vahidlərin yaranmasına nisbətən üstünlük təşkil edir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, türk dili, termin, dilçilik, lügət tərkibi.

ISSUES OF DEVELOPMENT AND RESEARCH OF TERMINOLOGY IN THE MODERN AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE

The development of the language is closely related to the general level of development of the people, its scientific, social and cultural progress. The Azerbaijani language is considered one of the richest languages both in terms of functionality and structure. In modern times, the vocabulary of the Azerbaijani language is changing, and the process of standardization in the terminological system is strengthening. Recently, the processes and innovations taking place in the economic and political life of our country, in public opinion, have led to changes in the vocabulary of the language. Thus, previously it was possible to keep the terminological environment in our country under control by the state and the public. Because at that time the volume of materials translated from foreign languages was not large, the translation process was strictly controlled, and printed materials, especially textbooks and teaching aids, passed through various levels of expertise within the country. On the other hand, the materials given on TV, radio and other mass media, along with other requirements, had to meet terminological requirements. However, in our country, which has recently opened up to the world rapidly, the expansion of the activities of foreign media, the penetration of the Internet into the entire life of society, and the acceleration of people's direct reception of information related to various fields of knowledge from foreign languages have made it difficult to control the terminological environment in the country. Now there is no such sphere of economy and culture, national economy, where terms are not used. Therefore, organizing terminological work correctly and correctly directing the development of terminology is one of the important tasks ahead.

The enrichment of the vocabulary of the Azerbaijani literary language continues as a complex process. The development of scientific terminology in various languages has led to their joining world civilization. The terminology of national languages, as a rule, is considered as a set of all terms used in the language. Terms arise in the process of scientific and technical communication, various scientific and technical discoveries. As society develops, an increase in the number of terms in the lexical system of the language becomes necessary in connection with socio-political changes. That is why the rate of development of terminological lexicon is currently ahead of the development of the general lexicon. Because the need for the terminological layer to name various concepts in different scientific fields takes precedence over the creation of new lexical units in the general vocabulary.

Key words: Azerbaijani language, Turkish language, term, linguistics, dictionary composition.

ВКЛАД МАХМУДА КАШГАРИ В РАЗВИТИЕ НАУКИ О ТЮРСККИХ ЯЗЫКАХ

Шоира Рамазанова[1], С.И.Махмудова[2]
кандидаты филологических наук, доценты
Государственный институт искусств и культуры Узбекистана
https://ORCID.org/0009-0005-8915-7796[1]
https://ORCID.org/0009-0002-9061-2934[2]
shoira-ramazanov@mail.ru
Узбекистан/Ташкент

Махмуд Кашгари (полное имя - Махмуд ибн аль-Хусайн ибн Мухаммад аль-Кашгари) считается выдающимся учёным XI века и основоположником сравнительного изучения тюркских языков. Нисба «Кашгари» указывает на его происхождение из Кашгара, а социальное происхождение связано с элитой Караханидов: его дед Юсуф Кадир-хан обладал высшей властью, а родители пользовались уважением за высокий уровень образования и культурного воспитания *[Кононов, 1972, с. 112-115]*. События середины XI века, включая гибель отца, определили его жизненный путь, и он сознательно отказался от участия в политике, полностью посвятив себя науке *[Кононов, 1972, с. 112-115]*.

Образование Кашгари получил в ведущих интеллектуальных центрах исламского мира − Бухаре, Самарканде, Марве, Нишапуре и Багдаде, что позволило ему сформироваться как универсальному исследователю. Его масштабные путешествия по регионам, населённым тюркскими племенами, позволили собрать богатый лингвистический и этнографический материал, который лег в основу главного труда - «Диван лугат ат-турк», сочетающего функции словаря и культурной энциклопедии. Считается, что работа над ним велась длительное время: начавшись в Кашгаре, она завершилась в Багдаде *[Кононов, 1972, с. 120-125]*. «Диван» содержит более 6800 лексических единиц и даёт сведения о расселении, быте и культурных особенностях различных тюркских народов *[Кононов, 1972, с. 130-135]*, включает фольклорные тексты и отражает мировоззренческие представления эпохи *[Кононов, 1972, с. 140-145]*. Используя сравнительно-филологический подход, Кашгари сопоставлял тюркские языки с арабским и персидским, выявляя их фонетические и морфологические особенности *[Баскаков, 1965, с. 22-28]*. Его труд остаётся ключевым источником для изучения языка, культуры и истории тюркских народов и сохраняет актуальность в современной тюркологии *[Кононов, 1972, с. 130-135]*.

Ключевые слова: Махмуд Кашгари, тюркские языки, Диван лугат ат-турк, сравнительно-филологический метод, тюркология, этнография.

Mahmud Kashgari (full name: Mahmud ibn al-Husayn ibn Muhammad al-Kashgari) is recognized as one of the leading scholars of the 11th century and a pioneer

in the comparative study of Turkic languages. His nisba "Kashgari" reflects his origin from Kashgar, while his social background was connected to the Karakhanid elite: his grandfather, Yusuf Qadir Khan, held supreme political authority, and his parents were esteemed for their education and cultural refinement *[Kononov, 1972, pp. 112-115]*. The political upheavals of the mid-11th century, including the death of his father, shaped his life path, leading him to reject political ambitions and devote himself entirely to scholarly pursuits *[Kononov, 1972, pp. 112-115]*.

He received advanced education in major intellectual centers of the Islamic world, including Bukhara, Samarkand, Merv, Nishapur, and Baghdad, which enabled him to develop into a scholar of broad expertise. Extensive travels across regions inhabited by Turkic peoples allowed him to gather a vast body of linguistic and ethnographic data, which formed the foundation of his major work, the "Dīwān Lughāt al-Turk," combining the functions of a dictionary and a cultural encyclopedia. It is believed that its compilation spanned many years, beginning in Kashgar and concluding in Baghdad [Kononov, 1972, pp. 120-125]. The "Dīwān" includes over 6,800 lexical entries and provides detailed information on the distribution, daily life, and cultural traditions of various Turkic communities *[Kononov, 1972, pp. 130-135*], incorporates folklore texts, and reflects the intellectual and spiritual worldview of the era *[Kononov, 1972, pp. 140-145]*. Employing a comparative philological method, Kashgari analyzed Turkic languages alongside Arabic and Persian, identifying phonetic and morphological features *[Baskakov, 1965, pp. 22-28]*. His work remains an essential source for the study of the language, culture, and history of Turkic peoples and continues to hold scholarly relevance in modern Turkology *[Kononov, 1972, pp. 130-135]*.

Key words: Mahmud Kashgari, Turkic languages, Dīwān Lughāt al-Turk, comparative philology, Turkology, ethnography.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYI QƏRB MƏTBUATINDA İŞIQLANDIRAN JOZEF ANTUAN KASTANYE VƏ ONUN TÜRKOLOJİ FƏALİYYƏTİ

Qətibə Quliyeva
filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0001-5660-1399
Azərbaycan/Bakı

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarının mədəniyyətinin, tarixinin, yazılı abidələrinin öyrənilməsi istiqamətində dünyada baş verən canlanma təbii bir prosesin nəticəsidir. Çünki ən qədim dövrlərdən günümüzə qədər türk mədəniyyəti, tarixi, xüsusən Orxon-Yenisey və uyğur abidələri, türklərin zəngin mədəni irsi dünya alimlərinin, araşdırmaçıların diqqət mərkəzində olmuş, tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Türk xalqlarının tarixinə, mədəniyyətinə maraq bir çox Avropa ölkələrində türkoloji mərkəzlərin yaranmasına, türkologiyanın müxtəlif sahələrinin inkişaf etməsinə səbəb oldu. Məhz bu elmi canlanma və türk xalqlarının tarixi-mədəni irsinə yönələn diqqət fonunda XX əsrin əvvəllərində türkologiyanın müxtəlif istiqamətlərinə aid tədqiqatlara töhfə vermiş ayrı-ayrı alimlərin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu alimlər arasında türk xalqlarının etnoqrafiyası, arxeologiyası, epiqrafik və yazılı abidələrinə dair apardığı araşdırmalarla diqqəti cəlb edən fransız mənşəli pedaqoq-tədqiqatçı Jozef Antuan Kastanye xüsusi yer tutur. J.A.Kastanyenin pedaqoji, ictimai və elmi fəaliyyəti Orta Asiya və Türküstandakı türkoloji tədqiqatların formalaşma mərhələsi ilə sıx bağlı olmuş, onun sahə materiallarına əsaslanan araşdırmaları türk xalqlarının tarixi-mədəni inkişafının öyrənilməsinə qiymətli töhfə vermişdir. Qurultayın materialları və elmi nəticələri qlobal miqyasda əks-səda doğuraraq Avropa elmi ictimaiyyətində maraq doğurmuş və bu kontekstdə fransız alimi və etnoqrafı Jozef-Antuan Kastanyenin də diqqət mərkəzində olmuşdur. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayı obyektiv şəkildə işıqlandıran J.A.Kastanye qurultayla bağlı bütün hadisələri təfərrüatı və ən kiçik elementlərinə qədər təhlil etmiş, əsərində qurultayın ideya istiqamətlərini, elmi müzakirələrin mahiyyətini və türkoloji tədqiqatların gələcək perspektivlərini xarici müşahidəçi mövqeyindən təqdim edərək, Bakını türkoloji fikrin yeni mərkəz kimi dəyərləndirmişdir.

Açar sözlər: Josef Antuan Kastanye, Türk, Türkologiya, Türküstan, Qurultay.

JOSEPH ANTOINE CASTANIER, WHO COVERED THE FIRST TURKOLOGY CONGRESS IN THE WESTERN PRESS AND HIS TURKOLOGICAL ACTIVITIES

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the global revival in the study of the culture, history, and written monuments of Turkic peoples was the result of a natural process. Because from the most ancient times to the present

day, Turkic culture and history − especially the Orkhon-Yenisey and Uyghur monuments, as well as the rich cultural heritage of the Turkic peoples − have been at the center of attention of scholars and researchers worldwide and have become objects of study. The growing interest in the history and culture of Turkic peoples led to the establishment of Turkological centers in many European countries and contributed to the development of various branches of Turkology. It is precisely within the context of this scientific revival and the increased attention directed toward the historical and cultural heritage of Turkic peoples that the activities of individual scholars, who contributed to different fields of Turkology in the early 20th century, acquire particular significance. Among these scholars, the French-born educator and researcher Joseph Antoine Castagné holds a special place, distinguished by his studies on the ethnography, archaeology, epigraphy, and written monuments of Turkic peoples. The pedagogical, social, and scientific activities of J.A.Castagné were closely connected with the formative stage of Turkological research in Central Asia and Turkestan, and his field-based investigations made a valuable contribution to the study of the historical and cultural development of Turkic peoples. The materials and scientific outcomes of the Congress resonated on a global scale, attracting the interest of the European scholarly community, and in this context also became the focus of attention for the French scholar and ethnographer Joseph-Antoine Castagné. Objectively covering the First Turkological Congress held in Baku in 1926, J.A.Castagné analyzed all events related to the Congress in detail, down to their smallest elements. In his work, he presented the ideological directions of the Congress, the essence of the scientific discussions, and the future prospects of Turkological research from the perspective of an external observer, evaluating Baku as a new center of Turkological thought.

Key words: Joseph Antoine Castagné, Turk, Turkology, Turkestan, Congress.

INGLIZ VA O'ZBEK HUQUQIY MATNLARIDA PRAGMATIK TAFAKKUR VA TERMINOLOGIYANING QIYOSIY TAHLILI

Sarvinoz Raxmonova
mustaqil izlanuvchi
O`zbekiston davlat jahon tillari universteti
doniyors0115@gmail.com
O`zbekiston

Huquqiy matnlar nafaqat ma'lumot beruvchi, balki normativ va majburiylik xususiyatiga ega lingvistik birliklardir. Shu nuqtayi nazardan, pragmatik tafakkur huquqiy diskursda muhim rol o'ynaydi, chunki u matndagi performativ nutq aktlari, illokutiv ma'nolar, modal fe'llar va leksik markerlar orqali majburiyat va ruxsatni ifodalashni ta'minlaydi. Bayonot performativ hisoblanadi, agar uni aytish o'zi bir harakatni amalga oshirish bo'lsa. Ingliz va o'zbek huquqiy matnlari turli huquq tizimlari va madaniy kontekst sababli o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, pragmatik tafakkur ularning semantik va normativ aniqligini mustahkamlaydi.

Huquqiy tarjima faqat tilshunoslik amaliyoti emas, balki tillar orasida huquqiy tizimlar, madaniyat va kontseptual transferni ham o'z ichiga oladi. Terminologiya va ekvivalentlik masalasi esa tarjimada dolzarb bo'lib, terminlar to'liq, qisman yoki nol ekvivalentlikka ega bo'lishi mumkin. Huquqiy tarjima pragmatik jarayon sifatida ko'rilishi kerak… tili, huquqi, jamiyat va tarix omillarini o'z ichiga oladi, shuning uchun mutlaq ekvivalentlik imkonsizdir. Bu holatlar semantik siljish, normativ noaniqlik va qiyosiy tafovutlarga olib keladi. Shu bois, huquqiy tarjimada faqat lingvistik moslik emas, balki pragmatik va funksional moslash ham talab qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, pragmatik tafakkur va terminologiyaning qiyosiy tahlili tarjima sifatini oshiradi, normativ aniqlikni ta'minlaydi va standartlashtirilgan ikki tilli huquqiy bazani yaratish zaruriyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: pragmatik tafakkur, huquqiy termin, ekvivalentlik.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PRAGMATIC REASONING AND TERMINOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LEGAL TEXTS

Legal texts are not merely informative but also linguistic units that carry normative and obligatory force. From this perspective, pragmatic reasoning plays a crucial role in legal discourse, as it ensures the expression of obligations and permissions through performative speech acts, illocutionary meanings, modal verbs, and lexical markers. A statement is considered performative if the very act of saying it constitutes performing an action. English and Uzbek legal texts have distinctive features due to different legal systems and cultural contexts, and pragmatic reasoning strengthens their semantic and normative clarity.

Legal translation is not only a linguistic practice but also involves the transfer of legal systems, cultural norms, and conceptual frameworks between languagesTerminology and equivalence are therefore critical issues in translation, as terms may have full, partial, or zero equivalence. Legal translation should be considered a pragmatic process that takes into account language, law, society, and historical factors; hence, absolute equivalence is impossible. These conditions can lead to semantic shifts, normative ambiguity, and comparative discrepancies. Therefore, in legal translation, it is necessary not only to maintain linguistic correspondence but also to achieve pragmatic and functional adaptation.

In conclusion, the comparative analysis of pragmatic reasoning and terminology enhances translation quality, ensures normative clarity, and highlights the need to create a standardized bilingual legal database.

Key words: pragmatics, legal term, equivalence.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ KOQEZİYA FENOMENİ VƏ ONUN STRUKTUR-SEMANTİK İNTEQRASİYA FUNKSİYASI

Gülər Süleymanova
dissertant
https://ORCID.org. 0000-0001-5657-6410
suleymanlielgun2015@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Nəsr mətnlərinin kommunikativ gedişində bağlayıcı kateqoriyasına aid linqvistik elementlər mühüm rol oynayaraq komponentləri bir-birinə bağlamağa xidmət göstərir. Bu vasitələr mətn daxilində ayrı-ayrı cümlələr və sintaktik vahidlər arasında məntiqi və semantik əlaqələrin qurulmasını təmin edir [*Xəlilov Ə.Ə. "Bağlayıcı". Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı, "Elm", 1980, s.428-442]*. Məhz qrammatika termini olan "bağlayıcı" sözü xalis türk mənşəli leksik vahid kimi "əlaqələndirici" mənasını ifadə edir və funksional baxımdan mətnin struktur təşkilində aparıcı mövqe tutur. "Koqeziya" anlayışı ilə bağlayıcıların ifadə etdiyi məna böyük ölçüdə üst-üstə düşür, çünki hər iki hal mətnin daxili bağlılığının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Türk dillərinin aqqlütinativ quruluşu koqeziya vasitələrinin zənginliyini şərtləndirir.

Bununla yanaşı, əvəzliklər və bağlayıcılar koqeziyanın əsas sintaktik göstəriciləri kimi çıxış edərək mətnin daxili struktur bağlılığının formalaşmasında mühüm rol oynayır [*Babayev A. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyıti. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 670 s]*. Əvəzliklər, xüsusilə işarə əvəzlikləri, anaforik və kataforik münasibətlərin qurulmasını təmin etməklə mətn daxilində referensial əlaqələrin davamlılığını qoruyur və təkrarın qarşısını alır. Bağlayıcılar isə cümlələr və mətn komponentləri arasında məntiqi-semantik münasibətləri – səbəb-nəticə, qarşılaşdırma, ardıcıllıq və əlavə etmə əlaqələrini ifadə edərək mətnin kommunikativ istiqamətini müəyyənləşdirir və onun struktur-semantik bütövlüyünü gücləndirir. Leksik təkrarlar və sintaktik paralellər də mətnin struktur təşkilində mühüm yer tutur. Bu vasitələr mətnin həm ritmik, həm də məntiqi bütövlüyünü gücləndirir və xüsusilə bədii üslubda daha qabarıq şəkildə müşahidə olunur.

Koqeziya türk dillərində mətnin struktur və semantik inteqrasiyasını təmin edən əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir və onun tədqiqi həm nəzəri dilçilik, həm də tətbiqi sahələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan koqeziya vasitələrinin sistemli şəkildə öyrənilməsi mətnin təşkil prinsiplərinin daha dərindən anlaşılmasına və dilin funksional imkanlarının müəyyənləşdirilməsinə şərait yaradır [*Təhməzov Z. Müasir Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələrinin təsnifi. Bakı, "Elm", 2007]*. Eyni zamanda, bu sahədə aparılan tədqiqatlar mətnyaratma, tərcümə və dil tədrisi proseslərinin elmi əsaslarla təkmilləşdirilməsinə mühüm töhfə verir.

Açar sözlər: koqeziya, türk dilləri, mətn dilçiliyi, struktur-semantik bağlılıq, anafora.

THE PHENOMENON OF COHESION IN TURKIC LANGUAGES AND ITS STRUCTURAL-SEMANTIC INTEGRATIVE FUNCTION

In the communicative flow of prose texts, linguistic elements belonging to the category of conjunctions play a crucial role by serving to connect components with one another. These means ensure the establishment of logical and semantic relations between individual sentences and syntactic units within the text [*Khalilov A.A. "Conjunction". Modern Azerbaijani Language. Morphology. Baku, Elm, 1980, pp. 428-442]*. The grammatical term "conjunction," being a lexical unit of purely Turkic origin, expresses the meaning of "connector" and occupies a leading position in the structural organization of the text. The concept of "cohesion" largely overlaps with the meaning conveyed by conjunctions, as both are directed toward ensuring the internal connectedness of the text. The agglutinative structure of Turkic languages determines the richness of cohesive devices.

Alongside this, pronouns and conjunctions function as the main syntactic indicators of cohesion, playing a significant role in the formation of the internal structural unity of the text [*Babayev A. Azerbaijani Language and Speech Culture. Baku, Elm and Education, 2011, 670 p.]*. Pronouns, especially demonstrative pronouns, ensure the establishment of anaphoric and cataphoric relations, maintaining referential continuity within the text and preventing repetition. Conjunctions, on the other hand, express logical-semantic relations between sentences and textual components − such as cause-effect, contrast, sequence, and addition − thereby determining the communicative direction of the text and strengthening its structural-semantic integrity. Lexical repetitions and syntactic parallelisms also occupy an important place in the structural organization of the text. These devices enhance both the rhythmic and logical unity of the text and are particularly prominent in literary style.

Cohesion acts as one of the main mechanisms ensuring the structural and semantic integration of texts in Turkic languages, and its study is of great importance for both theoretical linguistics and applied fields. In this regard, the systematic investigation of cohesive devices contributes to a deeper understanding of the principles of text organization and the functional capabilities of language [*Tahmazov Z. Classification of Functional Parts of Speech in Modern Azerbaijani Language. Baku, Elm, 2007*]. At the same time, research conducted in this field makes a significant contribution to the scientific improvement of text production, translation, and language teaching processes.

Key words: cohesion, Turkic languages, text linguistics, structural-semantic unity, anaphora.

PRESERVATION OF THE NATIONAL LANGUAGE AND ITS DEVELOPMENT ON THE GLOBAL STAGE

Nazokatkhon Mukhiddinova
International School of Finance, Technology and Science (ISFT) Institute
https://ORCID.org/0009-0003-3618-0402
nazokatmuhiddinova10@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Every language is not only a means of communication, but also the memory of a people, a reflection of their way of thinking, and an intangible cultural heritage passed down from generation to generation. Therefore, the disappearance of a language does not simply mean that some elements of vocabulary are forgotten, it also means that an entire worldview disappears. If I say that this conference is an important warning and signal for Turkic peoples, I would not be mistaken. Turkic peoples must think together about the future of their languages, communicate with one another, and act collectively. According to research results, major artificial intelligence systems in the world cannot yet provide answers in Turkic languages with the same quality and consistency as they do in English. The main reason for this is that sufficient and high-quality digital databases for Turkic languages have not yet been fully developed. In fact, this is not only a technical problem but also an issue related to insufficient political and cultural will. In many schools, the native language course has turned into a subject that students simply need to "pass for a grade." Language is not taught as a living organism but rather as a set of lifeless rules. Although the establishment of the Organization of Turkic States has created a certain institutional foundation for cooperation among Turkic nations, common terminology standards among Turkic languages, shared electronic dictionaries, and joint educational programs are still not at a sufficient level. If Azerbaijan and Uzbekistan jointly establish a digital language platform for the Turkic world, this initiative could become a guiding model for all Turkic nations. In order to fundamentally solve this problem, such a project must first be addressed as a state policy and a state-supported initiative. This project would provide a strong foundation for training artificial intelligence models, creating electronic dictionaries, and developing language learning systems. Within the framework of the Organization of Turkic States, a common and open-source terminology database should be established for all Turkic languages. For this purpose, support mechanisms such as tax incentives, research grants, and national award systems should be implemented. This issue is not only the responsibility of linguists and educators. It is also a shared responsibility of government institutions, technology companies, parents, artists, and ordinary citizens.

Key words: Turkic languages, artificial intelligence, speech literacy, interactive linguistics, Organization of Turkic States (OTS).

TÜRK DİLLƏRİNİN QRAMMATİK QURULUŞUNDA KÖMƏKÇİ NİTQ HİSSƏLƏRİNİN YERİ

Sevda Abbasova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-6516-2444
sevda411@mail.ru

Türk dillərinin qrammatik quruluşunda köməkçi nitq hissələri mühüm yer tutur. Tarixi kateqoriya olan bu söz qrupu müstəqil nitq hissələrindən özünün leksik mənası və sintaktik funksiyasını dəyişmək yolu ilə təcdrid olunmuş, rəngarəng sintaktik funksiya bildirməklə köməkçi kateqoriya kimi sabitləşmişdir.

Bütün dillərdə olduğu kimi, türk dillərində də köməkçi nitq hissələri tarixən müstəqil mənalı sözlər olmuş, dilin inkişaf mərhələlərində öz müstəqilliklərini ya qismən, ya da tamamilə itirərək köməkçi vəzifə kəsb etmişlər.

Əsas nitq hissələrindən köməkçi nitq hissələrinə keçid bütün dillərdə qanunauyğun bir proses olub, bu gün də özünü göstərməkdədir. Bu prosesin gedişi hər bir konkret dildə müxtəlif cür olur. Türk dillərinin morfologiyasına aid yazılmış əsərləri nəzərdən keçirdikfə görürük ki, köməkçi nitq hissələrinin tərkibinə hansı kateqoriyaların daxil olması da mübahisəlidir.

Bəzi tədqiqatçılar nitq hissələrini təsnif edərkən məlum üç prinsipi – leksik - semantik, morfoloji və sintaktik prinsiplərin hamısını tətbiq edir, köməkçi nitq hissələrini isə semantik cəhətdən fərqləndirirlər. Əslində köməkçi nitq hissələri də qeyd edilən üç prinsip üzrə təsnif edilməlidir *(F.Zeynalov. Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. Bakı, 1971, s.4.)*

Köməkçi nitq hissələri söz, söz birləşmələri və cümlələr arasında müxtəlif sintaktik əlaqə, münasibət yaradan cümlələrə yeni məna çalarlığı verən, morfoloji cəhətdən sabit söz tərkibinə malik olan, cümlə ilə üzvü surətdə bağlı olan leksik - qrammatik söz qrupudur *(F.Zeynalov Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri. Bakı, 1971, s.5).*

Bütün bunları nəzərə alaraq müasir türk dillərində olan köməkçi nitq hissələrini belə qruplaşdırmaq olar:

1. Sözlər və söz birləşmələri arasında müxtəlif sintaktik münasibətləri əks etdirən köməkçi nitq hissəsi − qoşma.
2. Sözlər, söz birləşmələri və cümlələr arasında sintaktik əlaqə yaradan nitq hissəsi- bağlayıcı.
3. Söz və cümlələrə müxtəlif münasibət və əlavə məna çalarlığı verən koməkçi nitq hissəsi − ədat.

Bundan başqa dildə köməkçi adlar, bağlayıcı sözlər və modal sözlər də var ki, bunları da adlar, ayrıca nitq hissəsi hesab etmək olmaz. Bunlar əsas nitq hissələrinə daha yaxın olub, lüğəvi mənalarını dəyişərək köməkçi vasitə kimi çıxış etmişlər.

Açar sözlər: türk dilləri, qrammatik quruluş, köməkçi nitq hissələri.

THE PLACE OF AUXILIARY SPEECH PARTS IN THE GRAMMATICAL STRUCTURE OF TURKISH LANGUAGES

Auxiliary parts of speech occupy an important place in the grammatical structure of Turkic languages. This group of words, which is a historical category, has been isolated from independent parts of speech by changing its lexical meaning and syntactic function, and has been stabilized as an auxiliary category by expressing a diverse syntactic function.

As in all languages, auxiliary parts of speech in Turkic languages have historically been words with independent meanings, and during the stages of language development, they have either partially or completely lost their independence and acquired an auxiliary function.

The transition from main parts of speech to auxiliary parts of speech has been a regular process in all languages, and it is still manifesting itself today. The course of this process varies in each specific language. When reviewing the works written on the morphology of Turkic languages, we see that the categories that auxiliary parts of speech include are also debatable.

Some researchers apply all three known principles when classifying parts of speech - lexical-semantic, morphological and syntactic principles, and distinguish auxiliary parts of speech semantically. In fact, auxiliary parts of speech should also be classified according to the three mentioned *principles (F. Zeynalov. Auxiliary parts of speech in modern Turkish languages. Baku, 1971, p.4.)*

Auxiliary parts of speech are a lexical-grammatical group of words that create various syntactic connections and relationships between words, word combinations and sentences, giving new shades of meaning to sentences, having a morphologically stable word composition, and being connected to the sentence in a participial manner. Taking all this into account, the auxiliary parts of speech in modern Turkic languages can be grouped as follows:

1. Auxiliary part of speech reflecting various syntactic relationships between words and word combinations - conjunction.

2. Part of speech creating syntactic relationships between words, word combinations and sentences - conjunction.

3. Auxiliary part of speech giving various attitudes and additional shades of meaning to words and sentences - adverb.

In addition, there are auxiliary nouns, conjunctions and modal words in the language, which cannot be considered nouns or separate parts of speech. These are closer to the main parts of speech and have changed their lexical meanings and acted as auxiliary means.

Key words: Turkic languages, grammatical structure, auxiliary parts of speech.

KIRGIZİSTAN'DA LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ TARTIŞMALARININ FENOMENOLOJİK ANALİZİ: SEMBOLİK ŞİDDET Mİ, ETNO-SEMBOLİK DİRENİŞ Mİ?

Nasuh Uslu[1], Yavuz Ercan Gül[2], Azamat Maksüdünov[3], Seyil Najımudınova[4], Altınbek Coldoşov[5]
Ph.D. Professor doctor[1], Ph.D. associate professor[2, 3], Ph.D. doctor [4,5]
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
https://ORCID.org/ 0000-0002-6999-4934[1]
nasuh.uslu@manas.edu.kg[1], yavuz.gul@manas.edu.kg[2], azamat.maksudunov@manas.edu.kg[3], seyil.najimudinova@manas.edu.kg[4], altynbek.joldoshov@manas.edu.kg[5]
Kırgız Cumhuriyeti/Bişkek

Bu araştırma Kırgızistan'da olası bir Latin alfabesine geçiş sürecinin ulusal kimlik inşasına etkilerini nitel bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik model benimsenmiş ve farklı disiplinlerden kartopu örnekleme tekniğiyle seçilen 14 akademisyenden derinlemesine görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. Katılımcılar Kırgızistan'ın farklı üniversitelerinden Türkoloji, Filoloji, Tarih, Antropoloji, Siyaset Bilimleri, Eğitim Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler alanlarından oluşmuştur. Veriler katılımcılardan ses kaydı ile toplanarak transkribe edilmiş ve tematik analiz tekniğine uygun şekilde MAXQDA 24 yazılımı yardımıyla analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda (1) alfabenin sembolik kimlik işlevi, (2) köken miti ve sembolik talebin radikalleşmesi, (3) psiko-dilbilimsel tahakküm ve habitus direnci, (4) siyasi ve jeopolitik blokaj temaları oluşmuştur. Araştırma bulguları, Kırgızistan'daki güncel alfabe tartışmalarının özgün bir paradoksu gün yüzüne çıkardığını göstermiştir. Bu çerçevede Kırgızistan'da alfabe değişikliği konusunda siyasi uygulanabilirlik azaldıkça sembolik talebin derinleştiği, jeopolitik blokaj Latin alfabesine geçişi ulaşılamaz kıldıkça kimliksel arayışın da daha köklü sembolik kaynaklara, nihayetinde runik yazıya yönelttiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları Smith'in etno-sembolizm kuramı ve Bourdieu'nun sembolik şiddet ile habitus kavramları çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ulusal kimlik, alfabe değişikliği, sembolik şiddet, Latin alfabesi, dil politikası.

A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS OF DEBATES ON THE TRANSITION TO THE LATIN ALPHABET IN KYRGYZSTAN: SYMBOLIC VIOLENCE OR ETHNO-SYMBOLIC RESISTANCE?

This study aims to qualitatively examine the effects of a potential transition to the Latin alphabet in Kyrgyzstan on the construction of national identity. Within this framework, the study adopted the phenomenological model from qualitative research

designs, and data were collected through in-depth interviews with 16 academics selected using snowball sampling from various disciplines. The participants comprised academics from various universities in Kyrgyzstan specialising in Turkology, Philology, History, Anthropology, Political Science, Education and International Relations. Data were collected via audio recordings from the participants, transcribed and analysed using the MAXQDA 24 software in accordance with thematic analysis methodology. The analysis revealed the following themes: (1) the symbolic identity function of the alphabet, (2) the origin myth and the radicalisation of symbolic demands, (3) psycho-linguistic domination and habitus resistance, and (4) political and geopolitical blockages. The research findings reveal a unique paradox in the current alphabet debates in Kyrgyzstan. Within this framework, it has been concluded that as the political feasibility of an alphabet change in Kyrgyzstan diminishes, the symbolic demand deepens; and as geopolitical blockages render the transition to the Latin alphabet unattainable, the search for identity is directed towards more profound symbolic sources, ultimately towards the Runic script. The research findings have been discussed within the framework of Smith's theory of ethno-symbolism and Bourdieu's concepts of symbolic violence and habitus.

Key words: national identity, alphabet change, symbolic violence, Latin alphabet, language policy.

STANDARTLAŞDIRMA VƏ UNİFİKASİYA KONTEKSTİNDƏ ORTAQ TÜRK TERMİNOLOGİYASININ FORMALAŞDIRILMASI PERSPEKTİVLƏRİ

Aytən Bünyatova
baş müəllim
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https//ORCID.org/0000-0002-8410-2340
ayten.bunyatova@yahoo.com
Azərbaycan/Sumqayıt

Süni intellekt sistemlərinin müxtəlif sahələrə tətbiqi dillərin terminoloji qatına ciddi təsir göstərir. Yeni elmi anlayışların və texnoloji yeniliklərin sürətlə meydana çıxması türk dillərində terminoloji sistemin çevik şəkildə yenilənməsini və elmi prinsiplər əsasında tənzimlənməsini zəruri edir. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi ictimai, elmi və texnoloji mühitdə funksional imkanlarının artırılması termin yaradıcılığına məsuliyyətli və sistemli yanaşmanı tələb edir. *Terminlər yalnız anlayışı ifadə edən vahidlər deyil, həm də milli dilin intellektual potensialını nümayiş etdirən mühüm vasitədir* [*John Humbley, 2011]*.

İqtisadiyyat, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və süni intellekt sahələrində ortaq türk terminoloji modelinin formalaşdırılması türk dövlətləri arasında elmi əlaqələrin möhkəmlənməsinə, vahid informasiya məkanının təşəkkülünə və qarşılıqlı anlaşmanın güclənməsinə xidmət edir. Eyni anlayışın müxtəlif dillərdə fərqli şəkildə ifadə olunması elmi mətnlərin qavranılmasında çətinlik yarada bilər. Buna görə də terminoloji uyğunlaşdırma prosesində milli dilin fonetik sistemi, söz yaradıcılığı imkanları və semantik dəqiqlik prinsipi əsas götürülməlidir. Mexaniki tərcümə və ya birbaşa alınmalar əvəzinə, dilin daxili resurslarından istifadə etməklə yaradılan terminlər daha davamlı və funksional olur.

Ortaq termin bazasının yaradılması məqsədilə türk dövlətlərinin müvafiq elmi qurumları arasında koordinasiyalı əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulması vacibdir. Birgə terminoloji komissiyaların fəaliyyəti, rəqəmsal termin banklarının hazırlanması və açıq elmi platformaların təşkili bu istiqamətdə mühüm addım hesab edilə bilər. Xüsusilə *yüksək texnologiyalar sahəsində terminlərin paralel və uzlaşdırılmış şəkildə işlənməsi gələcək kommunikativ maneələrin qarşısını almağa imkan verir* [*Sue Ellen Wright., & Gerhard Budin (Eds.), 2001]*.

Nəticə etibarilə, terminoloji standartlaşdırma və unifikasiya türk dünyasında elmi biliklərin effektiv və sistemli şəkildə ötürülməsini təmin edən, müxtəlif sahələr üzrə anlayışların vahid prinsiplər əsasında formalaşmasına şərait yaradan mühüm mexanizmdir. Bu proses terminoloji qarışıqlığın qarşısını alır, elmi ünsiyyətdə dəqiqliyi və aydınlığı artırır, tədqiqatçılar, mütəxəssislər və təhsil subyektləri arasında qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir.

Açar sözlər: standartlaşdırma, unifikasiya, ortaq türk terminologiyası, süni intellekt, beynəlxalq terminlər, dil siyasəti, termin yaradıcılığı

PROSPECTS FOR THE FORMATION OF COMMON TURKIC TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF STANDARDIZATION AND UNIFICATION

The application of artificial intelligence systems across diverse domains has a profound impact on the terminological layers of languages. The rapid emergence of new scientific concepts and technological innovations necessitates the flexible renewal and principled regulation of terminological systems within Turkic languages. Strengthening the functional capacity of the Azerbaijani language as a state language in public, scientific, and technological spheres requires a responsible and systematic approach to term formation. *Terms are not merely linguistic units that denote concepts; they also serve as indicators of a nation's intellectual and cultural capacity embedded in its language* [*John Humbley, 2011]*.

In the fields of economics, information and communication technologies, and artificial intelligence, the development of a shared Turkic terminological model contributes to reinforcing scientific cooperation among Turkic states, fostering a unified information space, and enhancing mutual understanding. When the same concept is expressed differently across related languages, it may create barriers to the comprehension of academic texts. Therefore, terminological harmonization should be guided by the phonetic structure of each national language, its word-formation potential, and the principle of semantic precision. Instead of relying on mechanical translation or direct borrowings, generating terms through internal linguistic resources ensures greater sustainability, clarity, and functional efficiency.

To establish a common terminological foundation, coordinated collaboration among relevant scientific institutions of Turkic states is essential. The creation of joint terminological commissions, the development of digital term banks, and the establishment of open-access academic platforms represent significant steps in this direction. Particularly *in high-technology sectors, the parallel and harmonized usage of terms can prevent future communicative obstacles and facilitate smoother knowledge exchange* [*Sue Ellen Wright., & Gerhard Budin (Eds.), 2001]*.

In conclusion, terminological standardization and unification represent a strategically important process that enables the effective and systematic transmission of scientific knowledge throughout the Turkic world. By promoting conceptual coherence and reducing terminological fragmentation, this process enhances precision in scholarly communication and strengthens cooperation among researchers, professionals, and educational institutions.

Key words: standardization, unification, common Turkic terminology, artificial intelligence, international terminology, language policy, term formation.

QIZILQUM HUDUDI AREALIDA UMUMTURKIY ETNONIMLARNING NOMLANISHI

Lazzat Berdimuratova
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Navoiy davlat unuversiteti,
berdimuratovalazzat022 @gmail.com
O‘zbekiston/Navoiy

Qizilqum hududi toponimiyasini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, bu mintaqada yashovchi mahalliy aholi, ayniqsa, qozoq xalqi tomonidan shakllantirilgan joy nomlari ularning ko‘chmanchi hayot tarzi bilan bevosita bog‘liqdir. Ular tabiiy muhit bilan chambarchas aloqada bo‘lib, o‘z atrof-muhitini kuzatish orqali tog‘lar, daryolar, suv havzalari va boshqa geografik obyektlarga nom berganlar. Shu nuqtayi nazardan, hudud toponimiyasi, nafaqat geografik obyektlarning nomlanish tizimini aks ettiradi, balki qozoq xalqining tili, urf-odatlari va an’analarini o‘zida mujassam etgan madaniy-ma’naviy xotira sifatida ham ahamiyatlidir. Har bir joy nomi o‘z ichida tarixiy iz qoldirgan bo‘lib, u xalqning yashash sharoiti, xo‘jalik yuritish uslubi va madaniyati haqida muhim ma’lumotlarni saqlab qolgan. Shu nuqtayi nazardan, hudud toponimiyasini tahlil qilish xalqning ijtimoiy hayoti va etnik o‘ziga xosliklarini o‘rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Qizilqum toponimiyasining tahlili ilmiy tadqiqotlar uchun muhim vositalardan biri bo‘lib, hali to‘liq o‘rganilmagan masalalarga yechim topish uchun muhim hisoblanadi. Geografik obyektlarga berilgan nomlar ularning tabiiy va madaniy xususiyatlarini aks ettirib, mintaqaning rivojlanish tarixi, iqlim sharoiti va etnik tarkibi haqida qimmatli ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shu sababli, hudud nomlarining kelib chiqishi va semantik qatlamlarini o‘rganish ilmiy jihatdan muhim natijalarga olib kelishi mumkin.

Ko‘pchilik uchun geografik nomlar oddiy va tanish tuyulishi mumkin, biroq ularning zamirida xalq tarixi, madaniyati va ijtimoiy hayotining chuqur izlari yotadi. Ko‘pincha bunday nomlarga odatiy ma’noda qaraymiz, lekin ularning kelib chiqishi mahalliy aholi tafakkuri, turmush tarzi hamda madaniy merosi bilan bevosita bog‘liqdir. Shunday qilib, zamonaviy geografik atamalar o‘z ichida qadimiy tarixni, etnik xotirani va avlodlardan-avlodlarga o‘tib kelayotgan an’analarni mujassam etgan muhim lingvistik hodisalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu maqolada hudud etnotoponimlari o‘zining til xususiyati, hozirgi kunga qadar shakllanish davri va ma’lum urug‘ yoki qabilaga mansubligiga ko‘ra tarqalishi, areal kartalar, areal tahliliy ma’lumotlar asosida yoritib berilgan.

Tayanch so‘zlar: areal, turkiy tillar, toponim, etnonim, geografik atama, mikrotoponim.

The study of the toponymy of the Kyzylkum region shows that the place names formed by the local population living in this region, especially the Kazakh people, are directly related to their nomadic lifestyle. They were in close contact with the natural environment and, observing their surroundings, gave names to mountains, rivers, reservoirs and other geographical objects. From this point of view, the toponymy of the region not only reflects the naming system of geographical objects, but is also important as a cultural and spiritual memory that embodies the language, customs and traditions of the Kazakh people. Each place name has left a historical mark in itself, preserving important information about the living conditions, economic practices and culture of the people. From this point of view, the analysis of the toponymy of the region is one of the important sources in studying the social life and ethnic identity of the people.

The analysis of the toponymy of Kyzylkum is one of the important tools for scientific research, and is important for finding solutions to issues that have not yet been fully studied. The names given to geographical objects reflect their natural and cultural characteristics and contain valuable information about the history of the development of the region, climatic conditions and ethnic composition. Therefore, the study of the origin and semantic layers of territorial names can lead to scientifically important results.

For many, geographical names may seem simple and familiar, but they contain deep traces of the history, culture and social life of the people. Often we look at such names in a conventional sense, but their origin is directly related to the thinking, lifestyle and cultural heritage of the local population. Thus, modern geographical terms appear as one of the important linguistic phenomena that embody ancient history, ethnic memory and traditions passed down from generation to generation. This article examines the ethnotoponyms of the territory in terms of their linguistic characteristics, the period of their formation to the present day and their distribution according to belonging to a particular clan or tribe, areal maps, areal analytical data.

Key words: area, Turkic languages, toponym, ethnonym, geographical term, microtoponym.

FRAZEOLOGİYANIN NƏZƏRİ SƏRHƏDLƏRİ VƏ "QUTADĞU BİLİG" ƏSƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN SEMANTİK-FUNKSİONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Zoya Cəbrayılova
baş müəllim
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0009-0008-3217-2823
c.zoya64@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Frazeologiyanın dilçilik elminin müstəqil sahəsi kimi nəzəri çərçivəsi və onun tərkib dairəsi ilə bağlı mövcud elmi yanaşmaların müqayisəsi zamanı görürük ki, frazeologiyanın hüdudları barədə alimlər arasında vahid mövqe formalaşmamışdır: bəzi alimlər, məsələn, M.Hüseynzadə, S.Cəfərov, M.Adilov, A.Qurbanov, H.Həsənov və b. frazeologiyanı geniş mənada nəzərdə tutaraq oraya bütün sabit söz birləşmələrini daxil etdikləri halda, digərləri, məsələn, M.Tağıyev, Ə.Orucov və b. onu dar mənada götürərək, onun tədqiq obyektinə hər cür sabit birləşmələri deyil, yalnız dil strukturasının tərkib hissəsi kimi işlənənləri aid edirlər. Xüsusilə atalar sözləri, zərbi-məsəllər və digər hikmətli ifadələrin frazeologiyaya aid olub-olmaması məsələsi mübahisəli olaraq qalır. Bununla belə, frazeoloji vahidlərin hər bir dilin milli-mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirən zəngin və çoxqatlı sistem təşkil etdiyi əksər alimlər tərəfindən vurğulanır.

Qarşımızda duran əsas məqsəd türk dünyasının klassik abidələrindən biri olan Yusif Balasaqunlunun "Qutadğu bilig" əsərində işlənmiş frazeoloji vahidlərin, xüsusilə atalar sözlərinin semantik və funksional xüsusiyyətlərinin tədqiqidir. Burada frazeoloji vahidlərin əsərdəki təqdimetmə mexanizmi araşdırılır, onların məna yükü və struktur xüsusiyyətləri sistemləşdirilir. Belə ki, əsərdə frazeoloji vahidlər üç əsas qrupa ayrılır: ata sözləri, bilikli şəxslərin fikirləri və şair sözləri. Hər bir qrupun daxilində yer alan nümunələr əsasında onların semantik zənginliyi, didaktik yönümlülüyü və obrazlı ifadə imkanları təhlil edilir.

Y.Balasaqunlunun əsərində işlənmiş frazeoloji vahidlərin − əsasən atalar sözlərinin semantik-funksional xüsusiyyətlərini təhlil edərkən aydın olur ki, "Qutadğu bilig"də işlənən atalar sözləri yalnız bədii ifadə vasitəsi kimi deyil, həm də dərin fəlsəfi və etik məzmun daşıyıcısı kimi çıxış edir. Bu vahidlər türk xalqının tarixi təcrübəsini, dünyagörüşünü və mənəvi dəyərlər sistemini əks etdirərək əsərin ideya-estetik bütövlüyünü təmin edir. Eyni zamanda, frazeoloji vahidlərin öyüd-nəsihət xarakterli məzmunu insan davranışının tənzimlənməsində mühüm rol oynayır.

Məlumdur ki, atalar sözləri keçmiş nəsillərin yadigarı, insanların müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif şərait, vəziyyət, çoxcəhətli əlaqə və münasibətləri ilə bağlı olaraq onların həyat təcrübəsinin yığcam, bir sıra hallarda lakonik, obrazlı ifadəsi kimi özünü göstərir. Atalar sözlərində insanların həyat təcrübəsindən alınan nəticələr, tərbiyəvi,

təsiredici, düşündürücü və s. müsbət keyfiyyətlər vardır. Məhz buna görə atalar sözləri geniş kütlə tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Y.Balasaqunlunun "Qutadğu bilig" əsərində işlədilən atalar sözlərinin təhlili bizə bunu söyləməyə əsas verir ki, müəllif tərəfindən əsər boyu istifadə edilən bu atalar sözləri keçmiş nəsillərin çoxcəhətli fəaliyyətində əldə etdikləri nəticələri yeni nəslə ötürmək üçün işlədilmişdir. Buna görə də frazeoloji vahidlərin sistemli öyrənilməsi və praktik tətbiqi onların mənəvi-etik potensialının daha dolğun şəkildə üzə çıxarılmasına imkan yaradır.

Açar sözlər: frazeoloji vahidlər, çoxqatlı sistem, türk xalqı, öyüd-nəsihət.

THE THEORETİCAL BOUNDARİES OF PHRASEOLOGY AND THE SEMANTİC-FUNCTİONAL FEATURES OF PROVERBS İN "QUTADĞU BİLİG"

A comparison of existing scholarly approaches to the theoretical framework of phraseology as an independent branch of linguistics and to the scope of its constituent units demonstrates that no unified position has been established among researchers regarding the boundaries of phraseology. Some scholars, inclu ding M.Huseynzade, S.Jafarov, M.Adilov, A.Gurbanov, H.Hasanov, and others, interpret phraseology in a broad sense and include all fixed word combinations within its domain. Others, such as M.Taghiyev, A.Orujov, and their followers, approach it in a narrower sense, limiting its object of study not to all fixed expressions but only to those functioning as integral components of the language structure. In particular, the question of whether proverbs, sayings, and other aphoristic expressions should be considered part of phraseology remains a subject of scholarly debate. Nevertheless, most researchers emphasize that phraseological units constitute a rich and multilayered system reflecting the national and cultural characteristics of each language.

The primary objective of this study is to investigate the semantic and functional features of phraseological units, particularly proverbs, employed in "Kutadgu Bilig", one of the classical monuments of the Turkic world authored by Yusuf Balasagunli. The study examines the mechanisms through which phraseological units are represented in the work and systematizes their semantic content and structural characteristics. In this regard, the phraseological units found in the text are classified into three principal groups: proverbs, statements of wise individuals, and poetic expressions. Based on examples from each category, their semantic richness, didactic orientation, and figurative expressive potential are analyzed.

An examination of the semantic and functional characteristics of the phraseological units -primarily proverbs - used in Yusuf Balasagunli's "Kutadgu Bilig" reveals that these proverbs function not only as artistic means of expression but also as carriers of profound philosophical and ethical meanings. Reflecting the historical experience, worldview, and system of moral values of the Turkic people, these units

contribute significantly to the ideological and aesthetic integrity of the work. At the same time, the instructive and advisory content of phraseological units plays an important role in regulating human behavior and shaping moral consciousness.

It is well known that proverbs represent the heritage of previous generations and serve as concise, often laconic and figurative expressions of human life experience accumulated under diverse circumstances, conditions, and social relations. Proverbs embody conclusions drawn from practical experience and possess educational, persuasive, thought-provoking, and other positive qualities. For this reason, they have always been highly valued by broad segments of society.

The analysis of the proverbs employed in Yusuf Balasagunli's "Kutadgu Bilig" allows us to conclude that these expressions were deliberately used throughout the work to transmit to future generations the knowledge and experience acquired through the multifaceted activities of earlier generations. Therefore, the systematic study and practical application of phraseological units provide an opportunity to reveal more fully their moral and ethical potential and their significance as carriers of cultural memory and collective wisdom.

Key words: phraseological units, multi-layered system, the Turkish people, didactic guidance.

TÜRK DILLERI İÇIN ORTAK ALFABE OLUŞTURMANIN ÖNEMI

Zilola Azimova
Technology and science) Enstitüsü öğretmeni
ISFT (International School of Finance and
https://ORCID.org/0009-0006-0775-2688
zfazimova@gmail.com
Özbekistan/Taşkent

Türk dilleri dünyanın geniş coğrafyalarına yayılmış olup genetik açıdan birbirine yakın olan büyük bir dil ailesini oluşturmaktadır. Bu dillerin fonetik, leksik ve gramer yapıları arasında belirli benzerlikler bulunmaktadır. Ancak tarihsel süreçler sonucunda Türk halkları farklı yazı sistemlerini kullanmışlardır. Bu durum dilin gelişimi ve kültürel ilişkiler üzerinde belirli ölçüde etkili olmuştur.Tarihî kaynaklara göre Türk halkları ilk olarak eski Türk runik yazı sistemini kullanmışlardır. Daha sonraki dönemlerde ise Arap alfabesi yaygınlaşmıştır. Arap alfabesi uzun süre Türk halklarının bilimsel ve edebî hayatında önemli bir yer tutmuştur.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise alfabe meselesi Türk halkları arasında önemli bir bilimsel ve siyasal konu hâline gelmiştir. XX. yüzyılda meydana gelen sosyo-politik değişimler sonucunda Türk dillerinde kullanılan yazı sistemlerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Bazı devletlerde Latin alfabesine dayalı yazı sistemi kabul edilirken bazı bölgelerde Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç dil politikası, kültürel dönüşüm ve okuryazarlık oranının artırılması ile yakından ilişkili olmuştur.Bağımsızlık döneminde birçok Türk devletinde Latin alfabesine geçiş süreci başlamıştır. Bu süreç millî kimliğin güçlendirilmesi, Türk halkları arasındaki bilimsel ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve küresel bilgi alanına entegrasyonun sağlanması açısından önemli bir rol oynamaktadır.Günümüzde Türk devletleri arasında yazı sistemlerinin birbirine yakınlaştırılması meselesi de bilimsel çevrelerde tartışılmaktadır. Özellikle Latin alfabesine dayalı yazı sistemi Türk dillerinin fonetik özelliklerini daha doğru yansıtması ve uluslararası bilimsel ve teknolojik alanda yaygın olarak kullanılması nedeniyle önem taşımaktadır. Türk dilleri için ortak ya da birbirine yakın bir alfabe sisteminin oluşturulması fikri, Türk halkları arasındaki dilsel entegrasyonun güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Böyle bir yaklaşım bilimsel yayınların paylaşılmasını, kültürel iş birliğini ve karşılıklı anlaşılabilirliği kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte alfabe sistemlerinin uyumlaştırılması sürecinde millî dil politikaları, tarihî gelenekler ve fonetik sistemlerin kendine özgü özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak Türk dillerinde alfabe meselesi yalnızca dilbilimsel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da önemli bir konudur. Yazı sistemlerinin birbirine yakınlaştırılması Türk halkları arasındaki entegrasyonu güçlendirebilir ve ortak bir bilimsel-kültürel alanın gelişmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Türk dilleri, alfabe sistemi, Latin alfabesi, yazı reformu, dil

politikası, dilsel entegrasyon.

THE IMPORTANCE OF CREATING A COMMON ALPHABET FOR TURKIC LANGUAGES

Turkic languages are spread across vast regions of the world and constitute a large language family that is genetically related. There are certain similarities among these languages in terms of phonetic, lexical, and grammatical structures. However, as a result of historical processes, Turkic peoples have used different writing systems. This situation has had a certain impact on language development and cultural relations. According to historical sources, Turkic peoples first used the Old Turkic runic writing system. In later periods, the Arabic alphabet became widespread. The Arabic alphabet held an important place in the scientific and literary life of Turkic peoples for a long time.

By the beginning of the 20th century, the alphabet issue had become an important scientific and political matter among Turkic peoples. As a result of socio-political changes that occurred in the 20th century, changes also took place in the writing systems used in Turkic languages. While some states adopted writing systems based on the Latin alphabet, in other regions the Cyrillic alphabet began to be used. This process was closely related to language policy, cultural transformation, and the increase of literacy rates. During the period of independence, the transition to the Latin alphabet began in many Turkic states. This process plays an important role in strengthening national identity, developing scientific and cultural relations among Turkic peoples, and ensuring integration into the global information space. Today, the issue of bringing writing systems closer to each other among Turkic states is also being discussed in academic circles. The Latin-based writing system is considered particularly important because it reflects the phonetic features of Turkic languages more accurately and is widely used in international scientific and technological fields. The idea of creating a common or similar alphabet system for Turkic languages may contribute to strengthening linguistic integration among Turkic peoples. Such an approach would facilitate the sharing of scientific publications, cultural cooperation, and mutual intelligibility. However, in the process of harmonizing alphabet systems, national language policies, historical traditions, and the unique features of phonetic systems should also be taken into consideration.

In conclusion, the alphabet issue in Turkic languages is not only a linguistic matter but also an important social and cultural issue. Bringing writing systems closer to one another can strengthen integration among Turkic peoples and contribute to the development of a common scientific and cultural space.

Key words: Turkic languages, alphabet system, Latin alphabet, writing reform, language policy, linguistic integration.

BİRİNCİ BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYINDA ƏLİFBA MƏSƏLƏSİNƏ YANAŞMALAR

Ramil Bayramov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-7183-662X
rbayramov924@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının elmi və mədəni həyatında mühüm rolu olan 1926-cı ilin 26 fevral – 5 mart tarixlərində Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsinin müzakirəsi gündəlikdə yer alan əsas məsələlərdən birincisi idi. Lakin heç də qurultayaqədərki vaxtlarda və eləcə də qurultay zamanı əlifbaya münasibət və ya yanaşmalar eyni olmamışdır. Bunu isə iki anlamda dərk etmək mümkündür: birincisi, əlifbaya yanaşmalar deyərkən ərəb və latın əlifbasına fərqli münasibətlər başa düşülə bilər; ikincisi isə, qurultaydakı çıxışlara əsaslanılaraq əlifbaya həm sosial-mədəni şərait, həm də texniki baxımdan yanaşma kimi də qruplaşdırmaq mümkündür. Bu yazıda məhz ikinci anlamın üzərində dayanılır.

I. Əlifbaya sosial-mədəni və dini şərait baxımından yanaşma

Əlifba dəyişimi həyata keçirəsi olan xalqların məsələyə münasibətləri: dini, sosial, mədəni şəraitləri ilə bağlı yanaşma qurultayda çıxış edən Yakovlevin məruzəsində aydın şəkildə özünü göstərir. Yakovlev türk xalqlarında yeni əlifbaya keçmək üçün mövcud sosial-mədəni şəraiti, onlarda milli yazının inkişafının hansı mərhələdə olmasını və bu problemin necə həll edilməsini türk xalqlarının məskunlaşdığı ərazilərin xəritəsinə və onların əlifbalarına diqqət çəkməklə izah etməyə çalışır. O, Qafqazda latın əlifbasının mürəkkəb sosial-mədəni şəraitini bir neçə mühüm amillə təsvir edir: din, sosial tərkib, mədəni şərait və milli yazı.

Məruzəçi bu işdə dini mənsubiyyətin rolunu konkret faktlar göstərməklə əsaslandırmağa çalışır. Aydın olur ki, latın əlifbasına keçmək məsələsi xristian dininin yayıldığı ərazidə yox, islam dininin mövcud olduğu arealda daha çox problemlərlə üzləşir. Buna görə də müsəlman mədəniyyətinə mənsub xalqların üzərində dayanır. Deməli, dini ənənələrin dərin kök saldığı ərazidə ərəbdən latına keçmək heç də asan olmur. Çünki bu addım islam dininə qarşı çıxmaq demək idi. İkinci amil kimi o, millətlərin sosial tərkibini əsas götürürərək fikrini misallarla əsaslandırmağa çalışır. Daha sonra mədəni şərait və milli yazı məsələsinə toxunur. Milli yazı məsələsində yazısı olan və yazısı olmayan xalqlarda əlifba dəyişiminin fərqliliyindən bəhs edir.

II. Əlifbaya texniki (sırf qrafika) baxımdan yanaşma

Qurultayda əlifba ilə bağlı çıxış edən Jirkovun məruzəsində isə əlifbaya sırf qrafika baxımdan yanaşılmışdır. Onun "Əlifbanın texniki baxımdan quruluşunun əsasları" adlı məruzəsində səslərin qrafik təsvirinin müxtəlif üsulları aydınlaşdırılır.

Burada o, "yazının mükəmməlliyi yazı alətlərinin mükəmməlliyindən aslıdır" deməklə, yazı aləti hesab etdiyimiz əlifbanın texniki cəhətdən mükəmməl (hər bir dilin fonetik sisteminə uyğun) qurulmasına işarə edirdi. Bizcə də, yazı üçün əlifba müəyyənləşərkən həmin yazının mükəmməlliyi naminə bu deyilənlər diqqətdə saxlanılmalıdır.

Nəhayət, qeyd etmək olar ki, əlifba dəyişimində xalqın dini, sosial-mədəni və ictimai-siyasi şəraitini nəzərə almaq lazımdır. Həmçinin əlifbanın qəbulu zamanı həmin əlifba texniki cəhətdən onu qəbul edən xalqın dilinin fonetik sisteminə uyğunlaşdırılmalıdır.

Açar sözlər: Birinci Bakı Türkoloji Qurultayı, əlifba məsələsi, sosial-mədəni şərait, əlifbaya texniki yanaşma.

APPROACHES TO THE ALPHABET ISSUE AT THE FIRST BAKU TURCOLOGY CONGRESS

Discussion of the alphabet issue was one of the main issues on the agenda at the First Turkological Congress held in Baku from February 26 to March 5, 1926, which played an important role in the scientific and cultural life of the Turkic peoples, including the Azerbaijani people. However, the attitude or approaches to the alphabet were not the same either before the congress or during the congress. This can be understood in two senses: first, when talking about approaches to the alphabet, different attitudes to the Arabic and Latin alphabets can be understood; second, based on the speeches at the congress, it is possible to group the alphabet as both socio-cultural conditions and technical approaches. This article focuses on the second sense.

I. Approach to the alphabet from the perspective of socio-cultural and religious conditions

The attitude of the peoples who are to implement the alphabet change to the issue: the approach related to their religious, social, and cultural conditions is clearly evident in Yakovlev's report at the congress. Yakovlev tries to explain the existing socio-cultural conditions for the transition to a new alphabet among the Turkic peoples, the stage of development of their national writing, and how to solve this problem by drawing attention to the map of the territories inhabited by the Turkic peoples and their alphabets. He describes the complex socio-cultural conditions of the Latin alphabet in the Caucasus with several important factors: religion, social composition, cultural conditions, and national writing.

The speaker tries to justify the role of religious affiliation in this matter by presenting specific facts. It is clear that the issue of switching to the Latin alphabet faces more problems in the area where the Christian religion is widespread than in the area where the Islamic religion exists. Therefore, he focuses on the peoples belonging to the Muslim culture. So, switching from Arabic to Latin in an area where religious traditions are deeply rooted is not easy. Because this step would mean opposing the Islamic

religion. As a second factor, he tries to justify his opinion with examples, taking the social composition of nations as a basis. Then he touches on the issue of cultural conditions and national writing. In the issue of national writing, he talks about the difference in the alphabet change in peoples with and without writing.

II. Approach to the alphabet from a technical (purely graphic) perspective

In Zhirkov's report on the alphabet at the congress, the alphabet was approached from a purely graphic perspective. His report, entitled "Fundamentals of the Technical Structure of the Alphabet," clarifies various methods of graphically representing sounds. Here, by saying that "the perfection of writing depends on the perfection of writing instruments," he was referring to the technically perfect construction of the alphabet, which we consider as a writing instrument (in accordance with the phonetic system of each language). In our opinion, these words should be kept in mind for the sake of the perfection of that writing when determining the alphabet for writing. Finally, it can be noted that the religious, socio-cultural and socio-political conditions of the people should be taken into account when changing the alphabet. Also, when adopting the alphabet, that alphabet should be technically adapted to the phonetic system of the language of the people adopting it.

Key words: First Baku Turkology Congress, alphabet issue, socio-cultural conditions, technical approach to the alphabet

ИСТОРИКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОВ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ЧЕШСКОМ ЯЗЫКЕ

Roza Şəfiyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.prg/0009-0001-0907-6728
rshafiyeva@yahoo.com
Azərbaycan/Bakı

Как и во всех языках, иноязычные слова, вошедшие в чешский язык, охватывают разные сферы жизни и деятельности. Однако в этой разнотемности прослеживается определённая специализация по языкам. Так, старославянизмы представлены названиями преимущественно отвлечённых понятий; греко-латинские заимствования легли в основу обозначений многих абстрактных понятий, обогатили научно-философскую и политическую терминологию; влияние галлицизмов было сильно в сфере политической, исторической, торговой, правовой, дипломатической лексики; итальянские слова проникли в сферу искусства и т.д.

Заимствования из этих и других языков в той или иной степени пополнили чешский язык и обозначениями быта. Однако, в основном лексика западноевропейского происхождения характерна для общественно-социальной, военно-дипломатической, научной и культурной сфер чешской жизни. Тюркизмы, в отличие от этих заимствований, представлены преимущественно названиями, относящимися к быту.

Между тюркскими лексическими элементами в чешском языке есть пласт малоиспользуемых слов, которые употребляются преимущественно в тематическо-ограниченном круге специалистов. Учитывая профессиональное ограничение употребления этой лексики, мы её назвали научной терминологией, потому что эта терминология прямо связана с научным изучением тюркских языков, литератур, быта, религии и в некоторой мере и истории тюркских народов. Данная лексика встречается прежде всего на страницах научной тюркологической литературы. Приведем несколько примеров:

akyn – акын - Široce rozprostraněným označením lidového pěvce je *akyn*, které užívají Turkmenpvé, Kyrgyzové, Karakalpaci i Kazaši... *Vladislav Knoll „Lidovi pěvci Střední Asie"*

arak – арак - Podnapilý žákův strýc si vzal láhev *araku*, nápoje s velkým množstvím alkoholu. *Jay M. Rasooli „Lékař z Kurdistánu"*

balvan – болван - V pravici hornické kladivo nesu, / levou mi urazil uhelný *balvan*, oko mi vyžehl vyšlehlý plamen... *Bezruč Petr „Slezské písně"*

čyrag – чирак – Tyto předměty trvale provázely každodenní život všech ázerbájdžánských rodin- nádobí na vodu – satyldža, stolní nádobí – piála, ksa, různé

domácí předměty – *čyrag*, šamdan, mangal, baďja atd. hotová produkcemedikovců se obvykle cínovala teprve potom se používala v domácnosti… *Ázerbájdžánské výrobky z mědi. 1989.*

Ключевые слова: тюркизмы, чешский, язык, термины, заимствования, лексика.

HISTORICAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF TERMS OF TURKIC ORIGIN IN THE CZECH LANGUAGE

As in all languages, foreign words that have entered the Czech language cover various spheres of life and activity. However, within this diversity, a certain specialization by language can be observed. Thus, Old Church Slavonic elements are mainly represented by terms denoting abstract concepts; Greek and Latin borrowings formed the basis for the designation of many abstract notions and enriched scientific, philosophical, and political terminology; the influence of Gallicisms was strong in the spheres of political, historical, commercial, legal, and diplomatic vocabulary; Italian words penetrated into the sphere of art, and so on.

Borrowings from these and other languages have, to varying degrees, enriched the Czech language with terms related to everyday life. However, vocabulary of Western European origin is mainly characteristic of the socio-political, military-diplomatic, scientific, and cultural spheres of Czech life. Turkic loanwords, in contrast to these borrowings, are predominantly represented by terms related to everyday life.

Among the Turkic lexical elements in the Czech language, there exists a notable layer of rarely used words that are primarily employed within a thematically limited circle of specialists. Considering this professional restriction in their usage, we classify them as scientific terminology, since this terminology is directly connected with the scholarly study of Turkic languages, literatures, everyday life, religion, and, to some extent, the history of Turkic peoples. This vocabulary is found mainly in academic Turkological literature. This group includes Turkicisms such as:

akyn - Široce rozprostraněným označením lidového pěvce je *akyn*, které užívají Turkmenpvé, Kyrgyzové, Karakalpaci i Kazaši... *Vladislav Knoll „Lidovi pěvci Střední Asie".*

arak - Podnapilý žákův strýc si vzal láhev *araku*, nápoje s velkým množstvím alkoholu. *Jay M. Rasooli „Lékař z Kurdistánu".*

balvan - V pravici hornické kladivo nesu, / levou mi urazil uhelný *balvan*, oko mi vyžehl vyšlehlý plamen... *Bezruč Petr „Slezské písně"* .

čyrag – Tyto předměty trvale provázely každodenní život všech ázerbájdžánských rodin- nádobí na vodu – satyldža, stolní nádobí – piála, ksa, různé domácí předměty – *čyrag*, šamdan, mangal, baďja atd. hotová produkcemedikovců se obvykle cínovala teprve potom se používala v domácnosti…

Key words*:* Turkicisms, Czech, language, terms, borrowings, vocabula.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A SECONDARY LINGUISTIC PERSONALITY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING WITHIN THE TURKIC EDUCATIONAL SPACE

Pulatjon Omanov
PhD in pedagogical sciences, associate professor
Uzbekistan State World Languages University
https://ORCID.org/0009-0008-9071-6251;
pulatomanov@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

This paper examines the methodological foundations for the formation of a secondary linguistic personality as a strategic outcome of foreign language teaching within the Turkic educational space. In contemporary linguodidactics, mastering a foreign language cannot be reduced to the acquisition of grammar and vocabulary alone; it also presupposes the learner's ability to interpret meanings, construct discourse, and participate in intercultural communication within another linguistic and cultural framework. From this perspective, the concept of a secondary linguistic personality acquires special relevance as an integrative objective of modern foreign language education. The theoretical basis of the study draws on conceptions of the linguistic personality, particularly *Karaulov (1987)*, *Khaleyeva (1989)*, and the communicative as well as intercultural principles articulated in the *CEFR Companion Volume (2020)*. The analysis demonstrates that the integration of cognitive, linguocultural, and discursive approaches constitutes the core methodological foundation for this process. Special importance is attached to authentic texts, audio-visual materials, comparative analysis, reflective tasks, and digital tools, including electronic dictionaries and language corpora. Within the Turkic educational space, the shared cultural codes, historically related lexical layers, and comparable conceptual domains of Turkic languages can strengthen learners' comparative thinking and intercultural sensitivity. In addition, the pedagogically balanced use of digital resources contributes to a more flexible and context-sensitive development of communicative competence. The proposed framework is therefore relevant for both curriculum design and teacher training in multilingual higher education. It is concluded that a methodology aimed at forming a secondary linguistic personality may serve as a productive theoretical basis for the design of integrative teaching materials and digitally supported language education in Turkic-speaking contexts.

Key words: secondary linguistic personality; foreign language education; Turkic educational space; linguodidactics; intercultural communication; digital resources; language corpora.

MƏMLÜK DÖVRÜ QIPÇAQ DİLİNİN MƏNBƏLƏRİ VƏ DİL MƏNSUBİYYƏTİ PROBLEMİ

İmanyar Quliyev
fililogiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0004-8259-1621
imanyarquliyev@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Qıpçaq dili türk dillərinin qərb qoluna mənsub olub, orta əsrlərdə 3 əsas coğrafi arealda sənədləşmişdir: Xarəzm, Dəşti-Qıpçaq və Misir-Suriya. Məmlük dövrü əsərləri qıpçaq dilinin cənub-qərb qoluna aid mühüm yazılı ənənənin məhsuludur.

Tədqiqatın məqsədi Məmlük dövrü qıpçaq dilinin əsas yazılı mənbələrini sistemləşdirmək, onların tematik təsnifatını vermək, həmçinin həmin mətnlərin dil mənsubiyyəti ilə bağlı elmi baxışları ümumiləşdirməkdir. Məmlük qıpçaqcasına aid mənbələr iki əsas qrupa ayrılır: 1. Lüğət və qrammatika kitabları 2. Ədəbiyyat, din, hərb, baytarlıq sahələrinə aid əsərlər. Birinci qrupa "Kitabül-idrak li-lisanil-ətrak", "Kitabi-məcmui-tərcümani-türki", "Ət-töhfətüz-zəkiyyə", "Bulğatul-muştaq", "Əl-qavaninül-külliyyə" və "Əd-dürrətül-mudiyyə" kimi əsərlər daxildir. İkinci qrupa isə "İrşadül-müluk vəs-səlatin", "Kitab Gülistan bit-türki", "Baytaratül-vazih", "Münyətül-quzat", "Kitabül-xayl", "Kitab fi ilmin-Nüşşab" və müxtəlif fiqh tərcümələri aid edilir.

Tədqiqat göstərir ki, Məmlük dövründə Misir-Suriya bölgəsində yazılan əsərlərdə qıpçaq elementləri aparıcı olsa da, oğuz və ümumtürk ədəbi dil xüsusiyyətləri də geniş şəkildə müşahidə olunur. Xüsusilə bəzi əsərlərdə standart ədəbi türki ilə qıpçaq danışıq xüsusiyyətləri paralel şəkildə çıxış edir. Bu səbəbdən Məmlük dövrü abidələrini birmənalı şəkildə xalis qıpçaq dilinin nümunələri kimi götürmək məsələsinə yanaşmada yekdil elmi mövqe ortay qoyulmamışdır. Bütün bunlara baxmayaraq ümumilikdə həmin əsərlər qıpçaq dilinin tarixi inkişafını, orta əsr türk ədəbi dilləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələri və türk dillərinin regional diferensiasiya prosesini izləmək baxımından olduqca qiymətlidir.

Alimlərin fikirlərinə gəlincə; Əhməd Bican Ərcilasun bu əsərləri Xarəzm-türki tipli standart yazı dilinə yaxın sayır, C.Ekman, O.Pritsak isə dialekt qarışıqlığını vurğulayır. F.Turan oğuzlaşmanın siyasi-mədəni motivlərini müzakirə edir. Əsas fikri istiqamət "xalis qıpçaq" deyil, qıpçaq dominantlı ortaq türki modelinə üstünlük verir. Bu yanaşma orta əsrlər türk ədəbi dillərinin həm qarşılıqlı əlaqədə, həm də mühitin təsiri ilə diferensiasiyasını izləmək üçün etibarlı meyarlar təqdim edir

Açar sözlər: qıpçaq dili, Məmlük sultanlığı, qıpçaq əsərləri, türk ədəbi dilləri, oğuz və çağatay dilləri.

SOURCES OF THE MAMLUK-PERIOD KIPCHAK LANGUAGE AND THE PROBLEM OF LINGUISTIC AFFILIATION

The Kipchak language belongs to the western branch of the Turkic languages and was documented in three main geographical areas in the Middle Ages: Khwarezm, Dasht-i Kipchak, and the Egypt-Syria region. The works of the Mamluk period represent an important written tradition of the southwestern branch of the Kipchak language.

The aim of the study is to systematize the principal written sources of the Mamluk-period Kipchak language, to provide their thematic classification, and to summarize scholarly views regarding the linguistic affiliation of these texts. The sources related to Mamluk Kipchak are divided into two main groups: 1. Dictionaries and grammar books 2. Works in the fields of literature, religion, military affairs, and veterinary science

The first group includes works such as Kitabül-idrak li-lisanil-ətrak, Kitabi-məcmui-tərcümani-türki, Ət-töhfətüz-zəkiyyə, Bulğatul-muştaq, Əl-qavaninül-külliyyə, and Əd-dürrətül-mudiyyə. The second group includes İrşadül-müluk vəs-səlatin, Kitab Gülistan bit-türki, Baytaratül-vazih, Münyətül-quzat, Kitabül-xayl, Kitab fi ilmin-Nüşşab, and various translations of works on Islamic jurisprudence.

The study shows that, although Kipchak elements are predominant in works written in the Egypt–Syria region during the Mamluk period, Oghuz and Common Turkic literary-language features are also widely observed. In particular, in some works, features of standard literary Turki and Kipchak vernacular features appear in parallel. For this reason, no unanimous scholarly position has been established regarding the approach of treating Mamluk-period monuments unequivocally as examples of a "pure" Kipchak language. Nevertheless, in general, these works are highly valuable for tracing the historical development of the Kipchak language, the interaction among medieval Turkic literary languages, and the process of regional differentiation within the Turkic languages.

Regarding scholarly views: A.B.Ercilasun considers these works close to a standard written language of the Khwarezm-Turki type, while J.Eckmann and O. Pritsak emphasize dialectal mixture. Fikret Turan discusses the political and cultural motivations behind Oghuzization. The main direction of thought favors not a "pure Kipchak" model, but rather a Common Turki model with dominant Kipchak elements. This approach offers reliable criteria for tracking the differentiation of medieval Turkic literary languages both in mutual interaction and under the influence of their sociolinguistic environment.

Key words: Kipchak language, Mamluk Sultanate, Kipchak texts, Turkic literary languages, Oghuz and Chagatai languages.

ADAPTATION AND HARMONIZATION OF ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL TERMINOLOGY IN TURKIC LANGUAGES

Davronjon Abdullajonov[1], Madinabonu Mamatkhonova[2]
teacher[1], 2nd-year student[2]
Kokand University
https://ORCID.org/0000-0001-8644-5307[1]
davronjon.abdullajonov@mail.ru, mamatxonovamadinabonu60@gmail.com
https://ORCID.org/0009-0000-3395-6568[2]
Uzbekistan/Kokand

This article explores the processes of adaptation and harmonization of contemporary economic and technological terminology across Turkic languages, including Uzbek, Kazakh, Turkish, Turkmen, and Kyrgyz, within a comparative-typological framework. The study is based on a corpus of more than 300 terms collected from academic, media, and official sources. The main objective is to identify common patterns and language-specific strategies in the integration of new terminology.

The research applies both qualitative and quantitative methods to classify adaptation strategies into four principal models: transliteration, semantic loan translation (calque), hybrid formation, and full lexical translation. The analysis demonstrates that transliteration (42.3%) and semantic calque (31.7%) are the most frequently employed methods, reflecting a balance between preserving international terminology and utilizing native linguistic resources.

The findings indicate that the selection of adaptation strategies is influenced by several key factors, including internal linguistic capacity, national language policy, degree of standardization, and broader socioeconomic conditions. Differences among Turkic languages reveal varying priorities in maintaining linguistic identity versus global integration.

Based on the results, the article proposes practical recommendations aimed at improving terminological consistency and mutual intelligibility among Turkic languages. In particular, it suggests the development of a unified inter-Turkic terminological database and enhanced cross-linguistic collaboration to support systematic terminology planning and harmonization in the context of globalization.

Key words: terminology, Turkic languages, lexical borrowing, transliteration, semantic calque, digital economy, terminological standardization.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ DİMMUNİTİVLƏR

Yeganə Hacıyeva
dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0009-0008-8670-4717
yeganemuseyib1@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dillərinin qrammatik quruluşunda linqvistik baxımdan maraq doğuran mövzulardan biri də dimmunitivlərdir. Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlanmayan sözlər sırasında öyrənilən bəzən xitablar bəzən vokativlər adı altında tədqiq olunan əslində isə müasir dilçilikdə dimmunitivlər türk dillərinin hər birinin sintaktik quruluşunda müəyyən yer tutur.

Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlanmayan digər sintaktik vahid öyrənilməsini zəruri saydığımız və turk dillərində tədqiqat obyektinə çevirdiyimiz dimmunitivlərdir.

Qohum dillərin ayrı-ayrı qrammatik kateqoriyalarının müqayisəli şəkildə öyrənilməsinin həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyəti vardır. Oxşar cəhətlərin varlığı bu dillərin yaxınlığını sübut edirsə, fərqli cəhətlər hər bir dilin özünəməxsus inkişaf yolunun olduğunu aşkar göstərir. Bu baxımdan, türk dillərinin müqayisəli tədqiqi həmişə diqqət mərkəzində olmuş və bu sahədə bir sıra araşdırmaların meydana gəlməsi zəruriyyəti yaranmışdır.

Müşahidələr göstərir ki, türk dillərindəki bədii xitablar substantivləşən bədii təyinlərlə məcazın bir növü olan epitetlərlə daha çox ifadə olunur. Belə müraciət formaları resipiyentin (resipiyent danışıq aktı zamanı informasiyanı qəbul edən tərəfdir) əlamət və keyfiyyət-lərini üzə çıxarmaqla bərabər, həm də danışanın ona olan münasibətini göstərir. Bunun isə bədii ədəbiyyatda perso-najların daxili aləmlərinin açılmasında böyük əhəmiyyəti vardır.

Türk dillərində dimmunitivlər müxtəlif üslubi məqamlarda işlənən müxtəlif emosional-ekspressiv boya və çalarlara malikdirlər. Dilçilikdə belə hadisələr leksik vahidlərin (eləcə də xitabların məcazi mənalar kəsb edərək bədii vasitələrlə, daha dəqiq desək, obrazlılıqla ifadə olunması sayəsində mümkün olur.

Belə ki, xalqın obrazlı təfəkkürün əsas ifadə vasitələrindən biri məcazlardır və nümunələrdən də görünür ki, tədqiqatda müxtəlif türk dillərindən cəlb etdiyimiz dimmunitivlər da daxil olduqları mətn daxilində (və yaxud elə canlı danışıqda, dialoqlarda) məcazlaşaraq metaforlaşmış və məhz bu məcazlaşma zamanı metaforlaşan xitablar-dimmunitivlər özlərinin ilkin, həqiqi mənalarını dəyişərək obrazlılığa xidmət etmiş, bununla da kontekstdə nitqin ifadəli olmasına zəmin yaratmışlar.

Açar sözlər: dimmunitivlər, metafor, vokativlər, epitet, xitablar

DIMINUTIVES IN TURKIC LANGUAGES

One of the topics of linguistic interest in the grammatical structure of the Turkic languages is dimmunitives. Sometimes studied among words that are not grammatically connected with sentence members, sometimes studied under the name of vocatives, dimmunitives actually occupy a certain place in the syntactic structure of each of the Turkic languages in modern linguistics.

Another syntactic unit that is not grammatically connected with sentence members is dimmunitives, which we consider necessary to study and which we have made the object of research in the Turkic languages.

Comparative study of separate grammatical categories of related languages has both theoretical and practical importance. If the existence of similar features proves the closeness of these languages, then the differences clearly indicate that each language has its own unique development path. In this regard, the comparative study of Turkic languages has always been in the spotlight and the need for a number of studies in this field has arisen.

Observations show that artistic addresses in Turkic languages are more often expressed with substantivized artistic designations and epithets, which are a type of metaphor. Such forms of address reveal the characteristics and qualities of the recipient (the recipient is the party receiving information during the act of speech), as well as the speaker's attitude towards him. This is of great importance in revealing the inner worlds of characters in fiction.

In Turkic languages, dimmunitives have various emotional-expressive colors and shades used in different stylistic moments. In linguistics, such phenomena are possible due to the fact that lexical units (as well as addresses) acquire figurative meanings and are expressed through artistic means, more precisely, through imagery.

Thus, one of the main means of expression of the figurative thinking of the people is metaphors, and it is evident from the examples that the dimmunitives that we have drawn from various Turkic languages in the study have also been metaphorized within the text they are included in (or in live conversation, dialogues), and it is during this metaphorization that the addresses-dimmunitives that have become metaphors have changed their original, true meanings and served imagery, thereby creating the basis for the expressiveness of speech in the context.

Key words: dimmunitives, metaphor, vocatives, epithet, addresses.

DEMOKRATIK TIL SIYOSATI

Yorqinjon Odilov
filologiya fanlari doktori, professor
O‘zbekiston Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti
https://ORCID.org/0000-0001-7109-0195
yorqinjonodilov@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Shaxs muayyan davlatning fuqarosi sifatida ona tilida erkin so‘zlashish, ona tilida ta’lim olish, ona tilida madaniyatini o‘zlashtirishdek ma’naviy huquqlarga ega. Bunday huquq bilan inson o‘laroq milliy madaniyatini asrash, avlodlarga yetkazish istagiga yetkazadi. Shaxsning lisoniy manfaatlari jamlanib, jamiyatning til manfaatlarini hosil qiladi, ular jamiyat darajasida uyg‘unlashgandagina ijtimoiy muhimlashadi. Demokratik til siyosati shu ma’noda millatning milliy identitetini yuzaga chiqaruchi til islohotidir. Bunday til siyosati fuqarolarning ehtiyojlari va takliflariga ko‘ra moslashtiriladi, tegishli o‘rinlari yumshatiladi. Ham davlat, ham fuqaroning lisoniy ehtiyojlarini e’tiborsiz qoldirmaslik yo‘li izlanadi. Til siyosatining demokratiklashuvida jamoatchilikning doimiy ishtiroki muhim. Bunda fuqarolar, jamoatchilik va nodavlat tashkilotlariga davlat tomonidan til siyosatiga oid dasturlar, konsepsiyalar loyihalari bo‘yicha ma’lumot olish, qaror qabul qilishda ishtirok etish imkoni beriladi. Demokratik til siyosati adabiy tilni shakllantirish jarayonida ham kuzatiladi. Albatta, adabiy tilni shakllantirishdek xatti-harakatlar barcha tillarda birdek bo‘lmaydi, ayrim adabiy tillarni shakllanishda nodemokratik yo‘ldan borilishi kuzatiladi. Demokratik til siyosatini faqat odil qarorlar shakllantirmaydi, balki fuqarolarning takliflari, ijtimoiy muhokamalar, ekspertlar va ziyolilarning fikri, umuman, ijtimoiy buyurtma shakllantiradi. Ochiq til siyosati demokratik boshqaruv va erkin fuqarolik jamiyati sharoitida shakllanadi. Ochiq va demokratik til siyosati o‘tkazish uchun qonuniy baza lozim. U fuqarolarning lisoniy hayotiga daxldor o‘zgarishlar ularning bevosita yoki bilvosita ishtiroki yoxud ularni tegishlicha xabardor qilgan holda amalga oshirishning huquqiy mexanizmlarini ishlab chiqish, ularni qonun, farmon, qaror va davlat dasturi shaklida hujjatlashtirish bilan bo‘ladi. Mamlakatda ijtimoiy adolat ta’minlanmay, madaniy-lisoniy xilma-xillik e’tirof etilmay, demokratik til siyosati o‘tkazish dargumon. Demak, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ochiq, doimiy va ikki tomonlama muloqot til siyosatini demokratlashtirishning asosiy sharti va kafolati hisoblanadi, negaki aynan shu muloqot tilni jamiyat hayotining tabiiy, tirik va umumiy qadriyati darajasiga ko‘taradi.

Kalit so‘zlar: til, til siyosati, demokratik til siyosati, ochiq til siyosati, davlat tili, adabiy til, alifbo.

As a citizen of a particular state, a person has the moral rights to speak his native language freely, to receive education in his native language, to master his culture in his

native language. With such a right, he, as a person, has the desire to preserve his national culture and pass it on to future generations. The linguistic interests of the individual are combined and form the linguistic interests of society, which become socially significant only when they are harmonized at the level of society. In this sense, democratic language policy is a language reform that reveals the national identity of the nation. Such a language policy is adjusted according to the needs and proposals of citizens, and their respective roles are softened. A way is sought not to ignore the linguistic needs of both the state and citizens. The constant participation of the public is important in the democratization of language policy. In this case, citizens, the public and non-governmental organizations are given the opportunity to receive information on draft programs and concepts related to language policy by the state, and to participate in decision-making. Democratic language policy is also observed in the process of forming a literary language. Of course, the process of forming a literary language is not the same in all languages, and some literary languages are formed in an undemocratic way. A democratic language policy is not formed only by fair decisions, but also by citizens' proposals, social discussions, the opinions of experts and intellectuals, and in general, by the social order. An open language policy is formed in the conditions of democratic governance and a free civil society. A legal basis is necessary for conducting an open and democratic language policy. It is carried out by developing legal mechanisms for implementing changes affecting the linguistic life of citizens with their direct or indirect participation or with their appropriate notification, and documenting them in the form of laws, decrees, resolutions, and state programs. It is unlikely that a democratic language policy can be implemented without ensuring social justice in the country and recognizing cultural and linguistic diversity. Therefore, open, permanent, and two-way dialogue between the state and society is the main condition and guarantee of the democratization of language policy, because it is this dialogue that elevates language to the level of a natural, living, and common value of social life.

Key words: language, language policy, democratic language policy, open language policy, state language, literary language, alphabet.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ QOHUMLUQ MÜNASİBƏTLƏRİ

Tofiq İsgəndərov
baş müəllim
ADPU Cəlilabad filialı
https://ORCID.org/0009-0005-9821-4633
tofiqiskndrov4@gmail.com
Azərbaycan//Cəlilabad şəhəri

Türk dillərində qohumluq münasibətləri onların ortaq mənşədən əmələ gəlməsi və tarixən bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etməsinin nəticəsidir.

Buna görə də bu dillərin qohumluğunu müəyyənləşdirmək və dil ailələrinin təsnif edilməsində onların fonetik sistemi, lüğət tərkibi, həmçinin qrammatik quruluşlarında olan oxşarlıq və yaxınlıqlar mütləq nəzərə alınmalıdır. Dilimizdə işlənən sözlərin bir çoxu başqa türk dillərində də eynilə işlənir. Dilimizin lüğət tərkibində minlərlə söz var ki, bir çox türk dilləri üçün ortaq hesab olunur və bunlar türk dillərinin ümumi lüğət fonduna daxildir. Lakin daha çox dilin qrammatik quruluşuna əsaslanmaq lazımdır.

Dillərin lüğət fondu və qrammatik quruluşu mühafizəkar olduğuna görə çox sabitdir. Tez-tez dəyişən deyil. Elə bu cəhətə görə də türk dillərinin bir-biri ilə qohumluğunu daha asan müəyyənləşdirmək olur.

Bu dillərin morfoloji və sintaktik-qrammatik xüsusiyyətlərində onların yaxınlığının səviyyəsi və keyfiyyəti daha aydın görünür. Bu cəhət müxtəlif türk dillərində işlənən qrammatik kateqoriyalar və onlara aid qrammatik-morfoloji formaların yaxınlığı ilə müəyyən olunur. Yalnız kiçik fonetik fərqlər nəzərə çarpacaq.

Türk dilləri ailəsi sayca, ərazisinə görə, həm də tarixilik baxımından Hind-Avropa dillərindən sonra ən inkişaf etmiş dil ailəsidir. Türkologiyanın dünya miqyaslı inkişafı nəticəsində türk xalqlarının dili, ədəbiyyatı, tarixi, müştərək mədəniyyəti və s. geniş şəkildə öyrənilmişdir.Türk xalqları dünyanın ən qədim xalqlarındandır və o bəşər sivilizasiyasının inkişafı üçün çoxlu böyük tarixi şəxsiyyətlər yetirmişdir.

Azərbaycan xalqı da ümumtürk mədəniyyətinin yaranması və inkişafına tarix boyunca öz layiqli töhfəsini vermişdir. I Türkoloji Qurultayın 1926- cı ildə məhz Bakıda çağırılması türk xalqlarının dili, tarixi, ədəbiyyatı, ortaq mədəniyyətinin öyrənilməsi baxımından çox mühüm əhəmiyyətə malik hadisə idi. Qurultayın keçirilməsində əsas məqsəd türk dillərinin öyrənilməsi və inkişaf etdirilməsi, türk dilləri üçün ortaq elmi terminologiyanın yaradılması, latın əlifbasına keçidlə əlaqədar əlifba məsələsinin müzakirəsi, xüsusilə, türkdilli xalqlar arasında mədəni əlaqələrin gücləndirilməsi idi.Müzakirə olunan məsələlər və qəbul edilən qərarlar türkdilli xalqlar arasında elmi əməkdaşlığın güclənməsinə, dil və əlifba sahəsində birgə fəaliyyətin gücləndirilməsinə, bütövlükdə türkologiya elminin inkişafına layiqli töhfə vermişdir.

Açar sözlər: türk dilləri, dillərin qohumluğu, qrammatik quruluşu, ortağ türk mədəniyyəti, Türkoloji qurultay.

RELATIONSHIPS IN TURKISH LANGUAGES

Relationships in Turkic languages are the result of their emergence from a common origin and historical development in mutual interaction with each other.

Therefore, in determining the kinship of these languages and classifying language families, their phonetic system, vocabulary composition, as well as similarities and affinities in grammatical structures must be taken into account. Many of the words used in our language are used in the same way in other Turkic languages. There are thousands of words in the vocabulary of our language that are considered common to many Turkic languages, and these are included in the general vocabulary of Turkic languages. However, it is necessary to rely more on the grammatical structure of the language.

The vocabulary and grammatical structure of languages are very stable because they are conservative. It does not change often. Due to this aspect, it is easier to determine the relationship of Turkic languages with each other.

The level and quality of their proximity are more clearly visible in the morphological and syntactic-grammatical features of these languages. This aspect is determined by the proximity of grammatical categories used in different Turkic languages and grammatical-morphological forms belonging to them. Only minor phonetic differences will be noticeable.

The Turkic language family is the most developed language family after the Indo-European languages in terms of number, territory, and history. As a result of the global development of Turkology, the language, literature, history, common culture, etc. of the Turkic peoples have been widely studied. The Turkic peoples are one of the oldest peoples in the world and have contributed many great historical figures to the development of human civilization. The Azerbaijani people have also made their worthy contribution to the creation and development of the pan-Turkic culture throughout history. The convening of the First Turkological Congress in Baku in 1926 was an event of great importance in terms of studying the language, history, literature, and common culture of the Turkic peoples. The main purpose of the congress was to study and develop Turkic languages, create a common scientific terminology for Turkic languages, discuss the alphabet issue related to the transition to the Latin alphabet, and in particular, strengthen cultural ties between Turkic-speaking peoples. The issues discussed and the decisions made made a worthy contribution to the strengthening of scientific cooperation between Turkic-speaking peoples, the strengthening of joint activities in the field of language and alphabet, and the development of the science of Turkology as a whole.

Key words: Turkic languages, kinship of languages, grammatical structure, common Turkic culture, Turkological congress.

QIPCHOQ DIALEKTIDA TANGRI NOMI BILAN BOG‘LIQ MAQOLLARNING LINGVISTIK TAHLILI

Saida To‘ychiboyeva
magist tadqiqotchi
Guliston davlat pedagogika instituti
https://ORCID.org/0009-0003-9033-939X
tuychibayevasaida@gmail.com
O‘zbekiston/Guliston

Qipchoq dialektida so‘zlashuvchi turkiy guruhlarda Tangri nomi bilan bog‘liq maqollar muhim lingvokulturologik qatlamni tashkil etadi. Ushbu maqollar xalqning diniy e’tiqodi, axloqiy qadriyatlari hamda dunyoqarashini aks ettiruvchi barqaror til birliklari sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ular orqali “Tangri” konsepti xalq ongida shakllangan diniy va ma’naviy tasavvurlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

Masalan, “Жақшылық қыл, жақшылығыңды балық біләр, балық білмәсә Қалық біләр” maqolida ezgulik g‘oyasi ilohiy nazorat konsepti bilan uyg‘unlashadi. Mazkur birlikda “балық” va “Қалық” so‘zlarining qofiyalanishi, shuningdek, “ж” undoshining takrori orqali yuzaga kelgan alliteratsiya fonetik-stilistik ta’sirchanlikni oshiradi. Fe’lning –a(p) shakli esa umumzamonga xoslikni bildirib, maqol mazmunining vaqtga daxlsizligini ta’minlaydi.

“Куда урған оңады, арвақ урған оңмайды” maqolida antitezaviy qurilish orqali semantik qarama-qarshilik kuchaytiriladi va ogohlantiruvchi ma’no yuzaga chiqadi. “Құдадан қорқмағаннан қорқ” kabi birliklarda esa buyruq mayli vositasida ekspressivlik va emotsional ta’sir kuchayadi.

Qipchoq maqollarida fonetik vositalar – alliteratsiya, assonans, takror va qofiya muhim rol o‘ynaydi. Masalan, “Ber debidi Suban (Subhon), beräberdi Sultan. Bermä desä Suban (Subhon), näni bersin Sultan.” maqolida tovush takrori orqali ritmik uyg‘unlik va poetik ohang shakllanadi. Bu esa maqollarning esda qolish va og‘zaki nutqda faol qo‘llanishini ta’minlaydi.

Shuningdek, “Тўйә тіләсәң, бійә бэрәді”, “Дәрт бэргән Эгәм шыппасыныйам бэрәді” kabi maqollarda shart mayli va yordamchi birliklar orqali tavakkal, sabr va ishonch semantikasi ifodalanadi.

Xulosa qilib aytganda, qipchoq dialektidagi Tangri bilan bog‘liq maqollar fonetik, grammatik va stilistik vositalar uyg‘unligida shakllangan bo‘lib, ular xalqning diniy tafakkuri va axloqiy qadriyatlarini ifodalovchi muhim lingvistik hamda lingvokulturologik birliklar hisoblanadi.

Key words: qipchoq dialekti, maqollar, Tangri konsepti, lingvokulturologiya, lingvistik tahlil, fonetika, stilistika

LINGUISTIC ANALYSIS OF PROVERBS RELATED TO THE CONCEPT OF TENGRI IN THE KIPCHAK DIALECT

Proverbs related to the concept of Tengri occupy an important place in the linguistic and cultural system of Turkic groups speaking the Kipchak dialect. These proverbs function as stable linguistic units reflecting religious beliefs, moral values, and worldview. They represent the conceptualization of Tengri as a central element of spiritual consciousness.

For instance, the proverb "Do good, even if the fish does not know, God will know" reflects the idea of divine control combined with moral encouragement. Phonetic features such as rhyme and alliteration enhance its stylistic expressiveness, while verb forms contribute to its timeless meaning.

In the proverb "He who is struck by God may recover, but he who is struck by spirits does not," antithesis strengthens semantic contrast and conveys a warning. Imperative constructions in similar proverbs increase emotional intensity and expressiveness.

Phonetic devices such as repetition, rhythm, and sound harmony play a significant role in Kipchak proverbs. They ensure memorability and effectiveness in oral communication. Additionally, conditional forms and auxiliary elements express meanings related to trust, patience, and reliance on divine will.

In conclusion, proverbs related to Tengri in the Kipchak dialect are formed through the interaction of phonetic, grammatical, and stylistic means and serve as important linguistic and linguocultural units reflecting religious consciousness and moral values.

Key words: Kipchak dialect, proverbs, Tengri concept, linguoculturology, linguistic analysis, phonetics, stylistics.

TÜRK DİLLƏRİ ARASINDA TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ

İradə Quliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
*https://ORCID.org/*0007-0009-1310-2208
irada@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri arasında tərcümə fəaliyyəti həm dilçilik, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyət baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu sahədə əsas problemlər *leksik, semantik* və *üslubi fərqlərin harmonizasiyası* ilə bağlıdır. Türk dilləri ailəsinə *Azərbaycan, Türkiyə, Qazax, Qırğız, Özbək, Türkmən, Uyğur, Tatar, Başqırd, Çuvaş, Altay* və *Tuva* dilləri daxildir. Bu dillər genetik baxımdan qohum olsa da, *leksik fond, üslubi çalarlar* və *mədəni kontekst* fərqləri tərcümə prosesində çətinlik yaradır.Azərbaycan dili ilə Türkiyə türkcəsi arasında tərcümə problemləri müasir dövrdə aktualdır. Hər iki dil bir-birinə yaxın olsa da, leksik və semantik fərqlər nəzərə alınmalıdır. Məsələn, Azərbaycan yazıçısı, dramaturqu *Cəlil Məmmədquluzadənin* "*Danabaş kəndinin əhvalatları*" əsərinin Türkiyə türkcəsinə prof. Dr. *Ali Fuat Bilkan* tərəfindən tərcüməsində ("Danabaş köyünün halkı çok saf ve cahildi") "*camaat*" → "*halk*", "*sadəlövh*" → "*saf*", "*avam*" → "*cahil*" kimi uyğunsuzluqlar müşahidə olunur. Müqayisə göstərir ki, yaxın dillərdə belə semantik çalarlar fərqli ola bilər və tərcüməçi seçim edərkən üslub balansını qorumağa çalışır. Bu əsərlərin tərcüməsində də Türk yazıçısı *Orhan Pamuk*'un "*Benim Adım Kırmızı*" əsərinin Azərbaycanlı dramaturq *Afaq Məsud* tərəfindən tərcümədə poetik üslub Azərbaycan dilinə uyğun sadə ekvivalentlə verilib (*"Ben bir rengim" → "Mən bir rəngəm")*.

Burada daha mürəkkəb cümlələrdə üslubi fərqlər, mədəni kontekst və sintaktik quruluşların uyğunlaşdırılması problemi açıq görünür. Süni intellekt leksik və üslubi fərqlərin müəyyənləşdirilməsində faydalıdır, lakin mədəni çalarların adekvat ötürülməsi üçün insan tərcüməçisinin müdaxiləsi zəruridir. Bu nümunələr göstərir ki, türk dilləri arasında tərcümə zamanı həm dilçilik, həm də mədəni aspektlərin nəzərə alınması vacibdir. Terminoloji vahidliyin təmin olunması və ortaq standartların formalaşdırılması tərcümənin keyfiyyətini artırır.

Açar sözlər: türk dilləri, tərcümə, leksik fərqlər, semantik fərqlər, üslubi çalarlar

TRANSLATION PROBLEMS AMONG TURKIC LANGUAGES

Translation among Turkic languages is crucial for both linguistics and intercultural communication. The main challenges involve harmonizing *lexical, semantic,* and *stylistic differences*. The Turkic language family includes *Azerbaijani, Turkish, Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Turkmen, Uyghur, Tatar, Bashkir, Chuvash, Altay,* and

Tuvan. Although genetically related, differences in *lexicon*, *stylistic features*, and *cultural context* complicate translation.Translation issues between Azerbaijani and Turkish are particularly relevant today. Despite their closeness, lexical and semantic differences must be considered. For example, Azerbaijani writer and playwright *Cəlil Məmmədquluzadə*'s "*Danabaş kəndinin əhvalatları*", translated into Turkish by Prof. Dr. *Ali Fuat Bilkan* ("Danabaş köyünün halkı çok saf ve cahildi"), shows semantic shifts: *camaat → halk, sadəlövh → saf, avam → cahil*. This comparison illustrates that even closely related languages can have different semantic nuances, and translators must carefully balance style.Similarly, Turkish author *Orhan Pamuk*'s "*Benim Adım Kırmızı*" translated into Azerbaijani by playwright *Afaq Məsud* preserves the poetic style through simple Azerbaijani equivalents ("*Ben bir rengim" → "Mən bir rəngəm*"). Here, stylistic differences, cultural context, and syntactic structure adaptation are clearly visible in more complex sentences.

Artificial intelligence can assist in identifying lexical and stylistic differences, but human translators are necessary to convey cultural nuances accurately. These examples demonstrate that both linguistic and cultural aspects must be considered in Turkic language translation. Standardized terminology and shared translation norms enhance translation quality.

Key words: Turkic languages, translation, lexical differences, semantic differences, stylistic nuances.

THEORETICAL LINGUISTICS AND FOUNDATIONS OF TERMINOLOGY: METHODS OF CREATING NEW TERMS

Shaydo Maxsudova
Undergraduate Student, 2nd Year
Uzbekistan State University of World Languages
https://ORCID.org/0009-0008-7581-2843
maqsudovashaydo495@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Globallashuv va ilmiy-texnik taraqqiyot sharoitida til tizimi doimiy ravishda yangi tushunchalar bilan boyib bormoqda. Bu jarayonda terminologiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u fan va texnika sohalaridagi bilimlarni aniq va tizimli ifodalash vositasi hisoblanadi. Nazariy tilshunoslik terminlarning shakllanishi, rivojlanishi va qo'llanish qonuniyatlarini o'rganishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Yangi terminlar yaratish jarayoni murakkab lingvistik va ekstralingvistik omillarga bog'liq. Ushbu jarayonda so'z yasalishi (derivatsiya), kompozitsiya, semantik kengayish, kalkalash va o'zlashma kabi usullar keng qo'llaniladi. Har bir usulning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular tilning ichki imkoniyatlari va tashqi ta'sirlar bilan uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, ingliz tilining global ilmiy til sifatidagi roli ko'plab yangi terminlarning boshqa tillarga kirib kelishiga sabab bo'lmoqda.

Shu bilan birga, termin yaratishda aniqlik, qisqalik, tizimlilik va tushunarlilik kabi mezonlarga amal qilish zarur. Aks holda, terminologik noaniqlik va chalkashlik yuzaga kelishi mumkin. Nazariy tilshunoslik ushbu muammolarni hal etishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi, chunki u terminlarning lingvistik mohiyatini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur izlanish yangi terminlar yaratish usullarini tahlil qilishga, ularning samaradorligini baholashga hamda zamonaviy terminologiya rivojida nazariy tilshunoslikning o'rnini aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, termin yaratishda milliy til imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: nazariy tilshunoslik, terminologiya, termin yasash, derivatsiya, o'zlashma, ilmiy til

In the context of globalization and rapid scientific and technological development, language systems are continuously enriched with new concepts and notions. In this process, terminology plays a crucial role, as it serves as a means of precise and systematic representation of knowledge in various fields of science and technology. Theoretical linguistics provides an essential methodological foundation for studying the formation, development, and functioning of terms.

The creation of new terms is a complex process influenced by both linguistic and extralinguistic factors. Various methods are employed in term formation, including

word formation (derivation), compounding, semantic extension, calquing, and borrowing. Each of these methods has its own characteristics and reflects the interaction between the internal resources of a language and external influences. In particular, the dominant role of English as a global language of science has significantly contributed to the spread of new terms across different languages.

At the same time, the process of term creation requires adherence to key principles such as accuracy, brevity, consistency, and clarity. Failure to meet these criteria may result in ambiguity and inconsistency within terminological systems. In this regard, theoretical linguistics plays a vital role by providing analytical tools for understanding the linguistic nature of terms and ensuring their effective usage. This study aims to analyze the main methods of creating new terms, evaluate their effectiveness, and determine the role of theoretical linguistics in the development of modern terminology. Furthermore, it emphasizes the importance of utilizing the internal potential of national languages in the process of term formation, thereby contributing to the preservation of linguistic identity and the advancement of scientific communication.

Key words: theoretical linguistics, terminology, term formation, derivation, borrowing, scientific language.

TÜRK MƏNŞƏLİ SƏLƏSÜZ TOPONİMİ VƏ ONUN LEKSİK-SEMANTİK TƏHLİLİ

Cəmilə Məhərrəmova
AMEA Naxçıvan bölməsi
https://ORCID.org/0009-0007-4494-1143
Cemilenihatmeherremova@gmail.com
Azərbaycan/Naxçıvan

Müasir Şahbuz rayonu inzibati ərazisinə daxil olan Sələsüz kəndi tarixi mənbələrdə fərqli fonetik formalarda qeyd edilmişdir. Belə ki, "Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri"ndə bu yaşayış məntəqəsinin adı "Cəlasüz" variantında qarşımıza çıxır. Mövcud dilçilik ədəbiyyatında, xüsusilə "Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti"ndə sözügedən ad hidronim mənşəli hesab olunur. Həmin yanaşmaya görə, adın tərkibindəki "sələ" komponenti türk dillərində "künc, bucaq", "sos" (süz) hissəsi isə "su çıxan yer" semantikasını daşıyır. Lakin tərəfimizdən aparılan etimoloji araşdırmalar bu toponimin daha çox etnonimik əsaslara malik olduğunu göstərir. Ehtimal edilir ki, Sələsüz adı, qədim *Oğuz/Uz* tayfalarının izini qoruyub saxlamışdır. Oykonimin strukturunu üç əsas komponentə ayırmaq mümkün olduğunu nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, *Sələ– Sal/Salar/Salur* türk tayfalarının adının transformasiyaya uğramış forması, *s*–komponentlər arası birləşdirici səs, *üz–uz/oğuz* etnosuna işarə edən göstəricidir. Bu yanaşma yaşayış məntəqəsinin adını coğrafi obyektin təsvirindən daha çox, bölgənin qədim sakini olan türk tayfalarının genezisi ilə əlaqələndirir. Türk onomastik sistemində "Sal" kökü Oğuz tayfa ittifaqına daxil olan Salur boyunun etnonimik özəyini təşkil edir. Tarixi-linqvistik mənbələrdə bu etnonim müxtəlif fonetik variasiyalarda (Salar, Salır, Salğur, Salur) qeydə alınmışdır. Sözün daxili quruluşu təhlil edildikdə, "Sal" morfemi leksik semantikanı daşıyan kök, ona qoşulan *-ar/-ır/-ur* formantları isə aqqlütinativ şəkilçilər kimi çıxış edir. Etnonimin tarixi inkişaf və fonetik transformasiya dinamikası aşağıdakı zəncirvari keçidlə xarakterizə olunur: Sal → Salur → Salar → Sələ. Toponimin strukturunda diqqəti çəkən digər məqam isə "Sələ" komponenti ilə "üs/uz" etnonimi arasındakı "s" elementidir. Bu element müstəqil morfoloji vahid (morfoloji statuslu hissəcik) deyil, sırf fonetik interfiks (birləşdirici samit) funksiyasını yerinə yetirir. Həmin interfiks iki müstəqil komponent arasında fonetik keçid baryerini aradan qaldıraraq, sözün vahid artikulyasiyasını təmin edir. Toponimin tərkib hissəsi olan "üs / us / uz" komponenti, qədim Oğuz (Uz) etnoniminin fonetik reduksiyaya məruz qalmış arxaik qalığı kimi qiymətləndirilməlidir. Tarixi mənbələrin müqayisəli təhlili göstərir ki, bu etnik birlik Bizans mənbələrində "Uz", ərəbdilli mənbələrdə isə "Ğuzz" formalarında sənədləşdirilmişdir. Onomastik vahidlərdə bu komponentin morfofonetik iştirakı, konkret coğrafi arealda etnik mənsubiyyəti sabitləşdirmək funksiyasını daşıyır.

Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, Sələsüz toponimi etnotoponimik baxımdan "Sal oğuzlarının məskəni/yurdu" semantikasını daşıyır. Bu etimoloji izah həm fonetik transformasiya qanunauyğunluqları, həm də tarixi-etnoqrafik faktlarla tam uzlaşır.

Açar sözlər: Şahbuz, Sələsüz, etnos, oğuz, toponim.

THE TURKIC ORIGIN OF THE TOPONYM "SELESÜZ" AND ITS LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS

The village of Selesüz, which is part of the modern administrative territory of the Shahbuz district, has been recorded in different phonetic forms in historical sources. Specifically, in the "Detailed Register of the Nakhchivan Sanjak", the name of this settlement appears in the variant "Jelasüz". In existing linguistic literature, particularly in the "Encyclopedic Dictionary of Azerbaijan Toponyms", the name in question is considered to be of hydronymic origin. According to this approach, the component "sele" in the name means "corner, angle" in Turkic languages, while the "sos" (süz) part carries the semantics of "a place where water emerges". However, etymological investigations conducted by us indicate that this toponym has more of an ethnonymic basis. It is hypothesized that the name *Selesüz* has preserved the traces of the ancient *Oghuz/Uz* tribes. Considering that the structure of the oykonim can be divided into three main components, we can note the following: *Sələ* is a transformed version of the name of the *Sal/Salar/Salur* Turkic tribes, *s-* is a connective sound between the components and *üz* is an indicator referring to the *Uz/Oghuz* ethnos. This approach associates the name of the settlement with the genesis of the Turkic tribes who were ancient inhabitants of the region, rather than a mere description of a geographical object. In the Turkic onomastic system, the root "Sal"constitutes the ethnonymic core of the *Salur* tribe, which belongs to the Oghuz tribal union. In historical-linguistic sources, this ethnonym has been recorded in various phonetic variations (Salar, Salır, Salğur, Salur).When the internal structure of the word is analyzed, the morpheme "Sal" serves as the root carrying the lexical semantics, while the formants *-ar/-ır/-ur* attached to it function as agglutinative suffixes. The historical development and phonetic transformation dynamics of the ethnonym are characterized by the following chain transition: *Sal → Salur → Salar → Sələ.* Another noteworthy point in the structure of the toponym is the "s" element between the "Sələ" component and the "üs/uz" ethnonym. This element is not an independent morphological unit (a particle with morphological status) but functions strictly as a phonetic interfix (connective consonant). This interfix eliminates the phonetic transition barrier between two independent components, ensuring the unified articulation of the word. The component "üs / us / uz", which is a constituent part of the toponym, should be evaluated as an archaic remnant of the ancient *Oghuz (Uz)* ethnonym that has undergone phonetic reduction. A comparative analysis of historical sources shows that this ethnic entity was

documented as "Uz" in Byzantine sources and as "Ghuzz" in Arabic-language records. The morphophonetic presence of this component in onomastic units serves the function of stabilizing ethnic identity within a specific geographical area. In conclusion, it can be stated that from an ethnotoponymic perspective, the toponym Selesüz carries the semantics of "the settlement/homeland of the Sal Oghuz". This etymological explanation fully aligns with both the laws of phonetic transformation and historical-ethnographic facts.

Key words: Shahbuz, Selesüz, ethnos, Oghuz, toponym.

SIYOSIY KOMMUNIKATSIYA VA SIYOSIY DISKURSDAGI EVFEMIZMLASHUV: LINGVISTIK VA PRAGMATIK O‘LCHOVLAR

Xusniya Axmedova
o‘qituvchisi
Samarqand davlat chet tillari instituti
akhmedovahusniya91@gmail.com
Ozbekiston/Samarqand

Siyosat asosan kommunikatsiyaga asoslangan bo‘lib, u siyosiy subyektlar o‘rtasidagi muloqot orqali hokimiyat taqsimoti va amalga oshirilishini shakllantiradi. Siyosiy diskurs – bu hokimiyatni qo‘lga kiritish va uni saqlashga qaratilgan ixtisoslashgan kommunikatsiya shakli. U institutsionallik, ko‘p o‘lchovlilik, intertekstualik va bag‘rikenglik kabi xususiyatlar bilan ajralib turadi va parlament hamda saylov diskursi kabi turli subtiplarni o‘z ichiga oladi. Siyosiy diskursning belgilovchi xususiyati – agonallik, ya’ni qarama-qarshi kuchlar o‘rtasidagi ziddiyat va raqobatdir. Bu siyosatchilarning salbiy iboralardan qochib, neytral yoki ijobiy iboralarni ishlatishiga olib keladi. Boshqa muhim xususiyat – uning manipulyativ tabiati, chunki siyosiy til ommaviy axborot vositalari, reklama va diskurs strategiyalari orqali jamoatchilik fikrini shakllantirishga qaratilgan. 20-asrda yuzaga kelgan siyosiy to‘g‘rilik so‘z tanlashga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, kamsituvchi iboralardan qochish va inklyuziv tilni targ‘ib qiladi. Shu bilan chambarchas bog‘liq evfemizmlashuv – bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki salbiy atamalarni yumshoqroq muqobil bilan almashtirish jarayonidir. Siyosiy evfemizmlar ijtimoiy-madaniy, pragmatik va lingvistik darajalarda ishlaydi, ziddiyatni oldini olish, muhim masalalarni yashirish, siyosatchining obro‘sini saqlash va auditoriyani manipulyatsiya qilish uchun xizmat qiladi. Masalan, “enhanced interrogation techniques” atamasi “qiynoq” o‘rniga ishlatiladi va qattiq haqiqatni yashiradi.

Evfemizmlar va siyosiy to‘g‘rilik o‘xshash bo‘lsa-da, ular bir xil emas: evfemizmlar ko‘pincha strategik yoki manipulyativ maqsadlarni amalga oshiradi, siyosiy to‘g‘rilik esa kengroq ideologik va axloqiy tamoyillarni aks ettiradi. Umuman olganda, evfemizmlar siyosiy diskursda idrokni shakllantirish, salbiylikni yumshatish va jamoatchilik ongiga ta’sir ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: siyosiy kommunikatsiya, siyosiy diskurs, evfemizm, siyosiy to‘g‘rilik, manipulyatsiya, ideologiya, pragmatika, lingvistika.

POLITICAL COMMUNICATION AND EUPHEMIZATION IN POLITICAL DISCOURSE: LINGUISTIC AND PRAGMATIC DIMENSIONS

Politics is inherently based on communication, which functions as interaction among political actors and shapes the distribution of power. Political discourse

represents a specialized form of communication aimed at gaining and maintaining authority. It is characterized by features such as institutionalization, multi-dimensionality, intertextuality, and tolerance, and includes various subtypes like parliamentary and electoral discourse. A defining feature of political discourse is agonality, referring to conflict and competition between opposing forces. This leads to strategic language use, where politicians avoid negative expressions and instead employ neutral or positive wording. Another key feature is its manipulative nature, as political language seeks to shape public opinion through media, advertising, and discourse strategies. Political correctness, which emerged in the 20th century, significantly influences lexical choices by promoting inclusive language and avoiding offensive expressions. Closely related to this is euphemization, a process of replacing direct or negative terms with softer alternatives. Political euphemisms operate on sociocultural, pragmatic, and linguistic levels. They are used to avoid conflict, conceal sensitive issues, maintain political reputation, and manipulate audiences. For example, terms like "enhanced interrogation techniques" may replace "torture," masking harsh realities. Although similar, political euphemisms and political correctness are not identical: the former often serves strategic or manipulative purposes, while the latter reflects broader ideological and ethical considerations.

Overall, euphemisms play a crucial role in political discourse by shaping perception, mitigating negativity, and influencing public consciousness.

Key words: political communication, political discourse, euphemism, political correctness, manipulation, ideology, pragmatics, linguistics.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA İKİDİLLİLİK MÖVZUSU: 1926-CI İL HƏDƏFLƏRİ VƏ MÜASİR REALLIQLAR

Elnarə Əliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0002-5779-8899
dok.elnare_e@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Dünya türkologiyası qarşısında geniş üfüqlər açmış I Türkoloji Bakı Qurultayında dil, ulu dil, ortaq türkçə, əlifba, terminologiya, tarix, mədəniyyət, təhsil, arxeologiya kimi bir sıra mühüm mövzular müzakirə olunmuş, geniş fikir mübadilələrinə səbəb olmuşdur. Qurultayda böyük rəğbətlə qarşılanmış mövzulardan biri də türk xalqları arasında ana dilinin öyrədilməsi və tədrisi mövzusu olmuşdur. Bu məqamda ikidilliliyin təbliği ilə bağlı bir çıxış da diqqətçəkicidir. Belə ki, mərkəzi hökumətin maraqlarına uyğun olaraq rus dilinin mövqeyinin möhkəmləndirilməsi məsələsi də gündəliyə gətirilmiş, türk xalqları arasında ikinci dil olaraq rus dilinin öyrənilməsinin əhəmiyyəti insanın zehni inkaşafına müsbət təsiri fonunda təbliğ edilmişdir.

Adətən rus dilinin öyrənilməsi praktik ehtiyacdan doğan tələb kimi təşfiq olunurdusa, Lev Şerbanın çıxışında bu mövzu psixolinqvistik aspektdən izah edilmişdir. O, tədrisin metodikası ilə bağlı çıxışında uşaqların türk dili (ana dili) ilə yanaşı, rus dilini bilmələrini vacib məqam kimi diqqətə çatdırmış, ikidilliliyin insanın dünyanı qavramasındakı əhəmiyyətini izah etməyə çalışmışdır. Türk dili ilə yanaşı, rus dilini öyrənməyin insanın əqli və müşahidə qabiliyyətinin inkişafına faydalı olduğunu nəzərə çatdırmışdır.

Lakin qurultayda kiçik tezis kimi səslənən bu fikir sonradan Sovetlər məkanında yaşayan türk xalqlarının taleyində həlledici amil oldu. Rus dilinin mövqeyi o qədər genişləndi ki, bəzi türk xalqları üçün artıq ikinci dil deyil, ana dili statusu aldı. Keçmiş SSRİ-nin yürütdüyü xalqlararası birlik və dostluq siyasəti, fərqli dil ailələrinə mənsub xalqlarla iç-içə yaşamaq, rus dilində təhsilin genişləndirilməsi, rəsmi sənədlərin rus dilində yazılması tələbi, teleməkanda rus dilli verilişlərin və kanalların yayımlanması rus-türk ikidilliliyin yaranmasının əsas səbəblərindəndir. Müasir dövrdə müstəqillik qazanmış türk dövlətlərində türk-rus bilinqvizmi xeyli azalsa da, yenə də bəzi türk dilləri hələ də rus dilinin hegemon təsirindən qurtula bilməmişdir.

Açar sözlər: Türkoloji qurultay, L.Şerba, ana dili, türk dilləri, ikidillilik

THE TOPIC OF BILINGUALISM AT THE I TURCOLOGY CONGRESS: 1926 GOALS AND MODERN REALITIES

At the First Turkological Congress of Baku, which opened broad horizons for world Turkology, a number of important issues such as language, proto-language, Common Turkic, alphabet, terminology, history, culture, education, and archaeology were discussed, leading to extensive exchanges of ideas. One of the topics that attracted particular interest at the congress was the teaching and learning of the mother tongue among Turkic peoples. In this context, a speech promoting bilingualism was especially noteworthy. In line with the interests of the central government, the issue of strengthening the position of the Russian language was also brought onto the agenda, and the importance of learning Russian as a second language among Turkic peoples was promoted in terms of its positive impact on intellectual development.

While the learning of Russian was generally encouraged as a practical necessity, in Lev Shcherba's speech this issue was explained from a psycholinguistic perspective. In his remarks on teaching methodology, he emphasized the importance of children knowing Russian alongside their native Turkic language and attempted to explain the role of bilingualism in shaping human perception of the world. He pointed out that learning Russian in addition to a Turkic language contributes to the development of intellectual and observational abilities.

However, this idea, initially expressed as a brief thesis at the congress, later became a decisive factor in the fate of Turkic peoples living within the Soviet sphere. The position of the Russian language expanded to such an extent that for some Turkic peoples it acquired the status of a native language rather than merely a second language. The policy of international unity and friendship pursued by the former USSR, coexistence with peoples belonging to different language families, the expansion of education in Russian, the requirement to prepare official documents in Russian, and the broadcasting of Russian-language programs and channels were among the main reasons for the emergence of Russian-Turkic bilingualism. Although Turkic-Russian bilingualism has significantly declined in the modern independent Turkic states, some Turkic languages have still not fully escaped the hegemonic influence of Russian.

Key words: Turkological Congress, L.Shcherba, mother tongue, Turkic languages, bilingualism.

JADID MATBUOTIDA MILLIY TIL SOFLIGI MASALASI

Nodira Egamqulova
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Termiz davlat universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-0736-9065
nodiraegamkulova1@gmail.com
O‘zbekiston/Termiz

Tarixiy hujjatlar shundan dalolat beradiki, o‘zbek adabiyotining biror bosqichi milliy uyg‘onish davri adabiyotichalik siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga yaqin kelmagan, birlashib ketmagan. Adabiyotning ijtimoiy sharoitdan kelib chiqib ish tutishi, o‘z yo‘nalishini belgilashi ayni shu davr adabiyoti misolida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Fikr yuritmoqchi bo‘lganimiz XX asr boshlari vaqtli matbuotidagi adabiy jarayon uchun 1906 – 1917 yillarni chegara qilib belgilab oldik. Bu yillar oralig‘i bir tomonidan jadid adabiyotining birinchi bosqichi sifatida qaraladigan bo‘lsa, boshqa tarafdan siyosiy jarayonlar bilan ham belgilanadi. Yangi adabiyotni boshlanish nuqtasini ko‘pchilik mutaxassislar XX asrning 10-yillaridan boshlanadi deb e’tirof etishadi. Tom ma’noda aytish kerakki XX asr adabiyoti yangi o‘zbek adabiyotining boshlanishi edi. Adabiyotdagi yangilanishlar, g‘oyaviy kurashlar, bahs-munozaralar bu davr adabiyotiga xos bosh xususiyat bo‘ldi. Adabiyotning maqsadi va unga qo‘yilayotgan talablarning keskinlashuvi adabiy tilga bo‘lgan yondashuvni ham o‘zgartirib yubordi. Bunda, birinchi navbatda, ko‘p asrlardan beri shakllanib kelgan jozibali tilni xalq hayotiga yaqinlashtirish ko‘zda tutilardi. Bu g‘oya targ‘ibotida matbuot asosiy vosita bo‘lib xizmat qildi. Til birligiga bag‘ishlangan maqolalarda milliy tilni sofligicha saqlash, barchaga tushunarli tilda ijod qilish, yot so‘zlarni olib tashlash kabi masalalar aks etgan. Bu kabi jarayonlar birgina Turkiston miqyosida emas, balki butun turkiy xalqlar hayotida yuz berayotgandi. Maqsadi va o‘ylari mushtarak bo‘lgan ma’rifatparvarlarning bir-biriga ta’siri kuchli bo‘lgan. Jadidlar o‘z g‘oyalarini kengroq yoyish maqsadida til birligi yoki umumadabiy tilni shakllantirish masalasiga jiddiy e’tibor berishgan. Gasprinskiyga ko‘ra, til birligi – bu barcha turkiy xalqlar uchun tushunilishi oson bo‘lgan “o‘rta til”ni tanlash edi. Ko‘p tarkibli turkiylar uchun yagona adabiy tilni joriy qilish juda qiyin masala edi. Shu bois ko‘pchilik buni amalga oshmaydigan g‘oya sifatida qabul qilgan. Umumadabiy tilni shakllantirish g‘oyasi milliy til sofligi uchun kurashga aylanib ketdi.

Kalit so‘zlar: jadid matbuoti, milliy til, “o‘rta til”, Gasprinskiy, Behbudiy.

TÜRKİYƏ TÜRKCƏSİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ ALİNMA SÖZLƏRİN TƏSİRİ VƏ DİLLƏRİN TARİXİ ZƏNGİNLƏŞMƏ PROSESİ

Aygün Məqami
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-3135-7400
magamiaygün@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan dilləri zəngin tarixə malik olub əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərlə təmas nəticəsində inkişaf etmişdir. Bu inkişaf prosesində dillər həm yad təsirlərdən qorunmağa çalışmış, həm də zəruri hallarda başqa dillərdən sözlər qəbul edərək öz ifadə imkanlarını genişləndirmişdir.

Dil saflığının qorunması üçün bir neçə mühüm amil vardır. İlk növbədə, ana dilində təhsil və elmi fəaliyyətin gücləndirilməsi vacibdir. Əgər elm, texnologiya, hüquq və digər sahələrdə terminlər milli dilin imkanları daxilində yaradılarsa, yad sözlərə ehtiyac azalır. Dilin saflığının qorumasının digər yolu media və ədəbiyyatın roludur.

Lakin XIX əsrdən etibarən Avropa ilə əlaqələrin güclənməsi nəticəsində fransız dili vasitəsilə bir çox termin qəbul edilmişdir. Dilçilikdə belə bir fikir mövcuddur ki, dil tam qapalı sistem ola bilməz. Dillər daim qarşılıqlı təsirdə olur və bu təsir nəticəsində zənginləşir. Məsələn, Azərbaycan dilində "qələm" (ərəb), "pəncərə" (fars), "poçt" (rus), "plan" (fransız), "strategiya" (yunan) kimi müxtəlif mənşəli sözlər mövcuddur. Bu sözlər artıq dilin təbii hissəsinə çevrilmişdir və onların yerinə yeni söz yaratmaq bəzən süni görünə bilər.

Osmanlı türkcəsinə fransız dilindən keçmiş sözlər əsasən XIX əsrdən etibarən, xüsusilə Osmanlı imperiyasında Qərbə meyllilik və modernləşmə hərəkatı dövründə yayılmışdır.

G Levis "Türk dili İslahatı, fəlakətli bir uğur" əsərində belə yazırdı: "*Dil islahatı zamanı bir çox ərəb və fars mənşəli sözlər əvəz olunsa da, qərb – xüsusilə fransız mənşəli terminlər – dilə daxil olmağa davam etdi.*"

H.Valter isə Fransız dilinin tarixi inkişafı, Avropa dillərinə təsiri və beynəlxalq terminologiyada rolu haqqında belə qeyd edirdi: *"Fransız dili uzun müddət Avropada mədəniyyətin, diplomatiyanın və intellektual mübadilənin dili olmuşdur."*

Fransız mənşəli sözlərin dilə daxil olması bir çox hallarda vacib olmuşdur, çünki həmin dövrdə yeni anlayışların ana dilində qarşılığı mövcud deyildi.

Bu proseslər göstərir ki, hər bir dilin inkişafı təcrid olunmuş şəkildə deyil, mədəni və elmi əlaqələr nəticəsində baş verir. Türk və Azərbaycan dillərində fransız mənşəli sözlərin mövcudluğu da bu dillərin zənginləşməsinə və beynəlxalq terminologiya ilə uyğunlaşmasına kömək etmişdir. Buna baxmayaraq, müasir dövrdə mümkün olduqda milli qarşılıqların yaradılması dilin qorunması baxımından mühüm hesab olunur.

Açar sözlər: etimologiya, saflıq, media, mübadilə, texnologiya.

THE INFLUENCE OF LOANWORDS ON TURKISH (TURKEY) AND AZERBAIJANI, AND THE HISTORICAL PROCESS OF LINGUISTIC ENRICHMENT

The Turkish language of Turkey and the Azerbaijani language have a rich history and have developed over centuries through interaction with various cultures. During this process of development, the languages have both tried to protect themselves from foreign influences and, when necessary, have adopted words from other languages to expand their expressive possibilities.

There are several important factors for preserving the purity of a language. First of all, it is essential to strengthen education and scientific activity in the native language. If terms in fields such as science, technology, law, and others are created within the capabilities of the national language, the need for foreign words decreases. Another way to preserve language purity is through the role of media and literature.

However, starting from the 19th century, as relations with Europe strengthened, many terms were adopted through the French language. In linguistics, there is a view that a language cannot be a completely closed system. Languages are constantly in interaction with one another, and as a result of this interaction, they become enriched. For example, in Azerbaijani, there are words of various origins such as "qələm" – pen (Arabic), "pəncərə" – window (Persian), "poçt"–post (Russian), "plan"–plan (French), and "strategiya" – strategy (Greek). These words have already become a natural part of the language, and creating new replacements for them can sometimes seem artificial. Words borrowed into Ottoman Turkish from French began to spread mainly from the 19th century onward, especially during the period of Western orientation and modernization in the Ottoman Empire.

In his work *"The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success,"* G. Lewis wrote: "Although many words of Arabic and Persian origin were replaced during the language reform, Western—particularly French-origin terms −continued to enter the language."

H.Walter, discussing the historical development of the French language, its influence on European languages, and its role in international terminology, noted: "For a long time, French was the language of culture, diplomacy, and intellectual exchange in Europe."

The entry of French-origin words into the language was often necessary, because at that time there were no native equivalents for many new concepts.

These processes show that the development of any language does not occur in isolation, but rather as a result of cultural and scientific interactions. The presence of French-origin words in Turkish and Azerbaijani has also contributed to the enrichment of these languages and their adaptation to international terminology. Nevertheless, in the modern era, creating native equivalents whenever possible is considered important for preserving the language.

Key words: etymology, purity, media, exchange, technology.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ МЕСТНОГО ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ

Сергей Кульчу
магистр
Комратский государственный университет (КГУ)
https://ORCID.org/0009-0000-7912-5006
sergheiculciu@yahoo.com
Молдова/Комрат

Эффективность местного публичного управления в регионах с компактным проживанием тюркских народов напрямую зависит от реализации взвешенной языковой политики. В данной работе исследуется роль органов местного самоуправления в сохранении и развитии локальных диалектов и архаизмов, составляющих фундамент общего тюркского корня. Автор анализирует административно-правовые механизмы поддержки родного языка через муниципальные образовательные и культурные программы. Опираясь на дискурс *I Туркологического конгресса* о сохранении языковой самобытности, в работе предлагается модель «цифрового архивирования» диалектов. Исследование подчеркивает, что сохранение лингвистического наследия в современную эпоху невозможно без активного участия местных властей, которые выступают связующим звеном между государственными стратегиями и этнокультурными потребностями населения. Внедрение лингвистических компетенций в стандарты публичного управления, согласно *Европейской хартии местного самоуправления*, рассматривается как необходимое условие устойчивого развития тюркских автономий. Сохранение лингвистического разнообразия на уровне муниципалитетов способствует укреплению социальной сплоченности и исторической памяти тюркских народов. Работа обосновывает, что локальная идентичность и знание родного наречия являются ресурсом для инновационного развития территорий в глобальном мире.

Ключевые слова: местное публичное управление, языковая политика, диалектология, сохранение корней, тюркские народы, муниципальное развитие.

AZƏRBAYCAN DİALEKTOLOGİYASININ İNKİŞAFINDA I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN ROLU

Ramilə Süleymanova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dos.(e.a.o.)
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
https://ORCID.org/0009-0006-3008-2854
ramile_suleymanova@list.ru
Azərbaycan/Cəncə

XX əsrin əvvəlləri türkoloji elmlərin sistemli şəkildə formalaşması və inkişafı baxımından mühüm mərhələ kimi səciyyələnir. Bu dövrdə dilçilik sahəsində aparılan tədqiqatlar yalnız ayrı-ayrı dillərin təsviri ilə kifayətlənmir, həm də onların tarixi, dialektoloji və müqayisəli aspektlərini əhatə etməyə başlayır. Azərbaycan dilçiliyi də bu ümumi elmi prosesdən kənarda qalmamış, xüsusilə dialektologiya sahəsində yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu baxımdan I Türkoloji Qurultay Azərbaycan dialektologiyasının elmi əsaslar üzərində inkişafında mühüm rol oynamışdır. Qurultay çərçivəsində türk dillərinin dialekt və şivələrinin öyrənilməsi xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. A.Samoyloviç "Türk dillərinin tədqiqinin müasir vəziyyəti və yaxın dövr üçün vəzifələr" (*I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayı, Bakı: Nağıl evi, 2011, s.175*) adlı məruzəsində dialektlərlə bağlı elmi təcrübədən,aparılan tədqiqatlardan və sahə araşdırmalarından bəhs etmiş, bütün ləhcələrin ayrı-ayrılıqda öyrənilmə vəziyyətini qiymətləndirmişdir. Məruzə şivələrə aid bəzi mühüm məlumatları ehtiva edirdi. S.Malovun "Qədim türk dillərinin öyrənilməsi" (*I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayı, Bakı: Nağıl evi, 2011, s.187*), N. Aşmarinin "Türkologiyanın tarixi və müasir vəziyyəti haqqında bəzi qeydlər" məruzələrində (*I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayı, Bakı: Nağıl evi, 2011, s.191*) yer alan fikirləri dövr üçün proqram xarakteri mahiyyətində idi. N.Aşmarin demişdir: "Hesab edirəm ki, hazırda türkologiyanın qəhrəmanlıq dövrünü bitmiş saya bilərik; artıq ayrı-ayrı dialektlərin dərindən və diqqətlə öyrənilməsinə başlamağın tam vaxtıdır. Bunun üçün əyalətlərdə yerli dialektləri həmin xalqın həyat tərzi və məişətinin bütün xüsusiyyətləri ilə birlikdə öyrənməyə özünü həsr edən çalışqan tədqiqatçılara ehtiyac vardır".

Qurultaydakı məruzə və çıxışlarda şivələrə aid aşağıdakı məsələlər ön plana çıxarılmışdır: dialekt və şivələrin toplanması üçün vahid metodologiyanın hazırlanması; sahə tədqiqatlarının genişləndirilməsi; dialekt materiallarının sistemləşdirilməsi və xəritəyə köçürülməsi; fonetik, leksik, qrammatik xüsusiyyətlərin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi. Bu yanaşmalar Azərbaycan dialektologiyasının gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirirdi.

I Türkoloji Qurultayda səsləndirilən fikir və mülahizələr Azərbaycan dialektologiyasının təsadüfi müşahidələrdən sistemli elmi tədqiqatlara doğru inkişafı prosesinin başlanğıcı oldu.

Açar sözlər: dialektlər, türk dilləri, dilçilik, türkologiya, məruzələr

THE ROLE OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI DIALECTOLOGY

The early twentieth century is characterized as a significant stage in the systematic formation and development of Turkological studies. During this period, linguistic research was no longer limited to the descriptive analysis of individual languages but began to encompass their historical, dialectological, and comparative aspects. Azerbaijani linguistics was not isolated from this broader scholarly movement; on the contrary, it entered a new phase of development, particularly in the field of dialectology. In this context, the First Turkological Congress played a crucial role in establishing the scientific foundations for the advancement of Azerbaijani dialectology.

Within the framework of the Congress, the study of dialects and vernaculars of Turkic languages was brought to the forefront of scholarly attention. In his report titled "The Current State of the Study of Turkic Languages and Tasks for the Near Future" (*Proceedings of the First All-Union Turkological Congress, Baku: Nağıl evi, 2011, p. 175*), A.Samoylovich discussed existing scientific experience, ongoing research, and fieldwork related to dialects, evaluating the level of investigation of individual dialects. The report contained important information concerning vernacular varieties. The ideas presented in S.Malov's report "The Study of Ancient Turkic Languages" (*Proceedings of the First All-Union Turkological Congress, Baku: Nağıl evi, 2011, p.187*) and N.Ashmarin's paper "Some Remarks on the History and Current State of Turkology" (*Proceedings of the First All-Union Turkological Congress, Baku: Nağıl evi, 2011, p.191*) were programmatic in nature for their time. N.Ashmarin stated: "I believe that the heroic period of Turkology can now be considered complete; it is high time to begin a thorough and careful study of individual dialects. For this purpose, there is a need for dedicated researchers in the provinces who will devote themselves to studying local dialects in conjunction with all aspects of the people's way of life and everyday culture".

The reports and discussions presented at the Congress highlighted several key issues related to dialectology: the development of a unified methodology for the collection of dialectal data; the expansion of field research; the systematization and mapping of dialect materials; and the comparative study of phonetic, lexical, and grammatical features. These approaches defined the future directions of Azerbaijani dialectology.The ideas and considerations expressed at the First Turkological Congress marked the beginning of the transition of Azerbaijani dialectology from sporadic observations to systematic scientific research.

Key words: dialects, turkic languages, linguistics, turkology, reports.

TERMINOLOGY DEVELOPMENT IN TURKIC LANGUAGES: STANDARTIZATION, INNOVATION, AND PRESERVATION IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Layloxon Mukhtorova
Undergraduate Student
Uzbekistan state world languages university
https://ORCID.org/0009-0006-4636-4805
layloxonmuxtorova1111@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Globallashuv jarayonlari va raqamli texnologiyalarning kengayishi turkiy tillarda terminologiya rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ilm-fan, texnologiya va innovatsiyalar sohasida yangi tushunchalarning uzluksiz paydo bo'lishi ularni milliy tillarda aniq, izchil va madaniy jihatdan mos ifodalash zaruratini keltirib chiqarmoqda. Shu nuqtai nazardan, terminologiya rivoji nafaqat lingvistik masala, balki ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ega muhim jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tadqiqot turkiy tillarda terminologiya taraqqiyotini uch o'zaro bog'liq yo'nalish — standartlashtirish, innovatsiya va saqlash asosida tahlil qiladi. Standartlashtirish turli sohalarda terminlarning yagona shaklda qo'llanilishini ta'minlab, ilmiy va professional muloqot samaradorligini oshiradi. Biroq turli variantlarning mavjudligi va muvofiqlashtirilgan me'yoriy tizimning yetarli darajada shakllanmaganligi ayrim nomuvofiqliklarni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli, terminologik siyosatni mustahkamlash va umumiy standartlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Innovatsiya tilning dinamik va moslashuvchan tabiatini aks ettiradi. Yangi terminlar tilning ichki imkoniyatlari asosida yoki xalqaro atamalarni moslashtirish orqali yaratiladi. Xalqaro terminlardan foydalanish global ilmiy makonga integratsiyani tezlashtiradi, biroq ularning ortiqcha qo'llanilishi milliy tilning o'ziga xosligini zaiflashtirishi mumkin. Shu bois, muvozanatli yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Saqlash omili terminologiya tizimida madaniy va lingvistik merosning davomiyligini ta'minlaydi. An'anaviy leksik birliklarni zamonaviy terminlar bilan uyg'unlashtirish til boyligini oshiradi va milliy identitetni mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy tillarda terminologiyaning barqaror rivoji standartlashtirish, innovatsiya va saqlash omillarining uyg'unligiga bog'liq bo'lib, bu jarayon til taraqqiyoti va xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Terminologiya, turkiy tillar, globallashuv, standartlashtirish, innovatsiya, til siyosati, lingvistik meros.

The rapid processes of globalization and the expansion of digital technologies have profoundly influenced the development of terminology in Turkic languages. The continuous emergence of new concepts in science, technology, and innovation requires their precise, consistent, and culturally appropriate representation within national languages. In this regard, terminology development is not only a linguistic concern but also a significant social and cultural issue that reflects identity, knowledge systems, and intellectual independence. This study explores the evolution of terminology in Turkic languages through three interrelated dimensions: standardization, innovation, and preservation. Standardization plays a key role in ensuring the uniform use of terms across different fields and languages, thereby enhancing clarity and effectiveness in scientific and professional communication. Nevertheless, inconsistencies often arise due to the coexistence of multiple variants and the absence of a fully coordinated regulatory framework. Strengthening terminological policies and promoting cross-linguistic cooperation among Turkic-speaking communities are therefore essential. Innovation demonstrates the dynamic and adaptive nature of language. New terms are created either by employing internal linguistic resources, such as derivation and compounding, or by adapting international terminology. While borrowing facilitates integration into the global academic environment, excessive dependence on foreign elements may threaten the authenticity and structural integrity of national languages. Consequently, a balanced and conscious approach to term creation is required.

Preservation ensures the continuity of cultural and linguistic heritage within modern terminological systems. Integrating traditional lexical elements into contemporary usage not only enriches vocabulary but also reinforces national identity and cultural continuity.

In conclusion, the sustainable development of terminology in Turkic languages depends on the harmonious interaction of standardization, innovation, and preservation, contributing to linguistic stability and global scientific engagement.

In conclusion, the sustainable development of terminology in Turkic languages depends on the harmonious interaction of standardization, innovation, and preservation, contributing to linguistic stability and global scientific engagement.

Key words: Terminology, Turkic languages, globalization, standardization, innovation, language policy, linguistic heritage.

BƏKİR ÇOBANZADƏNİN TERMİNOLOJİ BAXIŞLARI VƏ TÜRK DİLLƏRİNİN ORTAQ ELMİ DİL MƏSƏLƏLƏRİ

Sevınc Məmmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-3958-5379
mammadova@62list.ru
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının elmi-mədəni tarixində yeni bir inkişaf mərhələsinin fundamental əsasını qoymuşdur. Bu qurultayın ən parlaq simalarından biri, görkəmli türkoloq və repressiya qurbanı Bəkir Çobanzadənin dilçilik irsi, xüsusilə terminologiya sahəsindəki konseptual baxışları müasir süni intellekt və rəqəmsal transformasiya dövrü üçün də böyük elmi-strateji aktuallıq kəsb edir. Tezisin əsas məqsədi Bəkir Çobanzadənin terminologiya quruculuğu prinsiplərini təhlil etmək və bu nəzəri prinsiplərin müasir türk dillərinin rəqəmsal məkanda ortaq elmi dilinin formalaşdırılması prosesindəki tətbiq imkanlarını metodoloji baxımdan müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat qlobal texnoloji tərəqqi şəraitində türk dilləri arasında vahid elmi-texniki dil mühitinin yaradılması və rəqəmsal suverenliyin qorunması baxımından aktualdır.

Bəkir Çobanzadənin nəzəri yanaşmasında terminologiya sadəcə mexaniki söz yaradıcılığı deyil, millətin intellektual potensialının və elmi düşüncəsinin dil vasitəsilə ifadə olunmasıdır. Alim beynəlxalq terminlərin milli dillərin daxili qanunauyğunluqlarına, xüsusilə də ahəng qanunu və aqqlütinativ morfoloji struktura uyğunlaşdırılmasını, eyni zamanda türk dillərinin zəngin ortaq leksik bazasından istifadəni mütləq prioritet hesab edirdi. Tədqiqatlarda alimin "dilin rasionallaşdırılması" və "terminoloji qənaət" konsepsiyası müasir kompüter linqvistikası, maşın tərcüməsi və böyük dil modellərinin terminoloji bazasının qurulması prizmasından yenidən dəyərləndirilir. Xüsusilə, iqtisadiyyat, kibernetika, süni intellekt və biotexnologiya kimi yeni elm sahələrində ortaq türk terminlərinin formalaşdırılmasında Çobanzadənin etimoloji varislik və semantik funksionallıq prinsipləri fundamental elmi baza kimi götürülür. Bu ortaq dil quruculuğu prosesi dillərarası qarşılıqlı anlaşmanı sürətləndirən mühüm amildir.

Nəticə olaraq, I Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyi ərəfəsində repressiya qurbanı olmuş alimlərin elmi ideyalarının müasir yüksək texnologiyalar işığında bərpası həm mənəvi borc, həm də türk dünyasının rəqəmsal-linqvistik inteqrasiyası üçün həlledici metodoloji bazadır. Bu strateji yanaşma türk dillərinin qlobal rəqəmsal məkanda rəqabətədavamlılığını təmin edən və dilin daxili strukturunu xarici təsirlərdən qoruyan yeganə effektiv yoldur. Alimin irsi gələcək rəqəmsal türkologiya üçün əvəzsiz mənbədir.

Açar sözlər: I Türkoloji Qurultay, Bəkir Çobanzadə, terminologiya, ortaq dil, türk dilləri, dilçilik tarixi, rəqəmsal inteqrasiya.

BEKIR CHOBANZADE'S TERMINOLOGICAL VIEWS AND ISSUES OF A COMMON SCIENTIFIC LANGUAGE FOR TURKIC LANGUAGES

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, established the fundamental basis for a new stage of development in the scientific and cultural history of Turkic peoples. The linguistic legacy of one of the most prominent figures of this congress, the outstanding Turkologist and victim of repression Bekir Chobanzade, especially his conceptual views in the field of terminology, maintains great scientific-strategic relevance for the modern era of artificial intelligence and digital transformation. The primary objective of this thesis is to analyze Bekir Chobanzade's principles of terminology development and to methodologically determine the application possibilities of these theoretical principles in forming a common scientific language for Turkic languages within the digital space. The research is highly relevant in terms of creating a unified scientific-technical language environment and preserving digital sovereignty among Turkic languages amid global technological progress.

In Bekir Chobanzade's theoretical approach, terminology is not merely mechanical word-building but the systematic expression of a nation's intellectual potential and scientific thought through language. The scholar prioritized the adaptation of international terms to the internal patterns of national languages – specifically the law of harmony and agglutinative morphological structures – while emphasizing the maximum utilization of the rich common lexical base of Turkic languages. This study re-evaluates the scientist's concepts of "language rationalization" and "terminological economy" through the lens of modern computational linguistics, machine translation, and the construction of terminological foundations for large language models. Specifically, Chobanzade's principles of etymological succession and semantic functionality are taken as a fundamental scientific basis for forming common Turkic terms in emerging fields such as economics, cybernetics, artificial intelligence, and biotechnology. This common language-building process is a crucial factor in accelerating mutual understanding between Turkic peoples.

In conclusion, on the eve of the 100th anniversary of the First Turkological Congress, restoring the scientific ideas of repressed scholars in the light of modern high technologies is both a moral duty and a decisive methodological basis for the digital-linguistic integration of the Turkic world.. This strategic approach is the only effective way to ensure the competitiveness of Turkic languages in the global digital space and protect their internal structures from external influences. The scholar's legacy remains an indispensable source for future digital Turkology.

Key words: First Turkological Congress, Bekir Chobanzade, terminology, common language, Turkic languages, history of linguistics, digital integration.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ORTAQ TERMİNOLOGİYA UĞRUNDA MÜBARİZƏ KONTEKSTİNDƏ MÜASİR TÜRK DİLLƏRİNDƏ HAL KATEQORİYASINA AİD TERMİNLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Yeganə Qəhrəmanova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-3730-7674
yegane.qehremanova.1976@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

1926-cı il fevralın 26-dan martın 5-ə qədər Bakıda davam etmiş I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının mədəni inteqrasiyası baxımından yeni mərhələnin təməli olmuşdur ki, bu baxımdan ortaq elmi terminologiya məsələsinin müzakirəsi türk xalqlarının ortaq dil və ortaq mədəniyyət düşüncəsinin reallaşdırılmasının ən önəmli məqamlarından idi.

Türkoloji Qurultayın səkkizinci iclası "Türk dillərində elmi terminologiyanın yaranma prinsipləri haqqında" adı altında keçirilmişdi. S.Ağamalıoğlunun sədrlik etdiyi iclasda ortaq terminologiya mövzusunda əvvəlcə Estoniyanın türk sevdalı ədəbiyyatçısı Artur Rudolfoviç Zifeld-Simumyaqi, daha sonra Azərbaycandan B.Çobanzadə, H.Zeynallı məruzə etmiş, məruzələr maraqla qarşılanmışdı. Məsələ ilə bağlı edilən çıxışlarda türk xalqları üçün ortaq elmi terminologiyanın mənbələri, ortaq terminləri müəyyənləşdirmək yolları barədə bir-birindən maraqlı fikirlər bölüşmüş, təkliflər irəli sürmüşdülər ki, I Türkoloji Qurultaydan keçən yüz il müddərində bu fikirlər hələ də aktullığını qorumaqdadır.

Bu gün türk dillərində elmi terminologiya məsələsindən danışarkən dil vahidlərinin əlaqələnməsində xüsusi rol oynayan hal şəkilçilərinə aid ortaq terminlərin müəyyənləşdirilməsi məsələsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Müasir türk dillərində hal kateqoriyası müxtəlif terminlərlə adlandırılır:

Azərbaycan dilində "hal", türk dilində "durum", türkmən dilində "düşüm", qazax dilində "septik", özbək dilində "kelişik" və s. terminlərlə ifadə olunur. İsmin hallarının adları da türk dillərində bir-birindən fərqlənir. Məs: adlıq hal: uyğur, tatar, qaraçay, balkar, türkmən dillərində "baş" , özbək dilində "boş", türk dilində "yalin", qaqauz dilində "təməl", yiyəlik hal: tatar dilində "iyalik", türk dilində "ilişik", qaraçay-balkar dilində "yelikçi", uyğur dilində "egilik", özbək dilində "karatgiç", türkmən dilində "gelik" və s., yönlük hal: türk dilində "varımlı", türkmən dilində "yöneliş", özbək dilində "yuna-mii", qaqauz dilində "dorudak", qaraçay-balkar dilində "berinçyu", uyğur dilində "berşi", tatar dilində "yunəleş" və s. terminlərlə ifadə olunur. Digər halların adları da belə fərqli terminlərlə adlandırılır ki, bu da, təbii olaraq, türk dilləri arasında termin uyğunsuzluğuna səbəb olur. Ona görə də bu terminlər dəqiqləşdirilməli, türk dilləri içərisində daha çox işlək olan milli mənşəli terminlər ortaq işlək vahidlərə

çevrilməlidir.

Açar sözlər: türkoloji qurultay, ortaq dil, terminologiya, ortaq əlifba, türk dilləri

THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS, IN THE CONTEXT OF THE STRUGGLE FOR COMMON TERMINOLOGY, DEFINED TERMS BELONGING TO THE CATEGORY OF CASES IN MODERN TURKIC LANGUAGES

The First Turkological Congress, which lasted from February 26 to March 5, 1926 in Baku, was the foundation of a new stage in terms of the cultural integration of the Turkic peoples, and in this regard, the discussion of the issue of common scientific terminology was one of the most important moments in the realization of the common language and common cultural thought of the Turkic peoples.

The eighth session of the Turkological Congress was held under the title "On the principles of the formation of scientific terminology in the Turkic languages". At the session chaired by S. Ağamalioğlu, first the Turk-loving literary figure from Estonia, Artur Rudolfovich Zifeld-Simumyagi, and then B. Chobanzadeh and H. Zeynalli from Azerbaijan, made reports on the topic of common terminology, and the reports were met with interest. In their speeches on the issue, they shared interesting ideas and put forward proposals about the sources of common scientific terminology for the Turkic peoples and ways to define common terms, which, in the hundred years that have passed since the First Turkological Congress, still retain their relevance.

Today, when talking about the issue of scientific terminology in Turkic languages, the issue of defining common terms related to case suffixes, which play a special role in the connection of language units, is of great importance. In modern Turkic languages, the category of case is called by various terms:

In Azerbaijani, it is expressed by the terms "hal", in Turkish, "durum", in Turkmen, "düşüm", in Kazakh, "septik", in Uzbek, "kelishik", etc. The names of the cases of nouns also differ from each other in Turkic languages. For example: the nominative case: "baş" in Uyghur, Tatar, Karachay, Balkar, Turkmen languages, "boş" in Uzbek, "yalin" in Turkish, "teml" in Gagauz, the possessive case: "iyalik" in Tatar, "ilişik" in Turkish, "yelikçi" in Karachay-Balkar, "egilik" in Uyghur, "karatgiç" in Uzbek, "gelik" in Turkmen, etc., the directional case: "varımlı" in Turkish, "yöneliş" in Turkmen, "yuna-mii" in Uzbek, "dorudak" in Gagauz, "berinçyu" in Karachay-Balkar, "berşi" in Uyghur, "yunəleş" in Tatar, etc. are expressed by terms. The names of other cases are also called by such different terms, which naturally leads to terminological inconsistencies between Turkic languages. Therefore, these terms should be clarified, and the terms of national origin that are more commonly used within Turkic languages should be transformed into common functional units.

Key words: Turkological congress, common language, terminology, common alphabet, Turkic languages.

I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYININ AZƏRBAYCAN DİL SİYASƏTİNƏ TƏSİRİ

Xəyalə Muğamat
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-5252-8742
xayala.muqamat@sdu.edu.az
Azərbaycan/Sumqayıt

I Bakı Türkoloji Qurultayında türk dillərinin inkişafı və birliyi ilə bağlı mühüm məsələlər: əlifba, imla və orfoqrafiya, terminoloji vahidlik, tədris-metodika, qohum və qonşu dillərlə əlaqə, ədəbi dil və Ulu dil nəzəriyyəsi müzakirə olunmuşdur. Həmin dövrün mənzərəsini əks etdirən bu çağırışların müzakirəsi yalnız tarixi hadisə hesab olunmalı deyil, həm də müasir Azərbaycan dil siyasətinin formalaşması üçün başlanğıc mərhələ kimi qiymətləndirilməlidir.

XIX əsrdən M.F. Axundov əlifbanın islahı ilə məşğul olmuş, 1857-1863-cü illərdə ərəb qrafikalı əlifbanı təkmilləşdirmək cəhdləri göstərmiş, 1870-1878-ci illərdə isə ərəb əlifbasını tamamilə rədd edərək latın və kiril işarələrindən ibarət yeni yazı sistemi təklif etmişdir. Bu ideya mütərəqqi ziyalılar tərəfindən davam etdirilmiş və 1920-ci illərin əvvəllərində dövlət tərəfindən dəstəklənmişdir. Latın qrafikasına keçidi tərəfdarlar müasir və oxunaqlı yazı sistemi hesab edirdilər, ərəb əlifbasını qorumağı müdafiə edənlər isə ənənəyə sadiqliyi önəmli sayırdılar; bu fərqli mövqelər qurultayda geniş müzakirələrə səbəb olmuşdur. 1922-ci ildə "Yeni türk əlifba komitəsi" yaradılmış, "Yeni yol" qəzeti latın əlifbası ilə nəşr olunmağa başlamış və məktəblərdə yeni əlifba tətbiq edilmişdir; 1929-cu ildən isə latın qrafikasına kütləvi keçid başlamışdır.

Əlifba islahatının nəticələri savadlılıq və təhsil göstəricilərində aydın görünür:

Təhsil göstəriciləri	1920-1925-ci illərdə (%)	1930-1935-ci illərdə (%)	Artım tempi
Savadlılıq səviyyəsi	10-15	30-40	-2,5 dəfə
Məktəbə cəlb olunanlar	20	45	+25%
Ana dilində dərsliklər	25	70	+45%

Qurultayda Bəkir Çobanzadə Orxon abidələrindən XIX əsrə qədər türk dillərinin tarixi inkişafını əsaslandırmış, ortaq ədəbi dil yaratmaq potensialını vurğulamışdır. Bu ideya İsmayıl bəy Qaspıralı və Həsən bəy Zərdabinin dəstəyi ilə praktik təsdiqini tapmışdır.

Müasir Azərbaycan dil siyasətində I Türkoloji Qurultayın ideyaları açıq görünür: latın əlifbası bir neçə türk ölkəsində tətbiq olunur, Qazaxıstan isə keçid planını həyata keçirir. Dövlət dili rəsmi sahələrdə dominantdır, təhsil və rəqəmsal kontent əsasən Azərbaycan dilində aparılır. Qurultay milli dil siyasətinin sistemli inkişafını təmin etmiş, ədəbi və terminoloji vahidliyi, savadlılığı və milli identikliyin qorunmasını davamlı şəkildə dəstəkləyir.

Açar sözlər: dil çağırışları, əlifba məsələsi, dil siyasəti, milli dövlətçilik, dövlət

dili.

THE IMPACT OF THE FIRST BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS ON AZERBAIJAN'S LANGUAGE POLICY

At the First Baku Turkological Congress, key issues concerning the development and unity of Turkic languages – such as the alphabet, spelling and orthography, terminological unity, teaching methodology, relations with related and neighboring languages, literary language, and the Theory of the Ancient Language – were discussed. The debate on these challenges, which reflected the context of that period, should be regarded not only as a historical event but also as a foundational stage in the formation of modern Azerbaijani language policy.

Since the 19th century, M.F. Akhundov worked on reforming the alphabet, attempting to improve the Arabic-script alphabet between 1857 and 1863, and between 1870 and 1878, he completely rejected the Arabic script and proposed a new writing system based on Latin and Cyrillic characters. This idea was continued by progressive intellectuals and, in the early 1920s, gained state support. Supporters of the Latin script saw it as a modern and readable system, while reformers advocating the Arabic script emphasized preserving tradition; these differing views sparked extensive discussions at the Congress. In 1922, the "New Turkic Alphabet Committee" was established, the newspaper "Yeni Yol" began publishing in Latin script, and the new alphabet was introduced in schools; by 1929, the transition to the Latin script became widespread.

The results of the alphabet reform were clearly reflected in literacy and education indicators:

Educational indicators	**1920-1925 (%)**	**1930-1935 (%)**	**Growth rate**
Literacy level	10–15	30–40	×2.5
School enrollment	20	45	+25%
Textbooks in mother tongue	25	70	+45%

At the Congress, Bekir Chobanzade analyzed the historical development of Turkic languages from the Orkhon inscriptions to the 19th century and highlighted the potential for creating a common literary language. This idea was practically supported by İsmayıl bey Qaspirali and Hesen bey Zerdabi.

The ideas of the First Turkological Congress are clearly reflected in modern Azerbaijani language policy: the Latin alphabet is officially used in several Turkic countries, while Kazakhstan is implementing its transition plan. The state language is dominant in official spheres, with education and digital content largely conducted in Azerbaijani. The Congress ensured the systematic development of national language policy, supporting literary and terminological unity, literacy, and the preservation of national identity.

Key words: language challenges, alphabet issue, language policy, national statehood, offocial language.

THE 1926 BAKU CONGRESS
THE FORMATION OF MODERN AZERBAIJANI LINGUISTIC IDENTITY

Nilufarxon Karieva
International School of Finance and Technology University
https://ORCID.org/0009-0001-1448-4072
karievanilufar10@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

The 1926 Baku Congress stands as a defining milestone in the development of modern Azerbaijani linguistic identity. Held in Baku, it marked the first large-scale scientific effort to harmonize the linguistic and cultural development of Turkic-speaking peoples across Eurasia. For Azerbaijan, the Congress carried particular historical significance, as its debates directly influenced the republic's subsequent language reforms and intellectual trajectory. At the center of the discussions was the transition from the Arabic script to a Latin-based alphabet. Delegates emphasized that the Arabic script did not adequately reflect the phonological structure and vowel harmony characteristic of Turkic languages. Through the endorsement of "Latinization" based on the phonetic method, the Congress sought to bridge the disconnect between orthography and spoken language.

The proposed reform was therefore presented not merely as a technical adjustment, but as a necessary step toward educational accessibility, cultural modernization, and generational renewal. The Congress's recommendations resonated beyond Azerbaijan, shaping broader reforms within the Turkic world and culminating in the 1928 adoption of the Latin alphabet in Turkey through Law No. 1353. Often described as the "alphabet of the revolution," Latinization symbolized a conscious reorientation toward modern standards while addressing the growing gap between contemporary readers and earlier Arabic-based texts. A century later, the legacy of the 1926 Congress remains relevant in the context of globalization. Its emphasis on alphabet reform and literary standardization demonstrates how language policy functioned as an instrument of cultural preservation and historical evolution. The Baku Congress thus endures not only as a historical event, but as a foundational moment in shaping Azerbaijan's linguistic identity within both regional and global frameworks.

Key words: 1926 Baku Congress, Azerbaijani language, Latinization, alphabet reform, language policy, linguistic identity, Turkic world.

КОНГРЕСС БАКУ 1926 ГОДА ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Бакинский конгресс 1926 года представляет собой ключевой этап в формировании современной азербайджанской языковой идентичности. Проведённый в Баку, он стал первой масштабной научной попыткой координации и гармонизации лингвистического и культурного развития тюркоязычных народов Евразии. Для Азербайджана значение Конгресса было особенно существенным, поскольку его дискуссии и принятые решения непосредственно повлияли на последующие языковые реформы и направление интеллектуального развития республики. Центральное место в работе Конгресса занимал вопрос перехода от арабской графики к латинскому алфавиту. Делегаты аргументировали, что арабская письменность структурно не соответствует фонологической системе тюркских языков, в частности принципу сингармонизма. Поддержка латинизации, основанной на фонетическом принципе, рассматривалась как научно обоснованная мера по устранению несоответствия между орфографией и живой речью. Тем самым реформа интерпретировалась не только как техническое преобразование письменности, но и как необходимый шаг к модернизации системы образования, расширению грамотности и преодолению межпоколенческого разрыва. Рекомендации Конгресса оказали влияние далеко за пределами Азербайджана, способствовав масштабным реформам в тюркском мире и завершившись принятием в Турции в 1928 году Закона № 1353 о введении и применении турецких букв. Латинизация нередко характеризовалась как «алфавит революции», символизируя сознательную переориентацию на модернистские стандарты и разрыв с прежней имперской традицией письма.

Спустя столетие наследие Бакинского конгресса сохраняет научную и политико-культурную актуальность. В условиях глобализации он демонстрирует, что языковая политика способна выступать инструментом культурного самоопределения, институционального развития и исторической трансформации. Таким образом, Конгресс остаётся фундаментальным этапом в формировании языковой идентичности Азербайджана в региональном и глобальном измерении.

Ключевые слова: Конгресс Баку 1926 года, Азербайджанский язык, Латинизация, реформа алфавита, политика в отношении языка, языковая идентичность, Тюркский мир.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ TERMİNLƏRİN TƏHLİLİ

Svetlana Məmmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedoqoji Universiteti
https://ORCID.org/0001-0003-8216-3639
svetlanamammedova72@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Araşdırmalar göstərir ki, türk dillərindəki terminlər heç də bir-birinin eyni deyildir. Bunların arasında müxtəliflik çoxdur.

Terminlərin bir qismi əksər türk dillərində eyni məna və formada olduğu halda, bir çoxu isə az və ya çox dərəcədə fərqlənərək ancaq bir, yaxud bir neçə dil üçün başadüşüləndir. Bu cür fərqlər hətta ən yaxın qohum dillərdə də özünü göstərir. Oğuz yarımqrupu dillərinə məxsus olan türk və Azərbaycan dili nümunəsində bunu aydın görmək olar *(Qurbanov, 2019):*

Azərbaycanca	Türkcə
fonetika	səs bilgisi
fonem	səslik
lüğət tərkibi	kelme dağarcağı
semasiologiya	anlam bilgisi

Ümumiyyətlə, türk dillərində termin yaradıcılığı söz yaradıcılığının tərkib hissəsi kimi çətin bir formalaşma prosesi keçmişdir. Bu terminlər hər bir türk dil qrupunun öz fonetik-leksik tələblərinə uyğun formalaşmışdır.Türkiyə türkcəsinin terminologiyasında uzun müddət ərəb mənşəli terminlər hakim mövqe tutmuşdur. XIX əsrdə Fransada təhsil alıb geri dönən ziyalıların təsiri ilə fransız mənşəli sözlər, o cümlədən terminlər dildə üstünlük təşkil etmişdir.Eyni zamanda bu dövrdə Avropa mənşəli terminlərə ərəb mənşəli sözlərə qarşılıqlar axtaranlar da az olmamışdır. Bununla bağlı prof.dr.Tuncer Gülensoy bildirmişdir: "Türk dilinin qrammatikası ilə bağlı yazılmış tədqiqat işlərində Mahmud Kaşğarlıdan başlamış məlum zamana qədər ərəb dilinin qanunları əsas götürülmüş, sonrakı dövrlərdə isə qərb dillərinin qrammatikasının əsasında Türkçənin qrammatikası tərtib olunmuşdur" *(Gülensoy, 2011).* Türk dillərində bəzi sözlər var ki, onların qarşılığı kimi bəzi alınma sözlərdən istifadə edilmişdir. Məsələn, Türkiyə türkçəsində: həndəsə-geometri; təşəkkür-mersi; siyasət-politika; təminat-garanti; iqtisadiyyat- ekonomi və s. Digər dillərdən söz almaq asandır, amma o dil üçün təhlükəli bir üsuldur. Bu dillər sanki digər dillərdən söz almağı öyrənir. Dil digər dillərdən hazır söz almağa alışır və özü yeni söz yaratmağa cəhd də göstərmir. Ərəb dilinin Türkiyə türkcəsi üzərindəki təsiri nəticəsində Osmanlı Türkcəsi dövründə yeni anlayışların qarşılığı üçün söz və ya termin yaratmaq ehtiyacı olmuşdur. Yeni yaranan anlayışların sözlə ifadəsi üçün ərəb dilinin lüğət tərkibindən istifadə edilmişdir. "Təyyarə" üçün "tayr" kökündən tayyar, "planet" üçün "seyr" kökündən səyyarə kimi

sözləri göstərmək olar.

Açar sözlər: terminlər, neologizmlər, söz və ifadə vasitələri, türk dilləri

ANALYSIS OF TERMS IN TURKISH LANGUAGES

Studies show that the terms in the Turkic languages are not at all identical. There is a lot of diversity among them.

While some of the terms have the same meaning and form in most Turkic languages, many differ to a greater or lesser extent and are understandable only for one or a few languages. Such differences are evident even in the most closely related languages. This can be clearly seen in the example of the Turkish and Azerbaijani languages, which belong to the Oghuz subgroup of languages *(Qurbanov, 2019)*:

İn Azerbaijan	İn Turkey
Phonetics	sound information
Phoneme	sound
vocabulary	composition vocabulary
semantic	knowledge of semasiology

In general, term creation in Turkic languages has undergone a difficult process of formation as an integral part of word creation. These terms have been formed in accordance with the phonetic-lexical requirements of each Turkic language group. For a long time, terms of Arabic origin have dominated the terminology of Turkish Turkish. In the 19th century, under the influence of intellectuals who studied in France and returned, French words, including terms, dominated the language. At the same time, there were many people who searched for Arabic words for terms of European origin during this period. In this regard, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy stated: "In the research works written on the grammar of the Turkish language, starting from Mahmud Kashgarli until a certain time, the laws of the Arabic language were taken as the basis, and in later periods, the grammar of Turkish was compiled on the basis of the grammar of Western languages" *(Gülensoy, 2011)*. There are some words in Turkish languages that have been used as their equivalents by some borrowed words. For example, in Turkish Turkish: geometry-geometry; gratitude-mercy; politics-politics; guarantee-guarantee; economic-economics etc. Borrowing words from other languages is both an easy and a dangerous method for that language. These languages learn to borrow words from other languages as if. The language gets used to borrowing ready-made words from other languages and does not even try to create new words on its own. As a result of the influence of the Arabic language on Turkish, there was a need to create words or terms for new concepts during the Ottoman Turkish period. The vocabulary of the Arabic language was used to express the newly emerging concepts in words. For example, words such as tayyar from the root "tayr" for "aircraft", and seyyara from the root "seyr" for "planet" can be cited.

Key words: terms, neologisms, words and expressions.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ƏLİFBA MƏSƏLƏSİ

Yeganə Qasımova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
yegana0111@gmail.com
https://ORCID.org/0009-0005-5816-1776
Azərbaycan /Bakı

26 fevral-5 mart 1926-cı ildə 131 nümayəndənin iştirakı ilə Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının elmi və mədəni tarixində xüsusi yer tutur. Bu qurultay təkcə dilçiliklə bağlı elmi toplantı deyil, türk xalqlarının gələcək inkişafı, ortaq mədəni dəyərləri, təhsil sistemi və yazı məsələləri üzərində fikir mübadiləsi meydanı idi.

Qurultayda türk dilləri ilə bağlı yeddi əsas problem müzakirə olunmuşdu və onların sırasında əlifba məsələsi birinci yerdə dayanırdı. Əlifba ilə bağlı veriləcək qərar gələcək nəsillərin necə oxuyacağına, necə yazacağına və hansı yazılı ənənə ilə formalaşacağına təsir edəcəkdi. Buna görə də əlifba məsələsi qurultayda sadə texniki problem deyil, strateji mədəni məsələ kimi müzakirə olunurdu. Hələ 1922-ci ildə XKS yanında "Yeni türk əlifba komitəsi"nin yaradılması artıq latın qrafikasına keçidin dövlət səviyyəsində dəstəkləndiyini göstərirdi. "Yeni yol" qəzetinin yeni əlifba ilə çap olunması və 1924–25-ci tədris ilindən məktəblərin birinci siniflərində bu əlifbanın tətbiqi də göstərir ki, qurultaya qədər latın qrafikası yalnız nəzəri layihə deyildi, artıq ictimai sınaq mərhələsinə daxil olmuşdu.

Qurultayın məqsədi türk xalqları arasında daha geniş elmi və mədəni əlaqə qurmaq idi. Bu səbəbdən ortaq əlifba ideyası türk xalqlarının bir-birini daha asan oxuya və anlaya bilməsi ilə əlaqələndirilirdi. Bakı qurultayında ortaq əlifba və dil birliyi mövzuları elmi müstəvidə ümumtürk mədəni yaxınlaşmasının tərkib hissəsi kimi düşünülmüşdü.

Səsverməyə əsasən 101 nümayəndə latın qrafikalı əlifbanın lehinə, 7 nəfər ərəb əlifbasında qalmağın lehinə səs vermiş, 9 nəfər isə bitərəf mövqe tutmuşdu. Sonrakı illərdə latınlaşmanın daha geniş coğrafiyada tətbiqi də göstərdi ki, Bakı Qurultayında qəbul edilən mövqe tarixi baxımdan dönüş nöqtəsi olmuşdu.

I Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsi yazı texnikası çərçivəsindən çıxaraq maarifin inkişafı, milli düşüncənin formalaşması, klassik irsə münasibət və ümumtürk mədəni yaxınlaşması məsələlərini özündə birləşdirirdi. Qurultay göstərdi ki, əlifba seçimi sadəcə qrafik seçim deyil, cəmiyyətin gələcək intellektual istiqamətini müəyyənləşdirən qərar, əslində dil, tarix, mədəniyyət və gələcək arasında əlaqə yaradan böyük düşüncə məsələsi idi.

Açar sözlər: əlifba, komitə, qurultay, xalq, nümayəndə.

THE ALPHABET İSSUE AT THE FİRST TURKOLOGİCAL CONGRESS

The First Turkological Congress, held in Baku from February 26 to March 5, 1926, with the participation of 131 delegates, occupies a special place in the scientific and cultural history of Turkic peoples. This congress was not merely a scientific meeting on linguistics; it also served as a platform for exchanging ideas on the future development of Turkic peoples, their shared cultural values, education system, and writing issues.

At the congress, seven major problems related to Turkic languages were discussed, and among them, the issue of the alphabet held the foremost position. The decision to be made regarding the alphabet would influence how future generations would read, write, and develop within a particular written tradition. Therefore, the alphabet issue was discussed not as a simple technical matter but as a strategic cultural concern. The establishment of the "New Turkic Alphabet Committee" under the Council of People's Commissars in 1922 already indicated that the transition to the Latin script was supported at the state level. The publication of the newspaper "Yeni Yol" in the new alphabet and its introduction into the first grades of schools starting from the 1924–25 academic year demonstrate that, even before the congress, the Latin script had moved beyond a theoretical project and entered the stage of public experimentation.

The aim of the congress was to establish broader scientific and cultural connections among Turkic peoples. For this reason, the idea of a common alphabet was associated with enabling Turkic peoples to read and understand each other more easily. At the Baku Congress, the issues of a common alphabet and language unity were considered within the scientific framework as an integral part of pan-Turkic cultural rapprochement.

According to the voting results, 101 delegates supported the Latin-based alphabet, 7 voted in favor of retaining the Arabic script, and 9 remained neutral. The wider adoption of Latinization in subsequent years across a broader geography demonstrated that the position adopted at the Baku Congress became a historical turning point.

At the First Turkological Congress, the alphabet issue went beyond the boundaries of writing technique and encompassed the development of education, the formation of national consciousness, attitudes toward classical heritage, and pan-Turkic cultural convergence. The congress showed that the choice of alphabet is not merely a graphic preference, but a decision that determines the intellectual direction of society, essentially linking language, history, culture, and the future.

Key words: alphabet, committee, congress, people, delegate.

LİNQVOKULTUROLOJİ ASPEKTDƏ ARXAİZMLƏRİN QORUNMASI VƏ DİL YADDAŞI

Sevinc Əhmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Unversiteti
https://ORCID.org/0000-0002-3409-0951
sevincasger@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Müasir dilçilikdə dilin yalnız struktur və qrammatik sistem kimi deyil, həm də mədəni fenomen kimi öyrənilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bu baxımdan linqvokulturologiya dil və mədəniyyətin qarşılıqlı təsirini araşdıran mühüm elmi istiqamət kimi formalaşmışdır. Dil xalqın tarixi inkişaf yolunu, milli düşüncə tərzini və mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirən mürəkkəb semiotik sistemdir.

Linqvokulturologiya dil və mədəniyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqəni tədqiq etməklə dilin tarixi qatlarını və mədəni yaddaşını öyrənir. Bu kontekstdə arxaizmlər – dilin əvvəlki inkişaf mərhələlərindən qorunub saxlanılan leksik və qrammatik vahidlər – xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Arxaik söz və ifadələr yalnız dil tarixinin faktı deyil, həm də xalqın dünyagörüşünün, estetik təfəkküründün və sosial təcrübəsinin daşıyıcısıdır. Onlar milli şüurun formalaşmasında mühüm rol oynayaraq dil yaddaşının əsas komponentlərindən birini təşkil edir *[Kazımov, 2010:78]*.

Arxaizmlər dilin tarixi qatını təşkil edir və keçmiş dövrlərin sosial-mədəni reallığını əks etdirir. Onların qorunması milli yaddaşın davamlılığını təmin edir. Müasir dildə aktiv işlənməyən, lakin əvvəlki tarixi mərhələlərdə geniş istifadə olunmuş söz və ifadələr arxaizm kimi səciyyələndirilir.

Arxaizmlərin qorunması vasitəsilə xalqın keçmiş həyat tərzi, inancları və dəyərlər sistemi müasir dövrə ötürülür. Xüsusilə folklor və klassik ədəbi mətnlərdə yaşayan arxaik vahidlər mədəni şüurun və milli kimliyin göstəricisi kimi çıxış edir *[Hacıyev, 2001:234]*. Bu baxımdan dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də kollektiv yaddaşın qorunma mexanizmidir.

Tarixi leksikanın öyrənilməsi dilin semantik inkişafını izləməyə və milli-mənəvi dəyərlərin ifadə formalarını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Dil vahidləri – xüsusilə atalar sözləri, deyimlər və arxaizmlər – xalqın kollektiv yaddaşını qoruyan mühüm vasitələrdir.

Müasir mərhələdə elektron lüğətlər və dil korpusları arxaizmlərin sistemli şəkildə toplanması və təhlili üçün geniş imkanlar yaradır. Təhsil prosesində tarixi leksikaya diqqətin artırılması mədəni yaddaşın davamlılığını təmin edən mühüm amillərdəndir.

Beləliklə, arxaizmlərin qorunması yalnız dilçilik baxımından deyil, həm də mədəni və tarixi identitetin saxlanılması baxımından aktual elmi və ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: linqvokulturologiya, arxaizmlər, dil yaddaşı, mədəni identitet, tarixi leksika, milli kimlik.

PRESERVATION OF ARCHAISMS AND LINGUISTIC MEMORY IN THE LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT

In modern linguistics, the study of language not only as a structural and grammatical system but also as a cultural phenomenon has gained particular relevance. In this regard, linguoculturology has emerged as an important scientific field investigating the interaction between language and culture. Language reflects the historical development of a people, their national mindset, and their spiritual values.

Linguoculturology examines the historical layers of language and cultural memory through the study of the relationship between language and culture. In this context, archaisms −lexical and grammatical units preserved from earlier stages of language development − are of special significance. Archaic words and expressions are not merely facts of linguistic history; they also serve as carriers of a people's worldview, aesthetic perception, and social experience. They play an important role in shaping national consciousness and constitute one of the main components of linguistic memory *[Kazımov, 2010:78]*.

Archaisms form the historical layer of language and reflect the socio-cultural realities of past periods. Their preservation ensures the continuity of national memory. Through archaisms, a nation's former way of life, beliefs, and value system are transmitted to the present. Archaic elements preserved especially in folklore and classical literary texts function as indicators of cultural and national identity *[Hacıyev, 2001:234]*.

At the present stage, electronic dictionaries and language corpora provide broad opportunities for the systematic collection and analysis of archaisms. Increasing attention to historical vocabulary in the educational process is an important factor in ensuring the continuity of cultural memory. Thus, the preservation of archaisms is relevant not only from a linguistic perspective but also in terms of safeguarding cultural and historical identity.

Key words: linguoculturology, archaisms, linguistic memory, cultural identity, historical vocabulary, national identity.

OʻZBEK, OZARBAYJON VA TURK TILLARIDA MODAL SOʻZLAR TASNIFI

Ziyodin Hatamov
Filologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Samarqand davlat universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-8004-9652
ziyodinhatamov@gmail.com
Oʻzbekiston/Samarqand

Turkiy tillar oilasida modal soʻzlarning grammatik maqomi va tasnifi hamon munozarali masala boʻlib qolmoqda. Ushbu tadqiqotda oʻzbek, Ozarbayjon va turk tillarida – bir ona tilning lahjalarida – modal soʻzlarning morfologik maqomi, semantik tasnifi va sintaktik xususiyatlari qiyosiy-tipologik aspektda tahlil qilinadi. Tadqiqot muammosi shundan iboratki, uchala tilda ham mavjud boʻlgan ushbu birliklar uchun yagona tasnifiy yondashuv ishlab chiqilmagan, bu esa turkiy tillarni qiyosiy oʻrganishda va mashina tarjimasi tizimlarini rivojlantirishda ma'lum toʻsiqlar paydo qiladi.

Oʻzbek tilshunosligida modal soʻzlar mustaqil soʻz turkumi sifatida tan olingan va ishonch, tahmin, afsus, istak, xulosa, misol keltirish, tartib bildiruvchi kabi yettita semantik guruhga ajratilgan *(Oʻzbek tili grammatikasi, 1975; Nurmonov, Rasulov, 1992)*. Ozarbayjon tilshunosligida esa ular yordamchi soʻz turkumi sifatida koʻrib chiqilib, olti semantik guruhga boʻlinadi: tasdiq, gumon, oʻxshatish, natija, fikr manbayi va tartib bildiruvchilar *(Hüseynzade, 2007; Ipek, 2019; Demirdag, 2021)*. Turk tilshunosligida esa yagona qarash yoʻq: bir qator olimlar bu soʻzlarni mustaqil soʻz turi – zarf (belirteç) deb hisoblasa *(Banguoglu, 1974; Gençken, 1979; Korkmaz, 2019)*, boshqalari ularni yordamchi soʻz – edat (edat) sifatida tavsiflaydi *(Mehmedoglu, 2006)*. Bu nomuvofiqliklar sababi turk tilshunosligining Gʻarb va klassik Usmonli anʻanalariga tayanishiga borib taqalsa, oʻzbek va ozarbayjon tilshunosligi esa rus tilshunoslik maktabi taʻsiriga bo'lganidir.

Sintaktik jihatdan ham farqlar yaqqol koʻzga tashlanadi. Oʻzbek va ozarbayjon tillarida modal soʻzlar kirish soʻz vazifasini bajarib, gap qurilishidan tashqaridagi qisim hisoblanadi *(Karahan, 2010)*. Turk tilida esa ular zarf sifatida tasniflanganda gapda zarflama boʻlagi boʻla oladi *(Banguoglu, 1974)*. Taklifimiz shuki, modal soʻzlarni turkiy tillar miqyosida bir xilda belgilash uchun quyidagi uchta mezon majburiy hisoblanishi kerak: 1) nominativ funksiyaning yoʻligi – modal soʻzlar biron-bir savolga javob boʻlmaydi; 2) morfologik oʻzgarmaslik – ular kelishik, son va shaxs qoʻshimchalarini olmaydi; 3) sintaktik avtonomiya – gap boʻlaklari bilan sintaktik aloqaga kirmaydi. Ushbu mezonlar asosida turkiy tilshunoslikda modal soʻzlarni yagona funktsional-semantik kategoriya sifatida ajratish va ular uchun umumiy teglash tizimini yaratish, turkiy tillarning umumiy grammatikasini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Kalit soʻzlar: modallik, modal soʻzlar, turkiy tillar, morfologik tasnif, qiyosiy

tilshunoslik, kirish soʻz, sintaktik avtonomiya.

CLASSIFICATION OF MODAL WORDS IN UZBEK, AZERBAIJANI AND TURKISH

The grammatical status and classification of modal words in the Turkic language family remains a debated issue. This study examines the morphological status, semantic classification, and syntactic characteristics of modal words in Uzbek, Azerbaijani, and Turkish –dialects of a common linguistic origin – from a comparative-typological perspective. The core problem lies in the absence of a unified classificatory approach for these units across all three languages, which creates certain obstacles for comparative Turkic studies and the development of machine translation systems.

In Uzbek linguistics, modal words are recognized as a distinct part of speech and divided into seven semantic groups: certainty, conjecture, regret, wish, conclusion, exemplification, and sequence *(Uzbek Grammar, 1975; Nurmonov, Rasulov, 1992)*. In Azerbaijani linguistics, they are treated as auxiliary words and classified into six semantic groups: affirmation, conjecture, comparison, conclusion, source of opinion, and sequence *(Huseynzade, 2007; Ipek, 2019; Demirdag, 2021)*. In Turkish linguistics, no unified approach exists: some scholars classify these words as independent words — adverbs (belirteç) *(Banguoglu, 1974; Gençken, 1979; Korkmaz, 2019)*, while others treat them as particles (edat) *(Mehmedoglu, 2006)*. This inconsistency stems from the fact that Turkish linguistics developed on the basis of Western and classical Ottoman models, whereas Uzbek and Azerbaijani linguistics were more strongly influenced by the Russian linguistic tradition.

Syntactic differences are equally notable. In Uzbek and Azerbaijani, modal words function as parenthetical elements and are not considered sentence members *(Karahan, 2010)*. In Turkish, when classified as adverbs, they can serve as adverbial modifiers within the sentence *(Banguoglu, 1974)*. The analysis indicates that three criteria should be adopted as mandatory for identifying modal words across Turkic languages: 1) absence of nominative function – modal words cannot answer any interrogative; 2) morphological invariability – they do not take case, number, or person suffixes; 3) syntactic autonomy – they do not enter into syntactic relations with other sentence members. Based on these criteria, establishing modal words as a unified functional-semantic category across Turkic linguistics, developing a common tagging system, and creating a unified grammar of Turkic languages will be of great significance.

Key words: modality, modal words, Turkic languages, morphological classification, comparative linguistics, parenthetical words, syntactic autonomy.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN TEHRAN DİALEKTİNƏ FONETİK TƏSİRLƏRİNƏ DAİR

Cavanşir Məmmədzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0007-6451-6566
mhjavanshir@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycan və fars dilləri arasında qarşılıqlı təsir xalqların əsrlər boyu birgə yaşayışından, müxtəlif sahələrdə əlaqə və münasibətlər qurmasından qaynaqlanmışdır. Bu əlaqələr zəminində Azərbaycan dilindən fars dilinə müxtəlif leksik laylara məxsus sözlər və qrammatik ünsürlər keçmişdir. Azərbaycan-türk dilinin İranın ayrı-ayrı dialektlərinə təsirləri özünü müxtəlif formalarda və səviyyələrdə göstərmişdir. Fars danışıq dili sayılan Tehran dialektində türk dilləri üçün əsas fonetik qanunlardan olan səslərin uyuşması hadisəsini həmin təsirlər sırasında qeyd etmək olar.

İltisaqi dillər üçün səciyyəvi hesab olunan ahəng qanunu, o sıradan Azərbaycan dilində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Lakin *fars dilinin fonetik xüsusiyyətlərindən biri, istər ədəbi dildə və istərsə də danışıq dilində ahəng qanununun mövcud olmamasıdır* (*Hatəmi N. Fars danışıq dili. Bakı, 1965, s.11)*. Fars ədəbi dilinə ən yaxın olan Tehran dialektində baş verən assimilyasiya prosesi dil və dodaq ahənginə əsaslanır. Bəzi sözlərin asanlıqla bölünə bilən hissələrində müxtəlifcinsli saitlərin işlənməsi danışıqda assimilyasiya prosesinə şərait yaradır. Məsələn, bəhar // bahar, nəhar // nahar, çəhar // çahar, lehaf // lahaf, məcal // macal, tə`arof // ta`arof və s. Eyni fonetik hadisəyə birinci hecasında [o] və ikinci hecasında [u] saitlərinin işləndiyi sözlərdə də rast gəlinir. Məsələn, xoruc // xuruc, morur // murur, foruğ // furuğ, zohur // zuhur, foruş // furuş və s. Tehran dialektində assimilyasiya hadisəsi İran mənşəli sözlərlə yanaşı alınma sözlərdə də aydın müşahidə edilir.

D.Rəhimova bu spesifikliyi *Azərbaycan-türk dili ahəng qanununun fars danışıq dilinə təsiri...* (*Rəhimova D. Müasir fars dilində Azərbaycan-türk sözləri. Bakı, 1998, s.11)*, N.Hatəmi isə *... danışıq dilində, ümumiyyətlə, tələffüzün asanlaşmasına xidmət edən fonetik qanun...* kimi qiymətləndirir *(Yenə orada, s.11)*.

Tehran dialektində yaranan assimilyasiya hadisəsi iltisaqiliyin bir təzahürüdür. Şübhəsiz ki, bu prosesin formalaşmasında Azərbaycan-türk dilinin ahəng qanununun fars danışıq dilinə təsiri başlıca amillərdən hesab olunur. Bu təsir özünü, əsasən, Azərbaycan türkcəsinin Təbriz, Urmiya, Zəncan, Ərdəbil, Qəzvin kimi dialekt və şivələri vasitəsilə dolayı yolla göstərir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, Tehran dialekti, fonetika, assimilyasiya, iltisaqilik.

ON THE PHONETIC INFLUENCES OF THE AZERBAIJAN LANGUAGE ON THE TEHRAN DIALECT

The mutual influence between the Azerbaijani and Persian languages stems from the centuries-long coexistence of the peoples and the establishment of contacts and relationships in various fields.

On the basis of these contacts, words and grammatical elements belonging to various lexical layers have passed from the Azerbaijani language to the Persian language. The influence of the Azerbaijani-Turkish language on individual dialects of Iran has manifested itself in various forms and levels. Among these influences, one can mention the phenomenon of consonant sounds in the Tehran dialect, which is considered a spoken Persian language, which is one of the basic phonetic laws for Turkic languages.

The law of harmony, which is considered typical for agglutinative languages, is of particular importance in the Azerbaijani language. However, *one of the phonetic features of the Persian language is the absence of the law of harmony, both in the literary language and in the spoken language (Hatami N. Persian spoken language. Baku, 1965, p.11).* The assimilation process that takes place in the Tehran dialect, which is closest to the Persian literary language, is based on the harmony of the tongue and lips. The use of vowels of different genders in the easily divisible parts of some words facilitates the process of assimilation in speech. For example, bahār // bāhār, nahār // nāhār, čahār // čāhār, lehāf // lāhāf, majāl // mājāl, ta`ārof // tā`ārof etc. The same phonetic phenomenon is also found in words that use the vowels [o] in the first syllable and [u] in the second syllable. For example, xoruj // xuruj, morur // murur, foruq // furuq, zohur // zuhur, foruš // furuš etc.

In the Tehran dialect, the phenomenon of assimilation is clearly visible in words of Iranian origin as well as in borrowed words.

D.Rahimova evaluates this specificity as *the influence of the Azerbaijani-Turkish harmony law on the Persian spoken language... (Rahimova D. Azerbaijani-Turkish words in modern Persian. Baku, 1998, p.11)*, while N. Hatemi evaluates it as ... *a phonetic law that serves to facilitate pronunciation in the spoken language in general... (Ibid., p.11).*

The assimilation phenomenon that occurred in the Tehran dialect is a manifestation of agglutinative language. Undoubtedly, the influence of the harmony law of the Azerbaijani-Turkish language on the Persian spoken language is considered one of the main factors in the emergence of this process. This influence manifested itself mainly indirectly through the dialects of Azerbaijani-Turkish, such as Tabriz, Urmia, Zanjan, Ardabil and Gazvin.

Key words: Azerbaijani language, Tehran dialect, phonetics, assimilation, agglutinative language.

XV ƏSR OĞUZ YAZILI ABİDƏLƏRİNDƏ SEMANTİK ARXAİZMLƏR VƏ ONLARIN TARİXİ TƏKAMÜLÜ

Arzu İsgəndərzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://Orcid.org/0000-0002-2068-736X
arzu.isgandarzada@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Məqalə türk dillərinin tarixi leksikologiyasının ən mühüm mərhələlərindən biri olan oğuz yazılı abidələrinin dil xüsusiyyətlərinə həsr edilmişdir. Məqalədə XV əsr oğuz abidələrində, xüsusilə klassik divanlarda və dövrün epik nümunələrində (Qazı Bürhanəddin "Divan"ı, Nəsimi "Divan"ı, Əhmədinin "Cəmşidnamə" əsəri) rast gəlinən leksik vahidlər sinxron və diaxron aspektlərdən təhlil olunur. Semantik arxaizm anlayışı sözün fonetik tərkibinin qorunub saxlanılmasına baxmayaraq, onun ifadə etdiyi ilkin anlayışın müasir dildə fərqli və ya məhdud məna ilə əvəzlənməsi prosesini əhatə edir.

Tədqiqat çərçivəsində *aş, ər, kişi, oğlan, yimiş* kimi leksik vahidlərin semantik təkamülü müqayisəli-tarixi metod əsasında təhlil edilir. Tədqiq edilən sözlər yalnız XV əsr oğuz abidələri ilə məhdudlaşdırılmamış, eyni zamanda qədim türk yazılı abidələrinin materialları, eləcə də müasir Azərbaycan və türk dillərinin dialekt və şivələri əsasında müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır. Bu yanaşma sözlərin həm diaxron inkişafını, həm də müxtəlif dil qatlarında qorunub saxlanmış semantik xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan vermişdir.

Müəyyən olunur ki, bu leksik vahidlər qədim türk dillərində daha geniş və çoxşaxəli semantikaya malik olmuş, müasir Azərbaycan ədəbi dilində isə əsasən semantik daralma prosesinə məruz qalmışdır. Məsələn, *oğlan* leksemi abidələrin dilində "övlad", "uşaq" kimi ümumi mənada işlənmiş, zamanla isə "erkək" və "erkək uşaq" semantikasında sabitləşmişdir; *kişi* sözü isə "insan" ümumi mənasından cins bildirən vahid səviyyəsinə qədər daralmışdır. Bununla yanaşı, bəzi leksik vahidlərin müxtəlif türk dillərində və dialektlərdə qədim semantikalarını qoruyub saxladığı müşahidə olunur.

Araşdırma göstərir ki, semantik dəyişmələr yalnız dil daxili proseslərlə deyil, həm də sosial, mədəni və tarixi amillərlə sıx bağlıdır. Bu baxımdan semantik arxaizmlərin öyrənilməsi türk dillərinin tarixi inkişafını, eləcə də dilin cəmiyyətlə qarşılıqlı münasibətini anlamaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: semantik arxaizm, oğuz türkcəsi, tarixi semantika, leksik inkişaf, türk dilləri.

SEMANTIC ARCHAISMS IN 15TH-CENTURY OGHUZ WRITTEN MONUMENTS AND THEIR HISTORICAL EVOLUTION

The article is devoted to the linguistic features of Oghuz written monuments, representing one of the most significant stages in the historical lexicology of Turkic languages. Lexical units found in 15th-century Oghuz monuments, particularly in classical divans and epic narratives of the period – such as Kadi Burhaneddin's *Divan*, Nasimi's *Divan*, and Ahmedi's *Jamshidnama* – are analyzed from both synchronic and diachronic perspectives. The concept of semantic archaism refers to the process by which a word retains its phonetic structure while its original meaning is replaced by a different or more restricted meaning in the modern language.

Within the framework of this research, the semantic evolution of lexical units such as *aş*, *ər*, *kişi*, *oğlan*, and *yimiş* is analyzed using the comparative-historical method. The study is not limited to 15th-century Oghuz monuments; these words are also examined through a comparative analysis of earlier Turkic written sources, as well as the dialects and sub-dialects of modern Azerbaijani and other Turkic languages. This approach allows for the identification of both the diachronic development of the words and the semantic features preserved across different linguistic layers.

It is established that these lexical units originally possessed a broader and more multifaceted semantic range in ancient Turkic languages, whereas in modern Azerbaijani literary language they have primarily undergone semantic narrowing. For example, the lexeme *oğlan* was used in the language of the monuments in the general sense of "offspring" or "child," but over time it became stabilized with the meanings "male" and "boy." Similarly, the word *kişi* narrowed from its general meaning of "human being" to a term denoting a specific gender. Furthermore, it is observed that some lexical units have preserved their original semantics in various Turkic languages and dialects.

The research demonstrates that semantic changes are closely intertwined not only with internal linguistic processes but also with social, cultural, and historical factors. In this regard, the study of semantic archaisms is crucial for understanding the historical development of Turkic languages and the interplay between language and society.

Key words: semantic archaism, Oghuz Turkic, historical semantics, lexical development, Turkic languages.

MÜASİR DİL ŞÜURUNDA DİNİ KONSEPTLƏRİN TERMİNLƏŞMƏ POTENSİALI VƏ YENİ TERMİNOLOGİYANIN YARANMASINDA ONLARIN ROLU

Aysel Nuriyeva
müəllim
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-8762-6652
aysel.n@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

Konseptual yanaşmalar dilin müasir dilçilikdə yalnız ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda ictimai şüur, mədəni yaddaş və dünyagörüşün formalaşmasında mühüm rol oynayan kompleks bir sistem olduğunu göstərir. Bu yanaşmaya əsasən, dil insan təfəkküründün strukturlaşdırılmasında və reallığın qavranılmasında əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir və müxtəlif konseptual sahələrin ifadəsinə imkan yaradır. Bu baxımdan, dini konseptlər dil şüurunda xüsusi yer tutaraq həm fərdi, həm də kollektiv idrakın formalaşmasına təsir göstərir. Bu anlayışlar əsrlər boyu formalaşaraq zəngin semantik strukturlar yaratmış, müxtəlif tarixi mərhələlərdə fərqli məna qatları qazanmış və müxtəlif mədəni-ictimai kontekstlərdə aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Bu konseptlər yalnız dini mətnlərlə məhdudlaşmayaraq bədii ədəbiyyatda, fəlsəfi diskursda və gündəlik dil istifadəsində də geniş şəkildə təzahür edir, nəticədə onların semantik sahəsi daha da genişlənir.

Müasir dövrdə isə bu konseptlərin terminləşmə potensialı xüsusilə diqqətəlayiqdir. Belə ki, dini mənşəli anlayışlar yeni kommunikativ ehtiyaclara uyğun olaraq yenidən interpretasiya edilir, metaforik və konseptual genişlənmə yolu ilə müxtəlif sahələrə transfer olunur və nəticədə yeni terminoloji vahidlərin yaranmasına zəmin yaradır. Bu proses həm dilin dinamik inkişafını təmin edir, həm də terminologiyanın semantik zənginliyini artıraraq müxtəlif elmi və sosial diskurslarda daha dəqiq və ifadəli ünsiyyət imkanları formalaşdırır.

Dini konseptlərin terminləşməsi onların ilkin dini mənalarından uzaqlaşaraq daha geniş semantik sahələrdə istifadə olunması deməkdir. Bu proses dilin aktivliyini və onun ictimai-mədəni dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyətini nümayiş etdirir. Xüsusilə "cənnət" və "cəhənnəm" kimi konseptlər bu baxımdan diqqətəlayiq nümunələrdir. "Cənnət" anlayışı müasir diskursda yalnız dini məkan kimi deyil, ideal şərait, yüksək komfort və arzuedilən mühit kimi terminləşir. Terminləşmə prosesinin nəticəsi olaraq dini konseptlər abstrakt düşüncənin konkret və funksional ifadə vasitələrinə çevrilir, bu isə onların semantik strukturunun sabitləşməsi və müxtəlif diskurs sahələrinə uyğunlaşması ilə müşayiət olunur. Nəticə etibarilə, müasir terminologiyanın formalaşması prosesində teoloji konseptlər təkcə ilkin mənbə funksiyasını yerinə yetirmir, həm də terminlərin semantik inkişafını istiqamətləndirən, onların məna transformasiyasını və funksional yükünü müəyyən edən aparıcı amillərdən biri kimi

çıxış edir.

Açar sözlər: din, konsept, terminologiya, dil şüuru, diskurs.

THE TERMINOLOGICAL POTENTIAL OF RELIGIOUS CONCEPTS IN MODERN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS AND THEIR ROLE IN THE FORMATION OF NEW TERMINOLOGY

Conceptual approaches show that language in modern linguistics is not only a means of communication, but also a complex system that plays an important role in the formation of social consciousness, cultural memory and worldview. According to this approach, language acts as one of the main tools in the structuring of human thinking and perception of reality and allows for the expression of various conceptual areas. In this regard, religious concepts occupy a special place in linguistic consciousness, influencing the formation of both individual and collective cognition. Religious concepts have been formed over the centuries, creating rich semantic structures, acquiring different layers of meaning at different historical stages and maintaining their relevance in various cultural and social contexts. These concepts are not limited to religious texts, but are also widely manifested in fiction, philosophical discourse and everyday language use, as a result of which their semantic field is expanding further.

Currently, the terminological potential of these concepts is particularly noteworthy. Thus, concepts of religious origin are reinterpreted in accordance with new communicative needs, transferred to various fields through metaphorical and conceptual expansion, and ultimately create the basis for the creation of new terminological units. This process both ensures the dynamic development of the language and, by increasing the semantic richness of terminology, forms more precise and expressive communication opportunities in various scientific and social discourses.

The terminologization of religious concepts is characterized by their usage in wider and more diverse semantic areas, moving away from their original sacral meanings. This process illustrates how dynamic language is and its ability to adapt to socio-cultural changes. Particularly, concepts such as "heaven" and "hell" are notable examples in this regard. The concept of "heaven" is termed both as a religious space and in modern discourse as ideal conditions, high comfort and a desirable environment. As a result of the terminological process, religious concepts become concrete and functional means of expression of abstract thought, which is accompanied by the stabilization of their semantic structure and adaptation to various areas of discourse. Consequently, in the formation process of modern terminology, theological concepts not only perform the function of the initial source, but also act as one of the leading factors that direct the semantic development of terms, determine their meaning transformation and functional load.

Key words: religion, concept, terminology, linguistic consciousness, discourse.

RUNİK YAZI ƏNƏNƏSİNDƏ TÜRK VƏ ETRUSK İŞARƏLƏRİNİN PARALELLİYİ

Elnarə Əhmədova
baş müəllim
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCİD.org/0000-0002-7413-7785
Azərbaycan/Sumqayıt

Minillik yazı mədəniyyətinə malik xalqlardan biri olan türklər qədim zamanlardan runik əlifbasdan istifadə etmişlər. Təkcə türklər deyil, həm də etrusklar, gotlar və skandinav xalqları daxil olmaqla, bir çox qədim xalqlar yazı sistemlərinə runik əlifbanı tətbiq etmişlər. E.ə. VIII əsrdə meydana çıxan və müasir latın əlifbasının inkişafına təkan verən etrusk əlifbası ilkin olaraq 21 hərfdən ibarət olmuş, e.ə. IV–III əsrlərdə iki əlavə simvolun daxil edilməsi ilə runların sayı 23-ə çatdırılmışdır. Etrusk əlifbası fonografik əlifbadır, lakin bəzi ligaturlar (ts, kh, ks) və sillabik işarələr də mövcud idi. Həmçinin 38 işarədən ibarət türk əlifbasında da ligaturlara və sillabik işarələrə rast gəlinir (ᛗ (lt/ld), ᛞ (bş), ᛍ (nd/nt), (ᛅ (ab), ᛇ (ok), ᛟ (eb), ᛏ (at) və s.

Runların formalarında əhəmiyyətli oxşarlıqlar mövcuddur. Bəzən bu runlar eyni deyil, fərqli səsləri ifadə edir. Etrusk yazısının güzgü effekti ilə yazıldığını nəzərə alsaq, işarələrin, əslində, eyni formaya malik olduğu qənaətinə gəlmək olar, məsələn: ᚲ və ᚳ; ᛚ və ᛎ; ᚠ və ᚡ. Miladdan sonra IV əsrə qədər Etrusk əlifbasında [nç] səsini ifadə etmək üçün ᚷ işarəsindən istifadə olunub; bu simvol qədim Türk əlifbasında da ligatur olmaqla [nç] səsbirləşməsini göstərmişdir. Məsələn: ᚴ simvolu Etrusk əlifbasında [kh] səsbirləşməsini ifadə edirdisə, qədim türk əlifbasında oxşar [ç] səsini, ayrıca yazıldıqda "iç" sözünü bildirirdi. ᚸ simvolu Etrusk dilində [ks] səslərini, türk dilində incə [d]-ni işarə etmişdir. Eyni forma və yazı istiqamətinə malik, lakin fərqli səsləri ifadə edən runlara aşağıdakılar daxildir:

ᛊ (s) - ᛇ (a, e); ᚲ (g) - ᚳ (n); ᛈ (e) - ᚸ (g); ᛚ (l) - ᛎ (l); ᛞ (d) - ᛑ (y); ᛘ (n) - ᛙ (ü); ᛗ (ş) - ᛗ (lt)); ᛜ (f) -ᛜᛍ (nt/nd); ᛞ (sh) - ᛞ (bsh);.

Qədim türk əlifbasının sağdan sola yazılması, həmçinin hərflərin forması, cümlələri ayıran işarələr də onun Etrusk əlifbası ilə oxşarlığı fikrini doğrulayan xüsusiyyətlərdir.

Açar sözlər: əlifba, etrusk, türk, qədim türk əlifbası, etrusk əlifbası.

PARALLELİSM OF TURKİC AND ETRUSCAN SİGNS İN THE RUNİC SCRİPT TRADİTİON

The Turks, one of the peoples with a millennia-old writing culture, have used the runic alphabet since ancient times. Not only the Turks, but also many ancient peoples, including the Etruscans, Goths and Scandinavian peoples, adopted the runic alphabet for

their writing systems. B.C. The Etruscan alphabet, which emerged in the 8th century BC and spurred the development of the modern Latin alphabet, initially consisted of 21 letters. The number of runic characters was increased to 23 with the inclusion of two additional symbols in the 4th-3rd centuries BC. The Etruscan alphabet is a phonographic alphabet, but some ligatures (ts, kh, ks) and syllabic signs also existed. Ligatures and syllabic signs are also found in the 38-sign Turkic alphabet (𐰾 (lt/ld), 𐰻 (bş), 𐰽 (nd/nt), (𐰀 (ab), 𐰴 (ok), 𐰆 (eb), 𐰇 (at) and so on.

There are significant similarities in the shapes of the runes. Sometimes these runes are not the same, representing different sounds. Considering that the Etruscan script was written with a mirror effect, it can be concluded that the signs actually have the same shape, for example: 𐰍 and 𐰏; 𐰴 and 𐰶; 𐰋 and 𐰑. Until the 4th century AD, the Etruscan alphabet used the sign 𐰚 to represent the sound [nç]; this symbol, also a ligature in the ancient Turkic alphabet, indicated the consonant cluster [nç]. For example, while the symbol 𐰉 represented the consonant cluster [kh] in the Etruscan alphabet, in the Old Turkic alphabet it represented the similar sound [ç], or the word "iç" when written on its own. The 𐰗 symbol represented [ks] in Etruscan and a soft [d] in Turkic. Runes with the same shape and writing direction but which represent different sounds include:

𐰯 (s) - 𐰼 (a, e); 𐰍 (g) - 𐰏 (n); 𐰃 (e) - 𐰖 (g); 𐰴 (l) - 𐰶 (l); 𐰋 (d) - 𐰋 (y); 𐰣 (n) - 𐰣 (ü); 𐰾 (sh) - 𐰾 (lt)); 𐰉 (f) -𐰉𐰽 (nt/nd); 𐰻 (sh) - 𐰻 (bsh);.

The right-to-left writing of the ancient Turkic alphabet, as well as the shape of its letters and the punctuation marks separating sentences, are features that confirm its similarity to the Etruscan alphabet.

Key words: alphabet, Etrusc, Turkish, ancient Turkic alphabet, Etruscan alphabet.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA QASIM TINISTANOVUN YENİ ƏLİFBAYA KEÇİD HAQQINDA FİKİRLƏRİ

Vaqif İsrafilov
dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0029045-4940
israfilovvaqif@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəllərində bir sıra cəmiyyətlər yaranmış və bu cəmiyyətə üzv olan türkoloqlar yığışıb öz fikirlərini bölüşərək Türkoloji Qurultay çağırmaq ideyasını irəli sürürdülər. O vaxtkı sovet ittifaqının siyasi rejimi bu məsələyə laqeyd yanaşırdı. Mərkəz Qurultayın Bakıda keçirilməsi nəzərdə tutur. Azərbaycanda 1922-ci ildən başlayaraq əlifba komissiyası yaradılıb. Bu əlifba komitəsi latın qrafikalı əlifbaya keçmək uğrunda mübarizə aparır. Müsəlman dünyasında qədim zamanlardan ərəb əlifbası qəbul olunubdur. Onun çətinlikləri barədə M.Füzuli, M.F.Axundov yorulmadan fikirlər söyləmişdir.

İlk dəfə olaraq azərbaycanlılar ərəb əlifbasını daha rahat hesab olunan latın əlifbası ilə əvəz etmək bu yolda ilk addım atırlar. Qasım Tınıstanov məruzə edərək qeyd edir ki, bu məsələ, yəni əlifbanın dəyişdirilməsi məsələsi yenilik deyil, bu haqqda əvvəllər də bir neçə dəfə məsələ qaldırılmışdır, ancaq qara camaatın dini fanatizmi türk xalqlarının qabaqcıl adamlarının bu xeyirxah məqsədi həyata keçirilməsinə mane olmuşdur. Qasım Tınıstanov məruzə edərkən qeyd edirdi ki, latın əlifbasını qəbul etməklə biz birinci növbədə çoxsaylı nöqtələrdən canımızı qurtararıq. İkincisi isə latın hərfləri hər biri ərəblərdə olduğu kimi ayrı-ayrı yazılar birləşmir və texniki nöqteyi-nəzərdən də çox yaxşıdır. O, fikirlərində qeyd edirdi ki, hər sağlam düşüncəli vətəndaş əlifbanın dəyişdirilməsini məqsədyönlü bir iş olduğunu başa düşməlidir belə ki, xalqın 95% savadsızdır və latın əlifbası ilə onun savadlanması daha asan olar. Əgər biz ərəb əlifbası ilə yanaşı latın qrafikasını da öyrətsək, xalq özü bunların hansının daha asan, sərfəli olduğunu başa düşəcək və özü təzə fikrin həyata keçirilməsinə kömək edəcək. Əlifbanı dəyişməklə biz türk xalqlarının ədəbiyyatını yaxınlaşdırar və köhnə ərəb əlifbasının mexaniki öyrənilməsindən onun yazılışındakı texniki çətinlikdən xilas olarıq.

Açar sözlər: Qasım Tınıstanov**,** latın, türk xalqları, ərəb, əlifba, xalq

QASIM TINISTANOV'S THOUGHTS ON THE TRANSITION TO THE NEW ALPHABET AT THE FIRST TURCOLOGY CONGRESS

At the beginning of the 20th century, a number of societies were formed, and Turkologists who were members of these societies gathered and shared their views, putting forward the idea of convening a Turkological Congress. The political regime of

the Soviet Union at that time was indifferent to this issue. The center plans to hold the Congress in Baku. An alphabet commission has been established in Azerbaijan since 1922. This alphabet committee is fighting for the transition to the Latin script alphabet. The Arabic alphabet has been adopted in the Muslim world since ancient times. M.Fuzuli and M.F.Akhundov tirelessly expressed their views on its difficulties.

For the first time, Azerbaijanis are taking the first step on this path, replacing the Arabic alphabet with the Latin alphabet, which is considered more convenient. Kasim Tynistanov, in his report, noted that this issue, namely the issue of changing the alphabet, is not new, this issue has been raised several times before, but the religious fanaticism of the black community prevented the implementation of this noble goal of the leaders of the Turkic peoples. Kasim Tynistanov, in his report, noted that by adopting the Latin alphabet, we will first of all save ourselves from numerous points. Secondly, the Latin letters do not combine into separate scripts, as in the Arabs, and are also very good from a technical point of view. He noted in his thoughts that every sane citizen should understand that changing the alphabet is a purposeful task, since 95% of the population is illiterate and it will be easier for them to become literate with the Latin alphabet. If we teach Latin graphics along with the Arabic alphabet, the people themselves will understand which of these is easier and more profitable and will themselves help implement the new idea. By changing the alphabet, we bring the literature of the Turkic peoples closer together and get rid of the technical difficulties in writing the old Arabic alphabet, which is a mechanical learning process.

Key words: Gasim Tynistanov, Latin, Turkic peoples, Arabic, alphabet, people.

MÜASİR TÜRK DİLLƏRİNDƏ ZƏRF

Elşad Abışov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-5048-1872
elsad_abisov@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Digər əsas nitq hissələri ilə müqayisədə zərfin təsnifatında yalnız köməkçi funksiya daşıyan sintaktik prinsipdən istifadə olunur. Ona görə də illərdir yaxşı, pis, gözəl sifətləri və az, çox, xeyli sayları əşya məzmunu bildirən sözə – ismə (və ya isimləşmiş digər nitq hissələrinə) aid olduqda sifət və say hərəkət məzmunlu sözə – feilə aid olduqda zərf adlandırılır.

Bu ənənə dilimizə rus dilçiliyinin təsiri ilə daxil olmuşdur, yəni rus dilində də hərəkətə aid olan sözlərin əksəriyyəti zərf adlandırılır. Lakin türk dillərindən fərqli olaraq rus dilində başqa nitq hissələri, o cümlədən də, zərflərin əksəriyyəti hərəkətlə əlaqələnərkən bir çox hallarda öz formasını da dəyişərək zərfə çevrilir. Məsələn: "хороший студент", "хорошо учиться". Burada "хороший" sifəti hərəkətlə bağlandıqda öz formasını da dəyişərək "хорошо" şəklində zərfin morfoloji xüsusiyyətini kəsb etmiş və zərfə daxil olmuşdur. Eyni ölçü meyarı ilə Azərbaycan və bütövlükdə türk dillərnin materiallarına yanaşmaq olmaz. "Yaxşı" sözü hər bir halda, o cümlədən də hərəkətə aid olduqda belə, öz formasını dəyişmir (başqırd dilində də və якшы və якшы sözləri fərqləndirilmir). Məhz buna görə də hər bir dildə sözün bir nitq hissəsindən başqasına çevrilməsi prosesində o dilin morfoloji quruluşunun spesifikası əsas götürülməlidir. Həmin xüsusiyyətlər Azərbaycan və eləcə də digər türk dillərində sözlərin nitq hissələri üzrə qruplaşdırılmasında semantik və morfoloji prinsipləri diqtə edir.

Sifətlərlə yanaşı, isimlər də cümlədə müxtəlif vəzifələrdə işlənə bilir. Məsələn, "Döymə taxta qapımı, döyərəm dəmir qapını". Cümlədəki taxta, dəmir vahidləri əşya məzmunlu sözlərin – isimlərin (qapı, diş) əlamətini bildirsələr də isim olaraq qalırlar.

Nitq hissələri mətnə görə atributiv, substantiv və adverbial məzmun qazana bilər. Lakin bu zaman söz öz mahiyyətini dəyişmir, sadəcə müvəqqəti funksiyanı yerinə yetirir. "Az danış", "çox işləmişəm", "yaxşı oxuyur", "birə-beş artıb" kimi nümunələrdə bu sözlər zərf deyil, adverbial sifət və saylardır. Bu formalar aid olduqları isimlərin ixtisarı nəticəsində yaranmışdır.

Ümumilikdə, funksiyanın dəyişməsi nitq hissəsinin dəyişməsi demək deyil.

Açar sözlər: zaman, zərf, adverbiallaşma, substantivləşmə, atributivləşmə.

Compared to other main parts of speech, the classification of adverbs has traditionally relied primarily on the syntactic principle, which performs only an auxiliary function. Accordingly, adjectives such as *yaxşı* (good), *pis* (bad), *gözəl* (beautiful) and numerals such as *az* (few), *çox* (many), *xeyli* (considerable) are treated as adjectives or numerals when they modify a noun (or substantivized elements), but are classified as adverbs when they modify a verb.

This approach entered Azerbaijani linguistics under the influence of Russian linguistic tradition. In Russian most words related to an action are categorized as adverbs and unlike Turkic languages, they often undergo formal change when functioning adverbially. For instance, in "хороший студент" (a good student) and "хорошо учиться" (to study well), the adjective *хороший* changes its form to *хорошо*, thereby acquiring the morphological features of an adverb. However, such criteria cannot be directly applied to Azerbaijani and other Turkic languages. The word *yaxşı* does not change its form regardless of whether it modifies a noun or a verb (similarly, in Bashkir, forms like *якшы* remain unchanged). Therefore, when analyzing the transition of words between parts of speech, the specific morphological structure of each language must be taken into account. In Azerbaijani and other Turkic languages, this necessitates reliance on semantic and morphological principles in the classification of parts of speech.

In addition to adjectives, nouns may also function in different syntactic roles. For example, in the sentence "Döymə taxta qapımı, döyərəm dəmir qapını" ("Do not knock on the wooden door, I will knock on the iron door"), the words *taxta* (wooden) and *dəmir* (iron) denote attributes of nouns (*qapı* – door), yet they remain nouns in essence.

Parts of speech, depending on their position within a text, may acquire attributive, substantive or adverbial meanings. However, this does not imply a change in their inherent nature; rather, they temporarily perform different functions. Thus, in examples such as "az danış" (speak little), "çox işləmişəm" (I have worked much), "yaxşı oxuyur" (studies well), and "birə-beş artıb" (has increased fivefold), the highlighted words are not true adverbs but rather adjectival and numerical forms used adverbially. These forms have emerged through the ellipsis of the nouns they originally modified.

In general, a change in syntactic function does not equate to a change in part of speech.

Key words: adverb, time, adverbialization, substantivization, attribution.

AZƏRBAYCAN TÜRKCƏSİNDƏ TOPONİMLƏRİN YARANMASINA DİGƏR DİLLƏRİN TƏSİRİ

Anar Hacıyev[1], Kamalə Kərimova[2]
baş müəllim[1,2]
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0009-0003-0534-9914[1], https://ORCID.org/0009-0000-5961-0231[2]
anarhajiyev@mail.ru, kemalekerimova1972@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri də daxil olmaqla bir çox dünya dillərini öyrənmiş və dillərin müxtəlifliyi, qorunması haqda dəyərli fikirlərə malik olan fransız dilçi Klod Ajej qeyd edir ki, "dillər heç vaxt təmiz olmur, alınma sözlər dillərin inkişafının qaçılmaz və təbii nəticəsidir". Alimin "nəzarətsiz şəkildə qəbul edilən xarici sözlərin gələcəkdə dilin öz struktur və kimliyini zəiflətməsinə səbəb ola bilər" fikirləri isə XVII əsrdə "purisme" (təmizləmə) ideyalarını irəli sürməklə fransız dilini qorumağa çalışan F.Malerbin haqlı düşüncələrə sahib olduğu qənaətinə gəlməyə imkan yaradır. Dil ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, mədəniyyətin göstəricisidir. Bu baxımdan dil kimliyini qorumaq üçün mövcud dilin öz yerli ekvivalentlərindən istifadə etməsi daha vacib amildir.

Azərbaycan dilinin rus dili vasitəsi ilə zənginləşməsində həm rus ədəbi dilindən, həm də rus danışıq dilindən insan həyatının bütün sahələrinə dair sözlər keçmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinə rus dili vasitəsilə keçmiş Avropa dillərinə aid alınmalar da mövcuddur. Təqdim etdiyimiz tezisdə rus dilindən Azərbaycan dilinin lüğət fonduna uğursuz inteqrasiya edilmiş toponimlərin dilimizin "zənginləşməsi"ndəki faktlardan bəhs edəcəyik. Bu məqsədlə biz həmin faktları aşağıdakı kriteriyalara əsasən sistemləşdirməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq:

- Tarixi və siyasi səbəblər – mədəni kolonizasiya və güc göstərişi vasitəsilə gələn məcburi toponimlər,
- Rusların özlərinin keçdiyi ictimai siyasi formasiyaların dəyişməsi ilə (Çar Rusiyası, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı) paralel olaraq, Azərbaycana göstərilən iqtisadi, sosial, mədəni "təsiri" və dövrü əks etdirən rus toponimlərinin gətirilməsi ilə ana dilimizin "müasirləşdirilməsi",
- Linqvistik ehtiyaclardan deyil, sosial faktorlardan "motivasiya" edilərək rus toponimlərinin ana dilimizə gəlişi,
- Oktyabr inqilabından ilhamlanan və qazanılmış "azadlığı" simvolizə edən *krasnıy (красный), svetlaya (светлая), novoye (новое)* kimi "cəlbedici" sözlərin birləşməsi ilə yaranan toponimlər,
- *Sovet, kolxoz, pravda, maysk* kimi sözlərin birləşməsi ilə yaranan toponimlər,
- İnqilaba çağırışların əsas təhrikçiləri olan dünya və yerli liderlərin əbədiləşdirilməsi məqsədi ilə Marks, Engels, Lenin, Orcenikidze və digərlərinin adlarının birləşməsi ilə yaranan toponimlər və s.

Açar sözlər: toponimlər, alınmalar, dil siyasəti, dilin zənginləşməsi yolları, linqvistik ehtiyac.

THE INFLUENCE OF OTHER LANGUAGES ON THE FORMATION OF TOPONYMS IN AZERBAIJAN TURKISH

The French linguist Claude Hagège, who has studied many world languages, including Turkic languages, and has valuable ideas about linguistic diversity and language preservation, notes that "languages are never pure; borrowed words are an inevitable and natural result of linguistic development." At the same time, his view that "the uncontrolled adoption of foreign words may in the future weaken the structure and identity of a language" allows us to conclude that F. Malherbe, who in the 17th century advocated the ideas of "purism" to protect the French language, had justified arguments.

Language is not only a means of communication but also an indicator of culture. From this perspective, in order to preserve linguistic identity, it is more important to use native equivalents within the existing language.

The enrichment of the Azerbaijani language through Russian has led to the adoption of words from both the Russian literary language and colloquial speech, covering all spheres of human life. At the same time, there are also borrowings from European languages that entered Azerbaijani through Russian.

In the thesis we present, we will discuss cases of toponyms that were unsuccessfully integrated from Russian into the lexical fund of the Azerbaijani language as examples of its so-called "enrichment." For this purpose, we have set the goal of systematizing these cases based on the following criteria:

- Historical and political reasons – forced toponyms introduced through cultural colonization and displays of power;
- The "modernization" of our native language through the introduction of Russian toponyms reflecting the economic, social, and cultural "influence" of Russia on Azerbaijan, in parallel with changes in Russia's own socio-political formations (Tsarist Russia, the Union of Soviet Socialist Republics);
- The entry of Russian toponyms into our language motivated not by linguistic needs but by social factors;
- Toponyms formed by combining "attractive" words such as *krasnyy* (red), *svetlaya* (bright), *novoye* (new), inspired by the October Revolution and symbolizing the "achieved freedom";
- Toponyms formed by combining words such as *Soviet*, *kolkhoz*, *pravda*, *maysk*;
- Toponyms created by combining the names of global and local leaders – key figures inspiring revolutionary movements – such as Marx, Engels, Lenin, Ordzhonikidze, and others.

Key words: toponyms, borrowings, language policy, ways of enriching the language, linguistic need.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN İDEYALARININ XXI ƏSRDƏ AKTUALLIĞI

Afət Hüseynzadə
müəllim
Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut
https://Orcid.org/0000-0022-4658-450J
huseynzadeafet@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının milli özünüdərk, dil, mədəni kimlik uğrunda mübarizəsinin yeni mərhələyə qədəm qoyduğu bir dövr kimi xarakterizə olunur. 1926-cı ildə Bakı şəhərində keçirilmiş qurultay türk xalqlarının dil, əlifba, terminologiya məsələlərini müzakirə etmək məqsədi daşıyırdı. Qurultayda qəbul edilən qərarlar, irəli sürülən ideyalar yalnız həmin dövr üçün deyil, XXI əsrdə də aktuallağını qoruyur:

1. Dil birliyi və ortaq əlifba məsələsi. Qurultayın əsas istiqamətlərindən biri türk xalqlarının dil, əlifba birliyi məsələsi idi. Latın qrafikalı əlifbaya keçid ideyası yazıda vahidlik yaratmaq, savadlanmanı asanlaşdırmaq məqsədi daşıyırdı.

XXI əsrdə qloballaşma və rəqəmsallaşma şəraitində ortaq əlifba və terminoloji yaxınlıq məsələsi yenidən aktuallaşmışdır. Bu gün bir çox türk dövlətlərinin latın qrafikasından istifadə etməsi ortaq informasiya məkanının formalaşmasına şərait yaradır.

2. Elmi türkoloji tədqiqatların inkişafı. Qurultay türk dillərinin sistemli şəkildə öyrənilməsi, dialektoloji və müqayisəli araşdırmaların aparılması zərurətini vurğulayırdı. Türk xalqlarının ortaq tarixi və mədəni irsinin araşdırılması XXI əsrdə də elmi və siyasi baxımdan əhəmiyyətlidir.

3. İdentikliyin qorunması. Bu ideya XXI əsrdə xüsusilə aktuallaşır. Qloballaşma prosesi bir tərəfdən xalqları yaxınlaşdırsa da, digər tərəfdən milli dillərin və mədəniyyətlərin assimilyasiya riski ilə üz-üzə qalmasına səbəb olur. Bu baxımdan I Türkoloji Qurultayın irəli sürdüyü prinsiplər milli-mədəni müxtəlifliyin qorunması baxımından əhəmiyyətlidir.

4. Terminologiyanın, elmi dilin formalaşdırılması. Qurultayda elmi terminologiyanın türk dillərində formalaşdırılması məsələsi geniş müzakirə edilmişdir.

XXI əsrdə elm və texnologiyanın sürətli inkişafı yeni terminlərin yaranmasını zəruri edir. Türk dillərində vahid və sistemli terminoloji bazanın yaradılması məsələsi bu gün də aktuallığını saxlayır.

XXI əsrdə aktuallıq və perspektivlər. Müstəqil türk dövlətlərinin yaranması və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlığın genişlənməsi I Türkoloji Qurultayın ideyalarına yeni məzmun qazandırmışdır.

I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının elmi, mədəni və dil birliyi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan tarixi hadisədir. Qurultayın dil birliyi, ortaq əlifba, milli

kimliyin qorunması və elmi terminologiyanın inkişafı ilə bağlı ideyaları XXI əsrdə də aktuallığını itirməmişdir.

Açar sözlər: qurultay, türk xalqları, türk dilləri, ortaq əlifba, identiklik, aktuallıq.

THE RELEVANCE OF THE IDEAS OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE 21st CENTURY

The early 20th century is characterized as a period when the Turkic peoples entered a new stage in their struggle for national self-awareness, language, and cultural identity. The congress held in 1926 in Baku aimed to discuss issues related to the language, alphabet, and terminology of the Turkic peoples. The decisions adopted and the ideas put forward at the congress remain relevant not only for that period but also in the 21st century:

1. **Language unity and the common alphabet issue.** One of the main directions of the congress was the question of linguistic and alphabetic unity among the Turkic peoples. The idea of transitioning to a Latin-based alphabet aimed to create uniformity in writing and facilitate literacy.

In the 21st century, under conditions of globalization and digitalization, the issue of a common alphabet and terminological proximity has once again become актуаль. Today, the use of the Latin script by many Turkic states creates favorable conditions for the formation of a common information space.

2. **Development of scientific Turkological research.** The congress emphasized the necessity of systematically studying Turkic languages and conducting dialectological and comparative research. The study of the shared historical and cultural heritage of the Turkic peoples remains scientifically and politically significant in the 21st century.

3. **Preservation of identity.** This idea has become particularly relevant in the 21st century. While globalization brings nations closer together, it also exposes national languages and cultures to the risk of assimilation. In this regard, the principles proposed by the First Turkological Congress are important for preserving national and cultural diversity.

4. **Formation of terminology and scientific language.** The formation of scientific terminology in Turkic languages was widely discussed at the congress.

In the 21st century, the rapid development of science and technology necessitates the creation of new terms. The establishment of a unified and systematic terminological base in Turkic languages remains relevant today.

Relevance and prospects in the 21st century. The emergence of independent Turkic states and the expansion of cooperation within international organizations have given new meaning to the ideas of the First Turkological Congress.

The First Turkological Congress is a historical event of strategic importance for the scientific, cultural, and linguistic unity of the Turkic peoples. Its ideas concerning language unity, a common alphabet, the preservation of national identity, and the development of scientific terminology have not lost their relevance in the 21st century.

Key words: congress, Turkic peoples, Turkic languages, common alphabet, identity, relevance.

TURKIY TILLARDA HURMAT IFODASINING LINGVISTIK VA TERMINOLOGIK XUSUSIYATLARI (O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARI QIYOSIDA)

Marg’uba Qodirova
o’qituvchi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
https://ORCID.org/0009-0003-1048-2138
qodirovamarguba82gmail.com
O‘zbekiston

Mazkur maqolada turkiy tillarda hurmat ifodasining lingvistik va terminologik xususiyatlari tahlil qilinadi hamda ularning o‘zbek va ingliz tillari qiyosidagi namoyon bo‘lishi yoritiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi turkiy tillar tizimida hurmat kategoriyasining turli til sathlarida − leksik, morfologik, sintaktik va pragmatik darajalarda ifodalanish mexanizmlarini aniqlash hamda ularning ilmiy-terminologik talqinini ishlab chiqishdan iborat.

Hurmat ifodalovchi vositalar turkiy tillarda umumiy tipologik xususiyatlarga ega bo‘lgan funksional-semantik maydon sifatida ko‘rib chiqiladi. Xususan, o‘zbek, qozoq, qirg‘iz va turk tillarida hurmat ifodasi ko‘plik shakllari, egalik qo‘shimchalari, maxsus murojaat birliklari va nutqiy etiket vositalari orqali ifodalanadi. Shu bilan birga, har bir tilning milliy-madaniy xususiyatlari ushbu vositalarning qo‘llanishida muayyan farqlarni yuzaga keltiradi. Ingliz tilida esa hurmat ifodasi ko‘proq leksik va sintaktik vositalar, xususan, modal fe’llar, yumshatish strategiyalari va diskursiv birliklar orqali ifodalanib, analitik til sifatida turkiy tillardan farq qiladi. Bu esa hurmat kategoriyasining universalligi bilan birga uning tipologik va lingvokulturologik o‘ziga xosligini ham namoyon etadi (*Brown & Levinson, 1987; Leech, 1983; Goffman, 1967; Lakoff, 1973; Holmes, 1995)*.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, tavsifiy va komponent tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijada turkiy tillarda hurmat ifodalovchi vositalarning umumiy modeli va ularning ingliz tili bilan qiyosiy farqlari aniqlanib, terminologik tizimini unifikatsiya qilish zarurati asoslab berildi. Shuningdek, hurmat kategoriyasining tarjima jarayonidagi o‘ziga xos jihatlari ochib berilib, adekvat tarjima strategiyalarini ishlab chiqish muhimligi ta’kidlandi. Tadqiqot natijalari zamonaviy pragmatika, nutq aktlari nazariyasi va lingvokulturologik yondashuvlar asosida tahlil qilindi (*Austin, 1962; Searle, 1969; Culpeper, 1996; Watts, 2003; Ide, 1989; Blum-Kulka, 1987)*.

Mazkur ish turkiy tillar tilshunosligi, tarjimashunoslik va terminologiya sohalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: hurmat kategoriyasi, turkiy tillar, o‘zbek tili, qozoq tili, qirg‘iz tili, turk tili, terminologiya, pragmatika.

THE EXPRESSION OF POLITENESS IN TURKIC LANGUAGES: LINGUISTIC AND TERMINOLOGICAL PERSPECTIVES (UZBEK–ENGLISH COMPARISON)

This article analyzes the linguistic and terminological features of politeness expression in Turkic languages and examines their manifestation through a comparative perspective of Uzbek and English. The main objective of the study is to identify the mechanisms of expressing the category of politeness at different linguistic levels − lexical, morphological, syntactic, and pragmatic − within the system of Turkic languages, as well as to develop its scientific and terminological interpretation.

Politeness markers in Turkic languages are considered as a functional-semantic field characterized by common typological features. In particular, in Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, and Turkic, politeness is expressed through plural forms, possessive suffixes, specific forms of address, and speech etiquette. At the same time, the national and cultural characteristics of each language lead to certain differences in the use of these means. In contrast, in English, politeness is primarily realized through lexical and syntactic means, particularly modal verbs, mitigation strategies, and discourse units, which distinguishes it as an analytical language from Turkic languages. This demonstrates both the universality of the politeness category and its typological and linguocultural specificity (*Brown & Levinson, 1987; Leech, 1983; Goffman, 1967; Lakoff, 1973; Holmes, 1995)*.

The study employs comparative-typological, descriptive, and component analysis methods. As a result, a general model of politeness expression in Turkic languages and its comparative differences with English are identified, and the necessity of unifying its terminological system is substantiated. Furthermore, the specific features of the politeness category in the process of translation are revealed, emphasizing the importance of developing adequate translation strategies. The findings are analyzed within the framework of modern pragmatics, speech act theory, and linguocultural approaches (*Austin, 1962; Searle, 1969; Culpeper, 1996; Watts, 2003; Ide, 1989; Blum-Kulka, 1987)*.

This study has significant theoretical and practical value for research in Turkic linguistics, translation studies, and terminology.

Key words: politeness category, Turkic languages, Uzbek language, Kazakh language, Kyrgyz language, terminology, pragmatics.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY HƏNƏFİ ZEYNALLININ TERMİNOLOGİYA İLƏ BAĞLI GÖRÜŞLƏRİ

Fatimə Fətullayeva
kiçik elmi işçi
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0007-6270-4600
fatimafatullayeva2002@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəllərində türk dünyasında elmi dilin milli əsaslarla formalaşdırılması məsələlərinə böyük töhfə verən Hənəfi Zeynallı I Türkoloji Qurultayda təqdim etdiyi məruzəsində elmi nailiyyətlərin kütlə ilə yaxın əlaqəsinə əsaslanaraq elmi dilin sadə xalq üçün əlçatan olmasının vacibliyini qeyd etmişdir. Zeynallıya görə orijinal və tərcümə elmi ədəbiyyatının milli dildə yaradılması hər bir ölkəni öz ana dilində vahid və dayanıqlı terminologiyanın formalaşdırılmasına sövq edir. Hənəfi Zeynallı birbaşa olaraq qeyd edir ki, elmi nailiyyətlər ilə sadə xalq arasında kəskin fərq olmamalıdır. Bu prinsip terminologiyanın təbii olaraq milli dildə qurulmasını, elmi dilin kütlə üçün anlaşılmaz qalmamasını hədəfləyir, lakin türk-tatar dillərinin vahid elmi təsnifatının olmaması terminlərin dəqiq müəyyən edilməsində əsas metodoloji çətinliklər yaradır. Bunun səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Xalqlarla tarixi təmas nəticəsində dil qatlarının dəyişməsi;
2. Tarixi və sosial-iqtisadi fərqlər;
3. Müxtəlif dialektlərin mövcudluğu.

Başqa Tam vahid türk dili terminologiyası yaratmaq mümkün olmasa da, H.Zeynallı praktik bir model təklif edir: 3-4 əsas türk dil qrupundan ibarət terminologiya sistemi yaradılmalı və digər dialektlər bu qruplardan birinə uyğunlaşdırılmalıdır. Belə yanaşma həm milli birliyi qoruyur, həm də real dil fərqlərini nəzərə alır. Hənəfi Zeynallının I Türkoloji Qurultayda təqdim etdiyi məruzə türk dillərində elmi terminologiyanın milli əsaslarla, sistemli və funksional olaraq formalaşdırılması istiqamətində mühüm nəzəri və praktik töhfədir. Onun təklif etdiyi prinsiplər yalnız söz seçimi ilə məhdudlaşmır, həm də elmi dilin xalq üçün əlçatan olmasını, terminologiyanın sosial və mədəni kontekstə uyğunluğunu təmin edir. Bu yanaşma SSRİ-də türk dillərində terminologiyanın normallaşdırılması və gələcəkdə vahid, lakin praktik modellərin yaradılması üçün elmi əsas rolunu oynayıb.

Açar sözlər: Hənəfi Zeynallı, terminologiya, milli dil, türk dil qrupu, dialektlər.

THE ISSUE OF TERMINOLOGY IN THE REPORTS OF HANAFI ZEYNALLI AT THE FIRST TURCOLOGY CONGRESS

In the early 20th century, Hənəfi Zeynallı, who made significant contributions to the formation of a scientific language on national foundations in the Turkic world, emphasized in his report presented at the First Turkological Congress the importance of making scientific language accessible to the general public, based on the close connection between scientific achievements and the masses. According to Zeynallı, the creation of original and translated scientific literature in the national language encourages each country to develop a unified and stable terminology in its native language. He directly stated that there should be no barriers between scientific achievements and ordinary people.This principle aims at the natural formation of terminology in the national language and ensuring that scientific language does not remain incomprehensible to the masses. However, the lack of a unified scientific classification of Turkic-Tatar languages creates major methodological difficulties in defining terms precisely. The reasons for this are as follows:

1. Historical and socio-economic differences.
2. The existence of various dialects.
3. Changes in language layers as a result of historical contact with other peoples.

Although it is not possible to create a completely unified Turkic language terminology, Zeynallı proposes a practical model: a terminology system should be formed based on 3-4 main Turkic language groups, and other dialects should be aligned with one of these groups. This approach preserves national unity while also taking real linguistic differences into account. The report presented by Hənəfi Zeynallı at the First Turkological Congress is an important theoretical and practical contribution to the systematic and functional formation of scientific terminology in Turkic languages on national foundations. The principles he proposed are not limited to word selection but also ensure the accessibility of scientific language to the public and the adaptation of terminology to social and cultural contexts. This approach played a scientific foundational role in the normalization of terminology in Turkic languages within the USSR and in the future creation of unified yet practical models.

Key words: Hanafi Zeynalli, terminology, national language, Turkic language group, dialects.

CROSSLINGUISTIC INFLUENCES, CONTRASTIVE ANALYSIS OF TURKISH AND ENGLISH AMONG TURKISH EFL LEARNERS

Mavjuda Bolibekova
PhD, Associate Professor
National University of Uzbekistan
https://ORCID.org/0009-0008-2466-0309
mavjudamardievna@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

This study highlights the differences and similarities of English and Turkish languages. Some linguists have investigated scientific works about bilingualism in their works. With the help of their works, you can be aware of grammatical structure and the meaning of the context in both languages respectively.

With the influence of globalization, the importance of bilingualism is increasing dramatically. When acquiring and teaching an extra language which is supposed to carry career and educational advantage, a lot of difficulties and problems can be encountered.

According to this research, one of the problematic issues is "cross-linguistic influences" or can be defined as "transfer" which contains pros as well as cons for the acquisition of a foreign language (Odlin, Terence, 1989). The interlanguage affects the process of second language acquisition giving rise to the inaccurate usage of English.

In contrast to English, which uses articles and auxiliary verbs and has a relatively regular subject-verb-object word order, Turkish is an agglutinative language that is mostly head-final (Comrie, Bernard, 1981). It is anticipated that learners' interlanguage development will be influenced by these structural variations.

The analysis highlights areas where negative transfer commonly occurs, including tense-aspect usage, prepositions, article system, and sentence structure. For example, the absence of articles in Turkish often leads to their omission or misuse in English, a well-documented issue in EFL contexts "To be a doctor" English – *to be a doctor* (Turkish); *friendship is the vital issue* (Turkish)- *friendship is a vital issue* (English). Similarly, differences in verb morphology and word order can result in non-target-like constructions. At the same time, positive transfer may facilitate learning when similarities between the two languages exist (Ellis, Rod, 1994).

Key words: bilingualism, cross-linguistic influences, acquisition, agglutinative language, interlanguage, transfer

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE`DE KULLANILAN ASKERİ TERİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE

Ziyafət Qasımova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
https://ORCID.og/0000-0002-6579-5110
gasimovaziyafet@gmail.com
Bakı Slavyan Universiteti
Azərbaycan/Bakı

Askeri terminoloji katmanı, dilin söz varlığında önemli bir yer tutar. Askeri terminoloji katmanı, terim zenginliğiyle öne çıkar. Tarihsel açıdan bakıldığında, bu zenginlik, toplum ilişkilerinin ilk dönemlerinde, toplum üyelerinin kendilerini dış etkilerden korumak için çeşitli mücadele ve savaşları tercih etmeleriyle açıklanabilir.

Askeri terminoloji, askeri meselelerin tüm alanlarını kapsar ve devletin askeri alandaki gelişmişlik düzeyine uyum sağlamaya çalışır. Başka bir deyişle, herhangi bir askeri reform, askeri-teknik alanda gelişme, devletin çeşitli ilkelere dayalı silahların test edildiği tatbikatlara katılımı vb. yeni askeri terimlerin ortaya çıkmasına yol açar.

Askeri terimler hiyerarşik olarak birbirlerine bağımlıdır. Bu terimler, diğer terimlerin özel ve genel kavramlarını içerebilir. Askeri terimler, askeri faaliyet alanında uygulanan ilgili katı kavrama uygun olmalıdır.

Her dilde askeri terimlerin sınıflandırılmasında ortak ve farklı yönler vardır. Dünya dillerinde askeri sözcükler yapılarına göre iki gruba ayrılır: tek bileşenli ve çok bileşenli. Oluşturulma biçimlerine göre ise askeri terimler anlamsal, biçimbilimsel, sözdizimsel ve hesaplama yöntemiyle oluşturulanlar olmak üzere dört grupta incelenir.

Askeri terminolojinin gelişimine göre askeri terimler şu şekilde sınıflandırılabilir:

Askeri birim ve kuruluşların adları: Ali Baş Komandanlıq (Az. T)-Başkomutanlık (Türkiye T.)

Birlik ve askeri birim türlerinin adları: artillerya alayı (Az.T)- topçu alayı Türkiye T.)

Askeri teçhizat, silah ve mühimmat adları: qumbaraatan (Az.T)-el bombası fırlatıcısı (Türkiye T.)

Askeri liderlik ve görev unvanları: alay komandiri (Az.T)- alay komutanı (Türkiye T)

Askeri operasyonlar ve faaliyet adları: əməliyyat, hücum (Az.T)- operasyon, saldırı (Türkiye T.)

Askeri olarak belirlenmiş alanlar ve yer adları: qarnizon (Az. T)- garnizon (Türkiye T)

Askeri kıyafet ve savaş teçhizatının adları: mundir (Az.T.)- uniforma (Türkiye T.)

Askeri rütbelerin adları ve askeri meslekleri belirten kelimeler: çavuş, snayper (Az.T)-çavuş, keskin nişancı (Türkiye T)

Askeri birlikler ve emirler: atəş (Az. T)- ateş (Türkiye T)

Bu çalışmamızda yukarıda belirtilen teorik bilgilerden yola çıkılarak, yerli ve yabancı kaynaklar kullanılarak Azerbaycan ve Türkiye'de kullanılan askeri terimler karşılaştırılacaktır.

Anahtar sözcükler: Askeri terim, Azerbaycan, Türkiye, karşılaştırma, sözvarlığı, dil.

COMPARİSON OF MİLİTARY TERMS USED İN AZERBAİJAN AND TÜRKİYE

The layer of military terminology occupies an important place in the vocabulary of a language. This layer stands out with its richness of terms. From a historical perspective, this richness can be explained by the fact that, in the earliest periods of social relations, members of society preferred various struggles and wars in order to protect themselves from external influences.

Military terminology covers all areas of military affairs and seeks to adapt to the level of development of a state in the military field. In other words, any military reform, development in the military-technical sphere, the participation of the state in exercises where various weapons are tested on the basis of certain principles, etc., lead to the emergence of new military terms.

Military terms are hierarchically dependent on one another. These terms may include both specific and general concepts of other terms. Military terms must correspond to the relevant strict concepts applied in the field of military activity. Such terms possess a number of features that are more or less inherent in all military terms of any language.

In every language, there are similarities and differences in the classification of military terms. In world languages, military words are divided into two groups according to their structure: single-component and multi-component. According to the way they are formed, military terms are studied in four groups: semantic, morphological, syntactic, and computationally formed.

According to their development, military terms can be classified as follows:

Names of military units and organizations: Ali Baş Komandanlıq (Az.) – Başkomutanlık (Tr.)- Comamander-in-Chief (Eng.)

Names of divisions and types of military units: artillerya alayı (Az.) – topçu alayı (Tr.)- artillery regiment (Eng.)

Names of military equipment, weapons, and ammunition: qumbaraatan (Az.) – el bombası fırlatıcısı (Tr.)- grenade launcher (Eng.)

Military leadership and titles of duty: alay komandiri (Az.) – alay komutanı (Tr.)- regiment commander (Eng.)

Names of military operations and activities: əməliyyat, hücum (Az.) – operasyon, saldırı (Tr.)- operation, attack (Eng.)

Names of military-designated areas and locations: qarnizon (Az.) – garnizon (Tr.)- garrison (Eng.)

Names of military clothing and combat equipment: mundir (Az.) – uniforma (Tr.)- millitary uniform (Eng.)

Names of military ranks and words denoting military professions: çavuş, snayper (Az.) – çavuş, keskin nişancı (Tr.)- sergeant, sniper (Eng.)

Military commands and orders: ateş (Az.) – ateş (Tr.)- fire (Eng.)

In this study, based on the above-mentioned theoretical information, and by using both local and foreign sources, the military terms used in Azerbaijan and Türkiye will be compared.

Key words: Military terminology, Azerbaijan, Türkiye, comparison, vocabulary, language.

TURON VA XORAZM HUDUDIDA SHAKLLANGAN XORAZMIY OLIMLAR AN’ANASIDA ARAB TILSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI

(Ziyovuddin Makkiy Xorazmiy misolida**)**

Mansur Jumaniyazov
TDSHU tayanch doktoranti
https://ORCID.org/0009-0009-0267-6462
davlatboymansur@gmail.com
O’zbekiston/Toshkent

Turon hududi, ayniqsa Xorazm o‘lkasi tarixan ilmiy tafakkur rivojlangan markazlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu makonda yetishib chiqqan xorazmiy allomalar turli ilm sohalarida, jumladan arab tilshunosligida ham muhim iz qoldirganlar.

Ziyovuddin Makkiy Xorazmiy ana shunday ilmiy muhit mahsuli bo‘lib, u o‘z davrida nafaqat bilimdon tilshunos, balki mohir notiq sifatida ham shuhrat qozongan. Uning “Xorazm xatibi” nomi bilan tanilishi ilmiy faoliyatining amaliy nutq madaniyati bilan chambarchas bog‘liqligini anglatadi.

Olimning ilmiy qarashlari shakllanishida Zamaxshariy asos solgan lingvistik maktab hal qiluvchi rol o‘ynagan. U nahv va lug‘at ilmlarini chuqur o‘zlashtirib, o’zidan keyin ko’plab tilshunoslikka oid asarlar yozgan Mutarriziy Xorazmiy kabi olimlarni tarbiya qilgan. Shuningdek uning uslubi Abdurahmon Jomiy “Sharh Mulla” asarida va Taftazoniy “Irshad Hadiy” asarlarida ularning ilmiy qarashlariga tasir qilganligi ko’rinadi.

Ziyovuddin Makkiy Xorazmiyning “Kifayatu-n-nahv fi ilmi-l-e’rāb” asari uning tilshunoslikdagi qarashlarini aks ettiruvchi muhim manbalardan biridir. Ushbu asarda grammatik hodisalar tartibli va tizimli shaklda izohlanib, nazariy bilimlarni amaliy qo‘llashga xizmat qiladi. Asarning ko’plab nusxalarni turkiya fondlarida saqlanadi. Hamda ko’plab turk tilshunoslari olimning asarlari haqida gapirib uning asarlaridan iqtiboslar keltirgan.

Ziyovuddin Makkiy Xorazmiy serqirra olim sifatida turli sohalarda bir qator asarlar yaratgan. Uning muhim asarlari qatoriga “Manaqib al-Imom Abi Hanifa”**,** “Radd ash-shams li Amiril Mo’minin”**,** “Al-Arba’un fi manaqib an-Nabiy”**,** “Maqtal Amiril Mo’minin”**,** “Maqtal al-Imom as-Sibt ash-Shahid”**,** hamda “Al-Masanid ‘ala al-Buxariy**”** kiradi. Shuningdek, u she’riyat bilan ham shug‘ullanib, devon tuzgan. Olimning “Fazoilu-l-Imom Ali” asari ham mashhur manbalardan hisoblanadi.

Shunday qilib, Turon va Xorazm hududida shakllangan xorazmiy olimlar merosi, xususan Ziyovuddin Makkiy Xorazmiyning ilmiy faoliyati, arab tilshunosligi taraqqiyotida muhim bosqichlardan biri sifatida baholanishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Turon, Xorazm, xorazmiy olimlar, Ziyovuddin Makkiy Xorazmiy, nahv, “Kifayatu-n-nahv fi ilmi-l-e’rāb”, tilshunoslik, manoqiblar.

THE DEVELOPMENT OF ARABIC LINGUISTICS IN THE TRADITION OF KHAWARIZMI SCHOLARS FORMED IN TURAN AND KHAWARIZM
(In the Example of Ziyovuddin Makki Khawarizmi)

The region of Turan, especially the land of Khawarizm, is historically recognized as one of the centers where scientific thought flourished. The Khawarizmian scholars who emerged from this region left a significant mark in various fields of science, including Arabic linguistics.

Ziyovuddin Makki Khawarizmi was a product of this profound scientific environment, gaining fame in his time not only as a knowledgeable linguist but also as a skilled orator. His title "Akhtab Khawarizm" (The Orator of Khawarizm) signifies the close connection between his scientific activities and practical speech culture. The linguistic school founded by Zamakhshari played a decisive role in the formation of the scholar's scientific views. Having deeply mastered the sciences of *nahw* (grammar) and lexicography, he mentored scholars such as Mutarrizi Khawarizmi, who later authored numerous works on linguistics. Furthermore, the influence of his scientific style is evident in the views expressed in Abdurakhman Jami's "Sharh Mulla" and Taftazani's "Irshad al-Hadi."

Ziyovuddin Makki Khawarizmi's work "Kifayatu-n-nahw fi ilmi-l-e'rāb" is one of the most important sources reflecting his linguistic perspectives. In this work, grammatical phenomena are explained in an orderly and systematic manner, serving the practical application of theoretical knowledge. Many copies of this manuscript are preserved in Turkish foundations, and numerous Turkish linguists have cited his works. As a versatile scholar, he authored several works across various fields, including "Manaqib al-Imam Abi Hanifa," "Radd ash-shams," "Al-Arba'un fi manaqib an-Nabiy," and "Maqtal al-Imam as-Sibt." He was also involved in poetry and compiled a *diwan*. In conclusion, the heritage of Khawarizmian scholars, particularly the scientific activity of Ziyovuddin Makki Khawarizmi, can be evaluated as a crucial stage in the development of Arabic linguistics.

Key words: Turan, Khawarizm, Khawarizmian scholars, Ziyovuddin Makki Khawarizmi, nahw, "Kifayatu-n-nahw fi ilmi-l-e'rāb", linguistics, manaqib.

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ BƏZİ MÜRƏKKƏB SÖZLƏRDƏ ARXAİK LEKSİKANIN İZLƏRİ

Elnarə Yəhyayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti
https:/ORCİD.org/0000-0002-8054-458X
yehyayevaelnare@gmail.com
Azərbaycan /Bakı

Tarixi inkişaf nəticəsində dilin fonetik, leksik və qrammatik sistemində müəyyən dəyişikliklər baş verir. Nəticədə bəzi vahidlər tamamilə arxaikləşir, bəziləri isə yeni quruluş modellərində yaşamaqda davam edir. Etimoloji təhlillər zamanı məlum olur ki, arxaik leksik vahidlərin bir qismi mürəkkəb sözlərin tərkibində qorunub saxlanır. Tezisdə tarixi-müqayisəli metoddan istifadə edilməklə bu cür sözlərin tərkibindəki arxaik leksikanın izləri araşdırılmışdır. Azərbaycan dilində defislə yazılan mürəkkəb sözlərin bir qismini bir tərəfi və ya hər iki tərəfi mənasını itirmiş sözlər təşkil edir. Ədəbi dil üçün arxaikləşmiş bu cür sözlərin izlərinə Azərbaycan dili dialektlərində və yazılı abidələrin dilində rast gəlmək mümkündür. Məsələn, "var-gəl" mürəkkəb sözünün birinci hissəsi ədəbi dilimiz üçün arxaikləşsə də, Qərb qrupu dialektlərində "varıb gəlmək", eləcə də ədəbi dilimizdə işlənən "fərqinə varmaq" ifadələrinin tərkibində, həmçinin "barışmaq" sözündə yaşamaqdadır. Belə mürəkkəb sözləri hər iki tərəfi arxaikləşmiş və bir tərəfi arxaikləşmiş mürəkkəb sözlər olaraq təsnif etmək mümkündür. Məsələn, əksər dialektlərdə rast gəldiyimiz "əkə-bikə" sözünün hər iki tərəfi arxaikləşmişdir. M.Kaşğarinin lüğətində *bikə* sözü şahzadə qadın kimi, *əkə* sözü böyük bacı kimi izah olunmuşdur. Bu söz özbək dilində böyüklərə müraciət forması kimi işlənməkdədir. Tərəflərindən biri arxaikləşmiş "əskik-gədik" sözündəki gədik sözünə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının dilində *gədilmək* formasında alğışlarda rast gəlinir: *"Çalışanda qara polat uz qılıcın gədilməsün"*.

Belə mürəkkəb sözlərin komponentləri milli və alınma sözlərdən ibarətdir. Onları mənşəcə belə qruplaşdırmaq olar: hər iki tərəfi milli mənşəli sözlərdən ibarət olanlar (tanış-biliş, söz-sov, ağlayıb-sıtqımaq, qapı-baca, yaraq-yasaq, qal-qeybət); bir tərəfi milli, bir tərəfi alınma sözlərdən ibarət olanlar (yara-xora, xurd-xəşil); hər iki tərəfi ərəb-fars mənşəli sözlərdən ibarət olanlar (xəbər-ətər, hayıl-mayıl).

Bəzi mürəkkəb sözlərin bir tərəfi müasir Azərbaycan dili üçün arxaikləşsə də, digər türk dillərində işləkdir. Məsələn, dilimizdə işlənən "toy-düyün" sözünün ikinci komponenti Türkiyə türkcəsində eyni semantikada funksionallığını qoruyub saxlayır.

Müşahidələr göstərir ki, ədəbi dildə arxaikləşən bəzi leksemlər mürəkkəb sözlərin tərkibində mühafizə olunmuşdur.

Açar sözlər: mürəkkəb sözlər, arxaikləşmə, dialekt, yazılı abidələr, etimoloji təhlil

TRACES OF ARCHAIC LEXICON IN SOME COMPLEX WORDS IN THE AZERBAIJAN LANGUAGEWORDS

As a result of historical development, certain changes occur in the phonetic, lexical and grammatical system of the language. As a result, some units become completely archaic, while others continue to live on in new structural models. Etymological analysis reveals that some archaic lexical units are preserved in complex words. In the thesis, traces of the archaic lexicon within such words were investigated using the historical-comparative method. Some of the complex words written with a hyphen in the Azerbaijani language are words that have lost their meaning on one or both sides. It is possible to find traces of such words, semantically archaic for the literary language, in the dialects of the Azerbaijani language and in the language of written monuments. For example, although the first part of the compound word "*var-gəl"* has become archaic for our literary language, it lives on in the Western dialects of the Western group (e.g., in the expression "varıb gəlmək"), as well as in the expression "fərqinə varmaq" (to realize) used in our literary language, and in the word "barışmaq" (to reconcile). It is possible to classify such compound words as archaic on both sides and compound words archaic on one side. For example, both sides of the word "əkə-bikə", which we find in most dialects, have become archaic. In M. Kashgari's dictionary, the word "bikə" is explained as a princess, and the word "əkə" is explained as an elder sister. This word is used as a form of address to adults in Uzbek language. One of the parts is the word "gədik" in the archaic word "əskik-gədik". It is found in the language of "Kitabi-Dade Gorgud" epics in the form of *"gədilmək"* in the form of blessing: *"Çalışanda qara polat uz qılıcın gədilməsün"*.

The components of these complex words consist of native and borrowed words. They can be grouped by origin as follows: those consisting of words of national origin on both sides (tanış-biliş, bərli-bəzəkli, söz-sov, ağlayıb-sıtqımaq, qonum-qonşu, qapı-baca, yaraq-yasaq, qal-qeybət); those consisting of national and borrowed words on one side (yara-xora, xurd-xəşil); both sides of which consist of words of Arabic-Persian origin (xəbər-ətər, hayıl-mayıl).

Although one part of some complex words has become archaic for the modern Azerbaijani language, it is functional in other Turkic languages. For example, the second component of the word "toy-düyün" used in our language retains its functionality in the same semantics in Turkey Turkish.

Observations show that some lexemes that have become archaic in the literary language have been preserved in complex words.

Key words: compound words, archaicization, dialect, written monuments, etymological analysis.

NƏZƏRİ DİLÇİLİKDƏ MƏNSUBİYYƏT KATEQORİYASININ TERMİNOLOJİ MODELLƏŞDİRMƏDƏ FUNKSİONAL-SEMANTİK ROLU

Çinarə Şahbazlı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,dosent
Bakı Biznes Universiteti
https://Orcid.org/0009-0005-0137-608X
chinara.shahbazli@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Nəzəri dilçilikdə mənsubiyyət kateqoriyası dilin qrammatik və semantik sistemində mərkəzi funksiyaya malik olmaqla yanaşı, terminoloji modelləşdirmənin strukturlaşdırılmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. Bu kateqoriya obyektlər, anlayışlar və fenomenlər arasında aidiyyət, sahiblik və münasibət əlaqələrini ifadə etməklə terminoloji vahidlərin konseptual və struktur-semantik təşkili üçün nəzəri əsas yaradır. Mənsubiyyət yalnız morfoloji və sintaktik göstəricilər vasitəsilə deyil, həm də semantik və konseptual səviyyələrdə terminlərarası əlaqələrin qurulmasında sistemli funksiyanı təmin edir. Beləliklə, terminoloji sistemlər sadəcə leksik vahidlər toplusu deyil, qarşılıqlı əlaqəli anlayışlar şəbəkəsi kimi nəzəri baxımdan formalaşır.

Funksional-semantik perspektivdən mənsubiyyət kateqoriyası terminlərarası iyerarxik münasibətlərin və məntiqi əlaqələrin müəyyənləşdirilməsində əsas rol oynayır. Elmi diskursda terminlər arasında "aidlik", "hissə-bütöv" və "subyekt-obyekt" tipli münasibətlərin ifadəsi məhz mənsubiyyət vasitəsilə reallaşır. Bu isə terminoloji modellərin sistemli qurulmasını, konseptual ardıcıllığın təmin edilməsini və elmi biliklərin strukturlaşdırılmasını mümkün edir. Mənsubiyyət kateqoriyası terminlərin yalnız adlandırıcı funksiyasını deyil, həm də biliklərin təşkili və semantik vahidlər kimi çıxış etməsini təmin edir. Nəticədə, terminoloji modellər həm formal, həm də konseptual səviyyədə əlaqələndirilmiş sistem kimi nəzəri təsvir olunur.

Terminoloji modelləşdirmədə mənsubiyyət kateqoriyasının rolu konseptual sahələrin təşkili və terminlərarası semantik şəbəkələrin qurulması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu kateqoriya vasitəsilə terminlər arasında əlaqələr və aidiyyət strukturları müəyyənləşdirilir, iyerarxik və sistemli təşkili təmin olunur. Aqqlutinativ dillərdə, xüsusilə Azərbaycan dilində mənsubiyyət şəkilçilərinin məhsuldarlığı terminlərin morfoloji modelləşdirilməsini zənginləşdirir, anlayışlar arasında semantik fərqliliyi gücləndirir və terminoloji sistemlərin elastikliyini artırır.

Beləliklə, nəzəri dilçilikdə mənsubiyyət kateqoriyası yalnız qrammatik kateqoriya kimi deyil, həm də terminoloji modelləşdirmənin funksional-semantik təməli, anlayışlararası əlaqələri sistemləşdirən və elmi biliklərin ardıcıl strukturlaşdırılmasını təmin edən fundamental mexanizm kimi qiymətləndirilməlidir.

Açar sözlər: mənsubiyyət kateqoriyası, nəzəri dilçilik, terminoloji modelləşdirmə, funksional-semantik analiz, terminlərarası münasibətlər.

THE FUNCTIONAL-SEMANTIC ROLE OF THE POSSESSIVE CATEGORY IN TERMINOLOGICAL MODELING IN THEORETICAL LINGUISTICS

In theoretical linguistics, the possessive category holds a central function within the grammatical and semantic systems of language and simultaneously serves a crucial role in structuring terminological models. This category provides a theoretical foundation for the conceptual and structural-semantic organization of terminological units by expressing relations of belonging, ownership, and association among objects, concepts, and phenomena. Possession ensures systematic functioning not only through morphological and syntactic markers but also at semantic and conceptual levels in establishing inter-term relations. Consequently, terminological systems are conceptualized not merely as collections of lexical units but as networks of interrelated concepts.

From a functional-semantic perspective, the possessive category plays a key role in defining hierarchical relations and logical connections among terms. In scientific discourse, relations such as "belonging," "part-whole," and "subject-object" are realized through possessive structures. This facilitates the systematic construction of terminological models, ensures conceptual consistency, and enables the structured organization of scientific knowledge. The possessive category guarantees that terms perform not only a naming function but also serve as organizers of knowledge and semantic units. As a result, terminological models are represented as systems integrated at both formal and conceptual levels.

The role of the possessive category in terminological modeling is particularly significant for organizing conceptual domains and constructing inter-term semantic networks. Through this category, relational and belonging structures among terms are determined, ensuring hierarchical and systematic organization. In agglutinative languages, particularly Azerbaijani, the productivity of possessive affixes enriches the morphological modeling of terms, strengthens semantic differentiation among concepts, and increases the flexibility of terminological systems.

Thus, in theoretical linguistics, the possessive category should be regarded not only as a grammatical category but also as a functional-semantic foundation for terminological modeling - a fundamental mechanism that systematizes inter-conceptual relations and ensures the sequential structuring of scientific knowledge. Its application enables precision, hierarchical consistency, and the complex representation of scientific concepts within terminological systems, in accordance with the principles of academic and terminological discourse.

Key words: possessive category, theoretical linguistics, terminological modeling, functional-semantic analysis, inter-term relations.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN İDEOLOJİ İRSİ: ORTAQ TÜRK TERMİNOLOGİYA SİSTEMİNİN YARADILMASININ MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Leyla Səfərova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0007-7743-7744
leyla.safarova@adpu.edu.az
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay türk xalqlarının mədəni və mənəvi birliyinin elmi təməli kimi tarixə düşmüşdür. Qurultayın qarşıya qoyduğu ən böyük hədəflərdən biri türk dilləri arasında ortaq terminologiya sisteminin yaradılması, imla və əlifba birliyinin təmin edilməsi idi. Bu gün Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində aparılan inteqrasiya prosesləri I Türkoloji Qurultayın ideoloji varisi və yeni inkişaf mərhələsi kimi çıxış edir. Bu varislik təkcə tarixi ehtiram deyil, həm də gələcəyə yönəlmiş strateji yol xəritəsidir.

Müasir qloballaşma dövründə ortaq elmi və texniki dilin formalaşdırılması türk dünyasının intellektual müstəqilliyi üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Lakin bu yolda bəzi ciddi maneələr mövcuddur. Xüsusilə, hər bir türk dilinin son yüz ildə fərqli xarici dillərin (rus, ingilis, fars) təsiri altında inkişaf etməsi, texnoloji anlayışların vahid kökdən deyil, müxtəlif mənbələrdən alınması ortaq termin sisteminin qarşısında duran əsas linqvistik problemdir. Müasir termin yaradıcılığında milli köklərə qayıdış əvəzinə, əcnəbi "kalka" ifadələrin istifadəsi dillərin bir-birindən leksik baxımdan uzaqlaşmasına, daxili strukturun pozulmasına və süni hibridləşməyə səbəb olur.

Problemin həlli yolu kimi, ortaq terminoloji bazanın rəqəmsallaşdırılması və vahid elektron platformalara inteqrasiyası təklif olunur. Müasir dövrün tələbi olan rəqəmsal türkologiya, fərqli coğrafiyalarda yaşayan eyni köklü anlayışların vahid semantik məkanda birləşdirilməsini zəruri edir. Süni zəka texnologiyalarının köməyi ilə ortaq söz köklərindən yeni terminlərin törədilməsi, türk dillərinin qlobal elmi rəqabətdə geri qalmaması üçün başlıca şərtdir. Bu həm də milli dilin rəqəmsal təhlükəsizliyini təmin edən və onun alqoritmik yaddaşını gücləndirən mühüm amildir. Belə bir yanaşma türk dillərinin həm ünsiyyət vasitəsi kimi, həm də yüksək texnologiya dili kimi yaşamasını təmin edəcəkdir.

Ortaq türk terminoloji sisteminin yaradılması prosesində I Türkoloji Qurultayın elmi prinsiplərinə sadiqlik və müasir dilçilik metodlarının tətbiqi mütləq zərurət kimi qiymətləndirilir. Bu proses təkcə filoloji məsələ deyil, həm də Türk dünyasının gələcək birliyinin, mədəni suverenliyinin, rəqəmsal gələcəyinin mənəvi zəmanətidir. Qurultayın 100 illik irsi bizə göstərir ki, dildə birlik olmadan sarsılmaz siyasi və iqtisadi birlik qurmaq mümkün deyildir.

Açar sözlər: I Türkoloji Qurultay, ortaq türk dili, terminologiya sistemi, inteqrasiya, dil birliyi, rəqəmsal türkologiya.

THE IDEOLOGICAL HERITAGE OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS: MODERN PROBLEMS OF CREATING A COMMON TURKIC TERMINOLOGY SYSTEM

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, has gone down in history as the scientific foundation of the cultural and spiritual unity of Turkic peoples. One of the primary goals set by the Congress was the creation of a common terminology system among Turkic languages and ensuring unity in spelling and alphabet. Today, the integration processes carried out within the framework of the Organization of Turkic States act as the ideological successor and a new stage of development of the First Turkological Congress. This succession is not merely historical reverence but also a strategic roadmap oriented toward the future.

In the modern era of globalization, the formation of a common scientific and technical language is of strategic importance for the intellectual independence of the Turkic world. However, there are significant obstacles on this path. In particular, the development of each Turkic language under the influence of different foreign languages (Russian, English, Persian) over the last hundred years, and the adoption of technological concepts from various sources rather than a single root, constitute the main linguistic challenges facing a common terminology system. Instead of returning to national roots in modern term-making, the use of foreign "calque" expressions leads to the lexical divergence of languages, the disruption of internal structures, and artificial hybridization.

As a solution to the problem, the digitalization of the common terminological database and its integration into unified electronic platforms are proposed. Digital Turkology, a requirement of the modern era, necessitates the unification of cognate concepts living in different geographies within a single semantic space. Deriving new terms from common word roots with the help of Artificial Intelligence technologies is a primary condition for Turkic languages to remain competitive in global scientific rivalry. This is also a crucial factor that ensures the digital security of the national language and strengthens its algorithmic memory. Such an approach will ensure the survival of Turkic languages both as a means of communication and as a language of high technology.

In the process of creating a common Turkic terminological system, loyalty to the scientific principles of the First Turkological Congress and the application of modern linguistic methods are considered an absolute necessity. This process is not only a philological issue but also a spiritual guarantee of the future unity, cultural sovereignty, and digital future of the Turkic world. The 100-year legacy of the Congress shows us that without unity in language, it is impossible to build an unshakable political and economic union.

Key words: First Turkological Congress, common Turkic language, terminology system, integration, linguistic unity, digital Turkology.

MÜASİR ÖZBƏK DİLİNDƏ FONEMLƏRİN STRUKTUR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təranə Şükürlü
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0002-1601-7205
taranaelm@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Müasir dilçilikdə foenm anlayışı dilin ən kiçik, lakin ən mühüm vahidlərindən biri kimi qəbul edilir. Fonemlər sözlərin mənasını fərqləndirməyə xidmət edir və dilin fonoloji sisteminin əsasını təşkil edir.

Özbək dilinin fonetik quruluşu bir sıra səciyyəvi və fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.Özbək dilində 35 hərf var. Bu dildə 6 sait fonem fərqlənir. a, o,u, i,e,ö. Özbək dilində ı, ə, ü fonemləri mövcud deyildir. Bu dildə *ı* fonemi olan sözlərdə bu fonem *i* fonemi ilə əvəz olunur. Özbək dilindəki sözönü *ı* saiti Azərbaycan dilindəki *i* saitinin mövqeyində işlənir.

Özbək əlifbasında ifadə olunan saitlərlə Azərbaycan dili saitləri arasındakı fərq budur ki, Azərbaycan dilində norma kimi ı,*ə*,ü saitlərnin işarəsi verildiyi halda, özbək dili əlifbasında bu saitlərin işarəsi yoxdur.Özbək dilində ilkin uzanma hadisəsi müşahidə olunur. Həmçinin alınma sözlərdə saitlərin uzanma prosesi özünü göstərir: *daava, feal* və sair.

Həmçinin samitlərin düşməsi nəticəsində saitlərin sonrak uzanması halları da bu dildə mövcuddur. *So:uk*

Bəzən özbək və türkmən dillərində söz başı a fərqli çalarda özünü göstərir: aksakal (özb.

U saiti dodaqlanan, qısa, qapalı saitdir. Rus dilindəki *u* saitinə nisbətən qısadır. Özbək dilindəki *u* dodağın qabağa gəlməsi ilə tələffüz olunur: *Uç"üç", un "un".*

U fonemi özünün qısalığı ilə *i foneminə* bənzəyir.Güclü reduksiyaya məruz qalır.

"Özbək dilində mövcud olan 25 samit fonemdən 23 samitin əlifbada işarəsi vardır".

H samiti *x* samiti ilə işarə olunur və alınma sözlərin tərkibində iştirak edir: *xozir* (hazır), *şaxar*-şəhər. Velyar n səsi *nq* kimi işarə olunur: *anqlamaq*-anlamaq,*inqiçka*-incə. Ozbək dilində *nq* fonemi geniş işlənir. Söz əvvəlində *r, l, c, nq* samitləri işlənmir.

Özbək dili üçün *j* samiti xarakterik deyil. *J* samiti Azərbaycan dilində olduğu kimi özbək dilində də söz başında işlənmir. Yəni fonetik prinsip üzrə söz başında işlənməklə sözyaratma prosesində j samiti iştirak etmir. *J* samiti Azərbaycan dilində olduğu kimi, söz əvvəlində və ümumiyyətlə söz tərkibində alınmalarda işlədilir: *qaraj, reportaj, jurnal və s.*

Fonemlər özbək dilinin fonoloji strukturu, heca quruluşu və düzgün tələffüzünü müəyyən edir.

Açar sözlər: özbək dili, fonem, fonetika, sait, samit, dil və s.

STRUCTURAL FEATURES OF PHONEMES IN THE MODERN UZBEK LANGUAGE

In modern linguistics, the concept of phoneme is considered one of the smallest but most important units of language. Phonemes serve to distinguish the meaning of words and form the basis of the phonological system of the language.

The phonetic structure of the Uzbek language has a number of characteristic and distinctive features.There are 35 letters in the Uzbek language. There are 6 vowel phonemes in this language. a, o, u, i, e, ö. The phonemes ı, ə, ü do not exist in the Uzbek language. In words with the ı phoneme in this language, this phoneme is replaced by the i phoneme. The prepositional ı vowel in the Uzbek language is used in the position of the i vowel in the Azerbaijani language.The difference between the vowels expressed in the Uzbek alphabet and the vowels of the Azerbaijani language is that, while the vowels ı, ə, ü are marked as a norm in the Azerbaijani language, the Uzbek alphabet does not have these vowels marked. The phenomenon of initial lengthening is observed in the Uzbek language. The process of lengthening vowels is also manifested in borrowed words: daava, feal, etc.There are also cases of subsequent lengthening of vowels as a result of the dropping of consonants in this language. So:uk*"Sometimes in Uzbek and Turkmen the initial a appears in different tones: aksakal (uzb)*".

The vowel U is a labial, short, closed vowel. It is shorter than the vowel u in Russian. U in Uzbek is pronounced with the lips forward: Uch"uch", un "un"

The phoneme U is similar to the phoneme i in its shortness. It is subject to strong reduction. "Of the 25 consonant phonemes in the Uzbek language, 23 consonants have a sign in the alphabet". The consonant h is marked with the consonant x and is included in the composition of borrowed words: khozir (ready), shahar-sheher. The velar n sound is marked as ng: anglaq-anlamaq, ingichka-ince. The phoneme nq is widely used in the Uzbek language. The consonants r, l, c, nq are not used at the beginning of a word. The consonant j is not characteristic of the Uzbek language. The consonant j is not used at the beginning of a word in Uzbek, as in Azerbaijani. That is, the consonant j does not participate in the word formation process by being used at the beginning of the word according to the phonetic principle. The consonant j, as in the Azerbaijani language, is used at the beginning of the word and in general in word formation: garage, reportage, magazine, etc. Phonemes determine the phonological structure, syllable structure and correct pronunciation of the Uzbek language.

Key words: Uzbek language, phoneme, phonetics, vowel, consonant, language etc.

TÜRK DİLLƏRİNN TARİXİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ SLAVYAN-TÜRK DİL ƏLAQƏLƏRİNİN TÜRKOLOJİ ASPEKTDƏ TƏHLİLİ

Aidə İsmayılova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
aida-profit@yandex.ru
https://ORCID.org/ 0000-0002-0053-3873
Azərbaycan/Bakı

Türk dillərinin tədqiqi tarixinin araşdırılması göstərir ki, bu dillərin formalaşması və inkişafı yalnız daxili dil qanunauyğunluqları ilə deyil, həm də müxtəlif xalqlarla, xüsusilə slavyan xalqları ilə uzunmüddətli tarixi əlaqələr nəticəsində baş vermişdir. Tarixi mənbələr sübut edir ki, slavyanlarla türkdilli xalqlar arasında əlaqələr qədim dövrlərdən mövcud olmuş, bu münasibətlər bəzən müharibə, bəzən isə ticarət və qonşuluq şəklində özünü göstərmişdir. Bu qarşılıqlı təsir nəticəsində slavyan xalqları arasında türk dillərinə maraq artmış, lüğətlər tərtib edilmiş, tərcümə fəaliyyəti genişlənmişdir.

Lakin türk dillərinin sistemli şəkildə elmi tədqiqi əsasən XIX əsrdən etibarən başlanmışdır. Bu dövrdə Rusiyada Elmlər Akademiyasının və Asiya Muzeyinin fəaliyyəti nəticəsində türk dillərinə dair zəngin materiallar toplanmış, onların fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Xüsusilə Vasily Radlov və Heinrich Klaproth kimi alimlərin tədqiqatları türkologiyanın inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Türk dillərinin genezisi ilə bağlı məsələlər hələ də tam aydınlaşdırılmamışdır. Bununla belə, dilçilər bu dillərin Altay dil ailəsi çərçivəsində formalaşdığı ehtimalını irəli sürmüşlər. Tarixi inkişaf mərhələləri Altay, Hun, qədim türk, orta türk və yeni türk dövrləri kimi təsnif olunur. Bu mərhələlərdə dillərin fonetik və qrammatik quruluşunda mühüm dəyişikliklər baş vermiş, xüsusilə aqqlütinativlik əsas tipoloji xüsusiyyət kimi formalaşmışdır.

Müasir dövrdə türk dilləri müxtəlif areallara bölünərək inkişaf etmişdir. Oğuz qrupu (Azərbaycan, türk, türkmən, qaqauz dilləri), qıpçaq və karluk qrupları bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Türk dillərinin daxilində həm ümumi xüsusiyyətlər, həm də fərqli fonetik və sintaktik strukturlar müşahidə olunur ki, bu da onların tarixi inkişafının mürəkkəbliyini göstərir.

Xüsusi diqqət çəkən məsələlərdən biri də Qaraçay-balkar dilinin formalaşmasıdır. Bu dil müxtəlif türk və qeyri-türk etnoslarının qarşılıqlı təsiri nəticəsində yaranmış, qıpçaq qrupuna aid olmaqla yanaşı, özünəməxsus fonetik və leksik xüsusiyyətlər qazanmışdır. Onun lüğət tərkibində monqol, ərəb, fars və rus mənşəli sözlərin mövcudluğu dilin tarixi kontaktlarının göstəricisidir.

Beləliklə, türk dillərinin tarixi inkişafı çoxşaxəli və mərhələli proses olub, həm daxili dil qanunları, həm də müxtəlif xalqlarla qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində formalaşmışdır. Bu dillərin öyrənilməsi türkologiyanın əsas istiqamətlərindən biri

olaraq aktual elmi əhəmiyyətini qoruyur.

Açar sözlər: türk dilləri, türkologiya, slavyan-türk əlaqələri, aqqlütinativlik, dil təsnifatı, oğuz dilləri.

HISTORICAL DEVELOPMENT STAGES OF TURKIC LANGUAGES AND THE ANALYSIS OF SLAVIC–TURKIC LINGUISTIC CONTACTS IN THE TURKOLOGICAL PERSPECTIVE

The study of the history of Turkic languages demonstrates that their formation and development have been shaped not only by internal linguistic laws but also by long-term historical contacts with other peoples, particularly the Slavic nations. Historical sources indicate that relations between Slavs and Turkic-speaking peoples date back to ancient times, manifesting themselves in various forms such as warfare, trade, and neighborhood interactions. As a result of these contacts, interest in Turkic languages increased among Slavic peoples, leading to the compilation of dictionaries and the expansion of translation activities.

However, the systematic scientific study of Turkic languages began mainly in the 19th century. During this period, the activities of the Academy of Sciences in Russia and the Asiatic Museum played a crucial role in collecting extensive linguistic materials and in studying the phonetic, lexical, and grammatical features of Turkic languages. In particular, the works of Vasily Radlov and Heinrich Klaproth significantly contributed to the development of Turkology.

The origin of Turkic languages has not yet been fully clarified. Nevertheless, many linguists suggest that these languages were formed within the Altaic language family. Their historical development is generally divided into several stages: the Altaic, Hun, Old Turkic, Middle Turkic, and New Turkic periods. Throughout these stages, significant changes occurred in their phonetic and grammatical structures, with agglutination becoming a dominant typological feature.

In the modern period, Turkic languages have developed across different geographical areas. The Oghuz group (Azerbaijani, Turkish, Turkmen, and Gagauz languages), along with the Kipchak and Karluk groups, holds particular importance. Within the Turkic language family, both shared features and distinct phonetic and syntactic structures can be observed, reflecting the complexity of their historical evolution.

One noteworthy aspect is the formation of the Karachay-Balkar language. This language emerged as a result of the interaction of various Turkic and non-Turkic ethnic groups. Belonging to the Kipchak group, it has acquired unique phonetic and lexical features. Its vocabulary includes elements of Mongolian, Arabic, Persian, and Russian origin, which reflects its historical linguistic contacts.

In conclusion, the historical development of Turkic languages is a complex and

multi-layered process shaped by both internal linguistic dynamics and external cultural interactions. The study of these languages remains a central and aкtyal field within Turkology.

Key words: Turkic languages, Turkology, Slavic–Turkic contacts, agglutination, language classification, Oghuz languages, Karachay-Balkar language.

ERKƏN SOVET DÖVRÜNDƏ DİL SİYASƏTİ FONUNDA AZƏRBAYCAN DİLİ FONETİKASININ ÖYRƏNİLMƏSİ

Xuraman Hacızadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Babək rayon Xəlilli kənd tam orta məktəbi
https://ORCID.org/0009-0003-2328-2629
xuraman.hacizade4477@gmail.com
Azərbaycan/Naxçıvan

Erkən sövet dövrünün dil siyasəti Azərbaycan dilinin fonetikasının öyrənilməsində mühüm rol oynamışdır. Bu dövr yalnız ictimai-siyasi dəyişikliklərlə deyil, eyni zamanda dil siyasətində baş verən köklü yeniliklərlə xarakterizə olunur. Əlifba islahatları aparılmış, fonetik sistemin elmi tədqiqinə təkan verilmiş, sait və samitlərin elmi təsviri, səs qanunauyğunluqlarının müəyyənləşdirilməsi və yazı-tələffüz münasibətlərinin araşdırılması əsas istiqamətlər olmuşdur.

1920-ci illərdə fonetikanın nəzəri problemləri tətbiqi məsələlərlə müqayisədə az tədqiq edilmişdir. Bunun ilkin səbəbi elmi istinad bazasının olmadığı kimi, elmi mütəxəssislərin də çatışmazlığı idi. Ölkədə maarifləndirmə işlərini gücləndirmək üçün ümumtəhsil məktəbləri üçün fonetikaya aid dərsliklər hazırlayıb nəşr etdirmək vacib idi. Təlim-tədris işlərinin yüksəldilməsi üçün əvvəlcə əlifba, orfoqrafiya kimi tətbiqi məsələlərlə məşğul olmaq ön planda dayanmışdı.

1924-cü ildə artıq altı nəfər müəllif tərəfindən "Türkcə sərf-nəhv" (müəlliflər: İ.Hikmət, A.Şaiq, S.Qasımzadə, C.Axundzadə, C.Əfəndizadə, M.Tofiq), 1929-cu ildə B.Çobanzadə və F.Ağazadənin "Qrammer", 1930-1936-cı illərdə isə İ.Həsənov və A.Şərifovun "Qrammer" kitabları işıq üzü görmüşdür.

Fonetika məsələlərinin tədqiqi ilə məşğul olan ilk dilçi alim B.Çobanzadə olmuşdur. B.Çobanzadə əsərlərində danışıq səslərinin əmələ gəlməsi, sait və samit səslərin təsnifatı, heca, fonetik hadisələr, ahəng qanunu haqqında məlumat verilmişdir.

Bu illərdə yazıb-oxumanı yaxşılaşdırmaq məqsədilə dərsliklərdə dilçiliyin digər problmləri ilə müqayisədə fonetika məsələlərindən daha çox bəhs edilmişdir. Lakin dilin yazıda ifadəsi zamanı ərəb əlifbasından istifadənin maarifləndirmə işinə mane olması fikri dövrün problemə çevirdiyi əsas məsələlərdən idi. Bu məsələnin həlli üçün xüsusi komissiya yaradılmış və komissiyaya F.Ağayev rəhbərlik etmişdir. B.Çobanzadənin rəhbərliyi ilə hazırlanmış yeni əlifba Bakıda keçirilən I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayda bəyənilmiş və 1929-cu ildə latın qrafikası əsasında yaradılmış Azərbaycan əlifbası qəbul olunmuşdur. 1939-cu ildə isə həmin Azərbaycan yazısı kiril əlifbası əsasında tərtib edilmiş əlifba ilə əvəz edilmişdir.

Beləliklə, erkən sovet dövrünun dil siyasəi əsasən əlifba islahatları, fonetik normanın formalaşması ilə diqqəti cəlb edir. Bəkir Çobanzadə və digər alimlərin fəaliyyəti, eləcə də Birinci Türkoloji Qurultay fonetikanın sistemli şəkildə inkişafında əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Açar sözlər: fonetika, ahəng qanunu, sait, samit, əlifba, ədəbi tələffüz.

STUDYİNG THE PHONETİCS OF THE AZERBAİJANİ LANGUAGE WİTHİN THE CONTEXT OF LANGUAGE POLİCY DURİNG THE EARLY SOVİET PERİOD

The language policy of the early Soviet period played a crucial role in the study of Azerbaijani phonetics. This era is characterized not only by socio-political transformations but also by fundamental innovations in linguistic policy. During this period, alphabet reforms were implemented, providing a significant impetus for the scientific investigation of the phonetic system. The primary research directions included the scientific description of vowels and consonants, the identification of phonetic laws, and the exploration of the relationship between orthography and orthoepy.

In the 1920s, the theoretical problems of phonetics were less studied compared to practical issues. The primary reasons for this were the lack of a scientific reference base and a shortage of qualified specialists. To strengthen educational efforts across the country, it was essential to prepare and publish phonetic textbooks for general education schools. Consequently, addressing applied issues such as alphabet and orthography took precedence in order to enhance the quality of instruction.

By 1924, the work "Türkcə sərf-nəhv" (*Turkish Morphology and Syntax*) (authored by I.Hikmat, A.Shaiq, S.Gasimzade, J.Akhundzade, J.Efendizade, and M.Tofig) was published. This was followed by B.Chobanzade and F.Aghazade's "Qrammer" in 1929, and I. Hasanov and A.Sharifov's "Qrammer" books between 1930 and 1936.

B.Chobanzade was the first linguist to engage systematically in the study of phonetic issues. In his works, he provided detailed information on the production of speech sounds, the classification of vowels and consonants, syllables, phonetic phenomena, and the law of harmony.

During these years, in order to improve literacy, phonetic issues were discussed more extensively in textbooks compared to other branches of linguistics. However, a central problem of the period was the notion that the use of the Arabic script hindered educational progress. To resolve this, a special commission was established, headed by F.Aghayev. The new alphabet, developed under the leadership of B.Chobanzade, was approved at the First All-Union Turkolological Congress in Baku. Consequently, the Azerbaijani alphabet based on the Latin script was adopted in 1929. In 1939, this script was replaced by an alphabet based on the Cyrillic script.

In conclusion, the language policy of the early Soviet period is distinguished primarily by alphabet reforms and the formation of phonetic norms. The scholarship of Bekir Chobanzade and other researchers, along with the influence of the First Turkological Congress, had a significant impact on the systematic development of Azerbaijani phonetics. **Key words:** phonetics, vowel harmony, vowel, consonant, alphabet, literary pronunciation.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ İQTİSADİ TERMİNLƏRİN YARADILMASI MƏSƏLƏSİ

Miryusif Məmmədov
ADPU Cəlilabad filialı
memedovyusif94@gmail.com
Azərbaycan/Cəlilabad

Müasir türk dillərində ortaq iqtisadi terminlərin yaradılması məsələsi müasir qloballaşma şəraitində xüsusi aktuallıq kəsb edir. Türk dövlətləri arasında iqtisadi, eləcə də ticarət və elmi əlaqələrin genişləndirilməsi vahid terminoloji bazanın formalaşması məsələsini zərurətə çevirmişdir. Müasiri olduğumuz dövrdə iqtisadi terminlərin bir qisminə türk dillərində müxtəlif formalarda təsadüf edilir ki, bu da anlaşılmazlıq və kommunikasiya çətinliklərinin yaranmasına səbəb olur. Bu baxımdan türk dillərində ortaq terminlərin hazırlanması həm elmi əməkdaşlıq çərçivəsini genişləndirə bilər, həm də türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin güclənməsinə rəvac verər.

Ortaq iqtisadi terminlərin yaradılması bu sahə ilə bağlı terminologiyanın formalaşdırılması prosesində bir neçə mühüm məsələni özündə ehtiva edir.Terminlərin sadə, anlaşıqlı və bütün türk dillərində qəbul ediləcək formada olması vacibdir. Bunun üçün ortaq köklərə əsaslanmaq və mümkün olan qədər alınma sözlərdən uzaq durmaq məqsədəuyğundur. Bununla yanaşı,müasir iqtisadi anlayışın düzgün ifadəsi üçün beynəlxalq terminologiya ilə uyğunluq da qorunmalıdır. Bu yanaşma həm terminlərin dəqiqliyini təmin edir, həm də iqtisadi məlumatların vahid şəkildə anlaşılmasına şərait yaradır.

Bu sahədə Türk Dövlətləri Təşkilatı və aidiyyəti olan elmi qurumlar mühüm rol oynaya bilər. Məsələ ilə bağı birgə komissiyalar yaratmaq,terminoloji lüğətlər hazırlamaq və vaxtaşırı elmi müzakirələr təşkil etmək ortaq iqtisadi və ümumiyyətlə,bu sahə ilə bağlı termin yaratma prosesinin effektivliyini artıra bilər. Rəqəmsal platformalar isə türk dillərində ortaq iqtisadi terminlərin yayılmasını və tətbiqini asanlaşdırar.

Türk dillərində ortaq iqtisadi terminlərin yaradılması yalnız linqvistik problem olmayıb,bu,eyni zamanda özündə iqtisadi əməkdaşlığın təşkil olunması məsələsini də ehtiva edir. Bu təşəbbüs türk dünyasında inteqrasiyanı gücləndirməklə ümumilikdə türk dillərinin qarşılıqlı inkişafını, həm də iqtisadiyyatın çoxşaxəli inkişafını surətləndirə bilər.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, türk dillərində ortaq iqtisadi terminlərin formalaşdırılmasının vacibliyi ondadır ki,ortaq terminologiya qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir, elmi əməkdaşlığı genişləndirir və iqtisadi inteqrasiyanı surətləndirir. Bu istiqamətdə sistemli işlərin görülməsi və terminlərin unifikasiyası gələcək inkişaf üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir və regional əlaqələrin möhkəmlənməsinə davamlı şəkildə öz töhfələrini verəcək.

Açar sözlər: türk dilləri, ortaq terminologiya, əməkdaşlıq, inteqrasiya, iqtisadi terminlər.

THE ISSUE OF CREATING COMMON ECONOMIC TERMS IN TURKIC LANGUAGES

The issiue of creating commoneconomic terms in modern tukic languages is of prticular relevance in the context of modern globalization. The expansion of economic, as well as trade and scientific relations between Turkic states makes the formation of a single terminological base a necessity. In our modern era, some economic terms are found in various forms in Turkish languages,which leads to misunderstandings and communication difficulties. From this perspective, the development of common terms in Turkic languages can both expand the framework of scientific cooperation and promote the strengthening of economic relations between Turkic states.

The cration of common economic terms involves several important issuses in the process of forming terminology related to this field. It is important that the terms are simple, understandable, and in a form that will be accepted in all Turkic languages. For this reason,it is advisable to rely on common root and avoid borrowed words as much as possible. However, for the correct expression of contemporary economic concepts,consistency with international terminology must also be maintained.

The Organization of Turkic States and relevant scientific institutions can play an important role in this area. Creating join commissions on the issue, preparing terminological dictionaries, and organizing periodic scientific discussions can increase the effectiveness of the process of creating terms related to the economy and this field in general. Digital platforms,on the other hand,facilitate the dissemination an aplication of common economic terms in Turkic languages.

The creation of common economic terms in Turkic languages is not only a linguistic problem,it also involves the issue of organizing economic cooperation. This initiative can accelerate both the mutual development of Turkic languages and the diversifiet development of the economy as a whole by strengthening integration in the Turkic world.

In conclusion, les us note that importance of forming common economic terms in Turkic languages is that common terminology strengthens mutual understanding, expands scientific cooperation, and accelerates economic integration. Systematik work in this direction and the unifikation of terms are of great importance for future development and will continuously contribute to the strengtheening of regional relations.

Key words: Turkic languages, common terminiligy, cooperation, inteqration, economic terms.

GƏNCƏ DİALEKTİNİN FORMALAŞMASI TARİXİ

Günay Cəfərova
dissertant
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Gəncə Bölməsi
https//ORCID.org/0000-0001-6990-4305
gunay.jafarova.81@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

Gəncə şəhəri türk tayfalarının miqrasiyasının mərkəzində yerləşmiş və çarpazlaşma hadisəsi bu dialektin formalaşmasında əsas təkanverici qüvvə olmuşdur. Ə.Dəmirçizadə yazır: "Orta əsrlərdə azəri yazılı ədəbi dili ilk formalaşarkən mərkəzi paytaxdı Gəncə olan Şirvan ölkəsinin şəhərlərində danışılan ümumxalq azəri dili üzərində seçmə və əvəzetmə əməliyyatı aparılmışdır. Bu zaman Gəncə şəhərində mərkəzləşənlərin danışığı, yəqin ki, üstünlük təşkil etmişdir".

Araşdırılan tarixi mənbələrə əsasən qeyd etmək olar ki, Gəncə çox qədimdən müxtəlif türk tayfalarının çarpazlaşması nəticəsində vahid xalq dilinin formalaşması prosesinin mərkəzində olmuş, Gəncə dialektinin bünövrəsində qıpçaq, oğuz və digər türk tayfa dillərinin elementləri üstünlük təşkil etmişdir.

Gəncə dialekti özünün bir sıra xüsusiyyətləri ilə şimal-şərq ləhcəsindən ciddi şəkildə, cənub dialektindən bir sıra cəhətdən fərqlənərək əsasən qərb dialekti qrupu ilə eynilik təşkil edir ki, bunu da zaman-zaman həmin əraziyə yürüş edən tayfaların çarpazlaşma tarixinin üst-üstə düşməsi ilə izah edə bilərik. Belə bir elmi yanaşma da mövcuddur ki, Azərbaycan dili dialektləri xanlıqlara görə təsniflənmişdi. Bu fikrin yanlış olması barədə A.Hüseynov yazır: "Azərbaycanın harasında xanlıq olmuşsa, orada da xüsusi dialekt axtarmaq və təyin etmək, əlbəttə, tarixə zidd nəticələr verə bilər".

Azərbaycan dilinin digər qərb qrupu dialektləri kimi Gəncə dialektində də oğuz elementləri üsütünlük təşkil edir ki, yerləşdiyi əraziyə oğuz tayfalarının yürüşləri və təkəmülləşməsi prosesi sürətlə getmişdir.

Dəmək ki, hun, xəzər və bulqar tayfalarının sıx yürüş etdikləri Azərbaycanın şimal-şərq bölgələrindən fərqli olaraq ölkəmizin qərb bölgəsi daha çox oğuz tayfaların yürüşlərinə məruz qalmış və bu ərazilərdə oğuz dil elementləri üstünlük təşkil etməyə başlamışdır.

Hər bir dialekt kimi Gəncə dialektinin də formalaşması məntiqi, siyasi-iqtisadi, mədəni və etnik ələkdən keçmiş uzun sürən tarixi bir prosesin nəticəsidir.

Açar sözlər: dialekt, dil, türk, tarix, Gəncə, oğuz.

THE HISTORICAL FORMATION OF THE GANJA DIALECT

This article examines the historical formation of the Ganja dialect. Situated at the center of Turkic tribal migrations, the city of Ganja experienced significant linguistic intermixing, which served as the primary driving force in the formation of this dialect. As A. Demirchizade notes: "During the Medieval period, when the Azerbaijani literary language was first established, processes of selection and substitution were conducted on the common Azerbaijani vernacular spoken in the Shirvan region, with Ganja as its capital. During this period, the speech of those concentrated in Ganja likely predominated."

Examining historical sources, it is evident that, since ancient times, Ganja has been at the center of the formation of a unified national language, resulting from the intermingling of various Turkic tribes. The Ganja dialect predominantly comprises linguistic elements from Kipchak, Oghuz and other Turkic tribal languages.

Notably, the Ganja dialect significantly diverges from the northeastern dialect group and, in several respects, the southern dialect, while substantially aligning with the western dialect group. This can be explained by historical tribal migrations and interactions in the region. Some scholars also argue that Azerbaijani dialects were classified in accordance with khanates. Nevertheless, A. Huseynov rejects this notion, stating: "Seeking and defining a distinct dialect wherever a khanate once existed in Azerbaijan would, inevitably, lead to conclusions that contradict historical reality."

Similar to other western Azerbaijani dialects, the Ganja dialect is characterized by a strong Oghuz influence due to the region's history of intensive Oghuz migration and development.

Unlike the north-eastern regions of Azerbaijan, which were frequently traversed by Hun, Khazar and Bulgar tribes, the western regions of the country were heavily influenced by Oghuz tribal movements, leading to the predominance of Oghuz linguistic features in these areas.

As with any dialect, the formation of the Ganja dialect is the result of a prolonged historical process shaped by logical, cultural, ethnic, political, and economic factors.

Key words: dialect, language, Turkic, history, Ganja, oghuz.

KOQNİTİV-KULTUROLOJİ İSTİQAMƏTDƏ LEKSİK-TERMİNOLOJ VAHIDLƏRİN İNFORMASİYA STRUKTURUNUN TƏHLİLİ

Samirə Vəliyeva
doktorant
Milli Aviasiya Akademiyası
https://ORCID.org/0000-0002-5568-859x
samire_velizade@mail.ru
Azərbaycan Bakı

Koqnitiv struktur leksik-terminoloji vahidlərin linqvodidaktik perspektivlərini də müəyyənləşdirir. Antroposentrik prinsiplə leksik-semantik biliklər əldə edilir Terminoloji informasiyanın koqnitiv-informasiya xarakteri mövcuddur, dildə terminin formalaşmasını insan şüuru, insan dərketməsi təmin edir, dünya informasiyasının xüsusi biliyi meydana gəlir, dərketmənin inkişafı üçün fəaliyyət dəyişir, başqa şəklə düşür. Bu mühitdə linqvokultur səviyyəsində şərh edilən terminin kommunikativ aktivliyi, informativ yükü müəyyənləşir. Termin kollektivin professional-elmi fəaliyyətin daşıyıcısıdır. Bu baxımdan müəyyənləşir ki, informasiya koqnitiv prosedurda dünyanın məlumat xəritəsidir.

Kulturoloji istiqamətdə terminoloji informasiya aşağıdakı vasitələr sırasını əhatə edir: kumulyativlik, yaradıcı (qurucu), ciddi-cəhd, səpələtmə, dağıtma.

Terminlərin kulturoloji istiqamətdə struktur vasitələri, semantik informativliyi, obyektiv fəaliyyəti onların fiksasiyasını əhatə edir. Burada terminin daxili forması mühüm rol oynayır. Termin motivləşir. Köməkçi terminelementlər informasiya vasitəsilə yeni mənalar, yeni informasiyaları ortaya çıxarır.

Fikrin "assimilyasiya" prosesi zamanı faydalı informasiyaları dil işarələrinin, o cümlədən terminlərin köməyilə ilə dəyişdirilir, əvəz edilir, bu zaman intellektual informasiyaya meydana açılır.

İnsanın nominativ fəaliyyəti ilə dünyanın konseptual dərki reallaşır, dil fundamenti ilə təməli qoyulur, özülü atılır. Nominasiya prosesində sosial təcrübə dil daşıyıcısı olaraq əks olunur, bu, konkret xalqın mədəni-tarixi inkişafı ilə əlaqədə, bütün insan kollektivinin dərketmə təcrübəsi ilə bağlı şəkildə olur. Terminoloji nominasiyanın (adlandırmanın) spesifikası professional-elmi kommunikasiya prosesinin xüsusi növü kimidir. Dil şüurunda ümumdil informasiyası terminoloji informasiyaya transformasiya olunur (çevrilir). İntellektin dinamik informasiyası əlverişli biçimə düşür. Terminoloji informasiyanın praqmatik dəyəri insan əxlaqı və onun düşüncə vasitələri ilə üzə çıxır. İnformasiyanın dilə təsiri ilə insan formalaşır və yüksəlir. Bu informasiya ixtiyari xarakter daşıyır.

Beləliklə, koqnitiv-kulturoloji istiqamətdə leksik-terminoloji vahidlərin informasiya strukturunun təhlili probleminin həllində aşağıdakı məsələlərin gələcəkdə

öyrənilməsini qarşıya bir məqsəd kimi qoyur və onun perspektivlərini müəyyənləşdirir: – terminoloji nominasiya və predikativlik əlaqəsi problemi; – mətndə kommunikativ effektin yaranmasında terminlərin rolu; – teminoloji informasiyanın gələcəkdə genişlənməsi və s.

Açar sözlər: termin, informasiya, koqnitiv, kulturoloji istiqamət, struktur vasitələri.

ANALYSIS OF THE INFORMATION STRUCTURE OF LEXICAL-TERMOLOGICAL UNITS IN THE COGNITIVE-CULTUROLOGICAL PERSPECTIVE

The cognitive approach determines not only the semantic but also the linguodidactic characteristics of lexical-terminological units. Lexical-semantic knowledge formed on the basis of the anthropocentric principle demonstrates that terminological information possesses a cognitive-informational nature. The formation of terms is directly related to human consciousness and cognitive activity; as a result, a specific system of knowledge about the world emerges. Within the linguoculturological framework, the communicative activity and informational load of terms come to the fore. Terms function not only as linguistic units but also as carriers of collective professional and scientific activity. In this respect, information is understood as a "map of knowledge" of the world within a cognitive procedure.

From a culturological perspective, terminological information is characterized by the following features: cumulativeness, creativity (constructiveness), purposefulness, dissemination, and transformation.

The structural and semantic properties of terms determine their informativeness and functional activity. In this process, the internal form and motivation of the term play a crucial role. Auxiliary term elements contribute to the formation of new meanings and new layers of information.

During the process of assimilation, information is reconstructed and transformed through linguistic signs, including terms. This creates conditions for the emergence and development of intellectual information. Through human nominative activity, a conceptual model of the world is formed, and language serves as the fundamental basis of this process. In the process of nomination, social experience is expressed through language; this is closely connected both with the cultural-historical development of a particular people and with the universal cognitive experience of humanity. Terminological nomination represents a specific type of professional and scientific communication. General language information is transformed into terminological information within linguistic consciousness, resulting in a more structured and accessible form of intellectual information.

Key words: term, information, cognitive approach, culturological perspective, structural means.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ TERMİNOLOGİYA PROBLEMLƏRİ

Nəzrin İsmayılova
doktorant
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-2848-8231
nezrinismayilova011@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri geniş coğrafiyada yayılmış və ortaq mənşəyə malik dillər qrupunu təşkil edir. Bu dillər arasında struktur və leksik oxşarlıqlar mövcud olsa da, müasir dövrdə terminoloji sistemlərdə müəyyən fərqlər müşahidə olunur. Qloballaşma, elmi-texniki tərəqqi və beynəlxalq elmi əlaqələrin genişlənməsi türk dillərində yeni terminlərin yaranmasını və bu terminlərin uyğunlaşdırılması məsələsini aktuallaşdırır *(Vardar, 2002).* Türk dillərində ortaq terminologiyanın formalaşdırılması türk dünyasının elmi və mədəni inteqrasiyası baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Lakin bu proses bir sıra problemlərlə müşayiət olunur. Əsas problemlərdən biri müxtəlif türk dillərində eyni anlayışı ifadə edən terminlərin fərqli formalarda işlədilməsidir. Məsələn, bəzi hallarda beynəlxalq terminlər birbaşa qəbul edilir, digər hallarda isə həmin anlayışlar milli dil resursları əsasında yaradılmış sözlərlə ifadə olunur *(Crystal, 2008).* Terminlərin standartlaşdırılması və unifikasiyası ortaq terminologiyanın formalaşdırılmasının əsas şərtlərindən biridir. Bu prosesdə həm dilin daxili qanunauyğunluqları, həm də türk dilləri arasında qarşılıqlı anlaşıqlılıq prinsipi nəzərə alınmalıdır. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, ortaq terminoloji bazaların, elektron lüğətlərin və dil korpuslarının yaradılması bu istiqamətdə mühüm rol oynaya bilər *(Kocaman, 2010).* Bundan əlavə, türk dillərində terminologiyanın formalaşdırılmasında tarixi və mədəni faktorlar da mühüm rol oynayır. Müxtəlif dövrlərdə fərqli siyasi və mədəni təsirlər nəticəsində türk dillərinin terminoloji sistemləri müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etmişdir. Bu isə bəzi anlayışların fərqli terminlərlə ifadə olunmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, sovet dövründə formalaşmış terminoloji sistem ilə müasir dövrdə qloballaşmanın təsiri altında yaranan terminlər arasında müəyyən fərqlər müşahidə olunur. Buna görə də müasir türkoloji tədqiqatlarda terminoloji sistemlərin müqayisəli şəkildə araşdırılması və ortaq termin modellərinin müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir *(Johanson, 2011; Crystal, 2008).*

Beləliklə, türk dillərində ortaq terminologiyanın formalaşdırılması yalnız linqvistik məsələ deyil, həm də elmi və mədəni əməkdaşlıq məsələsidir. Türk dövlətləri arasında terminologiya sahəsində birgə layihələrin həyata keçirilməsi və elmi əməkdaşlığın gücləndirilməsi ortaq terminoloji sistemin inkişafına mühüm töhfə verə bilər *(Johanson, 2011).*

Açar sözlər: türk dilləri, terminologiya, ortaq terminlər, dil siyasəti, qloballaşma, leksik sistem.

PROBLEMS OF COMMON TERMINOLOGY IN TURKISH LANGUAGES

Turkish languages represent a group of genetically related languages spoken across a wide geographical area. Despite their common origin, certain differences can be observed in their modern terminological systems. Globalization, scientific progress, and the expansion of international academic cooperation have increased the need for the creation and adaptation of new terms in turkish languages *(Crystal, 2008).* The development of common terminology among turkish languages plays a significant role in the scientific and cultural integration of the turkish world. However, this process is accompanied by several challenges. One of the main issues is the existence of different terms used to denote the same concept in various turkish languages. In some languages international terms are adopted directly, while in others new lexical units are created based on internal linguistic resources *(Vardar, 2002).* Another important aspect is the standardization and unification of terminology. While developing common terms, it is essential to consider both the internal linguistic rules of the languages and the principle of mutual intelligibility among turkish languages. The creation of shared terminological databases, electronic dictionaries, and language corpora can significantly contribute to this process *(Johanson, 2011).* Furthermore, historical and cultural factors also play an important role in the formation of terminology in turkish languages. Due to different political and cultural influences in various historical periods, the terminological systems of turkish languages have developed in different directions. As a result, some concepts are expressed by different terms in different languages. For instance, certain differences can be observed between the terminological system formed during the Soviet period and the terminology emerging under the influence of globalization in the modern era. Therefore, in contemporary Turkological studies, comparative research of terminological systems and the identification of common term models are of particular importance (*Johanson, 2011; Crystal, 2008).*

Research shows that the formation of common terminology should be viewed not only as a linguistic issue but also as a matter of cultural and scientific cooperation among Turkish-speaking countries *(Kocaman, 2010).*

Key words: turkish languages, terminology, common terms, language policy, globalization, lexical system.

LINGUISTIC AND TERMINOLOGICAL INTEGRATION: ENGLISH AND TURKIC LANGUAGE INTERACTION

Jamala Hasanova
Azerbaijan State Pedagogical University
https://ORCID.org/0000-0003-4958-3174
1980jama@gmail.com
Azerbaijan/Baku

This paper examines the dynamic interaction between English and Turkic languages in the domains of linguistics and terminology. The study aims to investigate the principles of linguistic integration, the creation of common terminology, and the adaptation of international terms into national languages, emphasizing both historical and modern perspectives. Particular attention is given to the influence of dialects and archaisms on contemporary terminology, illustrating how linguistic heritage can shape the development of new terms and contribute to the preservation of cultural identity within language systems.

Additionally, terminological challenges arising from rapid technological, scientific, and communicational advances are analyzed, highlighting both differences and commonalities between English and Turkic terminological systems. The research further explores how globalization accelerates the spread of English-based terminology and how Turkic languages respond through borrowing, translation, and adaptation processes.

The study also discusses practical strategies for term standardization, unification, and cross-linguistic harmonization, demonstrating how collaborative academic and institutional efforts can promote clarity, consistency, and mutual understanding across languages. Case studies include examples of English technological and scientific terms that have been successfully adapted into Turkic languages, showing the processes of semantic adjustment, phonetic modification, and morphological adaptation in real usage contexts.

The findings suggest that systematic integration, along with the careful preservation of traditional lexical elements, contributes to the sustainable development of terminology and enhances intercultural communication. By combining theoretical frameworks with applied research, this study provides comprehensive insights into the mechanisms of cross-linguistic interaction and offers practical guidelines for future terminological policy, language planning, and multilingual communication practices.

Key words: Terminology, linguistic integration, English language, Turkic languages, dialects, archaisms, term standardization

LİNQVİSTİK VƏ TERMİNOLOJİ İNTEQRASİYA: İNGİLİS VƏ TÜRK DİLLƏRİNİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Bu məqalə linqvistika və terminologiya sahələrində ingilis və türk dilləri arasındakı dinamik qarşılıqlı əlaqəni araşdırır.

Tədqiqatın məqsədi dil inteqrasiyasının prinsiplərini, ortaq terminologiyanın yaradılmasını və beynəlxalq terminlərin milli dillərə uyğunlaşdırılmasını, həm tarixi, həm də müasir perspektivlərdən təhlil etməkdir. Xüsusilə dialektlərin və arxaizmlərin müasir terminologiyaya təsirinə diqqət yetirilir və bu, dil sistemlərində yeni terminlərin formalaşmasına və mədəni kimliyin qorunmasına necə töhfə verdiyini göstərir.

Bundan əlavə, sürətli texnoloji, elmi və kommunikasiya inkişafları nəticəsində yaranan terminoloji çətinliklər təhlil edilir və ingilis və türk terminoloji sistemləri arasındakı oxşar və fərqli cəhətlər vurğulanır. Tədqiqat qloballaşmanın ingilis əsaslı terminologiyanın yayılmasını sürətləndirdiyini və türk dillərinin buna borclanma, tərcümə və uyğunlaşdırma prosesləri ilə cavab verdiyini də araşdırır. Araşdırmada həmçinin terminlərin standartlaşdırılması, unifikasiyası və dillərarası uyğunlaşdırılması üzrə praktik strategiyalar müzakirə olunur və akademik və institusional əməkdaşlığın aydınlıq, ardıcıllıq və qarşılıqlı anlaşmanı necə inkişaf etdirə biləcəyi göstərilir. Nümunə kimi ingilis dilindəki texnoloji və elmi terminlərin türk dillərinə uğurla uyğunlaşdırılması prosesləri təqdim edilir və bu zaman semantik uyğunlaşma, fonetik dəyişiklik və morfoloji adaptasiya halları izah olunur.

Nəticələr göstərir ki, sistemli inteqrasiya və ənənəvi leksik elementlərin diqqətlə qorunması terminologiyanın davamlı inkişafına töhfə verir və mədəniyyətlərarası ünsiyyəti gücləndirir. Nəzəri çərçivələrin tətbiqi tədqiqatla birləşdirilərək bu iş dillərarası qarşılıqlı təsir mexanizmləri haqqında geniş anlayış təqdim edir və gələcək terminoloji siyasət, dil planlaşdırılması və çoxdilli ünsiyyət təcrübələri üçün praktik tövsiyələr verir.

Açar sözlər: terminologiya, dil inteqrasiyası, ingilis dili, türk dilləri, dialektlər, arxaizmlər, termin standartlaşdırılması.

ORTA ASİYA QIPÇAQ DİLLƏRİNDƏ AYAQQABI ADLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Ülkər Əfəndiyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-4041-354X
ulker.efendiyeva@list.ru
Azərbaycan/Bakı

Orta Asiya qıpçaq dillərində istehsal materialına görə formalaşan ayaqqabı terminologiyasına qazax və qaraqalpaq dillərində işlənən *былғары етік* [bılğarı etik], *киіз етік* [kiiz etik], *керзі етік* [kerzi etik], qırğız dilindəki *булғаары өтүк* [bulqaarı ötük], *кийиз өтүк* [kiyiz ötük], *кирза өтүк* [kirza ötük] terminləri aiddir.

Bu terminlərin müqayisəsi göstərir ki, leksik vahidlər ümumi türk kökünə əsaslanır və semantik baxımdan tam uyğunluq göstərir.

Fonetik baxımdan *етік – өтүк* qarşılaşdırmasında ön qeyri-yuvarlaq *e-* saitinin qırğız dilində ön yuvarlaq *ө-* ilə əvəz olunması müşahidə olunur. Qazax və qaraqalpaq dillərində *былғары* [bılğarı] formasında ilk hecada dar və qeyri-yuvarlaq *–ı-* saitinin işlənməsi diqqət çəkir. Qırğız dilində isə *булғаары* [bulqaarı] formasında *–u-* yuvarlaq saitinin işlənməsi görünür. Eyni zamanda qırğız variantında sait uzunluğu (-aa-) fonoloji xüsusiyyət kimi çıxış edir ki, bu da həmin dilin fonetik sisteminə xas xüsusiyyətdir.

Киіз етік – кийиз өтүк və *керзі етік – кирза өтүк* paralellərində də oxşar qanunauyğunluqlar müşahidə olunur. Qazax dilində *киіз* formasında dar ön saitdən sonra uzunlaşma və diftonqvari tələffüz var. Qırğız dilində olan *кийиз* formasında isə *-i-* saitindən sonra əlavə *-y-* samiti işlənir.

Керзі етік – кирза өтүк cütlüyündə isə daha çox sait uyğunluğu və samit dəyişməsi görünür. Qazax dilində *керзі* formasında ön sıra *-e-* saiti işlənir, qırğız dilində isə bu sait *-i-* ilə əvəz olunur. Bu dəyişmə sait daralması və ön sıranın qorunması ilə bağlıdır. Eyni zamanda sözün sonundakı *-i* və *-a* fərqi morfofonoloji uyğunlaşmanın nəticəsi kimi çıxış edir.

Beləliklə, Orta Asiya qıpçaq dillərində materiala əsaslanan ayaqqabı terminləri ümumi türk leksik bazasına söykənir və semantik sabitlik nümayiş etdirir. Fonetik fərqlər isə bu dillərin fonoloji sisteminə uyğun olaraq sistemli şəkildə formalaşır.

Açar sözlər: qıpçaq dilləri, ayaqqabı terminologiyası, fonetik uyğunluq, sait dəyişmələri, müqayisəli dilçilik

A COMPARATIVE ANALYSIS OF FOOTWEAR NAMES IN THE CENTRAL ASIAN KIPCHAK LANGUAGES

The footwear terminology based on production materials in the Central Asian Kipchak languages includes such forms as *былғары етік* [bɯlʁɑˈrɯ jeˈtık], *киіз етік* [kiːz jeˈtık], *керзі етік* [kerˈzı jeˈtık] in Kazakh and Karakalpak, and *булғаары өтүк* [bulgɑːˈrɯ øˈtyk], *кийиз өтүк* [kijiz øˈtyk], *кирза өтүк* [kirˈzɑ øˈtyk] in Kyrgyz. These forms demonstrate clear lexical and semantic correspondences.

A comparative analysis shows that these lexical units are based on a common Turkic root and display full semantic equivalence. All terms denote footwear classified according to the material of production, such as leather, felt, or coarse technical fabric.

From a phonetic perspective, systematic differences are primarily observed in vowel quality and consonantal realization. In the pair *етік* [jeˈtık] – *өтүк* [øˈtyk], the front unrounded vowel /e/ corresponds to the front rounded vowel /ø/, while /ı/ alternates with /y/. This reflects stronger labial harmony in Kyrgyz.

In *былғары* [bɯlʁɑˈrɯ] versus *булғаары* [bulgɑːˈrɯ], the uvular fricative /ʁ/ (ғ) in Kazakh and Karakalpak corresponds to the voiced velar stop /g/ (г) in Kyrgyz. At the same time, the unrounded back vowel /ɯ/ alternates with the rounded /u/, and the long vowel /ɑː/ appears in Kyrgyz as a phonologically distinctive feature.

Similar correspondences are observed in *киіз* [kiːz] – *кийиз* [kijiz], where the long vowel /iː/ in Kazakh corresponds to a vowel sequence with an intervocalic glide /j/ in Kyrgyz, facilitating the transition between vowels.

In *керзі* [kerˈzı] – *кирза* [kirˈzɑ], the front vowel /e/ shifts to /i/, indicating vowel raising, while the alternation of final vowels /ı/ and /ɑ/ reflects morphophonological adaptation. Consonantal structure remains relatively stable, while vowel changes carry the primary phonetic variation.

Thus, material-based footwear terminology in the Central Asian Kipchak languages is rooted in a shared Turkic lexical system, while phonetic variation is systematically shaped by both vowel harmony and consonantal differences, including the opposition between /ʁ/ and /g/.

Key words: Kipchak languages, footwear terminology, vowel harmony, consonantal opposition, comparative linguistics

DİL SİYASƏTİ KONTEKSTİNDƏ İKİDİLLİLİK VƏ ÇOXDİLLİLİYİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

Elmira Xanəliyeva
müəllim
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0002-0170-3117
kh.elmira88@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Qloballaşmanın sürətlənməsi və sosial-mədəni qarşılıqlı təsirlərin intensivləşməsi şəraitində dil siyasəti, ikdillilik və çoxdillilik müasir dilçilik tədqiqatlarının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu baxımdan, onların nəzəri əsaslarının sistemli şəkildə araşdırılması elmi cəhətdən əsaslandırılmış və effektiv dil siyasətinin formalaşdırılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dilçilik elmində bilinqvizm və ya ikidillilik nəzəriyyəsi mühüm mövqeyə malikdir. Bu nəzəri istiqamət XIX əsrdə bilinqvizmin ümumi dilçilik çərçivəsində sistemli şəkildə araşdırılması və elmi baxımdan öyrənilməsi nəticəsində formalaşmışdır. Dil siyasəti çərçivəsində ikidillilik fərdi və ictimai səviyyələrdə iki dilin funksional istifadəsi kimi müəyyən olunur. *"Bir ölkədə eyni zamanda iki dildən istifadə edilməsi elmdə və siyasətdə bilinqvizm adlanır. Məsələn, Azərbaycan-rus bilinqvizmi, özbək-rus bilinqvizmi, türkmən-rus bilinqvizmi, tatar-rus bilinqvizmi və s. İkidillilik prosesində xalqın bütün üzvləri və ya onun müəyyən qrupu fəal iştirak edə bilir. Bununla bərabər, ikinci dil bəzi şəxs tərəfindən ya zəif, yaxud da ana dili səviyyəsində öyrənilə və işlədilə bilir" [Qurbanov, 2019]*.

Bir cəmiyyətin və ya xalqın bir neçə dili mənimsəyərək gündəlik kommunikativ fəaliyyətində istifadə etməsi polilinqvizm, başqa sözlə, çoxdillilik kimi səciyyələndirilir. Bu anlayış ikidillilik çərçivəsini aşaraq birdən artıq dilin paralel və funksional şəkildə işlədilməsini ehtiva edir. Eyni zamanda, "çoxdillilik" termini əksər hallarda ikidilliliklə müqayisədə daha yüksək səviyyədə və daha kompleks dil səriştəsini ifadə etmək üçün işlədilir. *"Cəmiyyət səviyyəsində çoxdillilik bir dövlətin ərazisində iki və ya daha çox dilin müxtəlif funksiyalarda istifadə halıdır" [Qəribova, 2025*]. Bəzi xalqlar gündəlik həyatlarında üç və ya daha çox dildən fəal şəkildə istifadə edirlər. Bununla belə, bir sıra tədqiqatlar göstərir ki, müxtəlif cəmiyyətlər arasında ən geniş rast gəlinən forma məhz üçdillilikdir.

Dil siyasəti dil davranışını və dil istifadəsini tənzimləyən mühüm bir mexanizm kimi çıxış edir. "*Dil siyasəti bu proseslərə təsir göstərən tənzimləyici mexanizm kimi çıxış edir və dil planlaşdırılması, standartlaşdırma, eləcə də dil hüquqlarının qorunması vasitəsilə reallaşır*" *[Spolsky, 2004*]. Bu yanaşma dilin yalnız normativ çərçivədə idarə olunan sistem deyil, həm də daha geniş sosial və ekoloji mühitlə qarşılıqlı əlaqədə formalaşan dinamik bir fenomen olduğunu göstərir. Bu baxımdan dil siyasəti dilin

funksional bölgüsünü, sosial statusunu və istifadəsini istiqamətləndirən mühüm amil kimi çıxış edir. Dil və onun mövcud olduğu mühit arasındakı qarşılıqlı təsiri dil müxtəlifliyinin qorunmasının vacibliyini ön plana çəkir.

Nəticə etibarilə, ikdillilik və çoxdilliliyin nəzəri əsaslarının öyrənilməsi elmi əsaslandırılmış dil siyasətinin qurulmasına zəmin yaradır, dil müxtəlifliyinin qorunmasına xidmət edir və çoxdilli cəmiyyətlərdə sosial inteqrasiyanı gücləndirir.

Açar sözlər: dil siyasəti, ikidillilik, çoxdillilik, dil müxtəlifliyi, cəmiyyət.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF BILINGUALISM AND MULTILINGUALISM IN THE CONTEXT OF LANGUAGE POLICY

In the context of accelerating globalization and the intensification of social and cultural interactions, language policy, bilingualism, and multilingualism have become one of the main directions of contemporary linguistic research. In this regard, the systematic investigation of their theoretical foundations is of crucial importance for the development of scientifically grounded and effective language policies.

In linguistic science, the theory of bilingualism occupies a significant position. This theoretical direction emerged in the 19th century as a result of the systematic study and scientific investigation of bilingualism within the general framework of linguistics. Within the context of language policy, bilingualism is defined as the functional use of two languages at both individual and societal levels. "*The simultaneous use of two languages in one country is referred to as bilingualism in both science and politics. For example, Azerbaijani–Russian bilingualism, Uzbek–Russian bilingualism, Turkmen–Russian bilingualism, Tatar–Russian bilingualism, etc. In the process of bilingualism, all members of a society or a particular group of it may actively participate. At the same time, the second language may be learned and used either at a weak level or at the level of the native language by different individuals*" [*Qurbanov, 2019]*.

The acquisition and use of several languages by a society or a people in their daily communicative activities is characterized as polylingualism, or in other words, multilingualism. This concept goes beyond the framework of bilingualism and involves the parallel and functional use of more than one language. At the same time, the term "multilingualism" is often used to denote a higher level and more complex degree of language competence compared to bilingualism. "*At the societal level, multilingualism refers to the use of two or more languages within a state in different functions*" [*Qəribova, 2025]*. Some peoples actively use three or more languages in their daily lives. However, a number of studies indicate that trilingualism is the most widespread form among different societies.

Language policy functions as an important mechanism regulating language behavior and language use. "*Language policy acts as a regulatory mechanism influencing these processes and is implemented through language planning,*

standardization, as well as the protection of language rights" *[Spolsky, 2004]*. This approach demonstrates that language is not only a system regulated within a normative framework, but also a dynamic phenomenon shaped through interaction with a broader social and ecological environment. In this respect, language policy serves as a key factor guiding the functional distribution, social status, and use of language. The interaction between language and its environment highlights the importance of preserving linguistic diversity.

In conclusion, the study of the theoretical foundations of bilingualism and multilingualism provides a basis for the development of scientifically grounded language policies, contributes to the preservation of linguistic diversity, and strengthens social integration in multilingual societies.

Key words: language policy, bilingualism, multilingualism, linguistic diversity, society.

ARXAİZMLƏRİN KONSERVASİYASI VƏ DİALEKTOLOGİYA: DİLİN GENETİK YADDAŞININ BƏRPASI

Aynurə Əliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
aeliyeva7@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Müasir Azərbaycan dilçiliyinin ən aktual problemlərindən biri ədəbi dilin lüğət tərkibini daxili imkanlar hesabına zənginləşdirməkdir. Bu prosesdə dialekt və şivələr dilin qədim qatlarını qoruyan "canlı arxiv" funksiyasını daşıyır. Arxaizmlərin ədəbi dilə qaytarılması mexaniki proses olmamalıdır. Burada dialektlərdəki fonetik dəyişmələr (məsələn: g~q və ya b~v keçidləri) müasir normalara uyğunlaşdırılmalı, sözün semantik tutumu (mənası) dəqiqləşdirilməlidir.

Azərbaycan dilinin Qərb qrupu dialekt və şivələri (Gəncə, Qazax, Tovuz, Şəmkir və s.) qədim türk dili elementlərini qoruyub saxlayan ən zəngin mənbələrdən biridir. Bu bölgədə işlənən və ədəbi dildə artıq arxaikləşmiş (və ya mənası dəyişmiş) bəzi nümunələrə nəzər salaq:

1. Leksik arxaizmlər. Bu sözlər ədəbi dildə unudulsa da, Qərb bölgəsində gündəlik həyatın bir parçasıdır:

Sayru / Sayrı: "Xəstə" deməkdir. Qərb bölgəsində yaşlı nəsil hələ də "sayrımaq" (xəstələnmək, inildəmək) feilini işlədir.

Duluq: "Yanaq" deməkdir. Klassik poeziyada və qədim mətnlərdə rast gəlinir. Gəncə-Qazax zonasında bu gün də üzün, yanağın yan tərəflərini bildirmək üçün istifadə olunur.

Qıvraq: "Cəld, qoçaq, hazır" mənasında işlənir. Ədəbi dildə daha çox "yığcam" mənasında qalsa da, Qərb şivələrində qədim fəallığını qoruyur.

2. Semantik arxaizmlər.

Bəzi sözlər ədəbi dildə var, amma Qərb dialektində onların ən qədim mənası yaşayır:

Yaz: Ədəbi dildə "bahar" deməkdir. Lakin Qərb bölgəsində qədim türk dilində olduğu kimi, bəzən "yay" fəslini bildirmək üçün işlənir.

Arı: Ədəbi dildə həşərat adıdır. Lakin bu şivələrdə qədim mənası olan "təmiz, pak" mənasında da qalmışdır.

Arxaizmlərin ədəbi dilə qaytarılması mexaniki proses olmamalıdır. Burada dialektlərdəki fonetik dəyişmələr (məsələn: g~q və ya b~v keçidləri) müasir normalara uyğunlaşdırılmalı, sözün semantik tutumu (mənası) dəqiqləşdirilməlidir.

Alınma sözlərin əvəzlənməsi və termin yaradıcılığı prosesində bu "unudulmuş" sözlərin ədəbi dilə qaytarılması dilin daxili sistemini saflaşdırır.

Açar sözlər: arxaizmlər, dialektologiya, Qərb qrupu şivələri, dilin genetik yaddaşı, etimologiya, semantik dəyişmələr

PRESERVATION OF ARCHAISMS AND DIALECTOLOGY: RESTORING THE GENETIC MEMORY OF LANGUAGE

One of the most pressing issues in modern Azerbaijani linguistics is enriching the vocabulary of the literary language through its internal resources. In this process, dialects and sub-dialects function as a "living archive" that preserves the ancient layers of the language. The reintegration of archaisms into the literary language should not be a mechanical process. In this context, phonetic shifts in dialects (e.g., g \sim q or b \sim v transitions) must be adapted to modern norms, and the semantic capacity (meaning) of the word must be clarified.

The Western group of Azerbaijani dialects and sub-dialects (Ganja, Gazakh, Tovuz, Shamkir, etc.) is one of the richest sources preserving ancient Turkic language elements. Let's examine some examples used in this region that have become archaic (or have undergone semantic changes) in the literary language:

1. Lexical Archaisms: Although these words are forgotten in the literary language, they remain part of daily life in the Western region:

Sayru / Sayrı: Means "sick." The older generation in the Western region still uses the verb sayrımaq (to fall ill, to moan).

Duluq: Means "cheek." Found in classical poetry and ancient texts, it is still used in the Ganja-Gazakh zone to denote the sides of the face or cheeks.

Qıvraq: Used in the sense of "agile, brave, ready." While in the literary language it mostly remains as "compact," it retains its ancient activity in Western dialects.

2. Semantic Archaisms: Some words exist in the literary language, but their most ancient meanings survive in the Western dialect:

Yaz: In the literary language, it means "spring." However, in the Western region, as in ancient Turkic, it is sometimes used to denote the "summer" season.

Arı: In the literary language, it is the name of an insect (bee). Yet, in these dialects, it has also preserved its ancient meaning of "pure, clean."

The restoration of archaisms to the literary language should not be a mechanical process. Phonetic variations in dialects must be aligned with modern standards, and the semantic scope of the words must be precisely defined. Reintroducing these "forgotten" words during the replacement of loanwords and the process of terminology creation purifies the internal system of the language.

The study of dialectological materials shows that a language preserves its past in a coded form within regional dialects. From this perspective, the restoration of archaisms is not an artificial process but the recovery of the language's own natural memory and the ensuring of historical continuity.

Key words: archaisms, dialectology, Western group of dialects, genetic memory of language, etymology, semantic changes.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN ELMİ İRSİ VƏ MÜASIR TÜRK DİLLƏRİNDƏ SEMANTİK İNKİŞAF PROSESLƏRİ

Aysel Qasımzadə
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCİD.org/0009-0002-2343-0364
Gasimzadeaysel7@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

I Türkoloji Qurultay türk dillərinin öyrənilməsi tarixində mühüm bir elmi mərhələ kimi xarakterizə olunur. Bu qurultayda yalnız əlifba və orfoqrafiya məsələləri deyil, həm də dilin daxili inkişaf qanunauyğunluqları, leksik-semantik dəyişmələr və ümumtürk dil birliyinin perspektivləri geniş şəkildə müzakirə edilmişdir. Qurultayın elmi irsi bu gün də türkoloji tədqiqatlarda aktual olaraq qalır.

Müasir dövrdə türk dillərində müşahidə olunan semantik inkişaf prosesləri – məna genişlənməsi və daralması, metaforik və metonimik köçürmələr – dilin dinamikliyini və sosial-kommunikativ funksiyasını əks etdirir *(Adilov M., Verdiyeva Z., Ağayeva F. Azərbaycan dilinin semasiologiyası. Bakı: Elm, 2019, 304 s.)*. Bu proseslər, əslində, hələ Qurultay dövründə dilin təbii inkişaf mexanizmi kimi dəyərləndirilmiş və Qurultayın iştirakçıları dilin normativləşdirilməsi ilə yanaşı, onun canlı inkişaf xüsusiyyətlərinin qorunmasının vacibliyini də vurğulamışlar.

Semantik dəyişmələr praqmatik və koqnitiv amillərlə sıx bağlıdır. Danışanın niyyəti, ünsiyyət şəraiti və mədəni kontekst sözlərin yeni məna çalarları qazanmasına səbəb olur. Bu baxımdan, Azərbaycan dilçiliyində semasioloji yanaşmalar semantik transformasiyaların izahında mühüm yer tutur *(Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: Nurlan, 2008, 442 s.).* Müasir türk dillərində müşahidə olunan bu proseslər Qurultayda irəli sürülən nəzəri fikirlərlə səsləşir.

Eyni zamanda, qloballaşma və texnoloji inkişaf türk dillərinin leksik sisteminə təsir göstərərək yeni terminlərin yaranmasına və mənaların yenidən formalaşmasına gətirib çıxarır. Bu isə semantik sistemdə dinamik dəyişikliklər yaradır və dilin funksional imkanlarını genişləndirir *(Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışlar və perspektivlər. Bakı: Mütərcim, 2015, 312 s.).*

I Türkoloji Qurultayın elmi irsi müasir türk dillərində semantik proseslərin araşdırılmasında metodoloji baza rolunu oynayır və türkoloji fikrin davamlı inkişafını təmin edir. Bu irs həm də türk dillərinin müqayisəli-tarixi və funksional-semantik tədqiqi üçün vahid elmi yanaşmanın formalaşmasına zəmin yaradır.

Açar sözlər: Türkoloji Qurultay, semantik inkişaf, məna dəyişməsi, türk dilləri, praqmatika.

THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IS CHARACTERIZED AS A SIGNIFICANT SCIENTIFIC MILESTONE IN THE HISTORY OF THE STUDY OF TURKIC LANGUAGES

At this congress, not only issues of alphabet and orthography were discussed, but also the internal developmental patterns of language, lexical-semantic changes, and the prospects of the unity of Turkic languages were comprehensively examined. The scientific legacy of the Congress remains relevant in contemporary Turkological research.

In the modern period, semantic development processes observed in Turkic languages—such as semantic broadening and narrowing, as well as metaphorical and metonymic shifts—reflect the dynamic nature of language and its socio-communicative functions (*Adilov M., Verdiyeva Z., Aghayeva F. Semasiology of the Azerbaijani Language. Baku: Elm, 2019, 304 p.).* In fact, these processes were already regarded during the time of the Congress as natural mechanisms of language development, and its participants emphasized the importance of preserving the living characteristics of language alongside its standardization.

Semantic changes are closely related to pragmatic and cognitive factors. The speaker's intention, communicative context, and cultural environment contribute to the emergence of new shades of meaning in words. In this regard, semasiological approaches in Azerbaijani linguistics play an important role in explaining semantic transformations (*Khalilov B. Modern Azerbaijani Lexicology. Baku: Nurlan, 2008, 442 p.*). These processes observed in modern Turkic languages are consistent with the theoretical ideas put forward at the Congress.

At the same time, globalization and technological development influence the lexical system of Turkic languages, leading to the emergence of new terms and the reconfiguration of meanings. This results in dynamic changes within the semantic system and expands the functional capacities of language *(Veysalli F.Y. Cognitive Linguistics: Basic Concepts and Perspectives. Baku: Mutarjim, 2015, 312 p.).*

The scientific legacy of the First Turkological Congress serves as a methodological foundation for the study of semantic processes in modern Turkic languages and ensures the continuous development of Turkological thought. This legacy also provides a basis for the formation of a unified scientific approach to the comparative-historical and functional-semantic study of Turkic languages.

Key words: Turkological Congress, semantic development, semantic change, Turkic languages, pragmatics.

AREALDAXİLİ DİL TƏMASLARI: AZƏRBAYCAN DİALEKTLƏRİNDƏ QIPÇAQ LAYLARI

Aynur Namazova
doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://Orcid.org/0009-0001-2498-8880
aynamaz@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycan dili türk dillərinin oğuz qrupuna daxil olsa da onun fonetik, morfoloji və leksik qatlarında güclü bir qıpçaq substratı mövcuddur. Bu "hibrit" xarakter Azərbaycan xalqının formalaşma prosesində oğuz və qıpçaq tayfalarının (xüsusilə xəzərlər, qıpçaqlar, kumanlar) apardığı uzunmüddətli etnik-mədəni inteqrasiyanın nəticəsidir. M.Kaşğarinin "Divanü lüğət-it-türk" əsəri bu paralelləri izləmək üçün ən fundamental mənbədir; çünki XI əsrdə qeydə alınan dialekt fərqlərinin bir çoxu bu gün Azərbaycanın dialektlərində (xüsusən Şimal-Qərb və Qərb bölgəsi) yaşamaqdadır.

Fonetik müstəvidə qıpçaq təsiri özünü bəzi dialektlərimizdəki samitlərin sərtləşməsində və ya spesifik səs keçidlərində göstərir. Məsələn, oğuz dilləri üçün xarakterik olan sözönü "y" səsinin bəzi Qərbi Azərbaycan dialektlərində düşməsi və ya "c" səsinə keçməsi (məs: yulduz - ulduz; yaxşı - caxşı) qıpçaq təsirinin bariz nümunəsidir. Həmçinin, Kaşğarinin qıpçaqlar üçün qeyd etdiyi "b/m" əvəzlənməsi (məs: bin - min) Azərbaycan ədəbi dilində belə özünə yer tapmışdır.

Morfoloji baxımdan indiki zaman şəkilçilərinin müxtəlifliyi diqqət çəkir. Ədəbi dilimizdəki "-ır[4]" (oğuz) forması ilə yanaşı Qazax və Borçalı dialektlərində rast gəlinən "-atı/-əti" (məs: gedatı, gəlatı) forması birbaşa Qıpçaq mənşəli "-at-ır" feil formulu ilə əlaqəlidir.

Leksik qatda isə kənd təsərrüfatı və təbiət terminlərində qıpçaq izləri daha dərindir. "Divan"da qıpçaqlara aid edilən bir çox söz bu gün dialektlərimizdə aktivdir. Məsələn, ədəbi dildəki "toyuq" (oğuz) sözünə qarşı dialektlərdə rast gəlinən "tovuq/tovux" forması qıpçaq fonetikasına daha yaxındır. Bu paralellər sübut edir ki, Azərbaycan dili sadəcə oğuz dili deyil, həm də Orta Asiyadan Qafqaza qədər uzanan böyük türk köçlərinin linqvistik arxividir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, dialektologiya, qıpçaq substratı, tarixi dilçilik, arealdaxili təmaslar, oğuz-qıpçaq elementləri.

INTRA-AREAL LANGUAGE CONTACTS: KIPCHAK LAYERS IN AZERBAIJANI DIALECTS

Although the Azerbaijani language is classified under the Oghuz group of Turkic languages, it carries a profound Kipchak substratum within its phonetic, morphological,

and lexical layers. This "hybrid" and rich structure is a direct reflection of the historical ethnogenesis of the Azerbaijani people, shaped by the integration of Oghuz and Kipchak tribes (such as Khazars, Kipchaks, and Cumans) over centuries. Mahmud al-Kashgari's "Diwan Lughat al-Turk" serves as a vital anchor for this research, as many dialectal variances recorded in the 11th century are still preserved in modern Azerbaijani dialects, particularly in the Northwestern and Western regions.

On a phonetic level, Kipchak influence is evident in the hardening of certain consonants and specific sound shifts. For instance, the initial "y" sound, characteristic of Oghuz, often drops or shifts to "j/c" in specific dialects (e.g., *yulduz - ulduz*; *yakhshi - jakhshi*), a hallmark of Kipchak influence documented by Kashgari. Furthermore, the "b/m" substitution (e.g., *bin - min*), which Kashgari attributed to the Kipchaks, has even integrated into the Azerbaijani literary standard.

Morphologically, the diversity of present-tense suffixes is particularly striking. Alongside the literary Oghuz form "-ır[4]", the "-atı/-əti" suffix found in the Gazakh and Borchali dialects (e.g., *gedatı*, *gəlatı*) is directly linked to the Kipchak "-at-yr" verbal formula. This highlights a structural preservation of Kipchak grammar within an Oghuz framework.

In the lexical domain, Kipchak traces are deep-seated in agricultural, pastoral, and nature-related terminology. Many words identified as Kipchak in the "Diwan" remain active in Azerbaijani folk speech today. For example, while the literary word for chicken is "toyuq" (Oghuz), the dialectal variant "tovuq/tovukh" aligns more closely with Kipchak phonology. These parallels demonstrate that the Azerbaijani language is not merely an Oghuz tongue but a complex linguistic archive of the vast Turkic migrations from Central Asia to the Caucasus, encoded with the history of its people.

Key words: Azerbaijani language, dialectology, Kipchak substratum, historical linguistics, intra-areal contacts, Oghuz-Kipchak elements.

MÜASİR İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ FEİLİ ALINMANIN KOQNİTİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İlhamə Məmməd
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-9654-420X
ilhama.mammad@sdu.edu.az
Azərbaycan/Sumqayıt

Müasir dilçilikdə sözalma dillərarası leksik mübadilə faktı olmaqdan daha çox koqnitiv emal və konseptual uyğunlaşdırma prosesi kimi dəyərləndirilir. Yeni leksik vahid dilə daxil olarkən yalnız fonetik və qrammatik sistemə deyil, həm də danışanın mövcud bilik strukturlarına inteqrasiya olunur. Bu baxımdan feili alınma xüsusi maraq doğurur, çünki *feil semantikası hadisə strukturu, zaman-aspekt münasibətləri və iştirakçı rolları ilə birbaşa bağlıdır* [Langacker, 2008].

İngilis dilində son dövrdə geniş yayılmış *to google, to message, to friend, to impact* kimi vahidlər sözalma prosesinin yeni istiqamətini nümayiş etdirir. Bu tip vahidlərdə isimdən feilə keçid yalnız morfoloji konversiya deyil, həm də konseptual transformasiyadır. Məsələn, *to google* feili "informasiya axtarmaq" hərəkətindən daha geniş olaraq "rəqəmsal bilik məkanına daxil olmaq" çərçivəsini aktivləşdirir. Oxşar proses Azərbaycan dilində işlənən *like etmək, share etmək, download etmək* kimi analitik konstruksiyalarda müşahidə olunur. Burada *alınma komponent milli dilin qrammatik modeli ilə birləşərək yeni hərəkət kateqoriyası yaradır və kommunikativ qənaəti təmin edir* [Haspelmath, 2009].

Koqnitiv yanaşma bu hadisəni prototip əsaslı kateqoriyalaşma mexanizmləri ilə izah edir. Bu baxımdan dilə daxil olan hər yeni feil boş bir semantik vahid kimi deyil, artıq mövcud olan konseptual strukturlar daxilində yerini tapan bir element kimi qavranılır. Yəni danışan şəxs yeni hərəkəti əvvəlcədən tanıdığı ən yaxın fəaliyyət modeli ilə əlaqələndirir və onu həmin modelin çərçivəsində mənalandırır. Məsələn, ingilis dilindəki *to text* feili Azərbaycan dilində müstəqil bir feil kimi deyil, "mesaj yazmaq" konstruksiyası vasitəsilə ifadə olunur və burada əsas semantik yük "yazmaq" prototipinin üzərinə düşür. Azərbaycan dilində yazılı informasiya ötürmə aktının mərkəzi prototipi məhz "yazmaq" hərəkətidir. Sosial şəbəkə kontekstində işlənən *to post* feili isə "paylaşmaq" prototipi ilə uyğunlaşdırılır, çünki Azərbaycan dilində məlumatın ictimai müstəviyə çıxarılması ən çox bu konsept vasitəsilə qavranılır. Nümunələr göstərir ki, alınma prosesində uyğunlaşma yalnız leksik və ya morfoloji səviyyədə baş vermir; yeni vahidlər danışanın şüurunda artıq formalaşmış konseptual kateqoriyalarla inteqrasiya olunur, onların semantik şəbəkəsinə daxil edilərək funksional məna qazanır.

Açar sözlər: sözalma, koqnitiv dilçilik, feil alınması, konseptual inteqrasiya, analitik feil.

COGNITIVE FEATURES OF VERBAL BORROWING IN MODERN ENGLISH AND AZERBAIJANI

In contemporary linguistics, lexical borrowing is interpreted not merely as a fact of interlingual lexical exchange, but rather as a process of cognitive processing and conceptual accommodation. When a new lexical unit enters a language, it is integrated not only into the phonetic and grammatical system but also into the speaker's pre-existing knowledge structures. From this perspective, *the borrowing of verbs is of particular interest, since verbal semantics is directly linked to event structure, tense–aspect relations, and participant roles* [Langacker, 2008].

Verbs that have recently become widespread in English, such as *to google, to message, to friend,* and *to impact*, demonstrate a new direction in the borrowing process. In such units, the shift from noun to verb is not only a case of morphological conversion but also a conceptual transformation. For instance, the verb *to google* activates a frame that extends beyond the mere action of "searching for information" to encompass "entering a digital knowledge space." A similar process can be observed in Azerbaijani analytic constructions such as *like etmək, share etmək,* and *download etmək*. Here, *the borrowed component combines with the grammatical model of the recipient language to create a new action category and to ensure communicative economy* [Haspelmath, 2009].

The cognitive approach explains this phenomenon through the mechanisms of prototype-based categorization. In this sense, each new verb entering the language is perceived not as an empty semantic unit but as an element that finds its place within already existing conceptual structures. In other words, the speaker associates the new action with the closest familiar activity model and interprets it within the framework of that model. For example, the English verb *to text* is rendered in Azerbaijani not as an independent verb but through the construction *mesaj yazmaq* ("to write a message"), where the main semantic load falls on the prototype *yazmaq* ("to write"), since the central prototype for the transmission of written information in Azerbaijani is the act of writing. Likewise, the verb *to post*, used in the context of social media, is aligned with the prototype *paylaşmaq* ("to share"), because the act of making information public is most commonly conceptualized through this notion in Azerbaijani. These examples demonstrate that in the borrowing process accommodation does not occur solely at the lexical or morphological level; new units are integrated into the speaker's already established conceptual categories, incorporated into their semantic network, and acquire functional meaning within that network.

Key words: borrowing, cognitive linguistics, verb borrowing, conceptual integration, analytical verb.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN FORMALAŞMASININ SOSİAL-SİYASİ ASPEKTLƏRİ

Sənay Hüseynli
dissertant
Bakı Dövlət Universiteti
twins0506@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycan dili sistemi tarixən inkişaf etmiş və bu gün də sabit lüğət, qrammatik quruluş və leksik məzmundan ibarətdir. Bu dil türk dilləri qrupuna daxildir və həmvətənlərimizin məskunlaşdığı ölkədə və qonşu ölkələrdə çoxsaylı dialekt və şivələrin zəngin zəminində inkişaf etmişdir. Azərbaycan dilinə əsrlər boyu bizimlə vahid bütövlük təşkil edən xalqların dillərinin təsiri olmuşdur. Bunlar ərəb, fars və rus dilləridir. Bundan əlavə, bu gün türk dilinin, eləcə də ingilis dilinin vahid türk dilləri ailəsindən olan təsiri böyükdür.

Azərbaycan dilinin inkişafına, onun mənimsənilməsinə və istifadəsinə təsir edən ictimai-siyasi proseslər sırasında müxtəlif yazı növlərinin istifadəsini qeyd etmək lazımdır. Bunlar ərəb əlifbası, kiril və latın qrafikasıdır. Əlifbaların dəyişməsi zamanı dilin inkişaf tarixi prosesin bütün mürəkkəbliklərini özündə əks etdirirdi. Bundan əlavə, əhalinin ümumi inkişaf səviyyəsi ümumbəşəri savadlılığa keçidə imkan vermirdi. Nəticədə ümumi ədəbi dilin formalaşması imkanları xeyli daraldı. Digər tərəfdən, bu, dil məlumatlarının ötürülməsində, o cümlədən şifahi xalq yaradıcılığı vasitəsilə adət-ənənələrdə öz əksini taparaq nəsildən-nəslə ötürülən şifahi ənənələrin qorunub saxlanmasına əsas verirdi.

Azərbaycan dilində diskursun müasir praqmatik aspektlərini öyrənmək üçün bugünkü azərbaycanlının linqvistik davranışının mental cəhətlərini nəzərə almaq lazımdır. Müasir dünya vəhdət təşkil edir, cəmiyyətdə ölkələr, hökumətlər və sosial qruplar arasında münasibətlər qarşılıqlı əlaqələr əsasında formalaşır ki, bu da qarşılıqlı asılılığa, qarşılıqlı təsirə və müxtəlif sosial risklərin artmasına səbəb olur. Azərbaycan xalqının tarixində miqrasiyaya, təbii yaşayış mühitinin itirilməsinə, müxtəlif sosial üstünlüklərə və mentalitetin qorunub saxlanılmasına səbəb olan bir çox ziddiyyətli və çətin vəziyyətlər olmuşdur.

Bunlar ölkələr arasında müharibələr, ölkə daxilində müxtəlif ictimai-siyasi qruplar arasında münaqişələr, dini və etnik toqquşmalardır. Bütün bunlar bilavasitə insanların linqvistik davranışına təsir göstərmiş, koqnitiv və şifahi-semantik təzahür üçün zəngin imkanlara malik olan ünsiyyət nəticəsində söz ehtiyatının itirilməsinə, nitqin dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Bütövlükdə, dil şəxsiyyəti formalaşdıraraq onun ünsiyyətinə və davranışına təsir edir. Bunu başa düşən natiqlər tarix boyu öz dil bacarıqlarından məharətlə istifadə edərək insan kütlələrinə təsir göstərə bilirdilər.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, rus dili, Bakı, rus ləhcəsi.

QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ ALINMA LEKSİKA

Gülnar Məmmədova
dissertant
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun
https://ORCİD.org/0000-0001-5388-5373
muxtarzadegulnar@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Qərbi Azərbaycan şivələrinin əsas leksik layını türkmənşəli sözlər təşkil edir. Lakin dünyanın bütün dilləri və şivələri kimi Qərbi Azərbaycan şivələrində də alınma leksik vahidlərə rast gəlinir. Dialekt (yun. *dialektos* – danışıq, ləhcə, şivə) – müəyyən dilin, sıx ərazi, sosial və ya peşə birliyi ilə bağlı olan şəxslər tərəfindən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunan bir variantıdır.

Dialekt özünəməxsus lüğəti və qrammatikası olan tamhüquqlu nitq sistemidir. Adətən "dialekt" termini müəyyən coğrafi məkanla bağlı olan dil variantlarını ifadə edir. Lakin bu termin insanların dil davranışındakı fərqləri göstərmək üçün də istifadə oluna bilər.

Bəzən "dialekt" anlayışı başqa mənada işlədilir. Bu halda o, digər, daha nüfuzlu dil forması ilə müqayisə olunub-olunmamasından asılı olmayaraq, dilin istənilən lokal formasını ifadə edir. Sosiolinqvistik baxımdan dialekt aşağıdakı xüsusiyyətlərlə səciyyələnir: daşıyıcılarının sosial, yaş və qismən cins baxımından məhdud olması; istifadə sahəsinin əsasən ailə və məişət mühitilə məhdudlaşması; müxtəlif şivələrin qarşılıqlı təsiri nəticəsində yarım-dialektlərin yaranması və bununla bağlı sistem daxilində dəyişikliklər; ədəbi dilin təsiri altında dialekt nitqinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin zəifləməsi və keçid formalarının yaranması.

Dialektlərin öyrənilməsi ilə xüsusi bir sahə – dialektologiya məşğul olur. Bu sahə dili mədəni-tarixi reallıqlarla birlikdə öyrənən dilçilik istiqamətlərinə aiddir.

Dialektal alınmalar dilin lüğət tərkibinin həmin dilin dialektlərindən alınmış vahidlər hesabına zənginləşməsidir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən alınma leksik vahidlər əsasən ərəb və fars dillərindən olan leksik vahidlərdir. Məsələn, ərəb mənşəli leksik alınmalar: *fasıx:* ər. *fasīḥ* (fəsih – aydın danışan, burada semantik dəyişmə var: "bic"); *feysəl:* ər. *fayṣal* (qərar, hökm; dialektdə "yardım etmək"); *fəhəm:* ər. *fahm* (anlama, düşüncə); *fəhimsiz:* ər. *fahīm* + az. şəkilçi; *fəhmələnmək / fəhmləmməx'*:ər. *fahm* kökü ilə bağlı; *fərəğat:* ər. *farāğat* (rahatlıq, asudəlik) ; *fərəzən*: ər. *farzan* / *farzən* (fərz edək ki); *fərzi* :ər. *farḍ* (fərz, ehtimal): *fuqan*: ər. *fuġān* (nalə, fəryad – burada semantik dəyişmə var). Fars mənşəli alınma leksik vahidlər: *fəsəli:* fars mətbəxinə aid söz *fətir* : fars *fatir* (çörək növü) ; *fəltəğən* :(yaltaq mənasında) – fars köklü hesab olunur; *filfili:* fars *filfil* (istiot → metaforik məna genişlənməsi); *firni:* fars *firni* (şirniyyat növü); *firəngi* : fars vasitəsilə (*farangi* – Avropa mənşəli).

Açar sözlər: Azərbaycan, qərbi, alınma, leksika, ərəb, fars.

BORROWED LEXIS IN THE DIALECTS OF WESTERN AZERBAIJAN

The main lexical layer of the dialects of Western Azerbaijan consists of Turkic-origin words. However, like all languages and dialects of the world, the dialects of Western Azerbaijan also contain borrowed lexical units. A dialect (from Greek *dialektos* – speech, vernacular, dialect) is a variety of a given language used as a means of communication by people connected through close territorial, social, or professional ties.

A dialect is a full-fledged system of speech with its own vocabulary and grammar. The term "dialect" is usually used to denote language varieties associated with a specific geographical area. However, it can also be used to describe differences in people's linguistic behavior.

Sometimes the concept of "dialect" is used in another sense. In this case, it refers to any local form of a language, regardless of whether it is contrasted with another, more prestigious variety. From a sociolinguistic perspective, a dialect is characterized by the following features: limitation of its speakers by social, age, and partly gender factors; restriction of its usage mainly to family and everyday communication; the formation of semi-dialects as a result of interaction and mutual influence among different dialects, along with structural changes in dialect systems; and the weakening of dialect-specific features under the influence of the literary language, leading to the emergence of intermediate forms.

The study of dialects is carried out by a special field known as dialectology, which belongs to the branch of linguistics that examines language in connection with cultural and historical realities.

Dialectal borrowings involve the enrichment of a language's vocabulary through lexical units taken from its own dialects. The study has shown that borrowed lexical units used in the dialects of Western Azerbaijan mainly originate from Arabic and Persian. For example, Arabic-origin borrowings include: *fasıx* (from Arab. *fasīḥ* – eloquent; with semantic shift meaning "cunning"); *feysəl* (Arab. *fayṣal* – decision, judgment; in dialect "to help"); *fəhəm* (Arab. *fahm* – understanding, intellect); *fəhimsiz* (Arab. *fahīm* + Azerbaijani suffix); *fəhmələnmək / fəhmləmməx'* (derived from the root *fahm*); *fərəğat* (Arab. *farāġat* – comfort, ease); *fərəzən* (Arab. *farzan* / *farzən* – suppose that); *fərzi* (Arab. *farḍ* – assumption, hypothesis); *fuqan* (Arab. *fuġān* – lament, cry, with semantic change).

Persian-origin borrowings include: *fəsəli* (a culinary term from Persian cuisine); *fətir* (Pers. *fatir* – a type of bread); *fəltəğən* (meaning "flatterer," considered of Persian origin); *filfili* (Pers. *filfil* – pepper, with metaphorical extension); *firni* (Pers. *firni* – a milk-based dessert); *firəngi* (via Persian *farangi* – of European origin).

Key words: Azerbaijan, western, borrowing, lexicon, Arabic, Persian.

FEATURES OF ADAPTING INTERNATIONAL TERMS TO THE NATIONAL LANGUAGE

Konul Mammadzade
Doctor of Philosophy in Philology
Azerbaijan State Pedagogical University
https:/ORCID.org/0000-0001-8792-7500
konul.kesa@yahoo.com
Azerbaijan/Baku

The main goal of standardizing scientific and technical terminology is to ensure unambiguous understanding. There are terms that, in addition to belonging to a certain field, are also used in other fields. In modern times, the integration and differentiation of sciences allows the use of terms belonging to the similar and different fields. *[Terminologiya məsələləri, Bakı, Elm, 1987, s.36-37]*

The main tasks of standardization of scientific and technical terminology at the international level include: 1) recording the level of modern scientific knowledge and technical development in the standard of the term; 2) harmonizing the national language and international terminology, ensuring their compatibility and relevance;

In the process of standardization, the solution is to eliminate this variation completely or partially. In this case, it is possible to maintain two variants of the term. However, most of such borrowings are used in parallel with words in the national language. It causes terminological lexical parallelism in the language. The following criteria are proposed for the linguistic accuracy of a term: 1) full expression of meaning; 2) comprehensibility; 3) specialization; 4) accuracy; 5) ambiguity; 6) uniformity. *[Sadıqova S.A. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, Elm, 2005, s.112]*.

It is important to take into account a number of circumstances for the standardization of terms: 1) the linguistic meaning coincides with the meaning of the concept; 2) there is no linguistic meaning; 3) the meaning of the concept coincides with the linguistic meaning.

BEYNƏLXALQ TERMƏTLƏRİN MİLLİ DİLƏ UYĞUNLAŞDIRILMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Elmi-texniki terminologiyanın standartlaşdırılmasının əsas məqsədi beynəlxalq terminlərin birmənalı başa düşülməsini təmin etməkdir. Elə terminlər var ki, müəyyən sahəyə aid olmaqla yanaşı, başqa sahələrdə də işlənir. Belə terminlər ekvivalentliyi təmin edirlər. Müasir dövrdə elmlərin inteqrasiyası və differensiallaşdırılması oxşar və müxtəlif sahələrə aid olan terminlərdən istifadə etməyə imkan verir. *[Terminologiya məsələləri, Bakı, Elm, 1987, s.36-37]*.

Elmi-texniki terminologiyanın beynəlxalq səviyyədə standartlaşdırılmasının əsas vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir: 1) müasir elmi biliklərin və texniki inkişafın səviyyəsinin termin standartında təyin edilməsi; 2) milli dilin və beynəlxalq terminologiyanın uyğunlaşdırılması, onların uyğunluğunun və aktuallığının qarşılıqlı şəkildə təmin edilməsi;

Standartlaşdırma prosesində həll yolu terminlər uyğunsuzluğunu tamamilə və ya qismən aradan qaldırmaqdır. Uyğunsuzluğu aradan qaldıra bilmədiyimiz təqdirdə terminin iki variantını saxlamaq mümkündür. Belə olan tıqdirdə alınmaların çoxu milli dildəki sözlərlə paralel işlənir. Standartlaşdırma prosesi zamanı ana dilinə ötürülən terminlər terminoloji leksik paralelliyə səbəb olur. Terminlərin linqvistik dəqiqliyi üçün aşağıdakı meyarlar təklif olunur: 1) mənanın tam ifadəsi və çatdırılması; 2) başa düşülənlik; 3) ixtisasa uyğunluq; 4) dəqiqlik; 5) qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması; 6) vahidlik. *[Sadıqova S.A. Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı. Bakı, Elm, 2005, s.112]*.

Terminlərin standartlaşdırılması üçün bir sıra halların nəzərə alınması vacibdir. Terminlərin ötürülməsi prosesində anlayışın mənası linqvistik məna ilə üst-üstə düşməlidir.

Açar sözlər: Elmi-texniki terminologiya, terminologiyanın standartlaşdırılması, terminlərin linqvistik uyğunluğu, terminlərin ekvivalentliyi, terminlərin semantik uyğunluğu.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ DİLÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ

Məhrux Dövlətzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCİD.org/-0000-0002-2366-6097
mahdovlat@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində 1926-cı il26 fevral-5 mart tarixlərində keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mədəni inteqrasiyasında yeni bir mərhələnin təməlini qoyan ən əlamətdar hadisələrdən biridir Bu toplantıda yaxın gələcəyə yönələn mühüm qərarlar qəbul edilmiş və ən başlıcası keçmiş Sovet İttifaqı məkanında yaşayan bütün türk xalqları üçün latın qrafikalı əlifbaya keçidin elmi-metodoloji prinsipləri işlənib hazırlanmışdır. Hələ XIX əsrdən M.F.Axundovun başladığı və mütərəqqi ziyalılarımızın uğrunda fəal mübarizə apardığı yeni əlifba ideyası sovet hakimiyyətinin ilk günlərindən dövlət tərəfindən himayə olunmağa başladı.Əslində 1921-1922-ci illərdən başlayaraq Azərbaycan ziyalıları yığıncaqlarda bu məsələ ilə bağlı müxtəlif fikirlər səsləndirirdilər. Bu da ona gətirib çıxartdı ki, iki dəstə yarandı. Latınçılar və islahatçılar. Latınçılar deyəndə latın əlifbasına keçidin tərəfdarları, islahatçılar deyəndə isə ərəb əlifbasında təkmilləşdirmə aparmaq tərəfdarları nəzərdə tutulur. Latınçılar əlifba layihəsi təqdim etdilər, islahatçılar isə heç nə vermədilər. 1922-ci ilin mayında Azərbaycan Xalq Komissarlar Soveti yanında "Yeni türk əlifba komitəsi" yaradıldı və latın qrafikasına keçidin əsası qoyulurdu.. 1924-1925-ci tədris ilindən başlayaraq 1-ci siniflərə yeni əlifba ilə dərs keçirdilər (*HacıyevT. Azərbaycan ədəbi dili tarixi II hissə, Bakı, Elm, 2012, 389 s.).* Birinci Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsinin qoyulması bu işi daha da sürətləndirdi. Türkoloji Qurultayda türklər üçün ədəbi dil məsələsindən də daha səs-küylü, ətrafında ən qızğın mübahisə gedən məsələ əlifba məsələsi oldu. Əlifbanın müzakirəsi beş iclası əhatə etmişdi. Əslində, Moskvanın bu qurultayı təşkil etməsi türk xalqlarını əzizləməsindən irəli gəlmirdi. O, bir tərəfdən türklərin bir-biri ilə ünsiyyətini kəsmək, o biri tərəfdən, onları öz qədim, dolğun tarixlərindən məlumatsızlaşdırmaq istəyirdi. "Elmi terminologiyanın sistemi haqqında" məruzəsində Bəkir Çobanzadə qeyd edir ki, Asiya tarixinin ən mühüm, ən uca dövrləri, monqollar, hunlar, teymurilər dövrü, ya islamın yayılma dövrü bu əlifba ilə yazılmışdı. Gələcək türk nəsilləri öz babalarının bu şanlı tarixini oxuya bilməyəcək, kimin övladları olduqlarından xəbərsiz qalacaq və tarixini 1920-ci illərdən başlandığını sanacaqlar və türklər özlərini "böyük rus tarixinin" qarşısında yazıq sanacaqdılar.

Açar sözlər: Qurultay, Türkoloji, Bakı, əlifba, müqayisəlidilçilik

FIRST TURCOLOGY CONGRESS AND LINGUISTIC ISSUES

The First Turkological Congress, held in Baku, the capital of Azerbaijan, from February 26 to March 5, 1926, is one of the most significant events that laid the foundation for a new stage in the cultural integration of the Turkic peoples, including the Azerbaijani people. Important decisions were made at this meeting, which were aimed at the near future, and most importantly, scientific and methodological principles for the transition to the Latin script for all Turkic peoples living in the former Soviet Union were developed. .The idea of a new alphabet, which was initiated by M.F. Akhundov in the 19th century and for which our progressive intellectuals actively fought, began to be supported by the state from the first days of Soviet power. In fact, starting from 1921-1922, Azerbaijani intellectuals voiced different opinions on this issue at meetings. This led to the formation of two groups. Latinists and reformers.

When we say Latinists, we mean supporters of the transition to the Latin alphabet, and when we say reformers, we mean supporters of improving the Arabic alphabet. The Latinists presented a draft alphabet, while the reformers did not provide anything. In May 1922, the "New Turkic Alphabet Committee" was created under the Council of People's Commissars of Azerbaijan, and the foundation for the transition to Latin graphics was laid. Starting from the 1924-1925 academic year, first graders were taught with the new alphabet (*Hajiyev T. History of the Azerbaijani literary language, part II, Baku, Elm, 2012, 389 p.).* The issue of the alphabet was raised at the First Turkological Congress, which accelerated this work even more. The issue of the alphabet was the most heated debate for the Turks at the Turkological Congress, even louder than the issue of the literary language. The discussion of the alphabet covered five meetings. In fact, Moscow's organization of this congress did not stem from its affection for the Turkic peoples. On the one hand, it wanted to cut off communication between the Turks and each other, and on the other hand, to make them unaware of their ancient, rich history. In his report "On the System of Scientific Terminology," Bekir Chobanzadeh notes that the most important, most glorious periods of Asian history, the era of the Mongols, Huns, Timurids, or the era of the spread of Islam, were written in this alphabet. Future generations of Turks will not be able to read this glorious history of their ancestors, will remain unaware of whose children they are and will think that their history began in the 1920s, and the Turks will feel pitiful in front of the "great Russian history".

Key words: Congress, Turkology, Baku, alphabet, comparative linguistics.

I TÜRKOLOJİ QURULTAY İŞTİRAKÇISI ƏBDÜL-HƏMİD CANİBEKOVUN NOQAY DİLİNİN İNKİŞAFINDA ROLU

Aynur Cəfərova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-2034-186
ceferova1987@internet.ru
Azərbaycan/Bakı

XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının dilinin, tarixinin və mədəniyyətinin elmi şəkildə öyrənilməsində mühüm mərhələ hesab olunur. Bu dövrdə türk xalqları arasında elmi əməkdaşlığın genişlənməsi, ortaq problemlərin müzakirəsi məqsədilə bir sıra elmi toplantılar keçirilmişdir. 1926–cı ildə Bakıda təşkil edilən I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının dilinin inkişafı, əlifba məsələsi, ədəbiyyat və tarixi problemlərinin müzakirəsi baxımından böyük əhəmiyyət daşımışdır. Qurultayda iştirak etmiş alimlərdən biri olan noqay alimi Əbdül-Həmid Canibekov noqay xalqının dili, folkloru və etnoqrafiyası ilə məşğul olmuş ziyalılardan biri kimi tanınmışdır. O, 1879-cu ildə Tsarev vilayətinin Həştərxan şəhərində anadan olmuş, ilk təhsilini dini məktəbdə almışdır. Sonralar dünyəvi təhsilini məşhur tatar pedaqoqu Abduraxman Umerovun tələbəsi olaraq öz biliklərini genişləndirmişdir *(https://nogaici.ucoz.ru/publ/1/-dzhanibekov_abdul_khamid_sharshenbievich_1879_1955/4-1-0-726).* O, folklor materiallarının araşdırılması və noqay dilinin inkişafı istiqamətində mühüm işlər görmüş və eyni zamanda maarifçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur.

Əbdül-Həmid həmçinin ana dilində təhsilin inkişafı istiqamətində çalışaraq, 1901-1917-ci illərdə bir neçə noqay məktəbi açılmasına nail olmuşdur. 1928-ci ildə latın əlifbası əsasında əlifba işini tamamlamış, 1938-ci ildə isə kiril əlifbası əsasında noqay dilinin qrammatikasını yazmışdır. Əsas əsəri dördcildlik noqay folkloru "Soyuz kanası" və "Sözlər xəzinəsi"dir *(https://astrakult.ru/abdul-hamid-dzhanibekov-folklor-stal-smyslom-ego-zhizni/).* Alimin fəaliyyəti yalnız elmi sahə ilə məhdudlaşmamışdır. O, türk xalqları arasında mədəni əlaqələrin güclənməsinə də töhfə vermişdir. Bakıda keçirilən Türkoloji Qurultayda noqay xalqını təmsil edərək türk xalqlarının dillərinin öyrənilməsi və inkişaf ilə bağlı müzakirələrdə iştirak etmiş, xüsusilə kiçik türk xalqlarının dillərinin qorunmasının vacibliyini vurğulamışdır. Alim noqay dilinin öyrənilməsi, onun qrammatik xüsusiyyətlərinin araşdırılması və yazı sisteminin inkişafı məsələlərinə diqqət yetirmişdir. Onun fəaliyyəti türkoloji elmin inkişafına, xüsusilə noqay xalqının mədəni irsinin qorunmasında xüsusi rol oynamış, topladığı folklor materialları və dil haqqında araşdırmaları gələcək tədqiqatçılar üçün dəyərli mənbə olmuşdur. O, türkoloji tədqiqatların inkişafında mühüm iz qoymuş ziyalılardan biri kimi tarixdə öz yerini tutmuşdur.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, türk xalqları, Əbdül-Həmid Canibekov, əlifba, noqay dilləri.

THE ROLE OF ABDUL-HAMID DZHANIBEKOV, PARTICIPANT OF THE 1ST TURCOLOGY CONGRESS, IN THE DEVELOPMENT OF THE NOGAI LANGUAGE

The beginning of the 20th century is considered an important stage in the scientific study of the language, history and culture of the Turkic peoples. During this period, a number of scientific meetings were held to expand scientific cooperation between the Turkic peoples and discuss common problems. The First Turkological Congress, organized in Baku in 1926, was of great importance in terms of discussing the development of the language of the Turkic peoples, the issue of the alphabet, literature and historical problems. One of the scientists who participated in the congress, the Nogai scholar Abdul-Hamid Janibekov, was known as one of the intellectuals who dealt with the language, folklore and ethnography of the Nogai people. He was born in 1879 in the city of Astrakhan, Tsarev province, and received his first education in a religious school. Later, he expanded his secular education as a student of the famous Tatar pedagogue Abdurakhman Umerov. He did important work in the direction of researching folklore materials and developing the Nogai language, and at the same time was engaged in educational activities.

Abdul-Hamid also worked towards the development of education in the native language, and in 1901-1917 he succeeded in opening several Nogai schools. In 1928, he completed work on the alphabet based on the Latin alphabet, and in 1938 he wrote a grammar of the Nogai language based on the Cyrillic alphabet. His main works are the four-volume Nogai folklore "Soyuz kana" and "Treasure of Words". The scientist's activities were not limited to the scientific field. He also contributed to the strengthening of cultural ties between the Turkic peoples. Representing the Nogai people at the Turkological Congress held in Baku, he participated in discussions on the study and development of the languages of the Turkic peoples, especially emphasizing the importance of preserving the languages of small Turkic peoples. The scientist paid attention to the study of the Nogai language, the study of its grammatical features and the development of the writing system. His activities played a special role in the development of Turkological science, especially in the preservation of the cultural heritage of the Nogai people, and his collected folklore materials and studies on the language were a valuable source for future researchers. He took his place in history as one of the intellectuals who left a significant mark on the development of Turkological research.

Key words: First Turkological Congress, Turkic peoples, Abdul-Hamid Janibekov, the alphabet, Nogai languages.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ KORPUS DİLÇİLİYİ VƏ ELEKTRON LÜĞƏTÇİLİK PERSPEKTİVLƏRİ

Fidan Nəzərli
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-4517-6048
Nazarli.fidan1@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri zəngin tarixə və mədəniyyətə sahib olduğundan lüğətçilik də türk dillərində çox qədim tarixə əsaslanır. Bildiyimiz kimi, türk dillərində lüğətçilik anlayışı daha çox orta əsrlərdən inkişaf etməyə başlamışdır. Bu sahədə ən böyük və məşhur əsər isə müəllifi Mahmud Kaşğari olan "Divani-lüğət-it-türk" hesab olunur.

Buna baxmayaraq, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq bugünki günümüzdə elektron lüğətçilik daha çox inkişaf etmişdir. Müasir rəqəmsal lüğətlər ənənəvi (çap) lüğətlərdən fərqli olaraq interaktiv axtarış, tez-tez yenilənmə və çoxdilli inteqrasiya imkanları ilə seçilir ki, bu isə öz növbəsində türk dillərinin həm elmi tədqiqi, həm də tədrisi üçün yeni perspektivlər açır. Türk dillərinin rəqəmsal tədqiqində korpus dilçiliyi və elektron lüğətçilik bir-birini tamamlayan iki əsas istiqamət kimi çıxış edir.

Korpus dilçiliyi çərçivəsində yaradılan elektron mətn bazaları dil vahidlərinin real kommunikativ mühitdə işlənməsini sistemli şəkildə izləməyə imkan verir və bu da təbii ki, leksik, qrammatik və praqmatik xüsusiyyətlərin daha obyektiv şəkildə təhlilinə şərait yaradır. Belə ki, korpuslar əsasında əldə olunan məlumatlar elektron lüğətlərin hazırlanmasında mühüm rol oynayır, çünki sözlərin mənası və istifadəsi artıq yalnız nəzəri izahlarla deyil, konkret kontekst nümunələri ilə təqdim olunur. Bu baxımdan, Türk dilləri üzrə ən çox istifadə edilən *Azleks*, *Sesli Sözlük*, *Glosbe*, *Sozdik.kz*, *Lexilogos.com* və s. kimi platformalar da geniş kontekstual nümunələr təqdim etməklə korpus məlumatlarının lüğətçilikdə tətbiqini gücləndirir. Bunları nəzərə alaraq demək olar ki, korpus lingvistikası ilə elektron lüğətçiliyin inteqrasiyası türk dillərinin həm elmi tədqiqi, həm də praktiki öyrənilməsi üçün daha dəqiq, dinamik və istifadəçi yönümlü yanaşma formalaşdırır.

Açar sözlər: korpus linqvistikası, rəqəmsal lüğətlər, platformalar, kontekstual nümunələr, çoxdilli inteqrasiya.

CORPUS LINGUISTICS AND ELECTRONIC DICTIONARY PERSPECTIVES IN TURKIC LANGUAGES

Since Turkic languages have a rich history and culture, lexicography is also based on a very ancient history in Turkic languages. As we know, the concept of lexicography in Turkic languages began to develop in the Middle Ages. The largest and most famous

work in this field is considered to be Divani- lugati`t-Turk, authored by Mahmud Kashgari.

Nevertheless, electronic lexicography has developed more in accordance with the requirements of the modern era. Modern digital dictionaries, unlike traditional (printed) dictionaries, are distinguished by interactive search, frequent updating and multilingual integration capabilities, which in turn opens up new perspectives for both scientific research and teaching of Turkic languages. Corpus linguistics and electronic lexicography act as two main complementary directions in the digital research of Turkic languages.

Electronic text databases created within the framework of corpus linguistics allow for systematic monitoring of the use of language units in a real communicative environment, which creates conditions for a more objective analysis of lexical, grammatical, and pragmatic features. Thus, the information obtained on the basis of corpora plays an important role in the preparation of electronic dictionaries, since the meaning and use of words are no longer presented only with theoretical explanations, but also with specific context examples In this regard, platforms such as Azleks, Sesli Sözlük, Glosbe, Sozdik.kz, Lexilogos.com, etc., which are most widely used in Turkic languages, also strengthen the application of corpus data in lexicography by providing extensive contextual examples. Considering these, it can be said that the integration of corpus linguistics and electronic lexicography forms a more accurate, dynamic, and user-oriented approach for both scientific research and practical study of Turkic languages.

Key words: corpus linguistics, digital dictionaries, platforms, contextual examples, multilingual integration

TÜRK DİLLƏRİNDƏ ORTAQ LEKSİK FONDUN TARİXİ VƏ MÜASİR DİLÇİLİK BAXIMINDAN TƏDQİQİ

Bənövşə Əzizli
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0005-2073-4401
benovse.rustemli@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri tarixən vahid etnolinqvistik sistemin müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etmiş qollarını təşkil edir. Bu dillərin fonetik, leksik və qrammatik quruluşunda müşahidə olunan yaxınlıq onların ortaq mənşəyini və uzunmüddətli qarşılıqlı əlaqələrini əks etdirir. Türkoloji Qurultayın 100 illiyi kontekstində türk dillərinin müqayisəli tədqiqi, xüsusilə ortaq leksik fondun araşdırılması həm klassik türkoloji ənənənin, həm də müasir dilçiliyin aktual istiqamətlərindən biri kimi diqqət çəkir.

Türk dillərində ortaq leksik fond dedikdə müxtəlif türk xalqlarının dillərində eyni və ya yaxın fonetik tərkibə, semantik məzmuna və funksional işlənməyə malik olan sözlər nəzərdə tutulur. Bu sözlər əsasən qohumluq münasibətləri, təbiət hadisələri, bədən üzvləri, məişət anlayışları, heyvandarlıq, köçəri həyat tərzi və ictimai münasibətlərlə bağlı sahələrdə daha sabit şəkildə qorunmuşdur. Məsələn, *ata, ana, əl, göz, dağ, su, yol, baş, yer* kimi leksik vahidlər bir çox türk dillərində ortaq dil qatının canlı nümunələri kimi çıxış edir

Müasir mərhələdə ortaq leksik fondun tədqiqi yalnız tarixi-müqayisəli dilçilik üçün deyil, həm də ümumtürk kommunikasiya mühitinin formalaşdırılması, ortaq terminoloji bazanın yaradılması və türk dilləri arasında qarşılıqlı anlaşıqlığın artırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu fondun sistemli şəkildə öyrənilməsi türk dillərinin yaxınlaşma potensialını müəyyənləşdirməyə, dialekt və şivələrdə qorunmuş arxaik elementləri üzə çıxarmağa, həmçinin qədim dil qatlarının rekonstruksiyasına imkan verir .

Türk dillərində ortaq leksik fondun araşdırılması türkoloji elmin əsas istiqamətlərindən biri olaraq bu gün də öz elmi və praktik əhəmiyyətini qorumaqdadır. Türkoloji Qurultayın 100 illiyi bu sahədə yeni tədqiqatların aparılması və ortaq dil irsinin yenidən dəyərləndirilməsi üçün mühüm elmi zəmin yaradır.

Turkic languages historically constitute different branches of a unified ethnolinguistic system that developed in diverse directions. The similarities observed in the phonetic, lexical, and grammatical structures of these languages reflect their common origin and long-standing mutual interactions. In the context of the 100th anniversary of the Turkological Congress, the comparative study of Turkic languages, particularly the investigation of the common lexical fund, attracts attention as one of the

significant areas of both classical Turkology and modern linguistics. The study of the common lexical layer creates opportunities for a deeper understanding of the historical and cultural connections among Turkic peoples. At the same time, such studies are of great importance in determining the integration potential of Turkic languages and in establishing a common scientific and communicative sphere.

The common lexical fund in Turkic languages refers to lexical units that possess identical or closely related phonetic structures, semantic meanings, and functional usage across the languages of various Turkic peoples. Such words have been preserved more consistently in semantic fields related to kinship relations, natural phenomena, body parts, everyday life, animal husbandry, nomadic lifestyle, and social relations. For instance, lexical units such as *ata* (father), *ana* (mother), *əl* (hand), *göz* (eye), *dağ* (mountain), *su* (water), *yol* (road), *baş* (head), and *yer* (place/earth) function as vivid examples of the common lexical layer in many Turkic languages.

At the present stage, the study of the common lexical fund is important not only for historical-comparative linguistics but also for the formation of a pan-Turkic communicative environment, the establishment of a common terminological base, and the enhancement of mutual intelligibility among Turkic languages. The systematic investigation of this lexical fund makes it possible to determine the convergence potential of Turkic languages, identify archaic elements preserved in dialects and vernaculars, and reconstruct ancient linguistic strata.

The study of the common lexical fund in Turkic languages continues to preserve its scholarly and practical significance as one of the principal directions of Turkological research. The 100th anniversary of the Turkological Congress provides an important academic foundation for conducting new studies in this field and for reassessing the shared linguistic heritage.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" MƏTNLƏRİNDƏ ÜSLUBİ FİQURLAR

Aygül Eyyubova
doktorant
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0009-0005-3638-950X
qasimova42@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

"Kitabi-Dədə Qorqud" türk xalqlarının qədim və zəngin epik abidələrindəndir. Abidə yalnız tarixi-etnoqrafik məlumat mənbəyi deyil, həm də yüksək bədii-estetik dəyərə malik nümunəsidir. Dastanın dili emosional təsir və ifadə zənginliyi baxımından diqqəti cəlb edir. Bu xüsusiyyətlərin formalaşmasında üslubi fiqurlar mühüm rol oynayır.

Üslubi fiqurların ümumi xarakteristikası. "Kitabi-Dədə Qorqud" mətnlərində üslubi fiqurlar xalq şifahi ədəbiyyatının ənənələrinə uyğun olaraq formalaşmışdır. Bu fiqurlar qəhrəmanlıq ruhunu ifadə etmək və hadisələri canlı təsvir etmək məqsədi daşıyır. Dastanda sintaktik, semantik üslubi fiqurlar geniş istifadə olunmuşdur.

Sintaktik üslubi fiqurlar:

1. Təkrar. Dastanda təkrar fiquru xüsusi yer tutur və qəhrəmanlıq ruhunu gücləndirir. Nümunə:

- Qara dağlar aşıldı, qara sular keçildi - Burada "qara" sözünün təkrarı emosional vurğunu artırır.

2. İnversiya.Söz sırasının dəyişdirilməsi ilə ifadə gücləndirilir. Məs. - Gəldi igid meydana.

3. Ellipsis. Bəzi sözlərin ixtisarı nitqi daha dinamik edir. Məs. - Getdi, aldı, qayıtdı.

Semantik üslubi fiqurlar:

1. Metafora. Dastanın dilində metaforik ifadələr geniş yayılmışdır. Məs.- Qılıncı şimşək kimi çaxdı.-Burada qılıncın şimşəyə bənzədilməsi güc və sürəti ifadə edir.

2. Epitet. Epitetlər qəhrəmanların və hadisələrin təsvirində mühüm rol oynayır. Məs.- Qara saçlı, ağ üzlü gözəl.

3. Hiperbola. Qəhrəmanlıq dastanı olduğu üçün şişirtmə geniş istifadə olunur. Məs.- Bir zərbə ilə yüz düşməni yıxdı.

4. Metonimiya və sinekdoxa. Əşyaların və anlayışların bir-birinin yerinə işlədilməsi də müşahidə olunur. Məs. Ocaq sönməsin (ailə, nəsil).

"Kitabi-Dədə Qorqud" mətnlərində üslubi fiqurlar aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1) Qəhrəmanlıq ruhunun ifadəsi – igidlik, cəsarət vurğulanır
2) Obrazlılıq yaratma – hadisələr visual,canlı təqdim olunur
3) Ritmik quruluşun təmin olunması – şifahi ənənəyə uyğunluq

4) Emosional təsirin gücləndirilməsi – oxucuya təsir edir

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı üslubi fiqurların zəngin istifadəsi ilə seçilən nadir bədii abidələrdəndir. Bu fiqurlar dastanın poetik strukturunu formalaşdırmaqla yanaşı, onun milli-mədəni dəyərini artırır. Üslubi vasitələrin sistemli istifadəsi dastanın estetik, funksional gücünü təmin edir.

Açar sözlər: dastan, mətn, üslubi fiqur, semantik və sintaktik funksiya.

STYLISTIC FIGURES IN THE TEXTS OF "THE BOOK OF DADA GORGUD"

"The Book of Dada Gorgud" is one of the ancient and rich epic monuments of the Turkic peoples. This monument is not only a source of historical and ethnographic information, but also a work of high artistic and aesthetic value. The language of the epic attracts attention in terms of its emotional impact and expressive richness. Stylistic figures play an important role in shaping these features.

General Characteristics of Stylistic Figures. In the texts of "The Book of Dada Gorgud," stylistic figures are formed in accordance with the traditions of oral folk literature. These figures serve to express the heroic spirit and to depict events vividly. Both syntactic and semantic stylistic figures are widely used in the epic.

Syntactic Stylistic Figures

1. Repetition.Repetition occupies a special place in the epic and strengthens the heroic spirit.
Example:"Qara dağlar aşdı, qara sular keçdi. Here, the repetition of the word "black" increases the emotional emphasis.

2. Inversion.The change in word order enhances expressiveness. *Example:* "Gəldi igid meydana." (standard form: The brave man came to the field.)

3. Ellipsis.The omission of certain words makes speech more dynamic. *Example:*"Getdi, aldı, qayıtdı".

Semantic Stylistic Figures

1. Metaphor.Metaphorical expressions are widely used in the language of the epic.*Example:* "Qılıncı şimşək kimi kəsdi."Here, the comparison of the sword to lightning expresses power and speed.

2. Epithet.Epithets play an important role in describing heroes and events. *Example:*"Qara saçlı, ağ üzlü gözəl".

3. Hyperbole.Since it is a heroic epic, exaggeration is widely used. *Example:*"bir zərbə ilə yüz düşməni yıxdı".

4. Metonymy and Synecdoche.The substitution of related concepts and objects is also observed.*Example:* "Ocaq sönməsin" (family, lineage).

Functions of Stylistic Figures in the Texts. In "The Book of Dada Gorgud," stylistic figures perform the following functions:

1. Expression of the heroic spirit – emphasizing bravery and courage

2. Creation of imagery – presenting events vividly and visually
3. Ensuring rhythmic structure – maintaining conformity with oral tradition
4. Enhancing emotional impact – influencing the reader

"The Book of Dada Gorgud" is one of the rare artistic monuments distinguished by its rich use of stylistic figures. These figures not only shape the poetic structure of the epic but also increase its national and cultural value. The systematic use of stylistic devices ensures the aesthetic and functional power of the work.

Key words: epic, text, stylistic figure, semantic and syntactic function.

TÜRK XALQLARININ TOPONİMİYASINDA ORTAQ LEKSİK KOMPONENTLƏR

Nərmin Qocayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Univversiteti
http://ORCID.org/0009-0000-9181-4509
narminqojayeva23@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının geniş coğrafiyada yayılması və müxtəlif tarixi dövrlərdə müxtəlif ərazilərdə məskunlaşması onların toponimik sisteminə də öz təsirini göstərmişdir. Türk dillərinə aid toponimlərdə ortaq leksik komponentlər ümumtürk dil birliyinin və tarixi-mədəni inteqrasiyanın mühüm göstəricisidir. Türk xalqlarının geniş coğrafiyada yayılmasına baxmayaraq, yer adlarının formalaşmasında eyni leksik modellərin qorunub saxlanılması ortaq dil qatının sabitliyini sübut edir. Bu komponentlər əsasən təbii-coğrafi anlayışları, relyef formalarını, su obyektlərini, yaşayış məntəqələrini və istiqamət bildirən sözləri əhatə edir. Toponimik sistemdə dağ, düz, çay, göl, dərə, oba, yurd kimi sözlər müxtəlif türk dillərində fonetik fərqlərlə işlənir, lakin semantik baxımdan eyni məzmunu ifadə edir. Aqqlütinativ quruluş nəticəsində bu leksik vahidlər müxtəlif şəkilçilərlə birləşərək mürəkkəb toponimlər yaradır və struktur-tipoloji baxımdan oxşar model formalaşdırır.

Rəng bildirən komponentlər və say anlayışları da toponimlərin tərkibində fəal iştirak edir və qədim türk dünyagörüşü ilə bağlı semantik çalarları yaşadır. "qara", "ağ", "dağ", "su", "göl" kimi komponentlər Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan və digər türk ölkələrinin coğrafi adlarında geniş yayılmışdır. Nümunə olaraq, Türkiyədə Qara dəniz, Qarasu, Uludağ, Qazaxıstanda Qaratauğ, Azərbaycanda Qaradağı göstərmək olar. Eyni zamanda, etnonim və tayfa adlarının toponimlərdə iştirakı tarixi məskunlaşma proseslərini əks etdirir. Məsələn, "Qıpçaq" toponimi qədim türk tayfalarından biri olan qıpçaqların adı ilə bağlı olan etnotoponimdir. Azərbaycan, Özbəkistan və Türkmənistanda həmin adda kəndlər var. Toponimlərin qorunub saxlanması türk xalqlarının tarixi yaddaşının və mədəni-mənəvi ənənələrinin davamlılığını əks etdirir. Bu baxımdan toponimlər yalnız nominativ funksiya daşımır, həm də etnolinqvistik informasiya mənbəyi kimi çıxış edir.

Beləliklə, ortaq toponimik komponentlər türk xalqlarının tarixi köç yollarını, yaşayış məskənlərini və təbiətə münasibətini əks etdirən mühüm dil faktlarıdır. Türk dillərində toponimik sistemdə ortaq leksik komponentlərin öyrənilməsi ümumtürk dil tarixinin, miqrasiya proseslərinin və mədəni əlaqələrin tədqiqində mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: türk dilləri, toponimika, leksik komponentlər, ortaq xüsusiyyətlər, tarixi-coğrafi mühit.

COMMON LEXİCAL COMPONENTS İN THE TOPONYMY OF TURKİC PEOPLES

The widespread distribution of Turkic peoples across vast territories and their settlement in different regions throughout various historical periods has also influenced their toponymic system. Shared lexical components in toponyms belonging to Turkic languages are an important indicator of the unity of the Common Turkic language and historical-cultural integration. Despite the broad geographical spread of Turkic peoples, the preservation of identical lexical patterns in the formation of place names demonstrates the stability of the common linguistic layer. These components primarily encompass natural-geographical concepts, landforms, water bodies, settlements, and words indicating directions. In the toponymic system, words such as mountain, plain, river, lake, valley, oba (settlement), and yurt appear in various Turkic languages with phonetic differences but convey the same semantic content. Due to the agglutinative structure, these lexical units combine with various suffixes to form complex toponyms, creating similar structural-typological patterns.

Components denoting colors and numerical concepts also actively participate in the composition of toponyms, preserving semantic nuances related to the ancient Turkic worldview. Components such as "black," "white," "mountain," "water," and "lake" are widespread in the geographical names of Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, and other Turkic countries. For example, in Turkey: the Black Sea, Karasu, Uludagh; in Kazakhstan: Qaratau; in Azerbaijan: Kharadagh. At the same time, the inclusion of ethnonyms and tribal names in toponyms reflects historical settlement processes. For instance, the toponym "Kipchak" is an ethnotoponym associated with the name of one of the ancient Turkic tribes, the Kipchaks. There are villages with this name in Azerbaijan, Uzbekistan, and Turkmenistan. The preservation of toponyms reflects the historical memory and cultural-spiritual traditions of Turkic peoples. From this perspective, toponyms not only serve a nominative function but also act as a source of ethnolinguistic information.

Thus, common toponymic components are important linguistic facts that reflect the historical migration routes, settlements, and attitudes toward nature of the Turkic peoples. Studying shared lexical components in the Turkic toponymic system is of significant scientific importance for researching the history of the Common Turkic language, migration processes, and cultural connections.

Key words: Turkic languages, toponymy, lexical components, shared features, historical-geographical context.

MULTİKULTURAL MÜHİTDƏ TÜRK DİLLƏRİNİN FUNKSİONAL ROLU

Osman Əhmədzadə
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-3671-4673
osman120895@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Müasir dünyada qloballaşma prosesləri müxtəlif mədəniyyətlərin, dillərin və etnik qrupların birgə mövcudluğunu daha da intensivləşdirmişdir. Bu şəraitdə multikultural mühit anlayışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Multikulturalizm müxtəlif dillərin və mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqə və harmoniyada fəaliyyət göstərdiyi sosial model kimi çıxış edir. Bu baxımdan türk dillərinin multikultural mühitdə funksional rolu həm dilçilik, həm də sosial-mədəni aspektdən geniş tədqiq olunmalıdır (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Azərbaycan Respublikasında 2016-cı ilin "Multikulturalizm ili" elan edilməsi haqqında Sərəncam)

Türk dilləri geniş coğrafiyada – Orta Asiyadan Qafqaza, Anadoludan Sibirə qədər yayılmışdır və milyonlarla insanın ana dili kimi çıxış edir. Azərbaycan dili, türk dili, qazax dili, qırğız dili və digər türk dilləri yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyin əsas göstəricilərindən biridir.

Multikultural cəmiyyətlərdə dillərin funksional rolu onların istifadəsi sahələri ilə müəyyən olunur. Türk dilləri bu baxımdan bir neçə istiqamətdə mühüm rol oynayır. İlk növbədə, onlar gündəlik ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir və fərqli etnik qruplar arasında anlaşmanı təmin edir. Xüsusilə türk dillərinin qarşılıqlı anlaşılma xüsusiyyəti (məsələn, Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi arasında) bu dillərin kommunikativ imkanlarını artırır.

İkinci mühüm istiqamət təhsil sahəsidir. Multikultural mühitdə ana dilində təhsil insanın intellektual inkişafı və mədəni identikliyinin qorunması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Türk dillərində tədrisin təşkili yalnız milli dəyərlərin ötürülməsinə deyil, həm də fərdlərin cəmiyyətə inteqrasiyasına xidmət edir. Bu, xüsusilə çoxmillətli dövlətlərdə sosial sabitliyin qorunması üçün vacibdir. Türk dilləri müxtəlif xalqlar arasında mədəni dialoqun qurulmasında da mühüm rol oynayır. Ortaq dil xüsusiyyətləri bu xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanı asanlaşdırır və əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir. Bu regional və beynəlxalq səviyyədə inteqrasiyanı gücləndirir.

Lakin multikultural mühitdə türk dillərinin qarşısında müəyyən problemlər də mövcuddur. Qloballaşma və dominant dillərin təsiri nəticəsində bəzi türk dilləri və dialektləri zəifləmə riskiylə üzləşir. Xüsusilə gənc nəsil arasında xarici dillərə üstünlük verilməsi ana dilinin istifadəsini məhdudlaşdıra bilər **Açar sözlər:** multikulturalizm, türk dilləri, mədəni müxtəliflik, sosial inteqrasiya, ana dili, qloballaşma.

FUNCTIONAL ROLE OF TURKISH LANGUAGES IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

In the modern world, globalization processes have further intensified the coexistence of different cultures, languages, and ethnic groups. In this context, the concept of a multicultural environment is of particular importance. Multiculturalism acts as a social model in which different languages and cultures interact and function in harmony. In this regard, the functional role of Turkic languages in a multicultural environment should be widely studied from both linguistic and socio-cultural aspects.

Turkic languages are widespread in a wide geography - from Central Asia to the Caucasus, from Anatolia to Siberia, and act as the mother tongue of millions of people. Azerbaijani, Turkish, Kazakh, Kyrgyz, and other Turkic languages are not only a means of communication, but also one of the main indicators of national identity.

The functional role of languages in multicultural societies is determined by the areas of their use. Turkic languages play an important role in this regard in several directions. First of all, they act as a means of everyday communication and ensure understanding between different ethnic groups. In particular, the mutual intelligibility of Turkic languages (for example, between Azerbaijani and Turkish) increases the communicative capabilities of these languages.

The second important direction is the field of education. In a multicultural environment, education in the mother tongue is of great importance in terms of intellectual development and preservation of cultural identity of a person. The organization of education in Turkic languages serves not only the transmission of national values, but also the integration of individuals into society. This is especially important for maintaining social stability in multinational states. Turkic languages also play an important role in establishing cultural dialogue between different peoples. Common language features facilitate mutual understanding between these peoples and expand opportunities for cooperation. This strengthens integration at the regional and international levels.

However, there are also certain problems facing Turkic languages in a multicultural environment. As a result of globalization and the influence of dominant languages, some Turkic languages and dialects face the risk of weakening. Especially among the younger generation, the preference for foreign languages can limit the use of the mother tongue. This leads to a narrowing of the functional areas of the language

Key words: multiculturalism, Turkic languages, cultural diversity, social integration, mother tongue, globalization.

TÜRK DİLLƏRİ ÜÇÜN MİLLİ KORPUSLARIN YARADILMASININ ƏHƏMİYYƏTİ

Gülöyşə Əhmədzadə
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-4190-4017
gulu010894@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Müasir informasiya cəmiyyətində dillərin qorunması, inkişafı və texnoloji mühitə uyğunlaşdırılması mühüm məsələlərdən biridir. Xüsusilə türk dilləri kimi geniş coğrafiyada yayılmış və çoxsaylı xalqların ünsiyyət vasitəsi olan dillər üçün bu məsələ daha aktual xarakter daşıyır. Bu baxımdan milli dil korpuslarının yaradılması həm elmi, həm də praktiki baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir. Milli dil korpusu konkret bir dilə aid yazılı və şifahi materialların sistemli şəkildə toplanaraq elektron bazada saxlanılmasıdır. Bu cür korpuslar dilin real istifadəsini əks etdirir və onun müxtəlif səviyyələrdə öyrənilməsinə imkan yaradır. Türk dilləri üçün milli korpusların yaradılması həmin dillərin zənginliyini qorumaqla yanaşı, onların gələcək inkişafı üçün də mühüm zəmin yaradır *(Azərbaycan dilinin informasiya bazası. http://azerbaycandili.az).*

İlk növbədə, milli korpuslar dilin elmi tədqiqi üçün geniş imkanlar açır. Dilçilər bu korpuslar vasitəsilə sözlərin işlənmə tezliyini, semantik dəyişmələri, qrammatik strukturları və üslub xüsusiyyətlərini daha dəqiq şəkildə araşdıra bilirlər. Bu isə dilçilik elminin inkişafına təkan verir və daha obyektiv nəticələrin əldə olunmasını təmin edir. Xüsusilə türk dillərinin müqayisəli tədqiqində korpuslar mühüm rol oynayır, çünki bu dillər arasında həm oxşarlıqlar, həm də fərqlər sistemli şəkildə analiz edilə bilir. Digər mühüm məqam isə milli korpusların təhsil sahəsində istifadəsidir. Müasir tədris prosesində tələbələrin dil bacarıqlarının inkişafı üçün real dil materiallarına əsaslanan metodlar daha effektiv hesab olunur. Korpuslar müəllimlərə və tələbələrə dilin canlı nümunələrini təqdim edir, bu da öyrənmə prosesini daha maraqlı və səmərəli edir. Milli korpusların əhəmiyyəti yalnız elmi və təhsil sahələri ilə məhdudlaşmır. Süni intellekt, avtomatik tərcümə, səs tanıma sistemləri və digər rəqəmsal tətbiqlər məhz böyük həcmli dil məlumatlarına əsaslanır. Türk dilləri üçün keyfiyyətli korpusların mövcudluğu bu dillərin texnoloji platformalarda daha geniş istifadə olunmasına imkan yaradır. Əks halda, bu dillər qlobal rəqəmsal mühitdə geri qalmaq riski ilə üzləşə bilər *(M.Mahmudov Azərbaycan dilinin elektron korpusları və konkordansları. Bakı: AMEA Dilçilik İnstitutu).*

Açar sözlər: milli dil korpusu, türk dilləri, rəqəmsal humanitar elmlər, dil texnologiyaları, dil siyasəti, mədəni irs.

THE IMPORTANCE OF CREATING NATIONAL CORPSES FOR TURKISH LANGUAGES

In the modern information society, the preservation, development and adaptation of languages to the technological environment are important issues. This issue is especially relevant for languages that are widespread over a wide geography and are a means of communication for many peoples, such as the Turkic languages. In this regard, the creation of national language corpora is of great importance from both a scientific and practical perspective. A national language corpus is a systematic collection of written and oral materials related to a specific language and their storage in an electronic database. Such corpora reflect the real use of the language and allow it to be studied at different levels. The creation of national corpora for Turkic languages not only preserves the richness of these languages, but also creates an important foundation for their future development *(Azərbaycan dilinin informasiya bazası. http://azerbaycandili.az)*

First of all, national corpora open up wide opportunities for the scientific study of language. Linguists can use these corpora to more accurately study the frequency of word usage, semantic changes, grammatical structures and stylistic features. This stimulates the development of linguistics and ensures the achievement of more objective results. Corpora play an important role, especially in the comparative study of Turkic languages, because both similarities and differences between these languages can be systematically analyzed. Another important point is the use of national corpora in the field of education. In the modern teaching process, methods based on real language materials are considered more effective for the development of students' language skills. Corpora provide teachers and students with living examples of the language, which makes the learning process more interesting and efficient. They also play an important role in the development of modern technologies. Artificial intelligence, automatic translation, voice recognition systems and other digital applications are based on large volumes of language data. The availability of high-quality corpora for Turkic languages allows for their wider use on technological platforms. Otherwise, these languages may face the risk of being left behind in the global digital environment. *(Mahmudov, M. Azərbaycan dilinin elektron korpusları və konkordansları. Bakı: AMEA Dilçilik İnstitutu)*

Key words: national language corpus, turkic languages, digital humanities, language technologies, language policy, cultural heritage.

TÜRK DİLLƏRİNDƏ TERMİN YARADICILIĞI VƏ UNİFİKASİYA PROSESLƏRİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Könül K. Həsənova
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-1806-2179
hasanovaa.konul@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Bu gün müasir dövrdə elmin və texnologiyanın sürətli inkişafı dillərin qarşısında yeni tələblər qoyur. Bu inkişaf prosesi yeni anlayışların yaranmasını sürətləndirir və həmin anlayışların dil vasitəsilə düzgün ifadəsini zəruri edir. Məhz bu səbəbdən də türk dillərində termin yaradıcılığı məsələsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yeni anlayışların ifadəsi üçün uyğun terminlərin yaradılması həm dilimizin inkişafına, həm də onun funksionallığının genişlənməsinə xidmət edir. Türk dillərində hal-hazırda termin yaratmada müxtəlif yollardan istifadə olunur. Bu prosesdə dilçilər və sahə mütəxəssislərinin birgə fəaliyyəti mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, terminlərin sadə, anlaşıqlı və istifadəyə uyğun olması əsas meyarlardan biri hesab olunur. Bəzən beynəlxalq terminlər milli dilin fonetik və leksik xüsusiyyətinə uyğunlaşdırılır, bəzən isə yeni sözlər yardılır. Bu proses hər bir dildə fərqli prinsiplərlə aparılır və bu baxımdan da terminoloji fərqlilik yaranır. Bu fərqliliklər bəzi hallarda eyni anlayışın müxtəlif dillərdə fərqli şəkildə ifadə olunmasına gətirib çıxarır. Nəticədə vahid elmi informasiya mühitinin formalaşması çətinləşir. Bu da türk dilləri arasında elmi və peşəkar ünsiyyətdə bir qədər çətinliyə səbəb olur. Bu baxımdan unifikasiya prosesi böyük əhəmiyyət daşıyır. Ortaq terminlər yaratmaq türk dilli xalqlar arasında əlaqələrin möhkəmlənməsinə və elmi məlumat mübadiləsinin daha səmərəli aparılmasına imkan yaradır. Xüsusən də informasiya texnologiyaları və süni intellekt kimi sahələrdə bu ehtiyac daha çox hiss olunur. Digər tərəfdən də, termin yaradıcılığı zamanı dilin daxili imkanlarından istifadə olunması məsələsi də olduqca vacibdir. Köhnə sözlərin yenidən işlənməsi, dialekt və şivələrdə mövcud olan ifadələrin termin kimi istifadəsi dilin zənginliyini qorumağa kömək edir. Əlbəttə, bu yanaşma milli dilin özünəməxsusluğunu saxlamaq baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, türk dillərində termin yaradıcılığı və unifikasiya məsələləri müasir mərhələdə diqqət tələb edən əsas istiqamətlərdəndir. Bu baxımdan vahid yanaşmanın formalaşdirması və əməkdaşlığın gücləndirilməsi gələcək inkişaf üçün mühüm rol oynayır. Gələcəkdə bu sahədə aparılacaq tədqiqatlar və layihələr terminoloji sistemin daha da təkmilləşdirilməsinə şərait yaradacaqdır.

Açar sözlər: türk dilləri, termin yaradıcılığı, unifikasiya, qloballaşma, elmi terminlər.

TERM CREATION AND THE CURRENT STATE OF UNIFICATION PROCESSES IN TURKIC LANGUAGES

Today, the rapid development of science and technology places new demands on languages. This process accelerates the emergence of new concepts and makes it necessary to express them accurately through language. For this reason, the issue of term creation in Turkic languages is of particular importance. The creation of appropriate terms for new concepts contributes both to the development of the language and to the expansion of its functionality. Currently, various methods are used in term creation in Turkic languages. In this process, the joint activity of linguists and field specialists plays a significant role. At the same time, one of the main criteria is that terms should be simple, clear, and suitable for use. Sometimes international terms are adapted to the phonetic and lexical features of the national language, while in other cases new words are created. This process is carried out according to different principles in each language, which leads to terminological differences. These differences sometimes result in the same concept being expressed differently across languages. Consequently, the formation of a unified scientific information space becomes more difficult, creating certain challenges in scientific and professional communication among Turkic languages. In this regard, the process of unification is of great importance. Creating common terms enables stronger connections among Turkic-speaking peoples and facilitates more efficient exchange of scientific information. This need is especially evident in fields such as information technology and artificial intelligence. On the other hand, it is also very important to use the internal resources of the language in term creation. The reuse of old words and the use of expressions found in dialects and vernaculars as terms help preserve the richness of the language. Of course, this approach is crucial for maintaining the uniqueness of the national language.

Thus, the issues of term creation and unification in Turkic languages are among the key areas requiring attention at the present stage. In this respect, the formation of a unified approach and the strengthening of cooperation play an important role in future development. Future research and projects in this field will contribute to the further improvement of the terminological system.

Key words: Turkic languages, term creation, unification, globalization, scientific terms.

ƏDƏBİYYAT VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS
EDEBİYAT VE ORTAK KÜLTÜREL MİRAS
LITERATURE AND COMMON CULTURAL HERITAGE

İSMAYIL HİKMƏT BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY HAQQINDA

Təyyar Salamoğlu
filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedqoji Universiteti
Azərbaycan/Bakı

İsmayıl Hikmət böyük türk alimidir. 1923-1927-ci illər arasında Azərbaycanda elm və tədris sahəsində çalışmışdır. Birinci Türkoloji Qurultayın iştirakçısı olmuşdur. Qurultayqabağı və Qurultay günlərində cərəyan edən bəzi hadisələr haqqında 1958-ci ildə Almaniyada nəşr etdirdiyi "Dörd il yarım Azərbaycanda" məqaləsində təfərrüatlı söz açmışdır. Məqaləni elmi ictimaiyyətə Azərbaycan türkcəsinə çevirərək görkəmli türkoloq alim Azər Turan təqdim etmiş, ona "Hikmətizm" adlı "ön söz"də yazmışdır. Həmçinin o, Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illiyi ərəfəsində "Birinci Türkoloji Qurultay-film kim bir hadisə" məqaləsi ilə də çıxış etmişdir.

Məqalədə A.Turanın "Dörd il yarım Azərbaycanda" məqaləsi ilə bağlı mülahizələri çıxış nöqtəsi kimi alınmış, eyni zamanda İ.Hikmətin Quriltayda cərəyan edən hadisələr haqqında təssüratları geniş təhlil olunmuşdur. Alimin məqaləsi Qurultayın keçirilməsində sovet rejiminin siyasi məqsədlərinin görünməyən bəzi tərəflərinə aydınlıq gətirir.

İ.Hikmətin məqaləsinin analitik təhlili göstərir ki, sovet rejimi SSRİ məkanında yaşayan türk xalqlarının bir-biri ilə, həmçinin Türkiyə ilə mədəni əlaqələrinə mane olmaq üçün onların elm, ədəbiyyat və tədris dili olan ədəbi türkcəni aradan çıxarmaq istəmişdir. Hər bir türk xalqına mənsub ləhcəni (dili) aktivləşdirmək məsələsini ortalığa atmışdır. Ayrı-ayrı ləhcələrin bu tələblərə cavab vermədiyini bəhanə gətirərək rus dilini önə çıxarmaq məqsədi izləmişdir. İ.Hikmət Qurultayın türk əsilli nümayəndələrinin bu məqsədin həyata keçirilməsinə imkan verməmələrinin təfərrüatları üzərində dayanır.

Məqalədə türk xalqlarının bu gün genişlənən ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni əlaqələri kontekstində Birinci Türkoloji Qurultayda cərəyan edən hadisələrin elmi dəyərləndirilməsinə olan ehtiyacın aktuallığı və müasirliyi də önə çəkilmişdir.

Açar sözlər: qurultay, türkoloji, ədəbi tükcə, siyasi rejim, türk əsilli, mədəni əlaqələr.

ISMAYIL HIKMET ON THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

Ismayil Hikmet is a prominent Turkic scholar who worked in Azerbaijan in the fields of science and education between 1923 and 1927 and participated in the First

Turkological Congress. In his article "Four and a Half Years in Azerbaijan," published in Germany in 1958, he provided a detailed account of certain events that took place in the period leading up to and during the Congress. The article was translated into Azerbaijani and introduced to the academic community by the distinguished Turkologist Azer Turan, who also authored a preface entitled "Hikmetism." In addition, on the eve of the 100th anniversary of the First Turkological Congress, he presented another article entitled "The First Turkological Congress: a Cinematic Event".

The article builds on A. Turan's reflections on "Four and a Half Years in Azerbaijan" while providing a comprehensive analysis of I. Hikmet's impressions of the events that unfolded during the Congress. It sheds light on certain unknown aspects of the Soviet regime's political objectives in the organization of the Congress.

An analytical examination of I.Hikmet's article demonstrates that the Soviet regime sought to hinder cultural ties among the Turkic peoples living within the USSR, as well as their connections with Turkey, by attempting to eliminate literary Turkic - their shared language of science, literature, and education. To this end, it promoted the activation of distinct dialects (languages) of each Turkic people. By arguing that these individual dialects were inadequate for requirements, the regime ultimately aimed to prioritise the Russian language. I.Hikmet focuses in detail on how the Turkic representatives at the Congress prevented the realization of this objective.

The article also highlights the continuing relevance and contemporary significance of the need for a scholarly reassessment of the events that took place at the First Turkological Congress, in the context of the expanding socio-political and literary-cultural relations among Turkic peoples today.

Key words: congress, turkology, literary Turkic, political regime, of Turkish origin, cultural relations.

TÜRK ATASÖZLERİNDE AİLE: KÜLTÜREL BELLEK VE TOPLUMSAL ROLLER

İlkin Gulusoy
professor doctor
Kafkas Universitesi
https://Orcid.org/0000-0002-0768-9803
ilkingulusoy@gmail.com
Türkiye/ Kars

Aile, toplumsal yapı içerisinde en temel birimlerden biri olarak kabul edilmekte; bu yapıya ilişkin ilişkiler, görevler ve sorumluluklar büyük ölçüde atasözleri aracılığıyla yansıtılmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Türk atasözleri, yalnızca dilsel birer ifade değil; aynı zamanda toplumun değer yargılarını, kültürel kodlarını ve sosyal normlarını ortaya koyan önemli bir sözlü kültür mirasıdır. Bu bağlamda atasözleri, aile kurma, evlilik, eş seçimi ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi konuların anlaşılmasında temel başvuru kaynaklarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Türk toplumunda evlilik, bireysel bir tercih olmanın ötesinde toplumsal bir sorumluluk olarak görülmekte; eş seçimi ise bireyin yaşamını doğrudan etkileyen kritik bir karar olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte aile büyüklerinin yönlendirici rolü ve sosyal denklik anlayışı dikkat çekmektedir. Evlilik ve eş seçimi yalnızca bireylerin hayatını değil, aynı zamanda aile yapısını ve toplumsal düzeni de şekillendiren dinamik süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atasözlerinde kadın ve erkek rolleri, Türk toplumunun geleneksel ve büyük ölçüde ataerkil yapısını yansıtmaktadır. Kadın, aile içinde düzen kurucu ve belirleyici bir unsur olarak görülürken; erkek, otorite ve sorumluluk merkezli bir konumda değerlendirilmektedir. Anne figürü kutsal bir değer olarak yüceltilirken, baba daha çok geçim sağlayıcı ve düzen kurucu rolüyle temsil edilmektedir. Çocuk ise ailenin devamlılığını sağlayan temel unsur olarak görülmekte; ancak oğlan ve kız çocukları arasında yapılan ayrımlar, toplumsal cinsiyet rollerinin erken yaşlardan itibaren nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Türk atasözleri, aile kurumunu şekillendiren değerleri, toplumsal normları ve kültürel sürekliliği yansıtan güçlü bir sözlü kültür alanı olarak, hem geçmişin zihniyet dünyasını hem de günümüzde etkisini sürdüren kültürel yapıyı anlamada önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk toplumu, atasözleri, aile, evlilik, toplumsal cinsiyet rolleri.

The family is regarded as one of the most fundamental units within the social structure, and the relationships, duties, and responsibilities associated with this structure are largely reflected and transmitted through proverbs across generations. Turkish proverbs are not merely linguistic expressions; they also constitute an important element of oral cultural heritage that reveals the value judgments, cultural codes, and social norms of society. In this context, proverbs stand out as one of the primary sources for understanding issues such as family formation, marriage, spouse selection, and gender roles.

In Turkish society, marriage is considered not only an individual choice but also a social responsibility, while spouse selection is evaluated as a critical decision that directly affects an individual's life. In this process, the guiding role of family elders and the principle of social compatibility become prominent. Marriage and spouse selection appear as dynamic processes that shape not only individual lives but also the family structure and the broader social order.

The roles of women and men in proverbs reflect the traditional and largely patriarchal structure of Turkish society. While women are seen as organizing and determining elements within the family, men are associated with authority and responsibility. The mother figure is elevated as a sacred value, whereas the father is represented primarily as a provider and organizer. Children are regarded as the main element ensuring the continuity of the family; however, distinctions made between boys and girls demonstrate how gender roles are shaped from early ages.

Turkish proverbs, as a powerful domain of oral culture, reflect the values shaping the institution of the family, social norms, and cultural continuity, and constitute an important source for understanding both the mentality of the past and the cultural structure that continues to influence the present.

Key words: Turkish society, proverbs, family, marriage, gender roles.

TÜRK MİLLƏTÇİLİYİ FƏLSƏFƏSİNİN FUNDAMENTAL VƏ İLKİN ELEMENTLƏRİ

(Dil, ədəbiyyat, tarix birliyi ideyası və Hüseyn Cavid)

Lütviyyə Əsgərzadə
filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi ad. Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0002-8078-34841240
asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr
Azərbaycan/Bakı

Türk millətçiliyi fəlsəfəsinin ən fundamental və ilkin elementlərindən biri dil, ədəbiyyat və tarix birliyi anlayışı, ortaq yazılı dil İstanbul türkcəsi idi. Ortaq Dil birliyi ideyasının tərəfdarlarından olan Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Yusif Vəzir Çəmənzəminli kimi fikir adamları öz fikirlərini dövri mətbuatda bəyan edir, yaradıcılıqları ilə dil birliyi ideyasına xidmət edirdi. Ə.Cavad İ.Qaspıralının Asiyada və Avropada türk-tatarların "milli dilini, məktəbini, milli ədəbiyyatını" anlatmaq arzusunu, bütün türk ləhcələrini birləşdirmək üçün "Tərcüman" qəzeti nəşr etdiyini, qəzetin "ümumi bir dil, həm də qayət açıq bir dil qəbul etdiyini" vurğulamış, türk birliyindən danışarkən, ilk növbədə Rusiyanın türk xalqlarının birləşməsini təsəvvür edən Y.V.Çəmənzəminli ortaq türk dili, ortaq türk mədəniyyəti və Rusiyanın türk xalqlarının birləşməsi ilə bağlı fikirlərini "Açıq söz" qəzetində də dərc olunmuş (1917) "Rusiya Türk Xalqlarının Birləşməsi" məqaləsində ifadə etmiş, Əli bəy Hüseyinzadə məktəbinin təmsilçisi Hüseyn Cavid yaradıcılığı ilə Ortaq Türk dili, Ortaq Türk Ədəbiyyatı, Ortaq türk tarixi və fəlsəfəsinə xidmət etmişdir, İstanbul türkcəsində yazmış, əsərlərində Turan adlı məmləkətin sərhədlərini cızmış, qızına verdiyi Turan adında düşüncələrini əks etdirmişdir. Onun əsərlərində sərhədlərini cızdığı Turan adlı məmləkətdə türklər yaşayırdı. Burada hamı türkcə danışırdı. Ədəbi dil, tarix, fəlsəfə, ədəbiyyat birliyini, türk milli şüurunun oyanmasını istəyən nütəfəkkir şairin türkçülüyü, turançılığı dilində ifadəsini tapmışdır.

İlk dəfə İsmayıl bəy Qaspiralı tərəfindən irəli sürülmüş bütün türklərin İstanbul türkcəsində birləşməsi ideyasına ömrünün sonuna qədər sadiq qalmış H.Cavid yaradıcılığında dil məsələsi əhəmiyyətli bir problem kimi vurğulanmış, dili milli şüurumuzun infrastrukturunda cəmləşən pantürkist konsepsiyanı özünün ifadə vasitələri ilə təzahür etdirmişdir.

Məqalədə, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda, bütövlükdə türk xalqlarının yaşadığı bölgələrdə milli oyanış prosesinə, türk xalqlarının birliyi ideyası və bu ideyanın həyata keçirilməsində İsmayıl bəy Qaspıralının, Yusuf Akçura, Əhməd Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Ziya Göyalp, İbrahim Şinasi, Namiq Kamal, Bəkir Çobanzadə Y.V.Çəmənzəminli, Əhməd Cavad, xüsusilə Hüseyn Cavidin Ortaq Dil birliyi ideyasının həyata keçirilməsindəki fəaliyyətinə nəzər salmağa çalışacağıq.

Açar sözlər: Türk millətçiliyi fəlsəfəsi, dil, ədəbiyyat, tarix birliyi ideyası və Hüseyn Cavid.

FUNDAMENTAL AND PRIMARY ELEMENTS OF THE PHILOSOPHY OF TURKISH NATIONALISM

One of the most fundamental and initial elements of the philosophy of Turkish nationalism was the concept of the unity of language, literature and history. The common written language was Istanbul Turkish. Intellectuals such as Ahmed Javad, Hüseyin Javid, Yusif Vezir Çhamenzaminli, who were supporters of the idea of a common language unity, expressed their ideas in the periodical press and served the idea of a language unity with their creativity. A.Javad I. Gaspirali emphasized the desire of the Turkic-Tatars in Asia and Europe to express their "national language, school, national literature", and to unite all Turkic dialects by publishing the newspaper "Terjuman", and that the newspaper "adopted a common language, but also a very open language". When talking about Turkish unity, Y.V.Çhamanzaminli, who first imagined the unification of the Turkic peoples of Russia, expressed his ideas about the common Turkish language, common Turkish culture and the unification of the Turkic peoples of Russia in the article "Unification of the Turkic Peoples of Russia" published in the newspaper "Acıq Söz" (1917). Huseyn Javid, a representative of the Ali Bey Huseyinzadeh school, served the Common Turkish language, Common Turkish Literature, Common Turkish history and philosophy with his creativity. He wrote in Istanbul Turkish, drew the borders of the country called Turan in his works, and reflected his thoughts in the name Turan, which he gave to his daughter.

In the country called Turan, whose borders he drew in his works, Turks lived. Everyone in this country spoke Turkish. The poet's Turkism and Turanism, which he wanted to achieve, found expression in the language of the thinker, the unity of literary language, history, literature, and the awakening of Turkish national consciousness.

H.Javid, who remained faithful to the idea of the unification of all Turks in Istanbul Turkish, first put forward by Ismail Bey Gaspiralı, until the end of his life, emphasized the issue of language as an important problem in his work and manifested the pan-Turkist concept, which concentrated language in the infrastructure of our national consciousness, with his own means of expression.

In the article, we will try to look at the process of national awakening in Azerbaijan, as a whole, in the regions inhabited by Turkic peoples at the beginning of the 20th century, the idea of the unity of the Turkic peoples and the activities of Ismayil bey Gaspirali, Yusuf Akchura, Ahmed Agaoglu, Ali bey Huseynzade, Ziya Göyalp, Ibrahim Shinasi, Namig Kamal, Bekir Chobanzade, Y.V.Chamanzaminli, Ahmed Javad, and especially Huseyn Javid in implementing this idea.

Key words: Philosophy of Turkish nationalism, initial elements, language, literature, the idea of historical unity and Huseyn Javid.

ТЮРКСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ДОМИНАНТА В ПРОЗЕ ЭЛЬЧИНА САФАРЛИ: МЕЖТЕКСТОВЫЙ АНАЛИЗ

Умида Гафурова
преподаватель
Ферганский государственный университет
https://ORCID.org/ 0009-0007-8753-7298
exalibur@bk.ru
Узбекистан/Фергана

Эльчин Сафарли − современный азербайджанский писатель, создающий свою прозу на русском языке, но при этом глубоко укоренённый в тюркской культурной традиции. Его романы представляют собой уникальный случай литературного «двуязычия», при котором русскоязычный текст становится носителем тюркских культурных кодов, этнических символов и ценностных ориентиров. Цель настоящего исследования − выявить устойчивые механизмы конструирования тюркской идентичности на материале трёх произведений автора: «Мне тебя обещали», «Расскажи мне о море» и «Если бы ты был со мной».

В ходе межтекстового анализа установлено, что пространство в прозе Сафарли выполняет функцию идентификационного маркера: Баку предстаёт как сакральное тюркское пространство, наделённое собственной мифологией (Старый город, Каспийское побережье, запахи чайханы), а Стамбул − как точка притяжения между культурами, «свой» город для тюркского сознания. Гастрономические образы (долма, пахлава, чай из армуду) функционируют как триггеры тюркской памяти, модель семейных отношений воспроизводит традиционную тюркскую иерархию и эмоциональность, а вкрапления азербайджанских слов и обращений в русскоязычный текст формируют эффект «культурного двуязычия», при котором этническая принадлежность транслируется через повседневные практики.

Сквозной мотив всех трёх романов − ностальгия по утраченной или недостижимой родине, характерная для диаспорного письма и сближающая прозу Сафарли с концепцией «рефлексивной ностальгии» *(С. Бойм)*: не стремление вернуться, а потребность художественно переосмыслить прошлое. Тюркская идентичность в данном контексте выступает не как данность, а как конструируемый литературный проект, реализуемый средствами другого языка. Сафарли осуществляет модель «культурного перевода», делая тюркский мир доступным и понятным русскоязычному читателю без упрощения и экзотизации. Его проза органично вписывается в концепцию общетюркского литературного пространства как его русскоязычный, но полноправный сегмент, что открывает продуктивную перспективу для изучения «пограничных» авторов в рамках

современной тюркологии.

Ключевые слова: Эльчин Сафарли, тюркская идентичность, азербайджанская проза, диаспорное письмо, культурный перевод, ностальгия, русскоязычная литература.

Elchin Safarli is an Azerbaijani writer who creates his prose in Russian while remaining deeply rooted in the Turkic cultural tradition. His novels represent a unique case of literary bilingualism in which Russian-language text becomes a vehicle for Turkic cultural codes. The aim of this study is to identify consistent mechanisms of constructing Turkic identity through a cross-textual analysis of three works: They Promised You to Me, Tell Me About the Sea, and If You Were with Me.

The analysis reveals that space in Safarli’s prose functions as an identity marker: Baku emerges as a sacred Turkic space endowed with its own mythology, while Istanbul serves as a point of cultural attraction. Gastronomic imagery (dolma, baklava, tea), the model of family relations reproducing the traditional Turkic hierarchy, and the inclusion of Azerbaijani words in the Russian text create the effect of “cultural bilingualism,” through which ethnic belonging is conveyed via everyday practices.

A recurring motif across the three novels is nostalgia for a lost or unattainable homeland, which aligns Safarli’s prose with the concept of “reflective nostalgia” *(S. Boym)*: not a desire to return but a need to artistically reinterpret the past. Turkic identity here functions not as a given but as a literary construct. Safarli realizes a model of “cultural translation,” making the Turkic world accessible to the Russian-speaking reader without simplification. His prose fits within the concept of a common Turkic literary space as its Russian-language yet full-fledged segment, opening perspectives for studying “borderline” authors within contemporary Turkology.

Key words: Elchin Safarli, Turkic identity, Azerbaijani prose, diasporic writing, cultural translation, nostalgia, Russian-language literature.

HƏNƏFİ ZEYNALLININ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ KONSEPSİYASI

Gülbəniz Babayeva
filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
gulbeniz-babayeva@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycan ədəbiyyatının, zəngin folklorumuzun fundamental araşdırıcılarından olan Hənəfi Zeynallı xalqımızın ictimai fikir tarixinə görkəmli folklorşünas, müəllim, tənqidçi, mətnşünas alim kimi daxil olmuşdur. Zəngin və çoxəsrlik ədəbiyyatımıza dəyərli əsərlər bəxş edən unudulmaz və cəfakeş tədqiqatçı I Türkoloji Qurultayda "Türk dillərində elmi terminologiya sistemi haqqında" məruzə ilə çıxış etmiş və qurultay iştirakçıları tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Hənəfi Zeynallı çoxşaxəli və zəngin fəaliyyəti ilə Azərbaycan ədəbiyyatına böyük töhfələr vermiş, milli mənəvi dəyərlərimizin təbliği və qorunması istiqamətində böyük işlər həyata keçirmişdir. Sovet rejiminin, amansız repressiyanın qurbanına çevrilən yüzlərlə ziyalılarımızdan biri kimi H.Zeynallı da bütün mənalı ömrünü Azərbaycan xalqının milli kimliyinin, tarixi köklərinin, əvəzsiz söz sənətinin araşdırılmasına və gələcək nəsillərə ötürülməsinə həsr etmişdir.

Görkəmli folklorşünas alimin xalqımızın minilliklər boyu qoruyub çağdaş mərhələyə daşıdığı şifahi xalq ədəbiyyatının bir çox janrlarının rus dilinə tərcümə olunub geniş arealda yayılmasında müstəsna xidmətləri olub. H.Zeynallının "Художественный фолклор Азербайджана" adlı müqəddiməsi ilə Azərbaycan Elmi Tədqiqat İnstitutu tərəfindən 1930-cu ildə nəşr edilən "Фолклор Азербайджана и прилегающих стран" və A.Baqri ilə birgə yazıb rus dilində çap etdirdiyi "Азербайджанские тюркские сказки" adlı kitabları bu istiqamətdə atılmış mühüm addım kimi olduqca əhəmiyyətlidir.

H.Zeynallının çoxsaylı tədqiqatları içərisində XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, X.Natəvan kimi ədib və şairlərə həsr etdiyi "Azərbaycanda Mirzə Fətəli əsri" (1928), "M. F. Axundzadənin əsərlərində ideologiya" (1928), "M.F.Axundovun ədəbi və ictimai fəaliyyəti" (1928) haqqında dəyərli araşdırmaları diqqəti cəlb edir. Onun Seyid Əzim Şirvaninin "Seçilmiş əsərləri"(1930), "Natəvan Xurşid Banu"(1928), "Nakam (Seçmə parçaları)" (1928) kitablarına dərin elmi ümumiləşdirmələr əsasında yazdığı müqəddimələr ədəbiyyatşünaslığımıza böyük qayğının nəticəsi kimi əvəzsizdir.

Açar sözlər: H.Zeynallı, I Türkoloji Qurultay, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, X.Natəvan, ədəbiyyatşünaslıq, folklor.

HANAFI ZEYNALLI'S CONCEPT OF LITERARY STUDIES

Hanafi Zeynalli, one of the fundamental researchers of Azerbaijani literature and our rich folklore, entered the history of public thought of our people as an outstanding folklorist, teacher, critic, and textual scholar. The unforgettable and enduring researcher, who gave valuable works to our rich and centuries-old literature, delivered a report on "On the system of scientific terminology in Turkic languages" at the I Turkological Congress and was met with interest by the participants of the congress. Hanafi Zeynalli made great contributions to Azerbaijani literature with his multifaceted and rich activity and carried out great work in the direction of promoting and protecting our national spiritual values. Like one of the hundreds of our intellectuals who became victims of the Soviet regime and its ruthless repression, H. Zeynalli dedicated his entire meaningful life to the study of the national identity, historical roots, and invaluable art of speech of the Azerbaijani people and their transmission to future generations.

The outstanding folklorist scholar has made exceptional contributions to the translation into Russian of many genres of oral folk literature, which our people have preserved for millennia and brought to the modern stage, and their wide dissemination. His books "Folklore of Azerbaijan and Adjacent Countries" published by the Azerbaijan Scientific Research Institute in 1930 with the introduction of H.Zeynalli, and "Azerbaijani Turkic Fairy Tales" written jointly with A. Bagri and published in Russian are very important in this direction.

Among H.Zeynalli's numerous studies, his valuable studies on prominent representatives of 19th century Azerbaijani literature, such as M.F.Akhundov, S.A.Shirvani, and Kh.Natavan, such as "The Age of Mirza Fatali in Azerbaijan" (1928), "Ideology in the Works of M.F.Akhundzade" (1928), and "Literary and Social Activities of M.F.Akhundov" (1928), attract attention. His introductions to Seyid Azim Shirvani's books "Selected Works" (1930), "Natavan Khurshid Banu" (1928), and "Nakam (Selected Fragments)" (1928) based on deep scientific generalizations are invaluable as a result of his great care for our literary studies.

Key words: H.Zeynalli, I Turkological Congress, M.F.Akhundov, S.A.Shirvani, X.Natavan, literary studies, folklore.

“YUSUF” SURASINI O‘ZBEK ADABIYOTIGA TA’SIRI

Dilnoza Jumayeva
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
O‘zDSMI
https://ORCID.org/0009-0004-8799-258X
jumayevadilnoza603@gmail.com
Uzbekistan

“Yusuf va Zulayxo” haqidagi qadimiy afsona va rivoyatlar Sharq xalqlari orasida turli davrlarda yetishib chiqqan ko‘plab ijodkorlar diqqatini o‘ziga jalb etdi. Ayniqsa, uning ilohiy kitoblarda zikr etilishi natijasida mazkur mavzu nasriy va nazmiy yo‘sinda ko‘plab yangi badiiy talqinlar va syujetlar bilan boyib, o‘ziga xos an’anaviy dostonlar turkumini vujudga keltirdi. IX asrdan boshlab Sharqda “Yusuf va Zulayxo” sayyor syujeti asosida 150 dan ortiq doston va qissalar ijod etildi. Abul Muayyad Balxiy, Firdavsiy, Shahobiddin Am’aq, Shohin Sheroziy, Abdulloh Ansoriy, Xoja Mas’ud Iroqiy va Abdurahmon Jomiy qissa-dostonlari bularning eng mashhurlaridir. Mazkur shoiru adiblar o‘z adabiy tajribalari misolida “Yusuf va Zulayxo” kechinmalari asosida yirik hajmli asar yaratish an’anasiga asos soldilar. Turkiy adabiyotda ham “Yusuf va Zulayxo” haqida 50 ga yaqin asar yaratilgan. Jumladan, Qul Ali (“Qissai Yusuf”), Nosiriddin Rabg‘uziy (“Qissai Yusuf Siddiq alayhissalom”), Durbek (“Yusuf va Zulayxo”), Haydar Xorazmiy, Mulla Yusuf Yorkandiy, Nozim Hiraviy, Sayqaliy, Xiromiy, Salohiy, Andalib (“Yusuf-Zulayxoyi turkiy”), Hoziq kabi asarlar yaratgan.

Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan go‘zal Yusuf haqidagi qissalar genezisi ilohiy-muqaddas kitoblar – Tavrot, Zabur, Injil va Qur’oni karim bilan bog‘liq ravishda o‘rganilishi eng maqbul yo‘ldir. Dastlabki uch muqaddas kitob umumiy Bibliya nomi ostida yuritilib, u ikki qismga: Qadimgi Ahd va Yangi Ahdga bo‘linadi. Qadimgi Ahd – Tavrot va Zaburdan iborat. Yusuf alayhissalomga doir dastlabki ma’lumotlar Tavrotning “Ibtido” nomli birinchi kitobida uchraydi. Uning 25-bobidan Ya’qub payg‘ambar haqidagi voqealar boshlanadi. So‘ngra uning uylanishi va ilk farzandlarining dunyoga kelishi voqealari bayon qilinadi. 30-bobining “Yusuf – Rohilaning o‘g‘li” qismida Yusufning tug‘ilishi va unga ism qo‘yilishi haqida qisqacha aytib o‘tilgan, xolos. U haqdagi asosiy voqealar tizmasi kitobning 37-bob “Yusufning ko‘rgan tushlari” qismidan boshlanadi. Mavzuga doir ikkinchi manba Zaburdir. Bu kitob “Hazrati Dovudning Sanolar Kitobi” deb ham atalgan. Zabur miloddan avvalgi 1500-500 yillarda yaratilgan bo‘lib, 150 ta “sano”ni o‘zida jam etgan. Sanolar, asosan, Xudoga bag‘ishlangan madhiya, diniy qo‘shiq, duo, shukrona va iltijolardan iborat. Zaburda aniq bir voqea batafsil tilga olinmaydi. Unda, asosan, (Tavrotdagi) biror voqea-hodisaga nisbatan ishoralar ko‘proq ko‘zga tashlanadi.

Kalit so'zlar: muqaddas kitob, Tavrot, Zabur, Injil, Qur'oni Karim, payg'ambar, rivoyat, rivoyat.

THE INFLUENCE OF SURAH "YUSUF" ON UZBEKISTAN LITERATURE

The ancient legends and tales about "Yusuf and Zulaykha" attracted the attention of many creative peoples of the East at different times. Especially as a result of its mention in the sacred books, this topic was enriched with many new artistic interpretations and plots in prose and verse, creating a unique traditional epic series. Starting from the 9th century, more than 150 epics and stories were created in the East based on the plot of the "Yusuf and Zulaykha". The most famous of these are the stories and epics of Abul Muayyad Balkhi, Firdawsi, Shahobiddin Am'aq, Shahin Shirazi, Abdullah Ansari, Khoja Mas'ud Iraqi and Abdurahman Jami. These poets and writers, using their literary experiences as an example, laid the foundation for the tradition of creating large-scale works based on the experiences of "Yusuf and Zulaykha". In Turkish literature, about 50 works have been created about "Yusuf and Zulaykha". In particular, Qul Ali ("Qissai Yusuf"), Nasiriddin Rabguzi ("Qissai Yusuf Siddiq alayhissalamu alayhiwas The story of Jacob begins in chapter 25. Then the events of his marriage and the birth of his first children are described. In chapter 30, "Joseph, Rachel's Son," Joseph's birth and naming are briefly mentioned. The main events about him begin in chapter 37 of the book, "Joseph's Dreams." The second source on the subject is the Psalms. This book is also called the "Book of Psalms of David." The Psalms were composed between 1500 and 500 BC and contain 150 "psalms." The Psalms are mainly hymns, religious songs, prayers, thanksgivings, and supplications dedicated to God. The Psalms do not mention any specific event in detail. It mainly focuses on references to certain events (in the Torah).

Key words: holy book, Torah, Psalms, Gospel, Holy Quran, prophet, legend, narration.

TÜRKDİLLİ ƏDƏBİYYATLARIN İNTEQRASİYASI VƏ ƏLİŞİR NƏVAİNİN POETİK İRSİ

Almaz Ülvi Binnətova
filologiya elmləri doktoru
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0001-7991-3969
almazulvi1960@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türkdilli ədəbiyyatların inteqrasiyası məsələsi çağdaş humanitar elmdə mədəniyyətlərarası dialoq, ortaq ədəbi yaddaş və dil birliyi kontekstində xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bu inteqrasiya prosesində klassik irs, xüsusilə XV əsr böyük mütəfəkkiri və şairi Əlişir Nəvainin yaradıcılığı mühüm konsolidasiyaedici amil kimi çıxış edir. Nəvai yalnız özbək ədəbiyyatının banilərindən biri deyil, bütövlükdə türkdilli poetik düşüncənin sistemləşdirilməsində və ədəbi dilin nüfuzunun artırılmasında əvəzsiz rol oynamışdır.

Əlişir Nəvainin poetik irsi türkcənin yüksək bədii-estetik imkanlarını nümayiş etdirməklə yanaşı, farsdilli ədəbiyyatla yaradıcı rəqabət və qarşılıqlı təsir müstəvisində formalaşmışdır. Onun "Mühakimətul-lüğəteyn" əsərində türkcənin poetik ifadə imkanlarının elmi-müqayisəli şəkildə əsaslandırılması, əslində, türkdilli ədəbiyyatların gələcək inteqrasiyasına ideoloji zəmin yaratmışdır (*Nəvai, 1983*). Bu əsərdə müəllif türk və fars dillərinin leksik-semantik potensialını müqayisə edərək türkcənin zənginliyini faktlarla sübut edir və ana dilində yazmağın mədəni-mənəvi məsuliyyətini vurğulayır.

Nəvainin "Xəmsə"si isə türkdilli ədəbiyyatların süjet, motiv və janr baxımından ümumtürk kontekstində yaxınlaşmasına xidmət etmişdir. Nizami Gəncəvinin ənənələrini yaradıcı şəkildə davam etdirən şair, klassik Şərq poetikasının modelini türk dilində yüksək sənətkarlıqla reallaşdırmışdır. Bu baxımdan, Nəvai yaradıcılığı Azərbaycan, özbək, uyğur və digər türkdilli ədəbiyyatlar arasında estetik paralellərin güclənməsinə təsir göstərmişdir (*İsmayılov, 2010*). Onun qəzəllərində sufizm, eşq fəlsəfəsi və humanist ideyalar ümumtürk mədəniyyət kodunun formalaşmasında mühüm yer tutur.

Müasir dövrdə türkdilli dövlətlər arasında ədəbi-mədəni əməkdaşlığın güclənməsi fonunda Nəvai irsi yenidən aktuallaşır. Türk Akademiyası və TÜRKSOY kimi beynəlxalq qurumların təşəbbüsləri çərçivəsində klassik irsin ortaq elmi platformada araşdırılması, nəşri və təbliği inteqrasiya prosesini sürətləndirir. Bu kontekstdə Nəvai poetikası yalnız tarixi fenomen deyil, həm də müasir ədəbi identikliyin ideya-estetik dayağı kimi çıxış edir.

Beləliklə, Əlişir Nəvainin poetik irsi türkdilli ədəbiyyatların inteqrasiyasında həm dil, həm estetik model, həm də ideoloji istiqamət baxımından aparıcı rol oynayır. Onun yaradıcılığı ortaq ədəbi məkanın formalaşmasına xidmət edən klassik körpü

funksiyasını yerinə yetirir və ümumtürk mədəniyyətinin bədii təcəssümü kimi aktual əhəmiyyətini qoruyur.

Açar sözlər: türkdilli ədəbiyyat, ədəbi inteqrasiya, Əlişir Nəvai, poetik irs, çağatay ədəbiyyatı, ümumtürk mədəniyyəti.

INTEGRATION OF TURKIC-LANGUAGE LITERATURES AND THE POETIC HERITAGE OF ALISHER NAVOI

The issue of the integration of Turkic-language literatures has gained particular relevance in contemporary humanities within the context of intercultural dialogue, shared literary memory, and linguistic unity. In this process of integration, classical heritage − especially the works of the great fifteenth-century thinker and poet Alisher Navoi − serves as a significant consolidating factor. Navoi was not only one of the founders of Uzbek (Chagatai) literature, but also played an indispensable role in systematizing Turkic poetic thought as a whole and in enhancing the prestige of the literary Turkic language.

Alisher Navoi's poetic heritage, while demonstrating the rich aesthetic potential of the Turkic language, was shaped within the framework of creative competition and interaction with Persian-language literature. In his treatise *Muhakamat al-Lughatayn*, the scholarly comparative substantiation of the expressive capacities of Turkic essentially laid the ideological foundation for the future integration of Turkic literatures (Navoi, 1983). In this work, the author compares the lexical-semantic potential of Turkic and Persian, providing evidence of the richness of Turkic and emphasizing the cultural and moral responsibility of writing in one's native language.

Navoi's *Khamsa* also contributed to the convergence of Turkic literatures in terms of plot, motifs, and genre within a pan-Turkic context. Creatively continuing the traditions of Nizami Ganjavi, the poet realized the model of classical Eastern poetics in the Turkic language with remarkable artistic mastery. In this regard, Navoi's творчество strengthened aesthetic parallels among Azerbaijani, Uzbek, Uyghur, and other Turkic literatures (Ismayilov, 2010). In his ghazals, Sufism, the philosophy of love, and humanistic ideas occupy a significant place in shaping the cultural code of the Turkic world.

In the modern period, amid the growing literary and cultural cooperation among Turkic states, Navoi's heritage has once again gained renewed relevance. Within the framework of initiatives by international organizations such as the Turkic Academy and TURKSOY, the study, publication, and promotion of classical heritage on a shared scholarly platform accelerate the process of integration. In this context, Navoi's poetics represent not merely a historical phenomenon, but also an ideological and aesthetic foundation of contemporary literary identity.

Thus, Alisher Navoi's poetic heritage plays a leading role in the integration of

Turkic literatures in terms of language, aesthetic model, and ideological orientation. His творчество functions as a classical bridge contributing to the formation of a common literary space and continues to preserve its relevance as an artistic embodiment of pan-Turkic culture.

Key words: Turkic-language literature, literary integration, Alisher Navoi, poetic heritage, Chagatai literature, pan-Turkic culture.

HOFIZ XORAZMIYNING OZARBAYJON ADABIYOTIGA MUNOSABATI

Mo'minjon Sulaymonov
filologiya fanlari nomzodi, dotsenti
Namangan davlat universiteti
msulaymon62@gmail.com
O'zbekiston/Namangan

Professor Hamid Sulaymon rahbarligida 1975-yil may oyida Hindistonda faoliyat olib borgan ekspeditsiya o'zbek adabiyoti uchun juda muhim ma'lumotni kashf etdi. Haydarobod shahridagi Salorjang muzeyidan XIV asrning oxiri XV asrning boshlarida yashagan o'zbek shoirining mukammal devoni qo'lyozmasi topildi. Bu shoirning ismi Abdurahim, taxallusi esa Hofiz Xorazmiy bo'lgan.

Hofiz Xorazmiy ijodida Sharq adabiy maktablari o'rtasidagi aloqalar, xususan Ozarbayjon adabiy muhiti bilan o'zaro ta'sir jarayonlari yaqqol seziladi. Shoir o'z she'rlarida adabiy markazlar (Xorazm, Tabriz, Sheroz, Xo'jand) o'rtasidagi madaniy bog'liqlikni ham aks ettirgan. Ayniqsa, Hofiz Xorazmiy devonida ozarbayjon adabiy muhitiga bevosita ishora sifatida XII asr Ozarbayjon mumtoz adabiyoti vakili Xoqoniy Shirvoniy kabi mashhur qasidanavislarning tilga olinishi muhim ahamiyatga ega. Shoir Xoqoniyni yuksak adabiy mahorat timsoli sifatida e'tirof etar ekan, bu orqali o'zining estetik idealini ham ifodalaydi:

Maqomi Mustafoyu Murtazo o'zindayudur homiy,
Vale mushkil erur man qulg'a Hassoniyu Salmoniy.
Gar ul xoqoni mulki ma'ni man qulg'a nazar qilsa,
Bo'lur erdim xatosiz bori bu tavr ichra Xoqoniy (Hofiz Xorazmiy "Devon", s.18)

Ushbu misralar Hofiz Xorazmiyning Xoqoniy ijodiy maktabiga hurmati va uni adabiy mezon sifatida qabul qilganini ko'rsatadi. Bu holat Xorazmiy ijodida Ozarbayjon adabiy an'analarining bilvosita ta'siri mavjudligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, shoir o'z devonida Kamol Xo'jandiy ijodiga murojaat qilib, forsiy-turkiy adabiy muhit bilan uzviy bog'liqlikni namoyon etadi. Bu esa Hofiz Xorazmiyning ijodiy dunyoqarashi faqat lokal emas, balki keng mintaqaviy adabiy makon bilan uyg'unlashganini ko'rsatadi. Xususan, devondagi qasidalarida Hassoniy, Salmoniy va Xoqoniy kabi mashhur adabiy siymolarning tilga olinishi shoirning Sharq adabiy maktablarini chuqur bilgani va ularni estetik mezon sifatida qabul qilganini anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, Hofiz Xorazmiy ijodi Ozarbayjon adabiy muhitiga bevosita emas, balki adabiy-estetik mezonlar orqali bilvosita bog'langan bo'lib, bu holatni Sharq mumtoz adabiyotida mintaqaviy adabiy integratsiyaning muhim namunasi sifatida baholash mumkin.

Kalit so'zlar: Hofiz Sheroziy, Abdurahim, Kamol Xo`jandiy, turkiy adabiyot,

qasida, Xoqoniy, Hassoniy, Salmoniy.

HAFIZ AL-KHWARIZMI'S ATTITUDE TOWARDS AZERBAIJANI LITERATURE

In May 1975, under the leadership of Professor Hamid Sulaymon, an expedition operating in India made a highly significant discovery for Uzbek literary studies. In the Salar Jung Museum in Hyderabad, a complete manuscript of the *diwan* of an Uzbek poet who lived at the turn of the 14th and 15th centuries was found. The poet's given name was Abdurahim, while his literary pen-name was Hafiz al-Khwarizmi.

In Hafiz al-Khwarizmi's oeuvre, interrelations among various Eastern literary schools are clearly observable, particularly the processes of interaction with the Azerbaijani literary milieu. In his poetry, the poet also reflects cultural and literary connections between major intellectual centres such as Khwarazm, Tabriz, Shiraz, and Khujand. Of particular significance is the explicit reference to prominent qasida poets of classical Azerbaijani literature, including Khaghani Shirvani, a major representative of 12th-century Azerbaijani literary tradition.

By acknowledging Khaghani as a symbol of high poetic mastery, the poet simultaneously articulates his own aesthetic ideal:

Maqomi Mustafoyu Murtazo o'zindayudur homiy,
Vale mushkil erur man qulg'a Hassoniyu Salmoniy.
Gar ul Xoqoni mulki ma'ni man qulg'a nazar qilsa,
*Bo'lur erdim xatosiz bori bu tavr ichra Xoqoniy (*Hafiz al-Khwarizmi, Diwan, p.18*)*

These verses demonstrate Hafiz al-Khwarizmi's deep reverence for Khaghani's poetic school and his acceptance of it as a literary benchmark. This, in turn, indicates the indirect influence of Azerbaijani literary traditions within Khwarazmian poetic culture.

Furthermore, the poet's references to Kamal Khujandi in his *diwan* reveal a strong connection with the broader Persianate-Turkic literary environment. This demonstrates that Hafiz al-Khwarizmi's poetic worldview was not confined to a local literary tradition but was instead integrated into a wider regional literary space.

In particular, the mention of renowned literary figures such as Hassani, Salmani, and Khaghani in his qasidas indicates the poet's profound familiarity with Eastern literary schools and his recognition of them as aesthetic standards.

In conclusion, Hafiz al-Khwarizmi's literary heritage is not directly but rather indirectly connected to the Azerbaijani literary milieu through shared aesthetic and literary criteria. This phenomenon may be regarded as an important example of regional literary integration within classical Eastern literature.

Key words: Hafiz Shirazi, Abdurahim, Kamal Khujandi, Turkic literature, qasida, Khaghani, Hassani, Salmani.

UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ DƏRSLİKLƏR: ORTAQ TÜRK DÜNYASI KONTEKSTİNDƏ

Aygün Bağırlı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0001-9887-7713
aygunbagir77@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dünyasının uğurlu sabahı həm də bugünkü uşaq ədəbiyyatının durumundan, onun yaradıcılarından, məktəb və təhsil sistemimizdən, uşaq və yeniyetmələrin hansı ruhda və təfəkkürdə yetişdirilməsindən asılıdır. Bu baxımdan uşaqlara özlərini hələ kiçik yaşlarından, daha sonra orta məktəb illərindən ümumtürk dünyasının bir üzvü, vətəndaşı kimi hiss etdirmək lazımdır. Bunun üçün uşaq yazarlarının öhdəsinə böyük məsuliyyət düşür. Türk dünyasının tarixi şəxsiyyətlərinin uşaqlıq həyatını, tarixi zəfərlərini əks etdirən, Təbriz, Konya, Səmərqənd, Yassı, İsficab, Şuşa, İstanbul, Taras kimi qədim tarixə malik türk məkanlarının təsviri olan, türk əxlaq və mənəviyyatını tərlqin edən əsərlər yazmalı, onların həm də ortaq türk əlifbasında nəşrinə nail olmaq lazımdır. Eyni zamanda bu əsərlərin daha çox oxusu, təbliği, geniş arealda yayılması üçün virtual, sosial platformalardan istifadə etmək labüddür. Məsələn, "Türk dünyasının uşaq ədəbiyyatı" adlı saytın təsis olunması, virtual kitab rəfinin təşkili, interaktiv toplu və jurnal, audio hekayə, oyun və əyləncə əsaslı öyrənmə kimi metod və variantların tətbiqi və vahid mexanizmdən idarə olunması əhəmiyyətli layihə kimi gerçəkləşdirilməlidir. Bu vasitə ilə həm də milli musiqinin, milli ornament və damğaların təbliği və öyrənilməsinə də nail olmaq olar. Müxtəlif türk xalqlarının ədəbi nümunələrindən ibarət müştərək antologiyaların hazırlanması və dünya dillərinə tərcümə olunması da ümumi məqsədin reallaşmasına xidmət edə bilər. Cırtdan, Kal oğlan, Tıq-tıq xanım kimi ənənəvi obrazların və müasir düşüncəli personajların iştirakı ilə uşaq animasiya və cizgi filmlərinin çəkilməsi də arzuolunan ideyaların təbliği baxımından uğurlu variantlardan biridir.

Həmçinin məktəblərdə yeni dərslik modullarının tətbiqi, ali məktəblərdə bu sahədə mütəxəssislərin hazırlanması qarşıya məqsəd kimi qoyulmalıdır. Ortaq türk ədəbiyyatı, ortaq türk tarixi dərsliklərinin istifadəyə verilməsi, ortaq türk yazılı abidələri, dastanlar, ədəbi şəxsiyyətlər və əsərlər konseptual və sistemli, yaş senzi nəzərə alınmaqla, hətta ortaq türk əlifbasında məktəblərdə tədrisi zamanın aktual tələbi kimi həyata keçirilməlidir. Bütün bunlar 100 illiyini qeyd etdiyimiz Türkoloji Qurultayın bir əsr əvvəlki iştirakçısı olan türk aydınlarının görmək istədikləri, etmək istədikləri əməl və qayələrdir.

Açar sözlər: dərsliklər, uşaq ədəbiyyatı, ortaq türk əlifbası, müştərək antologiyalar.

The successful future of the Turkic world also depends on our current children's literature, its creators, our school and education system, and the spirit and worldview in which children and young people are raised. In this regard, it is necessary to make children feel like members and citizens of the Turkic world from a young age, and later from secondary school. Therefore, authors of children's literature have a great accountability. It is necessary to write works reflecting the childhood lives of historical figures of the Turkic world, depicting places with ancient history such as Konya, Samarkand, Tabriz, Shusha, and Istanbul and historical victories, impressing Turkish morality and spirituality; and to achieve their publication in the common Turkish alphabet. At the same time, it is necessary to utilize virtual and social platforms to ensure that these works are read, promoted, and reach a wide audience. For example, the creation of a website called "Turkic World Children's Literature", the organization of virtual bookshelf, implementation of methods such as interactive collections and journals, audio stories, games, and fun-based learning and their management from a single mechanism should be realized as an important project. The preparation of common anthologies consisting of literary examples from various Turkic peoples and their translation into world languages can also serve the realization of the common goal. Furthermore, it is suggested that traditional characters, such as Jirtdan, Kal oghlan and Tig-Tig khanim and modern characters can be used as successful figures in preaching desired ideas in children's animations and cartoons.

In addition, the implementation of new textbook modules in schools and the training of specialists in this field at universities should also be identified as goals. The introduction of common Turkish literature, common Turkish history textbooks, teaching common Turkish written monuments, epics, literary figures and works conceptually and systematically, taking into account age sensitivity, even in schools in the common Turkish alphabet must be implemented as an urgent necessity of our time.

Key words: textbooks, children's literature, common Turkic alphabet, common anthologies.

THE PHILOSOPHY OF NATURE AND THE EVOLUTION OF SYMBOLIC THINKING IN EASTERN CLASSICAL MYSTICAL POETRY

Feruzabonu Mannonova
Scientific researcher, senior teacher
Uzbekistan State World Languages University
https://ORCID.org/0000-0003-2173-4698
feruzamannonova@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

This study explores the evolution of the philosophy of nature and symbolic thinking in Eastern classical mystical poetry, focusing on Mahmud Shabistari's 14th-century Sufi masterpiece, *Gulshani Raz*. Moving beyond purely aesthetic depictions, the paper analyzes how natural elements serve as sophisticated symbolic vehicles expressing complex metaphysical and mystical concepts.

Employing an interpretative qualitative textual analysis that integrates hermeneutic, comparative, and conceptual methods, the study contextualizes Shabistari's symbolism within broader Sufi traditions. Primary textual excerpts are analysed to identify and interpret recurring natural symbols such as the garden, flower, nightingale, light, and water.

The results reveal that nature in *Gulshani Raz* functions as a dynamic system reflecting the doctrine of divine unity (*wahdat al-wujud*). Here, physical multiplicity is an illusion masking the underlying oneness of existence. Symbolic thinking acts as an essential epistemological tool, utilizing natural elements as signs (*ayat*) to guide the seeker toward spiritual realization. For instance, the garden represents the cosmos, the flower signifies divine beauty, and the nightingale's longing for the rose captures the soul's yearning for the Divine. Transitioning from darkness to light mirrors the seeker's journey toward enlightenment, demonstrating how natural symbols are fully integrated into a complex metaphysical system.

Ultimately, this research demonstrates that Shabistari elevates nature to a central epistemological role, bridging the material and spiritual realms. This contrasts with many Western literary traditions where nature often functions merely as a backdrop. By presenting the environment as a sacred, interconnected part of the divine order, the text exhibits an early form of eco-mysticism. These findings offer valuable insights for contemporary environmental thought, challenging modern utilitarian approaches to promote a more holistic worldview. Overall, this study contributes to the broader understanding of eco-mysticism and symbolic cognition in classical Eastern literature.

Key words: philosophy of nature, symbolic thinking, mystical poetry, Gulshani Raz, Shabistari, Eastern literature, Sufism.

SHARQ MUMTOZ MISTIK SHE’RIYATIDA TABIAT FALSAFASI VA RAMZIY TAFAKKUR EVOLYUTSIYASI

Mazkur tadqiqot Sharq mumtoz mistik she’riyatida tabiat falsafasi va ramziy tafakkurning evolyutsiyasini o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, unda XIV asr so‘fiy adabiyotining yirik namoyandasi Mahmud Shabistariyning *“Gulshani Roz”* asari asosiy tahlil obyekti sifatida tanlangan. Tadqiqotda tabiat tasvirlari faqat estetik hodisa sifatida emas, balki murakkab metafizik va irfoniy tushunchalarni ifodalovchi chuqur ramziy tizim sifatida talqin etiladi.

Izlanishda germenevtik, qiyosiy va konseptual yondashuvlarni o‘zida mujassam etgan sifatli (interpretativ) matn tahlili metodologiyasi qo‘llanilgan. Asardagi asosiy matn parchalarini tahlil qilish orqali bog‘, gul, bulbul, nur va suv kabi takrorlanuvchi tabiat obrazlarining ramziy ma’nolari aniqlanadi va sharhlanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, “Gulshani Roz”da tabiat ilohiy birlik (*vahdat ul-vujud*) ta’limotini aks ettiruvchi dinamik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yerda moddiy ko‘plik aslida mavjudotning yagona mohiyatini yashiruvchi illuziya sifatida talqin qilinadi. Ramziy tafakkur esa bilishning muhim epistemologik vositasi bo‘lib, tabiat unsurlarini ilohiy haqiqatga eltuvchi ishoralar (oyatlar) sifatida talqin etadi. Masalan, bog‘– koinotni, gul – ilohiy go‘zallikni, bulbulning gulga oshuftaligi esa inson ruhining Yaratganga bo‘lgan sog‘inchini ifodalaydi. Zulmatdan nurga o‘tish jarayoni esa solikning ma’rifat sari ruhiy sayohatini aks ettiradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Shabistariy tabiatni moddiy va ruhiy olam o‘rtasidagi bog‘lovchi, markaziy epistemologik kategoriya darajasiga ko‘taradi. Bu jihat G‘arb adabiyotining ko‘plab an’analaridan farqli ravishda, tabiatning faqat fon sifatida emas, balki muqaddas va o‘zaro bog‘liq tizim sifatida talqin qilinishini ko‘rsatadi. Asarda tabiatning ilohiy tartibning ajralmas qismi sifatida talqin qilinishi erta ekomistik qarashlarning shakllanishidan dalolat beradi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot Sharq mumtoz adabiyotida ramziy tafakkur va ekomistik yondashuvni chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda zamonaviy ekologik tafakkur uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Kalit so‘zlar: tabiat falsafasi, ramziy tafakkur, mistik she’riyat, *Gulshani Roz*, Shabistariy, Sharq adabiyoti, so‘fizm.

CƏFƏR CABBARLI YARADICILIĞINDA TÜRKÇÜLÜK KONSEPTİNİN İFADƏSİ

Həbib Mirzəyev
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Texniki Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-6846-4723
habib.mirzayev@aztu.edu.az
Azərbaycan/Bakı

Türkçülük XIX əsrin əvvəllərində rus imperiyasının ərazisində yaşayan türklərin qardaşlıq ideyası kimi meydana gəlmiş və XX əsrin əvvəllərində bu, siyasi-ideoloji cəhətdən bir qədər də güclənərək böyük qüvvəyə çevrilmişdi.

Türkizm milli demokratik fikrin ideoloji bazasında milli azadlıq ideyalarına güc verir, türk xalqlarının birliyini, milli azadlıq hərəkatında qüvvələrinin bir amal ətrafında birləşdirilməsini tələb edirdi. Bu ideologiya vahid türk dili, türk əlifbası və demokratizmi ilə səciyyəvi idi. Həmin ictimai-siyasi baxışlar Azərbaycana, eləcə də digər türk xalqlarına kənardan gətirilmir, bu xalqların içərisində yetişir, milli dəyər kimi ortaya çıxırdı. Ona görə də bu fikirlər həmin dövr ədəbiyyatında xüsusi bir qat kimi öz əksini tapmışdır. Burada türkizm təbliği deyil, tərənnüm səciyyəsində özünü büruzə verməklə ideoloji xarakter daşıyırdı.

Qeyd olunan bu mühüm cəhətlərə Cəfər Cabbarlı kimi böyük mütəfəkkirin əsərlərində geniş rast gəlinir. Ədibin həmin dövr ədəbi yaradıcılığında türkçülük konsepti və konseptosferası çox aydın şəkildə özünü büruzə verir. C.Cabbarlı yaradıcılığında hilal - yıldız, (Yaşıl donlu, Mavi gözlü, Al yanaqlı), Turan, Altay, Altun dağ, Azərbaycan bayrağı, Od yurdu, Göy Moğol, Xəzər və s. konseptləri birmənalı olaraq türkçülüyün ifadə foarması kimi diqqət çəkir və ədibin yaradıcılıq yolunun mühüm cizgilərini müəyyənləşdirir.

Həmçinin C.Cabbarlının əsərlərində türkçülüklə bağlı rast gəldiyimiz anlayışlardan biri də Turandır. Altaydan Qara dənizə qədər Azərbaycan da daxil olmaqla Qafqazın türkdilli xalqları yaşayan ərazisi Turan adlanır. Turan türkçülük ideologiyasının daşıyıcılarından biri hesab edilir.

İntizar gözlərdən Xəzər doğuldu,
Həsrət ürəyimiz yanar dağ oldu.
Dillərimiz Turan deyə yoruldu
Turan ellərinə salam söyləyin. (C.Cabbarlı"Salam")

Türkçülük konsepsiyası ədibin dram əsərlərinin dilində də yeri gəldikcə obrazların dili ilə açıqlanır. Bədii əsərlərinin dilində türkçülük konsepti ilə bağlı verilən ifadələr adi işlənmə mühitindən fərqli olaraq, konseptual xarakter daşıyır. Onlar türkçülük ideyalarının müəyyən parametrlərinin daşıyıcıları qismində çıxış edərək ədibin yaradıcılığında ideoloji sistem kimi özünü göstərir.

Açar sözlər: Cəfər Cabbarlı, türkçülük konsepti, türk idealogiyası, Turan, azadlıq

ideyaları.

THE EXPRESSION OF THE CONCEPT OF TURKISM IN THE OEUVRE OF JAFAR JABBARLI

Turkism emerged in the early 19th century as an idea of brotherhood among the Turkic peoples residing within the Russian Empire; by the early 20th century, it had consolidated socio-politically and ideologically, evolving into a formidable force. Within the ideological framework of national-democratic thought, Turkism bolstered national liberation ideals, advocating for the unity of Turkic peoples and the consolidation of their forces around a singular cause in the national liberation movement. This ideology was characterized by a unified Turkic language, a common Turkic alphabet, and democratism. These socio-political perspectives were not external impositions upon Azerbaijan or other Turkic nations; rather, they matured internally, emerging as indigenous national values.

Consequently, these reflections manifest as a distinct layer in the literature of that era. Here, Turkism was characterized not merely as propaganda but as an ideological glorification. Such pivotal aspects are extensively encountered in the works of the great thinker Jafar Jabbarli. The concept and conceptual sphere (*conceptosphere*) of Turkism are vividly apparent in the author's literary output of this period. In Jabbarli's creative legacy, concepts such as the crescent and star, metaphors like "Green-clad, Blue-eyed, Rosy-cheeked" (referring to the tricolour flag), Turan, Altai, the Golden Mountain, the Azerbaijani flag, Land of Fire, Blue Mongol, and the Caspian stand unequivocally as forms of expression for Turkism, defining the essential contours of the author's creative trajectory.

Furthermore, Turan is one of the primary notions associated with Turkism in Jabbarli's works. The geographical expanse inhabited by Turkic-speaking peoples in the Caucasus, stretching from the Altai to the Black Sea and encompassing Azerbaijan, is referred to as Turan. It is considered one of the fundamental pillars of the Turkish ideology.

From yearning eyes, the Caspian was born,
Our longing hearts into burning mountains were torn.
Our tongues grew weary of chanting Turan,
Convey my greetings to the lands of Turan (J.Jabbarli, *"Greetings"*)

The concept of Turkism is also elucidated through the dialogue of characters in the author's dramatic works when appropriate. Expressions related to the Turkic concept in the language of his literary pieces possess a conceptual character that transcends ordinary usage. They serve as carriers of specific parameters of Turkish ideals, manifesting as a coherent ideological system within the author's body of work.

Key words: Jafar Jabbarli, concept of Turkism, Turkic ideology, Turan, ideals of freedom.

THE HISTORY OF LITERARY AND CULTURAL COOPERATION: AZERBAIJAN- UZBEKISTAN

Khulkar Turdieva
PhD, associate professor
Alfraganus University
https://ORCID.org/0000-0002-0435-8689
hulkar.kamilovna@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

It especially examines his publications like "Nizomiy bolidan" -"Inspired by Nizami Ganjavi" and "Kadiri va qardoshlar satirasi"- "Satire of Abdulla Kadiri and Brotherly Nations' Literature**,** emphasizing the rich ties of intellectuality, literature, and culture that exist **betwe**en the two Turkic peoples. The research finds out that the Uzbek and Azerbaijani literary cultures have mutually influenced each other by each other through the involvement of classical writers like Nizami Ganjavi, Fuzuli, and Alisher Navoi. The study also sheds light on the significance of magazines, such as *Mulla Nasraddin, Fuyuzat, Oyina, and Sadoyi Turkiston,* in spreading advanced socio-political and enlightenment thoughts. Further, the article covers the cross-cultural reception and evaluation of literary creations, particularly, the perception of works by Abdulla Kadiri among Azerbaijani scholars. Hereby, it points out how Azerbaijani intellectuals made possible the timely and objective evaluation of the Uzbek author's novel O'tgan kunlar "Days Bygone", which proves that literary value can often be best appreciated from outside the related cultural context. The analysis touches upon cooperation in theater, translation, journalism, and educational spheres, specifically, student and artistic mobility in these areas between the discussed regions at the beginning of the 20th century. The article also discusses the use of satire and the impact of Azerbaijani and Tatar satirical literature on Uzbek culture. In conclusion, the article claims that Azerbaijan-Uzbekistan literary ties should be considered from the point of view of an intellectually active system within the larger Turkic civilization space. The material presented by Sherali Turdiev can serve as evidence for such interpretation of these ties.

Key words: Azerbaijan-Uzbekistan literary relations, Sherali Turdiev, Turkic literary history, cultural exchange and influence, satire and journalism.

PROFESSOR V.XULUFLU VƏ BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY

Yeganə İsmayılova
filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/000-0003-3836-2229
yegane-n@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Birinci Türkoloji Qurultay ortaq zəngin keçmişə və qədim irsə malik türk xalqlarının mədəni inteqrasiyasında mərhələ yaratmış müstəsna əhəmiyyətli hadisələrdəndir. Beynəlxalq miqyaslı bu unikal elmi forumda türkologiyanın ən aktual məsələləri geniş və sistemli müzakirə obyektinə çevrilmiş, türk dünyasının dili, tarixi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı və mədəniyyətinin gələcəyi ilə bağlı vacib qərarlar qəbul edilmiş, latın qrafikası əsasında vahid ümumtürk əlifbasına keçilməsi xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Birinci Türkoloji Qurultayda səslənən başlıca fikir və müddəaların həyata keçməsinin qarşısı az sonra bolşevik rejiminin və sovet totalitar idarə üsulunun yaratdığı maneələrlə sərt formada alınmış, qurultay nümayəndələrinin böyük əksəriyyəti 1930-cu illər repressiyasına məruz qalmış, bununla da türkologiyanın inkişafına olduqca ağır zərbə vurulmuşdur. Yalnız ötən əsrin sonlarında əldə etdikləri milli müstəqillik türk xalqlarının mənəvi dirçəliş yollarını işıqlandırmış, mühüm problemlər sırasında latın qrafikalı ümumtürk əlifbasının tətbiqini bir daha aktuallaşdırmışdır.

Qurultayın gündəliyində duran əsas məsələlər: 1. Əlifba məsələsi; 2. İmla-orfoqrafiya problemi; 3. Termin məsələsi; 4. Tədris-metodika məsələsi; 5. Qohum və qonşu dillərin qarşılıqlı əlaqəsi və interferensiya problemləri; 6. Türk dillərinin ədəbi dil problemləri, o cümlədən, ortaq ədəbi dil məsələsi; 7. Ulu dil nəzəriyyəsi və türk dillərinin tarixi problemləri.

Əsrlərlə davam edən əlifba mücadiləsi nəhayət, çar Rusiyasının süqutundan sonra 1924-cü ildə S.Ağamalıoğlunun rəhbərliyilə müvafiq Komissiyanın uğurlu cığırına düşə bildi. Komissiyaya Cəlil Məmmədquluzadə, Vəli Xuluflu, Xalid Səid Xocayev, Bəkir Çobanzadə daxil edildi və onlar əlifba məsələsinin müzakirəsi ilə bağlı görüşlər keçirildi. Yeni əlifbanın tərəfdarları və əleyhdarları ilə qızğın mübahisəli tədbirlərdən biri də Krımda baş tutur. Təkcə bu fakt sübut edir ki, ancaq əlifba məsələsi deyil, həm də türkçülük missiyası ideya olaraq nə dərəcədə yüksək səviyyədə qarşıya qoyulmuşdu. İstər Qurultay materiallarında məruzə və çıxışlardan gətirilən sitatlarda, istər Qurultayın işinə kənar müdaxilələrlə bağlı mülahizələrdə, istərsə də şahidlik və şəhidlik edən yüzlərlə arxiv sənədlərinin surətlərində biz bu iyrəncliyin ən qatı və qəddar üzünü, qara məzmunlu qırmızı sifətini görürük.

Açar sözlər: I Türkoloji qurultay, Bakı, türk xalqları, dil məsələləri, repressiya, əlifba, orfoqrafiya, alınma sözlər

Prof. V.KHULUFLU AND THE FIRST TURCOLOGY CONGRESS

The First Turkology Congress is one of the exceptionally important events that created a stage in the cultural integration of the Turkic peoples with a common rich past and ancient heritage. In this unique scientific forum of international scale, the most urgent issues of Turkology became the subject of extensive and systematic discussion, important decisions were made regarding the future of the language, history, ethnography, literature and culture of the Turkic world, and the transition to a single all-Turkic alphabet based on the Latin script was kept in the spotlight.

Baku hosted the First Turkology Congress, as it has been distinguished by its high level of intellectual life since the beginning of the 20th century and is recognized as one of the influential centers of world Turkology. The fact that the first mass application of the new alphabet among the Turkic republics began in Azerbaijan was the result of the consistent struggle of progressive intellectuals for alphabet reform since the 19th century.

The main issues on the agenda of the Congress: 1. The issue of the alphabet; 2. The problem of spelling and orthography; 3. The issue of terminology; 4. The issue of teaching and methodology; 5. The problems of interaction and interference between related and neighboring languages; 6. Literary language problems of Turkic languages, including the issue of a common literary language; 7. Theory of the great language and historical problems of Turkic languages.

The alphabet debate, which had been going on for centuries, finally managed to get on the successful path of the relevant Commission under the leadership of S. Agamalioglu in 1924 after the fall of Tsarist Russia. Jalil Mammadguluzade, Veli Khuluflu, Khalid Said Khojayev, Bekir Chobanzade were included in the Commission, and they held meetings to discuss the alphabet issue. One of the heatedly controversial events with supporters and opponents of the new alphabet took place in Crimea. This fact alone proves that not only the issue of the alphabet, but also the mission of Turkism was put forward as an idea at a high level. Whether in the quotes from reports and speeches in the Congress materials, in the considerations regarding external interference in the work of the Congress, or in the copies of hundreds of archival documents that bear witness and bear witness, we see the most severe and cruel face of this abomination, the red face with black content.

Key words: I Turkological Congress, Baku, Turkic peoples, language issues, repression, alphabet, orthography, borrowed words.

ТАТАР КУЛЬТУРАСЫНДА ХЫЗЫР ИЛЬЯС АГИОНМЫ

Гүзәлия Гыйләҗева
филология фәннәре докторы,
Казан дәүләт мәдәният институты профессоры
https://ORCID.org/0000-0003-2153-643X
guzhaz@mail.ru
Tatarıstan/ Казан

Әлеге мәкаләдә татар традицияләрендә очрый торган Хызыр Ильяс агионимы тикшерелә һәм аның башка төрки телләрдә кулланылышындагы параллельләр күрсәтелә. Фольклор һәм этнографик материалларга нигезләнеп, Хызыр Ильяс агионимының төрле җирле вариантлары билгеләнә: Хөсер Ильяс, Хөзер Ильяс, Кодырата, Кыдыр ата, Кодырата Бабай, Хизр Ильяс, Көзер Ильяс, Гөзер Ильяс һ.б. Хызыр Ильяс татар җирле сөйләшләрендәге материалларны реконструкцияләү процессында мохтаҗларга ярдәм итүче күренми торган, серле сәяхәтче буларак сурәтләнә. Татар мәдәниятендә табигатьнең һәм мәдәни объектларның саклаучы рухлары юл иясе дип атала, бу исламга кадәрге идеялар белән тыгыз бәйләнгән. Фольклор текстларны тикшерү Хызыр Ильясның иң мөһим символлары аның киеме һәм камчысы булуын күрсәтә. Бу мәкаләдә шулай ук Хызыр Ильясның локатив һәм вакыт үзенчәлекләрен чагылдырган компонентлар тикшерелә. Бер яктан, Хызыр Ильяс исеме телдә яши; икенче яктан, мәдәни текстларда бу агионим татар мәдәниятенең үз этномәдәни сферасындагы җирле вариантларында төгәл билгеләнә. Хызыр Ильяс агионимы төрле рольләрне башкара. Беренчедән, ул сәяхәтчеләрнең яклаучысы; икенчедән, ул изге бурыч үти, Аллаһы белән кеше арасында арадашчы булып тора; өченчедән, ул авырлыклардан һәм бәхетсезлекләрдән саклый, уңышлар тели һәм барлык теләкләрнең үтәлешен тәэмин итә. Мәкаләдә шулай ук башка хәзерге төрки телләрдәге Хызыр Ильяс агионимнары арасындагы параллельләр аналиланды.

Ачкыч сүзләр: төрки телләр, җирле традицияләр, төрки параллельләр, семантик-мотивлар тел реконструкциясе, агионим, Хызыр Ильяс.

AGIONIM KHYZYR ILYAS IN TATAR CULTURE

This article investigates the Khidr Ilyas agionym found in Tatar traditions and highlights its parallels in other Turkic languages. Based on folklore and ethnographic materials found in Tatar local culture, the study identifies various local variants of the Khidr Ilyas agionym: Höser Ilyas, Hözer Ilyas, Kodırata, Kıdır ata, Kodırata Babay, Khidr Ilyas, Közer Ilyas, Gözer Ilyas, etc. The Khidr Ilyas type emerges as an invisible, mysterious traveler who helps those in need. In Tatar culture, the protective spirits of nature and cultural objects are called the spirit of the road (yul iyesi), closely linked to

pre-Islamic ideas. Examination of the texts reveals that the most important symbols of Khidr Ilyas are his clothing and whip. The article examines the locative and temporal characteristics of Khidr Ilyas. The Hızır İlyas archetype is defined by two motivational lines: on the one hand, the name Hızır İlyas lives on in the language; on the other hand, in cultural texts, this agionym is most closely defined in the local variants of Tatar culture within its own ethnocultural sphere. The Hızır İlyas agionym undertakes various roles. Firstly, he is the protector of travelers; secondly, he performs a sacred duty and acts as a mediator between God and man; thirdly, he encompasses protection against hardship and misfortune, good luck, and the fulfillment of all wishes. The article will also reveal the parallels of the Hızır İlyas agionym in other contemporary Turkic languages.

Key words: Turkic languages, Local cultural traditions, Turkic parallels, semantic-motivational reconstruction, agionym, Khidr Ilyas.

"DİVANİ-LÜĞƏT-İT-TÜRK" ABİDƏSİ VƏ ƏSKİ TÜRK DASTANLARI

Məhəmməd Məmmədov
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCİD.org/0000-0002-2630-2651
mehemmedmemmedli@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

M.Kaşqarlı "Divani-lüğət-it-türk" əsərində türklərin əski inancları, İslamdan əvvəlki adət-ənənələri, doğum, evlənmə və ölüm mərasimləri, türk dini-mifoloji sistemin əsasında duran Tanrı // Tenğri və dünya modeli, həmçinin qədim türk dastanları haqqında dəyərli bilgilər vermişdir. Abidədə M.Kaşqarlı "Qurani-kərim" və hədislərin kamil bilicisi olmaqla yanaşı, türklərin əski adət-ənənələri, dini görüşlərini də ətraflı şərh etmişdir.

M.Kaşqarlı türk dilində yazdığı şifahi və yazılı ədəbi mətnlərin əsli ilə bərabər, ərəb dilində izahlı tərcüməsini də verir. Həmin mətnlərin türk dilində orijinalları ensiklopediyada verilməyən nəsr parçalarıdır *[Bayat, F. Böyük Türk Bilgini ve Ansiklopedisti Kaşgarlı Mahmut. İstanbul: Ötüken Neşriyyat A.Ş., - 2008, s.121]*.

Ensiklopediyada Alp Ər Tonqanın ölümü ilə bağlı 44 misralıq, 11 dördlük ağı parçası, həmçinin "Şu" dastanından verilən hissələr həmin dastanların o dövrdə türk tayfaları içərisində məşhur olduğunu və M.Kaşqarlının bu dastanları mükəmməl bildiyindən xəbər verir. Ensiklopediyada Alp Ər Tonqanın ölümü ilə bağlı səpələnmiş ağı örnəkləri ilə yanaşı, müəllif "xan", "alp", "tarım" "Qaz", "kend"" "katun", "Barsgan", "Barçuk" maddələrinin izahında da qəhrəman, onun həyatı, ölümü, övladları, saldığı şəhərləri və s. ilə bağlı bilgilər verməklə, Turanın böyük hökmdarının Türk tarixindəki yerini göstərmək istəmişdir [*Divanü Lüğat-it-Türk / Çeviren Besim Atalay. Cilt I. - Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, - 1999, s. 41, 343, 396, 410, 466; III c., s.149-150, 157, 417]*. Müəllif ensiklopediyanın "Türkmən", "Öge" maddələrini izah edərkən qüdrətli türk hökmdarı Şu ilə bağlı "Şu" dastanından hissələr vermişdir [*Divanü Lüğat-it-Türk / Çeviren Besim Atalay. Cilt I. - Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, - 1999, s. 90-91; III c., s.412-416]*.

Böyük alim ensiklopediyada dastan mətnlərinin tam şəkildə verilməsinin mümkün olmadığını nəzərə alaraq, onları xülasə şəklində təqdim etmişdir.

Açar sözlər: Alp Ər Tonqa, Şu, ağı, türk, dastan.

THE "DIVANİ-LÜĞAT-IT-TÜRK" MONUMENT AND ANCIENT TURKIC EPICS

In his seminal work, *Divanü Lüğat-it-Türk*, Mahmud al-Kashgari provides a comprehensive scholarly account of ancient Turkic belief systems, pre-Islamic traditions, and sociocultural rites pertaining to birth, marriage, and death. The text

elucidates the fundamental Tanrı (Tengri) deity and the cosmological world model central to the Turkic religious-mythological framework, while preserving critical data regarding ancient Turkic epics.

Al-Kashgari demonstrates a profound mastery of both Islamic jurisprudence − specifically the Holy Quran and Hadith −and the indigenous customs and theological perspectives of the Turkic peoples. His methodological approach involved providing the original Turkic oral and written literary texts alongside detailed explanatory translations in Arabic. These original Turkic fragments represent unique prose segments that had not been documented in prior encyclopedic efforts.

The inclusion of a 44-line, 11-stanza elegy (sagu) mourning the death of Alp Er Tonga, alongside excerpts from the "Shu" epic, underscores the prominence of these narratives among contemporary Turkic tribes. It further highlights Al-Kashgari's exhaustive knowledge of the Turkic oral tradition.

Beyond the isolated poetic fragments related to Alp Er Tonga, Al-Kashgari utilized the explanation of specific lexical entries to reconstruct the historical and legendary profile of this Turanian ruler. By detailing the life, lineage, and urban foundations of the hero within the entries for terms such as "Khan," "Alp," "Tarim," "Qaz," "Kend," "Katun," "Barsgan," and "Barchuk," the author emphasizes the sovereign's pivotal role in Turkic history. Similarly, the entries for "Turkmen" and "Öge" serve as vehicles for preserving segments of the "Shu" epic, centered on the powerful ruler Shu.

Due to the structural constraints of an encyclopedic work, Al-Kashgari opted to present these epic narratives in a summarized format rather than in their exhaustive entirety.

Key words: Alp Er Tonga, Shu, elegy (sagu/ağı), turkic, epic.

ЛИНГВОПОЭТИКА МЕТОНИМОВ В ЯЗЫКЕ НАРОДНЫХ ПОСЛАНИЙ

Guljahon Jumanazarova
профессор, доктор филологических наук
Джизакский государственный педагогический университет
https://ORCID.org/0000-0002-2380-4162
AAguljahon1980@mail.ru
Узбекистан

Метафора, как и метафора, является одной из языковых и культурных единиц, обеспечивающих художественную ценность узбекских народных эпосов. В лингвистике она рассматривается как «различное название чего-либо или явления». В большинстве научных работ по поэтике, терминологических словарях и учебниках это понятие интерпретируется практически одинаково. Все они, обсуждая специфические особенности метонимии, подчеркивают, что этот перенос основан на связи, принадлежности и близости между вещью и переносимым значением. В мировой, в частности, русской лингвистике А.А.Потебня показывает, что феномен метонимии является одним из типов именования, то есть именования, основанного на связи (зависимости) между объектами, знаками и действиями. «Такой перенос имени, основанный на взаимосвязи, не так очевиден, как в метафоре. Перенос имени в метонимии происходит постепенно», − пишет Г.Шамсиддинов и далее выдвигает тезис: «Благодаря этому переносу имени возникают функциональные значения слов, отличающиеся от их собственных значений», и подчеркивает, что подчеркнутое значение создает синонимическую связь со словом, являющимся названием другого понятия.

Как отмечается в научной литературе, «Существует определенная общность, связь (связь) между определенными вещами-объектами, знаками, а также действиями в объективном существовании. Именно под влиянием этого название вещи, знака или действия используется для выражения другой вещи, знака, действия, с которым оно имеет связь (общность), и становится его названием. В результате слово, являющееся названием одного объекта, знака или действия, становится термином для двух или более объектов, знаков или действий − число значений слова увеличивается». Учитывая эту точку зрения, наблюдение за процессом формирования нового смысла в языке эпосов подтверждает, прежде всего, что определённый смысл возник на основе нелингвистического феномена.

В статье рассматриваются поэтические особенности метонимии в узбекских народных эпосах в обеспечении художественного качества, а также основа этого языкового и культурного единства на связи, родстве и близости между объектом и переносимым смыслом.

Ключевые слова: народные эпосы, художественное качество, поэтическое,

языковое и культурное единство, перевод, Бахши, эпос, текст.

Metonymy, like metaphor, is one of the linguistic and cultural units that ensure the artistic nature of Uzbek folk epics. It is "in linguistics, it is called a different name for something or an event." This concept is explained almost identically in most academic literature on poetics, terminological dictionaries and textbooks. All of them talk about the characteristics of metonymy, and it is emphasized that this migration is based on connection, belonging and proximity between the object and the transferred meaning. According to A.A. Potebnya in the world, especially in Russian linguistics, the phenomenon of metonymy is one of the types of naming, which is naming according to the relationship (connection) between things, signs, and actions. "Such relational name transfer is not as obvious as in metaphor. H.Shamsiddinov writes that the transfer of the name in metonymy takes place in a gradual manner, and again puts forward the thesis that: "Through the transfer of the name, the functional meanings of the words, different from their own meanings, arise" and that the emphasized meaning creates a synonymous relationship with the word that is the name of another concept. emphasizes.

As stated in the scientific literature, "There is a certain commonality, connection (connection) between certain objects, symbols, and actions in the objective existence. Because of this, the name of a thing, sign or action is also used to represent another thing, sign, action with which it has a connection (generality), and becomes a name for it. As a result, a word that is the name of one object, symbol or action becomes a term for two or more objects, symbols or actions - the number of meanings of the word increases. Taking into account this point of view, when we observe the process of formation of a new meaning in the language of epics, it first of all confirms that a certain meaning is formed on the basis of a non-linguistic phenomenon.

In the article, the poetic properties of metonymies in Uzbek folk epics in providing artistry, the relationship between the object of this linguistic and cultural unit and the transferred meaning, are researched.

Key words: folk epics, artistic, poetic, linguistic and cultural unity, migration, bakhshi, epic, text.

ƏRZURUMLU İBRAHİM HAQQININ "MƏRİFƏTNAMƏ" ƏSƏRİNDƏ ƏXLAQ

Nərgiz Hacıyeva
filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org:/0000-0003-4845-0986
nergiz.haciyeva.1961@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türkiyə filosof və alimləri içərisində Ərzurumlu İbrahim Haqqı islam dininin daxilində formalaşmış təsəffüv düşüncə tərzini gözəl bilən və təbliğ edən, mütəfəkkir, alim, ictimaiyyətçi, ruhani olmaqla bərabər, həm də çox gözəl şeirlər yazan bir şair kimi özünəməxsus yer tutur. Onun yaradıcılığında 15 əsəri içərisində ən məşhur və ən böyük əsəri 1756-cı ildə qələmə aldığı "Mərifətnamə"dir. Əsər türk dilində yazılmış və bir çox elmlər, dini etiqad və ibadət, tibb, ədəbiyyat, dil, riyaziyyat, həndəsə, coğrafiya, anatomiya, astronomiya, geologiya, təsəvvüf, fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, əxlaq, kulinariya və s. haqqında bilgiləri özündə toplamışdır. Bir çox elm xadimləri bu əsəri dini, təsəvvüf, ictimai və humanitar elmləri özündə toplayan bir ensiklopediya adlandırırlar. Olduqca gözəl və mükəmməl şəkildə yazılan bu əsər giriş, üç əsas bölmə və nəticə olmaqla beş hissədən ibarətdir

Özünü dəyərsiz və gerçək fəqir adlandıran İbrahim Haqqı bu kitabını əziz oğlu Seyid Əhməd Naimi üçün qələmə aldığını kitabın başlanğıcında qeyd edir. Daha sonra o yazır:*"Öncelikle bilinsin ki, Hakk Teala iki cihanı insan oğulları için və insan oğullarını da onun kendini tanımaları için yaratdığını her kese duyurmuştur. Bele ki, lütf və keremiyle "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi sevdim ve beni tanımaları için varlıkları yaratdım" buyurmuştur. Bu halde alemin ve insanın yaratılmasında sonuncu maksad ve uca istek Mevlanın bilinmesidir. Bu sonsuz devlet ve tükenmez saadet her şeyden öncedir. Ancak bu, nefsini bilmeye bağlı olup, nefsini bilmek de bedeni bilmeye dayanır. Bedenin bilinmesi alemin bilinmesiyle olur. Alemin bilinmesi ise gerçek elmlerledir."*

Öz dövründə yazılan və böyük şöhrət tapan bu əsər həm dini, həm elmi, həm də əxlaqi baxımdan ən gözəl əsərlərdən hesab oluna bilər və müasir dövrdə də hər bir şəxsin stolüstü kitabı olmalıdır.

Açar sözlər: Təsəvvüf, din, əxlaq, İbrahim Haqqı, "Mərifətnamə" əsəri.

MORALITY IN THE WORK OF "MARIFATNAME" BY IBRAHIM HAQGI OF ERZURUM

Among the Turkish philosophers and scientists, Erzurumlu Ibrahim Hakgi holds a unique place as a thinker, scientist, public figure, spiritualist, who knows and propagates the Sufi way of thinking formed within the Islamic religion, as well as a poet who writes

very beautiful poems. Among his 15 works, the most famous and largest is "Marifatname" written in 1756. The work was written in Turkish and included information on many sciences, religious beliefs and worship, medicine, literature, language, mathematics, geometry, geography, anatomy, astronomy, geology, Sufism, philosophy, sociology, psychology, morality, culinary arts, etc. Many scholars call this work an encyclopedia that includes religious, Sufism, social and humanitarian sciences. This work, which is written in a very beautiful and perfect way, consists of five parts: an introduction, three main sections and a conclusion. Ibrahim Hakki, who calls himself worthless and a real pauper, states at the beginning of the book that he wrote this book for his dear son Seyid Ahmed Naimi. Then he writes: "*First of all, let it be known that God Almighty has made it known to everyone that He created the two worlds for the sons of men and the sons of men so that they may know Him. Thus, with His grace and mercy, He said, "I was a hidden treasure, I loved to be known, and I created beings so that they might know Me." In this case, the final goal and supreme desire in the creation of the world and man is to know Mevlana. This infinite state and inexhaustible happiness are above all. However, this depends on knowing one's self, and knowing one's self depends on knowing the body. Knowing the body is through knowing the world. Knowing the world is through true sciences."*

This work, which was written in its time and gained great fame, can be considered one of the most beautiful works from both religious, scientific, and moral points of view, and should be a book on everyone's desk in the modern era.

Key words: Sufism, religion, morality, Ibrahim Hakgi, work "Marifatname".

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA ANA DİLİN KORUNMASI VE PAN-TÜRKİK DİLBİLİMSEL İŞBİRLİĞİ

Sevara Toirova
Filoloji ve Dil Eğitimi Fakültesi Öğrencisi
ISFT (Uluslararası Finans ve Teknoloji Okulu)
https://ORCID.org/0009-0005-1608-7600
sevaratoirova09@icloud.com
Özbekistan/Taşkent

Küreselleşme sürecinde diller arasındaki rekabet giderek artmakta. İletişimsel üstünlük, dijital ve ekonomik bakımdan baskın dillere doğru kaymaktadır. Türk dilleri açısından en hassas ve yeterince tartışılmayan sorun, dijital normatif parçalanmadır. Başka bir ifadeyle, Türk dilleri arasında ortak bir terminolojik, ortografik ve veri standardının bulunmaması, bu dillerin yapay zekâ sistemlerine ve küresel dijital platformlara etkin biçimde entegre olmasını engellemektedir. Bunun sonucunda her bir dil, sınırlı kaynaklarla ve birbirinden kopuk biçimde gelişmekte. Pan-Türkik ölçekte bir sinerji ortaya çıkmamaktadır. Bu tezin temel iddiası, ana dili koruma politikalarının artık yalnızca eğitimsel ya da kültürel girişimlerle sınırlı kalmaması gerektiğidir. Söz konusu politikalar dijital altyapı düzeyinde standartlaştırılmış bir işbirliği modeline dayanmalıdır. Somut bir çözüm olarak "Pan-Türkik Dijital Dilbilim Konsorsiyumu"nun kurulması önerilmektedir. Bu konsorsiyum üç aşamalı bir mekanizma çerçevesinde faaliyet gösterebilir. İlk aşamada tüm Türk dilleri için karşılıklı uyumlu bir terminoloji veri tabanı ve açık erişimli bir dijital korpus oluşturulmalıdır. İkinci aşamada ortak bir üst veri (metadata) ve transliterasyon standardı geliştirilmelidir. Son aşamada ise yapay zekâ temelli pan-Türkik dil modelleri ortaklaşa tasarlanmalı ve geliştirilmelidir. Bu model, ulusal egemenliği zayıflatmak yerine, her devletin dil politikasını dijital alanda güçlendirmektedir. En önemlisi, parçalanmış yapıyı azaltarak pan-Türkik dil alanının küresel teknoloji ekosistemine bütüncül biçimde entegre edilmesini mümkün kılar. Böylece ana dili koruma stratejisi, kültürel savunma paradigmasından çıkarak teknolojik işbirliği paradigmasına evrilir; dilin yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda gelecek kuşaklar için işlevsel ve rekabetçi kalmasını da güvence altına alır.

Anahtar kelimeler: ana dilin korunması, küreselleşme, dijital standartlaşma, pan-Türkik işbirliği, dil politikası.

PROTECTION OF THE MOTHER TONGUE AND PAN-TURKIC LINGUISTIC COOPERATION IN THE ERA OF GLOBALIZATION

In the context of globalization, competition among languages is intensifying, with communicative dominance increasingly shifting toward digitally and economically dominant languages. For Turkic languages, the most delicate and underexplored issue is

their digital normative fragmentation. In other words, the absence of a unified terminological, orthographic, and data standard across Turkic languages prevents their effective integration into artificial intelligence systems and global digital platforms. As a result, each language develops in isolation with limited resources, and pan-Turkic synergy fails to materialize. The central argument of this thesis is that policies for protecting the mother tongue should no longer be confined solely to educational or cultural initiatives; instead, they must transition toward a standardized cooperation model at the level of digital infrastructure. As a practical solution, the establishment of a "Pan-Turkic Digital Linguistic Consortium" is proposed. This consortium would operate through a three-stage mechanism. First, a mutually compatible terminological database and open-access corpus for all Turkic languages must be created. Next, a unified metadata and transliteration standard should be developed. Finally, AI-based pan-Turkic language models should be jointly designed and implemented. This model does not compromise national sovereignty; on the contrary, it strengthens each state's language policy within the digital space. Most importantly, this initiative reduces fragmentation and enables the pan-Turkic linguistic domain to integrate seamlessly into global technological ecosystems. Thus, mother-tongue preservation strategies evolve from a cultural protection paradigm to a technological cooperation paradigm. This ensures that the language is not only preserved but also remains functional and competitive for future generations.

Key words: mother-tongue protection, globalization, digital standardization, pan-Turkic cooperation, language policy.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA QADIN KİMLİYİ

Nəzakət İmamverdiyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000 0003 2469 6666
Naza-52@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları Oğuz türkünün həyat tərzini, mənəvi və sosial dəyərlərini əks etdirən bədii mətnlərdir. Bu dastanlarda qadın obrazı yalnız ailə üzvü kimi deyil, həm də cəsarət, iradə və mənəvi nümunə nümayiş etdirən sosial fenomen kimi təqdim olunur. Qadın həm ana, həm sədaqətli həyat yoldaşı, həm də alp tipli qəhrəman rolunda çıxış edir. Burla Xatun, Banu Çiçək və Selcan Xatun kimi obrazlar qadının liderlik və qoruyucu keyfiyyətlərini göstərir. Bu, Oğuz toplumunda qadının passiv rolda olmadığını, həm də ailə və icma həyatının əsas dayağı olduğunu vurğulayır. Dastanda qadın həm ailədaxili, həm də ictimai proseslərdə söz sahibidir. O, tərbiyəçi və qoruyucu kimi fəaliyyət göstərir, mədəni dəyərləri və ənənələri qoruyur. Qadın və kişi münasibətləri hierarxik deyil, qarşılıqlı hörmət və tamamlayıcılıq prinsipinə əsaslanır. Qadın tipologiyaları – alp qadın, sədaqətli həyat yoldaşı, ana və fədakar qadın Oğuz toplumunda qadının həm mənəvi, həm də fiziki gücünü göstərir. Eyni zamanda qadın obrazı dastanın strateji məqamlarında aktiv rol oynayır: o, kocası üçün döyüşür, oğlunu qoruyur, ailə birliyini təmin edir. Bu, qadının Oğuz mədəniyyətində sosial və simvolik əhəmiyyətini göstərir. Qadının gücü və nüfuzu yalnız fərdi səviyyədə deyil, bütün soyun və toplumun rifahı üçün vacib hesab olunur.

Nəticə etibarilə, "Kitabi-Dədə Qorqud"da qadın kimliyi ailə və cəmiyyətin mərkəzində duran mühüm struktur elementi kimi formalaşdırılır. Qadın obrazları vasitəsilə dastan, türk xalqlarının birliyini, ailə dəyərlərini və mənəvi harmoniyasını qorumağın vacibliyini vurğulayır. Bu baxımdan qadın tipi yalnız bədii personaj deyil, həm də sosial və mənəvi model kimi qəbul edilməlidir. Dastanda təqdim olunan qadın modeli, tarixi-mədəni kontekstdə qadının gücünü və nüfuzunu göstərərək, onun cəmiyyət həyatında mərkəzi rolunu açıq şəkildə ortaya qoyur.

Açar sözlər: Dədə Qorqud, qadın, alp tipi, ailə, sosial rol.

THE CONCEPT OF WOMANHOOD IN "KITABI-DADA GORGUD"

The "Kitabi-Dada Gorgud" epic texts reflect the lifestyle, moral values, and social norms of the Oghuz turks. In these epics, the female figure is presented not only as a family member but also as a social phenomenon embodying courage, willpower, and moral exemplarity. Women assume multiple roles, functioning as mothers, loyal wives, and hero-like figures of the "alp" type. Characters such as Burla Khatun, Banu

Chichek, and Seljan Khatun exemplify female leadership and protective qualities. This emphasizes that women in Oghuz society were not merely passive participants but were also fundamental pillars of both family and communal life. In the epic, women hold significant influence in both domestic and public spheres. They act as educators and protectors, preserving cultural values and traditions transmitted across generations. Relationships between men and women are not hierarchical but are based on mutual respect and complementarity. Female typologies including the "alp" woman, the loyal wife, the mother, and the self-sacrificing woman demonstrate women's moral and physical strength within Oghuz society. Moreover, female characters play active roles at critical strategic points in the epic: they fight for their husbands, protect their children, and ensure family unity. This illustrates the social and symbolic significance of women in Oghuz culture. Their power and influence are considered essential not only at the individual level but also for the well-being of the entire lineage and community.

Consequently, the depiction of womanhood in "Kitabi-Dada Gorgud" establishes the female figure as a central structural element in both family and society. Through these characters, the epic underscores the importance of preserving the unity of Turkic peoples, family values, and moral harmony. Therefore, the female figure is not merely a literary character but also a social and moral model. The portrayal of women in the epic clearly demonstrates their power and authority in the historical and cultural context, highlighting their central role in societal life.

Key words: Dada Gorgud, woman, alp type, family, social role.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY PROFESSOR MƏDƏT ÇOBANOVUN ELMİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ

Razim Məmmədov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
http://ORCİD.org./0000-0002-5694-9501
r_mamedli@mail.ru
Azərbaycan /Bakı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının Birinci Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı verdiyi 9 noyabr 2005-ci il tarixli sərəncamından sonra qurultayın keçirilməsinin məqsədi, onun təşkilatçıları, müzakirəyə çıxarılan məsələlər, keçirilən iclaslar və s. ilə bağlı bir sıra araşdırmalar aparılmış, kitab və məqalələr çap olunmuşdur, qurultayın müsbət və mənfi cəhətlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor Mədət Çobanovun 2006-cı ildə işıq üzü görən "Birinci Türkoloji Qurultay və türk dillərinin müasir problemləri" adlı kitabında da bu tarixi hadisədən bəhs olunur.

Qədim tarixə malik olan Altay dilləri ailəsinə mənsub olan başqa türk xalqları və türk dilləri kimi Azərbaycan türkləri də qədim zamanlardan üzü bəri müəyyən inkişaf yolu keçmiş, zaman-zaman yazıda müxtəlif sistemli əlifbalardan istifadə etmişlər. Professor Mədət Çobanov tamamilə haqlı olaraq vurğulayır ki, "tarixən türk xalqlarının mənşəyi, soykökü bir olduğu kimi, türk xalqlarının dili də eyni geoloji mənşəyə və tipoloji sistemə malik olmuşdur.

Türk xalqlarının, onların ədəbi dillərinin, mənəvi birliyinin reallaşdırılması yönündə söylənilən təkliflərin həyata keçirilməsi üçün bu gün respublikamızda kifayət qədər faydalı işlər görülüb və görülməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illiyinin keçirilməsinə dair imzaladığı 22 oktyabr 2025-ci il tarixli sərəncamında türk xalqlarının mənəvi dirçəlişinin daha da inkişafı üçün proqram xarakterli aktual məsələlərin həlli yolları aydın şəkildə öz əksini tapib. Sərəncamda deyilir: "Birinci Türkoloji Qurultayın vaxtilə irəli sürdüyü bir çox ideyalar müasir şəraitdə uğurla gerçəkləşdirilir. Türk dünyasının yenidən vahid ailə şəklində formalaşması istiqamətində diqqətəlayiq nailiyyətlər qazanılmışdır. Türk ölkələri arasında qardaşlıq ruhu ilə müttəfiqlik münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi və qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq əlaqələrin dərinləşməsinə doğru qətiyyətlə atılan addımlar artıq davamlı xarakter daşımaqdadır".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin söylədiyi "türk ölkələri arasında qardaşlıq ruhu ilə müttəfiqlik münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi və qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq əlaqələrinin dərinləşməsinə doğru qətiyyətlə atılan addımlar artıq davamlı xarakter daşımaqdadır" konseptual ideyaları müasir dövrdə müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün kitabda öyrənilməsinə ehtiyac duyulan silsilə

məsələlərlə rastlaşılır. Xüsusilə də Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi, onun digər türk xalqlarının ədəbi dili ilə müqayisəli təhlili, eləcə də digər məsələlərin hərtərəfli öyrənilməsinə bu gün daha geniş imkanlar açıldığı bildirilir.

Azərbaycan-türk dillərinin sadəliyi, səlisliyi, ahəngdarlığı, musiqiliyi, yığcamlığı və cəlbediciliyi ilə dünya dillərindən əsaslı şəkildə fərqləndiyindən bəhs edən professor onu da vurğulayır ki, "bu dildə insan təfəkküründün ən incə mətləblərindən - ülvi məhəbbət hisslərindən tutmuş düşmənə bəslənilən kin-küdurət və nifrət hisslərinə; dostla dost, düşmənlə düşmən dilində danışmaq imkanı olan; sadə məişət fikirlərindən tutmuş ən mürəkkəb, ən mücərrəd elmi və ictimai-siyasi mülahizələri sərbəst şəkildə ifadə etmək olar. Məhz buna görə də, Qafqazda yaşayan bir sıra etnik qruplar və ya xalqlar orta əsrlərdən üzü bəri Azərbaycan-türk dilindən öz ana dilləri kimi istifadə etmiş, indi də edir və gələcəkdə də istifadə edəcəklər.

"Ana dilimiz milli qeyrətimiz"dir söyləyən professor Mədət Çobanov əsl vətənpərvər ziyalı kimi Azərbaycan dilini bütün varlığı ilə sevir, onu xalqımızın mənəvi birliyi, həyatı və mübarizəsinin qüdrətli silahı və gələcəyi hesab edir. O, böyük qürur hissilə "Ana dilimiz xalqımızın tarixən təşəkkül tapmış milli vətəni, milli dövləti və siyasi istiqlaliyyətidir, azadlığıdır, müstəqilliyidir, tərəqqisidir, həyat yoludur, canlı tarixdir, mənəvi dövləti, şan-şöhrəti və iftixarıdır" deyir.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji qurultay, türk xalqları, Altay dilləri, Azərbaycan dili, ədəbi dil, müasir problemlər, yeni mülahizələr, professor Mədət Çobanov.

THE FIRST TURCOLOGY CONGRESS AT THE SCIENTIFIC-THEORETICAL MEETINGS OF PROFESSOR MEDAT CHOBANOV

Following the order of the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, dated November 9, 2005, on the 80th anniversary of the First Turkological Congress, a number of studies were conducted, books and articles were published, and the positive and negative aspects of the congress were clarified. This historical event is also mentioned in the book "The First Turkological Congress and Modern Problems of Turkic Languages" by Doctor of Philology, Professor Madat Chobanov, published in 2006.

Like other Turkic peoples and Turkic languages belonging to the Altaic language family with an ancient history, the Azerbaijani Turks have undergone a certain development path since ancient times, and from time to time they have used various systematic alphabets in writing. Professor Madat Chobanov quite rightly emphasizes that "just as the origin and genealogy of the Turkic peoples were historically one, the language of the Turkic peoples also had the same geological origin and typological system.

Today, quite a lot of useful work has been done and is being done in our republic to implement the proposals made towards the realization of the spiritual unity of the

Turkic peoples, their literary languages. The decree of the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, dated October 22, 2025, on the 100th anniversary of the First Turkological Congress, clearly reflects the ways to solve the current issues of a programmatic nature for the further development of the spiritual revival of the Turkic peoples. The decree states: "Many of the ideas put forward by the First Turkological Congress are being successfully implemented in modern conditions. Remarkable achievements have been made towards the re-formation of the Turkic world as a single family. The steps taken with determination towards strengthening the relations of alliance between Turkic countries in the spirit of brotherhood and deepening the relations of mutual cultural cooperation are already of a sustainable nature".

In order to successfully implement the conceptual ideas of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, "the steps taken with determination towards strengthening the relations of alliance between Turkic countries in the spirit of brotherhood and deepening the relations of mutual cultural cooperation are already of a sustainable nature", the book presents a series of issues that need to be studied. In particular, it is stated that today there are wider opportunities for comprehensive study of the history of the Azerbaijani literary language, its comparative analysis with the literary languages of other Turkic peoples, as well as other issues.

The professor, who speaks about the fact that the Azerbaijani-Turkic languages are fundamentally different from the world languages with their simplicity, fluency, harmony, musicality, conciseness and attractiveness, also emphasizes that "in this language, from the most delicate aspects of human thought - from sublime feelings of love to feelings of resentment and hatred towards the enemy; who can speak in the language of friend with friend and enemy with enemy; from simple everyday thoughts to the most complex, most abstract scientific and socio-political considerations, one can freely express. That is why a number of ethnic groups or peoples living in the Caucasus have used the Azerbaijani-Turkish language as their native language since the Middle Ages, are using it now and will use it in the future.

Professor Madat Chobanov, who said that "our native language is our national zeal", loves the Azerbaijani language with all his being as a true patriotic intellectual, considers it the spiritual unity, life and struggle of our people as a powerful weapon and the future. He says with great pride, "Our native language is the historically formed national homeland of our people, national state and political independence, freedom, independence, progress, way of life, living history, spiritual state, glory and pride".

Key words: First Turkological Congress, Turkic peoples, Altai languages, Azerbaijani language, literary language, modern problems, new considerations, Professor Madat Chobanov.

YADA TOSHI HAQIDAGI E'TIQODLAR O'RTA ASR TURKIY XALQLARI ORASIDA

Otabek Polatov
kichik ilmiy xodimi
Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros ilmiy tadqiqot instituti
https://ORCID.or/0009-0005-2621-0457
Ozbekiston/Toshkent

Mazkur tezisda o'rta asr turkiy xalqlari orasida keng tarqalgan yada toshi bilan bog'liq e'tiqodlar tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Yada toshi turkiy xalqlarning an'anaviy dunyoqarashida muhim o'rin egallagan bo'lib, u orqali tabiat hodisalariga, xususan yomg'ir, shamol va bo'ronlarga ta'sir ko'rsatish mumkinligiga ishonilgan. Ushbu e'tiqodlar inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik haqidagi qadimiy tasavvurlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, turkiy xalqlarning mifologik tafakkuri va marosimiy amaliyotlarini aks ettiradi. Yada toshi haqida ilk yozma ma'lumotlardan biri Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asarida uchraydi. Unda "jat" deb ataluvchi yomg'ir chaqirish marosimi tasvirlanib, ushbu marosimda maxsus toshlardan foydalanilgani qayd etiladi. Mazkur marosim asosan qurg'oqchilik davrida o'tkazilib, ilohiy ijozat bilan yomg'ir yog'dirish mumkin deb hisoblangan. Ayrim hollarda bu marosim yordamida yong'inlarni bartaraf etish yoki iqlim bilan bog'liq mushkullarni bartaraf etish mumkinligi ham ta'kidlanadi. Keyingi davr manbalarida ham yada toshi haqidagi ma'lumotlar uchraydi. Xususan, Mahmud ibn Valining "Bahr ul-asror" asarida ushbu tosh nafaqat marosimiy amaliyotda, balki harbiy maqsadlarda ham qo'llanilgani haqida ma'lumotlar beriladi. Ayrim rivoyatlarda yada toshi yordamida dushman tomoniga yomg'ir yoki bo'ron yog'dirib, ularning harakatini qiyinlashtirish mumkinligi qayd etilgan. Umuman olganda, yada toshi bilan bog'liq e'tiqodlar turkiy xalqlarning qadimiy mifologik qarashlari va marosimiy an'analarining uzluksiz davom etganligini ko'rsatadi. Ushbu e'tiqodlarni o'rganish o'rta asr turkiy jamiyatlarining ma'naviy madaniyati va dunyoqarashini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: yada, yomg'ir chaqirish, marosim, an'ana, mifologiya,

BELIEFS ABOUT THE YADA STONE AMONG MEDIEVAL TURKIC PEOPLES

This study examines the beliefs related to the yada stone among medieval Turkic peoples based on historical sources. The yada stone occupied a significant place in the traditional worldview of Turkic societies, as it was believed to possess the power to influence natural phenomena such as rain, wind, and storms. These beliefs were closely connected with ancient perceptions of the relationship between humans and nature and reflected the mythological thinking and ritual practices of Turkic communities. One of

the earliest references to the yada stone can be found in Mahmud al-Kashgari's "Dīwān Lughat al-Turk," where a rainmaking ritual known as "jat" is described. According to this account, special stones were used during the ritual to invoke rain or wind. This practice was mainly performed during periods of drought and was believed to bring rainfall with divine permission. In some cases, it was also thought to help extinguish fires or reduce environmental hardships caused by extreme climatic conditions. Later sources also mention the use of the yada stone. For instance, in Mahmud ibn Vali's "Bahr al-Asrār," the stone is described not only as a ritual object used in times of drought but also as a tool employed during military conflicts. It was believed that rain or storms could be directed toward enemy forces to hinder their movement and create strategic advantages. Overall, beliefs about the yada stone demonstrate the persistence of ancient mythological and ritual traditions among Turkic peoples. Studying these beliefs provides valuable insights into the spiritual culture, ritual practices, and historical worldview of medieval Turkic societies.

Key words: Yada, rainmaking, practices, tradition, mythology.

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DAN MÜASİR DÖVRÜMÜZƏDƏK

Adil Baxşəliyev
tarix üzrə elmlər doktoru, professor
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCİD.org/0000-0002-3213-0147
sdu.adil@gmail.com
Azərbaycan/Sumqayıt

Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri mənbə və kök etibarı ilə "Kitabi-Dədə Qorqud"dan əvvələ gedir. Bu tarixi mənbədə xalqımızın yaşam tərzi, vətənpərlik hissi, torpağa bağlılıq, əxlaq dəyərləri və s. bu kimi məsələlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Söz yox ki. "Kitabi-Dədə Qorduq"dan keçən 1500 ildən artıq vaxt ərzində bu dəyərlər daha da zənginləşmiş və müxtəlif dövrlərdə geniş məzmunlu dəyərlərlə zənginləşmişdir. Orta əsrlər və sonrakı dövrlərdən bu günümüzədək tariximizdə və ədəbiyyatımızda bu dəyərlər sistemi mühüm yer tutmaqla xalqımızın milli sərvətini təşkil edir.

Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlər sistemində böyük əhəmiyyət kəsb edən vətənpərvərlik hissi həmişə öndə olmuşdur. Istər orta əsrlərdə, istərsə də Azərbaycanın Rusiya tərəfindən şimala və cənuba bölünməsi dövrü də daxil olmaqla bu günə qədər bu hiss zaman keçdikcə zənginləşir, daha geniş məzmun kəsb edir. Bu gün vətənpərvərlik hissi azzərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissəsidir.

Bu ideologiya XX əsrin əvvəllərində sosial-fəlsəfi varlıq və sistem kimi özünün yeni mərhələsinə qədəm qoydu və ictimai – siyasi həyatda öz təsbitini tapdı. Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində milli-mənəvi dəyərlərimiz azərbaycançılıq ideologiyası ilə daha da zənginləşmişdir. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra azərbaycançılıq ideologiyası siyasi müstəvidə yeni məzmun kəsb etmişdir.

"Azərbaycançılıq bir məfkurə, bir mükəmməl milli ideologiya kimi özünün zirvə məqamına Heydər Əliyevdə çatır" *[C.Qasımov, X.Bağırov.Azərbaycanın təhlükəsizlik orqanları 100 ildə: tarix və müasirlik. s 669. Bakı 2019. DTX-nın nəşriyyatı, 728 s.]*

Azərbaycançılığın ümumvətən məfkurəsinə çevrilməsində dövlət siyasəti mühüm yer tutur. Bu baxımdan deyə bilərik ki, "görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası ölkə müstəvisində və dünya azərbaycanlılarının miqyasında ən uca zirvələri fəth etmişdir… Heydər Əliyev dünyada azərbaycançılığın rəmzinə çevrilmişdir" *[İ.Həbibbəyli. Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimi və müasir dövr. s.40-41. Naxçıvan 2013. Əcəmi, 272 s.]*

44 günlük vətən müharibəsində qələbəmizin ən vacib məqamlarından biri də azərbaycançılıq ideologiyası olmuşdur. Bu ideologiya ölkəmizin suverenliyi, ərazi bütövlüyü, müstəqilliyinin möhkəmlənməsi uğrunda mübarizədə ümumvətən ideologiyasına çevrilərək iqtidar xalq birliyinin bariz nümunəsi olmuşdur.

OUR NATIONAL-SPIRITUAL VALUES
FROM "THE BOOK OF DEDE KORKUT" TO THE PRESENT DAY

The national and moral values of our people, in terms of their origin and roots, date back to a period even prior to *The Book of Dede Korkut*. In this historical source, the lifestyle of our people, their sense of patriotism, attachment to their homeland, ethical values, and similar aspects are extensively reflected. Undoubtedly, over the more than 1500 years that have passed since *The Book of Dede Korkut*, these values have become richer and have been further enriched with diverse and comprehensive meanings across different historical periods. From the Middle Ages to the present day, this system of values has held a significant place in our history and literature, forming an essential part of our national heritage.

Patriotism, which occupies a significant place within the system of our nation's moral and spiritual values, has always remained at the forefront. From the Middle Ages to the period of Azerbaijan's division into northern and southern parts under Russian rule, and up to the present day, this sentiment has continually evolved, becoming richer and acquiring a broader meaning over time. Today, patriotism constitutes an integral component of the ideology of Azerbaijani identity.

This ideology entered a new stage in the early twentieth century as a socio-philosophical system and found its reflection in public and political life. In contemporary Azerbaijani society, our national and moral values have been further enriched through the ideology of Azerbaijanism. After Azerbaijan regained its independence, this ideology acquired new content within the political sphere.

"Azerbaijanism, as an idea and a comprehensive national ideology, reached its highest stage in Heydar Aliyev*" [J.Gasimov, Kh.Baghirov, Security Bodies of Azerbaijan in 100 Years: History and Modernity, p. 669, Baku, 2019, State Security Service Publishing House, 728 p.]*

The role of state policy is significant in transforming Azerbaijanism into a unifying national ideology. In this regard, it can be stated that "the idea of Azerbaijanism by the prominent statesman Heydar Aliyev has reached the highest peaks both within the country and among Azerbaijanis worldwide… Heydar Aliyev has become a symbol of Azerbaijanism in the world" *[I.Habibbeyli, The Doctrine of Statehood by Heydar Aliyev and the Modern Era, pp. 40-41, Nakhchivan, 2013, Ajami, 272 p.]*

One of the most important factors in our victory in the 44-day Patriotic War was the ideology of Azerbaijanism. This ideology became a nationwide doctrine in the struggle for sovereignty, territorial integrity, and the strengthening of independence, serving as a clear example of unity between the government and the people.

Key words: national and moral values, *The Book of Dede Korkut*, patriotism, ideology of Azerbaijanism, historical heritage, national identity.

AFGANİSTAN TÜRKLERİNİN ŞİİR DİLİNDE TÜRKLERİN EPİK TEFEKKÜRÜ

Abdul Hanan Arslan
Özbek Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı ve Öğretim Görevlisi
Kabil Devlet Üniversitesi
https://ORCID.org/0009-0001-5901-8462
abdulhananarsalan22@gmail.com
Afganistan/Kabil

Epik tefekkür, Afganistan Türkleri arasında en mühim kültürel ve edebî unsurlardan biri olup, kökleri tarih, efsaneler ve bu halkın kolektif hafızasına dayanmaktadır.

Bu çalışma, analitik-tasvirî bir yaklaşım temelinde Afganistan Türklerinin Türkçe şiirinde epik tefekkürün tezahürlerini, bilhassa sözlü ve folklorik edebiyat bağlamında incelemektedir.

Elde edilen bulgular göstermektedir ki cesaret, kahramanlık, sadakat, vatan müdafaası ve etnik kimlik gibi mefhumlar folklorik şiirlerde en belirgin epik temalar arasında yer almaktadır. Bu temalar yalnızca klasik epik rivayetlerde değil, aynı zamanda halk şiirlerinde ve mahallî edebî üretimlerde de açıkça tezahür etmektedir.

Dilsel açıdan bakıldığında, kahramanlık üslubuna mahsus söz varlığının kullanımı, vurgulayıcı yapılar ile savaş, kudret ve direnişle ilgili mecazî tasvirler, şiir dilinde epik tefekkürün canlı ve etkin bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca bu tür edebî ifade biçimleri, kültürel değerlerin aktarılmasında ve kolektif kimliğin tahkim edilmesinde mühim bir rol oynamaktadır.

Çağdaş şartlar altında, toplumsal ve kültürel değişimlere rağmen epik tefekkür Afganistan Türklerinin şiirinde hâlen varlığını muhafaza etmekte; direniş, kimlik ve tarihî geçmişle irtibatın ifadesinde bir vasıta olarak işlev görmektedir.

Netice itibarıyla, Afganistan Türklerinin şiir dili yalnızca ferdî duyguları yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda bu toplumun kolektif kimliğini şekillendiren zengin epik ve kültürel mirası da bünyesinde barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Epik tefekkür, Türk şiiri, Afganistan Türkleri, kültürel kimlik, epik.

BUGUNGI KUN O‘ZBEK NASRIDA BADIIY PSIXOLOGIZM: ZULFIYA QUROLBOY QIZI IJODI MISOLIDA

Dilafruz Abdullayeva
PhD
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-9347-9919
d.abdullaeva88@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida ayol nasrining rivoji inson ichki olamini markazga qo‘yuvchi badiiy ifoda shakllarining kuchayishi bilan yangi estetik bosqichga ko‘tarildi. Shu ma’noda badiiy psixologizm faqat texnik usul emas, balki badiiy matn ma’no qatlamlarini belgilovchi asosiy estetik tamoyil sifatida shakllandi. Zulfiya Qurolboy qizi ijodi ushbu tendensiyaning yorqin namunasi sifatida namoyon bo‘ladi. Jumladan, adibaning “Yozsiz yil”, “Hilola”, “Latofat xonim”, “Qadimiy qo‘shiq”, “Tafakkur” kabi hikoyalari bunga yaqqol misoldir. Adibaning badiiy olamida psixologik tahlil qahramonlarning tashqi voqelikdan ko‘ra ichki ruhiy haqiqati orqali quriladi. Masalan, “Hilola” hikoyasida qahramonning nozik ruhiy holati va qismati bilan bog‘liq ichki iztiroblari markaziy o‘rin tutadi. “Yozsiz yil”da esa Sobir va Marvarid obrazlari orqali insonning sabr, muhabbat va fojea orasidagi ruhiy kurashi yoritiladi. Bu holat “ichki haqiqat ustuvorligi” tamoyili bilan uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi. Psixologik tasvirni kuchaytirishda qo‘llanilgan usullar o‘zbek nasrining modernizatsiya jarayoni bilan uyg‘un holda rivojlangan. Ichki monolog, xotira va ong oqimi elementlari “Tafakkur” hikoyasida Tangriberdi obrazi misolida yaqqol ko‘rinadi. Uning ruhiy dunyosi va fikriy faoliyati orqali shaxsning intellektual va psixologik portreti ochib beriladi. Shu bilan birga, Zulfiya Qurolboy qizi asarlarida uchraydigan etnofolkloristik unsurlar faqat madaniy fon emas, balki psixologik tuzilmalar shakllanishida muhim omil sifatida xizmat qiladi. Masalan, “Latofat xonim” va “Qadimiy qo‘shiq” hikoyalarida milliy urf-odatlar, qishloq muhiti va an’anaviy qadriyatlar qahramonlarning ruhiy holatini chuqurlashtiradi. Bundan tashqari, asarlarda uchraydigan magik realizm elementlari voqelikni idrok etish chegaralarini kengaytirib, ongosti qatlamlarini ochib berishga xizmat qiladi. Bu xususiyat “Hilola” va “Yozsiz yil” kabi hikoyalarda fojeaviy voqealarning yanada ta’sirchan tasvirlanishiga olib keladi. Xulosa qilib aytganda, Zulfiya Qurolboy qizi ijodida badiiy psixologizm zamonaviy o‘zbek ayol nasri estetik taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Adibaning “Yozsiz yil”, “Hilola”, “Latofat xonim”, “Qadimiy qo‘shiq”, “Tafakkur” kabi asarlari individual ong, ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlar o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni yaxlit badiiy tizim sifatida talqin qiladi. Shu tariqa u zamonaviy o‘zbek adabiyotida badiiy psixologizmning nazariy va estetik imkoniyatlarini kengaytirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: badiiy psixologizm, o‘zbek nasri, Zulfiya Qurolboy qizi, ichki

monolog, etnofolklorizm, ayollar adabiyoti.

ARTISTIC PSYCHOLOGISM IN MODERN UZBEK PROSE:
A CASE STUDY OF ZULFIYA KUROLBOY KIZI'S WORKS

In modern Uzbek literature, the development of women's prose has reached a new aesthetic stage with the strengthening of artistic forms that place the human inner world at the center. In this sense, artistic psychologism is not merely a technical device, but has become a fundamental aesthetic principle that determines the semantic layers of the literary text. The creative work of Zulfiya Kurolboy kizi represents one of the most prominent examples of this trend. In particular, her stories such as "Yozsiz yil," "Hilola," "Latofat xonim," "Qadimiy qo'shiq," and "Tafakkur" clearly illustrate this tendency. In the writer's artistic world, psychological analysis is constructed more through the characters' inner spiritual reality than external events. For example, in the story "Hilola," the character's delicate psychological state and inner suffering related to fate occupy a central position. In "Yozsiz yil," the images of Sobir and Marvarid reflect the human struggle between patience, love, and tragedy. This situation manifests itself in harmony with the principle of the "primacy of inner truth." The techniques used to enhance psychological depiction have developed in parallel with the modernization process of Uzbek prose. Elements of inner monologue, memory, and stream of consciousness are clearly visible in the story "Tafakkur" through the character of Tangriberdi. Through his mental world and intellectual activity, the intellectual and psychological portrait of the individual is revealed. At the same time, ethnofolkloric elements in the works of Zulfiya Kurolboy kizi function not only as a cultural background but also as an important factor in the formation of psychological structures. In stories such as "Latofat xonim" and "Qadimiy qo'shiq," national traditions, rural environment, and traditional values deepen the psychological state of the characters. In addition, elements of magical realism found in the works expand the boundaries of perception of reality and help reveal subconscious layers. This feature leads to a more expressive depiction of tragic events in stories such as "Hilola" and "Yozsiz yil." In conclusion, artistic psychologism in the works of Zulfiya Kurolboy kizi plays an important role in the aesthetic development of modern Uzbek women's prose. Her works such as "Yozsiz yil," "Hilola," "Latofat xonim," "Qadimiy qo'shiq," and "Tafakkur" interpret the complex relationship between individual consciousness, social environment, and cultural values as a holistic artistic system. In this way, she contributes to expanding the theoretical and aesthetic possibilities of artistic psychologism in modern Uzbek literature.

Key words: artistic psychologism, Uzbek prose, Zulfiya Kurolboy kizi, inner monologue, ethnofolklorism, women's literature.

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DİLLƏRİNİN ORTAQ FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNDƏ DİFERENSİAL ƏLAMƏTLİ LEKSİK VAHİDLƏR (ATALAR SÖZLƏRİ ƏSASINDA)

Yadigar Əliyev
filologiya elmləri doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti
htttps://ORCID.org/0000-0002-9274-4300
yadigar_aliyev@mail.ru

Azərbaycan və türk dillərinin diferensial əlamətli leksik vahidləri hər iki dilin atalar sözlərini fərqləndirir. Belə nümunələr qarşılaşdırılan dillərin atalar sözlərində kifayət qədərdir. Məsələn: Kel ilaç bilse kendi başına sürer (*Aksoy, Ö.A. Atasözleri, deyimler sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1988, s.220*) – Keçəl dərman bilsə öz başına elər (*Atalar sözləri. Bakı: Öndər, 2004, s.145*) (kel-keçəl, kendi-öz); Kimse ayranım ekşi demez - Heç kəs öz ayranına turş deməz (ekşi-turş); Kuru laf karın doyurmaz – Boş sözlə qarın doymaz (laf-söz) və s.

Ortaq atalar sözlərinin lüğət fərqi paremioloji məzmuna bağlı diferensial əlamət daşımayan bir (bəzən iki) leksik vahiddən ibarət olur. Belə fərqli söz paremioloji vahidin ümumi məzmun tutumunu əsasən dəyişmir. Məsələn, "İş insanın aynasıdır", "İş insanın kalayı» variantları türk dilinə, "İş insanın cövhəridir" azərbaycancaya məxsus atalar sözləridir. Göründüyü kimi, nümunələrin birində "ayna", digərində "kalay", üçüncüdə "cövhər" sözləri paremioloji – frazeoloji məzmunun fərqli məqamlarla bağlılığını göstərir.

Atalar sözlərində paremioloji mərkəzi təşkil edən leksemlərin əvəzlənməsi fərqli məzmun tutumu yaradır. Türkcədəki "Arvadı eri saklar, peyniri deri" atalar sözünün Azərbaycan dilində sözbəsöz təkrarlanan oxşarı olsa da eyni cümlə kontsruksiyasında fərqli sözlərin iştirakı ilə müşayiət olunan daha bir variant müşahidə edilir: "Arvadı ar saxlar, bostanı bar". Cümlə quruluşunun birinci tərəfində "ər" və "ar əvəzlənmələri paremioloji məzmunların da eyni olmadığını əks etdirir. Hər iki atalar sözündə ailə dəyərləri, onlara münasibət qabardılır.

Qohum dillərin atalar sözlərində tematik qruplara məxsus sözlər qarşılaşdırılır. Görünen köy kılavuz istemez – Görünən dağa bələdçi lazım deyil (köy-dağ). Dillərinin birində nəsihətamiz məzmunla əlaqəsinə görə paremioloji mərkəzi təşkil edən sözlərin dəyişməsi paremioloji variantlılıq yaradır: Su küçüğün söz büyüğün – Su kiçiyin, yol böyüyün. Eşek hoşaftan ne anlar – Eşşək nə bilir, zəfəran nədir (hoşaf və zəfəran).

Açar sözlər: frazeoloji vahid, paremiya, söz, diferensial əlamət, türk dili.

LEXICAL UNITS WITH DIFFERENTIAL SIGNS IN JOINT FOLKLORE EXAMPLES OF THE AZERBAIJAN AND TURKISH LANGUAGES (BASED ON PROVERBS)

Differentially characterized lexical units of the Azerbaijani and Turkish languages distinguish the proverbs of both languages. Such examples are abundant in the proverbs of the languages being compared. For example: Kel ilaç bilse kendi başına sürer – Keçəl dərman bilsə öz başına elər (kel-keçəl, kendi-öz; If a bald man knew medicine, he would do it himself); Kimse ayranım ekşi demez - Heç kəs öz ayranına turş deməz (ekşi-turş; No one calls their own buttermilk sour); Kuru laf karın doyurmaz – Boş sözlə qarın doymaz (laf-söz; The stomach is not satisfied with empty words) və s.

The lexical difference of common proverbs consists of one (sometimes two) lexical units that do not carry differential signs related to paremiological content. Such a different word does not fundamentally change the overall content of the paremiological unit. For example, The variants "İş insanın aynasıdır" (Work is the mirror of a person), "İş insanın kalayı" (Work is the lifeblood of man), are Turkish, "İş insanın cövhəridir" (Work is the essence of man) are Azerbaijani proverbs. As can be seen, the words "ayna" "mirror" in one of the examples, "kalay" "tin" in another, and "cövhər" "ore" in the third show the connection of the paremiological-phraseological content with different points.

The substitution of lexemes that constitute the paremiological center in proverbs creates a different content. Although the proverb in Turkish "Arvadı eri saklar, peyniri deri" has a word-for-word repetition in Azerbaijani, another variant accompanied by the participation of different words is observed in the same sentence construction: "Arvadı ar saklar, bostanı bar". The substitution of "er" and "ar" in the first part of the sentence structure reflects that the paremiological contents are not the same. In both proverbs, family values and attitudes towards them are emphasized.

In proverbs of related languages, words belonging to thematic groups are contrasted. Görünen köy kılavuz istemez – Görünən dağa bələdçi lazım deyil (köy-dağ; The visible village does not need a guide – The visible mountain does not need a guide; village-mountain). In one of the languages, the change of words that constitute the paremiological center due to their connection with the admonitional content creates paremiological variation: Su küçüğün söz büyüğün – Water is small, the road is big. Eşek hoşaftan ne anlar – What does the donkey know about saffron (hoşaf and saffron).

Key words: phraseological unit, paremia, word, differential sign, Turkish language.

LITERARY CRITICISM IN TURKIC LITERATURES: HISTORICAL EXPERIENCE AND CONTEMPORARY METHODOLOGICAL ISSUES

Dildora Bahriddinova
PhD
National University of Uzbekistan
https://ORCID.org/0009-0001-1070-0698
dildorabahriddinova2984@mail.com
Uzbekistan/Tashkent

This article examines the formation and historical development of literary criticism in Turkic literatures, as well as its contemporary methodological challenges. The study analyzes the role of criticism within the literary thinking of Turkic peoples, its close relationship with the artistic process, and its socio-aesthetic functions.

The research traces the roots of Turkic literary criticism to ancient written sources, oral traditions, and classical literary heritage. Particular attention is given to the development of critical thought in Uzbek, Turkish, Kazakh, and other Turkic literatures, highlighting its transformation in the 20th century and the emergence of national schools of literary criticism.

Furthermore, the article explores key methodological issues faced by modern literary criticism, including the impact of globalization, the influence of Western theoretical frameworks, the balance between national identity and universality, and the emergence of new forms of criticism within the context of digital humanities.

The findings of the study summarize the main trends in the development of literary criticism in Turkic literatures and emphasize the necessity of re-evaluating its methodological foundations in the contemporary era.

Key words: Turkic literature, literary criticism, methodology, artistic thinking, historical development, contemporary process

TURKIY ADABIYOTLARDA ADABIY TANQID: TARIXIY TAJRIBA VA ZAMONAVIY METODOLOGIK MUAMMOLAR

Ushbu maqolada turkiy adabiyotlarda adabiy tanqidning shakllanishi, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy metodologik muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotda turkiy xalqlar adabiy tafakkurida tanqidning o‘rni, uning badiiy jarayon bilan uzviy bog‘liqligi va ijtimoiy-estetik funksiyalari ilmiy asosda yoritiladi.

Maqolada turkiy adabiy tanqidning ildizlari qadimgi yozma manbalar, og‘zaki ijod va mumtoz adabiyot an’analari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Xususan, o‘zbek, turk, qozoq va boshqa turkiy xalqlar adabiyotida tanqidiy fikrning shakllanishi, uning XX asrda yangi bosqichga ko‘tarilishi va milliy adabiyotshunoslik maktablarining paydo bo‘lishi alohida e’tibor markazida bo‘ladi.

Shuningdek, maqolada zamonaviy davrda adabiy tanqid oldida turgan metodologik muammolar – globalizatsiya jarayonlari, g‘arb adabiyotshunoslik nazariyalarining ta’siri, milliylik va universallik o‘rtasidagi muvozanat, hamda raqamli sharoitida tanqidning yangi shakllari tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijasida turkiy adabiyotlarda adabiy tanqidning rivojlanish tendensiyalari umumlashtirilib, uning zamonaviy bosqichdagi metodologik asoslarini qayta ko‘rib chiqish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: turkiy adabiyot, adabiy tanqid, metodologiya, badiiy tafakkur, tarixiy taraqqiyot, zamonaviy jarayon.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA EDİLMİŞ BİR MƏRUZƏ HAQQINDA

Qüdrət Umudov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-2991-2316
qumudov1957@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının həyatında yüz il öncə baş vermiş nadir hadisələrdən biri kimi tarixin yaddaşına yazılmışdır. 1926-cı il fevralın 26-da səhər saat 9-da Bakı Mədəniyyət Sarayında ("İsmailliyə" binasında) fəaliyyətə başlayan qurultayın əsas işi mart ayının 4-inə qədər davam etmişdir.

Adi toplantı olmayan bu tarixi hadisə daha çox onunla əlamətdar idi ki, böyük türk millətinin, onun ayrı-ayrı qollarından seçilərək dəvət olunmuş avanqard heyyətin iştirakı ilə, ilk dəfə milli birliyin təmini üçün, öz tarixi varlığını dərindən düşünərək dərk etmək, dil və əməl birliyini formalaşdırıb öz böyüklüyünü bütün dünyaya sübut etməklə bu birliyi sabaha – gələcəyə daşımaq imkanı yaradırdı. Bunun üçün türk xalqlarının vahid əlifbasının yekdil dil qayda-qanunlarının olması, türkün tarixinin doğru-düzgün yazılması çox vacib idi və Qurultay buna xidmət edəcəkdi.

Qurultayda xeyli elmi, milli-mədəni əhəmiyyətli məruzələr edilmiş, çıxışlar dinlənilmişdi. Edilən məruzə və çıxışların bir qismi səmimi, milli təəssübkeşlik zəminində olub, milli amal, hiss və duyğularla yaşayan hər kəsi qayğılandıran problemlərlə bağlı idi. Digər bir qismi yalnız elmi-türkoloji mahiyyətə əsaslanan loyal xarakterli məruzələr olmaqla, başqa millətlərdən olan şərqşünas və türkoloqlar tərəfindən səsləndirilmişdi. Üçüncü qismi isə zahiri səslənməni alt qatında imperialist və şovinist ambisiyanın dayanması ilə səciyyələnirdi. Məruzələrdən biri "hay" – erməni toplumundan olan Hraçya Açaryanın "Türk və erməni dillərinin qarşılıqlı təsiri" adlı məruzəsi idi.

Açaryan məruzəsində açıq-aşkar hayların Qafqazda – Azərbaycan ərazisində, eləcə də Anadoluda ən qədim, köklü, aborigen xalq olduğunu, türklərin isə bu ərazilərə Ermənistana sonralar – XI yüzillikdə gəldiyini gözə soxmağa çalışmışdır. O, hikkə ilə vurğulayırdı ki, "1021-ci ildə türklər ilk dəfə Ermənistana qədəm qoydular və qısa bir müddət ərzində bütün ölkəni ələ keçirib, qərbə doğru irəlilədilər. O dövrdən indiyədək doqquz əsr ərzində ermənilərlə müxtəlif türk-tatar tayfaları (səlcuqlar, tatarlar, türmənlər, özbəklər, azərbaycanlılar və osmanlılar) yanaşı yaşamışlar".

Açar sözlər: türkologiya, qurultay, erməni, dilçi, Açaryan.

ON A REPORT PRESENTED AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress has gone down in history as one of the rare

events that took place a century ago in the life of Turkic peoples, including the Azerbaijani people. The congress began its work on the morning of February 26, 1926, at 9:00 a.m. in the Baku Cultural Palace (the "Ismailiyya" building), and its main sessions continued until March 4.

This historical event was not an ordinary meeting. It was especially significant because, for the first time, it brought together an avant-garde delegation selected from different branches of the great Turkic nation. The congress created an opportunity to ensure national unity by deeply understanding historical identity, forming unity in language and action, and demonstrating this unity to the world with the aim of carrying it into the future. For this purpose, it was essential to establish a unified alphabet for Turkic peoples, common linguistic norms, and an accurate writing of Turkic history-objectives that the congress sought to serve.

Numerous scientific and national-cultural reports were presented, and speeches were delivered at the congress. Some of these reports were sincere and grounded in national consciousness, addressing issues that concerned those devoted to national ideals and sentiments. Another group consisted of more neutral, scholarly Turkological reports presented by Orientalists and Turkologists of non-Turkic origin. A third group, however, was characterized by underlying imperialist and chauvinistic ambitions hidden beneath an outwardly academic tone.

One such report was titled "The Mutual Influence of the Turkish and Armenian Languages" by Hrachya Acharyan, a representative of the Armenian community. The report we presented at the conference is devoted to revealing some of the provocative aspects of that presentation.

In his report, Acharyan explicitly attempted to assert that Armenians were the most ancient, indigenous population in the Caucasus-including the territory of Azerbaijan-as well as in Anatolia, while portraying Turks as newcomers who arrived in these regions, particularly Armenia, only in the 11th century. He emphatically claimed: "In 1021, Turks first set foot in Armenia and, within a short period, captured the entire country and advanced westward. From that time to the present, for nine centuries, Armenians have lived side by side with various Turkic-Tatar tribes (Seljuks, Tatars, Turkmens, Uzbeks, Azerbaijanis, and Ottomans)".

Key words: Turkology, congress, Armenian, linguist, Acharyan.

MUNIS XORAZMIYNING QASIDANAVISLIK FAOLIYATI

Jobir Ismatilloyev
tayanch doktoranti
Qarshi davlat universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-1975-3286 |
jobirismatulloyev@gmail.com
O‘zbekiston/Qarshi

Shermuhammad Avazbiy o‘g‘li Munis Xorazmiy o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ijodi, ayniqsa, qasida janri taraqqiyotidagi o‘rni bilan alohida ahamiyat kasb etadi. XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida yashab ijod etgan shoirning “Munis ul-ushshoq” devonida yigirma ming misraga yaqin she’r jamlangan bo‘lib, g‘azal bilan bir qatorda qasidalar ham salmoqli o‘rin egallaydi. Biroq, shoir qasidalarining to‘liq matni hozirga qadar nashr etilmagan, ular asosan parchalar holida ilmiy muomalaga kiritilgan.

O‘zbek mumtoz adabiyotida qasida janri qadimiy ildizlarga ega. Uning shakllanishi va taraqqiyoti Temuriylar davrida yuksak bosqichga ko‘tarilgan. Samarqandda Temuriylar saroyida faoliyat yuritgan Ahmad Toroziyning “Funun ul-balog‘a” asarida qasida eng muhim poetik janrlardan biri sifatida baholagan. Bu davrlarda Sakkokiy *[Sekkâkî Dîvânı/haz. K.Eraslan; Ankara, 1999, 686.],* Hofiz Xorazmiy *[Harezmli Hâfız’ın Dîvânı /haz. R.Toparlı; Ankara, 1998, 696.],* Alisher Navoiy*[Alisher Navoiy, Badoye’ ul-vasat. Toshkent, 1987]* kabi ijodkorlar janrni rivojlantirib, mukammal qasidalari yaratgan. Munis ana shu an’anaga tayangan holda ijod qilib, qasidachilikni yangi bosqichga olib chiqdi. Shoir yashagan davr – Xorazm adabiy muhiti shakllangan davr bo‘lib, bu muhitda adabiyot, tarixnavislik va tarjimachilik rivoj topdi. Munis saroy muhitida faoliyat yuritib, hukmdorlar – Eltuzarxon, Muhammad Rahimxon va Olloqulixon davrida yashab ijod qildi. Bu hol uning qasidalarida ham aks etib, ularda hukmdorlar madhiyalari bilan bir qatorda davrning ijtimoiy-siyosiy manzarasi ham ifodalangan.

Tadqiqot davomida Munis Xorazmiyning yigirma to‘rtta qasidasi aniqlanib, ularning mavzu doirasi keng va rang-barang ekani kuzatildi. Qasidalar diniy (hamd, na’t), tarixiy, siyosiy hamda ijtimoiy mazmunni qamrab oladi. Shoir qasidalarida an’anaviy kompozitsion tuzilma – nasib, gurizgoh, madh va duo qismlari izchil saqlangan bo‘lib, har bir qism badiiy jihatdan puxta ishlangan.

Munis qasidalarining muhim xususiyatlaridan biri ularning badiiy mukammalligi va poetik tasvir vositalarining boyligidir. Shoir iqtibos, talmeh, tashbeh va mubolag‘a kabi san’atlardan qo‘llagan. Masalan, diniy qasidalarda Qur’on oyatlari va hadis mazmunlariga ishoralar berilib, badiiy ifoda kuchaytirilgan. Hasbi hol mazmunidagi baytlar orqali shoirning ichki kechinmalari, hayotga munosabati ham ifodalangan.

Munis qasidachilikda faqat an’analarni davom ettiribgina qolmay, balki yangiliklar ham kiritgan. Xususan, uning “Xorazm” radifli qasidasi o‘zbek mumtoz adabiyotida alohida ahamiyatga ega. Chunki bu qasida orqali shoir ilk bor o‘lka va shaharni madh etishga bag‘ishlangan mukammal qasida yaratgan. Bu esa keyingi ijodkorlarga ham ta’sir ko‘rsatib, Komil Xorazmiy, Omon Matjon kabi shoirlar tomonidan davom ettirilgan.

Xulosa qilib aytganda, Munis Xorazmiy o‘zbek mumtoz adabiyotida qasidanavis shoirlarning peshqadamlaridan biridir. U qasidachilik an’analarini izchil davom ettirib, janrning mazmuniy va badiiy imkoniyatlarini kengaytirdi. Shoir qasidalarining kompozitsion mukammalligi, mavzu rang-barangligi hamda poetik yuksakligi uning o‘zbek adabiyoti tarixidagi munosib o‘rnini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek mumtoz adabiyoti, Xorazm adabiy muhiti, Munis Xorazmiy, Eltuzarxon, Muhammad Rahimxon, qasida,

MUNIS KHWARAZMI’S CONTRIBUTIONS TO THE DEVELOPMENT OF THE QASIDA GENRE

Shermuhammad Avazbiy oglu Munis Khwarazmi is a prominent figure in Uzbek classical literature, whose creative legacy is particularly significant for the evolution of the qasida (panegyric ode) genre. Living and working in the late 18th and early 19th centuries, the poet compiled the "Munis ul-Ushshaq" divan, which contains nearly twenty thousand couplets. Alongside the ghazal, the qasida occupies a substantial place in his work. However, the complete texts of the poet’s qasidas have not been fully published to date, primarily appearing in scholarly circles as fragments.

In Uzbek classical literature, the qasida genre has ancient roots, reaching its zenith during the Timurid period. In his work "Funun ul-Balagha," Ahmad Torozi, a contemporary of the Timurid court in Samarkand, identified the qasida as one of the most critical poetic forms. During this era, prominent figures such as Sakkoki, Hafiz Khwarazmi, and Alisher Navoi further refined the genre. Building upon this heritage, Munis elevated qasida writing to a new level. His era coincided with the flourishing of the Khwarazm literary environment, characterized by advancements in literature, historiography, and translation. Serving in the courts of Eltuzar Khan, Muhammad Rahim Khan, and Alloquli Khan, Munis reflected the socio-political landscape of his time within his panegyrics.

The research identified twenty-four qasidas by Munis, revealing a broad and diverse range of themes, including religious (hamd and na’t), historical, political, and social subjects. His qasidas consistently adhere to the traditional four-part structure: nasib (prelude), gurizgoh (transition), madh (panegyric), and dua (supplication), each crafted with high artistic precision.

A key feature of Munis's qasidas is their aesthetic sophistication and rich use of poetic devices, such as iqtibas (quotation), talmih (allusion), tashbih (simile), and mubalagha (hyperbole). His religious works frequently allude to Quranic verses and Hadiths to enhance lyrical impact, while his hasbi-hal (autobiographical) verses offer insight into his personal reflections and worldview.

Munis did not merely follow tradition; he introduced significant innovations. His qasida with the radif "Khwarazm" is particularly unique, as it represents the first instance in Uzbek classical literature of a complete qasida dedicated to the praise of a specific region or city. This innovation influenced subsequent poets, including Komil Khwarazmi and Omon Matjon.

In conclusion, Munis Khwarazmi stands as a leading practitioner of the qasida genre in Uzbek classical literature. By systematically continuing established traditions while expanding the genre's thematic and artistic horizons, he secured a vital place in the history of Uzbek letters.

Key words: Uzbek classical literature, Khwarazm literary environment, Munis Khwarazmi, Eltuzar Khan, Muhammad Rahim Khan, qasida.

TÜRK MİFOLOGİYASI VƏ FOLKLORUNDA SİMVOLLAR

Zemfira Abbasova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID/org/0000-0001-2673-8634
zema.abbasova.aliyeva@mail.ru

Türk dillərində implisit simvollar – mətn və ya nitq daxilində açıq şəkildə izah olunmadan, mədəni assosiasiyalar vasitəsilə mənanı ifadə edən simvollardır. Bu cür simvollar türk xalqlarının folkloru, poeziyası və klassik ədəbiyyatında geniş şəkildə istifadə olunur. İmplisit simvolların ən əsas xüsusiyyətlərindən biri mənanın açıq şəkildə göstərilməməsidir. Simvolun məzmunu oxucunun və ya dinləyicinin mədəni və tarixi biliklərinə əsasən anlamaq mümkündür. İmplisit simvolların mənası mətnin kontekstindən asılı olur. Türk dillərində implisit simvolların böyük hissəsi xalqın mifoloji düşüncəsi, etnoqrafiyası və tarixi yaddaşı ilə bağlamaq mümkündür. Türk mifologiyası və folklorunda simvolların semantik strukturu haqqında tədqiqatları ilə tanınan Fuzuli Bayat türk mifoloji obrazlarının (boz qurd, ağac, dağ və s.) arxeotipik və simvolik mənalarını təhlil etmişdir. Məsələn, türk mifologiyasında boz qurd ən qədim və güclü arxeotipik simvollardan biridir. O, adətən, mənşə, xilaskar və rəhbər obrazını ifadı edir. Qədim türk əfsanələrində boz qurdun tayfanı təhlükədən xilas edən və onlara yol göstərən müqəddəs varlıq kimi təqdim olunur. Kollektiv şüurda xüsusi yer tutduğunu göstərdiyi üçün boz qurd həm də milli birlik, güc və azadlıq ideyasının simvolu kimi xarakterizə olunur. Eyni simvol müxtəlif mətnlərdə fərqli semantik çalarlara malikdir. Buna misal olaraq, "dağ" türk poeziyasında bəzən ucalığı, bəzən ayrılığı, bəzən də milli qüruru ifadə edir. Elə bu baxımdan da implisit simvollar çox vaxt metafora və ya metonimiya vasitəsilə formalaşır. Simvollar yalnız semantik məna daşımır, həm də mətnin bədii-estetik təsirini gücləndirir. Türk dillərində implisit simvolların bir qismi arxetipik xarakterə malikdir. Onlar qədim mifoloji təsəvvürlərdən qaynaqlanaraq nəsildən-nəslə ötürülür. Bir sözlə, implisit simvollar dilin iqtisadiyyətini təmin edir. Onlar az sözlə geniş semantik sahə yaradır və mətnə daha dərin məna qatır. Türk dillərində simvollar tarixi-mədəni proseslərin, dini və arxeotipik təcrübələrin birləşdiyi kompleks fenomenlərdir. Onlar fonetik, morfoloji, semantik və mədəni qatları əhatə edir.

Türk dillərində implisit simvollar milli-mədəni yaddaşı, mifoloji düşüncə sistemini və poetik ifadə tərzini əks etdirən mühüm semantik vasitələrdir. Onların əsas xüsusiyyətləri dolayı ifadə, kontekstual məna, mədəni kodlara bağlılıq və metaforik-estetik funksiyanın üstünlük təşkil etməsidir.

SYMBOLS IN TURKISH MYTHOLOGY AND FOLKLORE

Implicit symbols in Turkic languages are symbols that express meaning through cultural associations, without being explicitly explained within the text or speech. Such symbols are widely used in the folklore, poetry and classical literature of the Turkic peoples. One of the most important features of implicit symbols is that the meaning is not explicitly stated. The content of the symbol can be understood based on the cultural and historical knowledge of the reader or listener. The meaning of implicit symbols depends on the context of the text. Most of the implicit symbols in Turkic languages can be connected with the mythological thought, ethnography and historical memory of the people. Fuzuli Bayat, known for his research on the semantic structure of symbols in Turkic mythology and folklore, analyzed the archetypal and symbolic meanings of Turkic mythological images (boz qurd - gray wolf, ağac-tree, dağ-mountain and etc.). For example, in Turkic mythology, boz qurd (the gray wolf) is one of the oldest and most powerful archetypal symbols. It usually represents the image of origin, savior and guide.

In ancient Turkic legends, the gray wolf is presented as a sacred being that saves the tribe from danger and guides them. Since it holds a special place in the collective consciousness, boz qurd (the gray wolf) is also characterized as a symbol of the idea of national unity, strength and freedom. The same symbol has different semantic shades in different texts. For example, in Turkish poetry, dağ "mountain" sometimes expresses loftiness, sometimes separation, and sometimes national pride. In this regard, implicit symbols are often formed through metaphor or metonymy. Symbols not only carry semantic meaning, but also enhance the artistic and aesthetic effect of the text. Some of the implicit symbols in Turkic languages have an archetypal character. They originate from ancient mythological concepts and are passed down from generation to generation. In short, implicit symbols ensure the economy of language. They create a wide semantic field with a few words and add deeper meaning to the text. Symbols in Turkic languages are complex phenomena that combine historical-cultural processes, religious and archetypal experiences. They cover phonetic, morphological, semantic and cultural layers.

In Turkic languages, implicit symbols are important semantic tools reflecting national-cultural memory, mythological thought system and poetic expression style. Their main features are indirect expression, contextual meaning, adherence to cultural codes and the predominance of metaphorical-aesthetic function.

TURKIY TILLARDA “VATAN” KONSEPTINING LISONIY MANZARASI VA SEMANTIK STRUKTURASI

Mohirjon Yodgorov
o‘qituvchi
Ijtimoiy va siyosiy fanlar instituti
https://ORCID.org/0009-0009-1841-2947
mohirjon7755@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Zamonaviy turkiy tillar oilasiga mansub o‘zbek, ozarbayjon va turk tillarida “Vatan” konsepti murakkab semantik strukturaga ega bo‘lib, ushbu xalqlarning umumiy lisoniy olam manzarasini aks ettiradi. Mazkur konseptning shakllanish va taraqqiyot bosqichlarida qadimiy turkiy qatlamga mansub *“el”*, *“yurt”* va *“ulus”* kabi fundamental terminlar asosiy tayanch nuqtalari bo‘lib xizmat qiladi. O‘tkazilgan lisoniy tahlillar natijasida aniqlanishicha, ushbu leksik birliklar tarixiy derivatsiya jarayonida tor lokal-hududiy ma’no qobig‘idan chiqib, keng ko‘lamli ijtimoiy-siyosiy va kognitiv tushunchalar tizimiga transformatsiya bo‘lgan. Turkiy tillarning leksik-semantik tizimida “Vatan” konsepti shunchaki nominativ birlik emas, balki millatning kollektiv xotirasi va qadriyatlar iyerarxiyasini ifodalovchi chuqur mazmunli lisoniy hodisadir.

Qiyosiy-tipologik tahlillar turkiy xalqlar tafakkurida vatan tushunchasi asosan *“ona”*, *“tuproq”* va *“uy”* kabi universal metaforik modellar tizimi orqali nutqiy reallashganini tasdiqlaydi. O‘zbek tilidagi *“Vatan ostonadan boshlanadi”* degan lisoniy paradigma hamda ozarbayjon va turk tillaridagi unga semantik jihatdan muqobil bo‘lgan barcha paremiologik birliklar mushtarak lingvokulturologik asosga ega. Bu tillardagi boy maqollar fondi va frazeologik tizimning qiyosiy tadqiqi shuni isbotlaydiki, vatan tushunchasi lisoniy ongda muqaddaslik va himoya semalari bilan organik ravishda chambarchas bog‘liqdir. Derivatsion sathda esa mazkur konseptning so‘z yasash imkoniyatlari turkiy tillarning boy ichki resurslari hamda morfologik egiluvchanligi hisobiga doimiy ravishda kengayib borishi kuzatiladi.

Xulosa qilib aytganda, turkiy tillar kesimida “Vatan” konseptining semantik tabiatini o‘rganish umumturkiy lisoniy manzaraning yaxlitligini va har bir tilning individual konseptual xususiyatlarini ilmiy jihatdan ochib beradi. Mazkur murakkab semantik struktura turkiy xalqlar lisoniy tafakkuridagi uzviylikni ta’minlovchi asosiy kognitiv elementlardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Olingan konseptual tahlil natijalari turkiy tillarning qiyosiy leksikologiyasi, lingvokulturologiyasi va zamonaviy kognitiv tilshunosligi uchun muhim nazariy manba hamda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot turkiy tillarning leksik boyligi va konseptual salohiyatini aniq lingvistik dalillar bilan to‘liq tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Turkiy tillar, Vatan konsepti, lisoniy olam manzarasi, lingvokulturologiya, kognitiv semantika, leksik-semantik tizim, qiyosiy tahlil, paremiologiya.

The concept of "Motherland" (Vatan) in modern Turkic languages, specifically Uzbek, Azerbaijani, and Turkish, possesses a complex semantic structure that reflects the shared linguistic world picture of these peoples. Fundamental terms from the ancient Turkic stratum, such as *"el"*, *"yurt"*, and *"ulus"*, serve as primary focal points in the formation and development stages of this concept. Linguistic analysis reveals that these lexical units, through the process of historical derivation, have transcended narrow local-territorial meanings and transformed into a broad system of socio-political and cognitive understandings. Within the lexico-semantic system of Turkic languages, the concept of "Motherland" is not merely a nominative unit but a profound linguistic phenomenon expressing the collective memory and hierarchy of values of the nation.

Comparative-typological analysis confirms that the understanding of motherland in the cognition of Turkic peoples is realized through a system of universal metaphorical models such as *"mother"*, *"earth/soil"*, and *"home"*. The linguistic paradigm in Uzbek, *"Vatan ostonadan boshlanadi"* (Motherland begins at the doorstep), as well as all semantically equivalent paremiological units in Azerbaijani and Turkish, share a common linguacultural basis. Comparative research into the rich proverbial funds and phraseological systems of these languages proves that the notion of motherland is organically and inextricably linked with semes of sanctity and protection in the linguistic consciousness. At the derivational level, it is observed that the word-formation potential of this concept continuously expands due to the rich internal resources and morphological flexibility of Turkic languages.

In conclusion, studying the semantic nature of the "Motherland" concept across Turkic languages scientifically elucidates the integrity of the general Turkic linguistic landscape and the individual conceptual features of each language. This complex semantic structure serves as one of the primary cognitive elements ensuring continuity in the linguistic thinking of Turkic peoples. The results of this conceptual analysis provide a significant theoretical source and methodological framework for comparative lexicology, linguacultural studies, and modern cognitive linguistics of Turkic languages. This research fully validates the lexical richness and conceptual potential of Turkic languages through precise linguistic evidence.

Key words: Turkic languages, concept of Motherland, linguistic world picture, linguacultural studies, cognitive semantics, lexico-semantic system, comparative analysis, paremiology.

BƏKİR ÇOBANZADƏ: MİLLİ ƏDƏBİYYAT ELMİ-TARİXİ KATEQORİYA KİMİ

Aygün Heydərova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-2517-9145
aygun.heydarova@adpu.edu.az
Azərbaycan/Bakı

Tanınmış türkoloq Bəkir Çobanzadənin filoloji-nəzəri irsi elmi-pedaqoji aspektdə tədqiqat obyekti kimi diqqəti cəlb edir. Ədəbiyyatşünaslığın "elmi-tarixi kateqoriya" statusu qazanmasında alimin rolu xüsusilə önəmlidir. 1926-cı il Bakı I Türkoloji Qurultayı və sonrakı dövrlərdə alimin irəli sürdüyü metodoloji yenilikləri həm o dövrün sosial-siyasi kontekstində, həm də çağdaş humanitar prinsiplər işığında qiymətləndirilir. B.Çobanzadənin təqdim etdiyi ədəbiyyat tarixçiliyi konsepsiyası və baxış bucağına görə, söz sənəti bədii nümunələrin sadə xronoloji siyahısı deyildir. Əksinə, mütəfəkkir ədəbiyyatı etnosun ictimai şüur təkamülü və avtonom idrak sistemi qismində şərh edirdi. Strukturda faktların daxili qanunauyğunluqlarını üzə çıxaran nomotetik metodla hadisələrin təsvirinə söykənən ideoqrafik yanaşmanın dialektik birliyi müdafiə olunur. B.Çobanzadənin təqdim etdiyi üçpilləli (İslam öncəsi, İslami təsir və Avropa yönümlü mərhələlər) türk ədəbi xronologiyası bəsit bir təqvim bölgüsü sayıla bilməz; bu, sivilizasion və sosial-iqtisadi təkamülün daxili məntiqindən doğan bir nəticədir.

Alimin bədii gedişatı mənalandırmaq üçün istinad etdiyi sosioloji metodun təhlili də maraq doğurur. Formalizmi kəskin tənqid süzgəcindən keçirən tədqiqatçı struktur və mündəricənin ayrılmazlığını müdafiə edirdi. Zamanın elmi paradiqmasına uyğun surətdə G.Plexanovun marksist estetikası, P.N.Sakulinin sosioloji baxışları və K.Büxerin "Əmək və ritm" konsepsiyası baxış müstəvisinə gətirilir. B.Çobanzadənin tezisləri bugünkü meyarlarla baxdıqda sosiologizm və determinizm çalarları da ehtiva edir. Nəticə olaraq, alimin elmi irsi çağdaş Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikri üçün bələdçi funksiyasını qoruyub saxlayır. Bədii mətni elmi-tarixi kateqoriya statusunda idrak etmək cəhdi, I Türkoloji Qurultayın yüzillik yubileyi fonunda milli-mədəni özünüdərk paradiqmalarının analizi üçün Bəkir Çobanzadə irsi baza rolundadır.

Açar sözlər: Bəkir Çobanzadə, elmi-tarixi kateqoriya, ədəbi metodologiya, türk ədəbiyyatı xronologiyası, metod.

BEKIR CHOBANZADE:
NATIONAL LITERATURE AS A SCIENTIFIC-HISTORICAL CATEGORY

The article examines the philological and theoretical heritage of the well-known Turkologist Bekir Chobanzadeh in the field of his activity. Here, the main attention is

paid to the role of the scientist in gaining the status of "scientific and historical category" of literary studies. The aim of the study is to evaluate the methodological innovations put forward by the scientist at the First Baku Turkological Congress of 1926 and subsequent periods both in the socio-political context of that time and in the light of modern humanitarian principles. The concept of literary historiography, which emerged from the compass of B.Chobanzadeh, is filtered through the analysis. According to B.Chobanzadeh's point of view, the art of speech is not a simple chronological list of artistic examples. On the contrary, the thinker interpreted literature as the evolution of the social consciousness of the ethnos and an autonomous cognitive system. The dialectical unity of the ideographic approach, based on the description of events with the nomothetic method, which reveals the internal regularities of facts in the structure, is defended. The three-stage (pre-Islamic, Islamic influence and European-oriented stages) Turkish literary chronology presented by B.Chobanzadeh cannot be considered a simple calendar division; it is a result arising from the internal logic of civilizational and socio-economic evolution. The study also devotes space to the analysis of the sociological method that the thinker relied on to interpret the artistic process. The researcher, who put formalism through a sharp criticism filter, defended the inseparability of structure and content. For example, he associated the transition from aruz to syllabic meter with the emergence of new social classes in a society that he called feudalism to the bourgeoisie. In accordance with the scientific paradigm of the time, the Marxist aesthetics of G.Plekhanov, the sociological views of P.N.Sakulin and the concept of K. Bucher "Labor and Rhythm" are the scientist's reference points. He conditioned the yeast of art with physical labor activity and class interests. The main scientific weight of the study lies in the approach to the heritage of B.Chobanzadeh from a critical-analytical angle, not a one-sided one. It is worth noting that, when viewed by today's standards, the scholar's theses contain prominent shades of sociolism and determinism. As a result, B.Chobanzadeh's scientific heritage retains its guiding function for contemporary Azerbaijani literary-theoretical thought. The attempt to understand the literary text as a scientific-historical category serves as a fundamental basis for the analysis of national-cultural self-awareness paradigms against the backdrop of the centennial anniversary of the First Turkological Congress.

Key words: Bekir Chobanzadeh, scientific-historical category, literary methodology, chronology of Turkish literature, method.

CONTEMPORARY LITERARY PROCESS: PROBLEMS OF MUTUAL TRANSLATION AND PROMOTION OF THE LITERATURES OF TURKIC-SPEAKING COUNTRIES

Sabohat Bozorboyeva
Undergraduate Student, 2nd Year
Uzbekistan State University of World Languages
https://ORCID.org/0009-0004-5025-206X
sabohatbazarbaeva0419@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Globallashuv davrida adabiyot xalqlar o'rtasida madaniyatlararo muloqot va o'zaro tushunishni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biriga aylandi. Adabiy asarlar almashinuvi madaniyatlarning siyosiy va geografik chegaralardan tashqarida o'zaro aloqa o'rnatishiga imkon yaratadi. Shu nuqtai nazardan, o'zbek, qozoq, turk, ozarbayjon, turkman va qirg'iz adabiyotlarini o'z ichiga olgan turkiy tilli mamlakatlar adabiyoti umumiy til ildizlari va boy madaniy merosi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Biroq ushbu umumiyliklarga qaramay, zamonaviy adabiy jarayon muayyan paradoksni namoyon etadi: madaniy yaqinlik mavjud bo'lsa-da, adabiy aloqalar yetarli darajada rivojlanmagan. Turkiy tillar o'rtasida o'zaro tarjima yetarli emas, milliy adabiyotlarni mintaqaviy va global miqyosda targ'ib qilish esa jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar qatoriga bevosita tarjimaning yetishmasligi, vositachi tillarga bog'liqlik hamda malakali tarjimonlar kamligi kiradi. Natijada ko'plab tarjimalarda uslubiy noziklik va madaniy mazmun to'liq yetkazilmaydi.

Bundan tashqari, tarjima faqat lingvistik jarayon emas, balki mazmun, uslub va madaniy kontekstni uzatishni o'z ichiga olgan murakkab madaniy hodisa sifatida qaralishi lozim. Turkiy adabiyotlar misolida tarjimonlar til o'xshashliklari bilan birga mazmunga ta'sir etuvchi nozik madaniy farqlarni ham inobatga olishlari zarur. Mazkur tadqiqot turkiy adabiyotlarning o'zaro tarjimasi va targ'ibotiga oid asosiy muammolarni tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish yo'llarini taklif etishga qaratilgan. Tarjima sifatini oshirish, bevosita tarjimani rivojlantirish va madaniy hamkorlikni kuchaytirish adabiy aloqalarni kengaytirish hamda turkiy xalqlar adabiy merosining jahon miqyosidagi nufuzini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: turkiy adabiyotlar, badiiy tarjima, madaniyatlararo muloqot, globallashuv, madaniy almashinuv, tarjima sifati, raqamli targ'ibot

In the era of globalization, literature has become one of the most effective tools for fostering intercultural dialogue and mutual understanding among nations. The exchange of literary works enables cultures to transcend political and geographical boundaries. In this context, the literatures of Turkic-speaking countries − including Uzbekistan, Kazakhstan, Turkey, Azerbaijan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan − occupy

a distinctive position due to their shared linguistic roots and rich cultural heritage. Despite these commonalities, the contemporary literary process within the Turkic world reveals a significant paradox: while cultural proximity exists, literary interaction remains limited. Mutual translation among Turkic languages is insufficient, and the promotion of national literatures at both regional and global levels faces considerable challenges. These include the lack of direct translation practices, reliance on intermediary languages, and the shortage of qualified literary translators. As a result, many translated works lose their stylistic nuances and cultural depth.

Furthermore, translation should be understood not merely as a linguistic activity but as a complex cultural process involving the transfer of meaning, style, and context. In the case of Turkic literatures, translators must carefully navigate both linguistic similarities and subtle cultural differences that influence interpretation. This study aims to examine the key problems related to the mutual translation and promotion of Turkic literatures and to propose possible solutions. Strengthening translation quality, encouraging direct translation, and improving cultural cooperation are essential steps toward enhancing literary exchange and increasing the global visibility of Turkic-speaking countries' literary heritage.

Key words: Turkic literatures, literary translation, intercultural communication, globalization, cultural exchange, translation quality, digital promotion.

SCIENTIFIC AND CULTURAL HERITAGE OF THE FIRST ALL-UNION TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE CONTEXT OF MODERNITY

Nigar Valiyeva
professor, doctor of philology
Azerbaijan University of Languages
https://ORCID.org/0009-0000-9809-7688
nigar_valiyeva@yahoo.com
Azerbaijan/Baku

Reviewing the goals and objectives of the First All-Union Turkological Congress, determining the extent to which its decisions have been implemented and outlining further tasks is an important and pressing issue for modern Turkology. The goal of the congress was to create a common language and writing system among the Turkic peoples, unify scientific terminology, and organize the systematic study of Turkic languages and the cultural heritage expressed in these languages. But in reality, the empire was seriously afraid of a national awakening among the Turkic peoples. In such circumstances, a scientific and cultural event of this scale in Baku was a successful step in both scientific and political terms.

Thus, there were three main reasons why Baku was a suitable location for international events. First, the city's status as the largest oil center at the time made it known worldwide. Secondly, the rapid assimilation of European culture on historical foundations turned Baku into the most civilized city in the East, among the Turkic-Muslim peoples of Russia. Finally, the red empire, dominated by Soviet Russia, the successor to the Tsarist Empire, wanted to encourage, at the very least, Turkey and Iran to favor the communist system by developing Azerbaijan in the cultural sphere. The Turkological Congress, which brought to the agenda the cultural development of the Turkic peoples living in the world and the study and elimination of national-ethnic problems, was organized in Baku precisely in such circumstances - due to its leading position in the Turkic world, its geographical location in the center of the Turkic area, and its compatibility with Moscow's overt and covert intentions. Russia has always studied the East through Azerbaijan and through the intelligence of Azerbaijanis. Just as the starting point of European Orientalism was Hungary and Armin Vampir, Russian scientific Orientalism originated in Azerbaijan and reached perfection with Mirza Kazim Bey and Mirza Jafar Topchubashov. Baku is still known today as a geopolitical and ethnic-cultural center where Eastern and Western cultures organically meet, connecting East with West, North with South, and continues this role in even more advanced forms.

Just as Azerbaijan was the organizer of the first Turkological Congress, our national intellectuals took the initiative to guide the course of the congress, actively participated in its discussions, and achieved the expression of their positions in the

decisions adopted. Azerbaijan also took the lead in the transition to the Latin script, which is considered the main success of the congress, and in the collection and study of Turkic heritage. Global issues such as a common Turkish language, common Turkish history, common Turkish literature, common Turkish terminology, rose at the First Turkological Congress, which left its eternal mark on our history and made valuable contributions, are still very relevant and important today, and certain works have already been started in this field. In short, the bright and future-oriented ideas of the First Baku Turkological Congress are still alive and being implemented today.

Key words: intercultural dialogue, cultural diversity, political discourse, common Turkish terminology.

MÜASİRLİK KONTEKSTİNDƏ BİRİNCİ ÜMUMİTTİFAQ TÜRKOLOJİ QURULTAYIN ELMİ-MƏDƏNİ İRSİ

I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayın məqsəd və vəzifələrini nəzərdən keçirmək, onun qərarlarının nə dərəcədə icra olunduğunu müəyyən etmək və gələcək vəzifələri müəyyən etmək müasir türkologiya üçün mühüm və aktual məsələdir. Qurultayın məqsədi türk xalqları arasında ortaq dil və yazı yaratmaq, elmi terminologiyanı birləşdirmək və türk dillərinin və bu dillərdə ifadə olunan mədəni irsin sistemli şəkildə öyrənilməsini təşkil etmək olub. Amma reallıqda imperiya türk xalqları arasında milli oyanışdan ciddi şəkildə qorxurdu. Bu şəraitdə Bakıda belə miqyasda elmi-mədəni tədbirin keçirilməsi həm elmi, həm də siyasi baxımdan uğurlu addım idi.

Beləliklə, Bakının beynəlxalq tədbirlər üçün əlverişli məkan olmasının üç əsas səbəbi var idi. Birincisi, şəhərin dövrün əsas neft mərkəzi olması onu bütün dünyada tanınmasına səbəb olmuşdur. İkincisi, Avropa mədəniyyətinin tarixi əsaslarla sürətlə mənimsənilməsi Bakını Rusiyanın türk-müsəlman xalqları arasında Şərqin ən sivil şəhərinə çevirdi. Nəhayət, Çar imperiyasının varisi olan Sovet Rusiyasının hakim olduğu Qırmızı İmperiya, ən azı, Azərbaycanın mədəniyyət sahəsini inkişaf etdirməklə Türkiyə və İranı kommunist sistemi dəstəkləməyə sövq etməyə çalışırdı. Gündəliyinə dünyada yaşayan türk xalqlarının mədəni inkişafı, milli-etnik problemlərin tədqiqi və həlli məsələlərini daxil edən Türkoloji Qurultay məhz bu şəraitdə - onun türk dünyasında aparıcı mövqeyi, türk regionunun mərkəzində coğrafi mövqeyi, Moskvanın açıq və üstüörtülü niyyətləri ilə uyğunluğu nəzərə alınmaqla Bakıda təşkil edilmişdir. Rusiya həmişə Şərqi Azərbaycan vasitəsilə, azərbaycanlıların intellektini öyrənib. Macarıstan və Armin Vampir Avropa şərqşünaslığının başlanğıc nöqtəsi olduğu kimi, rus alim şərqşünaslığı da Azərbaycanda yaranmış və Mirzə Kazım bəyin və Mirzə Cəfər Topçubaşovun sayəsində kamilliyə çatmışdır. Bakı bu gün də Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin bütöv şəkildə qovuşduğu, Şərqlə Qərbi, Şimalla Cənubu birləşdirən geosiyasi və etnomədəni mərkəz kimi tanınır və bu rolu daha da inkişaf etmiş formalarda oynamaqda davam edir.

Azərbaycanın birinci Türkoloji Qurultayına ev sahibliyi etdiyi üçün milli ziyalılarımız onun kursunun müəyyənləşdirilməsində təşəbbüs göstərmiş, müzakirələrdə fəal iştirak etmiş, öz mövqelərinin qəbul olunmuş qərarlarda əksini tapmasını təmin etmişlər. Azərbaycan latın əlifbasına keçidə də öncülük etmiş, qurultayın ən böyük uğuru hesab edilmiş, həmçinin türk irsinin toplanması və tədqiqi olmuşdur. Tariximizdə silinməz iz qoyan və dəyərli töhfə verən I Türkoloji Qurultayda ortaq türk dili, ortaq türk tarixi, ortaq türk ədəbiyyatı, ortaq türk terminologiyası kimi qlobal məsələlər gündəmə gətirildi. Bu məsələlər çox aktual və vacib olaraq qalır və bu sahədə artıq işlərə başlanılıb. Beləliklə, I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayının parlaq və perspektivli ideyaları bu gün də canlıdır.

Açar sözlər: mədəniyyətlərarası dialoq, mədəni müxtəliflik, siyasi diskurs, ortaq türk terminologiyası.

OBID ALPARNING YANGI TURK ALIFBESIGA OID QARASHLARI

Sherali Qo‘ldashev
tarix fanlari doktori, dotsent
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti
https://ORCID.org/0000-0002-8144-5639
sherali.kuldashev@mail.ru
O’zbekiston/Tashkent

1926-yilda Boku shahrida o‘tkazilgan birinchi turkologiya qurultoyi qatnashchisi, tatar tilshunosi Obid Alpar yangi turk alifbesida imlo negizlariga oid tadqiqot olib borgan. “Birinchi Turkologiya qurultoyining stenografik xisoboti”da Obid Alparov nomi “Ibadulla Alparuf” shaklida 14-marta uchraydi (*Birinchi Turkologiya qurultoyining stenografik hisoboti (1926-yil 26 fevral – 5 mart). – Toshkent: “Bookmany print”, 2026. – 474b*). Afsuski, uning tatar tilidagi ma'ruzasi matni berilmagan. Stenogramma matnida Olimjon Sharaf va boshqalar qatorida Obid Alparov lotinlashtirishga qarshi chiqqanlar qatorida keltirishadi. Shuningdek, Alparov arab yozuvini saqlab qolish g‘oyasini ilgari surganligi ham yozilgan. Obid Alparovning keyingi maqolalarini o‘qish jarayonida uning lotin yozuvini, ayniqsa, yangi turk alifbesi imlo masalalari va negizlari to‘g‘risidagi tadqiqotlari o‘z fikrini o‘zgartirganligi ko‘zga tashlanadi. 1929-yilda A.Yo‘ldosh tomonidan to‘plangan til va imlo masalalariga oid maqolalar jamlanmasiga O. Alparning yetmish betlik “Yangi turk alifbesida alifbe ham imlo negizlar” nomli tadqiqotidan ko‘rish mumkin (*O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalar fondi. №16493*). Maqolani so‘zboshisida: “Butun turk dunyosi madaniy inqilob alangalari bilan cho‘lg‘anib olindi. Butun turk dunyosi, necha yuz yillardan beri qo‘llanib kelingan arab alifbosini tashlab, lotin harflari negizida tuzilgan yangi turk alifbesini qabul etish, uni amalga o‘tkazish singari zo‘r tarixiy fakt oldida qoldi. Har bir ziyoli turk bolasining, ayniqsa til ustida, harf, imlo masalalari ustida ishlaguvchi har kimning eng birinchi burchi, eng oldingi vazifasi, shubhasiz, bu inqilobning muvaffaqiyatli bo‘lib chiqishig‘a yordam etish, yaqin kelgusida turk xalqi ommasining o‘zaro anglashish quroli bulaturg‘on bu yangi alibesining shu anglashishig‘a chinakam yaraguday bo‘lishi, uning kelgusi jamoa turmushiga yaraganday ratsional bir asosda tuzilishiga butun kuch bilan yordam ko‘rsatish bo‘lishi kerak”. Ushbu maqola “So‘zboshi” bilan boshlanib, birinchi bobda “Biz bu yerda qanday yozuv to‘g‘risida so‘zlarimiz”, “Alifbe masalasi”, “Amaliy yozuvga alifbe belgilaganda quyidagi narsalarga e'tibor etish kerak bo‘ladi”, “Alifbeda unifikatsiya masalasi”, “Unifikatsiyani qanday anglash kerak?”, “Turk alifbelarida unifikatsiya qanday boradi?”, “Unli tovushlarda unifikatsiya”, “Unsiz tovushlarda unifikatsiya”, “Alifbeda baynalmilallik va singermunizm masalasi”, deb nomlangan masalalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Obid Alpar, tilshunoslik, unifikatsiya, unli va undosh, imlo, alifbe,

xulosa.

OBID ALPAR'S VIEWS ON THE NEW TURKIC ALPHABET

Obid Alpar, a Tatar linguist and participant of the First Turkology Congress held in Baku in 1926, conducted research on the foundations of spelling in the new Turkic alphabet. In the "Stenographic Report of the First Turkology Congress," the name of Obid Alparov appears 14 times in the form "Ibadulla Alparuf" (*Stenographic Report of the First Turkology Congress (February 26 – March 5, 1926). – Tashkent: "Bookmany print", 2026. – p. 474*). Unfortunately, the text of his report in the Tatar language was not included. In the text of the transcript, Obid Alparov, along with Olimjon Sharaf and others, is listed among those who opposed Latinization. It is also noted that Alparov advocated for the preservation of the Arabic script.

However, a study of Obid Alparov's subsequent articles reveals a shift in his perspective regarding the Latin script, particularly concerning the issues of spelling and the structural foundations of the new Turkic alphabet. This shift is evident in O. Alpar's seventy-page study titled *"Principles of Alphabet and Spelling in the New Turkic Alphabet,"* included in a 1929 collection of articles on language and spelling issues compiled by A. Yuldosh (*Manuscript Fund of the Institute of Oriental Studies, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. No. 16493*).

The preface of the article states: *"The entire Turkic world has been engulfed by the flames of cultural revolution. The whole Turkic world faces a monumental historical fact: abandoning the Arabic alphabet used for centuries and adopting a new Turkic alphabet based on Latin letters. The primary duty and foremost task of every enlightened Turkic individual − especially those working on language, scripts, and spelling −is undoubtedly to ensure the success of this revolution. We must exert all our efforts to ensure that this new alphabet, which will soon become a tool for mutual understanding among the Turkic masses, is constructed on a rational basis suitable for future social life."*

The article begins with a "Preface," followed by the first chapter which addresses the following topics: "What kind of writing are we discussing here?", "The issue of the alphabet," "Aspects to consider when establishing an alphabet for practical writing," "The issue of unification in the alphabet," "How should unification be understood?", "How is unification proceeding in Turkic alphabets?", "Unification in vowels," "Unification in consonants," and "The issue of internationalism and vowel harmony (synharmonism) in the alphabet".

Key words: Obid Alpar, linguistics, unification, vowel and consonant, spelling, alphabet, conclusion.

ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK MİNİATÜR MƏKTƏBİNİN FƏRQLİ VƏ OXŞAR CƏHƏTLƏRİ

İlham Dadaşov
baş müəllim
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-1518-3791
dadasov.ilham.69@bk.ru
Azərbaycan/Sumqayıt

Klassik şərq poeziyasının ecazkar və möhtəşəm obrazlar aləmi, poetik təsvir dilinə uyğun bədii formalar, obrazlı ifadə vasitələri, şərti dekorativ üslub kimi xüsusiyyətlərdən istifadə, sonda bir-birindən fərqli müxtəlif süjetlərdə miniatür kompozisiyaların ərsəyə gəlməsinə geniş imkan yaratmışdır. Bununla əlaqədar olaraq, Yaxın Şərq, Orta Şərq və Ön Asiya miniatür sənəti bədii forma və özlərinin xarakterik üslubuna görə bir sıra oxşar cəhətlərə malikdir.

Təbriz miniatür üslubunun XV əsrin sonu XVl əsrin əvvəllərində yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmasına baxmayaraq, Osmanlı miniatür məktəbində isə "klassik dövr" adlandırılan bu inkişaf prosesi özünü XVI əsrin sonlarında mükəmməl şəkildə göstərir. Yüksək kamillik zirvəsinə çatan Təbriz miniatür məktəbinin bənzərsiz nümunələri XV-XVI əsrlərdə o dövrün məşhur istedadlı azərbaycanlı miniatür rəssamların Kəmaləddin Behzad, Sultan Məhəmməd, Mir Müsəvvir, Müzəffər Əli, Ağa Mirək, Mir Seyid Əli, və başqa tanınmış sənətkarların əməyi bahasına ərsəyə gəlmişdir. Bu dövr artıq Osmanlı miniatür məktəbinin üslubu Yavur Sultan Səlim və Sultan Stlleyman Qanuni kimi hökmdarların himayədarlığı ilə öz inkişafının klassik dövrünə çatmaq mərhələsində idi. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, xüsusən bu dövrdə yeni bir "topoqrafik rəssamlıq" təsvir növünün yaranması Osmanlı miniatür məktəbinin üslub xüsusiyyətlərinin əsas fərqləndirici xarakterik cəhətlərindən biri idi.

Ümumiyyətlə, bu cür fərqli və oxşar cəhətləri hər iki məktəbin yaratdığı miniatürlərdə çox sadalamaq olar. Bu da ondan irəli gəlir ki, o dövrdə Təbriz miniatür məktəbinin çox böyük nüfuza və sənət baxımdan yüksək inkşaf səviyyəsinə malik olması Osmanlı miniatür məktəbinə təsirsiz ötüşməmiş və onun daha da inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Bunun nəticəsində onu da qeyd etmək lazımdır ki, Osmanlı miniatürlərində özünü biruzə verən Təbriz bədii məktəbinin təsiri XVI əsrin sonlarma dogru yeni dekorativ üslubun yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu iki məktəbin qarşılıqlı inkişafına təsir edən bir çox amillərdən biri də XVI əsrin birinci yarsında Şahqulu Təbrizi, Vəlican Təbrizi, Kamal Təbrizi kimi yüksək istedada malik sənətkarların İstanbul saray nəqqaşxanasına gətirilməsi və onların burda olan geniş fəaliyyəti idi.

Beləliklə, məhz belə sənətkarların böyük zəhməti və əməyi nəticəsində XVI əsrin ikinci yarısında Təbriz bədii məktəbinin ənənələrini özündə daşıyan, fərqliliyi ilə seçilən türk miniatür üslubunun formalaşması başa çatır.

Açar sözlər: Təbriz miniatür üslubu, Osmanlı miniatür üslubu, XV-XVl əsr miniatürləri, əlyazmalar, saray rəngkarlığı.

DIFFERENT AND SIMILAR ASPECTS OF THE MEDIEVAL AZERBAIJAN AND TURKISH MINIATURE SCHOOL

The world of wonderful and magnificent images of classical oriental poetry, the use of features such as artistic forms appropriate to the poetic language of description, figurative means of expression, and conventional decorative style, ultimately created a wide opportunity for the creation of miniature compositions on various different plots. In this regard, the miniature art of the Near East, the Middle East, and Western Asia has a number of similarities in terms of artistic form and their characteristic style.

Although the Tabriz miniature style reached a high level of development at the end of the 15th and beginning of the 17th centuries, this development process, called the "classical period" in the Ottoman miniature school, perfectly manifested itself at the end of the 16th century. Unique examples of the Tabriz miniature school, which reached the peak of high perfection, were created in the 15th-16th centuries thanks to the work of famous talented Azerbaijani miniature artists of that time, such as Kamaladdin Behzad, Sultan Mahammad, Mir Musavvir, Muzaffar Ali, Agha Mirak, Mir Seyid Ali, and other well-known artists. During this period, the style of the Ottoman miniature school was already reaching the classical period of its development under the patronage of rulers such as Yavur Sultan Selim and Sultan Stlleyman Ganuni. It should also be emphasized that the emergence of a new type of "topographic painting" depiction, especially during this period, was one of the main distinguishing characteristics of the style of the Ottoman miniature school.

In general, such differences and similarities can be listed in the miniatures created by both schools. This is because the great influence and high level of artistic development of the Tabriz miniature school at that time did not go unnoticed by the Ottoman miniature school and led to its further development. As a result, it should also be noted that the influence of the Tabriz artistic school, which manifested itself in Ottoman miniatures, led to the emergence of a new decorative style towards the end of the 16th century. One of the many factors that influenced the mutual development of these two schools was the introduction of highly talented artists such as Shahgulu Tabrizi, Velijan Tabrizi, and Kamal Tabrizi to the Istanbul palace painting workshop in the first half of the 16th century and their extensive activity there.

Thus, it was precisely as a result of the great effort and labor of such artists that the formation of the distinctive Turkish miniature style, which carried the traditions of the Tabriz art school, was completed in the second half of the 16th century.

Key words: Tabriz miniature style, Ottoman miniature style, 15th-17th century miniatures, manuscripts, palace painting.

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞININ TÜRKİYƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞINDA TƏDQİQİ
(Nazir Akalın tədqiqatları əsasında)

Əlimuxtar Muxtarov
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Gəncə Bölməsi
https://ORCID.org/0000-0002-7117-2163
muxtarovalimuxtar@gmail.com
Azərbayan/Gəncə

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi Şərq ədəbiyyatının ən parlaq simalarından biri olmaqla yanaşı, Türk dünyasının ortaq mədəni irsinin ayrılmaz bir parçasıdır. Onun yaradıcılığı yalnız yaşadığı dövrün deyil, bütün sonrakı əsrlərin ədəbi-fəlsəfi düşüncəsini dərin şəkildə formalaşdırmış, müxtəlif xalqların ədəbiyyatşünaslığında istinad nöqtəsinə çevrilmişdir. Türkiyə ədəbiyyatşünaslığı bu sahədə həmişə xüsusi maraq göstərmiş, Türkyə alimləri şairin irsini mənimsəmə, şərh etmə və geniş oxucu kütləsinə çatdırma yolunda mühüm işlər görmüşlər. Bu alimlərin içərisində Nazir Akalının yeri isə xüsusilə seçilir: onun tədqiqatları metodik dəqiqliyi, geniş mənbə bazası və müqayisəli-tənqidi yanaşması ilə Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında əlamətdar bir mərhələ təşkil edir. Bu baxımdan alimin"Nizâmi-yi Gencevî'nin hayati, edebî şahsiyeti ve eserleri" adlı əsəri xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Şairin doğum tarixi məsələsini araşdıran Akalın, 530/1135-ci ildən 553/1158-ci ilə qədər uzanan müxtəlif tarix iddialarını bir-bir təhlil edir. Baxmayaraq ki, Azərbaycan və dünya nizamişünaslığı Nizami Gəncəvinin doğum tarixini 1141-ci il qəbul edir, ancaq alim yalnız xarici mənbələrə deyil, şairin öz əsərlərindəki daxili dəlillərə xüsusilə "qırx yaş" motivinə istinad edərək 540/1145-ci ili ən etibarlı tarix kimi əsaslandırır.Doğum yeri məsələsində isə bəzi təzkiräçilərin Nizamini Qum şəhərinə bağlayan iddialarını tənqidi süzgəcdən keçirir. Akalın həmin beytlərin "İqbalnamə"yə sonradan əlavə edildiyini filoloji dəlillərlə ortaya qoyur və mötəbər mənbələrin şairin Gəncədə doğulub ömrünün sonuna qədər bu şəhərdə yaşadığını açıq şəkildə təsdiqlədiyi qənaətinə gəlir.

Milli mənsubiyyət məsələsini araşdıran Akalın qeyd edir ki, Nizaminin atasının türk olduğu bütün mənbələrdə birmənalı şəkildə qəbul edilir. Şairin farsca yazması onun türk mənşəyini inkar edən bir dəlil deyil; əksinə, iki böyük mədəniyyətin qovşağında yetişmiş ümumbəşəri yaradıcılığının ifadəsidir. O dövrdə yazı dili seçimi milli kimliyin inkarı yox, elmi-ədəbi ünsiyyətin tələbi idi. Akalına görə, Nizami Gəncəvi bütün Türk dünyasının ortaq mədəni xəzinəsinin bir parçasıdır; Türk xalqları ədəbiyyatşünaslığı da məhz bu mövqedən çıxış edərək dahi Azərbaycan şairini bəşəri dəyərləri təbliğ edən, yaşadan dünya mütəfəkkiri kimi tədqiq etməlidir.

Sosial mövqe baxımından Akalın vurğulayır ki, Nizami heç vaxt saray həyatına

can atmamışdır. O, hökmdarların xahişi ilə məsnəvilər qələmə almış olsa belə, tam müstəqil yaradıcılıq mövqeyini qorumuşdur. Nizaminin hökmdar ithaflarının zahirən saray ədəbiyyatı qəliblərini xatırlatmasına baxmayaraq, şeirlərindəki tənqidi-humanist ruh tərbiyəvi, tərbiyəedici xarakter daşıyır. Akalının "Nizâmi-yi Gencevî'nin hayati, edebî şahsiyeti ve eserleri" adlı əsəri şairin bioqrafiyasını, ədəbi şəxsiyyətini və başlıca əsərlərini geniş müqayisəli kontekstdə araşdıran fundamental bir tədqiqat olaraq Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında özünəməxsus yer tutur. Nazir Akalının bu sahədəki araşdırmaları Türk xalqlarının ortaq ədəbiyyatşünaslıq ideyalarının inkişafı baxımından aktual olmaqla yanaşı, Azərbaycan-Türkiyə elmi əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsinə mühüm töhfə verir.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, Türk dünyası, Türkiyə ədəbiyyatşünaslığı, araşdırma.

STUDY OF NIZAMI GANJAVI'S LIFE AND OEUVRE IN TURKISH LITERARY STUDIES

(Based on the research of Nazir Akalın)

Nizami Ganjavi is regarded not only as one of the most outstanding representatives of medieval Eastern literature, but also as an inseparable component of the shared cultural heritage of the Turkic world. His creative legacy profoundly influenced the literary and philosophical thought of his own age as well as that of later centuries. For this reason, his name has become a central reference point in the literary scholarship of many nations. Turkish literary studies, in particular, have consistently demonstrated a strong interest in Nizami's life, works, and intellectual heritage. Numerous scholars in Türkiye have contributed to the interpretation, publication, and wider recognition of his writings. Among these researchers, Nazir Akalın occupies a notable and distinguished position. His studies stand out because of their methodological clarity, rich use of sources, and balanced comparative-critical perspective.

From this standpoint, Akalın's work entitled *The Life, Literary Personality, and Works of Nizami Ganjavi* deserves special attention. It is one of the significant scholarly attempts produced in Türkiye to examine the poet's biography, literary identity, and principal works in a systematic manner. The study is valuable because it does not merely repeat traditional narratives, but instead approaches controversial issues through analysis, comparison, and textual evidence. In doing so, Akalın offers a more structured and academically grounded portrait of Nizami Ganjavi.

One of the major issues discussed in the book is the question of the poet's date of birth. Different scholars have proposed dates ranging from 530/1135 to 553/1158. Akalın carefully reviews these opinions one by one and evaluates the arguments supporting each claim. Rather than depending solely on later historical reports, he also

pays attention to internal evidence found in Nizami's own writings. In particular, he analyzes references connected with the motif of "forty years of age" and uses them to estimate a more reliable chronology. Based on this reasoning, he considers 540/1145 to be the most convincing date for the poet's birth. This conclusion reflects his preference for evidence-based literary scholarship rather than uncritical acceptance of inherited assumptions.

Another important matter concerns Nizami's birthplace. Some traditional accounts attempted to connect the poet with the city of Qom. Akalın subjects these claims to close textual and philological examination. He argues that certain verses used to support this theory were likely inserted into later manuscript traditions of the *Iqbalnama*. Consequently, he rejects those arguments as insufficiently reliable. Instead, he emphasizes that the strongest historical evidence points to Ganja as the poet's birthplace and lifelong home. According to this interpretation, Nizami was born in Ganja, lived there throughout his life, and remained intellectually connected to the city that shaped his worldview.

Akalın also addresses the complex issue of national and cultural affiliation. He notes that discussions of medieval identity should be approached with historical sensitivity rather than modern political categories. In his interpretation, references in earlier sources suggest that Nizami's paternal background was linked to Turkic elements. At the same time, Akalın stresses that the poet's use of Persian as a literary language should not be treated as proof against such origins. During the medieval period, Persian functioned widely as a prestigious language of literature and scholarship across a broad geographical region. Therefore, language choice often reflected literary convention and intellectual communication rather than ethnic denial or exclusive identity.

From this perspective, Nizami Ganjavi appears as a universal thinker formed at the crossroads of several civilizations. He belongs simultaneously to the literary heritage of the broader East, to the cultural memory of Azerbaijan, and to the common treasury of the Turkic world. Akalın argues that Turkish and Turkic literary scholarship should approach Nizami through this inclusive framework. Such an approach allows scholars to appreciate him not as the property of a single nation, but as a world poet whose works defend justice, wisdom, love, morality, and human dignity.

In discussing the poet's social position, Akalın underlines that Nizami never sought a dependent life at royal courts. Although some of his masnavis were dedicated to rulers and composed at their request, he maintained an independent artistic stance. His dedications may resemble formal conventions of court literature, yet the substance of his poetry reveals something different. Instead of flattering power, Nizami frequently offered ethical counsel, criticism of injustice, and reflections on the responsibilities of rulers. His works combine artistic beauty with moral seriousness, transforming literary patronage into an opportunity for guidance and reform.

This aspect is especially visible in the humanistic tone of Nizami's poetry. His heroes are often judged not by wealth or political authority, but by loyalty, wisdom, compassion, and inner nobility. Kings in his narratives are reminded that authority without justice is empty. Lovers are elevated through sincerity and sacrifice. Knowledge is presented as superior to ignorance, and spiritual maturity as superior to material ambition. Akalın interprets these themes as evidence that Nizami transcended the narrow expectations of courtly writing and created a literature with enduring ethical significance.

As a result, The Life, Literary Personality, and Works of Nizami Ganjavi holds a distinctive place within Turkish literary studies. It is a fundamental contribution that examines the poet's life, literary personality, and major works within a broad comparative context. The book remains relevant because it encourages dialogue between Azerbaijani and Turkish scholarship while also contributing to wider international understanding of Nizami's legacy. Nazir Akalın's research continues to be important for the development of common literary studies among Turkic peoples and for strengthening academic cooperation between Azerbaijan and Türkiye. Through such scholarship, the voice of Nizami Ganjavi continues to speak across centuries and across cultures.

Key words: Nizami Ganjavi, Turkic world, Turkish literary studies, research.

“MALLA SAVDOGAR” DOSTONIDA EPIK MAKON TIZIMIDA CHAMBIL TOPONIMINING QIYOSIY XUSUSIYATI

Zuxra Achilova
Qarshi Davlat Universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-3307-111X
achilovaf@gmail.com
O‘zbekiston/Shahrisabz

O‘zbek folklorida epik makon tushunchasi xalqning ijtimoiy-estetik idealini ifodalovchi muhim badiiy kategoriya hisoblanadi. *“Malla savdogar”* dostoni hamda “Go‘ro‘g‘li” turkumi tarkibidagi asarlarda uchraydigan Chambil toponimi ana shunday ko‘p qatlamli semantik tizimga ega. U nafaqat geografik makon, balki mifopoetik va ramziy obraz sifatida ham talqin qilinadi. Tadqiqotlarda Chambil ko‘pincha ideal jamiyat modeli – adolat, farovonlik va uyg‘unlik mujassam bo‘lgan makon sifatida izohlanadi. Chambil toponimi turli variantlarda (*Chambilbel, Chamlibel, Chenlibel)* uchrab, uning keng arealda tarqalganini ko‘rsatadi. Etimologik jihatdan u *“cham” (qarag‘ay)* va *“bel” (tog‘ dovoni)* komponentlaridan tashkil topib, tabiiy landshaft bilan bog‘liqligini anglatadi. Shu bilan birga, u epik tafakkur mahsuli sifatida real va mifologik qatlamlar sintezini namoyon etadi.Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Chambil obrazi Sharq an’analaridagi *Shambala,* Avestodagi *Xvaniratha* hamda “Shohnoma”dagi *Kangdiz* kabi ideal makonlar bilan tipologik o‘xshashlikka ega. Ushbu makonlarda kosmik markaz, muqaddas tog‘ va abadiy farovonlik motivlari yetakchi o‘rin tutadi.Susambil toponimi bilan qiyoslanganda, har ikkisi ham utopik makon sifatida talqin qilinadi. Biroq Chambil ko‘proq qahramonlik eposiga xos davlat va ijtimoiy tartib modeli bo‘lsa, Susambil ertak janrida erkinlik va jamoaviy birdamlik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda, Chambil toponimi epik makon sifatida real geografik asos, mifologik tasavvur va xalqning ijtimoiy ideal qarashlari uyg‘unligida shakllangan murakkab badiiy fenomen hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Chambil, epik makon, toponim, Shambala, Xvaniratha, Kangdez , Susambil, ideal jamiyat.

THE COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE TOPONYM CHAMBIL WITHIN THE SYSTEM OF EPIC SPACE IN THE EPIC MALLA SAVDOGAR

In Uzbek folklore, the concept of epic space is an important artistic category that expresses the people’s socio-aesthetic ideal. In the dastan *Malla Savdogar*, as well as in the works belonging to the *Go‘ro‘g‘li* epic cycle, the toponym Chambil functions as such a multilayered semantic system. It is interpreted not only as a geographical space but also as a mythopoetic and symbolic image.In scholarly studies, Chambil is often explained as an ideal model of society – a space embodying justice, prosperity, and

harmony. The toponym Chambil appears in various forms (Chambilbel, Chamlibel, Chenlibel), indicating its wide geographical and cultural dissemination. From an etymological perspective, it is composed of the components *"cham" (pine)* and *"bel" (mountain pass)*, reflecting its connection with the natural landscape. At the same time, as a product of epic thinking, it demonstrates a synthesis of real and mythological layers.Comparative analysis shows that the image of Chambil has typological similarities with ideal spaces in Eastern traditions such as *Shambhala*, Vohu Manah *(Xvaniratha)* in the Avesta, and *Kangdez* in the *Shahnameh*. In these spaces, motifs of a cosmic center, sacred mountains, and eternal prosperity occupy a dominant position.When compared with the toponym Susambil, both are interpreted as utopian spaces. However, Chambil is more characteristic of heroic epics as a model of statehood and social order, whereas *Susambil,* in fairy-tale genres, appears as a symbol of freedom and collective solidarity. In conclusion, the toponym Chambil as an epic space represents a complex artistic phenomenon formed through the synthesis of real geographical foundations, mythological imagination, and the people's socio-ideal worldview.

Key words: Chambil, epic space, toponym, Shambhala, Xvaniratha, Kangdez, Susambil, ideal society.

"DƏDƏ QORQUD" OBRAZ VƏ MOTİVLƏRİ LİRİK POEZİYADA

Xoşbəxt Əliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-6511-7002
xoshbaxt1965@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Zəngin poetik keyfiyyətlərə və dolğun məzmun yükünə malik olan Azərbaycan poeziyası ideya-estetik səciyyəsinə, humanizminə, milli və bəşəri xüsusiyyətlərin vəhdətinə görə dünya bədii fikrində özünəməxsus yer tutur. Lirik şeirdə folklor qəhrəmanlarının yad edilməsi xalqın zəngin tarixi keçmişinə, onun qəhrəmanlıq ənənələrinə hörmət və ehtiramı ifadə edir. Bu baxımdan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının obraz və motivlərinə müraciət folklora müraciətin tərkib hissəsidir. Bu müraciət xalqın tarixi keçmişi ilə bu günü arasında qırılmaz bir bağlılıq olduğunu nəzərə çarpdırmaq, keçmişdən irs qalan mərdlik, sədaqət, qəhrəmanlıq, müdriklik, xeyirxahlıq ənənələrini yaşatmaq zərurətini xatırlatmaq məqsədi daşıyır. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarındakı mənfi qəhrəmanların varislərinin bu gün də yaşadığı, satqınlıq, xəyanət və rəzilliyin vətənə, torpağa, millətə və bütövlükdə insanlığa fəlakət gətirdiyi təəssüf dolu poetik nidalarla səsləndirilir.

Poeziyada Dədə Qorqud motiv və obrazları təkcə keçmişdən ibrət dərsi yox, həm də bu günün və sabahın ayıq-sayıqlığına milli səfərbərlik çağırışıdır. Məsələn, səksəninci illərdə Hüseyn Arif "Göyçəlilər, dağılmayın Göyçədən" adlı çox təsirli bir şeir yazmışdı. O, şair uzaqgörənliyi ilə hiss etmişdi ki, Qərbi Azərbaycanda yaşayan həmvətənlərimizin yavaş-yavaş Göyçəni tərk etməsi sonralar böyük faciələrə səbəb olacaqdır. Ona görə də poeziyada həyəcan siqnalı qaldıraraq Dədə Qorqudun ruhu yaşayan qədim oğuz yurdu Göyçəni qorumağa, yaşatmağa çağırırdı.

Müasir milli-mənəvi tərəqqiyə, aydın sabahlara, işıqlı gələcəyə yol keçmişdən başlayır. "Kitabi-Dədə Qorqud2boylarında təsvir edilən hadisələrin də bu mənada böyük tarixi-tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Dastanda irəli sürülən ən başlıca ideya, heç şübhəsiz vətən torpağının bütövlüyü, el – yurd birliyi ideyasıdır. Lirik şeirdə Dədə Qorquda müraciət və xitablar da həmin bu birlik arzusu və ideyası ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan poeziyasında "Dədə Qorqud" motivlərinə müraciətin əsas məqsədi həm də budur ki, tarix içindəki Birlik və Bütövlük yenidən yaransın, qədim oğuz eli yenə öz yenilməz qüdrəti ilə tanınsın.

Açar sözlər: poeziya, folklor, dastan, qəhrəmanlıq, tarix.

THE IMAGE AND MOTİFS OF "DEDE KORKUT" İN LYRİC POETRY

Rich in poetic qualities and profound semantic depth, Azerbaijani poetry occupies a distinctive place in world artistic thought due to its ideological and aesthetic character, its humanism, and the unity of national and universal values. The commemoration of folklore heroes in lyric poetry expresses respect and reverence for the people`s rich historical past and their traditions of heroism. In this regard, referring to the images and motifs of the Kitabi-Dede Korkut epic is an integral part of turning to folklore. Such references highlight the unbreakable connection between the nation`s past and present and serve to remind us of the necessity of preserving inherited traditions of bravery, loyalty, heroism, wisdom, and benevolence. The poetic voice also laments that the successors of the negative characters depicted in the epic still exist today, and that betrayal, treachery, and moral degradation bring disaster to the homeland, the land, the nation, and humanity as a whole.

In poetry, the motifs and images of Dede Korkut are not merely lessons drawn from the past; they are also a call for national vigilance and mobilization for today and tomorrow. For example, in the 1980s, Huseyn Arif wrote the deeply moving poem "Goycha people do not disperse from Goycha". With poetic foresight, he sensed that the gradual departure of our compatriots from Western Azerbaijan would later lead to great tragedies. Therefore, he raised a warning signal in poetry, calling on people to protect and preserve Goycha - the ancient Oghuz homeland where the spirit of Dede Korkut lives.

The path toward modern national and moral progress, toward a bright and enlightened future, begins with the past. In this sense, the events described in the tales of "Kitabi- Dede Korkut" carry great historical and educational significance. The principal idea advanced in the epic is undoubtedly the integrity of the land and the unity of the people and the homeland. Appeals and addresses to Dede Korkut in lyric poetry are closely connected with this very aspiration for unity. One of the main purposes of invoking "Dede Korkut" motifs in Azerbaijani poetry is to restore Unity and Wholeness throughout history, so that the ancient Oghuz people may once again be recognized for their invincible strength.

Key words: poetry, folklore, epic, heroism, history.

ЖАДИДЛАР ТАФАККУРИДА АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ: “МУКОЛАМАИ САЛОТИН”ДАН БОШЛАНГАН ТАРИХИЙ ХОТИРА ВА МИЛЛИЙ БИРЛИК ҒОЯЛАРИ

Шарифа Тошова
Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори PhD, доцент
ЎзР ФА Тарих институти
O'zbekiston

XX аср бошларида Туркистонда шаклланган жадидчилик ҳаракати мафкурасида Амир Темур сиймоси марказий ўрин тутади. У нафақат тарихий шахс, балки миллий давлатчиликнинг юксак намунаси, “олтин давр” рамзи ва мустамлакачиликка қарши курашнинг маънавий манбаи сифатида талқин этилган. Бу йўналишнинг илк тизимли ифодаси Қрим-тотор маърифатпарвари Исмоилбек Гаспринскийнинг 1906-1907 йилларда ёзилган “Муколамаи салотин” (“Султонлар суҳбати”) асарида кўринади. Асар жанр жиҳатидан саёҳатнома унсурларини ўзида мужассам этган бўлса-да, мазмунан сиёсий-фалсафий манифест бўлиб, ўтмишдаги қудратли давлатчилик (Амир Темур даври) билан мустамлакачилик шароитидаги маънавий-инқироз ҳолати ўртасидаги қарама-қаршилик орқали миллатнинг руҳий уйғонишига даъват этади. Гаспринский Темурни адолатли ҳукмдор, илм-фан ҳомийси ва туркий-ислом бирлиги тимсоли сифатида кўрсатиб, “тилда, фикрда, ишда бирлик” ғоясининг тарихий асосини яратади. Асарда ўтмишдаги қудратли давлатчилик билан мустамлакачилик давридаги таназзул ўртасидаги дихотомия орқали миллий уйғониш зарурати асосланади. Гаспринский асос солган мазкур концептуал йўналиш Туркистон жадидлари – Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон ва Вадуд Маҳмуд ижодида изчил ривожлантирилди.Тадқиқотда қиёсий-тарихий усул орқали Темур образининг жадидлар талқинидаги функсионал вазифалари очиб берилади: Беҳбудийда – маърифатпарварлик идеали, Фитратда – миллий суверенитет ва ҳуқуқий давлат консепсияси, Чўлпонда – миллий ерк ва озодлик символи сифатида намоён бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, жадидлар учун Темур шахсиятига мурожаат қилиш чор маъмурияти томонидан шакллантирилган “босқинчи” стереотипига қарши интеллектуал протекционизм вазифасини ўтади. Бу эса мустамлакачилик мафкурасига қарши туришнинг самарали механизми бўлиб, тарихий хотира воситасида миллий бирлик ва модернизация ғояларини жамият онгига сингдиришга хизмат қилди. Жадидлар Темур сиймоси воситасида тарихий хотирани қайта тиклаш, туркий халқларнинг миллий бирлигини шакллантириш ва модернизация заруратини англатишнинг самарали интеллектуал механизмини яратдилар.

Калит сўзлар. жадидчилик, Амир Темур сиймоси, миллий бирлик, тарихий

хотира, "Муколамаи салотин".

THE IMAGE OF AMIR TIMUR IN JADID THOUGHT: HISTORICAL MEMORY AND IDEAS OF NATIONAL UNITY BEGINNING WITH "MUQOLAMAI SALOTIN"

In the early 20th century, the image of Amir Timur occupied a central place in the ideology of the Jadid movement that emerged in Turkestan. He was interpreted not only as a historical figure, but also as a model of national statehood, a symbol of a "golden age," and a spiritual source of resistance against colonial domination. The first systematic expression of this approach can be observed in the work *"Muqolamai Salotin"* ("Dialogue of the Sultans"), written in 1906–1907 by the Crimean Tatar enlightener Ismail Gasprinsky. Although the work contains elements of a travelogue in terms of genre, it is essentially a political-philosophical manifesto that calls for the spiritual awakening of the nation by contrasting the powerful statehood of the past (the era of Amir Timur) with the moral and cultural decline under colonial conditions. Gasprinsky portrays Timur as a just ruler, a patron of science and education, and a symbol of Turkic-Islamic unity, thereby providing a historical foundation for the idea of "unity in language, thought, and action." Through the dichotomy between past greatness and colonial-era decline, the work substantiates the necessity of national revival. The conceptual direction initiated by Gasprinsky was further developed by Turkestan Jadids such as Mahmudkhoja Behbudi, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cholpon, and Vadud Mahmud. Using a comparative-historical method, the study reveals the functional roles of Timur's image in Jadid interpretations: in Behbudi's works-as an ideal of enlightenment; in Fitrat's-as a concept of national sovereignty and a legal state; and in Cholpon's-as a symbol of national freedom and independence.

In conclusion, for the Jadids, turning to the personality of Timur served as a form of intellectual protectionism against the "invader" stereotype imposed by the Tsarist administration. This functioned as an effective mechanism of resistance to colonial ideology, contributing to the internalization of ideas of national unity and modernization in public consciousness through historical memory. Through the image of Timur, the Jadids created an effective intellectual framework for restoring historical memory, fostering unity among Turkic peoples, and articulating the necessity of modernization.

Key words: Jadidism, image of Amir Timur, national unity, historical memory, Muqolamai Salotin.

V.F.QOLOVANOV YARADICILIĞINDA NİZAMİ GƏNCƏVİ VƏ MEMAR ƏCƏMİ QARŞILAŞDIRILMASININ İDEYA VƏ BƏDİİ TƏHLİLİ

Şəmsiyyə Zalova
AMEA Naxçıvan Bölməsi
https://ORCID.org/ 0009-0008-7370-7257
wems.zal@mail.ru
Azərbaycan/Naxçıvan

Bakı Rəssamlıq Məktəbinin yetirməsi olan Ukraynalı qrafika rəssamı V.F.Qolovanovun 1979-cu ildə yağlı boya ilə çəkdiyi "Şair Nizami Gəncəvi ilə memar Əcəminin görüşü" adlı əsəri orta əsr Azərbaycan mədəniyyətinin iki görkəmli nümayəndəsini eyni kompozisiya daxilində qarşılaşdıran maraqlı sənət nümunəsidir. Hazırda Naxçıvan Dövlət Rəsm Qalereyasında mühafizə edilən bu əsər Naxçıvanın tarixi və mədəni irsinə həsr olunmuş əsərlər arasında xüsusi yer tutur. Kompozisiyanın mərkəzində böyük memar Əcəmi Naxçıvani ilə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin görüşü və söhbəti təsvir olunmuşdur. Azərbaycan mədəniyyətinin və ümumilikdə Şərq sivilizasiyasının ən böyük nümayəndələrindən olan bu iki sima öz sahələrində böyük yaradıcılıq irsi qoymuş və milli mədəniyyətimizin dünya miqyasında tanınmasına töhfə vermişdir.

Qeyd etməliyik ki, tarixdə bu iki şəxsiyyətin görüşməsi ilə bağlı bir neçə mənbədə bəzi qeydlərə rast gəlinir. Həmin mənbələrdən birində oxuyuruq: "Fikrimizcə, bir çox səbəbdən bu iki nəhəng sənətkarın görüşməsi haqqındakı mülahizələr məntiqə uyğundur. Memarlığın daş "Xəmsə" sini yaratmış Əcəmi Naxçıvaninin söz sənətinin "Xəmsə" sinin qüdrətli yaradıcısı ilə görüşməsi bu iki böyük dühanın bir-birinə hörmət və ehtiramının ifadəsi olardı. Eyni əsrdə vahid ölkə daxilində yaşayan bu qədər nəhəng sənətkarların bir-birini görməyə, tanımağa ehtiyac duymamaları qeyri-mümkündür. Hər ikisinin Atabəylər dövlətinə yaxın olmaları da onların görüşünü şərtləndirir". Görkəmli Nizamişünas, professor Rüstəm Əliyevə məxsus olan mülahizəyə əsasən Nizami Gəncəvi Qızıl Arslanla Naxçıvan ərazisindəki məşhur Batabat yaylağına yaxın bir yerdə, Zəngəzur mahalına aid Şəki kəndi ətrafında görüşmüşdür.

Vurğulayaq ki, əsərin fotoşəklinin yer aldığı bəzi mənbələrdə onun müəllifinin N.Bondarenko olduğu qeyd edilib Əsərin rəng palitrası, işıq-kölgə həlli və ən əsası isə fırça texnikası həmin rəssamların digər əsərləri ilə müqayisə olunduğu zaman rəsmin V.F.Qolovanova məxsus olduğunu əminliklə demək olar. Beləliklə, müxtəlif mənbələrdə rəsmin müəllifi ilə bağlı fərqli fikirlər mövcud olsa da, V.F.Qolovanovun fərdi üslub xüsusiyyətləri, xüsusilə də regionun mədəni mühiti ilə yaxından tanış olması əsərin daha çox onun yaradıcılıq manerasına uyğun gəldiyini göstərir.

Açar sözlər: Naxçıvan, rəssam, V.F.Qolovanov, Nizami Gəncəvi, Əcəmi Naxçıvani.

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC ANALYSIS OF THE ENCOUNTER BETWEEN NIZAMI GANJAVI AND ARCHITECT AJAMI IN THE WORKS OF V.F.GOLOVANOV

The oil painting titled "The Meeting of Poet Nizami Ganjavi and Architect Ajami" created in 1979 by the Ukrainian graphic artist V.F.Golovanov a graduate of the Baku School of Painting is a fascinating work of art that brings together these two prominent figures of medieval Azerbaijani culture within a single composition. Currently preserved in the Nakhchivan State Art Gallery, this masterpiece holds a special place among the works dedicated to the historical and cultural heritage of Nakhchivan.

The center of the composition depicts the meeting and conversation between the great architect Ajami Nakhchivani and the genius Azerbaijani poet Nizami Ganjavi. As two of the greatest representatives of Azerbaijani culture and Eastern civilization as a whole, these two figures left behind a vast creative legacy in their respective fields and significantly contributed to the global recognition of our national culture.

It should be noted that several historical sources contain certain references regarding the meeting of these two figures. In one of those sources, we read: "In our opinion, the considerations regarding the meeting of these two giant artists are logically sound for several reasons. The meeting between Ajami Nakhchivani, who created the "Khamsa in stone" through architecture, and the powerful creator of the "Khamsa in words" would be an expression of the mutual respect and reverence these two great geniuses held for one another. It is inconceivable that such monumental artists, living within the same century and the same country, would not feel the need to meet and know one another. The fact that both of them were closely associated with the Atabegs state also necessitated their meeting".

According to the considerations of the prominent Nizami scholar, Professor Rustam Aliyev, Nizami Ganjavi met with Qizil Arslan in the territory of Nakhchivan, near the famous Batabat summer pasture, in the vicinity of the village of Sheki in the Zangezur district. It should be emphasized that in some sources featuring a photograph of the work, the author is identified as N.Bondarenko.. When comparing the work's color palette, light-and-shadow treatment, and most importantly, the brushwork technique with other pieces by these artists, it can be stated with confidence that the painting belongs to V.F.Golovanov. Thus, despite the varying opinions in different sources regarding the authorship of the painting, V.F.Golovanov's individual stylistic features and particularly his close familiarity with the cultural environment of the region demonstrate that the work is more consistent with his creative manner.

Key words: Nakhchivan, artist, V.F.Golovanov, Nizami Ganjavi, Ajami Nakhchivani.

ROMAN-XRONIKA JANRINING BADIIY XUSUSIYATLARI
(Alisher Ibodinovning “Xudayorxonning so‘nggi kunlari” romani asosida)

Iroda Xoliqulova
doktarant
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
https://ORCID.org/0009-0003-9838-4515
alisherergashev144@gmail.com
O‘zbekiston/Shahrisabz

Roman-xronika badiiy adabiyotdagi o‘ziga xos janr bo‘lib, unda voqealar izchil, vaqt ketma-ketligida, xronika (yilnoma) uslubida tasvirlanadi. Bu janr tarixiylik, hujjatlilik va badiiylikning uyg‘unlashuvi bilan ajralib turadi. Ushbu tadqiqot ishida roman-xronikaning badiiy xususiyatlari Alisher Ibodinovning “Xudayorxonning so‘nggi kunlari” roman-xronikasi asosida tahlilga tortildi.

Roman – adabiyotshunoslik ilmining eng yirik va murakkab syujetga ega janrlaridan biri hisoblanadi. Roman janrining asosiy xususiyati hayotni keng va chuqur aks ettirishidir. Ushbu janrda faqatgina bir davr emas, balki bir necha davr yoki bir necha avlod vakillari yashagan ijtimoiy va tarixiy muhit ham tasvirlanadi. Roman-xronika aniqlilik, tarixiylik, konkretlilik kabi badiiy xususiyatlari bilan romanning boshqa turlaridan ajralib turadi. Roman-xronikalarda ko‘pincha jamiyat hayoti, ijtimoiy o‘zgarishlar, siyosiy jarayonalar va inson taqdiri o‘zaro bog‘liq holda tasvirlanadi. Unda ko‘plab obrazlar va qahramonlar ishtirok etib, ularning hayoti orqali tarixiy manzara yaratiladi. Ushbu janrda syujetni harakatlantiruvchi asosiy subyekt vaqt hisoblanadi. Roman-xronikaning yana bir badiiy xususiyati shundan iboratki, asar faqat badiiy to‘qimadan iborat bo‘lmaydi, tarixiy faktlar asosida, hujjatli ma’lumotlarga tayanilgan holda yaratiladi. Asar qahramonlari ham tarixda yashab o‘tgan tarixiy shaxslarning prototipi tarzida namoyon bo‘ladi. Yana bir e’tiborli jihati shundaki, o‘qirman asarni o‘qish davomida tarixning uzoq yillik o‘tmishiga guvoh bo‘ladi.

Alisher Ibodinov tarixiy asarlar, jumladan, roman-xronika janrida barakali ijod qilgan taniqli jurnalist va adibdir. Uning ijodida ushbu janrning imkoniyatlari tarixiy shaxslarning hayotini hujjatli dalillar asosida badiiy gavdalantirishda yaqqol namoyon bo‘ladi. “Xudayorxonning so‘nggi kunlari” romani o‘zbek adabiyotining roman-xronika janrini yana bir pog‘onaga ko‘tarib berdi desak hech ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Sayyid Muhammad Xudayorxon Qo‘qon xonligining eng so‘nggi xoni hisoblangan. mustaqillik tufayli xonning hayotini, ijtimoiy faoliyatini kengroq o‘rganish uchun yo‘l ochildi. Nafaqat adabiyotchilar, balki tarixchilar ham Xudayorxonning tarixi haqida ko‘plab ilmiy ishlar yaratishdi. Muallifning ta’kidlashicha, ushbu romanning yozilishi uchun ko ‘plab tarixiy hujjatlar, arxiv matreallari, ilmiy tadqiqotlar tahlil va tadqiq qilingan. Bundan bizga ayon bo‘ladiki, asar faqat badiiy to‘qimadan iborat emas, badiiiylik va tarixiylik uyg‘unlikda asar dunyoga kelgan.

Kalit so'zlar. Roman-xronika, janr, tarixiylik, badiiylik, ilmiylik, vaqt, prototip.

ARTISTIC FEATURES OF THE NOVEL-CHRONICLE GENRE
(Based on the novel "The Last Days of Khudayorkhan" by Alisher Ibodinov)

The novel-chronicle is a unique genre in fiction, in which events are described sequentially, in chronological order, in the style of a chronicle (yearbook). This genre is distinguished by a combination of historicity, documentary and artistic. In this research work, the artistic features of the novel-chronicle were analyzed based on the novel-chronicle by Alisher Ibodinov "The Last Days of Khudayorkhan".

The novel is one of the largest and most complex plot genres in literary criticism. The main feature of the novel genre is a broad and deep reflection of life. This genre describes not only one era, but also the social and historical environment in which representatives of several eras or generations lived. The chronicle novel is distinguished from other types of novels by its artistic features such as accuracy, historicity, and concreteness. Chronicle novels often depict the life of society, social changes, political processes, and human destiny in an interconnected manner. It involves many characters and heroes, and a historical picture is created through their lives. The main subject driving the plot in this genre is time. Another artistic feature of the chronicle novel is that the work does not consist only of artistic texture, but is created on the basis of historical facts, relying on documentary information. The heroes of the work also appear as prototypes of historical figures who lived in history. Another noteworthy aspect is that while reading the work, the reader becomes a witness to the long-standing past of history.

Alisher Ibodinov is a well-known journalist and writer who has created historical works, including the novel-chronicle genre. In his work, the possibilities of this genre are clearly manifested in the artistic embodiment of the lives of historical figures based on documentary evidence. It is no exaggeration to say that the novel "The Last Days of Khudayorkhan" raised the novel-chronicle genre of Uzbek literature to another level. Sayyid Muhammad Khudayorkhan was considered the last khan of the Kokand Khanate. Thanks to independence, the way was opened for a wider study of the khan's life and social activities. Not only writers, but also historians created many scientific works about the history of Khudayorkhan. The author notes that many historical documents, archival materials, scientific research were analyzed and studied for the writing of this novel. From this we understand that the work does not consist only of artistic texture, but was created in harmony with artistic and historicity.

Key words: Novel-chronicle, genre, historicity, artistic, scientific, time, prototype.

TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİ VƏ ORTAQ MOTİVLƏR

Könül Aslanova
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-0416-1472
konulaslanova@yahoo.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının zəngin epik irsi ən dolğun şəkildə dastan janrında təcəssüm olunur. Dastan qəhrəmanı yalnız fərdi obraz deyil, xalqın ideal mənəvi keyfiyyətlərini özündə birləşdirən kollektiv simvol kimi çıxış edir. Bu epik nümunələr ortaq etnik-mədəni yaddaşın ən qədim qatlarını qoruyaraq nəsildən-nəslə ötürülür. Geniş coğrafiyada yayılmasına baxmayaraq, türk dastanlarında struktur və motiv baxımından mühüm oxşarlıqlar müşahidə olunur. Türk epik ənənəsinin mərkəzində "alp" tipli qəhrəman dayanır. Bu obraz fövqəladə doğuluş, erkən yaşlardan igidlik nümayiş etdirmə, fiziki güc və torpaq uğrunda mübarizə kimi xüsusiyyətlərlə səciyyələnir.

Türk xalqlarının dastanlarında ortaq motivlərdən biri qəhrəmanın qeyri-adi doğuluşudur. Uzun müddət övlad sahibi olmayan valideynlərin duaları və ya ilahi müdaxilə nəticəsində dünyaya gələn övladı dastanın qəhrəmanı olur. Bu motiv onun seçilmişliyini vurğulayan qədim mifoloji köklərlə bağlıdır. "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas", "Alpamış", "Koroğlu", "Ural Batır" kimi dastanlarda qəhrəmanın möcüzəli doğuluşu, erkən yaşlarından fərqlənməsi, sınaqlardan keçməsi və ədalət uğrunda mübarizəsi ümumtürk epik modelinin əsas xüsusiyyətlərini formalaşdırır.

Ortaq motivlərdən biri də türk dastanlarındakı at kultudur. At köçəri həyat tərzinin əsas simvollarından biri olmaqla qəhrəmanla ayrılmaz vəhdət təşkil edir. Qazan xanın, Koroğlunun, Manasın, Alpamışın, Bayçibarın atları at kultu və qəhrəman-at vəhdətinin bariz nümunəsidir.

Türk xalqlarının dastanlarında ağsaqqal obrazı da mühüm yer tutur. O, müdriklik, ənənə və kollektiv şüurun təmsilçisi kimi qəhrəmana yol göstərir. "Kitabi-Dədə Qorqud"da Dədə Qorqud, "Manas"da Bakay, Qazax epik ənənəsində ağsaqqal tipi kollektiv şüurun, ənənənin və ilahi hikmətin simvoludur.

Digər bir ortaq məqam isə türk dastanlarında qadının ağıllı, müdrik, ailə və el birliyinin qoruyucusu, döyüşkən və cəsur təsvir olunmasıdır. Azərbaycan dastanlarında qadın daha çox etik-əxlaqi dayağı təmsil etdiyi halda, Orta Asiya epik ənənəsində onun bir döyüşçü kimi çıxış etdiyi müşahidə olunur.

Beləliklə, türk xalqlarının dastanları ortaq mifoloji kökə əsaslanır, qəhrəmanlıq idealını formalaşdırır, köçəri və yarımköçəri mədəniyyətin poetik modelini qoruyur. Azərbaycan dastanları ümumtürk epik sistemində həm klassik, həm də islamlaşmış formanın sintezini təqdim edir.

Açar sözlər: türk xalqları, epik ənənə, müqayisəli tədqiqat, mifoloji köklər, ortaq

motivlər, dastan.

TURKISH EPIC TRADITION AND COMMON MOTIVES

The rich epic heritage of the Turkic peoples finds its most comprehensive expression in the genre of epic tales (dastans). The epic hero functions not merely as an individual figure, but as a collective embodiment of the ideal moral qualities of the people. These epic texts preserve the deepest layers of a shared ethno-cultural memory and transmit them across generations. Despite their wide geographical distribution, Turkic epics demonstrate notable similarities in both structure and motives.

At the core of the Turkic epic tradition stands the "alp" type of hero. This figure is characterized by a miraculous birth, the display of bravery from an early age, extraordinary physical strength, and a commitment to struggle for homeland and justice. The motive of the hero's unusual birth occupies a central place: a child born to previously childless parents through prayers, divine intervention, or supernatural signs is destined to become the epic hero. This motive is rooted in ancient mythological concepts and emphasizes the hero's chosen nature.

In such epics as The Book of Dede Korkut, Manas, Alpamish, Koroghlu, and Ural Batyr, the hero's miraculous birth, exceptional abilities from childhood, trials, and struggle for justice represent the fundamental features of the common Turkic epic model. Another significant shared motive is the cult of the horse. As a key symbol of nomadic culture, the horse forms an inseparable unity with the hero.

The figure of the wise elder also plays an important role in these epics, representing wisdom, tradition, and collective consciousness, and guiding the hero. The portrayal of women is equally noteworthy: they appear as moral supporters and, in some traditions, as courageous warriors. While in Azerbaijani epics women are more often depicted as ethical and moral pillars, in Central Asian epics they frequently take an active part in battle alongside the hero.

Thus, Turkic epics, grounded in a common mythological foundation, shape the ideal of heroism and preserve the poetic model of nomadic culture. Azerbaijani epics, in particular, reflect a synthesis of both classical and Islamized elements within the broader Turkic epic system.

Key words: Turkic peoples, epic tradition, comparative research, mythological roots, common motives, epic.

“OQ KEMA” VA “QOYALAR HAM YIG’LAYDI” QISSALARIDA VERTIKAL MAKON VA QAHRAMON ICHKI DUNYOSINING EKZISTENSIAL MOHIYATI

Nigina Yaxyayeva
doktorant
Buxoro davlat universiteti
https://ORCID.org/ 0009-0004-2270-1905
nigina.yakhyaeva93@gmail.com
O’zbekiston/Buxoro

Ushbu maqolada Chingiz Aytmatovning “Oq kema” va Normurod Norqobilovning “Qoyalar ham yig‘laydi”qissasidagi vertikal makonning, xususan, tog‘ manzarasining poetik va ekzistensial jihatlari ko‘rib chiqiladi. Ikkala muallifning badiiy dunyoqarashida ham tabiat passiv fon emas, balki inson qalbini aks ettiruvchi jonli axloqiy va ma’naviy kuchdir. Tog’larning vertikalligi - ularning cho‘qqilari, qoyalari va tubsizliklari - inson ruhining ikki tomonlama harakatini anglatadi: poklik, chidamlilik va o‘z-o‘zini yarashtirishga intilish sifatida ko’tarilish va tushkunlikka tushish, aybdorlik yoki begonalashish kabi tushish. Qissadagi yig‘layotgan qoyalar chuqur antropomorfizmni o‘zida mujassam etgan: tabiat insoniyat bilan birga his qilish, azob chekish va motam tutishga qodir bo‘ladi. Ushbu tasvir orqali mualliflar tog‘ni oddiy muhitdan inson dardiga va axloqiy tanazzulga javob beradigan axloqiy guvohga ko'taradilar. Shunday qilib, tog‘ makoni ham ekzistensial ko’zgu, ham geografik makon vazifasini bajaradi, bu qahramonning o‘z-o‘zini anglash va axloqiy poklanish sari sayohatini aks ettiradi. Sukunat, shamol va tosh vijdon ovoziga aylanib, ramziy ahamiyatga ega. Aytmatov va Norqobilov tashqi manzarani ichki tajriba bilan uyg‘unlashtirib, inson yolg‘izligi va inson va tabiat o‘rtasidagi abadiy muloqotning kuchli metaforasini yaratadilar.

Maqolada zamonaviy nasrdagi adabiy makon g‘oyasi ko‘rib chiqilib, uning falsafiy va estetik jihatlariga urg‘u berilgan. M.Baxtinning xronotop nazariyasi (1981) va Yu. Lotmanning adabiy matnga semiotik yondashuvi (1990) fazoviy tartiblar qahramonlarning axloqiy va hissiy dunyosini qanday aks ettirishini o'rganish uchun ishlatiladi.

Kalit so’zlar: makon, vertikal makon, qahramon ichki dunyosi, peyzaj, ekzistensializm.

VERTICAL SPACE AND THE EXISTENTIAL ESSENCE OF THE HERO’S INNER WORLD IN SHORT NOVELS “THE WHITE SHIP” AND “EVEN ROCKS CRY”

This paper examines the poetic and existential aspects of vertical space, especially the mountain landscape, in Chinghiz Aitmatov’s short novel “The White Ship” and Normurod Norkobilov’s short novel “Even Rocks Cry”. In both authors’ artistic worldview, nature is not a passive background but a vibrant moral and spiritual

force that reflects the human soul. The verticality of the mountains − their peaks, cliffs, and abysses − symbolises the dual movement of the human spirit: ascending as a quest for purity, endurance, and self-reconciliation, and descending as a fall into despair, guilt, or alienation. The crying rocks in the novel embody a deep anthropomorphism: nature becomes capable of feeling, suffering, and mourning alongside humanity. Through this imagery, the authors elevate the mountain from a mere setting to a moral witness that responds to human pain and ethical decline. The mountain space thus functions as both an existential mirror and a metaphysical refuge, reflecting the protagonist's journey towards self-awareness and moral cleansing. Silence, wind, and stone gain symbolic significance, transforming into voices of conscience. By blending external landscape with internal experience, Aitmatov and Norkobilov craft a powerful metaphor of human solitude and the timeless dialogue between man and nature.

The article examines the idea of literary space in contemporary prose, emphasising its philosophical and aesthetic aspects. Using M.Bakhtin's theory of the chronotope (1981) and Yu. Lotman's semiotic approach to literary text (1990) is used to investigate how spatial arrangements mirror the moral and emotional worlds of characters.

Key words: space, vertical space, hero's inner world, landscape, existentialism.

ŞƏHƏR VƏ MƏKAN ANLAYIŞININ TÜRK DİLLƏRİNDƏ TƏSVİRİ: DİL, MƏDƏNİYYƏT VƏ MEMARLIQ PERSPEKTİVİ

Böyükxanım Eminli
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-9338-483X,
boyukxanim.eminli@sdu.edu.az
Azərbaycan/Sumqayıt

Şəhər və məkan anlayışı insan cəmiyyətinin sosial və mədəni inkişafını əks etdirən əsas kateqoriyalardan biridir. Bu anlayış yalnız coğrafi və fiziki məkanı ifadə etmir, həm də sosial münasibətlərin, mədəni identikliyin və kollektiv yaddaşın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Türk dillərində şəhər və məkanla bağlı leksik vahidlər qədim etnokulturoloji təcrübənin məhsulu olaraq formalaşmışdır**.** Türk dillərində şəhər anlayışı müxtəlif leksik vahidlər vasitəsilə ifadə olunur. Azərbaycan, türk, qazax, qırğız və digər türk dillərində bu məfhumu bildirən sözlər müəyyən semantik çalarlarla fərqlənir.

Azərbaycan və türk dillərində geniş istifadə olunan "şəhər" sözü əsasən fars mənşəli olsa da, türk dillərində qədim dövrlərdən mövcud olan "balıq" və ya "balık" komponenti də şəhər anlamını ifadə etmişdir. Bundan başqa, türk dillərində "yurd", "oba", "kənd", "el", "qala" kimi sözlər də məkan və yaşayış məntəqələrini bildirən semantik sahəyə daxildir. Bu sözlərin hər biri müəyyən sosial, mədəni və mifoloji məzmun daşıyır. Sonrakı dövrlərdə türk xalqları islam mədəniyyətinin təsiri ilə yeni şəhər terminologiyası ilə qarşılaşmışdır. Bu dövrdə ərəb və fars mənşəli "şəhər", "məscid", "saray", "bazar", "karvansara" kimi terminlər türk dillərinin leksik sisteminə daxil olmuşdur. Məkan konsepti etnokulturoloji baxımdan yalnız coğrafi bir sahə kimi deyil, həm də xalqın tarixi yaddaşı, dünyagörüşü və mədəni identikliyinin ifadə forması kimi çıxış edir. Hər bir xalq məkanı öz mifoloji təsəvvürləri, inancları və həyat tərzi ilə mənalandırır və bu mənalar dil vasitəsilə sabitləşir. Qədim türk dövründə müdafiə və hərbi memarlıqla bağlı terminlər daha geniş yayılmışdır. Qala, bürc, istehkam kimi sözlər həmin dövrdə geniş istifadə olunmuşdur.

Orta əsrlərdə isə şəhər mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı yeni terminlər meydana çıxmışdır. Bu terminlər arasında saray, mədrəsə, karvansara, hamam, meydan kimi sözlər xüsusi yer tutur.

Müasir dövrdə urbanizasiya və memarlıq texnologiyalarının inkişafı nəticəsində türk dillərinə prospekt, bulvar, mikrorayon, kompleks, infrastruktur kimi yeni terminlər daxil olmuşdur. Bu proses şəhər məkanının dil vasitəsilə yeni semantik çalarlar qazanmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, şəhər və məkan anlayışının türk dillərində təsviri dil, mədəniyyət və memarlıq faktorlarının qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşan kompleks semantik sistem kimi qiymətləndirilə bilər.

Açar sözlər: şəhər konsepti, məkan semantikası, türk dilləri, şəhər mədəniyyəti, memarlıq terminologiyası, etnolinqvistika.

REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF CITY AND SPACE IN TURKIC LANGUAGES: LINGUISTIC, CULTURAL, AND ARCHITECTURAL PERSPECTIVES

The concept of city and space represents one of the fundamental categories reflecting the social and cultural development of human society. This concept does not merely denote a geographical or physical location; it also plays a significant role in the formation of social relations, cultural identity, and collective memory.

Lexical units related to the notions of city and space in the Turkic languages have developed as products of ancient ethnocultural experience. In Turkic languages, the concept of the city is expressed through various lexical units. In Azerbaijani, Turkish, Kazakh, Kyrgyz, and other Turkic languages, the words denoting this concept differ in certain semantic nuances.

Although the word *şəhər* (city), widely used in Azerbaijani and Turkish, is mainly of Persian origin, the component *balıq* or *balık*, which existed in Turkic languages since ancient times, was also used to express the meaning of a city. In addition, words such as *yurd*, *oba*, *kənd*, *el*, and *qala* belong to the semantic field that denotes space and settlements in Turkic languages. Each of these words carries particular social, cultural, and mythological connotations.

In later periods, under the influence of Islamic civilization, Turkic peoples encountered new urban terminology. During this period, terms of Arabic and Persian origin such as *şəhər*, *məscid*, *saray*, *bazar*, and *karvansara* entered the lexical system of Turkic languages.

From an ethnocultural perspective, the concept of space functions not only as a geographical area but also as a form of expression of the historical memory, worldview, and cultural identity of a people. Each nation interprets space through its mythological perceptions, beliefs, and way of life, and these meanings become fixed through language.

In the ancient Turkic period, terms related to defense and military architecture were more widely used. Words such as *qala*, *bürc*, and *istehkam* were commonly employed during that time.

In the medieval period, new terms emerged in connection with the development of urban culture. Among these, words such as *saray*, *madrasa*, *caravanserai*, *bathhouse*, and *square* occupy a special place.

In the modern era, as a result of urbanization and the development of architectural technologies, new terms such as *avenue*, *boulevard*, *microdistrict*, *complex*, and *infrastructure* have entered the Turkic languages. This process has led to the emergence of new semantic nuances in the linguistic representation of urban space.

Thus, the representation of the concept of city and space in Turkic languages can be evaluated as a complex semantic system formed through the interaction of linguistic, cultural, and architectural factors.

Key words: city concept, spatial semantics, Turkic languages, urban culture, architectural terminology, ethnolinguistics.

SAN'ATGA OID INGLIZ TILIDAGI QANOTLI IBORALARNING O'ZBEK TILIDA QO'LLANILISHI

Zilola Ergasheva
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti,
https://ORCID.org/0009-0006-7283-134X
Zilolaergasheva7092@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Mazkur maqolada san’atga oid ingliz tilidagi qanotli iboralarning o‘zbek tilida qo‘llanilishi lingvistik, stilistik, madaniy va pragmatik jihatdan keng qamrovli tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz tiliga xos bo‘lgan barqaror iboralar, metaforik va idiomatik birliklarning o‘zbek nutqida qo‘llanish jarayoni, ularning semantik, pragmatik va funksional xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o‘rnini yoritishdan iborat. Maqolada san’atga oid iboralar o‘zbek tilida qaysi shakllarda va qaysi kontekstlarda qo‘llanilishi, ularning nutq madaniyatiga ta’siri, tarjima jarayonidagi murakkabliklar va lingvistik moslashuv jarayonlari batafsil tahlil qilinadi.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, semantik, pragmatik hamda funksional yondashuv metodlari keng qo‘llanilgan. Ingliz tilidagi san’atga oid iboralarning mazmuni, obrazliligi, konnotativ ma’nolari va ekspressivlik darajasi chuqur o‘rganilib, ularning o‘zbek tilidagi mos ekvivalentlari bilan solishtiriladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, bunday iboralar ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmaydi; ularni muqobil ifodalar, izohli tarjima, adaptatsiya yoki kontekstual moslashtirish orqali ifodalash yanada samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, iboralarni milliy madaniyat, mentalitet va til me’yorlariga moslashtirish orqali ularning kommunikativ va badiiy funksiyalari saqlanadi, nutqning ifodaliligi va estetik qiymati oshiriladi.

Maqolada ushbu iboralarning badiiy adabiyot, publitsistik matnlar, ommaviy axborot vositalari, tarjima asarlari va kundalik nutqdagi qo‘llanishi ham tizimli tarzda tahlil qilinadi. Ularning nutqning obrazliligi, ta’sirchanligi va estetik qiymatini oshirishdagi o‘rni alohida yoritiladi. Shuningdek, iboralarning noto‘g‘ri yoki kontekstdan tashqari qo‘llanilishi semantik buzilishlar, noto‘g‘ri talqin va kommunikativ noaniqliklarga olib kelishi mumkinligi ham ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.

Tadqiqot doirasida san’atga oid qanotli iboralarning tarjima va adaptatsiya jarayoni lingvistik va madaniy moslashuv aspektlari bilan birgalikda tahlil qilinadi, bu esa tilshunoslik, tarjimashunoslik, stilistika va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, maqola o‘zbek tilida san’atga oid badiiy va metaforik iboralarni qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirish, nutq boyligini oshirish va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: san'atga oid iboralar, metafora, madaniyatlararo kommunikatsiya, pragmatik tahlil, lingvistik moslashuv, stilistika, kontekstual qo'llanish, metaforik birliklar.

THE USE OF ENGLISH ART-RELATED WINGED EXPRESSIONS IN THE UZBEK LANGUAGE

This article provides a comprehensive analysis of the use of English art-related "winged expressions" in the Uzbek language from linguistic, stylistic, cultural, and pragmatic perspectives. The main objective of the study is to examine the process of employing stable English expressions, metaphoric, and idiomatic units in Uzbek speech, to identify their semantic, pragmatic, and functional features, and to highlight their role in intercultural communication.

The article investigates the forms and contexts in which art-related expressions are used in Uzbek, their influence on speech culture, challenges in translation, and the processes of linguistic adaptation. Comparative-analytical, semantic, pragmatic, and functional approaches are extensively applied. The meanings, imagery, connotations, and expressive potential of English art-related expressions are thoroughly examined and compared with their Uzbek equivalents.

The findings indicate that such expressions are rarely translated literally; they are more effectively rendered through alternative formulations, explanatory translation, adaptation, or contextual adjustment. Moreover, aligning these expressions with national culture, mentality, and linguistic norms preserves their communicative and artistic functions, enhancing both expressiveness and aesthetic value.

The study also systematically analyzes the use of these expressions in literary works, journalistic texts, mass media, translated materials, and everyday speech, emphasizing their role in enriching imagery, expressiveness, and aesthetic quality. It further demonstrates that incorrect or contextually inappropriate usage may lead to semantic distortions, misinterpretations, and communicative ambiguities.

Overall, the analysis of translation and adaptation processes of art-related winged expressions, alongside linguistic and cultural adaptation, is of significant scientific and practical value in linguistics, translation studies, stylistics, and intercultural communication. Additionally, the article contributes to expanding the use of artistic and metaphoric expressions in Uzbek, enhancing speech richness, and promoting intercultural communication.

Key words: artistic expressions, metaphor, intercultural communication, pragmatic analysis, linguistic adaptation, stylistics, contextual use, metaphorical units.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA BİRLİK İDEYASI

Kamalə Qəhrəmanova
dosent
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-7651-0047
gahramankamala@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

"Kitabi-Dədə Qorqud" türk xalqlarının tarixini, həyata baxışlarını və mənəvi dəyərlərini əks etdirən ədəbi abidələrdən biridir. Bu dastanda qəhrəmanlıq motivləri ilə bərabər tayfaların birliyi və yardımlaşması da təsvir edilir. Cəmiyyətin gücü üçün önəmli bəzi hüsüslar, fiziki və mənəvi dayaq anlamında birlik, bununla yanaşı vətən sevgisi, ailəyə bağlılıq, sədaqət, mərdlik, ədalət kimi dəyərlərin tayfalar arasında yaratdığı bağ vurğulanır.

Dədə Qorqud obrazı birliyin saxlanmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır. O bir müdrik adam kimi baş verən münaqişələri aradan qaldırır, gənc nəsli düzgün yola yönəldir və hər kəsi ümumi məqsədlər ətrafında toplamağa nail olur. Dədə Qorqudun dediklərinin qəbul edilməsi onun birləşdirici qüvvəsini nümayiş etdirir. Düşmənə qarşı ortaq mübarizə ideyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Oğuz igidləri ağır vaxtlarda, təhlükə zamanı birləşərək torpaqlarını, milli kimlik və dəyərlərini qoruyurlar. Onlar yalnız sıxıntılı anlarda deyil, toylar, şənliklər və mərasimlərdə də toplaşır, sevinc və kədərini paylaşırdılar." *Dədə Qorqud Oğuz oğluna tapşır ki, dağların başında üç tonqal qalasın. Qoy düşmən bilsin ki, Oğuz yurdunun ocağı gur yanır. Bu tonqallar düşmən gələndə, el şənliyində və əkin başlananda".* Bu da tayfalar arasında ittifaqı gücləndirirdi.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında həmrəylik və qarşılıqlı hörmət prinsipləri önə sürülərək böyük güc olan birlik və ortaq dəyərlərin qorunduğu müddətcə cəmiyyətin daim möhkəm və davamlı olacağı göstərilir. Beləki əsrlər keçməsinə rəğmən türk xalqları bu düşüncəyə, dəyərlərə indi də sahib çıxır.

Müasir dövrdə türk xalqlarının siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlığı inkişaf edir. Türk Dövlətləri Təşkilatının yaradılması, enerji əməkdaşlığı, nəqliyyat və başqa layıhələrin həyata keçməsi buna sübutdur. Təhsil sahəsində də müəllim və tələbə mübadilə proqramları akademik səviyyəni yüksəltməklə bərabər iştirakçılara təcrübə qazanmaq, mədəniyyətlərlə tanış olmaq və bir-birlərini daha yaxından tanımaq üçün geniş imkanlar yaradır.

Bütün bunlar birliyimizin gücünü və ortaq mədəni dəyərləri qorumağa zəmin yaradır. Keçmişdən süzülüb gələn, dastanlarımızda bəhs edilən, nəsildən nəslə öyrədilən, zamanın fırtınalarından keçib qorunan bu dəyərləri müasir dövrə uyğun şəkildə yaşadıb gələcəyə ötürmək vacib məsələlərdən biridir.

Açar sözlər: birlik, dəyər, türk xalqları, dastan, gələcək.

THE IDEA OF UNITY OF PEOPLES IN THE EPISTLE "KITABI-DEDE GORGUD"

"Dede Gorgud" is a significant literary monument that reflects the history, worldview, and spiritual values of the Turkic peoples. The epic not only presents heroic stories but also highlights the importance of unity and cooperation among tribes. It emphasizes that the strength of a society lies in both physical and moral support, as well as shared values such as love for the homeland, family ties, loyalty, courage, and justice. Dede Gorgud himself plays a central role in preserving unity. As a wise and respected figure, he resolves conflicts, guides the younger generation, and brings people together around common goals. His words carry great authority, and their acceptance symbolizes his ability to unite the community.

Another key idea in the epic is collective resistance against enemies. The Oghuz heroes come together in times of danger to protect their land, identity, and values. At the same time, they share not only hardships but also joyful moments such as weddings and celebrations. A symbolic act described in the epic is the lighting of three fires on mountain tops, which signals unity and strength, reminding enemies that the homeland remains strong.

The epic "Kitabi-Dede Gorgud" promotes solidarity and mutual respect, showing that a society can remain strong as long as it preserves unity and shared values. These ideas have continued to influence Turkic peoples for centuries.

Today, cooperation among Turkic nations is growing in political, economic, and cultural spheres. Organizations and joint projects strengthen these ties, while educational exchange programs help people learn about each other's cultures. Preserving and passing these values to future generations remains essential for maintaining unity and cultural identity.

Key words: unity, value, Turkic peoples, epic, future.

TÜRK HALKLARININ ENTEGRASYON TARİHİ: HUNLARDAN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NA KADAR MİRAS VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Feruza Abduqaxorova
lisans öğrencisi
ISFT (International School of Finance and Technology)
https://ORCID.org/0009-0001-8485-9466
abduqahhorovaferuza94@gmail.com
Ozbekistan/Taşkent

Bu tezis, Türk halklarının entegrasyon tarihini, kadim Hun siyasi birliklerinden başlayarak günümüz Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) kadar olan evrimsel süreç çerçevesinde analiz etmektedir. Araştırmanın amacı, tarihsel miras, siyasi birlik ve kültürel yakınlık faktörlerini belirlemek ve entegrasyonun gelecekteki stratejik yönelimlerini ortaya koymaktır. Tarihî kaynaklar, Hunlar döneminde oluşan askeri-siyasi konfederatif modelin, daha sonra Göktürkler ve diğer Türk devlet yapılarında geliştirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu model, merkezi yönetim ile kabile-özerk yapılar arasındaki dengeye dayanmaktaydı. Orta Çağ'da özellikle Büyük İpek Yolu gibi ticaret yolları, entegrasyonun ekonomik temelini güçlendirmiştir. 20. yüzyılda ise bağımsız ulus devletlerin oluşmasıyla entegrasyon fikri yeni bir aşamaya taşınmıştır. 2021 yılında TDT'nin kurumsal olarak güçlenmesi, tarihî sürecin mantıksal bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak en kritik sorun, siyasi iradelerin uyumsuzluğu ve ekonomik entegrasyonun yeterince derinleşmemiş olmasıdır. Ulaşım, gümrük ve dijital altyapılardaki farklılıklar, Türk coğrafyasında tek bir ekonomik alan oluşumunu yavaşlatmaktadır. Bu sorunun çözümü için ortak dijital platformlar, basitleştirilmiş ticaret rejimleri ve karşılıklı yatırım fonlarının oluşturulması gerekmektedir. Özellikle gençler ve akademik çevreler arasındaki değişim programlarının genişletilmesi, uzun vadeli entegrasyonun entelektüel temelini sağlamlaştıracaktır. Gelecek perspektifinde, Türk entegrasyonu yalnızca kültürel yakınlığı ekonomik pragmatizmle birleştirebildiğinde sürdürülebilir sonuçlar verecektir. Kişisel görüşüme göre, TDT çatısı altında ortak stratejik araştırma merkezlerinin kurulması ve tek bir inovatif ekosistemin oluşturulması, Türk dünyasının küresel jeopolitik konumunu güçlendirmeye hizmet edecektir.

Anahtar kelimeler: Türk entegrasyonu, Hunlar, miras, Türk Devletleri Teşkilatı, ekonomik iş birliği, jeopolitika.

THE HISTORY OF INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES: FROM THE HUNS TO THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES − LEGACY AND FUTURE PROSPECTS

This thesis analyzes the history of integration among Turkic peoples, tracing the evolutionary process from the ancient political confederations of the Huns to the

contemporary Organization of Turkic States (OTS). The aim of the study is to identify factors of historical legacy, political unity, and cultural proximity, as well as to outline the strategic directions for integration in the future. Historical sources indicate that the military-political confederative model established during the Hun period was later refined in the Göktürks and other Turkic state structures. This model was based on a balance between centralized governance and tribal-autonomous structures. During the Middle Ages, trade routes, particularly the Great Silk Road, reinforced the economic foundation of integration. In the 20th century, with the formation of independent nation-states, the idea of integration entered a new phase. The institutional strengthening of the OTS in 2021 represented a logical continuation of this historical process. However, the most critical issue lies in the inconsistency of political will and the insufficient depth of economic integration. Differences in transportation, customs, and digital infrastructure slow the formation of a unified economic space across the Turkic world. To address this challenge, the establishment of common digital platforms, simplified trade regulations, and mutual investment funds is necessary. Expanding academic exchange programs among youth and scientific communities will particularly strengthen the intellectual foundation for long-term integration. Looking ahead, Turkic integration will yield sustainable results only if cultural proximity is combined with economic pragmatism. From my perspective, establishing joint strategic research centers and creating a unified innovation ecosystem within the framework of the OTS will help strengthen the global geopolitical position of the Turkic world.

Key words: Turkic integration, Huns, legacy, Organization of Turkic States, economic cooperation, geopolitics.

TÜRK DASTANLARI VƏ MİLLİ BİRLİK İDEYASI: EPİK TƏFƏKKÜRÜN ROLU

Tərlan Əliyeva
baş müəllim
ADPU-nun Ağcabədi filialı
https://ORCID.org/0009-0009-1484-1031
tarlanaliyeva60@gmail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının zəngin mədəni irsi içərisində dastanlar xüsusi yer tutur. Bu epik nümunələr xalqın tarixi yaddaşını, dünyagörüşünü və mənəvi dəyərlər sistemini əks etdirir. Epik təfəkkür türk xalqlarının formalaşmasında və milli kimliyinin qorunmasında mühüm rol oynayır. Dastanlar vasitəsilə keçmişin qəhrəmanlıq səhifələri, sosial münasibətləri və kollektiv dəyərləri nəsildən-nəslə ötürülür.

Türk dastanlarında milli birlik ideyası əsas motivlərdən biri kimi çıxış edir. Xüsusilə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında oğuz tayfalarının birliyi, qarşılıqlı dəstək və həmrəylik prinsipləri aydın şəkildə təsvir olunur. Bu əsərdə qəhrəmanlar yalnız fərdi igidlikləri ilə deyil, həm də kollektiv maraqları qorumaqla seçilirlər. Beləliklə, dastan milli birlik və sosial həmrəyliyin ideoloji əsaslarını formalaşdırır.

Digər türk dastanlarında da bu ideya davam etdirilir. "Koroğlu" dastanı ədalət uğrunda mübarizə və xalqın birliyi ideyasını təbliğ edir. Bu dastanda qəhrəman obrazı yalnız fərdi qəhrəmanlıq simvolu deyil, həm də xalqın ümumi iradəsinin təcəssümüdür. Eyni zamanda, "Manas" və "Alpamış" kimi dastanlar müxtəlif türk xalqları arasında ortaq dəyərlərin mövcudluğunu göstərir və bu xalqların tarixi-mədəni yaxınlığını sübut edir.

Epik təfəkkürün əsas xüsusiyyətlərindən biri kollektiv yaddaşın qorunmasıdır. Dastanlar xalqın keçmişini yaddaşda saxlayaraq milli kimliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bu əsərlərdə vətən sevgisi, ailə dəyərləri, cəsarət və sədaqət kimi keyfiyyətlər ön plana çəkilir ki, bu da cəmiyyət daxilində birlik hissini gücləndirir. Müasir dövrdə türk dastanlarının tədqiqi və təbliği xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma prosesləri fonunda milli-mədəni dəyərlərin qorunması üçün epik irsin öyrənilməsi vacibdir. Bu baxımdan dastanlar yalnız folklor nümunəsi kimi deyil, həm də milli ideologiyanın formalaşmasında mühüm vasitə kimi çıxış edir.

Nəticə etibarilə, türk dastanları epik təfəkkürün ən parlaq ifadəsi olaraq milli birlik ideyasının möhkəmlənməsində əvəzsiz rol oynayır. Bu əsərlər türk xalqlarını ortaq tarix, dil və mənəvi dəyərlər ətrafında birləşdirən mühüm mədəni körpü funksiyasını yerinə yetirir.

Açar sözlər: türk dastanları, epik təfəkkür, milli birlik, "Kitabi-Dədə Qorqud", folklor, mədəni irs.

Epics occupy a special place in the rich cultural heritage of the Turkic peoples. These epic examples reflect the historical memory, worldview and system of moral values of the people. Epic thought plays an important role in the formation of the Turkic peoples and the preservation of their national identity. Through epics, the heroic pages of the past, social relations and collective values are transmitted from generation to generation.

The idea of national unity acts as one of the main motifs in Turkish epics. In particular, the principles of unity, mutual support and solidarity of the Oghuz tribes are clearly described in the epic "Kitabi-Dede Gorgud". In this work, the heroes are distinguished not only by their individual valor, but also by protecting collective interests. Thus, the epic forms the ideological foundations of national unity and social solidarity.

This idea is continued in other Turkic epics. The epic "Koroglu" promotes the idea of the struggle for justice and the unity of the people. In this epic, the image of the hero is not only a symbol of individual heroism, but also the embodiment of the common will of the people. At the same time, epics such as "Manas" and "Alpamish" show the existence of common values between different Turkic peoples and prove the historical and cultural closeness of these peoples..

One of the main features of epic thinking is the preservation of collective memory. Epics serve to strengthen national identity by preserving the past of the people. In these works, qualities such as love of the homeland, family values, courage and loyalty are highlighted, which strengthens the sense of unity within society.

In modern times, the study and promotion of Turkish epics is of particular importance. In the context of globalization processes, it is important to study the epic heritage to preserve national and cultural values. In this regard, epics act not only as examples of folklore, but also as an important tool in the formation of national ideology). Consequently, Turkish epics, as the most vivid expression of epic thinking, play an indispensable role in strengthening the idea of national unity. These works serve as an important cultural bridge that unites the Turkic peoples around a common history, language and spiritual values.

Key words: Turkish epics, epic thought, national unity, "Kitabi-Dede Gorgud" folklore, cultural heritage.

DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND INTEGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF NEW UZBEKISTAN

Guzal Najmidinova
PhD researcher
Bukhara State University
https://ORCID.org/0009-0002-1207-929X
najmidinovaguzal2024@gmail.com
Uzbekistan/Bukhara

This article analyzes the processes of integration among Turkic states under the conditions of globalization from a socio-philosophical perspective. It examines political, economic, cultural, and spiritual cooperation within the framework of institutional structures such as the Organization of Turkic States, TURKSOY, TURKPA, the International Turkic Academy, and TÜRKÜNİB.

The study highlights the role of Uzbekistan, particularly the initiatives of President Shavkat Mirziyoyev, in strengthening regional cooperation and promoting institutional integration. Integration processes are interpreted as a dialectical unity of continuity, transformation, and renewal, revealing the position of Turkic civilization in the global cultural space.

The findings demonstrate that institutionalized cooperation among Turkic states serves as an effective mechanism for adapting to global processes while preserving cultural identity. The integrative model developed in this study has significant theoretical and practical value for ensuring the sustainable development of Turkic culture and social institutions.

Key words: Turkic states, integration, globalization, Organization of Turkic States, cultural cooperation, spirituality, cultural identity, transformation, New Uzbekistan.

DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND INTEGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF NEW UZBEKISTAN

Ushbu maqola globallashuv sharoitida turkiy davlatlar o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Unda Turkiy davlatlar tashkiloti, TURKSOY, TURKPA, Xalqaro turkiy akademiya va TÜRKÜNİB kabi institutsional tuzilmalar doirasidagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy hamkorlik o'rganiladi.

Tadqiqotda O'zbekistonning, xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslarining mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash va institutsional integratsiyani rivojlantirishdagi roli ta'kidlangan. Integratsiya jarayonlari uzluksizlik,

o'zgarish va yangilanishning dialektik birligi sifatida talqin qilinib, turkiy tsivilizatsiyaning global madaniy makondagi o'rnini ochib beradi.

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, turkiy davlatlar o'rtasidagi institutsional hamkorlik madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish bilan birga global jarayonlarga moslashishning samarali mexanizmi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotda ishlab chiqilgan integrativ model turkiy madaniyat va ijtimoiy institutlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: turkiy davlatlar, integratsiya, globallashuv, Turkiy davlatlar tashkiloti, madaniy hamkorlik, ma'naviyat, madaniy o'ziga xoslik, o'zgarish, Yangi O'zbekiston.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA MƏNƏVİ TƏRBİYƏ VƏ DƏYƏRLƏR

Gülarə Kərimova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti
https://Orcid.org/0009 0004 3372 9786
zaur_huseynli@icloud.com
Azərbaycan/Bakı

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan və ümumilikdə türk xalqlarının ən qiymətli ədəbi abidələrindən biri kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu dastan yalnız qəhrəmanlıq motivləri ilə zəngin deyil, eyni zamanda xalqın mənəvi dəyərlərini, əxlaq normalarını və tərbiyə prinsiplərini özündə əks etdirir. Dastanda təsvir olunan hadisələr və obrazlar vasitəsilə gənc nəslin formalaşmasına təsir edən mühüm ideyalar təqdim olunur. Dastanda ailə və valideynə hörmət əsas tərbiyəvi xüsusiyyətlərdən biri kimi çıxış edir. Qəhrəmanlar ata-ana sözünə qulaq asır, onların hörmətini uca tutur. Bu, cəmiyyətdə sağlam ailə münasibətlərinin qurulmasına və qorunmasına xidmət edir. Eyni zamanda, dastanda qəhrəmanlıq və cəsarət anlayışları geniş şəkildə təqdim olunur. Bamsı Beyrək, Qazan xan kimi obrazlar vətənə bağlılıq, igidlik və mübarizlik nümunəsi göstərir. Dostluq və sədaqət dastanın əsas mövzularından biridir. Qəhrəmanlar çətin vəziyyətlərdə bir-birinə dayaq olur, dostluğa sadiq qalırlar. Bu xüsusiyyətlər insan münasibətlərində etibarın və qarşılıqlı dəstəyin vacibliyini göstərir. Bundan əlavə, dastanda ədalət və dürüstlük prinsipləri mühüm yer tutur. Dədə Qorqud müdrik şəxsiyyət kimi hadisələrə ədalətli yanaşır və düzgün qərarlar verir. Qadına hörmət də dastanın diqqət çəkən cəhətlərindəndir. Qadın obrazları cəsarətli, ağıllı və ləyaqətli şəkildə təqdim olunur. Bu isə cəmiyyətdə qadınların rolunun və dəyərinin yüksək olduğunu göstərir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı təkcə ədəbi irs deyil, həm də mənəvi tərbiyə mənbəyidir. Bu əsər vasitəsilə formalaşan dəyərlər müasir dövrdə də aktuallığını qoruyur və gənc nəslin tərbiyəsində mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: Kitabi-Dədə Qorqud, mənəvi tərbiyə, qəhrəmanlıq, dostluq, ədalət.

MORAL EDUCATION AND VALUES IN THE EPIC "THE BOOK OF DEDE KORKUT"

The epic *"The Book of Dede Korkut"* holds significant importance as one of the most valuable literary monuments of Azerbaijan and the Turkic world as a whole. This epic is not only rich in heroic motifs but also embodies the moral values, ethical norms, and educational principles of the people. Through the events and characters depicted in the narrative, essential ideas influencing the formation of the younger generation are conveyed. Respect for family and parents emerges as one of the fundamental

educational virtues in the epic. The heroes heed the advice of their parents and hold them in the highest esteem. This contributes to the establishment and preservation of healthy family relationships within society. At the same time, the concepts of heroism and courage are extensively illustrated throughout the epic. Characters such as Bamsi Beyrek and Kazan Khan exemplify patriotism, bravery, and a spirit of resilience. Friendship and loyalty constitute central themes of the epic. The heroes support one another in times of hardship and remain steadfast in their loyalty. These qualities highlight the importance of trust and mutual support in human relationships. Furthermore, the principles of justice and integrity occupy a prominent place in the narrative. As a wise figure, Dede Korkut approaches events with fairness and delivers sound judgments. Respect for women is another notable aspect of the epic. Female characters are portrayed as courageous, intelligent, and dignified individuals. This reflects the high status and value attributed to women within society.

In conclusion, *"The Book of Dede Korkut"* is not merely a literary heritage but also a profound source of moral education. The values embodied in this work continue to retain their relevance in the modern era and play a crucial role in shaping the moral development of the younger generation.

Key words: The Book of Dede Korkut, moral education, heroism, friendship, justice.

INTEGRATION OF LITERATURE AND MEDICINE: FORMATION OF PERSONAL AND PROFESSIONAL COMPETENCE

Kavsar Turdieva
PhD, Professor
Tashkent State Medical University
https://ORCID.org/0000-0002-1839-471X
kavsart@mail.ru
Uzbekistan/Tashkent

Ushbu tadqiqot adabiyot va tibbiyot o'rtasidagi aloqani ta'lim jarayoniga bog'lab o'rganadi. Unda badiiy asarlarni o'qish kelgusidagi shifokorlarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiribgina qolmay, balki ularning insoniy fazilatlarini shakllantirishda ahamiyat kasb etishi ko'rib chiqiladi. Xususan, adabiyot bilan shug'ullanish inson psixologiyasiga ta'sir funksiyalari va tibbiyot sohasiga qadam qo'yayotgan yoshlarda empatiya, rahmdillik hamda insonparvarlik tuyg'ularini tarbiyalashdagi roli dalillar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari badiiy adabiyotni o'qishning emotsional va intellektual rivojlanishga ijobiy natija ko'rsatishini tasdiqlaydi, bu esa tibbiyot sohasida masalaning dolzarbligini belgilaydi. Shifokordan nafaqat inson tanasini davolash, balki bemorning ruhiy holatiga ham e'tibor qaratish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, Ibn Sino siymosi fan va adabiyotning uyg'unligiga yorqin misol bo'lib, u ilmiy qat'iyat va adabiy ziyraklikni o'zida mujassam etgan alloma sifatida namoyon bo'ladi. Maqolada yozuvchi-shifokorlar ijodining kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish muhim vazifa ekanligi ta'kidlanadi. Adabiyotga asoslangan ta'lim talabalarni taqqoslash, baholash va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni egallashga undaydi. Ushbu yondashuv fanlararo integratsiyani rag'batlantiradi va talabalarning intellektual dunyoqarashini kengaytiradi. Xulosa qilib aytganda, adabiyot va tibbiyotning o'zaro uyg'unlashtirilishi samarali pedagogik vosita sifatida kelgusidagi mutaxassislarning ham kasbiy jihatdan kamol topishiga, ham ularda insonparvarlik qadriyatlarining shakllanishiga muhim hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: adabiyot, tibbiyot, fanlararo integratsiya, axloqiy tarbiya, empatiya, kasbiy kompetentlik, shaxsiy rivojlanish.

This article explores the relationship between literature and medicine, and why that connection matters in education. It looks at how reading literary works can do more than sharpen the technical skills of future doctors − it can also shape who they are as people. Specifically, it draws on evidence to show how engaging with literature influences human psychology and helps cultivate empathy, compassion, and a genuine sense of humanity in those entering the medical field. The findings suggest that reading fiction positively influences emotional and intellectual development, which is especially crucial in the medical field. A physician is expected not only to treat the human body

but also to address the patient's psychological state. In this regard, the figure of Avicenna represents a vivid example of the harmony between science and literature. The article also analyzes the role of works by writers and physician-authors in developing professional competencies. Literature-based learning encourages students to acquire analytical skills such as comparison, evaluation, and critical thinking. Moreover, this approach promotes interdisciplinary integration and broadens students' intellectual outlook. In conclusion, the integration of literature and medicine serves as an effective pedagogical tool that contributes to both professional development and the cultivation of humanistic values in future specialists.

Key words: literature, medicine, interdisciplinary integration, moral education, empathy, professional competence, personal development.

TÜRKÇÜLÜK İDEOLOGİYASININ BANİSİ ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ İRSİNDƏ SƏNƏDLƏŞƏN TARİXİ FAKTLAR

Səba Namazova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/ ID: 0000-0002-7986-3073
seba8080@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

Əli bəy Hüseynzadə tarixə və keçmiş dövrlərə səyahət nəticəsində görüb-götürdüklərini bütün dünyaya və zamanlara mənəvi-əxlaqi təcrübəmizin dərsləri kimi göstərirdi. O görüntülər çağdaş dövr üçün də eyni dərəcədə mənalı və ibrətamizdir.

Əli bəyin obrazlı təxəyyül, sənədli-bədii düşüncə məhsulu olan fəlsəfi, publisist povest-traktatı "Siyasəti-fürusət"dən Turanın və İranın, Yaxın və Uzaq islam Şərqinin əksər nəsilləri bir dərslik, qeyri-rəsmi də olsa anayasa kimi bəhrələnməlidirlər. Müasir milli mənəvi inkişafa humanitar gələcəyə Şərqdə yol məhz bu əsərin sətirlərindən keçir.

Bəllidir ki, türk xalqları istər geopolitik, istərsə də tarixi-coğrafi mövqe cəhətdən hər zaman etibarlı, sabit, milli, dini məkanda yaşamışlar. Bu səbəbdən də millətin taleyində ən əsası ağıla, ziya və işığa istinad edilib. Xalqın psixologiyası, ilk növbədə, onun söz, sənət abidələrində əksini tapıb. Əli bəy Hüseynzadə fenomeni də sübut edir ki, bədii sözün misalında xalq öncə içindəki özünə qalib gələndən sonra bir daha ətrafda düşmən axtarmır.

Əli bəy Hüseynzadənin siyasi-fəlsəfi publisistikasında zaman-zaman erməni-türk qarşılıqlı münasibətlərində erməni şovinizminin söykəndiyi və israrla həyata keçirdiyi konkret tarixi, milli siyasi proqramın motivləri, kökləri, saxta, məkrli üsul və vasitələri təfsilatı ilə elmi şərh və təhlilini tapmışdır. Beləcə, 1905-1918-ci illərdə ümumən türklər əleyhinə çevrilən milli qırğın və genosid aktlarının təhlilindən Əli bəyin bütöv bir iris yarandı. Onun irsində sənədləşən tarixi faktlar sübut edir ki, şovinizm dalğasında qabarıb kükrəyən rus-erməni həmrəyliyi əslində yeni hadisə deyildi:

"… Naxçıvan və Şərqdə vaqiə gələn dəhşətli fəlakətlər paytaxt qəzetlərinə əks edib, təsirata səbəb vermədi. İnsanı lərzələrə, dəhşətlərə düçar etmək üçün əcəba əskik olan nədir?.. Bütün bu işlər üçün imdiyə qədər bir neçə məqalə və məktubdan başqa rus mətbuatı bir hərf belə yazmamışdır. Mətbuatın bu cür sükutuna bais, əcəba, nədir? Əcəba, bu sükut qəsdənmi ixtiyar olunuyor? Bu məsələyi şimdilik buraxalım" ("Həyat" qəzeti, 17 iyun, 1905).

Əli bəy Hüseynzadə "panislamizmdən", "erməni məsələsi"ndən həmişə eyni yerdə söz açmışdır. Hətta, onun məlum problemə həsr etdiyi məxsusi məqalənin sərlövhəsi də belə idi: "Panislamizm məsələsi və ermənilər" ("Tazı həyat", 1907, № 20-22). Ermənilər və onlara havadarlıq edən xristian qüvvələr islama və türklüyə qarşı məkrli siyasətdən əfsuslar olsun ki, bu gün də eynilə istifadə edirlər.

Açar sözlər: türkçülük, Əli bəy Hüseynzadə, publisist, məqalə, tarixi fakt.

HISTORICAL FACTS DOCUMENTED IN THE LEGACY OF ALI BEY HUSEYNZADE, THE FOUNDER OF TURKISM IDEOLOGY

Through his journeys into history and past epochs, Ali bey Huseynzade presented what he observed and learned as moral and ethical lessons of our collective experience for all times and for the entire world. These observations remain equally meaningful and instructive for the contemporary era.

The philosophical and journalistic narrative-treatise "Siyaseti-fürusət", which reflects Ali bey's imaginative vision and documentary-artistic thinking, should serve as a kind of textbook, an informal constitution, for many generations of Turan, Iran, and the broader Islamic East, both Near and Far. The path toward modern national spiritual development and a humanitarian future in the East passes through the lines of this work.

It is known that the Turkic peoples, both from geopolitical and historical-geographical perspectives, have historically lived within stable, reliable national and religious environments. For this reason, the destiny of the nation has always relied primarily on intellect, enlightenment, and knowledge. The psychology of the people is reflected first of all in their verbal and artistic monuments. The phenomenon of Ali bey Huseynzade also proves that when a nation, through the power of artistic expression, first overcomes the conflicts within itself, it no longer seeks enemies around it.

In Ali bey Huseynzade's political-philosophical journalism, the motives, roots, and deceptive methods of the specific historical and national political program on which Armenian chauvinism relied in Armenian-Turkish relations were analyzed and interpreted scientifically in detail. As a result, from the analysis of the national massacres and acts of genocide directed against the Turks in general between 1905 and 1918, an entire intellectual legacy of Ali bey emerged. The historical facts documented in his works demonstrate that the Russian-Armenian solidarity, which rose on the wave of chauvinism, was not a new phenomenon:

"… The terrible disasters that occurred in Nakhchivan and in the East were not reflected in the capital's newspapers and caused no reaction. What more is needed to make people tremble with horror?.. Except for a few articles and letters, the Russian press has not written even a single line about these events until now. What is the reason for such silence of the press? Was this silence deliberate? Let us leave this question aside for now" ("Hayat" newspaper, June 17, 1905).

Ali bey Huseynzade consistently discussed "Pan-Islamism" and the "Armenian question" together. The title of a special article he devoted to this issue was "The Question of Pan-Islamism and the Armenians" (Tazi Hayat, 1907, No. 20-22). Unfortunately, the Armenians and the Christian forces supporting them continue to employ the same hostile political methods against Islam and Turkism even today.

Key words: Turkism, Ali bey Huseynzade, publicist, article, historical fact.

O‘ZBEK FOLKLORIDA ALPLIK AN’ANASINING HARBIY-ANTROPOLOGIK TAHLILI

Muxtorjon Tolibboyev
Tayanch doktorant
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti
https://ORCID.org/0009-0007-3691-492X
muxtorjontolibboyev@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Turkiy xalqlarda, jumladan Turonda alplik darajasi harbiylarning jamiyatda o‘rin olgan statusini belgilovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Alplik an’anasi tarixiy yozma manbalarda hamda og‘zaki ijodi namunalari orqali xalqning dunyoqarashida muhim o‘rin olganligi kuzatiladi. *Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida* “alp” atamasi “botir”, “qahramon” ma’nosida izohlab, shunday maqol keltiradi: “*Alp yağïda, alĉaq ĉoğïda*”, ya’ni “botir yov bilan to‘qnashganda (olishganda), yuvosh tirishishda sinaladi”.

Alplik harbiy maqom sifatida VII asrda hukmronlik qilgan Turk xoqoni “*Alp Er To‘nga*” nomida ham uchraydi. To‘nga yo‘lbarsga o‘xshash hayvon bo‘lib, yo‘lbars kabi kuchli, bahodir er kishi demakdir. Turk xoqonligida har bir harbiy askarning jangovor yetukligi alohida tarzda baholangan hamda ularga “alp”, “alpag‘u” unvoni berilgan, shuningdek mohir merganlar ham alplik darajasiga erishishgan. Alpomish ham alpligini yetti yoshida aynan bobosidan qolgan o‘n to‘rt botmonlik kamondan o‘q otish orqali isbotlaydi.

Alplik nafaqat daraja balki, tanlanganlik omili bilan ham alohida ajralib turadi. *Alpomish dostonida* qahramon enadan tug‘ilgan vaqti Shohimardon piri etagiga solib, yelkasiga besh panja urgan. Otini Hakimbek qo‘yib tarbiyat qilgan va shundan so‘ng o‘tda kuymas, qilich solsa, o‘tmas hamda miltiq otgan bilan, o‘qi o‘tmas edi. Baxshi bu o‘rinda “suvda cho‘kmas edi” sifatini unutgan bo‘lishi mumkin. Chunki, olov (quyosh) – ko‘kning, qilich-miltiq – yerning, suv yerosti olamining belgisi. Chinakam alpning jismi va ruhi ana shu uch olam bilan payvand bo‘ladi. Uni ana shu uch olam eranlari o‘z panohida asraydi.

Alplik unvoni nafaqat erkaklar uchun, balki ayollar uchun ham taaluqli bo‘lib, baxshilar Barchin, *Oysuluv*, *Oychinor*, *Go‘ro‘g‘li dostonida* Yunus pari, *To‘lg‘onoy* singari qahramonlarni “alp” deya ta’riflab, Turonning eng qadimgi davrlaridan boshlab jamiyatda ayollarning siyosiy-harbiy hamda ijtimoiy hayotda yuksak o‘rin egallaganini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytsak, Turonda “alp”lik bu harbiy daraja hisoblangan. Bu nafaqat tarixiy manbalarda, balki folklor asarlarida ham o‘z aksini topgan. Alplar tanlangan harbiy qahramonlar bo‘lib, ular o‘z alpligini ma’lum sinovlar orqali isbotlaganlar.

Kalit so'zlar: alp, alpag'u, botir, Devonu lug'otit turk, Alp Er To'nga, Alpomish, alp ayollar.

Among Turkic peoples, including those of Turan, the status of alp functioned as a defining marker of the social position of warriors. The tradition of alp-hood occupied an important place in the worldview of the people, as reflected both in historical written sources and in examples of oral tradition. In *Mahmud al-Kashgari's Dīwān Lughāt al-Turk*, the term alp is defined as "brave" or "hero," and is illustrated by the proverb: "Alp yağïda, alĉaq ĉoğïda," meaning "A hero is tested in battle with the enemy, while a meek person is tested in toil."

As a military title, alp is also attested in the name of the Turkic ruler *Alp Er Tunga*, who ruled in the 7th century. The word tunga refers to a tiger-like animal, symbolizing strength and bravery. In the Turkic Khaganate, the combat proficiency of each warrior was carefully evaluated, and titles such as "alp" and "alpagu" were conferred accordingly; skilled archers, in particular, could attain the status of alp. Similarly, Alpamish proves his alp-hood at the age of seven by shooting an arrow from a fourteen-batman bow inherited from his grandfather.

The status of alp is distinguished not only as a rank but also as a marker of selectivity. In the *epic Alpamish*, at the time of the hero's birth, he is placed at the foot of Shohimardon Pir, who strikes his shoulder with five fingers. He is named Hakimbek and raised accordingly; thereafter, he does not burn in fire, blades cannot cut him, and bullets cannot penetrate him. The bakhshi may have omitted the attribute that he would not drown in water. This omission is noteworthy, as fire (the sun) symbolizes the sky, sword and firearm symbolize the earth, and water represents the underworld. A true alp is one whose body and spirit are integrated with these three realms and who is protected by the erans associated with them.

The title of alp was not limited to men but also applied to women. In epic traditions, bakhshis describe figures such as Barchin, *Oysulu*v, *Oychinor*, *Tulgonoy* as well as Yunus Pari in the *Goroghli* cycle as alp, thereby demonstrating that from the earliest periods of Turanian history, women occupied a prominent place in the political, military, and social life of society.

In conclusion, alp-hood in Turan represented a distinct military status. This is reflected not only in historical sources but also in folklore. Alps were chosen military heroes who demonstrated their status through specific trials.

Key words: alp, alpagu, hero, Dīwān Lughāt al-Turk, Alp Er Tunga, Alpamish, female alps.

TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ ORTAQ MOTİVLƏRİN SEMANTİKASI VƏ FUNKSİYASI

Gülnar Osmanova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Folklor İnstitutu
https://ORCID.org/0009000010102949
gulnar.osmanova05@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının folkloru onların ortaq tarixi yaddaşını, mədəni kimliyini və mənəvi dəyərlər sistemini əks etdirən ən mühüm mənbələrdən biridir. Folklor nümunələri – dastanlar, nağıllar, rəvayətlər, epik-lirik əsərlər və genealoji ənənələr – yalnız estetik və bədii funksiyaya malik olmayıb, eyni zamanda kollektiv şüurun formalaşmasında və nəsillərarası ötürülmədə mühüm rol oynayır. Bu nümunələr vasitəsilə xalqın dünyagörüşü, etik normaları və sosial münasibətləri sistemli şəkildə ifadə olunur.

Türk epik folklorunda ortaq motivlərin mövcudluğu onların vahid etno-mədəni köklərdən qaynaqlandığını göstərir. Bu motivlər sırasında qəhrəmanlıq, igidlik, vətənə sədaqət, ailə dəyərlərinə bağlılıq, ata kultu və qonaqpərvərlik xüsusi yer tutur. Dastanlarda qəhrəmanların seçilmişliyi, onların fövqəltəbii qüvvələrlə əlaqəsi və taleyüklü missiyaları mifoloji düşüncənin izlərini əks etdirir. Nağıl və rəvayətlərdə isə bu motivlər simvolik obrazlar, möcüzəvi hadisələr və arxetipik süjetlər vasitəsilə təqdim olunur.

Epik ənənədə geniş yayılmış alp obrazı türk mifoloji düşüncəsində ideal insan modelini təcəssüm etdirir. Bu obraz fiziki güc, mənəvi paklıq və kollektivə sədaqət kimi keyfiyyətləri özündə birləşdirir. "Kitabi-Dədə Qorqud ", "Manas" və "Alpamış" kimi dastanlarda bu xüsusiyyətlər açıq şəkildə müşahidə olunur və müxtəlif türk xalqlarının ortaq mənəvi kodlarını üzə çıxarır.

Eyni zamanda, türk folklorunda müşahidə olunan motivlər struktur baxımından da oxşarlıq nümayiş etdirir. Süjet xəttinin quruluşu, qəhrəmanın inkişaf mərhələləri və mifoloji elementlərin funksiyası bu folklor nümunələrinin sistemli xarakter daşıdığını göstərir. Bu isə folklorun yalnız təsadüfi yaradıcılıq məhsulu deyil, müəyyən qanunauyğunluqlara əsaslanan mədəni sistem olduğunu sübut edir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, türk xalqlarının folkloru ortaq mədəni və mənəvi dəyərlərin qorunması və ötürülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Folklor nümunələrində əks olunan mifoloji motivlər və struktur xüsusiyyətlər türk xalqlarının ortaq kimliyinin formalaşmasında əsas rol oynayır. Bu baxımdan folklor yalnız keçmişin mirası deyil, həm də müasir milli şüurun və mədəni identikliyin formalaşmasında aktiv iştirak edən dinamik bir sistemdir.

Açar sözlər: türk xalqları, folklor, ortaq motivlər, mifologiya, mədəni kimlik, epik ənənə.

SEMANTICS AND FUNCTION OF COMMON MOTIVES IN TURKISH EPIC TRADITION

The folklore of the Turkic peoples is one of the most important sources reflecting their common historical memory, cultural identity and system of spiritual values. Folklore examples – epics, fairy tales, legends, epic-lyric works and genealogical traditions – have not only an aesthetic and artistic function, but also play an important role in the formation of collective consciousness and intergenerational transmission. Through these examples, the worldview, ethical norms and social relations of the people are systematically expressed.

The presence of common motifs in Turkic folklore indicates that they originate from common ethno-cultural roots. Among these motifs, heroism, courage, loyalty to the homeland, adherence to family values, father cult and hospitality occupy a special place. In epics, the chosenness of heroes, their connection with supernatural forces and fateful missions reflect traces of mythological thought. In fairy tales and legends, these motifs are presented through symbolic images, miraculous events and archetypal plots.

The image of the alp (brave), widespread in the epic tradition, embodies the ideal human model in Turkish mythological thought. This image combines such qualities as physical strength, spiritual purity and loyalty to the collective. These features are clearly observed in epics such as "The Book of Dede Gorgud", "Manas" and "Alpamish" and reveal the common moral codes of various Turkic peoples.

At the same time, the motifs observed in Turkish folklore also demonstrate structural similarity. The structure of the plot line, the stages of the hero's development and the function of mythological elements indicate that these folklore examples have a systematic character. This proves that folklore is not just a random creative product, but a cultural system based on certain regularities.

In conclusion, it can be noted that the folklore of the Turkic peoples is of great importance in terms of preserving and transmitting common cultural and moral values. The mythological motifs and structural features reflected in folklore examples play a key role in the formation of the common identity of the Turkic peoples. From this perspective, folklore is not only a legacy of the past, but also a dynamic system that actively participates in the formation of modern national consciousness and cultural identity.

Key words: Turkic peoples, folklore, common motifs, mythology, cultural identity, epic tradition.

ХАМСА ҲОДИСАСИ НИЗОМИЙ ВА НАВОИЙ ТАЛҚИНИДА

Ғулом Бобожонов
Филология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент
Янги аср университети
https://ORCID.org/0000-0001-6527-9784
gbobojonov34@gmail.com
Ўзбекистон/Тошкент

Хамса Шарқ мумтоз адабиётида XII асрда пайдо бўлиб, жаҳон поэтик тафаккурининг юксак намунаси сифатида тан олинган. Унинг юзага келиши ва жанр сифатида шаклланишида туркий алломаларнинг ҳиссаси катта. Хамса илк бор Низомий Ганжавий ижодида вужудга келган бўлиб, у хамса жанрининг асосчиси сифатида эътироф этилади. Гарчи “Панж ганж” муаллиф вафотидан кейин яхлит ҳолга келтирилган бўлса-да, аксарият олимлар уни бир бутун асар сифатида баҳолашади.

Низомийдан кейинги даврларда ҳам у илк хамсанавис сифатида тан олинган. Амир Хусрав Деҳлавий ва Алишер Навоий каби ижодкорлар унинг анъаналарини давом эттирган. Низомий хамса жанри учун муҳим назарий асосларни белгилаб берган. Жумладан, хамса беш достондан иборат бўлиши, ҳар бири маснавий шаклида ёзилиши, муайян мавзуларни қамраб олиши ва асар марказида комил инсон ғояси туриши шартлиги таъкидланган.

Бу мезонлар кейинги хамсаларда ҳам сақланган ва жанрнинг асосий хусусиятларига айланган. Шу боис Низомий Ганжавийни хамсанависликнинг асосчиси сифатида тан олиш илмий жиҳатдан тўғри ҳисобланади.

Хамса жанри Низомийдан кейин ҳам ривожланди. Айниқса, Алишер Навоий бу соҳада катта ютуқларга эришди. У Низомий анъаналарини давом эттириб, яна бир муҳим янгилик киритди – хамсани илк бор туркий тилда яратди. Бу эса жанр тараққиётида муҳим босқич бўлди. Навоий, шунингдек, асар қаҳрамонларини миллий руҳга мослаштиришга катта эътибор қаратди.

Навоий Низомийни устоз сифатида юксак эҳтиром билан ёд этган ва ўзини унинг шогирди деб билган. У устоз анъаналарини давом эттириб, уларни янада ривожлантиришга ҳаракат қилган. Низомий ва Навоий қарашларини ўрганиш хамса жанрини чуқур англашда муҳим аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: хамса, Низомий Ганжавий, Алишер Навоий, мумтоз адабиёт, маснавий, комил инсон, адабий анъана.

Khamsa emerged in the 12th century as one of the highest achievements of Eastern classical literature and a remarkable manifestation of world poetic thought. Its formation and development as a genre were significantly influenced by Turkic scholars. The Khamsa tradition was first established by Nizami Ganjavi, who is widely

recognized as the founder of the genre. Although his work "Panj Ganj" was compiled as a unified collection after his death, the majority of scholars consider it an integral and conceptually coherent masterpiece.

In subsequent centuries, Nizami continued to be acknowledged as the first Khamsa writer. Prominent figures such as Amir Khusraw Dehlavi, Abdurrahman Jami, and Alisher Navoi followed and developed his literary tradition. Nizami also laid down the fundamental theoretical principles of the Khamsa genre. These include the requirement that a Khamsa must consist of five interconnected narrative poems, each written in the masnavi form, addressing specific themes, and centered on the concept of the "perfect human being."

These criteria have been preserved in later Khamsas and have become defining features of the genre. Therefore, recognizing Nizami Ganjavi as the founder of Khamsanavisi is both historically and academically justified.

The development of the Khamsa genre continued after Nizami, reaching a new stage with Alisher Navoi in the 15th century. Navoi not only followed Nizami's traditions but also introduced a significant innovation by composing his Khamsa in the Turkic language, marking an important milestone in the genre's evolution. Furthermore, he adapted the characters to reflect national identity, replacing Khusraw Parviz with the Turkic figure Farhad.

Navoi held Nizami in the highest esteem, regarding him as a spiritual master and consistently expressing deep respect for his legacy. Considering himself a devoted disciple, Navoi remained faithful to his teacher's traditions while striving to elevate them further. A comparative study of the theoretical views of Nizami and Navoi provides valuable insights into the deeper understanding of the Khamsa genre.

Key words: Khamsa, Nizami Ganjavi, Alisher Navoi, classical literature, masnavi, perfect human, literary tradition.

CƏNUBİ AZƏRBAYCANDA ANA DİLİ UĞRUNDA MÜBARİZƏ VƏ ONUN ƏDƏBİYYATDA ƏKSİ

Türkan Məcidova
doktorant
ADPU-nun Şəki filialı
https://ORCID.org/0000-0002-9384-969X
macidova.turkan@mail.ru
Azərbaycan/Şəki

XX əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan xalqı həm Şimali, həm də Cənubi coğrafiyada fərqli siyasi rejimlərin təzyiqləri altında yaşamışdır. Şimali Azərbaycanda bolşevik hakimiyyəti, Cənubi Azərbaycanda isə şahlıq rejimi müstəmləkəçilik siyasəti yürüdərək xalqın milli kimliyinə, xüsusilə də ana dilinə qarşı müxtəlif formalarda basqılar tətbiq etmişdir. Hər iki bölgədə vəziyyət fərqli görünsə də, mahiyyət etibarilə eyni idi: milli dəyərlərin zəiflədilməsi və assimilyasiya siyasəti.

Cənubi Azərbaycanda ana dili – Azərbaycan türkcəsi uzun illər qadağalara məruz qalmış, bu dildə təhsil, mətbuat və mədəni fəaliyyət ciddi şəkildə məhdudlaşdırılmışdır. Şimali Azərbaycanda isə formal olaraq ana dilində təhsil və elmi institutlar mövcud olsa da, sovet rejiminin repressiyaları nəticəsində milli ziyalıların böyük bir hissəsi məhv edilmişdir. Bu baxımdan ana dili uğrunda mübarizə xüsusilə Cənubi Azərbaycanda XX əsr boyunca milli mübarizənin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Tarixi baxımdan Azərbaycan dili XIII əsrdən etibarən yazılı ədəbiyyatda geniş istifadə olunmuş, xüsusilə Səfəvilər dövründə dövlət dili səviyyəsinə yüksəlmişdir. Lakin sonrakı dövrlərdə, xüsusilə Qacarlar və daha sonra Pəhləvilər hakimiyyəti zamanı fars dili üstün mövqeyə gətirilmiş, "bir millət, bir dil" siyasəti çərçivəsində qeyri-fars dillərə, o cümlədən Azərbaycan türkcəsinə qarşı sistemli təzyiqlər həyata keçirilmişdir.

Bu şəraitdə Azərbaycan ziyalıları və şairləri ana dilinin qorunması və inkişafı uğrunda mübarizədə mühüm rol oynamışlar. Onların əsərlərində dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli kimliyin, tarixin və mədəniyyətin daşıyıcısı kimi təqdim olunur. Şəhriyar, Səhənd, Həbib Sahir və digər sənətkarların yaradıcılığında ana dilinə sevgi, vətənpərvərlik və azadlıq ideyaları əsas yer tutur.

Nəticə etibarilə, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı ana dili uğrunda mübarizənin bədii ifadəsi kimi çıxış edir. Bu poeziya milli ruhun, xalq yaddaşının və mədəni davamlılığın qorunmasında əvəzsiz rol oynamışdır. Ana dilinə bağlılıq isə bu ədəbiyyatın əsas ideya xətti kimi bu gün də aktuallığını qorumaqdadır.

Açar sözlər: ana dili, Cənubi Azərbaycan, milli kimlik, dil siyasəti, poeziyada mübarizə.

THE STRUGGLE FOR THE MOTHER TONGUE IN SOUTHERN AZERBAIJAN AND ITS REFLECTION IN LITERATURE

Since the beginning of the 20th century, the Azerbaijani people have lived under the pressure of different political regimes in both Northern and Southern Azerbaijan. In the North, the Bolshevik regime, and in the South, the monarchical system pursued colonial policies, imposing restrictions on national identity, particularly on the native language. Although the conditions in these two regions appeared different, their essence was similar: the weakening of national values and the implementation of assimilation policies.

In Southern Azerbaijan, the native language - Azerbaijani Turkish - was subjected to long-term prohibitions. Education, press, and cultural activities in this language were severely restricted. In contrast, although native-language education and academic institutions formally existed in Northern Azerbaijan, the Soviet regime repressed and eliminated a significant portion of the national intelligentsia. Therefore, the struggle for the mother tongue became one of the central directions of national resistance, especially in Southern Azerbaijan throughout the 20th century.

Historically, the Azerbaijani language had been widely used in written literature since the 13th century and reached its peak during the Safavid period, when it functioned as a state language. However, in later periods - particularly under the Qajar and Pahlavi dynasties - Persian was promoted as the dominant language. Within the framework of the "one nation, one language" policy, systematic pressure was exerted on non-Persian languages, including Azerbaijani Turkish.

Under these circumstances, Azerbaijani intellectuals and poets played a crucial role in preserving and promoting the native language. In their works, language was not merely a means of communication but also a carrier of national identity, history, and culture. The творчество of poets such as Shahriyar, Sahir, and others prominently reflects themes of linguistic devotion, patriotism, and freedom.

In conclusion, the literature of Southern Azerbaijan serves as an artistic expression of the struggle for the mother tongue. This poetry has played an essential role in preserving national spirit, collective memory, and cultural continuity, while the devotion to the native language remains a central and aktyal theme to this day.

Key words: mother tongue, Southern Azerbaijan, national identity, language policy, struggle in poetry.

AZERBAYCAN EDEBİYAT OKULU'NUN ÖZBEKİSTAN ŞİİRİNDE YORUMLANMASI: MUHY VE FIZULI GELENEKLERİ

Akhadjon Muhammadiev
filoloji doktoru, profesör
Şahrisabz Devlet Pedagoji Enstitüsü
https://ORCID.org/0009-0004-8269-9034
axadjonmuhammadiyev@gmail.com
Özbekistan/Şahrisabz

Büyük Azerbaycanlı düşünür ve şair Muhammed Fuzuli'nin Özbek edebiyat ortamı üzerindeki etkisini, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Kokand edebiyat okulunun önde gelen şairlerinden Muhyi Hokandi'nin mirasına odaklanarak inceliyor. Yazar, *nazira* (şiirsel yanıt), *takhmis* (beş dizelik şiir) ve *tatabbu* (edebi taklit) gibi türler aracılığıyla Azerbaycan edebiyat geleneklerinin Özbek şiirinde sürekliliğini vurguluyor. İki ulusun edebiyatları arasındaki ortak noktalar, dilsel yakınlık ve sanatsal üslup benzerlikleri de dahil olmak üzere karşılaştırmalı bir analizle ele alınıyor. Özbek edebiyatı tarihinde, özellikle Muhammed Fuzuli'nin eserleriyle öne çıkan Azerbaycan edebiyat ekolü, 17. yüzyıldan beri önemli bir yer tutmaktadır. Tokhtasin Jalolov'un belirttiği gibi, hiçbir şair Özbek klasik şiiri üzerinde Fuzuli kadar güçlü bir etkiye sahip olmamıştır. Bunun başlıca nedenleri, Azerbaycan Türkçesinin Özbek diline yakınlığı, Fuzuli'nin sanatsal yeteneği ve eserlerindeki yüksek lirikliktir.

Kokand edebiyat çevresinin önde gelen temsilcilerinden Muhyi Hokundi de bu geleneğin değerli bir devamcısı olmuş ve eserlerinde Azerbaycanlı şairin üslubunu geniş ölçüde kullanmıştır. Muhyi, Fuzuli'nin "Aylar orzu" ve "Ala olur" gibi kafiyeli sözlerle dolu ünlü gazellerine takhmis ve nazır ekleyerek, sadece biçim değil, Azerbaycan ezgilerini de eserine katmıştır. Örneğin, Muhyi'nin gazellerinde Fuzuli'ye özgü tajahul-arif ve tashbeh sanatları baskındır. Ancak Muhyi bu geleneği zenginleştirerek Azerbaycanlı şairin romantik içeriğini sosyal ve süslü amaçlara yönlendirmiştir. Fuzuli'nin gazelinde sevgilinin eteğini tutmak sevgilinin sadakati olarak tanımlanırken, Muhyi bu imgeyi "dünyanın eteğini tutmamak", yani şehvetten ve dünyevi kaygılardan uzak durmak fikrini desteklemek için kullanmıştır.

Muhyi, Fuzuli'nin vezin ve kafiyesini koruyarak tamamladığı gazellerinde iki dilin ortak olanaklarını sergilemiştir. Bu edebi etki taklit değil, Azerbaycan ve Özbek edebiyat bağlarının canlı bir ifadesidir ve Muhyi'nin eserleri aracılığıyla Fuzuli gelenekleri yeni bir ulusal renk ve içerikle zenginleştirilmiştir. Kısacası, Muhyi'nin şiiri, Azerbaycan edebiyat mirasının Özbek topraklarındaki eşsiz bir yorumu ve sanatsal devamıdır.

Anahtar kelimeler: Edebi Etki, Azerbaycan Edebiyat Okulu, Kokand Edebiyat Ortamı, Fuzuli, Muhyi, Nazira.

THE INTERPRETATION OF THE AZERBAIJANI LITERARY SCHOOL IN UZBEK POETRY: THE MUHY AND FUZULI TRADITIONS

This article examines the influence of the great Azerbaijani thinker and poet Muhammad Fuzuli on the Uzbek literary environment, with a particular focus on the legacy of Muhyi Hokandi, one of the leading poets of the Kokand literary school in the late 19th and early 20th centuries. The author emphasizes the continuity of Azerbaijani literary traditions in Uzbek poetry through genres such as nazira (poetic response), takhmis (a five-line poetic form), and tatabbu (literary imitation). The shared features between the literatures of the two nations are analyzed through a comparative approach, including linguistic proximity and similarities in artistic style. In the history of Uzbek literature, the Azerbaijani literary school, especially represented by the works of Muhammad Fuzuli, has held a significant place since the 17th century. As Tokhtasin Jalolov notes, no poet has exerted as strong an influence on classical Uzbek poetry as Fuzuli. The main reasons for this include the linguistic closeness between Azerbaijani Turkic and Uzbek, Fuzuli's exceptional artistic talent, and the high level of lyricism in his works.

Muhyi Hokandi, one of the prominent representatives of the Kokand literary circle, also became a valuable continuation of this tradition and extensively employed the style of the Azerbaijani poet in his own works. Muhyi added takhmis and nazira responses to Fuzuli's famous ghazals, such as "Aylar orzu" and "Ala olur," which are rich in rhymed expressions, thereby incorporating not only formal features but also Azerbaijani melodic qualities into his poetry. For instance, Muhyi's ghazals prominently feature rhetorical devices characteristic of Fuzuli, such as tajahul al-'arif and tashbih. However, Muhyi enriched this tradition by redirecting the romantic content of the Azerbaijani poet toward social and ornate purposes. In Fuzuli's ghazals, holding the hem of the beloved's garment symbolizes fidelity to love, whereas Muhyi reinterprets this image to promote the idea of "not holding onto the hem of the world," that is, detachment from sensual desires and worldly concerns. The ghazal tradition in Azerbaijani literature served as a major school of artistic development for Muhyi and his contemporaries (Furqat, Muqimiy). In his completed ghazals, Muhyi preserved Fuzuli's meter and rhyme, thereby demonstrating the shared expressive possibilities of both languages. This literary influence should not be understood as mere imitation; rather, it represents a living expression of the cultural and literary ties between Azerbaijani and Uzbek literature.

Through Muhyi's works, Fuzuli's tradition was enriched with a new national color and content. In conclusion, Muhyi's poetry constitutes a unique interpretation and artistic continuation of the Azerbaijani literary heritage in the Uzbek literary landscape.

Key words: Literary influence, Azerbaijani literary school, Kokand literary environment, Fuzuli, Muhyi, nazira.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA TOPONİMLƏRİN TARİXİ-COĞRAFİ VƏ ETNOQRAFİK TƏHLİLİ

Aynurə Əfəndiyeva
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0007-3276-1524
efendiyeva82@inbox.ru
Azərbaycan/ Sumqayıt

"Kitbi-Dədə Qorqud" dastanı türk xalqlarının, xüsusilə Azərbaycan xalqının qədim tarixini, mənəvi dünyasını və sosial-mədəni həyatını əks etdirən ən mühüm yazılı abidələrdən biridir. Bu dastan yalnız ədəbi əsər kimi deyil, eyni zamanda tarixi, coğrafi və etnoqrafik məlumatların zəngin mənbəyi kimi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dastanda əks olunan toponimlər – yəni yer-yurd adları xalqın qədim yaşayış arealını, təsərrüfat həyatını və etnik tərkibini öyrənmək baxımından olduqca qiymətlidir.

Dastanda qeyd olunan toponimlər geniş bir coğrafi ərazini əhatə edir. Bu ərazilər Dərbənddən başlayaraq Azərbaycan, Gürcüstan, eləcə də Anadolu torpaqlarına qədər uzanır. Bu geniş coğrafiya oğuz türklərinin tarixən məskunlaşdığı əraziləri əks etdirməklə yanaşı, onların siyasi və hərbi fəaliyyətinin miqyasını da göstərir. Dastanda Göyçə gölü, Ağrı dağı, Ərzurum, Diyarbəkr kimi toponimlərin çəkilməsi bu coğrafiyanın genişliyini və tarixi reallığını təsdiq edir.

Toponimlərin mühüm bir hissəsi Naxçıvan bölgəsi ilə bağlıdır. Bu region dastanda hadisələrin baş verdiyi əsas məkanlardan biri kimi çıxış edir. Xüsusilə Əlincə qalası, Dərəşam, Şərur, Sədərək kimi toponimlər həm tarixi mənbələrdə, həm də müasir coğrafiyada mövcudluğunu qoruyub saxlamışdır. Əlincə qalası kimi strateji əhəmiyyətli məkanların dastanda qeyd olunması həmin ərazilərin orta əsrlərdə mühüm müdafiə və siyasi mərkəzlər olduğunu sübut edir.

Dastanda yer alan toponimlər etnoqrafik baxımdan da böyük əhəmiyyət daşıyır. Bir çox yer adları oğuz tayfalarının, qəhrəmanlarının və tarixi şəxsiyyətlərinin adları ilə bağlıdır. Məsələn, Salur Qazanın adı ilə əlaqədar olaraq Qazançı, Qazan yurdu, Qazan dağı kimi toponimlər formalaşmışdır. Eyni zamanda Qaraca Çoban, Əyrək, Səyrək, Buğac kimi qəhrəmanların adları da müxtəlif coğrafi obyektlərin adlarında yaşamaqdadır. Bu hal göstərir ki, toponimlər yalnız coğrafi anlayış deyil, həm də xalqın yaddaşını, mifoloji düşüncəsini və sosial strukturunu əks etdirən mühüm elementlərdir.

Toponimlərin bir qismi isə tayfa və etnonimlərlə bağlıdır. Məsələn, Qaraçuq, Bayat, Büğdüz kimi adlar oğuz tayfalarının izlərini bu günə qədər yaşatmaqdadır. Bu tip toponimlər etnik mənsubiyyətin və tayfa quruluşunun öyrənilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onlar göstərir ki, qədim dövrlərdə müəyyən tayfalar konkret ərazilərdə məskunlaşmış və həmin ərazilər onların adı ilə adlandırılmışdır. Bu isə toponimiyanın etnogenez prosesinin öyrənilməsində mühüm rol oynadığını sübut edir.

Tarixi-coğrafi baxımdan maraqlı cəhətlərdən biri də bəzi toponimlərin bu gün də eyni və ya oxşar formada mövcud olmasıdır. Bu isə xalqın tarixi yaddaşının davamlılığını göstərir. Məsələn, Dərəşam, Qaraçuq, Böyükdüz kimi adlar əsrlər boyu dəyişmədən qorunub saxlanmışdır. Bu cür toponimlər "canlı tarix" rolunu oynayaraq keçmişlə bu gün arasında əlaqə yaradır.

Nəticə etibarilə, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında yer alan toponimlər yalnız coğrafi adlar deyil, həm də xalqın tarixi, etnik və mədəni yaddaşının daşıyıcılarıdır. Onların təhlili göstərir ki, dastan real tarixi-coğrafi mühitə əsaslanır və oğuz türklərinin geniş bir ərazidə yayılmasını əks etdirir. Toponimlər vasitəsilə qədim yaşayış məskənləri, tayfa strukturu, təsərrüfat həyatı və mədəni dəyərlər haqqında mühüm nəticələr əldə etmək mümkündür. Bu baxımdan, dastandakı toponimlərin öyrənilməsi Azərbaycan tarixinin və ümumilikdə türk dünyasının qədim dövrlərinin araşdırılmasında mühüm elmi əhəmiyyətə malikdir.

Açar sözlər: "Kitabi-Dədə Qorqud", toponimlər, oğuz tayfaları, etnik tərkib, tarixi-coğrafi mühit.

HISTORICAL-GEOGRAPHICAL AND ETHNOGRAPHIC ANALYSIS OF TOPONYMS IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

The "Book of Dede Korkut" is one of the most important written monuments reflecting the ancient history, spiritual world, and socio-cultural life of the Turkic peoples, especially the Azerbaijani people. This epic is of great significance not only as a literary work but also as a rich source of historical, geographical, and ethnographic information. The toponyms reflected in the epic – i.e., place names – are extremely valuable for studying the ancient habitation area, economic life, and ethnic composition of the people.

The toponyms mentioned in the epic cover a wide geographical area. These regions extend from Derbend to Azerbaijan, Georgia, and as far as the lands of Anatolia. This vast geography not only reflects the areas historically inhabited by the Oghuz Turks but also demonstrates the scale of their political and military activity. The mention of toponyms such as Lake Göyçe, Mount Ararat, Erzurum, and Diyarbakır in the epic confirms the breadth and historical reality of this geography.

A significant part of the toponyms is related to the Nakhchivan region. This region serves as one of the main settings where the events in the epic take place. In particular, toponyms such as Alinja Castle, Deresham, Sharur, and Sadarak have preserved their existence both in historical sources and in modern geography. The mention of strategically important places such as Alinja Castle in the epic proves that these areas were important defensive and political centers in the Middle Ages.

The toponyms found in the epic are also of great importance from an ethnographic perspective. Many place names are associated with the names of Oghuz

tribes, heroes, and historical figures. For example, toponyms such as Qazançı, Qazan yurdu (Qazan's homeland/encampment), and Mount Qazan were formed in connection with the name of Salur Qazan. At the same time, the names of heroes such as Garaja Choban, Ayrek, Seyrek, and Bugach continue to live on in the names of various geographical features. This situation shows that toponyms are not merely geographical concepts, but also important elements reflecting the people's memory, mythological thought, and social structure.

A part of the toponyms is also related to tribes and ethnonyms. For example, names such as Qarachuq, Bayat, and Bugduz preserve the traces of Oghuz tribes to this day. These types of toponyms are of particular importance for studying ethnic affiliation and tribal structure. They show that in ancient times, certain tribes settled in specific areas, and those areas were named after them. This proves that toponymy plays an important role in studying the process of ethnogenesis.

One of the interesting aspects from a historical-geographical perspective is that some toponyms still exist today in the same or similar form. This demonstrates the continuity of the people's historical memory. For example, names such as Deresham, Qarachuq, and Boyukduz have been preserved unchanged for centuries. Such toponyms play the role of 'living history', creating a connection between the past and the present.

In conclusion, the toponyms found in the “Book of Dede Korkut” are not merely geographical names, but also carriers of the people's historical, ethnic, and cultural memory. Their analysis shows that the epic is based on a real historical-geographical environment and reflects the spread of the Oghuz Turks over a wide area. Through toponyms, it is possible to reach important conclusions about ancient settlements, tribal structure, economic life, and cultural values. In this respect, the study of toponyms in the epic holds significant scientific importance for the investigation of Azerbaijan's history and, more broadly, the ancient periods of the Turkic world.

Key words: Book of Dede Korkut, toponyms, Oghuz tribes, ethnic composition, historical-geographical environment.

TO‘MARIS OBRAZINING TARIXIY VA BADIIY TALQINI: MIRKARIM OSIM QISSASI MISOLIDA

Fotima Achilova
7-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi oliy toifali tarix fani muallimi
O‘zbekiston/Shahrisabz

Mazkur tezisda miloddan avvalgi VI asrda yashagan massagetlar malikasi To‘maris obrazining tarixiy va badiiy talqini tahlil qilinadi. Tarixiy manbalarga ko‘ra, To‘maris Turon hududida yashagan massaget qabilalariga boshchilik qilgan yirik siyosiy va harbiy arbob sifatida tanilgan. Uning faoliyati haqidagi asosiy ma’lumotlar qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning “Tarix” asarida bayon etilgan. Ushbu manbaga ko‘ra, Ahamoniylar hukmdori Kir II miloddan avvalgi 530-yilda massagetlar yeriga bostirib kiradi va hal qiluvchi jangda halok bo‘ladi. Mirkarim Osimning “To‘maris” qissasida mazkur tarixiy voqealar badiiy talqin etilib, milliy ruhda qayta ishlangan.

Asarda To‘maris obrazi nafaqat hukmdor, balki dono siyosatchi va jasur sarkarda sifatida gavdalantiriladi. Uning mustaqillikni saqlash yo‘lidagi qat’iy pozitsiyasi va dushmanga nisbatan murosasizligi milliy g‘urur ifodasi sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, elchilar bilan muloqot sahnalari orqali uning diplomatik salohiyati ochib beriladi. Qissada badiiy vositalardan samarali foydalanilgan. Tabiat tasvirlari, dialoglar va dramatik voqealar rivoji asarning emotsional ta’sirchanligini oshiradi. Siparangiz obrazi orqali esa yosh avlodning jasorati va tajribasizligi qarama-qarshi qo‘yilib, umumiy g‘oyaviy mazmun boyitiladi.

Asarning asosiy g‘oyasi – erkinlik va mustaqillik uchun kurashdir. Muallif To‘maris obrazi orqali vatanparvarlik, milliy birlik va jasorat g‘oyalarini ilgari suradi. Tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima uyg‘unligi natijasida qahramon ideallashtirilgan holda tasvirlanadi. Xulosa qilib aytganda, “To‘maris” qissasi tarixiy voqealarni badiiy yoritish orqali milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim adabiy manbadi

Kalit so‘z: Mirkarim Osim, Turon, To‘maris, Sparangiz, masaget qabilasi, Kir II, dramatik voqealar, milliy birlik.

HISTORICAL AND ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IMAGE OF TOMYRIS: ON THE EXAMPLE OF MIRKARIM OSIM’S NARRATIVE

This thesis analyzes the historical and literary interpretation of the image of Queen Tomyris, the ruler of the Massagetae who lived in the 6th century BCE. According to historical sources, Tomyris is recognized as a prominent political and military leader who ruled over the Massagetae tribes inhabiting the region of Turan. The primary account of her activity is presented in the work *Histories* by the ancient Greek historian Herodotus. According to this source, Cyrus II, the ruler of the Achaemenid

Empire, invaded the land of the Massagetae in 530 BCE and was killed in a decisive battle.In Mirkarim Osim's novella *Tomyris*, these historical events are artistically reinterpreted and reimagined within a national framework.

In the work, the image of Tomyris is portrayed not only as a ruler but also as a wise politician and a courageous military commander. Her firm stance in preserving independence and her uncompromising attitude toward the enemy are interpreted as expressions of national pride. In particular, her diplomatic skills are revealed through scenes of dialogue with envoys.The novella effectively employs artistic devices. Descriptions of nature, dialogues, and the dramatic development of events enhance the emotional impact of the work. Through the character of Sparangiz, the courage and inexperience of the younger generation are contrasted, enriching the overall ideological content.

The central idea of the work is the struggle for freedom and independence. Through the image of Tomyris, the author promotes the ideas of patriotism, national unity, and bravery. As a result of the harmony between historical truth and artistic fiction, the protagonist is depicted in an idealized form.In conclusion, the novella *Tomyris* serves as an important literary source that contributes to the understanding of national identity and the strengthening of spiritual values through the artistic interpretation of historical events.

Key words: Mirkarim Osim, Turan, Tomyris, Sparangiz, Massagetae tribe, Cyrus II, dramatic events, national unity.

TÜRKDİLLİ DÖVLƏTLƏRİN ƏDƏBİYYATLARININ QARŞILIQLI TƏRCÜMƏSİ

Aytən Baxşəliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-5546-6148
mammadli.aytan@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türkdilli dövlətlərin (Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan) ədəbiyyatının qarşılıqlı tərcüməsi mədəni inteqrasiya və ortaq köklərin təbliği baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. TÜRKSOY təşkilatı və dövlət proqramları vasitəsilə klassik və müasir əsərlər bir-birinin dilinə tərcümə olunaraq ümumi ədəbi mühit formalaşdırılır. Türk xalqlarını bir-birinin ədəbiyyatı, tarixi və mədəniyyəti ilə tanış etmək, ədəbi əlaqələri gücləndirmək məqsədi daşıyır. Tərcümə edilmiş əsərlər siyahısında klassik dastanlar, müasir poeziya və nəsrlə yanaşı, ədəbi tənqid nümunələri də geniş yer tutur. TÜRKSOY-un Türk dünyasının tanınmış simaları layihəsi və dövlət kitabxanalarının birgə layihələri fəal tərcümə fəaliyyəti həyata keçirir. Bu tərcümələr türkdilli xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələri, elmi və ədəbi mübadiləni inkişaf etdirir. Türkdilli dövlətlərin ədəbiyyatının qarşılıqlı əlaqə prosesi ortaq dil, tarix və mədəni köklərə əsaslanır. 1990-cı illərdən bu əlaqlər yeni mərhələyə qədəm qoymuş, TÜRKSOY kimi qurumlar vasitəsilə pantürk ədəbi inteqrasiyası, qarşılıqlı təsir yenidən canlanmışdır.

Türk xalqlarının ədəbiyyatı ortaq dastanlar, epic ənənələr və qədim yazılı abidələr üzərində qurulmuşdur. SSRİ-nin dağılmasından sonra müstəqil türk dövlətləri öz mədəni və siyasi tarixlərini yenidən öyrənmiş, ədəbi-mədəni əlaqələri gücləndirmişlər. TÜRKSOY türk dövlətləri arasında mədəni və ədəbi əlaqələrin inkişafına və ortaq dəyərlərin təbliğinə böyük töhfə verir. 1990-cı illərdən başlayaraq türk dünyasında, o cümlədən Azərbaycanda qarşılıqlı tərcümələr, ortaq ədəbi konfranslar, əsərlərin tədqiqi intensivləşib. Bu qarşılıqlı əlaqələr pantürk ədəbiyyatının dünya miqyasında tanınmasını və ortaq türk dünyası şüurunun formalaşmasını təmin etmiş olur.

Açar sözlər: Türkdilli dövlətlər, ədəbiyyat, tərcümə, mədəni inteqrasiya, ədəbi mühit.

MUTUAL TRANSLATİON OF LİTERATURES OF TURKİC -SPEAKİNG STATES

Mutual translation of literature of Turkic-speaking states (Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan) is of strategic importance in terms of cultural integration and promotion of common roots. Through the TURKSOY organization and state programs, classical and modern works are translated into each other's languages, forming a common literary environment. It aims to familiarize Turkic

peoples with each other's literature, history and culture, and to strengthen literary ties. The list of translated works includes classical epics, modern poetry and prose, as well as examples of literary criticism. The TURKSOY project of famous figures of the Turkic world and joint projects of state libraries carry out active translation activities. These translations develop mutual relations, scientific and literary exchange between Turkic-speaking peoples. The process of mutual interaction of the literature of Turkic-speaking states is based on common language, history and cultural roots. Since the 1990s, these relations have entered a new stage, and pan-Turkic literary integration and mutual influence have been revived through institutions such as TURKSOY.

Turkic peoples' literature is built on common epics, epic traditions and ancient written monuments. After the collapse of the USSR, independent Turkic states re-studied their cultural and political history and strengthened literary and cultural ties. TURKSOY makes a great contribution to the development of cultural and literary ties between Turkic states and the promotion of common values. Since the 1990s, mutual translations, joint literary conferences, and research of works have intensified in the Turkic world, including Azerbaijan. These mutual ties ensure the worldwide recognition of pan-Turkic literature and the formation of a common Turkic world consciousness.

Key words: Turkic-speaking states, literature, translation, cultural integration, literary environment

“LISONU-T-TAYR” DOSTONIDA DENGIZ OBRAZI

Odiljon Avaznazarov
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Qarshi davlat universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-2883-5857
odiljon.avaznazarov@gmail.com
O‘zbekiston/Qarshi

“Faqr-u fano vodiysi”ga doir talqinlar mumtoz tasavvuf poetikasining eng yuqori qatlamiga mansub bo‘lib, unda Navoiy fanoni ruhiy yuksalish jarayonining zarur mezoni sifatida badiiylashtiradi. Fano mavjudlikning mohiyatini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda borliq masalasi “borliq – yo‘qlik” qarama-qarshiligida emas, “Zot (Mutlaq Borliq) – tajalliy (namud)” munosabatida talqin qilinadi. Navoiy dunyo kasratini inkor etmaydi, ularni Haqning tajalliylari sifatida talqin qiladi. Shu bois “Faqr-u fano” nafs va nisbatlar tizimidan xalos bo‘lish, ya’ni solikning o‘zini mustaqil borliq egasi sifatida anglashidan voz kechishi (bunga *salbu-l-vujud* deyiladi – *O.A.*), barcha fe’l va sifatlarni Haq taologa nisbat berishi sifatida ko‘rinadi. Navoiy o‘zining bu xususdagi nazariy-irfoniy qarashlarini dengiz va uning mavjlari ramzlari orqali badiiylashtiradi:

Bahrning ko‘loki tutqon chog‘da avj,
Kim ayon aylar tuman ming naqsh mavj.

Baytda Mutlaq Borliq dengizga, olamdagi rang-baranglik, shakllar va naqshlar esa mavjga qiyoslanmoqda. Bu ramz *fano fi-l-vujud* konsepsiyasiga mos keladi: to‘lqin – o‘tkinchi va qisqa umrli, dengiz esa – sobit va boqiy. Fano fi-l-vujud, ya’ni vujudiy fano tasavvufda borliqlarning yo‘q deb bilinishi, bor bo‘lib ko‘ringan narsalarning haqiqiy va mutlaq borliq bo‘lgan Allohning tajalliylari hisoblanishi, mosivoning haqiqiy bir borliqqa ega bo‘lishining vahm va xayol deb hisoblanishini anglatadi. Bu holga yetganlar “lo mavjudo illalloh”, deydilar. Muallif bu ramz orqali olamnining nisbiy va namudiy tabiatini ko‘rsatadi. Ya’ni unga ko‘ra, olamdagi mavjudotlar mustaqil vujudga ega emas, balki Haqning tajalliysidir. “Naqsh”, “rang”, “shakl” obrazlari kasratning jozibasi ortida yashiringan foniylikni ochib beradi:

Barchasining naqshi keldi oriyat,
Foniy-u onda baqodin yo‘q sifat.

Boqiylikka erishish sharti foniyi mutlaq bo‘lish, ya’ni barcha nisbatlarni Haq foydasiga bekor qilishdir. Bahr va mavj timsollari zohirda peyzaj sifatida namoyon bo‘lsa, botiniy qatlamda Zot va tajalliy o‘rtasidagi munosabatni ifodalaydi. “Mavjda vujud yo‘q” degan hukm poetik inkor shaklida beriladi, biroq u borliqni mutlaq rad etmaydi. Aksincha, vujud mavjga emas, dengizga nisbat beriladi.

Alisher Navoiy dostonlarida *fil, dehqon, naqqosh, soqiy* kabi o‘nlab timsollar ham Haq taoloning ismlaridan kinoya bo‘lib keladi. Ularning batafsil izohi maxsus tadqiqotni talab qilgani uchun ushbu masalani shu o‘rinda to‘xtatamiz.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, "Lisonu-t-tayr", tasavvuf, Haq taolo, timsol, dengiz.

THE IMAGE OF THE SEA IN THE EPIC LISONU-T-TAYR

Interpretations related to the "Valley of Poverty and Annihilation (Faqr-u Fanā)" belong to the highest stratum of classical Sufi poetics, wherein Alisher Navoi artistically represents *fanā* as an essential criterion in the process of spiritual ascent. *Fanā* is directed toward discerning the essence of existence, in which the question of being is not construed within the opposition of "existence – non-existence," but rather within the relationship of "the Essence (the Absolute Being) – manifestation (*tajallī*)." Navoi does not deny the multiplicity of the world; instead, he interprets it as the manifestations of the Divine Truth. Therefore, "Faqr-u Fanā" appears as liberation from the system of the self (*nafs*) and relational attachments, that is, as the seeker's (*sālik's*) renunciation of perceiving himself as an independent possessor of existence (a concept referred to as *salb al-wujūd* – O.A.), and as the attribution of all actions and attributes to Allah the Almighty. Navoi artistically embodies his theoretical and mystical views on this matter through the symbols of the sea and its waves:

Bahrning ko'loki tutqon chog'da avj,
Kim ayon aylar tuman ming naqsh mavj.

In the couplet, Absolute Being is likened to the sea, while the diversity, forms, and patterns of the world are compared to waves. This symbolism corresponds to the concept of *fanāʾ fī al-wujūd*: the wave is transient and short-lived, whereas the sea is constant and eternal. *Fanāʾ fī al-wujūd*, that is, ontological annihilation, in Sufi thought signifies the perception of created existents as non-existent in themselves; the recognition that things which appear to exist are in fact manifestations (*tajalliyāt*) of Allah—the True and Absolute Being; and the understanding that the attribution of real, independent existence to all that is other than Him (*mā siwā*) is but illusion and imagination. Those who attain this state proclaim: *lā mawjūda illā Allāh* ("There is no existent but Allah"). Through this symbol, the author reveals the relative and phenomenal nature of the world. That is, according to him, the beings of the world do not possess independent existence; rather, they are manifestations of the Divine Truth. The images of "pattern," "color," and "form" uncover the transience concealed behind the allure of multiplicity:

Barchasining naqshi keldi oriyat,
Foniy-u onda baqodin yo'q sifat..

The condition for attaining subsistence in eternity (*baqāʾ*) is to become absolutely annihilated (*fanāʾ-yi muṭlaq*), that is, to nullify all relational attributions in favor of the Divine Truth. Although the symbols of the sea and the wave outwardly appear as elements of landscape, on the inner level they express the relationship between the Divine Essence and manifestation (*tajallī*). The assertion that "the wave has no

existence” is presented in the form of a poetic negation; yet this does not constitute an absolute denial of being. On the contrary, existence is attributed not to the wave, but to the sea.

In Alisher Navoi’s epics, dozens of symbols such as the elephant, the peasant, the painter, and the cupbearer likewise function as allusions to the names of Allah the Almighty. Since their detailed interpretation requires a separate specialized study, we shall conclude the discussion of this issue at this point.

Key words: Alisher Navoi, Lisonu-t-tayr, Sufism, Allah, symbol, sea.

TÜRKOLOJİ TƏDQİQATLAR KONTEKSİNDƏ ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏNİN İDEYALARI

Könül Aydın
doktorant
Mingəçevir Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000 0002 1777 5799
Konul-aydin@mail.ru
Azərbaycan/Mingəçevir

Ötən əsrin əvvəllərində türk məfkurəsində, dünyagörüşündə təzələnmənin, təmizlənmənin, soyuna və özünə qayıdışın təntənəsini görə bilirik. Müasir düşüncənin, ədəbi mühitə yeni yanaşmanın formalaşmağa başladığı bir dövrdə tanınmış ziyalılardan biri olan Əli bəy Hüseynzadə türk xalqlarının milli və mədəni inkişafı ilə bağlı irəli sürdüyü ideyalarla bu intellektual mühitin formalaşmasına təsir göstərmişdir. "Babamın arkadaşları" isimli əsərində dəyərli ziyalımız Əhməd bəy Ağaoğlunun oğlu Səməd Ağaoğlu Əli bəyin həddən artıq təvazökarlığını nəzərdə tutaraq onu " pərdə arxasındakı adam" kimi xarakterizə edir.

I Türkoloji Qurultayda Əli bəy Hüseynzadə "Qərbin iki dastanında türk" adlı çox mötəbər bir məruzə ilə çıxış etmişdir. Sonralar bu məruzə ayrıca kitab şəklində də nəşr olundu. Məruzədə italyan şairi Torkvato Tassonun "Qurtarılmış Qüds" və Portegiz şairi Kameonsun "Luziada" poemalarından bəhs edir. İslam dininə, həmçinin türklərə münasibət hər iki şairin adı çəkilən əsərlərinin mövzusu olub. Buradakı münasibəti tutuşduraraq müqayisə edən Əli bəy Hüseynzadə deyir: "Kameons Portəgizin, Romanı və ümimiyyətlə, Qərbin tarixinə olduqca vaqif olduğu halda sevmədiyi ərəbin, islamın tarixindən, tarixi-mədəniyyətindən həmən-həmən bixəbərdir. Bu xüsusda cəhaləti bariz bir şəkildə gözə çarpar".

Qeydləri oxuduqca yazarın olduqca geniş, hərtərəfli biliyinə heyran qalmamaq mümkün deyil. Osmanlı türkcəsində yazıb yaratsa da, Azərbaycan dilinin incəliklərinə vaqif idi bu ərəb, fars, rus, fransız, alman, ingilis dillərini mükəmməl bilən filosof. Türkoloji qurultayda Əli bəylə birgə iştirak edən Fuad Köprülü yazırdı: "Yalnız rus və Qərb ədəbiyyatını deyil, İran və osmanlı ədəbiyyatını da çox mükəmməl bilən Əli bəy Hüseynzadə 1906-1907-ci illərdə nəşr etdiyi "Füyuzat" məcmuəsi ilə Azəri ədəbiyyatının təkamül tarixində çox dərin iz buraxmışdır". Əli bəy birmənalı şəkildə sadə, aydın xalq dilində yazmağın zəruri olduğunu bilirdi. 1926-ci ildə, martın ayının beşində Bakıda "Ədəbiyyat cəmiyyəti"nin böyük coşqu ilə keçirilən yığıncağında Əli bəyin dediyi sözlər onun mövqeyini açıq-aşkar bildirir: "Bir gün soqaqda bir çoçuq gördüm, Topla oynayırdı, topu yuxarı atdıqca, top geri dönüb aşağı düşürdü. Fəqət topu əvvəla yerə vurduqca top əqəbində yüksəlirdi... Ədəbiyyat da boylədir. Xalqa enmədikcə yüksəlməz. Əvvəla xalqa, köylüyə, əmələyə vəlhasil böyük kütləyə qədər enməli, sonra bunlarla bərabər yuksəlməgə çalışmalıdır". XX əsrin əvvəlində türk

millətinə mənşəyini bildirən ilk alim Əli bəy Hüseynzadə idi. "Ey türk, istər karıx, istər darıx. Səndən əl çəkən deyiləm.; Biz ki türk oğlu türkük, biz ki millətlərin ən qədimi və ulusuyuq -deyərək təqdir edirdi türklüyü mütəfəkkir ədib, türkçülüyün atası.

Açar sözlər: türkoloji qurultay, türkoloji tədqiqatlar, milli ideologiya.

ALI BEY HUSEYNZADE'S IDEAS IN THE CONTEXT OF TURCOLOGY RESEARCH

At the beginning of the last century, we can see the triumph of renewal, purification, and return to one's lineage and self in Turkish ideology and worldview. At a time when modern thought and a new approach to the literary environment were beginning to take shape, Ali bey Huseynzade, one of the well-known intellectuals, influenced the formation of this intellectual environment with the ideas he put forward regarding the national and cultural development of the Turkic peoples. In his work titled "My Grandfather's Friends", Samad Aghaoglu, the son of our valuable intellectual Ahmed bey Aghaoglu, characterizes Ali bey as "the man behind the curtain", referring to his excessive modesty.

Ali bey Huseynzade delivered a very authoritative report titled "The Turk in Two Epics of the West" at the 1st Turkological Congress. Later, this report was also published in the form of a separate book. The report discusses the poems "The Saved Jerusalem" by the Italian poet Torquato Tasso and "Luziada" by the Portuguese poet Kameons. The attitude towards Islam, as well as towards the Turks, was the subject of the works mentioned by both poets. Comparing and contrasting the attitude here, Ali bey Huseynzade says: "Cameons is quite knowledgeable about the history of the Portuguese, Rome and the West in general, but he is completely unaware of the history and history-culture of the Arabs, Islam, which he dislikes. His ignorance in this regard is clearly visible".

As one reads the notes, it is impossible not to be amazed at the author's extremely broad and comprehensive knowledge. Although he wrote and created in Ottoman Turkish, this philosopher, who knew Arabic, Persian, Russian, French, German and English perfectly, was familiar with the subtleties of the Azerbaijani language. Fuad Köprülü, who participated with Ali Bey in the Turkological Congress, wrote: "Ali Bey Huseynzade, who knew not only Russian and Western literature, but also Iranian and Ottoman literature very well, left a very deep mark on the evolutionary history of Azeri literature with the collection "Füyuzat" published in 1906-1907". Ali Bey knew the necessity of writing in a simple, clear, and unambiguous vernacular. On March 5, 1926, at a meeting of the "Literary Society" held with great enthusiasm in Baku, Ali Bey's words clearly express his position: "One day, I saw a child in the street. He was playing with a ball. As he threw the ball up, it bounced back and fell down. However, as he hit the ball first, it rose up... Literature is like that. It will not rise until it reaches the people. First, it must reach the people, the peasants, the masses, and then it must strive to rise

along with them". At the beginning of the 20th century, the first scholar to reveal the origins of the Turkish nation was Ali Bey Huseynzade. "O Turk, whether old or thin. I will not give up on you.; We, the sons of Turks, are Turks, we are the oldest and most ancient of nations", said the thinker, writer, father of Turkism, praising Turkism.

Key words: Turkological congress, Turkological research, national ideology

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS IN MODERN UZBEK PROSE: THE STORIES OF KHAYRIDDIN SULTON IN THE CONTEXT OF TURKIC LITERATURE

Gulkhumor Askarova
master's student
National University of Uzbekistan
asqarovagulxumor10@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

This paper is devoted to the study of psychological analysis and the artistic representation of human inner experiences in the stories of Khayriddin Sulton, a prominent representative of modern Uzbek literature, within the context of Turkic literature. The research focuses on the stories "So Sweet You Are, Bitter Life" (dedicated to the Alai Queen Qurbonjon Dodkhoh) and "The Water of the Ra'no Flower" (devoted to Abdulla Qodiriy) as the main objects of analysis. Through these works, the study examines the artistic mechanisms of representing historical figures' psychology, internal monologue, symbolic imagery, and emotional experiences. The analysis reveals that the author successfully employs psychological techniques not only to explore the inner world of individual characters, but also to reflect the inner conflicts shaped by historical context and social environment. In particular, internal monologues and dialogues function as essential artistic tools in expressing the psychological struggles, moral choices, and emotional depth of historical figures.

Furthermore, symbolic details contribute to a harmonious representation of the characters' inner states in connection with historical reality. In Khayriddin Sulton's stories, elements of psychological realism occupy a central place and serve as an effective means of portraying historical personalities in modern Uzbek prose. By depicting individual psychological experiences, the writer reveals both universal human emotions and shared Turkic cultural sensibilities.

The findings of this study are significant for understanding the traditions of representing historical figures and their inner worlds in Turkic literature. Khayriddin Sulton's works can be regarded as an important literary phenomenon reflecting the synthesis of history and psychologism in the prose of Turkic peoples.

Key words: psychologism, internal monologue, historical figure, artistic representation, symbolism, modern Uzbek prose, psychological realism, Turkic literature.

ZAMONAVIY O'ZBEK NASRIDA PSIXOLOGIK TAHLIL: XAYRIDDIN SULTON HIKOYALARI TURKIY ADABIYOT KONTEKSTIDA

Ushbu maqola zamonaviy o'zbek adabiyotining yetuk vakili Xayriddin Sulton hikoyalarida psixologik tahlil va inson ichki kechinmalarining badiiy ifodalanish

xususiyatlarini turkiy adabiyot kontekstida o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda yozuvchining “Bunchalar shirinsan, achchiq hayot” (Oloy malikasi Qurbonjon Dodxoh haqidagi) hamda “Ra’no gulining suvi” (Abdulla Qodiriy shaxsiga bag‘ishlangan) hikoyalari asosiy obyekt sifatida tahlil qilinadi. Mazkur asarlar misolida tarixiy shaxslar ruhiyati, ichki monolog, ramziy obrazlar hamda hayotiy kechinmalar tasvirining badiiy mexanizmlari yoritiladi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, yozuvchi psixologizm vositalari orqali nafaqat individual qahramon ruhiyatini, balki tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq ichki ziddiyatlarni ham chuqur ochib beradi. Ayniqsa, ichki monolog va dialoglar tarixiy shaxslarning ruhiy iztiroblari, ma’naviy tanlovlari va insoniy kechinmalarini aks ettirishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, ramziy detallar orqali qahramonlarning ichki holati tarixiy voqelik bilan uyg‘un holda ifodalanadi. Xayriddin Sulton hikoyalarida psixologik realizm unsurlari yetakchi o‘rin egallab, ular zamonaviy o‘zbek nasrida tarixiy shaxs obrazini yaratishda samarali usul sifatida xizmat qiladi. Yozuvchi individual ruhiyatni tasvirlash orqali umuminsoniy va umumturkiy kechinmalarni ochib beradi.

Mazkur tadqiqot natijalari turk dunyosi adabiyotida tarixiy shaxs va uning ruhiy olamini badiiy talqin etish an’analarini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xayriddin Sulton ijodi turkiy xalqlar nasrida tarix va psixologizm uyg‘unligini aks ettiruvchi muhim adabiy hodisa sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: psixologizm, ichki monolog, tarixiy shaxs, badiiy tasvir, ramziylik, zamonaviy o‘zbek nasri, psixologik realizm, turkiy adabiyot.

NAVOIYNING “MAHBUB UL-QULUB” ASARIDA NAFSNING TASNIFI VA BOSQICHLARI

Maqsud Maxsumov
doktorant
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
https://ORCID.org/0009-0004-2637-5596
maqsudmaxsumov7@gmail.com
O‘zbekiston/Shahrisabz

Alisher Navoiyning so‘nggi yirik asari “Mahbub ul-qulub”da nafs tushunchasining ijtimoiy-psixologik va so‘fiyona talqini tahlil qilingan. Shoir nafsni shunchaki axloqiy tushuncha emas, balki inson kamolotiga to‘siq bo‘luvchi yoki uni yuksaltiruvchi muhim omil sifatida tasvirlaydi.

Ijtimoiy-axloqiy tasnif: Navoiy jamiyatni 40 ta toifaga ajratar ekan, ularning har biriga nafsga munosabati mezoni bilan baho beradi. Masalan: **Olimlar:** "Fosiq olim" o‘z nafsiga zolim bo‘lib, ilmiga amal qilmaydi. Navoiy nazarida ilm dunyo yig‘ish uchun emas, balki nafsni poklash (tazkiya) uchun xizmat qilishi shart.

Qozilar: "Ideal qozi" shaxsiy manfaatini (nafsini) hukmidan ayira bilishi lozim. Pora oluvchi ("rishvaxo‘r") qozi esa nafsiga mag‘lub bo‘lib, adolat binosini ichidan yemiruvchi kuch sifatida ta’riflanadi.

Boylar: Baxil boy "oltin ustida yotgan ilon"ga o‘xshatiladi. Saxiy esa o‘z nafsi ustidan g‘alaba qozonib, borliqni obod qiluvchi "bulut" sifatida talqin etiladi.

Nafsning bosqichlari: Asarda nafsning rivojlanish darajalari quyidagicha tizimlashtiriladi:

1. Nafsi ammora: Yomonlikka buyuruvchi, hirs va isyon zangi bilan qoplangan boshlang‘ich holat.
2. Nafsi lavvoma: O‘z-o‘zini malomat qiluvchi, tavba orqali poklanishga intiluvchi bosqich.
3. Nafsi mulhima: Ilohiy ishq va hayrat ta’sirida o‘zligidan kechishga intilish.
4. Nafsi mutmainna: To‘la xotirjamlik va ilohiy inoyatga taslim bo‘lish bosqichi.

Navoiyning nafs konsepsiyasi uni butunlay yo‘q qilish emas, balki tarbiyalab, ruhning muvofiq "ulov"iga (Buroqqa) aylantirishni maqsad qiladi. Maqolada isbotlanishicha, "Mahbub ul-qulub"da nafs nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy barqarorlikning asosiy mezoni bo‘lib, insonni tubanlikdan ilohiy nurga olib chiquvchi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Alisher Navoiy, “Mahbub ul-qulub”, nafs tasnifi, nafs ammora, nafs mutmainna, ijtimoiy axloq, irfon (tasavvuf), tavba, komil inson, ijtimoiy toifalar.

CLASSIFICATION AND STAGES OF THE NAFS IN NAVOI'S "MAHBUB UL-QULUB"

The article analyzes the classification and stages of the nafs (ego) in Alisher Navoi's work "Mahbub ul-Qulub" from socio-psychological and sufi perspectives. The author explores Navoi's typification of social strata (scholars, judges, generous and stingy wealthy people) based on the criteria of their relationship with the nafs. The stages of the nafs (ammara, lawwama, mulhima, and mutmainna) are highlighted as factors of human perfection and social stability. It is scientifically proven that the education of the nafs is the primary means of leading a person from degradation to divine enlightenment. The article analyzes the classification and stages of the concept of *nafs* (ego/self) in Alisher Navoiy's work *"Mahbub ul-qulub"* on the basis of socio-psychological and mystical (Sufi) approaches. The author highlights Navoiy's typological classification of social groups (scholars, judges, generous and miserly wealthy individuals) according to the criterion of their relationship with the nafs. The stages of the nafs (ammāra, lawwāma, mulhima, and muṭma'inna) are identified as factors ensuring human perfection and social stability. It is scientifically substantiated that the moral purification (*tazkiya*) of the nafs serves as the primary means leading a human being from baseness toward divine enlightenment.

In his final major work, *"Mahbub ul-qulub,"* Alisher Navoiy presents a socio-psychological and Sufi interpretation of the concept of the nafs. The poet portrays the nafs not merely as an ethical notion, but as a crucial factor that either obstructs or elevates human perfection.

Socio-ethical classification: While Navoiy divides society into forty categories, he evaluates each of them based on their relation to the nafs. For example: **Scholars:** A "corrupt scholar" is described as one who is unjust toward his own nafs and fails to act upon his knowledge. In Navoiy's view, knowledge should not serve the accumulation of worldly wealth, but rather the purification (*tazkiya*) of the nafs.

Judges: An "ideal judge" must be able to separate personal interests (his nafs) from his judicial decisions. A judge who accepts bribes is characterized as one who is subjugated by his nafs and functions as an internal force that undermines the foundation of justice.

Wealthy individuals: A miserly rich person is likened to a "snake lying on gold." In contrast, a generous person is interpreted as a "cloud" that overcomes his nafs and brings prosperity and renewal to existence.

Stages of the nafs: The work systematizes the developmental levels of the nafs as follows:

1. **Nafs ammāra:** The inciting self, the initial state dominated by evil impulses, desires, and rebellion.

2. **Nafs lawwāma:** The self-reproaching soul, a stage characterized by remorse

and the inclination toward purification through repentance.

3. **Nafs mulhima:** A state influenced by divine inspiration and love, accompanied by a desire to transcend the self.

4. **Nafs muṭma'inna:** The tranquil soul, a stage of complete inner peace and submission to divine grace.

Navoiy's conception of the nafs does not aim at its complete annihilation, but rather at its moral training and transformation into a proper "vehicle" (*buraq*) of the spirit. As demonstrated in the article, in *"Mahbub ul-qulub"* the nafs functions not only as an individual ethical category but also as a fundamental criterion of social stability, serving as the primary means of guiding the human being from moral degradation toward divine illumination.

Key words: Alisher Navoi, "Mahbub ul-qulub", classification of nafs, nafs ammara, nafs mutmainna, social ethics, irfan (sufism), repentance, the perfect human, social categories.

"YENİ LİSAN" HƏRƏKATI VƏ ORTAQ TÜRK ƏDƏBİ DİLİNİN FORMALAŞMASI

Günel Yunusova
dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-2375-2829
gunel.yunusova@mdu.edu.az
Azərbaycan/Mingəçevir

XX əsrin əvvəllərində meydana çıxan "Yeni Lisan" hərəkatı türk ədəbi dilinin inkişafında və ortaq dil konsepsiyasının formalaşmasında mühüm mərhələdir. 1911-ci ildə "Genç Kalemler" dərgisi ətrafında Ömər Seyfəddin, Ziya Gökalp və Əli Canib Yöntəm tərəfindən irəli sürülən bu hərəkatın əsas məqsədi dili sadələşdirmək, onu ərəb-fars təsirindən azad etmək və xalq üçün anlaşılan hala gətirmək idi. Hərəkatın əsas prinsiplərinə qrammatik müstəqillik, milli leksikanın formalaşdırılması və İstanbul türkçəsinin ədəbi dil kimi qəbul edilməsi daxildir. Bu yanaşma yazı dili ilə danışıq dili arasındakı uçurumu aradan qaldıraraq milli ədəbi dilin təşəkkülünü sürətləndirmişdir.

"Yeni Lisan" prinsipləri Ömər Seyfəddinin yaradıcılığında bədii təcəssümünü tapmış, sadə və anlaşılan dil modeli ədəbiyyatın geniş oxucu kütləsinə çatmasını təmin etmişdir. Bu hərəkatın ideyaları Azərbaycan ədəbi mühitinə də mühüm təsir göstərmişdir. XX əsrin əvvəllərində dil məsələləri ətrafında gedən müzakirələrdə "Yeni Lisan" prinsipləri dilin milliləşməsi və sadələşdirilməsi üçün elmi əsas rolunu oynamışdır. Bu təsir Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmasında və xalq dilinə yaxınlaşmasında özünü açıq şəkildə göstərmişdir.

Müasir dövrdə "Yeni Lisan" ideyaları türk dünyasında ortaq terminologiyanın yaradılması, dil və əlifba birliyinin gücləndirilməsi baxımından aktuallığını qoruyur. Xüsusilə Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində aparılan inteqrasiya prosesləri bu prinsiplərin praktik əhəmiyyətini bir daha təsdiq edir. Bu kontekstdə "Yeni Lisan" yalnız tarixi hadisə kimi deyil, həm də türk dünyasında dil birliyinin təmin olunmasında strateji istiqamət kimi çıxış edir.

Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində həyata keçirilən ortaq əlifba və terminologiya təşəbbüsləri bu hərəkatın prinsiplərinin müasir mərhələdə davamı kimi qiymətləndirilə bilər. Qloballaşma şəraitində xarici terminlərin təsirinə qarşı dilin daxili imkanlarına əsaslanmaq "Yeni Lisan"ın aktuallığını bir daha təsdiqləyir. Bu baxımdan, ortaq ədəbi dilin formalaşması artıq yalnız ədəbi deyil, həm də elmi və akademik ünsiyyət müstəvisində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə olaraq, "Yeni Lisan" hərəkatı yalnız dil islahatı deyil, həm də ortaq türk ədəbi dili və mədəni birliyinin formalaşmasının əsasını qoyan strateji bir mərhələdir.

Açar sözlər: Yeni Lisan, türk dili, ortaq ədəbi dil, Azərbaycan ədəbiyyatı, dil islahatı, türkologiya.

THE "NEW LANGUAGE" MOVEMENT AND THE FORMATION OF A COMMON TURKISH LITERARY LANGUAGE

The "Yeni Lisan" movement, which emerged at the beginning of the 20th century, is an important stage in the development of the Turkish literary language and the formation of a common language concept. The main goal of this movement, which was put forward by Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp and Ali Canib Yöntem around the magazine "Genç Kalemler" in 1911, was to simplify the language, free it from Arab-Persian influence and make it understandable to the people.

The main principles of the movement include grammatical independence, the formation of a national lexicon and the acceptance of Istanbul Turkish as a literary language. This approach accelerated the formation of a national literary language by bridging the gap between written and spoken language.

The principles of "Yeni Lisan" found artistic embodiment in the work of Ömer Seyfaddin, and the simple and understandable language model ensured that literature reached a wide readership. The ideas of this movement also had a significant impact on the Azerbaijani literary environment. In the discussions around language issues at the beginning of the 20th century, the principles of "Yeni Lisan" played a scientific basis for the nationalization and simplification of the language. This impact was clearly manifested in the formation of the Azerbaijani literary language and its rapprochement with the vernacular.

In modern times, the ideas of "Yeni Lisan" remain relevant in terms of creating a common terminology and strengthening the unity of language and alphabet in the Turkic world. In particular, the integration processes carried out within the framework of the Organization of Turkic States once again confirm the practical importance of these principles. In this context, "Yeni Lisan" acts not only as a historical event, but also as a strategic direction in ensuring linguistic unity in the Turkic world.

The common alphabet and terminology initiatives carried out within the Organization of Turkic States can be assessed as a continuation of the principles of this movement at the modern stage. In the context of globalization, relying on the internal capabilities of the language against the influence of foreign terms once again confirms the relevance of "Yeni Lisan". From this point of view, the formation of a common literary language is no longer only of great importance in the literary, but also in the scientific and academic communication levels.

In conclusion, the "Yeni Lisan" movement is not only a language reform, but also a strategic stage that lays the foundation for the formation of a common Turkish literary language and cultural unity.

Key words: Yeni Lisan, Turkic language, common literary language, Azerbaijani literature, language reform, Turkology.

ADVANTAGES OF TEACHING XII–XV CENTURY LITERATURE USING ROLE-PLAYING GAMES, CLUSTERS, AND GRAPHIC ORGANIZERS

G'ayrat Israilov
doctor of philosophy in philological sciences (PhD), associate rofessor,
Jizzakh State Pedagogical University named after Abdulla Qodiriy
https://ORCID.org/0000-0002-9234-6759
isroilov19920760@gmail.com
Uzbekistan/Jizzakh

"Raising the spiritual-moral and intellectual development of the growing young generation to a qualitatively new level and introducing innovative forms and methods of education into the teaching and upbringing process" is one of the urgent issues on the agenda of today's pedagogy.

Currently, modern teaching methods are widely used in the educational process (a system of methods in educational technologies). However, in the higher education system, the teaching of 12th-15th century literature is mainly carried out through the following approaches:

Traditional approach. This is the most common and long-used method in teaching. In this approach, instruction is primarily conducted through lectures and seminars. Based on my ten years of practical experience, the main characteristics of the traditional approach can be summarized as follows: during lectures, the teacher or professor delivers specific knowledge on a given topic to the students. Lectures are often one-way communication, meaning the teacher transmits knowledge while the student receives it. Therefore, although the traditional approach is effective in teaching a large amount of useful information, there is a need to apply modern pedagogical methods, ensure active student participation, and develop practical skills. These methods give students the opportunity to apply their knowledge in practice and develop their creative thinking abilities. The advantages and functioning of teaching through role-playing games, clusters, and graphic organizers can be analyzed as follows:

1. Role-playing games. They allow students to express their thoughts through various characters or situations, solve problems, and make decisions.

2. Clusters. Similar situations are also observed in clusters. Clusters encourage students to group ideas or thoughts around a specific topic. This method helps students connect and systematize information.

3. Graphic organizers. These are used to visually represent information. With this method, students can clearly see the main concepts of a topic and their interconnections.

Key words: interactive teaching methods, role-playing games, cluster method graphic organizers, 12th-15th century literature, teaching Uzbek literature, innovative pedagogical technologies, higher education, student engagement, Boborahim Mashrab.

TÜRK DÜNYASININ MƏDƏNİ BİRLİYİNDƏ "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANININ ROLU

Ayşən Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-5144-1581,
aysenmemmedova99@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının ortaq mədəni irsi və tarixi yaddaşı onların kimlik şüurunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu irsin ən qədim və qiymətli nümunələrindən biri "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır. Oğuz türklərinin həyat tərzini, dünyagörüşünü, sosial münasibətlərini və mənəvi dəyərlərini əks etdirən bu epik abidə yalnız Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, bütövlükdə türk dünyasının ortaq mədəni sərvəti hesab olunur. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı türk xalqları arasında mədəni birlik və ortaq kimlik şüurunun möhkəmlənməsində mühüm rol oynayan əsas mənəvi mənbələrdən biridir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Oğuz tayfalarının tarixi, ictimai və mənəvi həyatını əks etdirən epik hekayələr toplusudur. Dastanda qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik, ailə dəyərləri, birlik və sədaqət kimi ideyalar ön plana çəkilir. Bu ideyalar yalnız müəyyən bir xalqın deyil, ümumilikdə türk dünyasının ortaq dəyərlər sistemini əks etdirir.

Dastanın mədəni birlik baxımından əhəmiyyəti onun dil və üslub xüsusiyyətlərində də özünü göstərir. "Kitabi-Dədə Qorqud" Oğuz türkcəsinin erkən yazılı nümunələrindən biri kimi türk dillərinin inkişaf tarixini öyrənmək üçün mühüm mənbə hesab olunur. Dastanda istifadə olunan dil xüsusiyyətləri Azərbaycan, Türkiyə, Türkmənistan və digər türk xalqlarının dilləri arasında mövcud olan ortaq leksik və üslubi elementləri aydın şəkildə nümayiş etdirir. Bu isə türk xalqları arasında dil və mədəni yaxınlığın tarixi köklərə malik olduğunu göstərir.

Müasir dövrdə türk dövlətləri arasında mədəni inteqrasiyanın güclənməsi "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində həyata keçirilən mədəni layihələrdə və elmi tədqiqatlarda bu epik abidə xüsusi yer tutur. Dastanın müxtəlif dillərə tərcümə edilməsi, elmi konfransların keçirilməsi və onun əsasında mədəni tədbirlərin təşkili türk xalqları arasında ortaq mədəni dəyərlərin təbliğinə xidmət edir. Belə ki, bu epik abidə türk xalqlarının ortaq tarixi yaddaşını, mənəvi dəyərlərini və mədəni kimliyini özündə əks etdirən nadir irs nümunəsi kimi çıxış edir. Buna görə də "Kitabi-Dədə Qorqud" yalnız ədəbi və folklor abidəsi deyil, həm də türk dünyasının mədəni inteqrasiyasını möhkəmləndirən mühüm ideoloji və mədəni platforma kimi qiymətləndirilə bilər.

Açar sözlər: Türk dünyası, mədəni birlik, "Kitabi-Dədə Qorqud", Oğuz irsi, milli-mənəvi dəyərlər, epik ədəbiyyat.

THE ROLE OF THE EPIC "THE BOOK OF DADA GORGUD" IN THE CULTURAL UNITY OF THE TURKIC WORLD

The common cultural heritage and historical memory of Turkic peoples play a significant role in the formation of their identity consciousness. One of the most ancient and valuable examples of this heritage is the epic "The Book of Dada Gorgud." Reflecting the lifestyle, worldview, social relations, and moral values of the Oghuz Turks, this epic monument is considered not only a part of Azerbaijani literature but also a shared cultural treasure of the entire Turkic world. The epic "The Book of Dada Gorgud" is one of the most important spiritual sources that strengthens cultural unity and a shared sense of identity among Turkic peoples.

The epic "The Book of Dada Gorgud" is a collection of epic narratives reflecting the historical, social, and spiritual life of the Oghuz tribes. Ideas such as heroism, patriotism, family values, unity, and loyalty are highlighted throughout the epic. These values represent not only the worldview of a particular people but also the common system of values shared across the Turkic world.

The importance of the epic in terms of cultural unity is also evident in its linguistic and stylistic characteristics. "The Book of Dada Gorgud" is regarded as one of the earliest written examples of Oghuz Turkic and serves as an important source for studying the historical development of Turkic languages. The linguistic features used in the epic clearly demonstrate common lexical and stylistic elements among the languages of Azerbaijan, Türkiye, Turkmenistan, and other Turkic peoples. This indicates that the linguistic and cultural proximity among Turkic peoples has deep historical roots.

In the modern era, the strengthening of cultural integration among Turkic states has further increased the significance of the epic "The Book of Dada Gorgud." Within the framework of the Organization of Turkic States, this epic monument occupies a special place in cultural projects and scholarly research. The translation of the epic into various languages, the organization of academic conferences, and the arrangement of cultural events based on it contribute to the promotion of shared cultural values among Turkic peoples. Thus, this epic monument serves as a unique heritage reflecting the common historical memory, moral values, and cultural identity of Turkic peoples. Therefore, "The Book of Dada Gorgud" should be regarded not only as a literary and folkloric monument but also as an important ideological and cultural platform that strengthens cultural integration within the Turkic world.

Key words: Turkic world, cultural unity, The Book of Dada Gorgud, Oghuz heritage, national and moral values, epic literature.

LITERATURE AS A BRIDGE: EXPLORING THE SHARED CULTURAL HERITAGE OF TURKIC PEOPLE

Sevinchxon Obidova
Uzbekistan state world languages university
https://ORCID.org/0009-0000-7121-9593
surayoqoraboyeva614@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Adabiyot qadimdan turkiy xalqlarni keng geografik hududlar bo'ylab bog'lovchi muhim ko'prik vazifasini bajarib kelmoqda. Markaziy Osiyodan Anadolugacha bo'lgan hududlarda yashovchi turkiy xalqlar siyosiy tuzumlari, shevalari va mahalliy an'analaridagi farqlarga qaramay, umumiy madaniy o'zligini saqlab qolgan. Bu jarayonda og'zaki va yozma adabiyotning o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, til va badiiy ifoda vositalarining o'xshashligi ushbu xalqlarni yanada yaqinlashtiradi. Og'zaki ijod namunalari, xususan dostonlar, ushbu birlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Qahramonlik dostonlari, rivoyatlar va folklor asarlarida jasorat, sadoqat, adolat va ajdodlarga hurmat kabi umumiy qadriyatlar aks etadi. Bu asarlar nafaqat badiiy ahamiyatga ega, balki ma'naviy merosni avloddan avlodga yetkazuvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Shu tariqa adabiyot jamoaviy xotirani saqlab qoladi va milliy o'zlikni mustahkamlaydi. Yozma adabiyot ham turkiy xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni mustahkamlaydi. Mashhur turkiy shoir va mutafakkirlar ijodida umumiy tarixiy tajriba va dunyoqarash namoyon bo'ladi. Ularning asarlarida insonparvarlik, birlik, mehr-oqibat va o'zlikni anglash kabi g'oyalar yetakchi o'rin tutadi. Bu esa turli hududlarda yashovchi xalqlarni bir-biriga yaqinlashtiradi hamda umumiy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

Zamonaviy davrda tarjima, ilmiy hamkorlik va adabiy almashinuv jarayonlari adabiyotning bu rolini yanada kuchaytirmoqda. An'anaviy mavzular yangi talqinlarda ifodalanib, keng auditoriyaga yetib bormoqda. Shu bilan birga, yosh avlod orasida adabiy merosga qiziqish ortib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot turkiy xalqlarni o'tmish va bugun orqali bog'lovchi kuchli vositadir. U madaniy o'zlikni saqlab qolish bilan birga o'zaro tushunish, birlik va hamkorlikni mustahkamlaydi.

Kalit so`zlar: turk xalqlari, madaniy meros, adabiyot, dostonlar, folklore, madaniyatlararo aloqalar, tarjima va adabiy almashinuv

Literature has long functioned as a significant bridge connecting Turkic peoples across vast geographical regions, from Central Asia to Anatolia. Despite differences in political systems, dialects, and local traditions, a shared cultural identity has been preserved through both oral and written literary heritage. This continuity demonstrates the unifying power of literature in maintaining common values and historical awareness

among Turkic communities. Oral traditions, particularly epic narratives, play a central role in this process. Works such as heroic epics, legends, and folklore reflect universal themes including bravery, loyalty, justice, and respect for ancestry. These narratives not only entertain but also transmit moral values and cultural norms, ensuring their survival across generations. In this way, literature becomes a living repository of collective memory. Written literature further strengthens this connection. The works of prominent Turkic poets and thinkers reveal a shared worldview shaped by historical experience and spiritual traditions. Their writings often explore themes of humanity, unity, and identity, which resonate across different Turkic societies. As a result, literature reinforces cultural cohesion despite geographical distance.

In the modern era, translation and literary exchange have expanded the role of literature as a bridge. Contemporary authors reinterpret traditional themes within present-day contexts, making them accessible to wider audiences. Academic cooperation and cultural dialogue also contribute to the preservation and promotion of shared heritage.

In conclusion, literature serves as a dynamic link between past and present, as well as among diverse Turkic communities. It not only preserves cultural identity but also fosters mutual understanding and cooperation, highlighting its enduring importance in the Turkic world.

Key words: Turkic peoples, cultural heritage, literature, epic narratives, folklore, intercultural communication, translation and literary exchange

TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ƏLYAZMA ABİDƏLƏRİNİN ROLU (YUSİF SİNAN ŞEYXİNİN "XOSROV VƏ ŞİRİN" ƏSƏRİNİN BAKI ƏLYAZMASI ƏSASINDA)

Tünzalə Seyfullayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0005-5018-5968
tunzale-s@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Azərbaycanla Türkiyə arasında ədəbi əlaqələr əsrlər boyu qurulmuş və bu gün də akademik səviyyədə davamlı olaraq öyrənilir. Tarixən dərin köklərə malik münasibətlər əsrlər boyu mədəni və ədəbi dəyərlərdə, eləcə də mənəvi əlaqələri əks etdirən əlyazmalarda və digər sahələrdə yaşayıb. Bunun ən vacib nümunəsi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunan yüzlərlə türk yazılı əsəridir. Bu yazılı nümunələr arasında Yusif Sinan Şeyxinin tərcümə etdiyi "Xosrov və Şirin" əsərinin əlyazması xüsusi yer tutur.

Nizami Gəncəvi əsərlərinin Şərq xalqlarının ədəbiyyatına təsiri, onun təqdim etdiyi yeni mövzular vasitəsilə hər bir xalqın özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə zənginləşdirilməsi XIII və XIV əsrlərdən etibarən davam etmişdir. Dahi şairin"Xosrov və Şirin" epik poeması türk poeziyasına güclü təsir göstərmiş və orta əsrlərdən bəri dəfələrlə türk dilinə tərcümə edilmişdir.

XV əsr türk şairi Yusif Sinan Şeyxinin tərcüməsi Nizami poemasının ən yaxşı tərcümələrindən biri kimi məşhurdur. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda M-362 şifəsi ilə saxlanılan bu tərcümə əsərinin əlyazma nüsxəsinin ölçüsü : 14x20,5, 9,5x12sm-dir. Əlyazma mətni Avropa istehsalı olan qalın, açıq-sarı rəngli kağıza təliq xətti ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır. Cildi əski medalyonlu qapaqlı kartondur. Həcmi 209 vərəqdir. Şərq paqinasiya üsulu ilə səhifələnmişdir. Türkiyə nüsxələri ilə müqayisədə Bakı əlyazma nüsxəsində əsərin quruluşunda, obrazların adlarında, beytlərin həcmində, eyni zamanda misralarda sözlər arasında fərqliliklər çoxdur. Hər bölüm arasında məsafə buraxılmışdır. Şeyxi bəzi fəsilləri ixtisar edib, əlavə etməsinə baxmayaraq Nizami əsərinin dərin məzmunu və bədii gözəlliyi ilə türk oxucusunu tanış edən dəyərli bir tərcümə əsəri yaratmışdır. Mövzu ilə bağlı araşdırmalarımız davam etməkdədir. Ümid edirik ki, apardığımız tədqiqatlar Azərbaycan-Türkiyə elmi və mədəni əlaqələrinin gələcək inkişafında faydalı olacaqdır.

Açar sözlər: Türkiyə, Azərbaycan, ədəbi əlaqələr, əlyazma, Yusif Sinan Şeyxi.

THE ROLE OF MANUSCRIPT MONUMENTS IN THE DEVELOPMENT OF TURKEY-AZERBAIJAN LITERARY RELATIONS (BASED ON THE BAKU MANUSCRIPT OF YUSIF SINAN SHEIKHI'S "KHOSROW AND SHIRIN")

Literary relations between Azerbaijan and Turkey have been established over centuries and continue to be systematically studied at the academic level today. These historically deep-rooted connections have been preserved across centuries in cultural and literary values, as well as in manuscripts and other sources reflecting spiritual and intellectual ties. One of the most significant examples of this heritage is the hundreds of Turkish-written works preserved at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences. Among these written monuments, the manuscript of "Khosrow and Shirin," translated by Yusif Sinan Sheikhi, holds a special place.

The influence of Nizami Ganjavi's works on the literatures of Eastern peoples, as well as the enrichment of his themes with the unique characteristics of each nation, has continued since the 13th and 14th centuries. The great poet's epic poem "Khosrow and Shirin" had a profound impact on Turkish poetry and has been translated into Turkish multiple times since the medieval period.

The 15th-century Turkish poet Yusif Sinan Sheikhi's translation is regarded as one of the finest renderings of Nizami's poem. The manuscript copy of this translation, preserved under the shelf mark M-362 at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences, measures 14×20.5 cm and 9.5×12 cm. The text is written in black ink in ta'liq script on thick, light-yellow European paper. Its binding consists of cardboard covers with an old medallion design. The manuscript comprises 209 folios and is paginated according to the Eastern system.

In comparison with Turkish manuscript copies, the Baku manuscript version exhibits numerous differences in the structure of the work, the names of characters, the length of couplets, and the lexical composition of the verses. Spaces are left between sections. Although Sheikhi abridged certain chapters and made additions, he succeeded in creating a valuable translation that introduces Turkish readers to the profound content and artistic beauty of Nizami's work.

Research on this subject is ongoing. It is hoped that these studies will contribute to the further development of Azerbaijan–Turkey scientific and cultural relations.

Key words: Turkey, Azerbaijan, literary relations, manuscript, Yusif Sinan Sheikhi.

ҚАДИМИЙ ТУРКИЙ АДАБИЁТДА “ЯДА” ТОШИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ

Nodirabegim Mirzabdullaeva
Pharmaceutical Industry Development Agency
https://ORCID.org/0009-0008-4173-4832
nodiramirzabdullayeva@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Тадқиқотда қадимги туркий қўлёзмалар ва адабий ёдгорликларда Яда тоши тимсолининг умумий талқини ўрганилади. *Яда* тоши тимсоли ва *ядачи*лик ақидаси қадимги туркий халқлар адабиёти, маданияти ва фольклорининг ажралмас қисми ҳисобланади. *Яда* тошининг афсонавий хусусияти шундаки, ядачи бу тош орқали махсус амалларни бажариб, исталган пайтда ёмғир, дўл, жала, шамол, бўрон, қуюн чақира олиш қудратига эга бўлган.

Маҳмуд Кошғарий “Девону луғотит-турк” асаридаги “يت -[jат] – йат” шаклида учраб, бу тош билан афсун қиладиган инсонларни “ятчи” деб аталишини айтиб ўтган.

Юқоридаги фикрлардан англашиладики, ҳозирда мавжуд илмий адабиётларда “қам” (шомон)ларнинг табиат билан “тиллаша олиши” ва турли табиий офатларни чақириш вазифалари айтиб ўтилган эди. Аслини олганда, қам, яъни шомон билан ядачи бир хил шахсларми ёки алоҳида шахсларми деган савол очиқ қолдирилган ёки эътибордан четда қолиб кетган.

Шу ўринда таъкидлаб ўтишимиз керакки, бу саволга Маҳмуд Кошғарий ўз даврида жавоб бергани юқоридаги мисоллардан ойдинлашади. Балки, энг қадимги даврларда ядачилик билан қамлар шуғулланган бўлиши мумкин. Кейинчалик айрим сабабларга кўра, ядачилик қамликдан ажралиб чиққан. Қамликда Кўк Тангри эътиқоди билан боғлиқ маросимлар акс этса, ядачиликда, айниқса, ёмғир чақириш билан боғлиқ маросимларда ислом дини билан боғлиқ удумларни кўришимиз мумкин. Маҳмуд Кошғарийнинг фикрларига асосланиб, қам (шомон)лар билан ядачилар бир шахслар эмас, алоҳидадир, деб айтишимиз мумкин.

Калит сўзлар: Яда тоши, туркий адабиёт, ёзма ёдгорликлар, Маҳмуд Кошғарий, шаманизм, ядачилик.

THE ARTISTIC INTERPRETATION OF THE “YADA” STONE IN ANCIENT TURKIC LITERATURE

The study investigates the common comprehension of the symbol of the Yada stone in ancient Turkic manuscripts and literary monuments. The belief in Yadaism constitute an inseparable part of the literature, culture, and folklore of ancient Turkic peoples. The legendary characteristic of the Yada stone lies in the belief that a yada

person, through performing special rituals with this stone, possessed the power to summon rain, hail, showers, wind, storms, and whirlwinds at will.

In *Mahmud al-Kashgari's Dīwān Lughāt al-Turk*, the term appears in the form "-[jat] – yat," and he notes that individuals who practiced enchantment with this stone were called *"yat priest"* ("*yadachi"*).

From the above observations, it becomes clear that existing scholarly literature mentions the ability of *qams* (shamans) to "communicate" with nature and their functions in invoking various natural disasters. However, the question of whether the *qam* (shaman) and the *yada priest* were the same individuals or separate figures has remained open or has largely been overlooked.

It should be emphasized that *Mahmud al-Kashgari* had already provided an answer to this question in his time, as can be inferred from the examples above. It is possible that in the earliest periods, Yadaism may have been practiced by qams. Later, for certain reasons, Yadaism appears to have separated from shamanic practice. While qamlik reflected rituals associated with the belief in Kök Tengri, Yadaism − particularly in ceremonies connected with rainmaking − demonstrates customs linked to Islamic religious traditions.

Based on *Mahmud al-Kashgari's* observations, it can be argued that qams (shamans) and yadachis were not the same persons, but rather distinct figures.

Key words: Yada stone, Turkic literature, written monuments, Mahmud Kashgari, Shamanis, Yadaism.

ZAMONAVIY O‘ZBEK NASRI NAMOYONDASI ISAJON SULTON IJODIDA DINIY-FALSAFIY RAMZLAR TALQINI

Shahnoza Gaipova
O‘qituvchi
O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
https://ORCID.org/0009-0005-0123-521X
shakhnoza.makhmud@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Hikoya janri epik turdagi janrlar ichida eng kichigi hisoblansa-da, badiiy obraz ruhiyatini ochib berish – badiiy psixologizm va uning turli ko‘rinishlarini o‘quvchiga yetkazib berishda zamonaviy o‘zbek adabiyotida ham boshqa nasriy janrlar orasida yetakchilik qilmoqda. Psixologik hikoya o‘zining qisqa, lo‘nda va har bir davr uchun dolzarb falsafiy g‘oyalari bilan bugungi globallashuv jarayonida yashayotgan informatsion asr o‘quvchisi, qolaversa, yozuvchisi uchun ham eng qulay janrga aylandi.

Bugungi kun o‘zbek adabiyotida samarali ijod qilib kelayotgan o‘tkir qalamli ijodkorlar qatorida adib Isajon Sulton o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lib, uning ijodida ramziylikning turli ko‘rinishlarini uchratish mumkin. Jumladan, diniy motivlardan ko‘p foydalangan adibning “Yusuf va Zulayho” hikoyasida Yusuf arxetipi obrazi gavdalantiriladi. Bosh qahramon Yusuf ismli bo‘ydoq yigit va u oshiq bo‘lgan juvon Zulayho obrazlarida o‘tmishdagi Yusuf va Zulayhoning muhabbatiga ochiq ishora beriladi. Muallif mazkur hikoyada atrofdagi bekorchi odamlarning gap-so‘zlari, asossiz bo‘htonlari va g‘iybatlarining shum oqibatlarini Yusuf va Zulayhoning pok va beg‘ubor muhabbati fojeasi orqali tasvirlab beradi.

Isajon Sultonning “Bog‘i Eram” hikoyasi ham diniy motivda yaratilgan. Hikoya ikki qismdan iborat va bu uslubni hikoya ichida hikoya deb ham atash mumkin. Hikoyaning boshidan oxirigacha ariqdan oqayotgan suvga botirib olingan issiq pishgan non detali kompozitsion vositasi yetakchilik qiladi. Aynan o‘sha nonning unutilmas ifori va ta’mi bolalik xotiralari bilan bog‘liq va bolaligidan to ulg‘ayguniga qadar vaqti-vaqti bilan ko‘ziga g‘ayritabiiy bog‘ ko‘rinadigan asar bosh qahramoni xarakterini aks ettirishda yordam beradi. Hikoyadagi daraxt obrazi ham inson hayoti ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Magik realizmning ba’zi elementlarini qo‘llagan Isajon Sulton diniy-falsafiy motivlar orqali o‘quvchini inson hayotining ma’no-mazmuni, axloqiy me’yorlar haqida o‘ylanishga chorlaydi, turli hayotiy masalalar haqida bosh qotirishga undaydi.

Kalit so‘zlar: hikoya, ramz, ramziylik, badiiy psixologizm, o‘zbek nasri, Isajon Sulton, magik realizm, diniy-falsafiy motiv.

INTERPRETATION OF RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL SYMBOLS IN THE WORK OF ISAJON SULTAN, A REPRESENTATIVE OF MODERN UZBEKISTAN PROSE

Although the story genre is considered the smallest of the epic genres, it is also leading among other prose genres in modern Uzbek literature in revealing the psyche of an artistic image - in delivering artistic psychologism and its various manifestations to the reader. The psychological story, with its short, concise and philosophical ideas relevant to each era, has become the most convenient genre for the reader and writer of the information age living in the process of globalization.

Among the sharp-witted writers who are still actively working in Uzbek literature today, the writer Isajon Sultan occupies a special place, and various manifestations of symbolism can be found in his work. For example, in the story "Yusuf and Zulayho", which uses religious motifs, the image of the Yusuf archetype is embodied. The images of the main character, a single young man named Yusuf, and the young woman Zulayho with whom he is in love, clearly hint at the love of Yusuf and Zulayho in the past. In this story, the author describes the unfortunate consequences of the gossip, baseless slander and gossip of idle people around him through the tragedy of the pure and innocent love of Yusuf and Zulayho.

Isajon Sultan's story "The Garden of Eram" is also created on a religious motif. The story consists of two parts, and this style can also be called a story within a story. From the beginning to the end of the story, the detailed compositional device of hot baked bread dipped in water flowing from a ditch is leading. It is the unforgettable aroma and taste of that bread that is associated with childhood memories and helps to reflect the character of the main character of the work, who from childhood to adulthood occasionally sees an unnatural garden. The image of a tree in the story also appears as a symbol of human life. Using some elements of magical realism, Isajon Sultan, through religious and philosophical motifs, invites the reader to think about the meaning and essence of human life, moral standards, and encourages him to ponder various life issues.

Key words: story, symbol, symbolism, artistic psychologism, uzbek prose, Isajon Sultan, magical realism, religious-philosophical motif.

QƏDİM TÜRK DASTANLARI VƏ AVROPA ƏFSANƏLƏRİ: ÜMUMİ MOTİV VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI BƏNZƏRLİKLƏR

Eyvaz Eminalıyev[1], Türkan Hüseynova[2]
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, doktorant[2]
ADPU-nun Şamaxı filialı
https://ORCID.org/0000-0002-2950-3424[1]
https://ORCID.org/0009-0008-0507-0880[2]
edebiyyatd.@bk.ru[1], turkan.huseynova.8989@mail.ru[2]
Azərbaycan/Şamaxı

Qədim türk dastanları ilə antik ədəbiyyatda, Xalqların Böyük Köçündən sonra yaranan dastanlar arasında bir çox bənzərliklər vardır ki, bunlar ədəbiyyatşünaslıq elmi üçün olduqca maraqlı faktlardır. Dünya xalqlarının şifahi xalq ədəbiyyatından başlayaraq bütün dövrlərdə yaranan bədii nümunələrdə oxşarlıqlar, bənzər süjet xətləri tapmaq mümkündür. Bunun səbəbi barədə dünya ədəbiyyatşünaslığında mifoloji, iqtibas, fin məktəbi, antropoloji və tarixi məktəb nəzəriyyələri yaranmışdır ki, bunların hər birinin müsbət və mənfi cəhətləri vardır. Bu nəzəriyyələrin hər biri bənzər süjetlərin səbəbinin aşkarlanmasında mühüm rola malik olsa da, əsas yeri antropolji nəzəriyyə tutur. Çünki bu nəzəriyyəyə görə, xalqların bədii ədəbiyyat nümunələrindəki oxşarlıqlar onların psixoloji bənzərlikləri ilə bağlıdır. Bu nə bir-birindən köçürmə, nə mədəni, iqtisadi əlaqə nəticəsində yaranmır, sadəcə varlıqlarından xəbərsiz xalqların psixoloji bənzərlikləridir.

Türkün ən qədim dastanlarından olan "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsinin yunan rapsodu əzəmətli Homerin "İliada" və "Odisseya" dastanları ilə oxşarlıq təşkil etməsi ən ümdə faktlardan biridir. Hər iki dastanda Təpəgöz və tsiklop Polifem obrazları, onları dünyaya gətirən iki qütbdən birinin fani, digərinin qeyri-insan olması, hər ikisinin qoyunla, insanla qidalanması, mağarada yaşaması, canının tək gözündə olması və s. kimi motivlər oxşar cəhətlərdəndir. "Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul" boyu antik faciənin üçüncü görkəmli nümayəndəsi Evripidin "Alkesta" əsəri ilə bir çox motivlər baxımından bənzərlik daşıyır.

Türk dastanları ilə daha bir bağlılığı, bənzərliyi olan qədim Skandinav dastanlarıdır. Bu dastanlarda Atilla (Etsel, Otlia kimi adlarla) həm bir obraz olaraq igid, şücaətli sərkərdə kimi iştirak edir, həm də süjet, motiv bənzərliyi baxımından yaxınlıq çoxdur. Krımhilda və Burunhilda adlı qadın qəhrəmanların mədrliyi, döyüşkənliyi, sevgilini sınaması motivləri bizə "Kitabi-Dədə Qorqud", "Koroğlu" dastanlarındakı xanım qəhrəmanları xatırladır. Qədim şumerlərin nəhəng dastan qəhrəmanı olan Bilqamış, türkün Dədə Qorqud, Koroğlu kimi ölümdən qaçmaq, qurtulmaq istəyən qəhrəmanları Skandinav dastanlarının ən məşhur, tanınmış obrazı, baş qəhrəmanı Siqurdla müqayisə olunur, bu motivlər baxımından bənzərlik daşıyır. Qədim germen

dastanı olan "Nibelunq nəğmələri"ndə də Ziqfrid obrazı Siqurd kimi ölümdən qaçmaq motivi ilə bənzərlik təşkil edir.

Əlbəttə ki, bu nümunələrin sayını çoxaltmaq da mümkündür. Yekun olaraq bunu deyə qənaətə gələ bilərik ki, hər bir xalq öz bədii yaradıcılığında digər xalqların ədəbi irsində mövcud olan oxşar süjet xəttinə sahib nümunələrlə çıxış edirsə, bu daha çox antropoloji nəzəriyyənin prinsiplərinə uyğun gəlir, lakin bununla bərabər, yuxarıda adları qeyd edilən nəzəriyyələrin də rolu danılmazdır.

Açar sözlər: müqayisəli ədəbiyyat, türk dastanları, qərb ədəbiyyatı, ortaq motivlər, antropoloji nəzəriyyə.

ANCIENT TURKISH EPISTS AND EUROPEAN LEGENDS: COMMON MOTIVES AND CROSS-CULTURAL SIMILARITIES

There are many similarities between ancient Turkic epics and epics created in ancient literature and after the Great Migration of Peoples, which are very interesting facts for the science of literary criticism. It is possible to find similarities and similar plot lines in artistic examples created in all periods, starting from the oral folk literature of the peoples of the world. Mythological, quotational, Finnish school, anthropological and historical school theories have emerged in world literary criticism about the reason for this, each of which has its positive and negative aspects. Although each of these theories has an important role in revealing the reason for similar plots, the main place is occupied by anthropological theory. Because according to this theory, the similarities in the examples of literary fiction of peoples are related to their psychological similarities. This is not a result of transfer from each other, nor a result of cultural or economic relations, but simply the psychological similarities of peoples unaware of their existence.

One of the most important facts is that the monument of "Kitabi-Dade Gorgud", one of the oldest epics of the Turks, has similarities with the epics of the great Greek rhapsodist Homer, "Iliad" and "Odyssey". In both epics, the images of Tepegoz and the cyclops Polyphemus, the fact that one of the two poles that gave birth to them is mortal and the other is inhuman, both of them feed on sheep and humans, live in caves, have only one eye for their soul, etc. are similar motifs. The whole of "Dukha Goja oglu Deli Domrul" bears similarities with Euripides' "Alceste", the third prominent representative of ancient tragedy, in many respects.

Another connection and similarity with Turkish epics are the ancient Scandinavian epics. In these epics, Attila (with names such as Etsel and Otlia) appears as a brave and courageous commander, and there is a lot of similarity in terms of plot and motif similarity. The female heroes named Krimhilda and Burunhilda's bravery, warlikeness, and the motives of testing their beloved remind us of the female heroes in the epics "Kitabi-Dade Gorgud" and "Koroglu". Bilgamish, the giant epic hero of the

ancient Sumerians, and the Turkic heroes like Dede Gorgud and Koroglu, who want to escape and get rid of death, are compared to the most famous and well-known character and main character of Scandinavian epics, Sigurd, and they are similar in terms of these motifs. In the ancient Germanic epic "The Nibelungenlied", the image of Siegfried is similar to the motif of escaping death, like Sigurd.

Of course, it is possible to increase the number of these examples. In conclusion, we can conclude that if each nation in its artistic creation presents examples with similar plot lines that exist in the literary heritage of other nations, this is more consistent with the principles of anthropological theory, but at the same time, the role of the theories mentioned above is undeniable.

Key words: comparative literature, Turkish epics, Western literature, common motifs, anthropological theory.

HAMD G'AZALLARDA OBRAZLAR TIZIMI VA RAMZIY MA'NOLAR TALQINI.

Nilufar Karimova
Shahrisabz State Pedagogical Institute
yodgorakhmedoov@gmail.com
Uzbekistan/Shahrisabz

"Hamd g'azallarida" tasvir va ramzlar tasavvufiy tushunchalardan kelib chiqib, ilohiy ishq, birlik (tavhid) va yaratuvchan qudratni ulug'laydi. Bunday g'azallarda quyosh, yorug'lik va bahor kabi tabiiy unsurlar ilohiy muhabbat go'zalligining namoyoni sifatida talqin qilinadi, yomg'ir esa ilohiy marhamat ramzi bo'lib, lirik qahramonning Xudoga bo'lgan cheksiz muhabbati va sadoqatini aks ettiradi.Tasavvufning pok ilohiy ishq, haqiqat va borliq, oliy insoniy fazilatlar hamda ma'naviy kamolotga erishish haqidagi g'oyalari she'riyatning asosiy mavzulariga aylandi. Jo'shqin ruh va qalb amri bilan ilhomlangan shoirlar irfoniy g'oyalarni kuylab, son-sanoqsiz lirik asarlar, jahon miqyosida mashhur dostonlar va nasriy hikoyalar yaratdilar. Tasavvufdagi o'zlikdan kechish (jazba) va muhabbat tushunchalari, shuningdek poklik, adolat va haqiqat timsoli bo'lgan Mutlaq Zotga bo'lgan sadoqat zavqi ijod ahliga chuqur ta'sir ko'rsatdi.Olamni Mutlaq Parvardigor yaratgan deb anglash, borliqni ilohiyatning aks-sadosi sifatida ko'rish va barcha go'zallik hamda qudratni Xudoga nisbat berish; mavjudotni ishqiy ranglarda, she'riy tasavvurlar va ramzlar orqali – doimo harakatda bo'lgan va ilohiy nur jilvasidan yaratilgan holda tasvirlash – bu buyuk she'riyatdir. Dilshodi Barno asarlarida ham hamd g'azallaridagi tasviriylikning nafis namunalarini kuzatish mumkin.*Bu muhabbat jomidur, deb dahrdin chiqdi nido, "Pir aksin mayda ko'r, deb jomdin chiqdi sado"*.Birinchi baytda shoira butun borliqdan (dahrdin) shunday nido kelmoqdaki: "Bu olam va undagi har bir narsa aslida ilohiy muhabbat qadahidir", deya tasavvuf ramzlari orqali ilohiy muhabbat va Yaratganga bo'lgan ishq sifatida o'z qarashlarini ifodalaydi. Bu yerda "jom" – oshiqning qalbidir. Dunyo – Ollohning jamolini ko'rsatuvchi oyna. Inson qalbi shu ishq bilan to'lsagina haqiqiy mazmun kasb etadi.Ikkinchi baytda esa qadahdan (qalbdan) "Pirning (murshid yoki Ollohning nuri) aksini may (ilohiy ishq) ichida ko'r" degan sado chiqmoqda. Pir obrazi ushbu baytda komil inson, ma'naviy ustoz yoki ilohiy nur ma'nosida. Tasavvuf ta'limotida Pir − oshiqni Ollohga bog'lovchi vosita. May esa, mast qiluvchi ichimlik emas, balki ilohiy ishq va ma'rifat. Inson ishq mayidan sarmast bo'lsagina, o'zligini unutib, Haqni ko'ra boshlaydi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, mazkur g'azallar ilohiy ishq va botiniy ma'rifatni ifodalovchi chuqur falsafiy majozlar tizimiga ega. An'anaviy obrazlar (quyosh, gul) va ramzlar (may, jom) orqali yagona yaratuvchi (tavhid) g'oyasi yuksak badiiy mahorat bilan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Hamd, irfoniy obrazlar, ramz va majoz, vahdat ul-vujud, tavhid, jom, may, pir, fano.

THE SYSTEM OF IMAGERY AND INTERPRETATION OF SYMBOLIC MEANINGS IN HAMD GAZELS

In 'Hamd gazels,' the imagery and symbolism derive from Sufi concepts, celebrating divine love, unity (tawhid), and creative power. In such gazels, natural elements like the sun, light, and spring are seen as manifestations of the beauty of divine love, while rain symbolizes grace, reflecting the lyrical hero's infinite love and devotion to God.The Sufi ideas of pure divine love, truth and reality, noble human qualities, and the attainment of spiritual perfection became the core themes of poetry. Driven by a passionate spirit and the command of the heart, poets sang of mystical (irfonic) ideas, creating countless lyrical poems, world-renowned epics, and prose narratives. The Sufi concepts of selflessness (ecstasy) and love, as well as the joy of devotion to the Absolute Deity – the embodiment of purity, justice, and truth –had a profound impact on the creative community.To perceive the universe as the creation of the Absolute Lord, to see the world as a reflection of Divinity, and to attribute all beauty and power to God; to envision existence in romantic hues, as poetic imaginings and symbols – ever in motion and fashioned from the radiance of divine light −this is great poetry. In the works of Dilshodi Barno, we can also observe exquisite examples of imagery in hamd gazels. *Bu muhabbat jomidur, deb dahrdin chiqdi nido, "Pir aksin mayda ko'r, deb jomdin chiqdi sado"*In this context, the 'cup' jom represents the heart of the lover. The world is a mirror reflecting the beauty of Allah. Only when the human heart is filled with this divine love does it acquire true meaning. In the second verse, a voice emerges from the chalice (the heart), saying: 'Behold the reflection of the Pir (the Murshid or the Divine Light) within the wine (divine love). In this verse, the image of the Pir represents the Perfect Human (Al-Insan al-Kamil), a spiritual mentor, or the Divine Light.In conclusion, it can be stated that these gazels possess a profound system of philosophical allegories expressing divine love and inner enlightenment (ma'rifat). Through traditional imagery (the sun, the rose) and symbols (wine, the cup), the idea of the One Creator (tawhid) is revealed with high artistic mastery.

Key words: Hamd, Sufi imagery, symbol and allegory, Wahdat al-Wujud (unity of existence), tawhid, cup, wine, pir (spiritual mentor), fano (annihilation).

BİRİNCİ TÜRKOLİJİ QURULTAYDA MEHMET FUAD KÖPÇÜLÜZADƏNİN FƏALİYYƏTİ

Yadulla Dadaşlı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Cəlilabad filialı
https://ORCID.org/0009-0006-4491-1959
elvin.dadashli@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ilin fevral-mart aylarında Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultay türk xalqlarının tarixi, etnoqrafiyası, dili və ədəbiyyatının öyrənilməsində önəmli ədəbi-mədəni hadisəyə çevrildi. Qurultaya İstanbul Universitetinin professoru M.F.Köprülüzadə də (1890-1966) dəvət olunmuş, "Türk xalqlarında ədəbi dilin inkişafı" mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdi. O, qurultaya türklərin maarif yolunda cəsarətlə irəliləməyə başladıqlarını göstərən vasitə kimi baxırdı. M.F.Köprülüzadə türk dillərinin inkişafını islamdan əvvəlki və sonrakı mərhələlərə bölür, islamdan qabaq türk dillərinin bir neçə ləhçəyə ayrıldığını göstərirdi. İslamdan əvvəl yaşamış türklərin özlərinə məxsus əlifbalarının, yazı mədəniyyətlərinin olması, bəzi ləhcələrdə danışan türklərin bu əlifbalardan istifadə etməsi qənaətinə gəlirdi. Alim islamdan əvvəl yaşamış türklərin istifadə etdiyi dili, o cümlədən Orxan kitabələrinin dilini incəlmiş və düzəlmiş ədəbi dil sayırdı. Sasanilər dövrünə yaxın zamanda türk dilində əsərlərin mövcudluğunu da təsdiqləyirdi. M.F.Köprülüzadə M.Kaşğarlının "Divanı"nı tarixi və dilçilik qaynaqları ilə müqayisə edir, iki türk ləhcəsinin: şərqi və qərbi türk ədəbi ləhcələrinin olması fikrini irəli sürürdü. O, Şərqi türk ədəbi ləhcəsini "Xaqaniyyə" və ya "türk" ləhcəsi adlandırır, bu ləhcənin Kaşğarda və civarında işləndiyini bildirirdi. Qərbi türk ədəbi ləhcəsini "oğuz" lhcəsi anlamında düçünür, hər iki türk ləhcələri arasında fonetik və morfoloji fərqlərin olmasını diqqətə çatdırırdı. Orta Asiyada Xaqaniyyə türkcəsində yazılmış əsərlərin adını çəkir, Ə.Yəsəvinin və müasirlərinin əsərlərini xatırladırdı. Onu da vurğulayırdı ki, müxtəlif tarixi faktorların təsiri altında yaranan Oğuz ləhcəsi hicri 8-ci yüzildə Şərq və Qərb qruplarına bölünürdü. Şərqi Oğuz ləhcəsi "Azəri", Qərb Oğuz əhcəsi isə "Anadolu ləhcəsi" adlanırdı. Bu ləhcələrdə minlərlə sənət əsərləri yaranmışdı. Alim türk xalqlarının ədəbi dillərinin lazımi dərəcədə öyrənilmədiyini, lakin öyrənilməsinin vacib olduğunu bildirmiş, türk dil birliyinin mümkünlüyün. və yaranacağına inamını ifadə etmişdi. M.F.Köprülüzadəni narahat edən məsələlərdən biri də türk xalqlarının ədəbiyyat tarixlərinin kifyət qədər elmi əsaslarla öyrənilməməsi ilə bağlıydı. O, türk xalqlarının ədəbiyyat tarixlərinin yaradılmasını zəruri hesab edir, dünya ədəbiyyatının tədqiqi üsullarından faydalanmağı məsləhət görürdü.

M.F.Köprülüzadəyə görə, ədəbiyyat tarixi mədəniyyət tarixinin bir hissəsidir. Ona görə də ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsinə xalq yaradıcılığından başlanılmalı, yuxarı təbəqələrin yaratdığı ədəbiyyat da tədqiq olunmalı, türk xalqlarının ədəbi

əlaqələri nəzərə alınmalıdır. O, türk ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsi ilə bağlı aparılan araşdırmaların az zamanda böyük nəticələr verəcəyinə dərin inam bəsləyirdi.

Açar sözlər: ədəbi dil, əlifba, Oğuz ləhcəsi, türk dil birliyi, ədəbiyyat tarixi.

The first Turkolojical Congress held in Baku in February-March 1926 became an important literary and cultural event in the study of the history, ethnography, language and literature of the Turkic peoples. Professor of Istanbul University M.F.Köprülüzade (1890-1966) was also invited and made a report on "development of literary language in Turkic peoples". He viewed the Congress as a means of showing that the Turks began to boldly advance on the path of enlightenment. M.F.Köprülüzade divided the development of Turkic languages into pre-and post-Islamic stages, showing that the pre-Islamic Turkic languages were divided into several dialects. He came to the conclusion that the Turks who lived before Islam had their own alphabets, writing cultures, and the Turks who spoke some dialects used these alphabets. The scientist considered the language used by the Turks who lived before Islam, including the language of the Orkhan inscriptions, to be a refined and corrected literary language. It also confirmed the existence of works in the Turkish language close to the Sassanid period. He compared kashoarli's "Divan"with historical and linguistic sources, and put forward the idea that there are two Turkic dialects: eastern and Western Turkic literary dialects. He called the East Turkish literary dialect "Khaganiyya" or "Turkish" dialect, stating that it was used in and around Kashöar. The Western Turkic literary dialect was called "Oguz", noting the existence of phonetic and morphological differences between both Turkic dialects. In the Quran, the name of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is mentioned in the Qur'an.It was reminiscent of the works of yesavi and his contemporaries. He also emphasized that the Oguz dialect, which was formed under the influence of various historical factors, was divided into Eastern and Western groups in the 8th century A.D. The eastern Oguz dialect was called" Azeri", and the Western Oguz Ahja was called" Anatolian dialect". Thousands of works of art were created in these dialects. The scientist stated that the literary languages of the Turkic peoples were not studied properly, but it was important to study, the possibility of Turkic linguistic unity. and he had expressed confidence that it would arise. One of the issues of concern to köprülüzade was that the literary histories of the Turkic peoples were not studied on such a scientific basis as kifyat. He considered it necessary to create the literary histories of the Turkic peoples, advised to take advantage of the methods of studying world literature. According to köprülüzade, the history of literature is part of the history of culture. He was deeply convinced that the research on the study of the history of Turkish literature would yield great results in a short time.

Key words: literary language, alphabet, Oguz dialect, Turkic language union, history of literature.

TÜRKİYE'DEKİ NİZÂMÎ GENCEVÎ ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK PROFİLİ: EĞİLİMLER, ODAKLAR VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Aysun ÇELİK
doçent doctor
Hacettepe Üniversitesi
https//ORCID.org/0000-0002-4734-1676
aysuncelik@hacettepe.edu.tr
Türkiye/Ankara

Klasik Türk edebiyatı hikâyeciliğinin rehberlerinden, mesnevi geleneğinin en önemli temsilcilerinden, hamse geleneğinin bânîsi, Türklük ruhunun hâmîsi, dünyanın en büyük Türk şairlerinden Nizâmî Gencevî; Türkiye'deki akademik çalışmalar içerisinde, uzun yıllar hak ettiği ilgiden mahrum kalmıştır. Ancak 2000'li yıllardan bu yana "Nizâmî Gencevî araştırma ve çalışmaları"nda gözle görülür bir artış olmuştur. Bu bildiri, Türkiye'de Nizâmî Gencevî ve eserleri üzerine yapılan araştırmaların tarihsel sürecini, başlangıçtaki bu ihmal edilmişlikten günümüzdeki yükselen ilgiye kadar olan seyrini, bibliyometrik bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, literatürdeki mevcut verilerden hareketle; Türkiye'deki ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı, odaklanılan eserler, akademik türler, tematik yoğunluklar, üniversitelerin ve diğer kurumların Nizâmî çalışmalarına katkıları tespit, tasnif ve tahlil edilmiştir. Yapılan analizler, Nizâmî külliyatına yönelik akademik ilginin özellikle "Leylâ vü Mecnûn" ve "Hüsrev ü Şîrîn" gibi belirli mesneviler üzerinde kümelendiğini göstermektedir. Buna mukabil, zamanla hamsenin diğer mesnevilerine de yönelindiği ve disiplinler arası çalışmaların da yeni yeni şekillenmeye başladığı tespit edilmiştir. Bu bildiride, mevcut literatürün durumu değerlendirilerek Türkiye'deki Nizâmî algısının "ihmalden ilgiye" uzanan dönüşümü somut verilerle ortaya konulacak ve gelecekteki çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır. Böylece, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ortak edebî mirasın başında gelen Nizâmî Gencevî'nin Türk ruhu ve kültürel kodlarıyla nasıl yeniden inşa edildiği, nasıl taze tutulduğu ve nasıl korunacağı ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî Gencevî, Hamse, Bibliyometrik Analiz, Ortak Türk Edebiyatı, Azerbaycan-Türkiye Edebî İlişkileri.

A BIBLIOMETRIC PROFILE OF NIZAMI GANJAVI RESEARCH IN TÜRKİYE: TENDENCIES, FOCUSES, AND FUTURE PERSPECTIVES

Nizami Ganjavi -one of the guides of Classical Turkish literature storytelling, one of the most important representatives of the masnavî tradition, the founder of the khamsa tradition, the protector of the Turkish spirit, and one of the world's greatest Turkish poets- has been deprived of the attention he deserves within academic studies in

Türkiye for many years. However, since the 2000s, there has been a visible increase in "Nizami Ganjavi research and studies". This paper aims to analyze the historical process of the research conducted on Nizami Ganjavi and his works in Türkiye, tracing its course from this initial neglect to the rising interest of today through a bibliometric approach. Within the scope of the research, based on existing data in the literature; the distribution of relevant studies in Türkiye by years, the works focused on, academic types, thematic densities, and the contributions of universities and other institutions to Nizami studies have been identified, classified, and analyzed. The analyses conducted show that academic interest in the Nizami corpus is clustered particularly around specific masnavîs such as "Layla and Majnun" and "Khusraw and Shirin". On the other hand, it has been determined that, over time, interest has shifted towards other masnavîs of the khamsa and that interdisciplinary studies have just begun to take shape. In this paper, by evaluating the current state of the literature, the transformation of the perception of Nizami in Türkiye from "neglect to interest" will be presented with concrete data, and recommendations for future studies will be provided. Thus, it will be revealed how Nizami Ganjavi, who is at the forefront of the shared literary heritage between Türkiye and Azerbaijan, is reconstructed with the Turkish spirit and cultural codes, and how he is kept fresh and protected.

Key words: Nizami Ganjavi, Khamsa, Bibliometric Analysis, Shared Turkish Literature, Azerbaijan-Türkiye Literary Relations.

A.Y.KULAKOVSKİNİN "YAKUT ZİYALILARINA" MƏKTUB ƏSƏRİNDƏN I ÜMUMİTTİFAQ TÜRKOLOJİ QURULTAYA GEDƏN YOL

Sevinc İmanova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/ 0009-0007-4447-2228
sevinc10@rambler.ru
Azərbaycan/Bakı

A.Y.Kulakovski XX əsrin əvvəllərində yakut-saxa ziyalılarının görkəmli siması, yakut ədəbiyyatının banisi, böyük mütəfəkkir, ictimai xadim və çoxşaxəli alim idi. Onun baxışlarına, yakut dili ilə bağlı əsərlərinə tez-tez istinad edilir. Bu əsərlər müasir elmi tədqiqatlar üçün əsas mənbə yeridir. Onun ən əhəmiyyətli əsərlərindən biri olan 1912-ci ildə "Öksöküleex Ölöksöy" təxəllüsü ilə yazılmış "Yakut ziyalılarına" məktub əsəridir. Gələcəyə məktub olan bu əsərdə müəllif inandırıcı şəkildə yerli əhalinin alkoqolizm, tütün istifadəsi və qumar oyunları səbəbindən məhv olduğunu iddia edir və xalqı bu pis vərdişlərdən azad olmağa çağırır. O, "mədəniyyət" sözünü geniş mənada istifadə edir. Bu məfhum ümumi inkişafı, həyat tərzini və hər kəsin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasını əhatə edir. Yaşamaq yolunu müəyyən etmək üçün Kulakovski iqtisadi təhlil aparmış və gələcəkdə baş verən hadisələri proqnozlaşdırmış, həyat qurmaq üçün istiqamətlər təklif etmişdir. Beləliklə, "Yakut ziyalılarına" məktub aqrar iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə inkişaf üçün konkret təkliflər verən bir konsepsiyadır. 1926-cı ildə Aleksey Yeliseyeviç Kulakovski Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayda Yakutiya MSSR-in təmsil edəcək nümayəndə kimi seçilmişdi. Lakin uzaq yol ağır xəstəliyə səbəb oldu. O, üç əməliyyatdan sonra 6 iyun 1926-cı ildə 49 yaşında Moskvada vəfat etdi və Danilovsk qəbiristanlığında dəfn edildi.

Bu baxımdan Azərbaycanın görkəmli ictimai xadimi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi Vilayət Quliyevin "Buzlu Yakutiyadan Bakıya türklük sevdası ilə..." məqaləsini də qeyd etmək zəruridir. Onun bu barədə fikirləri maraqlıdır: "Bakı qurultayında iştirak nəticəsində... yakutlar bağlı qapıları açmış, hasardan keçib türkoloqlar sırasında haqq etdikləri yeri tutmuşdular". (*Quliyev V.M. Buzlu Yakutiyadan Bakıya türklük sevdası ilə. Birinci Türkoloji Qurultay nümayəndələrinin izi ilə. Yakut-Saxa nümayəndə heyəti Birinci Türkoloji qurultayda.* URL:https://www.anl.az/-down/meqale525/2025/noyabr/975951.htm).

Açar sözlər: Birinci Ümumittifaq Türkoloji Qurultay, milli ədəbiyyat, Yakut ziyalıları, Kulakovski.

FROM A.Y.KULAKOVSKY'S LETTER "TO THE YAKUT INTELLIGENTSIA" THE ROAD TO THE FIRST ALL-UNION TURCOLOGY CONGRESS

A.Y.Kulakovsky was a prominent figure of the Yakut intelligentsia of the beginning of the XX century, the founder of Yakut literature, a great thinker, public figure and multidisciplinary scientist. In researches and works on the Yakut language his works are often referred to. These works are the main source for modern scientific researches. One of his most important works – Address "To the Yakut Intelligentsia", written in 1912 under the pseudonym Oksoekulueeh Oloeksoey is analysed. In the work, the author convincingly claims that the local inhabitant is being destroyed by alcoholism, tobacco use and gambling, and calls the people to free themselves from these bad habits. A.Y.Kulakovsky uses the word "culture" in a broad sense. In this concept different notions, such as general development, lifestyle, and improving the standard of living of everyone are included. In order to determine the way to survive, A.Y.Kulakovsky conducted an economic analysis and predicted future events, suggesting directions for building a life. Thus, the Adress "To the Yakut Intelligentsia" is a program that provides specific proposals for development in period of transition from an agrarian economy to a market economy. In 1926, Alexei Yeliseyevich Kulakovsky was elected in the First Turkological Congress held in Baku as a delegate, representing the Yakut ASSR. However, the long journey caused a serious illness. After three operations, he died in Moscow on June 6, 1926 at the age of 49 and was buried at the Danilovsk cemetery.

In this regard, it is necessary to mention the article "From icy Yakutia to Baku with a love of Turkism..." by Vilayat Guliyev, a prominent Azerbaijani public figure, critic, literary critic, and translator. His thoughts on this are interesting: "As a result of participating in the Baku congress... the Yakuts opened closed doors, broke through the fence, and took their rightful place among Turkologists".

(*Quliyev V.M. Buzlu Yakutiyadan Bakıya türklük sevdası ilə. Birinci Türkoloji Qurultay nümayəndələrinin izi ilə. Yakut-Saxa nümayəndə heyəti Birinci Türkoloji qurultayda.* URL:https://www.anl.az/down/meqale/525/2025/noyabr/975951.htm).

Key words: First All-Union Turkological Congress, national literature, Yakut intellectuals, Kulakovsky.

"LİSÂNÜ'T-TAYR" MUKADDİMESİNDE DÖRT HALİFE (HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN) TASVİRİ VE MANEVÎ DOSTLUK ÖLÇÜTLERİ

A'loxon Maxmudov
Şehrisebz Devlet Pedagoji Enstitüsü
https://ORCID.org/0009-0004-8269-9034
aloxonmaxmudov54@mail.ru
O'zbekiston/ Shahrisebz

"Lisanü't-tayr" mesnevisinin mukaddime bölümleri, klasik Doğu edebiyatı mesnevilerine özgü bir yapıda düzenlenmiş olup; hamd (Allah'a övgü), na't (Peygamber Muhammed s.a.v'e methiye), halifelerin övgüsü, sebeb-i telif (eserin yazılış nedeni) ve kuşların toplanmasını kapsar. Ancak Navoî, bu bölümleri yalnızca biçimsel bir unsur olarak değil, tasavvufî fikirlerin ilk tezahürü olarak yorumlar.Ali Şîr Nevaî'nin "Lisanü't-tayr" eserinin mukaddimesinde yer alan Dört Halife (Hulefâ-yi Râşidîn) methi, sadece dinî-tarihî bir saygı ifadesi olmayıp, eserin merkezî kavramı olan "Dost"a (Mutlak Hakikat) ulaşan manevî yolun temelini oluşturur. Navoî, Dört Halife şahsiyetinde kemal düzeyindeki dostluğun dört temel ilkesini sanatsal bir biçimde somutlaştırır.

1. **Ebû Bekir Sıddîk: Doğruluk ve sadakat ölçütü** Navoî onu "Yâr-ı Gâr" olarak nitelendirirken, dostluğun ilk şartı olarak mutlak güveni öne çıkarır. "Hazine ve Ejderha" mecazı aracılığıyla Peygamber'i (s.a.v) ilahî bir hazineye, Sıddîk'ı ise onu fedakârca koruyan bir bekçiye benzetir. Bu, sâlikin mürşidine veya Hakikat'e olan bağlılığında sadakatin ölçüsüdür

2. Hz**. Ömer: Adalet ve zühd ölçütü** Navoî, Hz. Ömer (r.a) şahsiyetinde dostluğun adalet ve nefse galip gelme boyutlarını açığa çıkarır. Medâin'in fethi kıssası aracılığıyla, gerçek dostluğun kişisel menfaatten vazgeçip dostun emanetine (ilahî yola) ihanet etmemek olduğunu ortaya koyar. Onun heybeti ve kanaatkârlığı, sâlikin kalbinin maddiyattan arınması gerektiğini ifade eder.

3. Hz**. Osman: Haya ve edep ölçütü** Müellif, Hz. Osman'ı (r.a) "haya hazinesi" ve "Zinnûreyn" olarak tasvir eder. Peygamberimizin onun huzuruna girdiğinde hâlini düzeltmesiyle ilgili rivayet, manevî dostlukta "edep perdesi"nin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Dostluk, birbirinin iç dünyasına derin bir saygı göstermenin sanatıdır.

4. Hz. Ali: İlim ve istiğrak ölçütü Hz. Ali (r.a) methinde dostluğun en yüksek mertebesi olan "ittihad" (birleşme) kavramı ele alınır. Namaz esnasında ayağından okun çıkarılması kıssası üzerinden, sâlikin ilahî aşka dalma hâli ve bu süreçte kâmil rehberin kurtarıcı rolü temellendirilir.

Mukaddimede yer alan bu dört özellik – doğruluk (sidk), adalet (adl), haya ve ilim – sâlikin "Simurg"a doğru yolculuğunda gerekli temel vasıtalardır. Navoî'nin

"Dost" anlayışı, eserin daha başlangıcında sistemli bir şekilde ortaya konmuş olup, bu ölçütler olmaksızın manevî kemale ulaşmak mümkün değildir.

Anahtar kelimeler: Dört Halife (Ebu Bekir es-Sıddık, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali), dostluk, hakikat, mizan (ölçü), Semrug, ruhsal yolculuk.

THE DEPICTION OF THE FOUR RIGHTLY GUIDED CALIPHS (AL-KHULAFĀʾ AL-RĀSHIDŪN) IN THE PROLOGUE OF "LISĀN AL-ṬAYR" AND THE CRITERIA OF SPIRITUAL FRIENDSHIP

The introductory (muqaddima) sections of Lisanü't-tayr by Ali Shir Navai are structured in accordance with the conventions typical of classical Eastern masnavi literature. These include *hamd* (praise of God), *na'ṭ* (eulogy of the Prophet Muhammad, peace be upon him), praise of the Rightly Guided Caliphs, *sabab-i ta'līf* (the reason for composition), and the gathering of the birds. However, Navai interprets these sections not merely as formal components, but as the initial manifestations of Sufi thought.In the muqaddima of *Lisanü't-tayr*, the praise of the Four Rightly Guided Caliphs (*al-Khulafā' al-Rāshidūn*) is not simply an expression of religious-historical reverence; rather, it constitutes the foundation of the spiritual path leading to the "Friend" (the Absolute Truth), which stands as the central concept of the work. Through the personalities of the Four Caliphs, Navai artistically embodies four fundamental principles of perfected spiritual friendship.**Abū Bakr al-Ṣiddīq: معيار الصدق والإخلاص (Criterion of Truthfulness and Fidelity)** Referring to him as *Yār-i Ghār* (the Companion of the Cave), Navai emphasizes absolute trust as the primary condition of friendship. Through the metaphor of the "Treasure and the Dragon," he likens the Prophet (peace be upon him) to a divine treasure and al-Ṣiddīq to a devoted guardian who protects it selflessly. This symbolizes the measure of fidelity in the seeker's devotion to the spiritual guide or to the Truth itself.

ʿ**Umar ibn al-Khaṭṭāb: Criterion of Justice and Asceticism** In the figure of ʿUmar, Navai reveals the dimensions of justice and mastery over the self within friendship. Through the narrative of the conquest of Madā'in, he illustrates that true friendship requires renouncing personal gain and remaining faithful to the trust of the Beloved (the divine path). His majesty and contentment signify the necessity for the seeker's heart to be purified from material attachments. ʿ

Uthmān ibn ʿAffān: Criterion of Modesty and Decorum The author portrays ʿUthmān as the "treasure of modesty" and *Dhū al-Nūrayn* (the Possessor of Two Lights). The well-known narration that the Prophet adjusted his posture upon his arrival demonstrates the importance of the "veil of etiquette" in spiritual companionship. Friendship, in this sense, is the art of showing profound respect for the inner world of another. ʿ

Alī ibn Abī Ṭālib: Criterion of Knowledge and Spiritual Immersion In the

praise of ʿAlī, the highest stage of friendship – *ittiḥād* (union) – is addressed. Through the account of the arrow being removed from his foot during prayer, Navai establishes the state of immersion in divine love and highlights the salvific role of the perfected guide in this process.

The four qualities presented in the muqaddima − truthfulness (*ṣidq*), justice (*ʿadl*), modesty, and knowledge − constitute the essential means for the seeker's journey toward the Simurgh. Navai's conception of the "Friend" is thus systematically articulated at the very beginning of the work, and without adherence to these principles, the attainment of spiritual perfection remains impossible.

Key words: The Four Caliphs (Abu Bakr al-Siddiq, Caliph Umar, Caliph Uthman, Caliph Ali), friendship, truth, balance (criterion), Simurgh, spiritual journey.

"TÜRKLƏŞMƏK, İSLAMLAŞMAQ, AVROPALAŞMAQ" TRİADASININ YARADICISI

Şöhrət Məmmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/.0009-0006-6553-6385
sohret.nesirova24@gmail.com
Azəbaycan/Bakı

XX əsrdə Azərbaycan-Türkiyə ictimai fikrinin ən görkəmli simalarından biri, türkçülüyü sistemləşdirən və "türkləşmək, islamlaşmaq, avropalaşmaq" formulunu ortaya atan Əli bəy Hüseynzadə Azərbaycan mütəfəkkiri, yazıçısı və publisisti olmaqla yanaşı, uzun müddət alim, həkim, rəssam, şair, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, müəllim və jurnalist kimi çalışmışdır. O, babası Qafqaz Şeyxülislamı Əhməd Hüseynzadə və Mirzə Fətəli Axundzadənin təsiri altında böyümüşdür ki, bu iki şəxsiyyət də Əli bəy Hüseynzadənin uşaqlıqdan xalqına olan sevgisinə və türkçülüyü anlamasına dərin təsir göstərmişdir.

1885-ci ildə o, Sankt-Peterburq Universitetinin Riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş və Şərqşünaslıq fakültəsinin görkəmli professorlarının mühazirələrində iştirak etmişdir. Burada dövrün tanınmış alimləri - Dmitri Mendeleyev, Yeqor Vaqner, Nikolay Menşutkin, Nikolay Beketov, Valentin Jukovski və başqalarından təhsil alan Əli bəy həyatı boyu ümumbəşəri türk mənəvi dəyərlərini öyrənib təbliğ etmiş və parlaq istedadının bütün gücü ilə türklərin tərəqqisi uğrunda mübarizə aparmışdır.

Hüseynzadəni Azərbaycana "ağır başlı" filosof, "sədrə şəfa verən" sözlər (ağla qida verən sözlər) söyləyən mütəfəkkir kimi tanıdan "Həyat" qəzetinin nəşrinə dövrünün tanınmış ilahiyyatçısı, ictimai xadimi və publisisti Əhməd bəy Ağaoğlu ilə birlikdə milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyə dəstəyi ilə nail olmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət bayrağındakı üç rəngin (mavi, qırmızı və yaşıl) simvolizmi Əli bəy Hüseynzadənin və füyuzatçıların Azərbaycan vətəndaşının ideoloji və mənəvi dəyərlərinə tarixi töhfələri ilə əlaqələndirilir.

Ə.Hüseynzadə Azərbaycanda ortaq türk ədəbi dili konsepsiyasını irəli sürən bir türkoloq idi və bu ideyanı əsərlərində tətbiq etmiş və müdafiə etmişdir. O, türklərin təkcə Azərbaycanda deyil, həm də Rusiyada dövlət qurmaq potensialı haqqında nəzəriyyələr də irəli sürmüşdür. Hüseynzadə həmçinin bütün türklərin vahid bir millət olduğuna və buna görə də onların ortaq bir dili və yazılı mədəniyyəti olmalı olduğuna inanırdı. Hüseynzadə türk xalqları arasında milli və mənəvi birliyə nail olmaq üçün ortaq türk ədəbi dili üçün qaydalar hazırlamağın və ondan orta məktəblərdə və mətbuatda istifadə etməyin vacib olduğunu düşünürdü. Hüseynzadəyə görə, ədəbi dil bir millətin mövcudluğu və yaşaması üçün ən vacib şərtdir.

Açar sözlər: Türkoloq, alim, mütəfəkkir, şəxsiyyət, yazıçı.

THE CREATOR OF THE TRIAD "TURKISHIZATION, ISLAMIZATION, EUROPEANIZATION"

One of the most prominent figures of Azerbaijani-Turkish public opinion in the 20th century, Ali bey Huseynzade, who systematized Turkism and put forward the formula "Turkishization, Islamization, Europeanization", was an Azerbaijani thinker, writer and publicist, as well as a scientist, doctor, artist, poet, literary critic, translator, teacher and journalist for a long time. He grew up under the influence of his grandfather, the Caucasian Sheikh-ul-Islam Ahmad Huseynzade, and Mirza Fatali Akhundzade, both of whom had a profound impact on Ali bey Huseynzade's love for his people and understanding of Turkism from childhood. In 1885, he entered the Mathematics Faculty of St. Petersburg University and attended lectures by prominent professors of the Faculty of Oriental Studies. Here, Ali Bey, who studied with famous scientists of the time - Dmitry Mendeleyev, Yegor Wagner, Nikolai Menshutkin, Nikolai Beketov, Valentin Zhukovsky and others, studied and propagated universal Turkish spiritual values throughout his life and fought for the progress of the Turks with all the power of his brilliant talent.

He achieved the publication of the newspaper "Hayat", which introduced Huseynzade to Azerbaijan as a "heavy-headed" philosopher, a thinker who spoke "healing words" (words that feed the mind), together with the well-known theologian, public figure and publicist of the time, Ahmed Bey Ağaoğlu, with the financial support of millionaire Haji Zeynalabdin Tagiyev.

The symbolism of the three colors (blue, red and green) on the state flag of the Azerbaijan Democratic Republic is associated with the historical contributions of Ali Bey Huseynzade and the Fuyuzatists to the ideological and spiritual values of Azerbaijani citizens.

A.Huseynzade was a Turkologist who put forward the concept of a common Turkish literary language in Azerbaijan, and he applied and defended this idea in his works. He also put forward theories about the potential of the Turks to establish a state not only in Azerbaijan, but also in Russia. Huseynzade also believed that all Turks were a single nation and therefore they should have a common language and written culture. Huseynzade believed that in order to achieve national and spiritual unity among the Turkic peoples, it was necessary to develop rules for a common Turkish literary language and use it in secondary schools and the press. According to Huseynzade, a literary language is the most important condition for the existence and survival of a nation.

Key words: Turkologist, scientist, thinker, personality, writer**.**

İPƏK YOLU MƏDƏNİYYƏTİ KONTEKSTİNDƏ ŞƏRQ NƏSRİNDƏ MODERNLƏŞMƏ VƏ QƏRB TƏSİRLƏRİ (LU SİN, HYON CİN-GON VƏ NA DO-HYANG YARADICILIĞI ƏSASINDA)

Leyla Həsənzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0006-7093-0598
qasanzade.leyla@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Böyük İpək Yolu tarixən Şərq və Qərb arasında yalnız iqtisadi deyil, həm də mədəni və ədəbi mübadilənin əsas kanallarından biri kimi mühüm rol oynamışdır. Bu tədqiqatda İpək Yolunun ədəbi modernləşmə prosesində rolu Çin və Koreya nəsrinin inkişafı kontekstində geniş şəkildə araşdırılır. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində baş verən dərin sosial, siyasi və ictimai dəyişikliklər Şərq ədəbiyyatında yeni bədii axtarışlara, estetik yenilənməyə və janr transformasiyalarına səbəb olmuşdur. Müasir dünya ədəbiyyatının çoxmərkəzli sistem kimi dəyərləndirilməsi "Şərq və Qərb ədəbi münasibətlərinə yeni baxış imkanı yaradır" (*Həbibbəyli, İ.)* və bu münasibətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmlərini daha dərindən anlamağa şərait yaradır. Lu Sin yaradıcılığında realizm sosial tənqid vasitəsinə çevrilərək ənənəvi düşüncə tərzinin və konservativ dəyərlərin məhdudiyyətlərini ifşa edir – "realizm burada ictimai şüurun oyanışına xidmət edir" (*Cahangırova, N.).* Onun əsərlərində fərd və cəmiyyət münasibətləri kəskin şəkildə qoyularaq ictimai problemlər bədii müstəviyə çıxarılır. Hyon Cin-gon isə Koreya nəsrində sosial realizmin formalaşmasına mühüm töhfə verərək şəhər mühiti, yoxsulluq və sosial bərabərsizlik problemlərini realist təsvirlərlə təqdim edir – "şəhər həyatının ziddiyyətləri onun əsərlərinin əsas xəttini təşkil edir" **(**Əhmədli, B.). Na Do-hyang realizmi psixoloji və emosional çalarlarla zənginləşdirərək fərdin daxili dünyasını, mənəvi gərginliyini və psixoloji konfliktlərini ön plana çıxarır, insanın daxili aləmini dərinliklə açır.

Aparılan təhlil göstərir ki, Qərb realizmi Şərq ədəbiyyatında mexaniki şəkildə deyil, yaradıcı transformasiya yolu ilə mənimsənilmiş, yerli milli-mədəni xüsusiyyətlərlə uyğunlaşdırılmışdır. Bu prosesdə İpək Yolu yalnız tarixi ticarət marşrutu deyil, həm də mədəniyyətlərarası dialoqu təmin edən simvolik və real körpü funksiyasını yerinə yetirmişdir. Beləliklə, Şərq modern nəsri interkultural təsir, yaradıcılıq sintezi və davamlı ədəbi qarşılıqlı əlaqələrin nəticəsi kimi formalaşmışdır.

Açar sözlər: İpək Yolu, realizm, ədəbi modernləşmə, Şərq nəsri, mədəni mübadilə, interkultural əlaqələr.

THE SILK ROAD IN THE CONTEXT OF CULTURAL INTERACTION: MODERNIZATION AND WESTERN INFLUENCES IN EASTERN PROSE (BASED ON LU XUN, HYON JIN-GEON AND NA DO-HYANG)

The Great Silk Road has historically functioned not only as an economic route between East and West but also as a significant channel of cultural and literary exchange. This study examines the role of the Silk Road in the process of literary modernization within the context of the development of Chinese and Korean prose. The profound social, political, and cultural transformations of the late nineteenth and early twentieth centuries stimulated new artistic explorations, aesthetic innovations, and genre transformations in Eastern literature. The evaluation of world literature as a multi-centered system "creates an opportunity for a new perspective on East–West literary relations" *(Habibbeyli, I.),* allowing a deeper understanding of intercultural dynamics. In the works of Lu Xun, realism becomes a powerful instrument of social criticism, exposing the limitations of traditional thinking and conservative values – "realism here serves the awakening of social consciousness" *(Jahangirova, N.).* His writings highlight the tension between the individual and society, bringing social issues into the literary foreground. Hyon Jin-geon made a significant contribution to the formation of social realism in Korean prose by portraying urban environments, poverty, and social inequality – "the contradictions of urban life form the central line of his works" *(Ahmadli, B.).* Na Do-hyang, in contrast, enriches realism with psychological and emotional depth, emphasizing the inner world, moral struggles, and existential conflicts of individuals.

The analysis demonstrates that Western realism was not mechanically adopted in Eastern literary traditions but was creatively transformed and adapted to national and cultural contexts. In this process, the Silk Road functioned not only as a historical trade route but also as a symbolic and practical cultural bridge facilitating the exchange of literary ideas and aesthetic principles. Consequently, modern Eastern prose emerged as a product of intercultural interaction, creative synthesis, and continuous literary exchange.

Key words: Silk Road, realism, literary modernization, Eastern prose, cultural exchange, intercultural relations.

ELİF ŞAFAKIN "EŞQ" ROMANINDA RUMİ SUFİZMİNİN POSTMODERN REİNTERPRETASİYASI

Sevinc Əliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-6878-6148
sevinj230623@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Elif Şafakın "Eşq" romanı müasir türk ədəbiyyatında Rumi sufizminin postmodern interpretasiyası baxımından mühüm ədəbi nümunələrdən biri kimi dəyərləndirilir. Tezisdə sufi düşüncənin əsas kateqoriyalarının – sevgi, vəhdət, mənəvi kamilləşmə və tolerantlığın – postmodern narrativ strategiyalar vasitəsilə necə yenidən şərh edildiyi araşdırılır. Şafak klassik sufi mətnlərində formalaşmış metafizik və ontoloji ideyaları sadələşdirərək onları müasir oxucu üçün daha anlaşıqlı bədii formaya gətirir və intertekstual əlaqələr vasitəsilə Rumi irsini yenidən kodlaşdırır.

Romanda sevgi anlayışı yalnız emosional münasibət çərçivəsində deyil, həm də insanın öz "mən"indən uzaqlaşaraq "digəri" vasitəsilə mənəvi yüksəlişə çatması kimi təqdim olunur. Bu yanaşma Ruminin sufi fəlsəfəsində mövcud olan vəhdət ideyası ilə uyğunluq təşkil edir, lakin postmodern kontekstdə daha çox psixoloji və sosial məna qazanır. Əsərdə çoxqatlı narrativ struktur, paralel süjet xətləri və fərqli zaman planlarının bir arada verilməsi sufi ideyaların müasir ədəbi formaya transformasiyasını təmin edir.

Eyni zamanda romanda Rumi və Şəms obrazları ilə paralel şəkildə Ella və Azizin münasibətləri qurularaq sufi mürşid–mürid modeli müasir sevgi diskursu ilə sintez edilir. Bu yanaşma klassik mistik təlimin müasir oxucuya yaxınlaşdırılmasına xidmət edir və sufi ideyaların gündəlik həyat kontekstində anlaşılmasını asanlaşdırır. Şafakın mətni həmçinin tolerantlıq, mədəni müxtəliflik və universal humanizm ideyalarını ön plana çıxarır, sufi təlimini yalnız dini-fəlsəfi sistem kimi deyil, eyni zamanda qlobal etik dəyər sistemi kimi təqdim edir. Beləliklə, roman sufi metafizikasının postmodern ədəbi diskursda transformasiyasını nümayiş etdirən əhəmiyyətli bir mənbə kimi çıxış edir.

Sufi ədəbiyyatının yeni dövr türk ədəbiyyatına təsiri ilk növbədə intertekstualıq vasitəsilə reallaşır. Romanda Quran motivləri, peyğəmbər hekayələri və klassik türk-sufi poetikasına aid obrazlar müasir narrativ struktura inteqrasiya olunur *[Furlanetto, 2013]*.

Beləliklə, sufi ədəbiyyatı yeni dövr türk ədəbiyyatında yalnız mövzu və motiv səviyyəsində deyil, həm də struktur, üslub və ideya baxımından mühüm təsir göstərir. Bu təsir nəticəsində klassik mistik təlimlər fərdin daxili harmoniyaya, tolerantlığa və mənəvi kamilliyə çatması üçün müasir bədii modelə çevrilir *[Şafak, 2009]*.

Açar sözlər: sufizm, Rumi, postmodernizm, tolerantlıq, intertekstual əlaqələr.

POSTMODERN REINTERPRETATION OF RUMI'S SUFISM IN ELIF SHAFAK'S NOVEL "THE FORTY RULES OF LOVE"

Elif Shafak's novel "The Forty Rules of Love" is regarded as one of the significant works in contemporary Turkish literature in terms of the postmodern interpretation of Rumi's Sufism. The thesis examines how the main categories of Sufi thought − love, unity, spiritual perfection, and tolerance − are reinterpreted through postmodern narrative strategies. Shafak simplifies the metaphysical and ontological ideas formed in classical Sufi texts, presenting them in a more accessible literary form for the modern reader, and re-encodes Rumi's legacy through intertextual connections.

In the novel, the concept of love is presented not only within the framework of emotional relationships but also as a means for an individual to transcend the self and achieve spiritual elevation through the "other." This approach corresponds to the idea of unity in Rumi's Sufi philosophy, yet within a postmodern context it acquires a more psychological and social dimension.

At the same time, the relationships between Rumi and Shams are paralleled with those of Ella and Aziz, thereby synthesizing the classical Sufi master–disciple model with contemporary discourse on love. This approach serves to bring classical mystical teachings closer to the modern reader and facilitates the understanding of Sufi ideas within the context of everyday life.

The influence of Sufi literature on modern Turkish literature is primarily realized through intertextuality. In the novel, Koranic motifs, prophetic narratives, and images from classical Turkish Sufi poetics are integrated into the modern narrative structure *[Furlanetto, 2013]*.

Thus, Sufi literature exerts a significant influence on modern Turkish literature not only at the level of themes and motifs but also in terms of structure, style, and ideas. As a result of this influence, classical mystical teachings are transformed into a modern literary model that promotes inner harmony, tolerance, and spiritual perfection *[Shafak, 2009]*.

Key words: sufism, Rumi, postmodernism, tolerance, intertextual connections.

ABŞ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA "KİÇİK ADAM" OBRAZININ DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Şükufə Vəliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0004-5425-5366
valiyevashukufa@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Ədəbiyyatda "kiçik adam" anlayışı cəmiyyət daxilində sosial, iqtisadi və mənəvi çətinliklərlə üzləşən fərdin bədii təcəssümünü ifadə edir və müxtəlif ədəbi mühitlərdə müxtəlif dil və üslub vasitələri ilə təcəssüm olunur. ABŞ və Azərbaycan ədəbiyyatında bu obrazın ifadə üsullarının və bədii vasitələrinin ayrı-ayrı estetik-ideoloji kontekstlərdə inkişafını nəzərə alsaq, "kiçik adam" obrazının dil və üslub xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlili həm nəzəri, həm də tarixi-praktik baxımdan böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir.

ABŞ ədəbiyyatında "kiçik adam" obrazının formalaşması sistemli şəkildə, xüsusən 20-ci əsrdə minimalizm estetikası çərçivəsində müşahidə olunur. Minimalist üslubun əsas xüsusiyyətlərindən biri dilin maksimum sadələşdirilməsidir. Bu zaman "göstəriş" prinsipi əsas götürülür; yəni hadisələr və duyğular birbaşa izah edilmir, yalnız onların müəyyən əlamətləri təqdim olunur. M.Tven, C.Steinbek, C.Bukovski və E.Heminquey kimi yazıçıların əsərlərində sosial iyerarxiyanın aşağı və ya orta təbəqəsinə mənsub olan adi fərdlərin gündəlik həyat təcrübələri, onların daxili psixoloji gərginlikləri və cəmiyyət daxilində yaşadıqları təcrid diqqət mərkəzindədir. Xüsusilə, fərdin uğursuzluq hissi, kommunikativ böhran və sosial uyğunlaşmada çətinliklər bu əsərlərdə aparıcı tematik cizgilər kimi çıxış edir.

Azərbaycan ədəbiyyatında "kiçik adam" obrazı əsasən sosial realizm ənənəsi çərçivəsində formalaşmış və inkişaf etmişdir. Bu istiqamətdə Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Süleyman Rəhimov, İsmayıl Şıxlı və Anar kimi müəlliflərin yaradıcılığında bu obraz kənd-şəhər mühitində yaşayan, sosial ədalətsizliklə, məişət çətinliyi ilə üzləşən insanların obrazı kimi təqdim olunur. Burada dil daha təsviri və ifadəlidir; müəlliflər hadisələri, mühiti və sosial şəraiti ətraflı təsvir etməyə üstünlük verirlər. "İzahat" prinsipi dominant poetik strategiya kimi çıxış edir.

Müqayisəli aspektdə qeyd etmək olar ki, hər iki ədəbiyyatda "kiçik adam"ın dili onun sosial vəziyyətini, daxili aləmini, cəmiyyətlə münasibətini əks etdirən əsas göstəricidir. Lakin ABŞ ədəbiyyatında minimalist poetika üstünlük təşkil etdiyi halda, Azərbaycan ədəbi kontekstində sosial realist təsvir üsulu üstünlük təşkil edir. Bu fərq, nəticədə "kiçik adam" obrazının həm struktur, həm də üslub səviyyəsində təqdimatında müxtəlif bədii modellərin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Açar sözlər: kiçik adam, dil, üslub, Amerika ədəbiyyatı, Azərbaycan ədəbiyyatı,

sosial realizm, minimalizm.

LANGUAGE AND STYLISTIC FEATURES OF THE "LITTLE MAN" IMAGE IN UNİTED STATES AND AZERBAİJAN LITERATURE

In literature, the concept of "little man" expresses the artistic embodiment of an individual facing social, economic and moral difficulties within society and is personified with different linguistic and stylistic means in different literary environments. Considering the development of the methods of expression and artistic means of this image in the literature of the USA and Azerbaijan in separate aesthetic and ideological contexts, a comparative analysis of the linguistic and stylistic features of the image of "little man" is of great scientific importance both from a theoretical and historical-practical point of view.

The formation of the image of "little man" in US literature is systematically observed, especially in the 20th century within the framework of the aesthetics of minimalism. One of the main features of the minimalist style is the maximum simplification of language. In this case, the principle of "indication" is taken as the basis; that is, events and emotions are not directly explained, only certain signs of them are presented. In the works of writers such as M. Twain, J. Steinbeck, C. Bukowski and E. Hemingway, the focus is on the daily life experiences of ordinary individuals belonging to the lower or middle strata of the social hierarchy, their internal psychological tensions and the isolation they experience within society. In particular, the individual's sense of failure, communicative crisis and difficulties in social adaptation act as the leading thematic lines in these works.

In Azerbaijani literature, the image of the "little man" has been formed and developed mainly within the framework of the tradition of social realism. In this direction, in the work of authors such as Jalil Mammadguluzadeh, Mirza Alakbar Sabir, Suleyman Rahimov, Ismayil Shikhli and Anar, this image is presented as the image of people living in rural and urban environments, facing social injustice and everyday difficulties. Here, the language is more descriptive and expressive; the authors prefer to describe events, the environment and social conditions in detail. The principle of "explanation" acts as a dominant poetic strategy.

In a comparative aspect, it can be noted that in both literatures, the language of the "little man" is the main indicator reflecting his social status, inner world and relationship with society. However, in US literature, minimalist poetics prevails, while in the Azerbaijani literary context, the social realist method of description prevails. This difference, as a result, leads to the formation of different artistic models in the presentation of the image of the "little man" both at the structural and stylistic levels.

Key words: little man, language, style, US literature, Azerbaijan literature, social realism, minimalism.

MÖVLUD SÜLEYMANLININ YARADICILIĞINDA TÜRKÇÜLÜK ƏNƏNƏLƏRİ

Suad Əfəndiyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-6856-1136
suadefendi76@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Folklor milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasında, tarixi yaddaşın yaşadılmasında və xalqın özünüdərk prosesinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. O, yalnız dilin və ənənələrin mənbəyi deyil, həm də bədii ədəbiyyatın inkişafının əsas dayaqlarından biridir. Folklor vasitəsilə dünyagörüşü, mənəvi meyarlar və mədəni kimlik nəsildən-nəslə ötürülür.

Mövlud Süleymanlı yaradıcılığı bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onun əsərləri birbaşa folklor qaynaqları ilə bağlı olub, milli-mənəvi mühitin bədii inikasını təqdim edir. Yazıçı xalq ruhunu və etnoqrafik yaddaşı dərindən mənimsəmiş, onu əsas bədii vasitəyə çevirmişdir. "Dəyirman", "Köç" kimi əsərlərində türk mifoloji simvolika və milli mahiyyət aydın şəkildə əks olunur.

"Dəyirman" (1979) povestində "dəyirman" obrazı ilkin olaraq bolluq və həyat rəmzi kimi təqdim olunsa da, sonradan mənəvi tənəzzülün simvoluna çevrilir. "Qan" metaforası isə cəmiyyətdə baş verən mənfi dəyişiklikləri və mənəvi deqradasiyanı ifadə edir. Əsərdəki obrazlar mifoloji arxetiplər ilə bağlı olub, xeyirlə şərin mübarizəsini təcəssüm etdirir. Eyni zamanda, bu əsərlərdə sovet ideologiyasına qarşı dolayı tənqid də özünü göstərir.

"Köç" (1980) romanında da yazıçı türkçülük ənənələrinin və türk mifoloji təfəkküründün dərin köklərini təsvir edir və bu ideyaları ardıcıl şəkildə inkişaf etdirir. Əsərdə zəngin mifoloji obrazların və arxetiplərin geniş qalereyası təqdim olunur: Domrul, Dədə, Qarı kimi surətlər xalqın qədim dünyagörüşünü və kollektiv yaddaşını əks etdirir. Bundan əlavə əsərdə su, od, buta, dəvə, at və digər obrazların təsviri mifoloji kontekstdən xüsusi maraq doğurur. Yazıçı simvol və alt mətn vasitəsilə milli kimliyin sıxışdırılmasına, mənəvi dəyərlərin itirilməsinə etirazını ifadə edir. Bu baxımdan, onun yaradıcılığı milli oyanışın və azadlıq ideyalarının bədii ifadəsi kimi çıxış edir.

Beləliklə, Mövlud Süleymanlının əsərlərində folklora müraciət yalnız estetik vasitə deyil, həm də milli varlığın qorunması, tarixi həqiqətin və yaddaşın ifadəsi, mənəvi müqavimətin formasıdır.

Açar sözlər: türkçülük ənənələri, Mövlud Süleymanlı, milli təfəkkür, folklor, arxetip.

TURKIC TRADITIONS IN THE CREATIVE WORK OF MOVLUD SULEYMANLI

Folklore plays a significant role in the preservation of national-spiritual values, the transmission of historical memory, and the formation of a people's process of self-awareness. It is not only a source of language and tradition but also one of the fundamental pillars of the development of literary art. Through folklore, worldview, moral standards, and cultural identity are transmitted from generation to generation.

The creative work of Movlud Suleymanlı is of particular importance in this regard. His works are directly connected to folkloric sources and present an artistic reflection of the national-spiritual environment. The writer has deeply assimilated the spirit of the people and ethnographic memory, transforming it into a primary means of artistic expression. In works such as The Mill and Migration, Turkic mythological symbolism and national-cultural essence are clearly manifested.

In the novella "The Mill" (1979), the image of the "mill" is initially presented as a symbol of abundance and life; however, it later transforms into a representation of moral decline. The metaphor of "blood" expresses negative social changes and moral degradation. The characters in the work are associated with mythological archetypes and embody the struggle between good and evil. At the same time, the text also contains an implicit critique of Soviet ideology.

In the novel "Migration" (1980), the writer depicts the deep roots of Turkic traditions and Turkic mythological thinking, further developing these ideas in a consistent manner. The work presents a rich gallery of mythological images and archetypes: figures such as Domrul, Dede, and the Old Woman reflect the ancient worldview and collective memory of the people. In addition, symbols such as water, fire, buta, camel, and horse acquire particular semantic significance within a mythological context. Through symbols and subtext, the author expresses his opposition to the suppression of national identity and the erosion of moral values. In this sense, his work serves as an artistic expression of national awakening and the ideals of freedom.

Thus, in the works of Movlud Suleymanlı, the use of folklore is not merely an aesthetic device but also a means of preserving national existence, expressing historical memory, and articulating moral resistance.

Key words: Turkic Traditions, Movlud Suleymanlı, National Thinking, Folklore, Archetype.

"DİLDƏ, FİKİRDƏ, İŞDƏ BİRLİK" DOKTRİNASI VƏ MİLLI İNTİBAH

Məlahət Babayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-3600-8499
milababayeva@mail.ru

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının tarixində sadəcə siyasi oyanış deyil, həm də "Mədəni Müasirləşmə" dövrü kimi xarakterizə olunur. Bu dövrdə ortaq türk ədəbiyyatı və mədəniyyəti konsepsiyası emosional bağlılıqdan çıxaraq, elmi-nəzəri və ideoloji bir sistemə çevrilmişdir. Bu sistemin mərkəzində isə böyük mütəfəkkir İsmayıl bəy Qaspıralının müəllifi olduğu "Dildə, Fikirdə, İşdə Birlik" triadası dayanırdı.

"Dildə birlik" prinsipi sadəcə bir ünsiyyət vasitəsi deyil, türk xalqlarının intellektual bütövlüyünü təmin edən strateji bir hədəf idi. Qaspıralı tərəfindən Krımda nəşr edilən "Tərcüman" qəzeti bu birliyin canlı laboratoriyasına çevrildi.

Dövrün ziyalıları (Əli bəy Hüseynzadə, İsmayıl Qaspıralı, Yusuf Akçura) anlayırdılar ki, ortaq bir ədəbi dil olmadan türk dünyasının elmi və ədəbi birliyi mümkün deyil. O dövrün ədəbi-tənqidi fikrində "İstanbul türkçəsi" əsasında qurulan, lakin bütün türk xalqlarının anlaya biləcəyi sadələşdirilmiş bir dil modeli təbliğ olunurdu. Bu, ədəbi mətnlərin Bakıdan Qazana, İstanbuldan Daşkəndə qədər maneəsiz yayılmasına şərait yaratdı.

Ədəbiyyatda "fikirdə birlik" özünü Cədidçilik (Yeniləşmə) hərəkatında göstərirdi. Bu dövrün ədəbiyyatı artıq klassik qəliblərdən (divan poeziyası) uzaqlaşaraq, sosial problemlərə, maarifçiliyə və milli kimlik məsələlərinə yönəlmişdi.

Müştərək problemlər-Azərbaycan ədəbiyyatında Mirzə Fətəli Axundzadənin təməlini qoyduğu realizm, Türkiyədə "Tənzimat" və "Sərvət-i fünun" ədəbiyyatı, Orta Asiyada isə Abdurauf Fitrət və Mahmudxoca Behbudi kimi simaların yaradıcılığı eyni hədəfə – xalqın cəhalətdən qurtulmasına xidmət edirdi.

Həmin dövrdə mətbuat – ədəbiyyatın tribunası kimi çıxış edirdi. "Molla Nəsrəddin", "Füyuzat", "Tərcüman" və "Türk Yurdu" kimi dərgilər ortaq türk fikir dünyasının əsas daşıyıcıları idi. Bu nəşrlərdə çap olunan əsərlər ortaq bir mənəvi coğrafiya formalaşdırırdı.

"İşdə birlik" fəlsəfəsi ədəbiyyatın praktiki müstəviyə keçməsini nəzərdə tuturdu. Bu, yazıçıların bir-biri ilə sıx təmasda olması, kitab mübadiləsi və ortaq nəşriyyat siyasəti demək idi. Əli bəy Hüseynzadənin İstanbuldakı fəaliyyəti, Mehmed Emin Yurdakulun şeirlərinin Bakıda əzbərlənməsi, Abdulla Tuqayın yaradıcılığının Azərbaycan mətbuatında işıqlandırılması bu "iş birliyinin" bariz nümunələri idi.

Azərbaycan teatr truppalarının Türkiyəyə və Türküstana qastrolları, orada səhnələşdirilən "O olmasın, bu olsun" və ya "Vətən" (Namik Kamal) kimi pyeslər ortaq bədii zövqün və kollektiv fəaliyyətin nəticəsi idi.

XX əsrin əvvəllərində formalaşan bu "İdeoloji Körpü" türk xalqlarının totalitar rejimlər tərəfindən bir-birindən təcrid edildiyi illərdə belə daxili mənəvi bağlılığı qoruyub saxlamağa kömək etdi. "Dildə, Fikirdə, İşdə Birlik2 şüarı bu gün müasir 2Türk Dünyası 2040 Baxışı" sənədinin və ortaq türk ədəbiyyatı dərsliklərinin hazırlanmasının fundamental elmi bazasını təşkil edir.

Açar sözlər: dildə, fikirdə, işdə birlik, İ.Qaspıralı, Ə.Hüseynzadə, Yusuf Akçura, ortaq türk ədəbiyyatı.

THE DOCTRINE OF "UNITY IN LANGUAGE, THOUGHT AND WORK" AND NATIONAL RENAISSANCE

The end of the 19th century and the beginning of the 20th century are characterized not only as a political awakening in the history of the Turkic peoples, but also as a period of "Cultural Modernization". During this period, the concept of common Turkish literature and culture, moving away from emotional attachment, turned into a scientific-theoretical and ideological system. At the center of this system was the triad "Unity in Language, Thought, and Work", authored by the great thinker Ismayil bey Gaspirali.

The principle of "unity in language" was not just a means of communication, but a strategic goal that ensured the intellectual integrity of the Turkic peoples. The newspaper "Terjuman", published by Gaspirali in Crimea, became a living laboratory of this unity.

The intellectuals of the period (Ali bey Huseynzade, Ismayil Gaspirali, Yusuf Akchura) understood that the scientific and literary unity of the Turkic world was impossible without a common literary language. In the literary-critical thought of that period, a simplified language model was promoted, based on "Istanbul Turkish", but understandable to all Turkic peoples. This created conditions for the unhindered spread of literary texts from Baku to Kazan, from Istanbul to Tashkent.

In literature, "unity of thought" manifested itself in the Jadid (Renewal) movement. The literature of this period had already moved away from classical molds (divan poetry) and was focused on social problems, enlightenment, and issues of national identity.

Common problems − realism, founded by Mirza Fatali Akhundzadeh in Azerbaijani literature, "Tanzimat" and "Servat-i Funun" literature in Turkey, and the creativity of figures such as Abdurauf Fitret and Mahmudhoja Behbudi in Central Asia, served the same goal − the liberation of the people from ignorance.

At that time, the press acted as a tribune of literature. Magazines such as "Molla Nasreddin", "Füyuzat", "Terjuman" and "Türk Yurdu" were the main carriers of the common Turkish world of thought. The works published in these publications formed a common spiritual geography.

The philosophy of "unity in work" meant the transition of literature to a practical level. This meant close contact between writers, book exchange and a common publishing policy. The activities of Ali bey Huseynzadeh in Istanbul, the memorization of Mehmed Emin Yurdakul's poems in Baku, and the coverage of Abdulla Tugay's work in the Azerbaijani press were vivid examples of this "cooperation".

The tours of Azerbaijani theater troupes to Turkey and Turkestan, the plays "Let it not be, let it be" or "Homeland" (Namik Kemal) staged there were the result of common artistic taste and collective activity.

This "Ideological Bridge", formed at the beginning of the 20th century, helped to maintain internal spiritual unity even in the years when the Turkic peoples were isolated from each other by totalitarian regimes. The slogan "Unity in Language, Thought, Work" today forms the fundamental scientific basis for the preparation of the modern "Turkic World 2040 Vision" document and common Turkish literature textbooks.

Key words: unity in language, thought, and work, I.Gaspıralı, A.Huseynzade, Yusuf Akçura, common turkish literature.

ƏZİZ NESİNİN ŞEİRLƏRİ: SATİRİK DÜŞÜNCƏ VƏ LİRİK TƏRƏNNÜM

Maya Həsənli
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0002-4535-7831
mayaaxundova93@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Dünyaca məşhur türk satira ustası Əziz Nesin (1915-1995) bədii yaradıcılığa XX əsrin 30-40-cı illərində hərbçilik peşəsindən gəlmişdir. Məktəb illərindən ilk qələm təcrübələri dram və roman janrı qaralamaları olsa da, ciddi və davamlı bədii yaradıcılığı lirik şeirlərlə başlamışdır. Zabit olduğu üçün öz adından istifadə edə bilmədiyi üçün o zamankı həyat yoldaşının adı olan Vedia Nesin imzası ilə qəzet və jurnallara şeirlərini göndərmişdir. Şeirlə yanaşı hekayə də yazmağı paralel davam etdirmiş və ilk hekayə nümunələrini Oya Atəş (övladlarının adlarının birləşməsi), Əziz Nesin (atası Əbdüləziz əfəndinin adına uyğun) imzaları ilə nəşr etdirmişdir.

Hərbçilikdən ayrıldıqdan sonra isə artıq peşəkar yazıçı, jurnalist kimi fəaliyyət göstərmiş, ədibin özünün də qeyd etdiyi kimi *"həyat onu satira yazıçılığına çəkmişdir"*. Fikirlərini oxuculara çatdırmaqda daha operativ hesab etdiyi üçün hekayə janrına üstünlük vermiş və "satirik hekayə ustası Əziz Nesin" kimi dünya şöhrəti qazanmışdır. Lakin yenə də şeir yazmağı tərgitməmiş ömrünün son illərinədək poetik fəaliyyətini davam etdirmişdir. Əziz Nesinin həm lirik şeirlər yazmış, həm də daşlama-həcv şeirləri qələmə almışdır. Ədib özü daşlamalarını şeir hesab etməmiş, poetik dəyərdən daha artıq funksionallıq daşıdığı üçün daşlamalarını *"sosial qüsurlarla mübarizə silahı"* olaraq dəyərləndirmişdir. Əziz Nesinin ilk daşlama kitabı olan "Əziznamə" 1948-ci ildə çap olunmuş, kəskin tənqidi məzmununa görə müəllifi həbs edilmişdir. 1960-cı ildə çap olunan "Həzrəti-Danqalaq" daşlama kitabı isə "Əziznamə"nin ikinci cildi sayılır. Əziz Nesin 1957-1995-ci illər aralığında "On dəqiqə", "Sondan başa", "Sevgiyə on, ölümə beş qala", "Özünə çatmaq", "Sağlıqla qalın", "Bir eşq var, bir də ölüm", "Sivas acısı" kimi lirik şeir kitablarının müəllifidir. Satirik şeirlərində dövrün ictimai, siyasi qüsurlarına sərt münasibətini bildirən Əziz Nesini lirik şeirlərində sevgi, həsrət, ölüm haqqında duyğular böhranı yaşayan, həyatının ağrılı və həyəcanlı illərini göz önündən keçirdən qayğılı şair kimi müşahidə edirik.

Açar sözlər: Əziz Nesin, satira, yumor, şeir, həcv, daşlama, tənqidi gülüş.

AZIZ NESIN'S POETRY: SATIRICAL THOUGHT AND LYRICAL EXPRESSION

The renowned Turkish master of satire, Aziz Nesin (1915–1995), entered the field of literary in the 1930s–1940s, transitioning from a military career. Although his earliest writing attempts during his school years consisted of draft works in the genres of drama and the novel, his serious and sustained literary activity began with lyrical

poetry. Due to his status as a military officer, he was unable to publish under his own name; therefore, he submitted his poems to newspapers and journals under the pseudonym Vedia Nesin, the name of his then wife. Alongside poetry, he continued to write short stories in parallel and published his first examples under the pseudonyms Oya Ateş (a combination of his children's names) and Aziz Nesin (derived from his father Abdülaziz Efendi's name).

After leaving the military, he pursued a professional career as a writer and journalist. As the author himself noted, *"life drew him toward satirical writing"*. Considering it a more immediate and effective medium for conveying his ideas to readers, he gave preference to the short story genre and gained worldwide recognition as *"the master of the satirical short story".* Nevertheless, he never abandoned poetry and continued his creative writing until the final years of his life. Aziz Nesin composed both lyrical poems and satirical lampoons. However, he did not regard his satirical verses as poetry in the strict sense; rather, emphasizing their functional dimension over their aesthetic value, he characterized them as a *"weapon in the struggle against social vices".* His first collection of satirical verse, "Azizname" (1948), led to his imprisonment due to its sharply critical content. His later work "Hazreti-Dangalaq" (1960) is considered the second volume of "Azizname". Between 1957 and 1995, Nesin authored several collections of lyrical poetry, "Ten Minutes", "From the End to the Beginning", "Ten to Love, Five to Death", "Reaching Oneself", "Stay Well", "There Is Love, and Then There Is Death", "The Pain of Sivas". While his satirical poems articulate a harsh critique of the social and political shortcomings of his time, his lyrical poetry reveals a more introspective dimension: a troubled poet grappling with themes of love, longing, and death, revisiting the painful and emotionally charged periods of his life.

Key words: Aziz Nesin, satire, humor, poetry, lampoon, invective, critical laughter.

TÜRK DÜNYASININ ELMİ KÖRPÜSÜ: MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ VƏ ORTAQ MƏDƏNİ İRS

Ramidə Abbasova
elmi işçi
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
https://ORCID.org/ 0009-0001-6301-8588
ramideabbasova87@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türkologiya elminin banilərindən biri, görkəmli tarixçi və dövlət xadimi Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966) yalnız Türkiyənin deyil, bütün türk dünyasının intellektual oyanışında müstəsna rol oynamış bir şəxsiyyətdir. Onun elmi fəaliyyəti türk ədəbiyyatı və tarixini klassik şərqşünaslıq qəliblərindən çıxararaq müasir və elmi metodologiya əsasında yenidən qurmuşdur.

Köprülü türk ədəbiyyatı tədqiqatlarına elmi metodu gətirmiş ədəbiyyatı yalnız estetik hadisə kimi deyil, tarixi və sosioloji kontekst çərçivəsində dəyərləndirən bir alim olmuşdur. "Edebiyat Tarihinde Usul" adlı əsəri ilə ədəbiyyat tarixçiliyinə yeni yanaşma gətirmiş, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" və "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı əsərləri ilə bu yanaşmanı sistemli elmi çərçivəyə salmışdır.

Köprülüzadə türkoloji tədqiqatlarda Azərbaycan ədəbiyyatının yerini xüsusi vurğulamış və onu ortaq türk mədəni irsinin ayrılmaz hissəsi kimi qiymətləndirmişdir. "Azerbaycan Edebiyatına Ait Tetkikler" adlı tədqiqatında Həsənoğlu, Nəsimi, Qazi Bürhanəddin və Füzuli kimi klassik şairlərin əsərlərini sistemli şəkildə araşdırmışdır. Köprülü, Füzulinin mənsubiyyətini elmi dəlillərlə Azərbaycan ədəbiyyatına aid etmiş, şairin əsərlərinin siyahısını tərtib edərək elm dünyasına təqdim etmişdir. Köprülüzadənin folklor və şifahi ədəbiyyat sahəsindəki tədqiqatları da böyük əhəmiyyət daşıyır. O, aşıq ədəbiyyatını və "Dədə Qorqud Kitabı"nı türk mədəniyyətinin əsas qaynaqları sırasında dəyərləndirmiş, ozan anlayışını elmi baxımdan izah etmişdir.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Türkologiya Qurultayında Türkiyə nümayəndə heyətinə rəhbərlik edən Mehmet Fuad Köprülüzadənin iştirakı toplantının elmi və ideoloji əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Köprülünün qurultaydakı çıxışı ortaq türk ədəbi dili, mədəni birlik və türk xalqları arasında elmi əməkdaşlıq məsələlərinə həsr olunmuş; irəli sürdüyü fikirlər iştirakçılar tərəfindən böyük maraq və rəğbətlə qarşılanmışdır. Bu iştirak Türkiyə elmi dairələrinin ortaq türk ideallarına verdiyi dəstəyin açıq göstəricisi kimi qiymətləndirilir.

Ümumilikdə, Köprülünün fəaliyyəti ədəbiyyat tarixi nəzəriyyəsi, türkologiyada metodoloji yeniliklər, Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və folklor araşdırmaları baxımından mühüm elmi nəticələr ortaya qoymuş, türk dünyasının elmi-mədəni inteqrasiyasına böyük töhfə vermişdir. Köprülünün irəli sürdüyü ideyalar türk xalqları arasında ortaq mədəni yaddaşın güclənməsinə, elmi əməkdaşlığın inkişafına və türk

dünyasında mədəni inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsinə xidmət etmişdir. Bu baxımdan onun elmi irsi bu gün də türkologiya sahəsində əsas istinad mənbələrindən biri olaraq aktuallığını qoruyur.

Açar sözlər: Ortaq irs, türk birliyi, Mehmet Fuad Köprülüzadə, Türkologiya Qurultayı, Azərbaycan ədəbiyyatı.

THE SCIENTIFIC BRIDGE OF THE TURKIC WORLD: MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ AND THE COMMON CULTURAL HERITAGE

One of the founders of Turkology, the prominent historian and statesman Mehmet Fuad Köprülü played an exceptional role not only in Turkey but also in the intellectual awakening of the entire Turkic world. His scholarly work reconstructed Turkish literary and historical studies by moving beyond the frameworks of classical Orientalism and establishing them on a modern scientific methodology. Köprülü introduced a scientific method into the study of Turkish literature, evaluating literature not merely as an aesthetic phenomenon but within its historical and sociological context. With his work "Edebiyat Tarihinde Usul," he brought a new approach to literary historiography, while his books "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" and "Türk Edebiyatı Tarihi" systematized this approach within a comprehensive scholarly framework.

Köprülüzade emphasized the significant place of Azerbaijani literature in Turkological studies, considering it an integral part of the common Turkic cultural heritage. In his study "Azerbaycan Edebiyatına Ait Tetkikler," he systematically analyzed the works of classical poets such as İzzəddin Həsənoğlu, İmadəddin Nəsimi, Qazi Bürhanəddin, and Məhəmməd Füzuli. Köprülü also demonstrated, through scholarly evidence, Fuzuli's belonging to Azerbaijani literature and compiled a systematic list of his works, presenting it to the academic world. His research in folklore and oral literature is equally significant. He evaluated ashik poetry and the Book of Dede Korkut among the primary sources of Turkic culture and provided a scholarly explanation of the concept of the "ozan."

His participation in the Baku Turkological Congress held in Baku in 1926, where he led the Turkish delegation, further enhanced the scientific and ideological importance of the event. In his speech, Köprülü addressed issues such as a common Turkic literary language, cultural unity, and scientific cooperation among Turkic peoples, and his ideas were met with great interest and appreciation. This participation is regarded as a clear demonstration of the support of Turkish academic circles for common Turkic ideals.

Overall, Köprülü's scholarly work has made significant contributions to literary historiography, methodological innovations in Turkology, the study of Azerbaijani literature, and folklore research, while also playing a major role in the scientific and cultural integration of the Turkic world. His ideas have contributed to strengthening a shared cultural memory among Turkic peoples, promoting academic cooperation, and

deepening cultural integration within the Turkic world. In this respect, his scholarly legacy continues to serve as one of the key reference points in contemporary Turkological studies.

Key words: Common heritage, Turkic unity, Mehmet Fuad Köprülüzade, Turkological Congress, Azerbaijani literature.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA XALİD SƏİD XOCAYEVİN ROLU

Sahilə İbrahimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0008-6960-524X
sahila.ibrahimova@yahoo.com
Azərbaycan/Bakı

Birinci Türkoloji Qurultay böyük tarixi bir hadisə olmaqla bütün türk millətlərinin milli dərəyrləinin tədqiqinin və təbliğinin keşiyində dayanmışdır. 1926-cı ildə Birinci Türkolojı Qurultay tarixi əhəmiyyət daşıyan hadisə olmuşdur. Qurultay türkdilli xalqlarının latın qrafikasına keçmək işi və bu işdə uğur qazanmaları ilə bağlı xeyli işlər görmüşdür. Qurultay qabağı Ağamalıoğlu başda olmaqla latın əlifbasına keçməklə əlaqədər xüsusi Komissiya yaradılmışdır. Komissiyanın tərkibində başqa üzvlərlə yanaşı Xalid Səid Xocayev də var idi. Onun Türkolojı Qurultayın hazırlıq işində və təşkilat baxınından, istərsə də müxtəlif əsərlər yazmaq baxımından əməyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Buna sübut olaraq Qurultaydan sonra "Yeni Əlifba yollarında..." adlı əsərini göstərmək yerinə düşərdi. Xalid Səid 1937-ci il qurbanlarından olan görkəmli alim-türkoloq, bir çox elmi əsərlərin, o cümlədən X1 əsr abidəsi olan Mahmud Qaşqarının "Divani Lüğət-it Türk" əsərinin dünyada ilk dəfə məhz Azərbaycan dilinə tərcümə edən müəllifdir. Xalid Səid Xoca 12 dili bilirdi.

Xalid Səid Komissiyanın tərkibində bütün türkdilli respublika və ölkələrdə olmuş, yerli rəhbəlik və bütün cəmiyyətin nümayəndələri ilə birlikdə danışıqlarda iştirak etmişdi. Qeyd edim ki, bu məsələ ilə əlaqədar olaraq o, Tatarıstan, Qazağıstan və Orta Asiya ölkələrində dəfələrlə olmuş, danışıqlar aparmışdır. Onun Bakıda qurultay nümayəndələri ilə apardığı, lakin heç də asan olmayan danışıqları olmuş və onları yeni əlifbaya keçmək haqqında razılığa gətirmişdir. Bunları Qurultaydan sonra, 1928-ci ildə yazdığı "Yeni Əlifba yollarında..." kitabinda əks etdirmişdir. Xalid Səidin bu işdə nə dərəcədə fəal olduğuna daha bir məqam da subut ola bilər. Qurultaya həsr olunmuş banket məhz onun evində keçirilmişdir. Burada türk nümayəndələri ilə yanaşı digər Birinci Türkoloji Qurultay iştirakçıları da qonaq olmuşdur. Bu qonaqlar arasında Türkiyədən gəlmiş Köpürülüzadə, Əli bəy Hüseynzadə və bir çox başqa qonaqlar da var idi. Beləliklə, birinci Türkolojı Qurultayın 100-cü ildönümünün qeyd edilməsi, Azərbaycanın və bütün Türk dünyasının ictimai həyatında əhəmiyyətli bir hadisə kimi dəyərlidir. Bu tədbir yeni əlifbaya keçid işində fəaliyyət göstərən şəxsləri bir daha yad etmək imkanını da yaradır.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, Xalid Səid Xocayev, latın əlifbası, türk xalqları, dil islahatı.

THE ROLE OF KHALID SAID KHOJAYEV IN THE FIRST TURKOLOGY CONGRESS

The First Turkology Congress, held in 1926, was a significant historical event that played a crucial role in the study and promotion of the national values of Turkic peoples. This congress was of great importance, particularly in relation to the transition of Turkic-speaking nations to the Latin alphabet and the achievements gained in this direction.

Prior to the congress, a special commission was established under the leadership of Samad Aghamalioglu to oversee the transition to the Latin script. Among its members was Khalid Said Khojayev, whose contributions to both the preparatory process and organizational aspects of the congress, as well as his scholarly works, deserve special attention. As evidence, one may refer to his book "On the Paths of the New Alphabet…", written after the congress.

Khalid Said Khojayev, a prominent Turkologist and one of the victims of the 1937 repressions, authored numerous scientific works. Notably, he was the first in the world to translate the 11th-century monument Divan-i Lughat al-Turk by Mahmud al-Kashgari into the Azerbaijani language. He was proficient in 12 languages.

As a member of the commission, Khalid Said traveled extensively across Turkic republics and countries, participating in negotiations with local authorities and representatives of society. He visited regions such as Tatarstan, Kazakhstan, and Central Asian countries multiple times to discuss the transition to the new alphabet. His discussions with Turkish representatives in Baku, which were not easy, eventually led to their agreement on adopting the new alphabet. These efforts were later documented in his 1928 book "On the Paths of the New Alphabet…"

Another fact demonstrating his active involvement is that a banquet dedicated to the congress was held at his home. Among the guests were Turkish delegates as well as other congress participants, including Mehmed Fuad Koprulu and Ali bey Huseynzade.

Thus, the celebration of the 100th anniversary of the First Turkology Congress is of great importance in the social life of Azerbaijan and the entire Turkic world. This event also provides an opportunity to once again commemorate the individuals who played an active role in the transition to the new alphabet.

Key words: First Turkology Congress, Khalid Said Khojayev, latin alphabet, turkic peoples, language reform.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ AZƏRBAYCAN FOLKLORŞÜNASLIĞININ TƏŞƏKKÜLÜNDƏ HƏNƏFİ ZEYNALLININ ROLU

Aytən Heybətova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https:ORCID.org/0000-0001-5338-7550
Azərbaycan/Bakı

I Türkoloji Qurultayın keçirilməsində Azərbaycan ərazi olaraq mərkəz deyildi, həm də intellektual türk məfkurəsini formalaşdıran şəxsiyyətlərin yaşayıb yaratdığı bir ocaq idi. Məhz bu səbəbdən Qurultayın Bakıda keçirilməsi qərarı verilmişdi. Dünyanın bir çox ucqar yerlərindən, o cümlədən Sibir və Yakutiyadan Avropada azsaylı olan türk xalqlarının nümayəndələrindən tutmuş Yaxın Şərq və Mərkəzi Asiya türklərinin də iştirak etdiyi bu möhtəşəm qurultayda Azərbaycanı təmsil edən böyük ziyalıların içində Hənəfi Zeynallı da var idi. O Azərbaycan folklorunun ilk araşdırmaçılarından olmaqla yanaşı həm də tənqidçi idi. M.F.Axundov və H.Cavid haqqında tədqiqat aparan, fundamental elmi əsərlərin ortaya qoyan müəllif həmin mütəfəkkirlərə obyektiv qiymət verən azsaylı tədqiqatçılardan sayılırdı. Çətin və məhrumiyyətlərlə dolu uşaqlıq yaşamasına baxmayaraq Hənəfi Zeynallı güclü iradəsi və bacarığı sayəsində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə öz adını qızıl hərflərlə yazmağı bacaran şəxsiyyətlərdəndir. Bakı Dövlət Universitetində, Ali Pedaqoji İnstitutda çalışımış, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının dosenti olmuşdur. 1925-26-cı illərdə Firudin bəy Köçərlinin iki cilddən ibarət "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabına redaktorluq etmişdir.

Hənəfi Zeynallının I türkololji Qurultayın qarşısında qaldırdığı məsələ heç şübhəsiz ki, Azərbaycan folklorunun vahid sistem şəklində, elmi prinsiplər əsasında tədqiq və nəşr olunması idi. Bundan başqa tədqiq olunmuş folklor materiallarının sistemli bir şəklə salınması, bununla da Azərbaycan və türk dünyasında folklorşünaslıq elminin təşəkkülü və inkişafı yolunda böyük işlər görlüməsi onun qarşısında vəzifə kimi dururdu. "Əgər bizim el ədəbiyyatımız toplanarsa, cildlərlə kitablar nəşr edilər" söyləyən alim bir çox məqalələrində folklor tarixində ilk dəfə olaraq xalq ədəbiyyatının tədqiqini sistemli şəklə salmışdır. Rejim imkan versəydi bu yolda tədqiqatları ilə ədəbiyyat tariximizə daha böyük töhfələr verəcəkdi. Lakin Azərbaycanın bir çox ziyalıları kimi Hənəfi Zeynallı da Sovet rejimi üçün təhlükəli şəxslərdən sayıldı və göstərmədiyi fəaliyyətlərdə ittiham olundu. İttihamlar güllələnməni qaçılmaz etdi və böyük mütüfəkkir 41 yaşında Bakıda ölüm hökmünün icrası nəticəsində həyatla faciəli şəkildə vidalaşdı.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, folklor, Hənəfi Zeynallı, folklorşünaslıq, ədəbiyyat tarixi.

THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS AND THE ROLE OF HANAFI ZEYNALLI IN THE FORMATION OF AZERBAIJANI FOLKLORE STUDIES

The organization of the First Turkological Congress in Azerbaijan was not merely a consequence of geographical considerations. Rather, Azerbaijan had long functioned as a prominent intellectual and cultural center within the Turkic world, where influential scholars and thinkers who contributed to the formation of Turkic intellectual discourse lived and carried out their scholarly activities. In this context, Baku emerged as a natural venue for such an important academic gathering, and the decision to convene the Congress there reflected Azerbaijan's significant role in the intellectual and cultural life of Turkic societies.

The First Turkological Congress represented a landmark event in the development of Turkological studies. The congress brought together representatives of Turkic peoples from geographically distant regions, including Siberia and Yakutia, as well as delegates from relatively small Turkic communities in Europe and representatives of Turkic populations from the Middle East and Central Asia. Among the Azerbaijani intellectuals who participated in this significant scholarly forum was the distinguished researcher Hanafi Zeynalli.

Hanafi Zeynalli occupies a noteworthy place in the history of Azerbaijani literary scholarship. He was among the pioneering scholars who initiated the systematic study of Azerbaijani folklore and at the same time established himself as a prominent literary critic. Zeynalli conducted extensive research on the literary and intellectual legacy of Mirza Fatali Akhundov and Huseyn Javid, producing substantial scholarly works and offering balanced and objective evaluations of these influential figures. His analytical approach and methodological rigor place him among the limited number of researchers who assessed the works of these writers from a scholarly and critical perspective.

Despite experiencing a childhood marked by severe hardship and deprivation, Hanafi Zeynalli demonstrated remarkable perseverance and intellectual capability. Owing to his determination and scholarly dedication, he succeeded in leaving a lasting imprint on the development of Azerbaijani literary studies. Zeynalli carried out academic and pedagogical activities at Baku State University and the Higher Pedagogical Institute, where he served as an associate professor at the Department of the History of Azerbaijani Literature. In 1925–1926, he served as the editor of Firidun bey Kocharli's two-volume work *Materials on the History of Azerbaijani Literature*, thereby contributing significantly to the preservation and scholarly examination of Azerbaijan's literary heritage.

One of the central issues raised by Hanafi Zeynalli during the First Turkological Congress concerned the systematic collection, scholarly study, and publication of Azerbaijani folklore on the basis of scientific principles. He emphasized the necessity of classifying and organizing collected folklore materials within a coherent methodological

framework. Such an approach was essential for the institutionalization and further development of folklore studies not only in Azerbaijan but also throughout the broader Turkic world.

In his numerous scholarly publications, Zeynalli repeatedly highlighted the richness and potential of Azerbaijani folk literature, emphasizing that "if our folk literature were systematically collected, volumes of books could be published." Through these contributions, he became one of the earliest scholars to advocate for a systematic and methodologically grounded approach to the study of folk literature. Had the political conditions of the time been more favorable, his research would undoubtedly have made even more substantial contributions to the historiography of Azerbaijani literature and folklore studies.

However, like many Azerbaijani intellectuals of his era, Hanafi Zeynalli became a victim of the repressive policies of the Soviet regime. He was accused of activities he had never committed and was subsequently declared a politically dangerous figure. As a result of these fabricated accusations, he was sentenced to death and executed in Baku at the age of forty-one, thus bringing his life and promising scholarly career to a tragic end.

Key words: First Turkological Congress, folklore, Hanafi Zeynalli, folklore studies, history of literature.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ XX ƏSR TÜRK DİLÇİLİYİNDƏ ƏHMƏD CAVAD ƏMRƏ ŞƏXSİYYƏTİ

Nərmin Qasımova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
narminrahimova7@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-6350-6144
Azərbaycan/Bakı

XX əsr türk dilçiliyi və türkçülük düşüncəsinin formalaşması və inkişafında mühüm rol oynamış görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də Əhməd Cavad Əmrədir. O yalnız dilçi və yazıçı kimi deyil, eyni zamanda jurnalist, tərcüməçi, siyasətçi və maarifçi kimi çoxşaxəli fəaliyyət göstərmişdir. Onun elmi və ictimai fəaliyyəti türk dilinin milli əsaslar üzərində inkişafı və sistemli şəkildə tədqiqi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əhməd Cavad Əmrə 1 sentyabr 1878-ci ildə Giritin Resmo şəhərində anadan olmuşdur. O, Osmanlı imperiyasının son dövrü ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin təşəkkülü mərhələsində yaşamış, bu dövrün mürəkkəb ictimai-siyasi prosesləri onun elmi baxışlarının formalaşmasına ciddi təsir göstərmişdir. Əmrə dili yalnız ünsiyyət vasitəsi kimi deyil, həm də milli kimliyin, mədəni yaddaşın və ictimai tərəqqinin əsas amillərindən biri kimi qiymətləndirmişdir. Onun fəaliyyəti türk dilinin sadələşdirilməsi, əlifba islahatı, dilin normalaşdırılması və elmi əsaslarla öyrənilməsi istiqamətlərini əhatə etmişdir. Xüsusilə də latın qrafikalı türk əlifbasının tətbiqi prosesində fəal iştirak etməsi onun dil islahatlarındakı rolunu daha da gücləndirmişdir. Əmrənin elmi irsi türk dilinin qrammatik quruluşu, söz yaradıcılığı, dialektologiya və müqayisəli dilçilik sahələrini əhatə edir. Onun "Türkçede kelime teşkili hakkında bir anket" və "Türk lehçelerinin mukayeseli grameri" adlı əsərləri bu sahədə aparılan tədqiqatlar üçün mühüm mənbə hesab olunur. Bundan əlavə, onun elmi baxışları 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultayın əsas ideyaları ilə səsləşir. I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının dili, əlifbası və mədəni inteqrasiyası məsələlərinin müzakirə olunduğu mühüm elmi platforma olmuşdur. Əmrənin irəli sürdüyü prinsiplər ümumtürk dilçiliyi kontekstində xüsusi aktuallıq kəsb etmişdir. O, Türkiyə Böyük Millət Məclisində Çanaqqala millət vəkili kimi fəaliyyət göstərmiş, həmçinin Türk Dil Qurumu çərçivəsində vacib elmi və təşkilati işlər görmüşdür. Əhməd Cavad Əmrə 10 dekabr 1961-ci ildə Ankarada vəfat etmişdir. Nəticə etibarilə, Əhməd Cavad Əmrə türk dilçiliyi və türkologiya elminin inkişafında mühüm iz qoymuş, milli dil quruculuğu prosesinə əhəmiyyətli töhfələr vermiş görkəmli alim kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: Əhməd Cavad Əmrə, Birinci Türkoloji Qurultay, Türk Dil Qurumu, Türkologiya, əlifba islahatı, latın qrafikası.

AHMAD JAVAD EMRE'S FACTOR AT THE FİRST TURKOLOGİCAL CONGRESS AND IN THE 20TH CENTURY TURKISH LINGUISTICS

One of the prominent figures who played an important role in the formation and development of 20th century Turkish linguistics and Turkic thought is Ahmad Javad Emre. He was not only a linguist and writer, but also a journalist, translator, politician and educator. His scientific and public activities are of particular importance in terms of the development of the Turkish language on national grounds and its systematic study. Ahmad Javad Emre was born on September 1, 1878 in the city of Rethymno, Crete. He lived during the last period of the Ottoman Empire and the formation of the Republic of Turkiye, and the complex socio-political processes of this period had a serious impact on the formation of his scientific views. Emre evaluated language not only as a means of communication, but also as one of the main factors of national identity, cultural memory and social progress. His activities covered the directions of simplification of the Turkish language, alphabet reform, language standardization and its study on scientific grounds. In particular, his active participation in the process of introducing the Turkish alphabet with Latin script further strengthened his role in language reforms. Emre's scientific heritage covers the grammatical structure of the Turkish language, word formation, dialectology and comparative linguistics. His works entitled "Türkçede kelime teşkili hakkında bir anket" and "Türk lehçelerinin mukayeseli grameri" are considered important sources for research in this field. In addition, his scientific views are in line with the main ideas of the First Turkological Congress held in Baku in 1926. The First Turkological Congress was an important scientific platform where issues of language, alphabet and cultural integration of the Turkic peoples were discussed. The principles put forward by Emre have gained particular relevance in the context of pan-Turkic linguistics. He served as a deputy for Çanakkale in the Grand National Assembly of Turkiye and also carried out important scientific and organizational work within the framework of the Turkish Language Association. Ahmad Javad Emre died on December 10, 1961 in Ankara. As a result, Ahmad Javad Emre is considered an outstanding scholar who left a significant mark on the development of Turkish linguistics and Turkology and made significant contributions to the process of national language building.

Key words: Ahmad Javad Emre, First Turkological Congress, Turkish Language Association, Turkology, alphabet reform, Latin script.

TÜRKÇÜLÜYÜN ƏBƏDİYYƏT YOLÇUSU XALİD SƏİD XOCAYEV VƏ ONUN TÜRKOLOJİ FƏALİYYƏTİ

Leyla Kərimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
https://ORCİD.org/0009-0009-2914-786X
cool.kerimova@bk.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk dünyasının görkəmli nümayəndələrindən biri Xalid Səid Xocayevdir. O, müasir Azərbaycan dilinin qrammatikasının işlənib hazırlanmasında, araşdırılmasında, türk dillərinin müqayisəli tədqiqində, Mahmud Kaşğarinin "Divani lüğət it-türk" əsərinin tərcümə olunmasında müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Özbəkistandan Türkiyəyə və daha sonra Azərbaycana təşrif buyuran Xalid Səid Xocayev elmi və pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuşdur. Türk dillərinin qrammatikası, üslubiyyatı, sintaksisi, morfologiyası, nəzəriyyəsi sahəsində mühüm tədqiqlər müəllifi olan X.S.Xocayev dilçilik haqqında çoxsaylı kitablar müəllifidir. O, Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında və dərslik yazılmasında müstəsna xidmətlər göstərmiş, bir sıra ilklərə imza atmışdır.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayın iştirakçılarından biri Xalid Səid Xocayev idi. Bu qurultayda X.S.Xocayev latın əlifbasına keçid, ortaq türk dili məsələsi, türk dillərinin bölgüsü, terminologiyası barədə maraqlı təkliflər irəli sürmüşdür. Onun ən böyük arzularından biri ortaq türk dilinin yaradılması, türk xalqlarının maariflənməsi idi. "Osmanlı, özbək, qazax dillərinin müqayisəli sərfi" kitabında X.S.Xocayev türk dillərinin qrammatik quruluşunu müqayisəli şəkildə incələmiş, ortaq dilin mümkünlüyünü vurğulamışdır. X.S.Xocayevin "Yeni əlifba yollarında əski xatirə və duyğularım" kitabı ədibin türk ellərinə olan səyahətlərindən və gəldiyi qənaətlərdən, araşdırmalarından bəhs edir. Burada müəllifin türk xalqlarının əlifbası ilə bağlı fikirləri, ortaq türk əlifbası məsələləri yer alır. X.S.Xocayev tədqiqatlarında həm də ortaq əlifbaya keçməyin düşünülən qədər asan iş olmadığını, buna hazırlıq prosesinin aparılmalı olduğunu, təbliğatın vacibliyini vurğulayırdı.

X.S.Xocayevin elmi fəaliyyəti bunlarla yekunlaşmır. O həm də böyük tərcüməçi olmuşdur. Rəşad Nuri Güntəkin, Abdulla Qədiri və neçə-neçə ədiblərin əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirən X.S.Xocayevin bu sahədəki ən böyük xidmətlərindən biri Mahmud Kaşğarinin "Divani lüğət it-türk" əsərinin tərcüməsidir. Müəllif təxminən iki il ərzində bu işi həyata keçirmiş, lakin nəşr etdirə bilməmişdir.

Təəssüf ki, repressiya dalğası X.S.Xocayevdən də yan keçməmiş və o həbs olunaraq güllələnməyə məhkum edilmişdir. Buna baxmayaraq, Xalid Səid Xocayevin elmi araşdırmaları, tərcümələri, ümumilikdə türkologiya sahəsindəki xidmətləri çağdaş dövrümüzdə də öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

Açar sözlər: Xalid Səid Xocayev, qurultay, əlifba, dil, tərcümə

KHALED SAID KHOJAEV, THE ETERNAL VOYAGER OF TURKISM AND HIS TURKOLOGY ACTIVITIES

One of the prominent representatives of the Turkic world is Khaled Said Khojayev. He rendered exceptional services in the development and research of the grammar of the modern Azerbaijani language, in the comparative study of Turkic languages, and in the translation of Mahmud Kashgari's "Divani lugat it-turk". Khalid Said Khojayev, who traveled from Uzbekistan to Turkey and then to Azerbaijan, was also engaged in scientific and pedagogical activities. Kh.S.Khojayev, the author of important studies in the field of grammar, stylistics, syntax, morphology, and theory of Turkic languages, is the author of numerous books on linguistics. He rendered exceptional services in the development of Azerbaijani linguistics and in writing textbooks, and was a pioneer in a number of areas.

One of the participants of the First Turkological Congress held in Baku in 1926 was Khaled Said Khojayev. At this congress, Kh.S.Khojayev put forward interesting proposals on the transition to the latin alphabet, the issue of a common Turkic language, the division of Turkic languages, and terminology. One of his greatest dreams was the creation of a common Turkic language and the enlightenment of the Turkic peoples. In his book "Comparative use of the ottoman, uzbek, and kazakh languages" Kh.S.Khojayev analyzed the grammatical structure of the Turkic languages in a comparative manner and emphasized the possibility of a common language. Kh.S.Khojayev's book "My old memories and feelings on the paths of the new alphabet" tells about the writer's travels to the Turkic lands and his conclusions and research. It contains the author's thoughts on the alphabet of the Turkic peoples and the issues of a common Turkic alphabet. In his research, Kh.S.Khojayev also emphasized that switching to a common alphabet was not as easy as one might think, that a preparatory process had to be carried out, and the importance of propaganda.

Kh.S.Khojayev's scientific activity does not end there. He was also a great translator. One of Kh.S.Khojayev's greatest contributions in this field, who translated the works of Rashad Nuri Guntekin, Abdullah Gadiri and several other writers into Azerbaijani, is the translation of Mahmud Kashgari's "Divani lugat it-turk". The author carried out this work for about two years, but was unable to publish it.

Unfortunately, the wave of repression did not bypass Kh.S.Khojayev, and he was arrested and sentenced to be shot. Despite this, Khalid Said Khojayev's scientific research, translations, and overall contributions to the field of Turkology remain relevant in our modern era.

Key words: Khaled Said Khojayev, congress, alphabet, language, translation.

ƏLİŞİR NƏVAİNİN İRSİ VƏ TÜRKDİLLİ ƏDƏBİYYATLARIN QARŞILIQLI TƏSİRİ: ALMAZ ULVİ BÜNYATZADƏ TƏDQİQATLARI KONTEKSTİNDƏ

Müjkan Məmmədzadə
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan İdman Akademiyası
https://ORCID.org/0000-0001-5693-3748
mujkan@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Əlişir Nəvai (1441–1501) türkdilli poeziya və ədəbiyyatın inkişafında önəmli rol oynamış, həm klassik, həm də mənəvi-estetik baxımdan zəngin irs qoymuşdur. Onun əsərləri yalnız Çağatay türkcəsində deyil, bütövlükdə türkdilli ədəbi məkanın formalaşmasına təsir göstərmişdir. Nəvainin yaradıcılığı həm Azərbaycan, həm də ümumtürkdilli ədəbiyyat sahəsində tədqiq edilmiş və bu sahədə bir sıra müasir tədqiqatçılar onun irsini araşdırmışdır. Belə tədqiqatçılardan biri də Almaz Ulvi Bünyatzadədir. Onun elmi işləri, Əlişir Nəvainin əsərlərinin türkdilli ölkələrdə tərcüməsi və təbliği baxımından əhəmiyyətli nəticələr təqdim edir.

Bünyatzadənin araşdırmalarında əsas diqqət Nəvainin irsinin yalnız ədəbi-mədəni aspektləri ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda onun müxtəlif türkdilli ədəbi ənənələrlə qarşılıqlı təsirini ortaya qoyur. Məsələn, Nəvainin "Xəmsə"si əsasında aparılan müqayisəli təhlillər göstərir ki, onun poetik üslubu və fəlsəfi konsepsiyaları Azərbaycan və Qazaxıstan ədəbiyyatında birbaşa təsirə malik olmuşdur (*Bünyatzadə, 2020*). Bu təsir, həm də ədəbi tərcümə və təbliğ prosesində özünü göstərir; Nəvainin əsərləri müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan türkcəsinə və digər türkdilli dillərə çevrilmişdir ki, bu da mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına səbəb olmuşdur.

Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Nəvainin irsinin öyrənilməsi həm də türkdilli ölkələrdə ədəbi proseslərin qarşılıqlı təsirinin anlaşılmasına xidmət edir. Bünyatzadə, tədqiqatlarında göstərir ki, Nəvainin poetik-metodoloji yanaşmaları yalnız estetik zövq yaratmaqla kifayətlənmir, həm də ədəbi tərcümə və təbliğ vasitəsi ilə milli-mədəni identikliyi qorumağa və eyni zamanda digər türkdilli ədəbiyyatla əlaqələr qurmağa imkan verir (*Bünyatzadə, 2021*). Bu məqam xüsusilə müasir dövrdə, türkdilli ölkələr arasında ədəbi əməkdaşlıq və qarşılıqlı təsirin gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Ümumilikdə, Almaz Ulvi Bünyatzadənin tədqiqatları göstərir ki, Əlişir Nəvainin irsi həm tarixi, həm də müasir ədəbi kontekstdə türkdilli ədəbiyyatlar üçün bir körpü funksiyasını daşıyır. Onun əsərlərinin tərcüməsi və təbliği yalnız ədəbi maraq obyektinə çevrilmir, eyni zamanda mədəniyyətlərarası dialoqun möhkəmləndirilməsi və ümumtürkdilli ədəbi məkanın inkişafı üçün strateji rol oynayır. Beləliklə, Nəvainin irsi müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında sistemli şəkildə öyrənilməli və onun təsiri türkdilli ədəbiyyatların qarşılıqlı təsiri kontekstində qiymətləndirilməlidir.

Açar sözlər: Ələşir Nəvai, Almaz Ulvi Bünyatzadə, türkdilli ədəbiyyat, ədəbi tərcümə, ədəbi təbliğ, qarşılıqlı təsir.

THE LEGACY OF ALISHER NAVOI AND THE INTERACTION OF TURKIC-LANGUAGE LITERATURES: THE CASE OF ALMAZ ULVI BÜNYATZADE

Alisher Navoi (1441–1501) played a significant role in the development of Turkic-language poetry and literature, leaving a rich legacy both in classical and spiritual-aesthetic terms. His works influenced not only Chagatai Turkish but also the broader Turkic literary space. Navoi's creativity has been studied in both Azerbaijani and pan-Turkic literary contexts, and a number of contemporary scholars have examined his heritage. One such researcher is Almaz Ulvi Bünyatzade, whose scholarly works provide important insights regarding the translation and dissemination of Navoi's works in Turkic-language countries.

In Bünyatzade's research, the focus is not limited to the literary and cultural aspects of Navoi's legacy; it also highlights his interactions with various Turkic literary traditions. For instance, comparative analyses based on Navoi's Khamsa demonstrate that his poetic style and philosophical concepts have directly influenced Azerbaijani and Kazakh literature (*Bünyatzade, 2020*). This influence is also evident in the processes of literary translation and dissemination; Navoi's works have been translated into Azerbaijani Turkish and other Turkic languages at different periods, contributing to the development of intercultural dialogue.

The study of Navoi's legacy in contemporary literary scholarship also serves to understand the mutual influence of literary processes across Turkic-language countries. Bünyatzade shows that Navoi's poetic-methodological approaches not only create aesthetic pleasure but also help preserve national-cultural identity while fostering connections with other Turkic literatures through translation and dissemination (*Bünyatzade, 2021*). This aspect is particularly significant today in strengthening literary cooperation and mutual influence among Turkic-speaking countries.

Overall, Almaz Ulvi Bünyatzade's research demonstrates that Alisher Navoi's legacy functions as a bridge for Turkic-language literatures, both historically and in the contemporary literary context. The translation and dissemination of his works are not merely objects of literary interest but also play a strategic role in reinforcing intercultural dialogue and developing the pan-Turkic literary space. Consequently, Navoi's legacy should be systematically studied in contemporary Azerbaijani literary scholarship, and its influence assessed in the context of the mutual interaction of Turkic-language literatures.

Key words: Alisher Navoi, Almaz Ulvi Bünyatzade, Turkic-language literature, literary translation, literary dissemination, mutual influence.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" BOYLARINDA TÜRK MİFOLOGİYASI

Türkan Mahmudzadə
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-4379-8014
mahmudzadturkan@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının ən qədim epik abidələrindən biri "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanıdır. Bu dastan yalnız bədii ədəbiyyat nümunəsi deyil, eyni zamanda qədim türk dünyagörüşünün və sosial-mədəni həyatının zəngin qaynağı kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dastanın ilkin formaları XI əsrə aid edilsə də, mövcud nüsxələr XVI əsrdə yazıya köçürülmüşdür. Dastanın iki əsas əlyazma nüsxəsi məlumdur: biri alman şərqşünası Fridrix fon Dits tərəfindən Drezden kitabxanasına təqdim edilmiş bir müqəddimə ilə on iki boydan ibarət olan Drezden nüsxəsidir, digəri isə XX əsrin 50-ci illərində Vatikan kitabxanasında aşkar edilmiş bir müqəddimə və altı boydan ibarət Vatikan nüsxəsidir. Fridrix fon Ditsin araşdırmalarına əsasən, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında yer alan bəzi mifoloji süjetlər digər xalqların epik ənənələri ilə müqayisədə daha qədim xüsusiyyətlərə malikdir. Xüsusilə Təpəgöz obrazı ilə bağlı süjet qədim yunan mifologiyasındakı analoji motivlərlə səsləşir. Bu baxımdan, Homerin "Odisseya" əsərindəki Polifem obrazı ilə müqayisə aparıldıqda, Təpəgöz motivinin daha arxaik qatlara aid olduğu ehtimal edilir. Həmçinin dastanda totemizm (xüsusilə qurd və quş kultu), ilahi varlıqlara inam (Tanrı anlayışı), müqəddəs rəqəmlər, yuxu yozumu kimi elementlər geniş şəkildə əks olunur, dastanın müxtəlif boylarında mifoloji dünyagörüşünün izləri aydın şəkildə görünür. Məsələn, "Dəli Domrul" boyunda ölüm kultunun qədim izləri və onların sonrakı dini təsəvvürlər kontekstində interpretasiyası diqqəti cəlb edir. Boyda Əzrayıl obrazının iştirakı dastanın islamlaşma dövründə müəyyən əlavələrə məruz qaldığını göstərir, həmin süjetin ölüb-dirilmə motivləri baxımından qədim Şumer, Babil və Misir mifologiyaları ilə tipoloji oxşarlıqları müşahidə olunur. Dastanda əks olunan adət-ənənələr: muştuluqvermə, ələpmə, qurban kəsmə, yuxu yozma kimi davranış formaları xalqın sosial həyatında mühüm rol oynamış, bu günə qədər qorunub saxlanılmışdır. Bu baxımdan, "Kitabi-Dədə Qorqud" yalnız ədəbi və mifoloji deyil, həm də etnoqrafik baxımdan qiymətli mənbə kimi çıxış edir.

Nəticə də "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı türk xalqlarının qədim mifoloji düşüncəsinin, dini inanclarının və sosial-mədəni ənənələrinin kompleks ifadəsi olmaqla, həm tarixi, həm də mədəni baxımdan əvəzsiz bir irs nümunəsidir.

Açar sözlər: "Kitabi-Dədə Qorqud", dastan, mifologiya, Təpəgöz, totemizm.

TURKİC MYTHOLOGY İN THE BOOKS OF DEDE GORGUD

One of the oldest epic monuments of the Turkic peoples is the epic "Kitabi-Dede Gorgud". This epic is not only an example of fiction, but also holds special significance as a rich source of ancient Turkic worldview and socio-cultural life. Although the original forms of the epic are dated to the 11th century BC, the extant copies were transcribed in the 16th century. Two main manuscript copies of the epic are known: one is the Dresden copy, presented to the Dresden library by the German orientalist Friedrich von Dietz, consisting of a prologue and twelve stanzas, and the other is the Vatican copy, discovered in the Vatican library in the 1950s, consisting of a prologue and six stanzas. According to Friedrich von Dietz's research, some mythological plots in the epic "Kitabi-Dede Gorgud" have more ancient characteristics than the epic traditions of other peoples. In particular, the plot surrounding the image of Tepegoz resonates with analogous motifs in ancient Greek mythology. In this regard, when compared with the image of Polyphemus in Homer's "Odyssey", it is assumed that the Tepegoz motif belongs to more archaic layers. Also, elements such as totemism (especially the cult of wolves and birds), belief in divine beings (the concept of God), sacred numbers, and dream interpretation are widely reflected in the epic, and traces of a mythological worldview are clearly visible in various parts of the epic. For example, the ancient traces of the death cult in the "Dali Domrul" tribe and their interpretation in the context of later religious ideas attract attention. The customs and traditions reflected in the epic: forms of behavior such as greetings, kissing, sacrificing, and interpreting dreams, played an important role in the social life of the people and have been preserved to this day. In this regard, "The Book of Dede Gorgud" serves as a valuable source not only from a literary and mythological perspective, but also from an ethnographic perspective.

The conclusion is that the epic "Kitabi-Dede Gorgud" is a complex expression of the ancient mythological thought, religious beliefs, and socio-cultural traditions of the Turkic peoples, and is an invaluable example of heritage from both a historical and cultural perspective.

Key words: "Kitabi-Dede Gorgud", epic, mythology, Tepegoz, totemism.

SÜNİ İNTELLEKTİN DİLİMİZƏ TƏSİRİ

Gülnarə Həsənova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Gulnarahasanova3@gmail.com
https://ORCID.org/0009-0002-7239-1146
Azərbaycan/Bakı

Texnologiyanın sürətli inkişafı, xüsusilə süni intellekt (AI) sistemlərinin həyatın bütün sahələrinə daxil olması, dilin qarşısında həm yeni imkanlar, həm də ciddi sınaqlar yaradır. Əvvəllər dilin qorunması yalnız lüğət və tədris müstəvisində müzakirə olunurdusa, indi artıq rəqəmsal reallıqda dilin varlığı və təmsil səviyyəsi müzakirə mövzusuna çevrilib.

Süni intellekt texnologiyaları, tərcümə proqramları, səsli köməkçilər, chatbot sistemləri, avtomatik yazı operatorları gündəlik ünsiyyətin ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Lakin bu alətlər hansı dildə daha çox məlumatla qidalanırsa, o dil rəqəmsal üstünlüyə malik olur. İngilis dili bu baxımdan qlobal miqyasda dominant vəziyyətdədir.

Burada əsas təhlükə ondan ibarətdir ki, süni intellekt alqoritmləri çox zaman dilin orijinal strukturunu və mədəni kontekstini nəzərə almır. Nəticədə tərcümələrdə semantik incəliklər, üslubi çalarlar və mədəni metaforalar itir. Məsələn, "ürək yanmaq" ifadəsini sistem "heart burn" kimi fizioloji anlamda tərcümə etdikdə, onun emosional-mənəvi dərinliyi yox olur. Bu, yalnız dil səhvi deyil, mədəniyyətin anlam kodlarının zədələnməsidir.

Süni intellektin dil üzərində yaratdığı ən mühüm reallıq "rəqəmsal yaddaş" anlayışıdır. Yəni, bir dil haqqında nə qədər çox məlumat, mətn, səs və kontekst sistemlərə daxil edilirsə, həmin dil süni intellektin "yaddaşında" bir o qədər dərin yer tutur. Bu, Azərbaycan dili üçün həm çağırış, həm də fürsətdir. Əgər biz dilimizi elmi məqalələrdə, vikipediya mətnlərində, elektron dərsliklərdə, rəsmi sənədlərdə və media platformalarında aktiv şəkildə işlətməsək, süni intellekt sistemləri onu ikinci dərəcəli informasiya dili kimi qəbul edəcək. Nəticədə gələcəkdə virtual mühitlərdə Azərbaycan dilində danışan süni sistemlər, köməkçilər və ya tərcümə platformaları məhdud səviyyədə fəaliyyət göstərəcək.

Əgər bu gün dilimizi süni intellekt sistemlərində layiqincə təmsil edə bilsək, sabah Azərbaycan dili yalnız dərsliklərdə və poeziyada deyil, həm də rəqəmsal dünyada yaşayan, düşünən və öyrədən bir dil olacaq. Bu, milli kimliyimizin gələcəkdə də dinamik, yaradıcı və intellektual qalmasının əsas təminatıdır.

Beləliklə, süni intellekt təkcə texnologiya deyil, həm də dil siyasətinin yeni mərhələsidir.

Açar sözlər: Süni intellekt, texnologiya, dilçilik, lüğət, dominant.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON OUR LANGUAGE

The rapid development of technology, especially the penetration of artificial intelligence (AI) systems into all areas of life, creates both new opportunities and serious challenges for language. If previously the preservation of language was discussed only at the level of vocabulary and teaching, now the existence and level of representation of language in digital reality has become a topic of discussion.

Artificial intelligence technologies, translation programs, voice assistants, chatbot systems, automatic writing operators have become an integral part of everyday communication. However, the language in which these tools are fed with more information, that language has a digital advantage. English is dominant in this regard on a global scale.

The main danger here is that artificial intelligence algorithms often do not take into account the original structure and cultural context of the language. As a result, semantic subtleties, stylistic nuances and cultural metaphors are lost in translations. For example, when the system translates the expression "heart burn" in a physiological sense as "heart burn", its emotional and spiritual depth disappears. This is not just a linguistic error, but also a damage to the semantic codes of culture.

The most important reality that artificial intelligence creates on language is the concept of "digital memory". That is, the more information, text, sound and context about a language are entered into the systems, the deeper that language occupies in the "memory" of artificial intelligence. This is both a challenge and an opportunity for the Azerbaijani language. If we do not actively use our language in scientific articles, Wikipedia texts, electronic textbooks, official documents and media platforms, artificial intelligence systems will perceive it as a secondary information language. As a result, in the future, artificial systems, assistants or translation platforms that speak Azerbaijani in virtual environments will operate at a limited level.

If we can adequately represent our language in artificial intelligence systems today, tomorrow the Azerbaijani language will be a language that lives, thinks and teaches not only in textbooks and poetry, but also in the digital world. This is the main guarantee that our national identity will remain dynamic, creative and intellectual in the future.

Thus, artificial intelligence is not only a technology, but also a new stage in language policy

Key words: Artificial intelligence, technology, linguistics, vocabulary, dominant.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYIN TÜRK FOLKLORU VƏ ORTAQ MƏDƏNİ YADDAŞIN ARAŞDIRILMASINA TƏSİRİ

Aynur Bədəlova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-2886-218
badalovaaynurrr@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Birinci Türkoloji Qurultayı türk xalqlarının dili, tarixi, mədəniyyəti ilə yanaşı, onların zəngin folklor irsinin elmi öyrənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qurultayda açıq şəkildə vurğulanırdı ki, türk xalqlarını bir-birinə bağlayan əsas mənəvi təməllərdən biri ortaq mifoloji təfəkkür, dastan yaradıcılığı, şifahi xalq ədəbiyyatıdır. Bu baxımdan Qurultay sonrakı dövrlərdə folklorşünaslığın inkişafına ciddi təkan vermişdir. Toplantıda folklor irsi dil, ədəbiyyat, etnoqrafiya və mədəniyyət məsələlərinin tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilirdi. Çünki xalqın keçmişi, həyat tərzi, dünyagörüşü və mənəvi dəyərləri canlı şəkildə məhz şifahi yaradıcılıq nümunələrində yaşayırdı. Qurultay iştirakçıları bu irsin toplanmasını, sistemləşdirilməsini və gələcək nəsillərə çatdırılmasını elmi vəzifə kimi irəli sürürdülər.

Qurultayda iştirak edən Mehmed Fuad Köprülünün türk xalqlarının ədəbi dillərinin inkişafı haqqında məruzəsi birbaşa xalq ədəbiyyatı ənənəsinin öyrənilməsi ilə səsləşirdi *[Köprülü, 2017*]. Onun elmi baxışlarında dastanlar, xalq şeiri və tarixi yaddaş türk mədəniyyətinin əsas qaynaqlarından biri hesab olunurdu. Azərbaycan nümayəndələri arasında yer alan Salman Mümtazın fəaliyyəti də bu istiqamətdə diqqətəlayiq idi. O, klassik irsin toplanması, qədim mətnlərin qorunması və milli yaddaşın yaşadılması sahəsində mühüm işlər görmüş, Qurultay günlərində iştirakçılara "Nəsimi" adlı kitabını təqdim etmişdi. Eyni zamanda Bəkir Çobanzadənin türk ləhcələrinin yaxın qohumluğu haqqında məruzəsi folklorun ortaq köklərini araşdırmaq baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Qurultaydan sonra Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və digər türk ölkələrində xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanması, o cümlədən aşıq yaradıcılığı, bayatılar və "Manas" dastanının variantlarının qeydə alınması kimi işlər sürətlənərək elmi folklorşünaslığın praktik inkişafına təkan verdi. Xüsusilə "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsinin ümumtürk mədəni irsi kimi dəyərləndirilməsi Qurultayın irəli sürdüyü ideyalarla səsləşirdi.

Müasir dövrdə Qurultayın bu xətti daha geniş miqyasda davam edir. Türk Dövlətləri Təşkilatı, TÜRKSOY və digər beynəlxalq qurumlar vasitəsilə folklor günləri, elmi konfranslar və ədəbi-mədəni layihələr həyata keçirilir. Aşıq sənəti, Novruz ənənələri, dastan ənənəsi və qədim mərasimlər ümumtürk irsi kimi təqdim olunur. Bu gün ortaq mədəni yaddaşın qorunması və türk dünyasında inteqrasiyanın güclənməsi istiqamətində əldə olunan nəticələr həmin tarixi Qurultayın uzaqgörən ideyalarının real davamıdır.

Açar sözlər: qurultay, folklor irsi, ortaq fikir, ənənə, türk xalqaları.

THE IMPACT OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS ON THE RESEARCH OF TURKISH FOLKLORE AND COMMON CULTURAL MEMORY

The First Turkological Congress plays an important role in the scientific study of the languages, history and culture of the Turkic peoples, as well as their rich folkloric heritage. At the Baku Turkological Congress, it was explicitly emphasized that one of the main spiritual foundations connecting the Turkic peoples is their shared mythological thinking, epic tradition and oral folk literature. In this sense, the Congress later gave a serious impetus to the development of folkloristics. At the meeting, folk heritage was evaluated as an integral part of language, literature, ethnography and cultural studies. This is because the people's past, way of life, worldview and moral values were vividly preserved precisely in examples of oral creativity. The participants of the Congress put forward the collection, systematization and transmission of this heritage to future generations as a scientific duty. The report of Mehmed Fuad Köprülü on the development of literary languages of the Turkic peoples directly corresponded with the study of folk literature traditions [*Köprülü, 2017*]. In his scholarly views, epics, folk poetry and historical memory were considered among the main sources of Turkic culture. The activity of Salman Mümtaz, one of the Azerbaijani delegates was also notable in this direction. He carried out important work in collecting classical heritage, preserving ancient texts and maintaining national memory and during the Congress he presented his book "Nasimi" to the participants. At the same time, the report of Bakir Chobanzade on the close kinship of Turkic dialects was of special importance for studying the common roots of folklore. After the Congress, the collection of folk literature samples, recording of ashug traditions, bayatis, and variants of the Manas epic in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and other Turkic countries accelerated, giving impetus to the practical development of scientific folklore. In particular, the assessment of the "Kitabi-Dede Gorgud" as a common Turkic cultural heritage was consistent with the ideas put forward by the Congress.

In the modern period, this line of the Congress continues on a broader scale. Through organizations such as the Turkic States Organization and TURKSOY, folk festivals, scientific conferences and cultural-literary projects are being implemented. Ashig art, Nowruz traditions, epic storytelling, and ancient rituals are presented as common Turkic heritage. Today, the results achieved in the protection of shared cultural memory and the strengthening of integration in the Turkic world are the real continuation of the far-sighted ideas of that historic Congress.

Key words: congress, folkloric heritage, shared idea, tradition, Turkic peoples.

ZEYNEL BEKSAÇIN POEZİYASI: KİMLİK VƏ POETİKA

Fatma Hüseynova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCİD.org/0000-0002-2690-2358
elifat@inbox.ru
Azərbaycan/Bakı

Balkan coğrafiyasında əsrlər boyu mövcudluğunu qoruyub saxlayan Türk icmaları, xüsusilə XIX əsrin sonlarından etibarən siyasi və sosial çevrilişlərin təsiri altında dərin dəyişikliklər yaşamışdır. Bu dövr, Osmanlı imperiyasının zəifləməsi və regionda formalaşan yeni milli dövlətlər sisteminin yaranması ilə səciyyələnirdi. Balkan Türk ədəbiyyatı, yaranma və inkişaf prosesində həm Osmanlı irsini, həm də müstəqillik dövrü dövlətlərinin yeni mədəni reallıqlarını əks etdirir. Bu ədəbiyyatın nümayəndələri hər iki dünyaya, həm türk-islam mədəniyyətinə, həm də Avropa modernizm estetikasına -estetik baxımdan yaxın olmuşlar. Belə paralellik Balkan türklərinin ədəbi düşüncəsində ikili kimlik məsələsini daim aktuallaşdırmışdır: bir tərəfdən milli-mədəni yaddaşı qorumaq, digər tərəfdən isə sosial-mədəni çevrənin tələblərinə uyğun modern sənət formaları yaratmaq.

Bu ədəbi istiqamətin XX əsrdəki ən mühüm simalarından biri Zeynel Beksaç hesab olunur. 1952-ci ildə Prizren şəhərində (Kosova) dünyaya gələn Beksaç, yalnız şair kimi deyil, həm də rəssam, musiqiçi, jurnalist və ictimai xadim kimi çoxşaxəli bir fəaliyyət göstərmişdir. Onun yaradıcılığı Kosova türklərinin mədəni dirənişinin poetik ifadəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Beksaçın 2017-ci ildə nəşr edilən *"Rumeli O mənim İşdə"* şeir külliyatı, onun poetik yaradıcılığının zirvəsini təmsil edir. Bu əsər Kosova türklərinin tarixində baş verən sosial-siyasi dəyişiklikləri, mədəni köklərin qorunması uğrunda mübarizəni və azlıq kimliyinin sənət vasitəsilə ifadəsini özündə cəmləyir. Beksaçın poeziyasında kollektiv yaddaş anlayışı mərkəzi mənəvi fiqura çevrilir. Onun şeirləri, adətən, Balkan türklərinin yaddaşını, məxsusiyyətlərini və dil mübarizəsini sənədləşdirən bir poetik arxiv funksiyası daşıyır. Beksaçın poetik təbiəti, Yunus Əmrənin tolerant ruhu ilə Nazim Hikmətin inqilabi tənzimi arasında bir körpü yaradır. Bu sintez onun yaradıcılığını Anadolu ilə Balkan ədəbiyyatları arasında bir mədəni və estetik bağ halına gətirir. Belə qarşılaşdırma, Beksaçın poetikasının həm sülh və sevgi fəlsəfəsinə, həm də sosial ədalət ideyasına söykəndiyini göstərir. Eyni zamanda bu münasibət, onun yaradıcılığını Türk dünyası ədəbiyyatı kontekstində mühüm bir mövqeyə çıxarır. Zeynel Beksaçın yaradıcılığı, yalnız Kosova türklərinin ədəbi tarixi üçün deyil, ümumtürk ədəbiyyatı üçün də strateji əhəmiyyət daşıyır. Onun poeziyası kimliyin qorunması, dilin yaşadılması və yaddaşın bərpası kimi idealları sənət dili ilə ifadə edir.

Beləliklə, Beksaçın poetik dünyası Balkan türklərinin ruhunda yaşayan tarixi həsrətin və mədəni dirənişin simvolu olaraq dəyərləndirilə bilər. Onun əsərləri həm milli kimlik mübarizəsinin sənət forması, həm də Türk dünyasında poetik yaddaşın qorunma manifesti kimi oxuna bilər.

Açar sözlər: Balkan Türkləri ədəbiyyatı, Kosova, Zeynel Beksaç, şeir, poeziya, kimlik mübarizəsi, poetika.

THE POETRY OF ZEYNEL BEKSAÇ: IDENTİTY AND POETİCS

Turkish communities in the Balkans, which maintained their presence for centuries, underwent profound transformations, particularly from the late nineteenth century onward, due to political and social upheavals. This period, marked by the decline of the Ottoman Empire and the emergence of new nation-states, significantly influenced the formation of Balkan Turkish literature. This literary tradition reflects both Ottoman heritage and the new cultural realities of post-independence societies, combining elements of Turkish-Islamic culture with European modernist aesthetics. Such duality has foregrounded the issue of identity, as writers strive to preserve collective memory while adapting to modern socio-cultural conditions.

One of the most prominent representatives of this literary tradition in the twentieth century is Zeynel Beksaç. Born in 1952 in Prizren, Beksaç is a multifaceted figure − poet, painter, musician, journalist, and public intellectual − whose work represents the cultural resistance of Kosovo Turks. His poetry collection "*Rumeli O Benim İşte"* (2017) constitutes the culmination of his artistic oeuvre, addressing socio-political transformations, the preservation of cultural roots, and the articulation of minority identity through poetic discourse. In his work, collective memory functions as a central thematic and symbolic framework, transforming poetry into a form of cultural archive.

Beksac's poetics establish a synthesis between the humanistic tradition of Yunus Emre and the socially engaged aesthetics of Nazim Hikmet, thereby creating a cultural bridge between Anatolian and Balkan literary spaces. His work holds significant importance not only within Kosovo Turkish literature but also within the broader context of Turkic literary studies, as it articulates themes of identity preservation, linguistic continuity, and cultural memory.

In conclusion, Beksac's poetry can be interpreted as a manifestation of historical longing and cultural resistance, functioning both as an artistic expression of identity struggle and as a poetic preservation of collective memory in the Turkic world.

Key words: Balkan Turkish literature, Kosovo, Zeynel Beksac, poetry, identity, poetics.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" VƏ YUNAN DASTANLARINDA SƏYYAR MÖVZULAR

Leyla Ramazanova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0008-9627-9945
leylamuellim@gmail.com

Dünya xalqlarının bir çoxunun şifahi xalq ədəbiyyatında ümumi, səyyar mövzular mövcuddur. Bu mövzuların vətənini, yarandığı dövrü dəqiq söyləmək cəhdləri çox zaman nəticəsiz qalmışdır. Səyyar adlanan bu mövzuların nüvəsi müstəqil şəkildə hər bir qədim tayfa, hər bir qəbilə arasında doğa bilərdi. Bunların doğması üçün iqtisadi şərait, ictimai quruluş, təxmini əqidə eyniyyəti var idi. Nüvələr eyniyyət təşkil etsə də, təfsilat yerli koloritdən asılı olmuş, hər qəbilənin, hər xalqın öz milli xüsusiyyətləri, milli ənənələri, mənəviyyatı həmin təfsilatlarda öz əksini tapmışdır. Ə.Sultanlı "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı və yunan dastanları arasında müqayisələr apararaq aşağıdakı ortaq, səyyar mövzuları qeyd etmişdir:

1. Ata ilə oğlunun vuruşu;
2. Qardaş ilə qardaşın üz-üzə gəlməsi;
3. Ər öz nişanlısının toyunda;
4. Qəhrəmanın Təpəgözlə vuruşu;
5. Oğula ana haqqında şər atmaq;
6. Ölməli olan ərin ata-anasına müraciəti, rədd cavabı alması, arvadı ər üçün ölümə gedir;
7. Qəhrəmana fövqəladə qüvvəti aşılamaq və s.

Bu müqayisələrdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bir kökdən olan insan eyni real hadisələr, eyni sosial, ailə-məişət problemlərindən, eyni mif və əfsanələr əsasında dastanlar yaradır və həmin dastanlar tədricən öz səciyyəsinə, öz təfəkkür tərzinə müvafiq şəkildə cilalanır, yaranmış olduğu xalqın mənəvi sərvətinə çevrilir.

XX əsrin birinci yarısında Avropa ağız ədəbiyyatı və miflərilə bağlı aparılan araşdırmalardan belə bir qənaətə gəlmək olur ki, bu tədqiqatlar yalnız Avropa ağız ədəbiyyatının tərcüməsi və tədqiqi ilə məhdudlaşmamış, həm də Azərbaycan folklorşünaslığının inkişafında önəmli rola malik olmuşdur. Məhz bu tədqiqatlar nəticəsində "Kitabi Dədəd Qorqud" dastanı ən qədim yunan əsatirlərilə müqayisə olunaraq qədimliyinə zəmanət verilmişdir. Sonrakı qorqudşünaslar əsası bu illlərdə qoyulan nəzəri konsepsiyaları daha da inkişaf etdirmişlər.

Açar sözlər: Əli Sultanlı, dastan, müqayisə, milli dəyərlər, səyyar mövzular.

MOBILE THEMES IN "KITABI-DADE GORGUD" AND GREEK EPISTLES

There are common, mobile themes in the oral folk literature of many peoples of the world. It is often difficult to say exactly when these themes arose. The core of these so-called mobile themes could arise independently among every ancient tribe, every clan. There were economic conditions, social structure, and approximate identity for their emergence. Although the cores formed an identity, the details depended on the local color, and the national characteristics, national traditions, and spirituality of each tribe and every people were reflected in those details. The common, mobile themes between A. Sultanli's "Kitabi-Dade Gorgud" epic and Greek epics were noted separately, in the following environments:

1. A fight between a father and a son
2. A brother and a brother coming face to face
3. A husband at his fiancée's wedding
4. The hero's fight with Tepegöz
5. Slandering his son about his mother
6. A dying husband's appeal to his parents, receiving a rejection, his wife going to die for her husband
7. Instilling extraordinary strength in the hero, etc.

From these comparisons, we can conclude that people of the same origin create epics based on the same real events, the same social, family and household problems, the same myths and legends, and these epics are gradually polished in accordance with their own characteristics and way of thinking, and become the spiritual wealth of the people they were created from.

From the research conducted on European oral literature and myths in the first half of the 20th century, it can be concluded that these studies were not limited to the translation and study of European oral literature, but also played an important role in the development of Azerbaijani folklore. It was as a result of these studies that the epic "Kitabi Dedad Gorgud" was compared with the most ancient Greek myths and its antiquity was guaranteed. Later Gorgud scholars further developed the theoretical concepts laid down in these years.

Key words: Ali Sultanli, epic, national values, mobile themes.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" VƏ "MONQOLLARIN GİZLİ TARİXİ" DASTANINDA SAKRAL SAYLARIN XALQLARIN BƏDİİ TƏFƏKKÜRÜNDƏ ROLU

Lamiyə Nəsirova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0002-3240-9295
nasiroff11@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Sakral saylara inam "Kitabi Dədə Qorqud" eposunun boylarında və "Monqolların gizli tarixi" dastanlarında çox geniş, anlamlı şəkildə öz əksini tapmışdır. "Kitabi Dədə Qorqud" dastanında rəqəmlərin simvolikası mahiyyət və məzmun etibarilə harmonik biçimdə əks olunmaqla bərabər, özündə müqəddəslik ünsürü də daşımaqdadır. Dastanda oğuzların inam və etiqadlarından irəli gələrək üç, yeddi, doqquz, qırx saylarının daha çox yer aldığı görülməkdədir. Monqol dastanı və monqolların inanc sistemində müqəddəs və tipik doqquz rəqəminin böyük önəm daşıması əsas götürülərək oğuz eposu ilə müqayisəli təhlillər əsasında araşdırılmışdır. Oğuz dastanının müqəddiməsində və boylarında doqquz rəqəminin işləndiyi görülməkdədir. Müqəddimədə Dədə Qorqud qadınları dörd soya bölərək hər birinin təsvirini vermişdir. "Soy solduran" qadının təsvirində doqquz sayı yer almaqdadır. Aruz doqquz tayfanın başçısı olaraq adlandırılır."Salur Qazanın evinin yağmalandığı", "Baybərənin oğlu Bamsı Beyrək", "Duxa qoca oğlu Dəli Domrul", "Qazılıq qoca oğlu Yeynək" və "Bəkil oğlu İmranın boyu"nda doqquz rəqəminin izlərinə rastlanmaqdadır.

"Monqolların gizli tarixi" dastanında monqolların müqəddəs və sakral sayı olan doqquz sayının müxtəlif hadisələrin nəqlində, monqolların inanc sistemində və həyat tərzində yetəri qədər önəm daşıdığı izlənmişdir. Dastanda doqquz rəqəminin ən çox rast gəlindiyi məqamlar Təmücinin adıyla bağlı olmuş və ya onun Çingiz xan ünvanı almasından etibarən iştirak etdiyi hadisələrdə yer almışdır. Monqol inanclarında dağa tapınma, ona qarşı tövbə və istiğfar etmə adətləri bu sayla sıx bağlı olmuş, dastanda Təmücinin Burxan-xaldun dağına səcdə etməsi ayinində görülməkdədir. Monqol xalqının dünyagörüşündən irəli gələrək dastanda doqquz sayının tamamlanmasına diqqət yetirilmiş, monqol inanclarında dağa tapınma, ona qarşı tövbə və istiğfar etmə adətlərindən əlavə cəza və rəğbətləndirmə sayının təyinində də vacib bir sakral saya çevrilmişdir.

Açar sözlər: türk, monqol, dastan, dini inanclar, sakral say.

THE ROLE OF SACRED NUMBERS IN THE LITERARY THOUGHT OF PEOPLES IN THE EPICS "THE BOOK OF DEDE GORGUD" AND "THE SECRET HISTORY OF THE MONGOLS"

Belief in sacred numbers is reflected in a very broad and meaningful way in the epics of the "Book of Dede Gorgud" and the "Secret History of the Mongols". In the epic "Book of Dede Gorgud", the symbolism of numbers is reflected in a harmonious form in terms of essence and content, and also carries an element of holiness. It is seen that the numbers three, seven, nine, and forty are more common in the epic, based on the beliefs and beliefs of the Oghuz. The great importance of the sacred and typical number nine in the Mongolian epic and the belief system of the Mongols was investigated based on comparative analyses with the Oghuz epic. It is seen that the number nine is used in the introduction and chapters of the Oghuz epic. In the introduction, Dede Gorgud divided women into four clans and described each of them. The number nine is included in the description of the woman who "faded the clan". Aruz is called the leader of the nine tribes. Traces of the number nine can be found in "The House of Salur Qazan was plundered", "Bamsi Beyrak, son of Baybara", "Dali Domrul, son of Dukha", "Yeynek, son of Ghazilig" and "The Life of Imran, son of Bekil".

In the epic "The Secret History of the Mongols", it is observed that the number nine, which is the holy and sacral number of the Mongols, has considerable importance in the narration of various events, in the belief system and lifestyle of the Mongols. The most frequent moments in the epic are related to the name of Temujin or in the events in which he participated since he received the title of Genghis Khan. In Mongolian beliefs, the customs of mountain worship, repentance and seeking forgiveness were closely linked to this number, as seen in the epic in the ritual of Temujin's prostration to Mount Burkhan-Khaldun. Based on the worldview of the Mongolian people, attention was paid to completing the number nine in the epic, and in addition to the customs of mountain worship, repentance and seeking forgiveness in Mongolian beliefs, it also became an important sacred number in determining the number of punishment and favor.

Key words: turkish, mongolian, epic, religious beliefs, sacral number.

OĞUZNAME EPİK GELENEĞİ VE DÜNYA FOLKLORU: TÜR VE TEMA AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Baba Alibabaoğlu
Doktora öğrencisi
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
https://ORCID.org/0009-0003-0322-3023
elibabaoglu@mail.ru
Azerbaycan/Bakü

Dünya halklarının büyük çoğunluğunun epik mirasında, söz konusu halkların kökeni, kahramanlarının yiğitlikleri, bilgelerin hikmetleri, yaşadıkları ülkelerin mistik tarihi vb. unsurları yansıtan örneklerle karşılaşmak mümkündür. Hindistan halkının epik mirasında "Mahabharata", Yahudilerde Tanah, Farslarda "Şehname" gibi eserler bu tür örneklerdendir. Dünyanın yaratılışı, ilk insanın ortaya çıkışı, ardından insanların çoğalması ve kavimlere ayrılması gibi konulara ilişkin anlatılara birçok halkın folklorunda rastlanmaktadır. Bu anlatılar genellikle aşamalı, silsileli kronoloji içinde ilerler: dünyanın, ilk insanın yaratılışı, insanların çoğalması, farklı halklara ayrılması, epik metni oluşturan halkın kendi ortaya çıkışı, hükümdarların soy silsilesi vb.

Örneğin Mahabharata, Hindistan'daki ünlü Bharata oğullarının soyundan bahseder *(Kadim Şark Edebiyatı, 2007: 323-465)* Tanah'ın kanonik metinlerinde ise dünyanın yaratılışı, Nuh Tufanı, İbrahim'in soyunun ortaya çıkışı, Yusuf'un İsrailoğullarını Mısır'a yerleştirmesi, Musa'nın onları Mısır'dan çıkarması, Davudla Süleyman'ın krallıkları, hikmetler, ilahiler ve benzeri anlatılar yer almaktadır (*Kutsal Kitap: 2002)* Firdevsî'nin Şehnâme'sinde ise birçok Fars hükümdarının saltanat dönemleri, gerçekleştirdikleri savaşlar ve benzeri olaylar ele alınmaktadır.

Türk epik geleneğinde ise bu işlevi alternatif olarak oğuznameler yerine getirmektedir. el-Davâdârî, oğuznamelerin çok eski zamanlardan beri var olduğunu belirtmektedir. Eldeki ilk oğuzname olan Uygur Oğuznamesi ("Oğuz Kağan" destanı), Oğuz'un hükümdarlığından bahsetmektedir *(Dede Korkut Kitabı: Ansiklopedik Lügat:2004).*

Bazı oğuznameler, tıpkı Tanah'taki Süleyman'ın Meselleri gibi tamamen atasözlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Dede Korkut Kitabı ile Hakimler Kitabı'ndaki çeşitli epizotlar arasında birçok benzerlik kurulabilir. Örneğin Samson ile Karaça Çoban'ın, bağlandıkları direği ya da ağacı söküp atmaları bu benzerliklere örnek teşkil etmektedir.

Şehnâme'de Feridun'un hâkimiyetini oğulları arasında bölmesi, farklı hükümdarların soyu devam ettirmesi, Oğuz ve oğullarıyla ilgili anlatıları hatırlatmaktadır. Oğuznamelerin bu tür alternatif benzerleri Yunan ve Roma gibi halkların mitolojilerinde de görülmektedir. Orta Çağ'da çoğu Türk hanedanı, Türk olduğunu, kutlu aileden geldiğini ispat etmek amacıyla oğuzname yazdırmıştır.

Safevîler gibi oğuzname yazdırmayan Türk hanedanlarının etnik kimliği ise bu nedenle tartışmalı bir hâl almıştır.

Anahtar kelimeler: Oğuzname epik geleneği, dünya folkloru, tür, tema, karşılaştırmalı analiz.

THE OGHUZ EPIC TRADITION AND WORLD FOLKLORE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENRE AND THEMES

Across the epic traditions of many peoples, one encounters narratives reflecting origins, heroic exploits, wisdom, and sacred histories. Works such as the Mahabharata, the Tanakh, and the Shahnameh stand as prominent examples of this tradition. Narratives concerning the creation of the world, the first human, and the subsequent division of humankind into distinct peoples are widespread in folklore. These accounts typically follow a structured, genealogical sequence: from creation to the emergence of a particular community and the dynastic lineage of its rulers.

For instance, the Mahabharata recounts the lineage of the Bharata dynasty (*Anthology of Ancient Eastern Literature, 2007:323-465).* The Tanakh includes narratives of creation, Noah's Flood, the lineage of Abraham, the history of the Israelites in Egypt and their exodus under Moses, as well as the reigns of David and Solomon. *(The Holy Bible: 2002)* In the Shahnameh, the reigns and wars of Persian rulers are depicted.

In the Turkic epic tradition, this function is fulfilled by the Oghuznamas. Abu Bakr al-Dawadari notes their ancient origins, while the earliest extant example, the Uighur Oghuznama (Oghuz Khagan), recounts the rule of Oghuz himself. Some Oghuznamas consist of proverbial material, comparable to the Book of Proverbs in the Tanakh (*The Book of Dede Korkut: Encyclopedic Dictionary, 2004)*

Parallels can also be observed between the Book of Dede Korkut and the Book of Judges, such as the shared motif of a hero breaking free by uprooting a pillar or tree. Similarly, the division of Fereydun's realm in the Shahnameh recalls the narratives of Oghuz and his sons.

Analogues of the Oghuznamas are also found in Greek and Roman mythologies. In the Middle Ages, many Turkic dynasties commissioned such texts to legitimize their sacred lineage, whereas those that did not, such as the Safavids, faced later debates regarding their ethnic identity.

Key words: The Oghuzname Epic Tradition, World Folklore, Genre, Theme, Comparative Analysis.

BOZQURD MİFOLOGEMİ ARXAİK SÜJETLƏRİN QOVUŞMA NÖQTƏSİ KİMİ

Nərmin Sadəddinli
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org//0000-0002-4447-9493
nermin.sadeddinli@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Qurd türk mifoloji düşüncəsində müqəddəs və uğurlu varlıq kimi qəbul olunur. O, totemik səviyyədə həm əcdad (ana-ata), həm də qoruyucu, yolgöstərən, hami-sərkərdə, cəsarət və şəfqət simvolu kimi çıxış edir. Bu xüsusiyyətlər Bozqurd mifologeminin çoxqatlı semantikasını formalaşdırır və onun arxaik mifoloji sistemdə xüsusi yer tutduğunu göstərir.

Qurdla bağlı süjetlərin moğol mühitində də yayılması müşahidə olunsa da, araşdırmalar göstərir ki, monqolların əsas kult heyvanı köpək olmuş, qurd isə daha çox simvolik səviyyədə təqdim edilmişdir. Bu fakt Bozqurd mifologeminin əsasən türk etnomədəni mühitində formalaşdığını təsdiqləyir.

Göytürk dövründə qurd artıq təkcə totem deyil, həm də siyasi-mədəni simvola çevrilmiş, bayraq və sancaqlarda öz əksini tapmışdır. "Kutadqu bilik" kimi mənbələrdə "Gök-börü" ifadəsi hakimiyyət və xaqanlıq semantikası ilə əlaqələndirilir *[Gültepe,2015]*. Çin qaynaqlarında verilən Kun-Mo əfsanəsi isə qurdun xilaskar və himayəçi funksiyasını açıq şəkildə nümayiş etdirir *[Ögel,1989]*.

Bozqurd mifologemində qurdun kosmik mahiyyəti də xüsusi yer tutur. Göy rənglə bağlı "Kök böri" anlayışı onun səmavi mənşəyini və Tanrı ilə əlaqəsini ifadə edir. Bu kontekstdə qurd həm Günəş, həm də Ay kultu ilə bağlı mifoloji təsəvvürlərdə iştirak edir *[Gültepe,2015]*. Eyni zamanda, Oğuz və Göytürk dastanlarında onun yolgöstərən və əcdad funksiyaları aparıcıdır.

Qurdla bağlı ritual və inanclar bu obrazın kultlaşdığını göstərir. "Qurd ağzı bağlama" mərasimi insan-qurd münasibətlərinin magik modelini əks etdirir və qurdun fövqəladə gücə malik varlıq kimi qavranıldığını sübut edir *[İsmayılov, Quliyeva,2004]*. "Kitabi-Dədə Qorqud"da isə qurd həm qorxulu, həm də "mübarək" sayılan kosmik obraz kimi təqdim olunur *[Ögel,1989; Rzasoy, 2015]*.

Nəticə etibarilə, Bozqurd mifologemi müxtəlif arxaik süjetləri – törəyiş, xilaskarlıq, qoruyuculuq və yolgöstərmə motivlərini özündə birləşdirən kompleks mifoloji sistemdir. Bu mifologem türk kollektiv yaddaşında formalaşan arxetipik təsəvvürlərin sintez olunmuş ifadəsi kimi çıxış edir və milli-mədəni identikliyin əsas komponentlərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər *[Sadeddinli,2021]*.

Açar sözlər: Bozqurd, etnomədəni mühit, Ay kultu, kosmik obraz, yolgöstərmə motivi, arxetipik təsəvvürlər, mifoloji sistem

THE GREY WOLF MYTHOLOGEM AS THE CONVERGENCE POINT OF ARCHAIC NARRATIVES

The wolf is regarded as a sacred and auspicious being in Turkic mythological thought. At a totemic level, it functions both as an ancestor (male-female) and as a symbol of protection, guidance, patronage, courage, and compassion. These characteristics shape the multilayered semantics of the Grey Wolf mythologem and underscore its distinctive place within the archaic mythological system.

Although narratives involving the wolf also appeared in the Mongol context, research indicates that the primary cult animal among the Mongols was the dog, while the wolf was mainly presented symbolically. This evidence confirms that the Grey Wolf mythologem primarily developed within the Turkic ethno-cultural milieu.

During the Göktürk period, the wolf became not only a totem but also a socio-political and cultural symbol, reflected in flags and standards. Sources such as "*Kutadgu Bilig"* associate the term "Gök-börü" with authority and khanate semantics *[Gültepe, 2015]*. Similarly, the Kun-Mo legend documented in Chinese sources demonstrates the wolf's salvific and protective functions *[Ögel, 1989]*.

The cosmic dimension of the wolf also occupies a special place in the Grey Wolf mythologem. The concept of "Kök böri," associated with the color blue, signifies its celestial origin and connection with the divine. In this context, the wolf participates in mythological representations linked to both the Sun and Moon cults *[Gültepe, 2015]*. Moreover, in Oghuz and Göktürk epics, the wolf's guiding and ancestral roles are predominant.

Rituals and beliefs associated with the wolf further indicate the cultic status of this figure. The "binding of the wolf's mouth" ceremony reflects the magical model of human-wolf relations and attests to the perception of the wolf as a being of extraordinary power *[İsmayılov, Quliyeva, 2004]*. In "*Kitabi-Dede Gorgud"*, the wolf is depicted as both fearsome and "blessed," presenting a cosmic figure within the epic imagination *[Ögel,1989; Rzasoy,2015]*.

Consequently, the Grey Wolf mythologem represents a complex mythological system that integrates various archaic narratives- including creation, salvation, protection, and guidance motifs. This mythologem functions as a synthesized expression of archetypal concepts formed in the Turkic collective memory and can be considered a fundamental component of national-cultural identity *[Sadəddinli, 2021]*.

Key words: Grey Wolf, ethno-cultural context, Moon cult, cosmic figure, guiding motif, archetypal concepts, mythological system.

TARİX VƏ ETNOQRAFİYA
TARİH VE ETNOGRAFİ
HISTORY AND ETHNOGRAPHY

TÜRK BASININA GÖRE TÜRKİYE'DEN AZERBAYCAN'A YAPILAN ÜST DÜZEY ZİYARETLER (1992-2002)

Selçuk Ural[1], Sema Akılmak Topçu[2]
professor doctor[1]
Kafkas Üniversitesi[1, 2]
sural25@hotmail.com[1], semakilmaktopcu@hotmail.com[2]
Türkiye/Kars

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin dış politikasında tarihî, kültürel ve jeopolitik bakımdan özel bir konum edinmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanıyan ilk devlet olması ve Bakü'de ilk büyükelçiliğini açması, iki ülke ilişkilerinin başlangıçtan itibaren stratejik bir zemine oturduğunu göstermektedir. 1991–2002 yılları arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin yalnızca diplomatik temsil çerçevesinde kalmadığını; siyasal, askerî, ekonomik, kültürel ve eğitim alanlarında çok yönlü bir iş birliğine dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bu süreçte Süleyman Demirel'in başbakan ve cumhurbaşkanı sıfatıyla Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ziyaretler belirleyici bir rol oynamıştır. 1992 yılında yapılan ilk ziyaret, Azerbaycan'ın devlet inşa sürecinin henüz başlangıç aşamasında olduğu, siyasal istikrar arayışının sürdüğü ve Karabağ sorununun giderek derinleştiği bir döneme rastlamıştır. Bu dönemde demokratikleşme, seçimlerin meşruiyeti, askerî yapılanma, diplomatik temsil, eğitim iş birliği ve toplumsal yakınlaşma gibi konular ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik askerî ve kurumsal destek iradesi ile öğrenci değişimi ve vize kolaylıkları gibi adımlar, ilişkilerin kurumsallaşma sürecine katkı sağlamıştır.

1995 sonrasında gerçekleştirilen ziyaretlerde ise Karabağ sorununun barışçıl çözümü, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, bölgesel istikrarın sağlanması ve enerji projeleri temel gündem başlıklarını oluşturmuştur. Özellikle Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ve Trans-Hazar doğalgaz projeleri, Türkiye'nin enerji jeopolitiğinde merkezi bir aktör olma hedefini somutlaştırmıştır. Tansu Çiller, Mesut Yılmaz ve Ahmet Necdet Sezer'in Azerbaycan ziyaretleri de bu stratejik çerçevenin devamı niteliğinde olmuş; enerji, ekonomi ve Karabağ meselesi etrafında ilişkilerin daha da derinleşmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye–Azerbaycan ilişkileri 1990'lı yıllar boyunca tarihî ve kültürel yakınlık, liderler arası güven ilişkileri ve ortak jeostratejik çıkarlar temelinde gelişmiş; "bir millet, iki devlet" anlayışı siyasal ve diplomatik içeriği güçlenen bir iş birliği modeline

dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Süleyman Demirel, Karabağ sorunu, enerji politikası, üst düzey ziyaretler.

Following the dissolution of the Soviet Union, Azerbaijan gained independence and emerged as a country of particular historical, cultural, and geopolitical importance in Türkiye's foreign policy during the 1990s. Türkiye's recognition of Azerbaijan as the first state to do so and the opening of its first embassy in Baku demonstrate that bilateral relations were established on a strategic foundation from the outset. The high-level mutual visits carried out between 1991 and 2002 indicate that Türkiye-Azerbaijan relations extended far beyond diplomatic representation and evolved into a multidimensional cooperation encompassing political, military, economic, cultural, and educational fields.

Within this period, the visits of Süleyman Demirel to Azerbaijan, both as Prime Minister and later as President, played a decisive role. His first visit in 1992 coincided with a critical phase when Azerbaijan was at the early stage of state-building, facing political instability and an intensifying Karabakh conflict. During this period, issues such as democratization, the legitimacy of elections, military structuring, diplomatic representation, educational cooperation, and social rapprochement came to the forefront. Türkiye's willingness to provide institutional and military support, along with initiatives such as student exchange programs and visa facilitation, contributed significantly to the institutionalization of bilateral relations.

After 1995, the agenda of the visits became more focused on the peaceful resolution of the Karabakh conflict, the protection of Azerbaijan's territorial integrity, the promotion of regional stability, and strategic energy projects. In particular, the Baku-Ceyhan oil pipeline and the Trans-Caspian natural gas initiatives embodied Türkiye's ambition to become a central actor in energy geopolitics. The visits of Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, and Ahmet Necdet Sezer reflected the continuity of this strategic framework and further deepened bilateral relations, especially in the areas of energy, economy, and the Karabakh issue.

Throughout the 1990s, Türkiye-Azerbaijan relations developed on the basis of historical and cultural affinity, strong personal leadership ties, and shared geostrategic interests. The concept of "one nation, two states" gradually evolved into a comprehensive political and diplomatic partnership with a solid strategic dimension.

Key words: Türkiye, Azerbaijan, Süleyman Demirel, Karabakh conflict, energy policy, high-level visits.

AZƏRBAYCAN XALQININ EYNOGENEZİNDƏ BULQAR VƏ XƏZƏR ELEMENTLƏRİ

Sevinc Seyidova
tarix elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0003-8839-3506
seyidovasevinj7@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Ümumdünya tarixində hər bir xalqın özünəməxsus yeri və rolu vardır. Bu cəhətdən türk xalqları da istisnalıq təşkil etmir. Minilliklər boyu Avrasiyanın həyatında mühüm rol oynayan türk etnoslarının mənşəyinin tədqiq edilməsi olduqca vacibdir. Bu məsələ ilə bağlı mövcud olan mənbə və ədəbiyyatları yenidən araşdırıb təhlil etmək lazımdır. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının etnogenezi məsələlərinə elmi ədəbiyyatda xüsusi diqqət yetirilir.

Azərbaycan xalqının formalaşmasında digər türk tayfalarl ilə yanaşı bulqarlar, xəzərlər və qıpçaqlar da mühüm yer tutur. Bulqar komponentindən bəhs edərkən qeyd etmək lazımdır ki, Qafqazın toponimiyasında oğuz tayfaları ilə yanaşı ən dərin iz qoymuş tayfalar bulqar, xəzər və qıpçaq tayfalarıdır. Bəzi tədqiqatçılar belə hesab edir ki, bulqarlar Şimali Qara dəniz bölgəsinin ən qədim tayfaları idilər. Azərbaycanda bulqarlarla bağli toponimlər Azərbaycan toponimiyasinda öz əksini tapmışdir. İstər Azərbaycan ərazisində, istərsə də Şimali Qafqazda "bulqar" etnonimi ilə bağli kənd, çay və s. adlari mövcuddur.

Türklərin ikinci böyük köçü II-IV əsrlərdə (bəzi mənbələrdə I-IV əsrlər) başladı. Bu, türk tayfaları olan hunların kütləvi köçü ilə əlaqəli idi. Hunlar eramızdan əvvəl III əsrdə Mərkəzi Asiyada ilk dövlətlərini qurdular. Çin mənbələri onları "Hunnu", yaxud "Sünnu" adlandırırdı. Eramızdan əvvəl I əsrin ortalarında Hun imperiyası qərb və şərq hissələrinə bölündü. Hun birliyinə daxil olan tayfalar mənbələrdə, məsələn, bulqarlar, peçeneqlər, qıpçaqlar, kəngərlər, barsillər, xəzərlər, sabirlər (subarlar/suvarlar/savirlər) və digərləri Azərbaycan ərazisi ilə əlaqədar olaraq xatırlanır. Erkən orta əsrlərdə türkdilli tayfalar üçün ümumi etnonim "Hun" idi. Hunlara eftalilər, sabirlər, utiqurlar, onoqurlar, bulqarlar, uzlar/quzlar və digərləri daxil idi.

Qafqazda dərin iz buraxmış türk tayfalarından digəri də xəzərlərdir. Xəzərlər Xəzəryanı çöllərin və Şimali Ön Qafqazın yerli əhalisi olmuşlar. Q.Qeybullayev xəzər etnoniminin qədim türk sözləri olan "kas" və "ər"dən ibarət olduğunu göstərir.

Xəzər tayfalarından abas, bizal, kabar, kylas, itil, qaraçor, tarna və s. adları Qafqaz toponimikasında öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər : Azərbaycan, türklər, bulqarlar, xəzərlər, etnogenez

BULGARIAN AND CASPIAN ELEMENTS IN THE ETHNOGENESIS OF THE AZERBAIJAN PEOPLE

Every nation has its own place and role in world history. In this regard, the Turkic peoples are no exception. It is extremely important to study the origin of the Turkic ethnos, which have played an important role in the life of Eurasia for millennia. It is necessary to re-examine and analyze the existing sources and literature on this issue. In this regard, special attention is paid in the scientific literature to the issues of ethnogenesis of the Azerbaijani people.

Along with other Turkic tribes, the Bulgars, Khazars and Kipchaks also occupy an important place in the formation of the Azerbaijani people. When talking about the Bulgar component, it should be noted that the tribes that left the deepest mark on the toponymy of the Caucasus, along with the Oghuz tribes, are the Bulgars, Khazars and Kipchak tribes. Some researchers believe that the Bulgars were the most ancient tribes of the Northern Black Sea region. In Azerbaijan, toponyms associated with the Bulgars are reflected in Azerbaijani toponymy. Both in the territory of Azerbaijan and in the North Caucasus, there are village, river, etc. names associated with the ethnonym "Bulgar".

The second great migration of the Turks began in the 2nd-4th centuries (in some sources, the 1st-4th centuries). It was associated with the mass migration of the Huns, a Turkic tribe. The Huns founded their first state in Central Asia in the 3rd century BC. Chinese sources called them "Hunnu" or "Sunnu". In the middle of the 1st century BC, the Hun Empire was divided into western and eastern parts. The tribes that were part of the Hunnic union are mentioned in sources, for example, Bulgars, Pechenegs, Kipchaks, Kangars, Barsils, Khazars, Sabirs (Subars/Suvars/Savirs) and others in connection with the territory of Azerbaijan. In the early Middle Ages, the common ethnonym for Turkic-speaking tribes was "Hun". The Huns included the Hephthalites, Sabirs, Utigurs, Onogurs, Bulgars, Uz/Guz and others.

Another of the Turkic tribes that left a deep mark on the Caucasus is the Khazars. The Khazars were the indigenous population of the Caspian steppes and the Northern Front Caucasus. G.Geybullayev shows that the ethnonym Khazar consists of the ancient Turkic words "kas" and "er".

The names of the Khazar tribes, such as abas, bizal, kabar, kylas, itil, karachor, tarna, etc., are reflected in the toponymy of the Caucasus.

Key words: Azerbaijan, Turks, Bulgarians, Khazars, ethnogenesis

ХОРЕЙЗМИЙЦЫ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ АРАБСКИХ И ПЕРСИДСКИХ РУКОПИСЯХ

Раъно Ходжаева
доктор филологических наук, профессор
Ташкентский государственный университет востоковедения
ranoxodjaeva1941@gmal.com
Узбекистан/ Ташкент

Ряд средневековых арабских и персидских источников позволяют определить какую историческую роль играли хорезмийцы в социально-политической жизни арабских стран в 30-60 годы XIII в. Как известно, после захвата монголами Хорезма последний шах из династии Хорезмшахов – отважный Джалал ад-Дин Мангуберды, уже за пределами Хорезма собрав десятитысячную армию из хорезмийцев, неоднократно вступал в бой с монголами и сдерживал их нашествие далее на Запад на арабский мир. Но он погиб в 1231 г. и его войско кочевало по всему Ближнему Востоку, состоя на службе то у сельджукских султанов, то у аййубидских принцев в Сирии (Шам), вступивших в междоусобную борьбу за центральную власть в Сирии и Египте. Хорезмийцы помогли аййубидам одержать победу над крестоносцами, освободив от них священный мусульманский город аль-Кудс и несколько городов-крепостей, а позже нанести сокрушительное поражение монголам, хлынувшим на арабские земли. Все эти важные события нашли своё подробное отражение в исторических хрониках аль-Макризи, Ибн Ийаса, аль-Ханбали, ас-Суйути, Ибн Тагри Берди, аль-Хамадани и многих других историков мамлюкского периода XIII-XV в.в., связанного с приходом к власти в Египте и Сирии тюрков-мамлюков. В этих трудах неоднократно подчеркивается решающая роль хорезмийцев на исторической арене Ближнего Востока 30-60 годов XIII в., когда они выступали грозной военной силой в судьбоносных для народов этого региона сражениях. Большое внимание авторы хроник уделяют и отдельным историческим личностям, которых они считали хорезмийцами по происхождению, таким как например, египетская султанша Шаджарат ад-Дур и мамлюкский султан Сайф ад-Дин Кутуз. Кутуз, вместе со своими эмирами, среди которых были и хорезмийцы, одержал в местечке Айн Джалут в 1260 г. сокрушительную победу над монголами, остановив их победоносное шествие по арабскому миру. В хрониках единогласно утверждается, что настоящее имя Кутуза Махмуд ибн Мамдуд и он происходит из династии Хорезмшахов, так как является сыном сестры Джалал ад-Дина Мангуберды.

В трудах вышеуказанных авторов осталась память о хорезмийцах как отважных, мужественных воинах, волей судьбы заброшенных на чужбину, вынужденных скитаться вдали от родины, пока они не осели в разных уголках ближневосточного региона. И пока существуют эти рукописи не исчезнет

историческая память о славных сыновьях Хорезма,боровшихся с врагами попранной отчизны далеко за ее пределами.

Ключевые слова: хорезмийцы, исторические хроники, хорезмшах, Ближний Восток, мамлюки, аййубиды, Джалал ад-Дин Мангуберды, Сайф ад-Дин Кутуз, Айн Джалут.

THE KHAWEZMIANS IN MEDIEVAL ARABIK AND PERSIAN MANUSCRIPT

The article examines the historical role of the Khwarezm people in the socio-political life of the Middle East countries of the 1330-60th based on Medieval Arabic and Persian manuscripts. It is known, the brave Jalal al-Din Mingburnu, the last Shah of the Khwarezmshah dynasty, had already gathered a ten-thousand-strong army of the Khwarezmians outside of Khwarezm, and he was repeatedly engaged in the battle with the Mongols and won their invasion further to West into the Arab world. But he died in 1231, and his army roamed all over the Middle East, serving either the Seljuq empire sultans, or the Ayyubid princes in Syria (Sham), who entered into an internecine struggle for Central power in Syria and Egypt. The Khwarezmians helped the Ayyubids defeat the crusaders, liberate the Holy Muslim city of al-Quds and several fortress cities from them, and later inflict a crushing overthrow the Mongols who entered the Arab lands. These important events are reflected in detail in the historical Chronicles by al-Maqrizi, Ibn Iyas, al-Khanbali, as-Suyuti, Ibn Taghriberdi, al-Khamadani and many other historians of the Mamluk period of the 13-15th centuries, associated with the arrival of the Mamluk Turks in Egypt and Syria. These works repeatedly emphasize the crucial role of the Khwarezmians in the historical arena of the Middle East in the 1330-60th, when they were considered to be a formidable military force in the fateful battles for the peoples of this region. The authors of the Chronicles also pay great attention to certain historical figures, whom they concede to be of Khwarezm origin, such as the Egyptian Sultana Shajarat ad-Dur and the Mamluk Sultan Sayf ad-din Qutuz. Qutuz, along with his emirs, including the Khwarezmians, won a crushing victory over the Mongols in the town of Aynjalut in 1260, stopping their victorious march through the Arab world. The Chronicles unanimously state that Qutuz's real name is Mahmud Ibn Mamdud and he comes from the Khwarezmshah dynasty, as he is the son of Jalal al-Din Mingburnu's sister.

In the works of the above-mentioned authors, the memory of the Khwarezmians remains as brave, courageous soldiers, who were abandoned by fate to a foreign land, forced to wander far from their homeland until they settled in different parts of the Middle East region. Their further fate is unknown, but the historical memory of the deeds of the glorious sons of Khwarezm in the vastness of the Middle East in the 13th century is forever preserved in handwritten works.

Key words: Khwarezmians, historical chronicles, Khwarezmshah, Middle East, Mamluks, Ayyubids, Jalal al-Din Mingburnu, Sayf ad-din Qutuz, ain Jalut.

TÜRKOLOJİ QURULTAY İŞTİRAKÇILARININ SİYASİ REPRESSİYALARA MƏRUZ QALMASI: SƏBƏBLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR

Şirxan Səlimov
tarix elmləri doktoru, professor
Sumqayıt Dövlət Universiteti
salimov.shirxan@sdu.edu.az
https://ORCID.org/ 0000-0002-5723-2123
Azərbaycan/Sumqayıt

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türkoloji elmin inkişafında, həmçinin türk xalqları arasında elmi və mədəni inteqrasiyanın gücləndirilməsində mühüm mərhələ təşkil edir. Qurultayda 131 rəsmi nümayəndə və yüzlərlə qonaq iştirak etmiş, türk dilləri, tarix, etnogenez, etnoqrafiya və ədəbiyyat sahələrini əhatə edən 38 məruzə təqdim olunmuşdur. Ə.Hüseynzadə, F.Köprülü, eləcə də Bartold, Samoyloviç kimi nüfuzlu alimlərin iştirakı tədbirin beynəlxalq elmi əhəmiyyətini daha da artırmışdır.

Bununla yanaşı, qurultay yalnız elmi hadisə deyil, həm də sovet ideoloji sisteminin şübhə ilə yanaşdığı ictimai-siyasi platforma kimi çıxış etmişdir. Qurultay çərçivəsində türk dillərinin standartlaşdırılması, əlifba islahatı və ümumtürk elmi əməkdaşlığının genişləndirilməsi kimi məsələlərin müzakirəsi milli kimliyin gücləndirilməsi və türk xalqları arasında inteqrasiya meyillərinin artmasına zəmin yaradırdı. Qurultayda səsləndirilən elmi fikirlər və irəli sürülən konsepsiyalar mərkəzləşdirilmiş sovet milli siyasəti ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Türk xalqları arasında ortaq dil, əlifba və mədəni yaxınlaşma ideyaları "pantürkizm" və "burjua millətçiliyi" kimi damğalanaraq siyasi ittiham predmetinə çevrilirdi. Məhz bu tendensiyalar sovet hakimiyyəti tərəfindən potensial ideoloji təhlükə kimi qiymətləndirilirdi.

Xüsusilə 1930–1938-ci illər repressiyaları dövründə qurultay iştirakçılarının əhəmiyyətli bir qismi "pantürkizm", "panislamizm", "burjua millətçiliyi" və "antisovet fəaliyyət" kimi ittihamlarla təqiblərə məruz qalmışdır. Bəkir Çobanzadə, Salman Mümtaz kimi görkəmli alimlərin həbs və edam edilməsi türkoloji elmin inkişafına ciddi zərbə vurmuş, elmi mühitdə intellektual boşluq yaratmışdır. Digər ziyalılar isə ideoloji təzyiq, senzura və sürgün şəraitində fəaliyyət göstərməyə məcbur olmuşdur.

Repressiya mexanizmi fərdləri deyil, bütövlükdə milli-mədəni özünüdərk prosesini zəiflətməyə yönəlmişdir. Elmi fəaliyyət ideoloji loyallıq meyarları ilə qiymətləndirilmiş, nəzəri mübahisələr isə siyasi təhlükə kimi təqdim olunmuşdur.

Nəticə etibarilə, I Türkoloji Qurultay həm türkoloji elmin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuş, həm də onun iştirakçılarının taleyinə faciəvi təsir göstərmiş tarixi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Müasir dövrdə həmin alimlərin elmi irsi yenidən tədqiq olunur və obyektiv şəkildə dəyərləndirilir.

Açar sözlər: Türkoloji qurultay, repressiyalar, sovet ideologiyası, pantürkizm, ziyalılar, elmi irs.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВАЯ РЕЦЕПЦИЯ ИДЕЙ I ТУРКОЛОГИЧЕСКОГО КОНГРЕССА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ ОБЩЕСТВА

Евгений Чирков
доктор политических наук
Комратский государственный университет
https://ORCID..org/0000-0002-6148-5924
chirkove0@gmail.com
Молдова/Комрат

Столетний юбилей Первого тюркологического конгресса 1926 года в Баку представляет собой не только историческую веху, но и методологический фундамент для анализа современных процессов консолидации тюркских государств. В рамках политической политологии идеи конгресса рассматриваются как первичный институциональный импульс к созданию единого культурно-правового пространства. Исследование фокусируется на преемственности между гуманитарными инициативами начала XX века и деятельностью Организации тюркских государств (OTS) в XXI веке. Автор анализирует, как языковая унификация и переход на латинскую графику, обсуждавшиеся в 1926 году, трансформировались в современные инструменты политической интеграции и «мягкой силы». В контексте идей *М. Э. Расулзаде* и других деятелей эпохи, лингвистический вопрос всегда стоял в центре политической субъектности. Особое внимание уделяется правовым аспектам сохранения идентичности малых тюркских народов в условиях глобализации. Научная значимость работы заключается в переосмыслении наследия конгресса как детерминанты формирования будущих векторов сотрудничества в евразийском регионе, где лингвистическое единство выступает гарантом политической стабильности и суверенитета. Как отмечается в современных исследованиях *Организации тюркских государств*, культурный код является базой для экономической и оборонной интеграции. Таким образом, преемственность решений 1926 года находит свое прямое отражение в современной архитектуре безопасности и стратегического партнерства тюркоязычных стран.

Ключевые слова: Туркологический конгресс, политическая интеграция, Организация тюркских государств, языковая политика, гуманитарное сотрудничество, правовая преемственность.

POLITICAL AND LEGAL RECEPTION OF THE IDEAS OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIAL INTEGRATION

The centenary of the 1926 Turkological Congress in Baku is a methodological foundation for analyzing the modern consolidation of Turkic states. The study focuses on the continuity between early 20th-century humanitarian initiatives and the modern activities of the Organization of Turkic States (OTS). The author examines how linguistic unification and the transition to Latin script have transformed into modern tools of political integration and "soft power". Cultural code is the base for economic and defense integration, reflecting the continuity of the 1926 decisions in the modern security architecture of the Turkic world.

Key words: Turkological Congress, political integration, Organization of Turkic States, language policy, humanitarian cooperation, legal continuity.

ZIYO FIDOYILARI FOJIASI: 1926-YILGI BAKU TURKSHUNOSLIK QURULTOYI ISHTIROKCHILARINING QATOG'ON QILINISHI

Bakhtiyor Rasulov[1], Hulkar Hamraeva[2],
doctor of historical sciences (DSc), professor[1], doctor of Philological Sciences (DSc)[2]
Andijan State Pedagogical Institut[1]
Uzbek State Academy of Choreography[2]

1926-yilda Bakuda o'tkazilgan Birinchi Turkshunoslik qurultoyi turkiy xalqlarning madaniy va lisoniy taraqqiyotini ilmiy innovatsiyalar hamda alifbo islohoti orqali birlashtirishga qaratilgan tarixiy burilish nuqtasi edi. Biroq, turkshunoslikning ushbu "Oltin davri" uzoq davom etmadi. Mazkur tadqiqot 1930-yillardagi Stalin qatog'oni davrida qurultoy tashkilotchilari va ishtirokchilarining tizimli ravishda yo'q qilinishini tahlil qiladi. Arxiv hujjatlari va biografik ma'lumotlarga tayangan holda, maqola sho'ro rejimining akademik hamkorlikni qanday qilib "aksilinqilobiy pantiurkizm" sifatida talqin qilganini ochib beradi.

Tadqiqotda Bekir Cho'bonzoda va boshqa ko'plab Turkiston ziyolilari kabi yirik namoyandalarning fojiali qismatiga e'tibor qaratiladi; ular o'z ilmiy qarashlari uchun qatl etildi yoki surgun qilindi. Maqolada qatog'onlar shunchaki siyosiy kampaniya emas, balki turkiy millatlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni uzishga qaratilgan "Turkiy tafakkur markazi"ga berilgan aniq zarba bo'lgani isbotlanadi. Ushbu ish ilmiy mustaqillik yo'lida qurbon bo'lgan ziyo fidoyilarining xotirasini tiklashga va ularning zamonaviy turkiy o'zlikka ta'sirini ko'rsatishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Birinchi Turkshunoslik qurultoyi, Stalin qatog'oni, Turkiy ziyolilar, ilmiy fidoiylik.

TRAGEDY OF THE INTELLECTUAL ELITE: THE MARTYRED LEGACY OF THE 1926 BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, was a historic milestone that aimed to synchronize the cultural and linguistic development of Turkic peoples through scientific innovation and the Latinization of alphabets. However, this "Golden Age" of Turkology was short-lived. This research explores the systematic liquidation of the congress's organizers and participants during the Stalinist repressions of the 1930s. By examining archival records and biographical data, the paper illustrates how the Soviet regime reinterpreted academic collaboration as "counter-revolutionary Pan-Turkism".

The study focuses on the tragic fates of prominent figures such as Bekir Chobanzade and various Central Asian enlighteners who were executed or exiled for their intellectual contributions. We argue that the repressions were not merely political

but were a targeted strike against the "Turkic Brain Trust," designed to sever the cultural ties between Turkic nations. This paper serves as a tribute to those academic martyrs, reconstructing their struggle for scientific sovereignty and highlighting their enduring influence on modern Turkic identity.

Key words: First Turkological Congress, Stalinist Repressions, Turkic Intellectuals, Academic Martyrdom.

THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES IN THE NEW WORLD ORDER

İlyas Huseynov
PhD in Political Science
Center for Analysis of Economic Reforms and Communication
https://ORCID.org/0000-0002-1061-7990
ilyasdiplomat@gmail.com
Azerbaijan/Baku

The unipolar world order, dominated by the United States, that emerged after the collapse of the USSR, is already changing. "Great powers" are generally understood to refer to countries that hold permanent seats on the UN Security Council – China, France, Russia, the United Kingdom, and the United States. Their status reflects their significant economic and military potential. Middle powers include countries like Canada, Australia, Argentina, South Korea, and Brazil – countries that, despite their smaller economies, still exert significant influence on global politics. Canadian Prime Minister Mark Carney, speaking at the World Economic Forum in Davos, said "the old order is not coming back" and called on smaller countries to unite to defend their interests against the largest. He added that he believes powerful countries use economic coercion to get what they want, adding that "middle powers need to act together because if we're not at the table, then we're on the menu." Great powers have begun to use economic integration as a weapon, tariffs as leverage, financial infrastructure as a means of coercion, and supply chains as vulnerabilities to be exploited. The Organization of Turkic States (OTS) has been gaining visibility as a regional bloc in the evolving new world order, particularly amid shifting geopolitical balances, multipolarity, and the growing importance of connectivity across Eurasia. Originally rooted in shared linguistic, cultural, and historical ties among Turkic nations, the OTS has evolved into a multidimensional organization. The OTS sits at the heart of Eurasia, controlling key transit routes between Asia and Europe. OTS becomes a logistical bridge in the global supply chain system. Although not a military alliance like NATO, OTS is increasing cooperation in defense industry (especially led by Turkey), counterterrorism, regional stability in Central Asia and the Caucasus. It reflects a soft-power to hard-power transition, though still limited.

Key words: Turkic world, The Organization of Turkic States, energy, transport, security, Middle Corridor, TRİPP.

XORAZM SIVILIZATSIYASI KONTEKSTIDA ABU BAKR XORAZMIY MEROSI

Xulkar Sulaymonova
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-5448-1332
sulaymonovahulkar17@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Xorazm sivilizatsiyasi (С.П.Толстов:1948) nafaqat turkiy mintaqalar, balki dunyo tamadduniga salmoqli hissa qo‘shgan qadimiy madaniyatdir. Zero, Xorazm Buyuk ipak yo‘li o‘zanida joylashgani sabab unda qadimgi turkiy, arabiy va forsiy madaniyat an’analari uyg‘unlashib, o‘ziga xos sinkretik muhitni shakllantirgan. Shu nuqtayi nazardan, shoir, adib, filolog olim Abu Bakr Muhammad ibn Abbos al-Xorazmiy (935-993) ijodi mazkur sintezning yorqin namunasi sifatida namoyon bo‘ladi.

“Vahidu-d-dahr” (Zamonasining tanhosi), “Faxr-u-l-Xvarazm” (Xorazm faxri) kabi yuksak unvonlar sohibi Abu Bakr Xorazmiydan “Devon ash-shi’r”, “Rasailu-l-Xorazmiy”, “Al-amsal al-muvallad” kabi asarlar yetib kelgan.

Xorazmiyning epistolyar merosi – “Rasailu-l-Xorazmiy” o‘z davrining nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-siyosiy munosabatlari, yozishmalardagi nutq madaniyati va uslubi xususiyatlarini aks ettiradi. 156 ta ihvaniyat (do‘stona yozishmalar) janriga mansub xatlarda muallifning badiiy mahorati, individual uslubi yaqqol namoyon bo‘lib, xatlar orqali o‘z davrining madaniy va tarixiy muhitini kuzatish mumkin. Maktublarning turli tarixiy voqealar – g‘alaba, mansabga ko‘tarilish, musibat yoki mag‘lubiyat kabilarga munosabat sifatida yozilgani, ularning real tarixiy voqelik bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Xorazmiyning “Al-amsal al-muvallad” to‘plamida 2119 ta maqol mavjud bo‘lib, asar 21 bobdan iborat. Unda islom va undan keyingi davrda paydo bo‘lgan minglab maqollar jamlangan. Mazkur maqollar nafaqat adabiy, balki etnomadaniy ma’lumot manbai sifatida ham ahamiyatlidir.Xorazmiyning she’riy merosi esa qasida, riso, hikma, hijo kabi mumtoz janrlardan tuzilgan muhtasham devonga jamlangan. Arab tadqiqotchilari Xorazmiyning nazmdagi mahoratini zamondoshi, mashhur shoir al-Mutanabbiy (915-965) bilan tenglashtirishgan.

Shuningdek, Xorazmiy Nishopurda novator adib va shoir Badiuzzamon al-Hamadoniy (969-1007) bilan ijodiy bahslar olib borib, arab adabiyotida yangi bir yo‘nalishga asos solgan. Ya’ni Xorazmiy va Hamadoniy o‘rtasidagi munoqasha naqaid an’anasining davomi emas, balki uning yangi boshqichi bo‘lib, she’riy hajvdan nasriy ritorik polemikaga o‘tishni ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Bakr Xorazmiyning adabiy merosi turli janrlar orqali Xorazm sivilizatsiyasining ijtimoiy, madaniy va estetik tizimini kompleks tarzda aks

ettiradi. Bu esa uning merosini nafaqat adabiy, balki madaniy-tarixiy manba sifatida ham yuqori baholash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Xorazm sivilizatsiyasi, Abu Bakr Xorazmiy, epistolyar meros, amsal, devon, ritorik polemika.

ABU BAKR AL-KHWARAZMI'S LITERARY HERITAGE IN THE CONTEXT OF THE KHWARAZM CIVILIZATION

The Khwarazm civilization, identified by S.P.Tolstov as one of the major cultural centers of Central Asia, made a significant contribution not only to the Turkic world but also to the development of world civilization. Owing to its strategic location along the Great Silk Road, Khwarazm became a unique intellectual and cultural space in which Turkic, Arabic, and Persian traditions interacted and merged, giving rise to a distinctive syncretic environment. In this regard, the literary activity of the poet, man of letters, and philologist Abu Bakr Muhammad ibn Abbas al-Khwarazmi (935–993) may be regarded as one of the most vivid manifestations of this cultural synthesis.

Known by the honorific titles *Wahid al-Dahr* ("The Unique One of His Age") and *Fakhr al-Khwarazm* ("The Pride of Khwarazm"), Abu Bakr al-Khwarazmi left a rich literary legacy, including *Diwan al-Shiʿr, Rasail al-Khwarazmi*, and *Al-Amsal al-Muwallad*. His epistolary collection *Rasail al-Khwarazmi* reflects not only the literary culture of the tenth century but also the socio-political relations, rhetorical practices, and epistolary conventions of the period. Consisting of 156 letters belonging to the genre of *ikhwaniyyat* (fraternal correspondence), the collection vividly demonstrates the author's literary mastery and individual style. Since many of these letters were composed in response to concrete historical events, such as victories, appointments, misfortunes, and defeats, they constitute an important source for reconstructing the historical and cultural context of the age.

Al-Khwarazmi's *Al-Amsal al-Muwallad* contains 2,119 proverbs arranged in twenty-one chapters and preserves valuable literary and ethnocultural material. His poetic heritage, collected in a substantial *Diwan*, encompasses such classical genres as *qasida*, *ritha'*, *hikma*, and *hija'*. Medieval Arabic critics frequently compared al-Khwarazmi's poetic skill with that of his celebrated contemporary al-Mutanabbi. Furthermore, the literary dispute between al-Khwarazmi and Badiʿ al-Zaman al-Hamadhani represented not merely a continuation of the *naqāʾid* tradition but a new stage in its development, marking a transition from poetic invective to rhetorical prose polemics.

In conclusion, Abu Bakr al-Khwarazmi's literary heritage provides a comprehensive reflection of the social, cultural, and aesthetic dimensions of the Khwarazm civilization and remains an invaluable source for literary, historical, and cultural studies.

Key words: Khwarazm civilization, Abu Bakr al-Khwarazmi, epistolary heritage, *ikhwaniyyat*, proverbs, Diwan, rhetorical polemics.

BAKI TÜRKLOJİ QURULTAYI VƏ ONDA ÖZBƏKİSTAN NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN İŞTİRAKI

Tölqin Toğayev
filologiya elmləri namizədi, dosent
Əlişir Nəvai adına Daşkənd Dövlət Özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-0809-3198
tm-togay@mail.ru
Özbəkistan/Daşkənd

Birinci Ümumittifaq Türkoloji Qurultayı türk xalqlarının həyatında mühüm tarixi hadisə olmuşdur. Qurultay 1926-cı il 26 fevral – 6 mart tarixlərində Bakıda keçirilmişdir. Qurultayın işində 131 nümayəndə iştirak etmiş, onlardan 93-ü türk xalqlarının, 38-i isə qeyri-türk xalqlarının nümayəndələri olmuşdur. Xarici ölkələrdən isə 3 nümayəndə Türkiyədən, 2 nümayəndə Almaniyadan, 1-ər nümayəndə Avstriya və Macarıstandan iştirak etmişdir.

Türk xalqlarının qurultayının Sovet Azərbaycanının paytaxtı Bakıda keçirilməsi təsadüfi deyildi. Əvvəla, Azərbaycan latın qrafikasına keçid məsələsində aparıcı rol oynayırdı: yeni türk əlifbası burada 1923-cü ildən dövlət əlifbası kimi qəbul edilmişdi. Strateji mövqeyinə görə Azərbaycan "Şərqin qapısı" hesab olunurdu.

Qurultayın 17 iclasında 38 məruzə dinlənilmişdir. İştirakçılar arasında tanınmış rus alimləri – V.V.Bartold, S.E.Malov, A.A.Miller, S.F.Oldenburq, R.R.Poppe, A.N.Samoyloviç, V.B.Tomaşevski, K.K.Yudaxin, həmçinin görkəmli xarici və türk alimləri – M.F.Köprülüzadə (Türkiyə), Paul Vittek (Almaniya), Bəkir Çobanzadə (Krım tatarı), Əhməd Baytursunov (qazax), Qalimcan İbrahimov (tatar) olmuşdur.

Respublikaların nümayəndə heyətləri adından qurultayın 22 nəfərlik rəyasət heyəti seçilmişdir. Onların arasında Ağamalı oğlu, Bartold, A.Baytursunov, A.İbrahimov, Köprülüzadə, Oldenburq, Samoyloviç, Çoban-zadə və Özbəkistandan nümayəndə R.İnoqomov da var idi [*Стенографический отчёт, 2011:9].* Özbəkistanlı Ş.Rahimi isə altı nəfərdən ibarət redaksiya komissiyasının tərkibinə daxil edilmişdi.

Bakı türkoloji qurultayında türk xalqlarının dilləri və əlifbaları ilə bağlı tanınmış alimlərin məruzələri dinlənilmişdir. Tatarıstan nümayəndələri arasında Qalimcan İbrahimovun rəhbərliyi ilə həm ərəb yazısını müdafiə edənlər, həm də latın əlifbasının tərəfdarları vardı. Bəzi çıxışlarda latınlaşdırma kəskin tənqid olunmuşdu. İbrahimov qeyd edirdi ki, Tatarıstanda və bir çox digər bölgələrdə mətbəələr cəmiyyətin ehtiyaclarını təmin etmək üçün kifayət qədər güclü deyildi və latın şriftində çap üçün texniki imkanlara malik deyildi.

Xüsusi diqqəti Qalimcan Şərəfin "Ərəb və latın şrift sistemləri və onların türk-tatar xalqlarına tətbiqi məsələsi" adlı məruzəsi cəlb etmişdi.

Ş.Rahimi orfoqrafiya məsələsi ilə bağlı özbək dilində çıxış etmişdir (*iştirakçılara öz ana dillərində danışmağa icazə verildi və müəyyən bir Usmanov rus dilinə tərcümə*

təmin etdi – T.T.). O qeyd etmişdir ki, türk dillərində, o cümlədən özbək dilində sinqarmonizm (saitlərin ahəngi) mövcuddur. Tacik nitqinin təsiri altında şəhər əhalisində sait harmoniyası pozulur, kənd yerlərində isə qorunub saxlanılır; əlifbada bütün sait səslərini təmsil edən hərflər yoxdur; bəzi türk ləhcələrində 6-dan 13-ə qədər sait var, lakin Özbək qurultayında yalnız 6 sait təyin edildi, baxmayaraq ki, praktikada daha çoxdur, lakin saitləri təmsil edən hərflər kifayət deyil.

Türk xalqlarının yazısı üçün ərəb və ya latın əlifbasının seçilməsi ətrafındakı mübahisələr Bakı türkoloji qurultayının ən dramatik və tarixi məqamlarından biri olmuş və bütün türk dünyasında yazı islahatının əsasını qoymuşdur.

Açar sözlər: türkoloji qurultay, Bakı, qurultay nümayəndələri, ərəb əlifbası, latın əlifbası, özbək əlifbası, əlifba dəyişikliyi, yazı siyasəti, Nəvainin 500 illiyi.

As is known, Azerbaijan took the initiative to Latinize the script of the Turkic peoples of the USSR and was the first to do so. Unfortunately, with the exception of philologists, historians, Turkologists, and specialists in the field in general, most people in the Turkic countries, especially the younger generation, currently have very little information about the First Turkological Congress. Therefore, this article is dedicated to this historic congress, which took place in Baku a hundred years ago, and the Uzbek representatives who participated in it.

This congress initiated the transition to a truly new national script for many Turkic peoples not only in the USSR, but also in other countries. However, this congress, which played an important role in the cultural life of the Turkic peoples, also remained in history as a conference of statesmen, orientalists, delegates, Turkologists, philologists - nationalists who participated in it and were later repressed and physically destroyed. The facts and ideas in this article are vivid evidence of this.

In the article, the author tried to shed light on the course of this congress and the fundamental issues discussed at it. Information about the Uzbek representatives who participated in the congress is provided based on primary sources.

The congress discussed the norms and stylistic features of the Turkic literary languages, the issue of the homeland of the Turkic peoples. Issues such as a common alphabet, a common literary language, and a common terminology were the most important issues among the decisions adopted by the Congress. In particular, heated discussions took place on the advantages of the Latin alphabet for the Turkic peoples and the issue of remaining in the reformed Arabic alphabet. The article also gives extensive space to these issues.

Key words: Turkological Congress, Baku, congress delegates, Arabic alphabet, Latin alphabet, Uzbek alphabet, alphabet change, writing policy, 500th anniversary of Navoi.

SHATOU TURKS IN THE HISTORY OF CENTRAL ASIA AND CHINA FROM THE LATE 8TH – EARLY 10TH CENTURIES

Yaroslav Pylypchuk
Doctor of Historical Sciences, Senior Lecture,
Ukrainian State Dragomanov University
https://ORCID.org/0000-0002-9809-3166
Ukraine/Kyiv

One of the little-studied aspects of Turkology is the history of the Shatou Turks. They were descendants of the Xianto and Zhetysu Turks. The Shato Turks founded the Jin Principality in China, as well as the Later Tang, Later Jin, and Northern Han Empires. A.Kamalov, A.Nesterov, M.Barenghi, W.Eberhard, and R.Davis have devoted their research to this aspect. The purpose of this thesis is to study the history of the Shatou Turks.

W.Bartold considered the Shatou Turks to be one of the Tokuz-Oguz tribes. V.Minorsky, E.Pulleyblank, and H.Toru opposed this identification. M.Barenghi asserted the origin of the Shatou Turks from the Tele tribes, and in particular from the Seyanto. R.Davies pointed to the Shatou's origins from the Dulu Turkic tribes and considers them related to the Turgish. According to the researcher, they must have spoken a dialect of the Orkhon-Yeniseian Turkic runic koine. The Chinese authorities resettled the Shatou Turks from Zhetysu to Hexi to guard the border from Tibetan attacks. In the 780s, the Shatou Turks were resettled in Beshbalik. In the following decade, they were resettled in Ordos. In this region, they were joined by the Sogdians. The Tang Empire used Shatou Turkic troops in the war against the Tibetans and guarded the Yan Pass. They were settled in northern Shanxi near Daibei. The Shato Turks professed Buddhism. They adopted the Chinese surnames Li, Liu, and Shi. Li Guangjing repelled a Uighur invasion in 814. In 815, the Shatou Turks Li Guangjin and Li Guangdian took part in suppressing the Wu Yuanji rebellion in Caizhou. In 830, Liu Gongchu was viceroy of Taiyuan in Shanxi. In the 30-ies of 9th century, he brought the Qibi Uighur and Tuyuhun Xianbei troops under imperial authority. Between 837 and 841, the Shatou defeated the Danxiang (Tangut) troops. In 842, the Shatou Turks repelled the invasion of the Uyghurs of the Wuji Khagan. Li Keyong's father, Li Guochang, participated in suppressing the rebellion of Hebei Governor Pan Xun. In 874, the Huang Chao peasant rebellion began. It was caused by the arbitrary rule of the eunuch Tian Lingzi during the reign of Emperor Xizong. The rebellion in Hebei was led by Wang Xianzhi. In 878, he died, and Huang Chao took over the rebels. Under this leader, the rebellion acquired nationwide proportions. In 879, he carried out a massacre of Indians, Persians, Sogdians, and Arabs in Guangzhou, and in 880, he captured Chang'an and proclaimed himself the first ruler of the Qi Empire. In 883, Li Guochang's son, Li Keyong, led the Tang Empire forces against Huang Chao. The Shatou Turks

defeated Huang Guy in the Shayuan region. The Shato Turks then defeated Huang Chao himself in Lingtian. The rebels were forced to abandon Chang'an. The rebels were still able to lay siege to Chenzhou, but Li Keyong's army defeated Huang Chao, forcing him to flee to his native Shandong. A few months later, Huang Chao was captured and executed. A single detachment of the rebel army remained, which continued resistance in Henan until 901. In 884, the Tang Empire de facto disintegrated into separate regions governed by governors. With the support of Governor Zhu Mei, Prince Li Yun was promoted to the Chinese throne and proclaimed Emperor Xiangwang. Li Keyong remained loyal to the legitimate Emperor Li Xuan. The Shatou Turks defeated Zhu Mei and overthrew Li Yun. However, Li Keyong's rival was Zhu Wen, who proclaimed Li Ye emperor. In 887, Li Ye granted Li Keyong the title of shizhong. In 891, Li Keyong was awarded the title of zhongshuling. In 896, Li Keyong established his own principality of Jin in Shanxi Province. In 904, Li Keyong overthrew and killed Li Ye. Li Zuo became the last Tang emperor. In 907, the Tang Empire was overthrown by Zhu Wen, who proclaimed the establishment of the Later Liang Empire. Zhu Wen was a former ally of Huang Chao. In addition to the Shatou Turks, Li Keyong's leadership included the Uyghur, Tuyuhun Xianbei, Tanguts, and Sogdians. He led them against Zhu Wen. On February 24, 908, Li Keyong died and transferred power to his son, Li Cunxu.

After conducting our research, we came to the following conclusions. The Shato Turks were descendants of the Zhetisu and Seyanto Turks. Li Keyong was the de facto founder of the Shato Turk state in China. He suppressed Huang Chao's rebellion and fought on the side of the legitimate Tang emperors against the governors. He himself ruled the Principality of Jin. Li Cunxu continued to rule the Principality of Jin.

ТЮРКСКИЙ ФАКТОР В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ МАМЛЮКСКОГО ЕГИПТА

Раъно Ходжаева
доктор филологических наук, профессор
Ташкентский государственный университет востоковедения
ranoxodjaeva1941@gmal.com
Узбекистан/Ташкент

После прихода к власти в Египте во второй половине XIII века мамлюкских эмиров, выходцев из хорезмийских, туркменских и кипчакских племён влияние тюркского фактора коснулось всех сторон жизни государства. Под предводительством тюркских эмиров египтяне разгромили крестоносцев, вторгшихся в Египет в 1248 г. Это поражение 7 крестового похода положило начало общему краху крестовых походов. Ещё одно сокрушительное поражение мамлюки во главе с султаном Кутузом. Хорезмийцем по происхождению, нанесли монголам, остановив их победоносное шествие по арабскому миру. В результате этих блестящих побед Египет при первых мамлюкских султанах превратился в достаточно сильное государство, в котором развивалось земледелие, ирригация, внешняя торговля.

Эти факторы, способствовали превращению Египта в XIII-XIV вв. в центр мусульманской культуры после падения аббасидского халифата. В Египет съезжались учёные со всего мусульманского мира, интенсивно строились учебные заведения-медресе, начали создаваться мусульманские энциклопедии, вобравшие в себя достигнутые знания в области различных наук (географии, истории, филологии, астрономии, математики и т.д.) В знаменитых медресе Египта наряду с арабскими учёными учёные из Хорезма, Золотой Орды, Азербайджана и других тюркоязычных регионов преподавали хадисы, логику, ораторское искусство, фикх и другие мусульманские науки. В мамлюкском Египте наблюдается большой интерес к тюркским языкам, особенно огузско-кипчакскому диалекту. Арабские и тюркские филологи пишут специальные труды по лексике и грамматике тюркских языков, составляют арабо-тюркские словари. В Египте был создан целый пласт художественной тюркоязычной литературы, дошедшей до наших дней. Её основателем был известный поэт Сайф Сарайи, выходец из низовья реки Сыр-Дарья в Мавараннахре. Он писал на чигатайском (староузбекском) языке и считается поэтом, стоящим у истоков узбекской литературы. Кроме него известны имена ещё восьми тюркоязычных поэтов, большинство которых имеют нисбу "аль-Хорезми". Заметные изменения произошли и в самой арабской литературе, особенно после упадка дворцовой аббасидской поэзии. Происходит сближение литературы с народным

творчеством, под влиянием которого в египетской поэзии появляются новые жанры, такие как "зажаль", "мавваль", "мувашшах" и др.

В мамлюкском Египте интенсивно развивается жанр "адаба", призванный в научно-популярной форме воспитать и просвещать добронравного мусульманина. Произведения "адаба" содержали большой поэтический и фольклорный материал из ривайатов и хикайатов, что даёт возможность иметь более полное представление о средневековой арабской литературе в целом.

К сожалению, культура, в том числе художественная литература мамлюкского периода Египта мало изучена, так же как и влияние тюркского фактора на культурную и социальную жизнь египтян. Тюркское влияние ощущается в военной и бытовой лексике, внедрении новых обрядов, придворного этикета, в изменении критериев в оценке прекрасного, в пище, в одежде и т.д. Выходцы из тюркских регионов, бывшие рабы, такие исторические личности как султанша Шаджарат ад-Дурр, мамлюкские султаны Кутуз и Бейбарс стали национальными героями египетского народа. Об их деяниях были сложены народные романы-сиры. И в новое время их имена не преданы забвению. Видные египетские писатели им посвятили свои исторические романы, их именами названы улицы, им поставлены памятники, до сих пор по национальному телевидению демонстрируются посвященные им сериалы и телепостановки.

Ключевые слова и выражения: мамлюкские султаны, хорезмийцы, кипчаки, кипчакско-огузский язык, тюркоязычная литература, арабо-тюркские словари, мусульманские энциклопедии, тюркский фактор.

The article considers the strengthening of the Turkic factor in Egypt after the Mamluk Emirs, natives from the Khwarezm, Turkmen and Kipchak tribes, who came to power in the second half of the XIII century. The influence of the Turkic factor affected all aspects of life in Egypt. Under the leadership of the Turkic Emirs, the Egyptians defeated the crusaders who invaded Egypt in 1248. This defeat of the 7th crusade marked the beginning of the General collapse of the Crusades. Another crushing defeat of the Mamluks led by Sultan Kutuz caused the Mongols, stopping their victorious March through the Arab world. As a result of these brilliant victories, Egypt under the first Mamluk Sultans turned into a fairly strong state, which developed agriculture, irrigation, and foreign trade.

The article also examines the factors contributing to the transformation of Egypt in the XIII-XIV centuries in the center of Muslim culture after the fall of the Abbasid Caliphate. Scientists from all over the Muslim world came to Egypt, educational institutions-madrassas were intensively built, and Muslim encyclopedias were created that absorbed the knowledge gained in various Sciences (geography, history, philology, astronomy, mathematics, etc.). Scholars from Khwarezm, the Golden Horde, Azerbaijan, and other Turkic-speaking regions along with Arab scholars taught hadith,

logic, oratory, fiqh, and other Muslim Sciences in the famous madrassas of Egypt. In Mamluk Egypt, there was a great interest in the Turkic languages, especially the Oguz-Kipchak dialect. Arabic and Turkic philologists write special works on the vocabulary and grammar of the Turkic languages, and compile Arabic-Turkic dictionaries. In Egypt, a whole layer of artistic Turkic-language literature was created that has survived to the present day. The famous poet Saif Sarayi, who came from the lower reaches of the Syr Darya river in Mawaraunnahr was considered to be its founder. He wrote in Chigatai (old Uzbek) language and is recognized a poet who stands at the origins of Uzbek literature. In addition to his known the names of eight Turkish-speaking poets, most of whom have nisba "al-Khwarizmi". Notable changes occurred in Arabic literature itself, especially after the decline of Palace Abbasid poetry. There is a convergence of literature with folk art, under the influence of which the poetic genres, such as "zazhal", "mavval", "muvashshah", etc. emerge in the Egyptian poetry.

In Mamluk Egypt, the genre of "adaba" is rapidly developing, aimed at bringing up and enlightening the good-natured Muslim in a popular scientific form. The works of "adaba" contained a large amount of poetic and folklore material from rivayats and hikayats, which makes it possible to have a more complete understanding of medieval Arabic literature in general.

Unfortunately, the culture, including the fiction of the Mamluk period of Egypt, has been little studied, as well as the influence of the Turkic factor on the cultural and social life of the Egyptians. The Turkic influence is felt in the military and household vocabulary, the introduction of new rituals, court etiquette, changing the criteria for evaluating beauty, in food, clothing, etc. Natives of the Turkic regions, former slaves, historical figures such as the Sultan Shajarat ad-Durr, Mamluk sultans as Kutuz and Beybars became national heroes of the Egyptian people. Folk novels-Sirs were written about their deeds. And in modern times, their names are not forgotten. Prominent Egyptian writers have dedicated their historical novels to them, streets have been named after them, monuments have been erected to them, and series and TV shows dedicated to them are still shown on national television.

Key words and expressions: Mamluk Sultans, Khwarezmians, Kipchaks, Kipchak-Oguz language, Turkic-language literature, Arab-Turkic dictionaries, Turkic factor.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" DASTANINDA QAFQAZ ALBANİYASININ TARİXİ COĞRAFİYASI

Cavid Bağırzadə
tarixi üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-8358-6497
cavid.bagirzade@gdu.edu.az
Azərbaycan/Gəncə

"Kitabi-Dədə Qorqud"un coğrafiyası Şimali Azərbaycandan, başqa sözlə Qafqaz Albaniyasının tarixi-etnik torpaqlarından kənara çıxmır. Dastanda adları çəkilən yerlər, dağlar, şəhərlər, yaylaqlar, qalalar, çaylar Şimali Azərbaycandadır. Başqa sözlə, dastan Albaniya dövlətinin ərazisində, onun tarixi torpaqlarında, paytaxt Bərdə şəhərində, Naxçıvan ərazisində, Əlincə qalasında, Gəncə şəhərində, Dərbənd şəhəri və onun ətrafında, Alagöz yaylaqlarında, Göyçə gölü hövzəsində, Göyçə mahalında, eləcə də Albaniyanın Gürcüstan ilə sərhədlərində cərəyan edir. Kitabi Dədə Qorqud dastanında hadisələrin baş verdiyi Böriağız, Şirəküvəz, Ala dağ, Qara Dərə, Dərəşam, Ağcaqala, Sürməli, Qaracuq Albaniya ərazisindədir. "Kitabi Dədə Qorqud" dastanında dövlət sistemi, dövlət idarəçiliyi ilə bağlı məsələlər əslində Albaniya dövlətinin idarəetmə sistemi ilə bağlı xüsuslardır. Başqa sözlə, dastandakı dövlət idarəetmə xüsusları Albaniyanın dövlət idarəetmə sistemini xatırladır. Kitabi Dədə Qorqud dastanda Qazan xan bir Alban xanıdır və dastanda Qazan xan Albanların başçısı adlandırılır. Qazan xanın gəzdiyi yerlər Azərbaycan torpaqları, Albaniya dövlətinin ərazilərdir. Sanki Bayındır xanın kürəkəni Albanların başçısı Salur Qazan xanla Xəzər xaqanının kürəkəni Alban hökmdarı Cavanşir arasında bədii-tarixi oxşarlıq var. Salur Qazanın evini yağmalayan düşmən onun ailəsini, anasını əsir aparır. Cavanşirin qış iqamətgahı, paytaxt Bərdə şəhərini talan edən Sasani feodalları da Cavanşirin ailəsini, anasını əsir aparmışdı. Salur Qazanın evinin yağmalandığı boyunda Qara Dərə ağzı deyilən yerin adı çəkilir. Bu yer Zəngəzur ərazisidir və Qarabağ tərəfdən bu əraziyə giriş Qara Dərə ağzı tərəflərdir.

Kitabi Dədə Qorqud dastanı Azərbaycanın erkən orta əsrlərdə Aran-Albaniya ərazisində bir real tarixi Oğuz-türk dövlətinin mövcudluğunu təsdiq edir. Albaniya ərazisində həm Oğuz boyları, həm də Qıpçaq boyları yaşamışdır. Oğuz boyları, o cümlədən də mənşəcə oğuz olan ağqoyunlular VI əsrin sonu, VII əsrin əvvəllərində Qarabağda, Göycə gölü ətrafındakı rayonlarda, Alagöz yaylaqlarında yaşayırdılar. Qarabağda arsaklar, ağhunlar, qıpçaqlar, peçeneklər, qarqarlar, dondarlar, tərtərələr, qarabağlar, qapan, göyərçi və s. kimi boylar yaşamışdır ki, onların da böyük əksəriyyəti qıpçaq boyları olmuşdur.

Açar sözlər: "Kitabi Dədə Qorqud" dastanı, Qafqaz Albaniyası, Salur Qazan, Alban hökmdarı Cavanşir, Oğuzlar, Qıpçaqlar.

HISTORICAL GEOGRAPHY OF CAUCASIAN ALBANIA IN THE EPISTLE "KITABI-DEDE GORGUD"

The geography of "The Book of Dede Gorgud" does not go beyond Northern Azerbaijan, in other words, the historical and ethnic lands of Caucasian Albania. The places, mountains, cities, plateaus, fortresses, and rivers mentioned in the epic are in Northern Azerbaijan. In other words, the epic takes place in the territory of the Albanian state, its historical lands, in Barda city, in the territory of Nakhchivan, in the Alinja fortress, in Ganja city, in the city of Derbent and its surroundings, in the Alagöz plateaus, in the Goycha Lake basin, in the Goycha district, as well as on the borders of Albania with Georgia. The events in the Kitabi Dede Gorgud epic take place in the territories of Boriaghız, Shirokuvez, Ala Dag, Gara Dere, Deresham, Aghcagala, Surmeli, and Garajug in Albania. The issues related to the state system and state administration in the Kitabi Dede Gorgud epic are actually issues related to the administrative system of the Albanian state. In other words, the issues related to state administration in the epic are reminiscent of the Albanian administrative system. In the epic of Dede Gorgud, Kazan Khan is an Albanian khan, and in the epic, Kazan Khan is called the leader of the Albanians. The places where Kazan Khan traveled are Azerbaijani lands, the territories of the Albanian state. It seems that there is a literary and historical similarity between Salur Kazan Khan, the leader of the Albanians, the son-in-law of Bayindir Khan, and the Albanian ruler Javanshir, the son-in-law of the Khazar khagan. The enemy who plundered Salur Kazan's house took his family and mother captive. The Sassanid feudal lords who plundered Javanshir's winter residence, Barda, which is the capital city, also took Javanshir's family and mother captive. The place called Gara Dera mouth is mentioned along the route where Salur Gazan's house was plundered. This place is the territory of Zangezur and the entrance to this area from the Karabakh side is the Gara Dera mouth.

The epic of Dede Gorgud confirms the existence of a real historical Oghuz-Turk state in the Aran-Albania region of Azerbaijan in the early Middle Ages. Both Oghuz tribes and Kipchak tribes lived in the territory of Albania. Oghuz tribes, including the Aghqoyunlu, who were originally Oghuz, lived in Karabakh, in the regions around Lake Goyja, and in the Alagoz plateaus at the end of the 6th and beginning of the 7th centuries. Tribes such as Arsaks, Aghhuns, Kipchaks, Pechenegs, Gargars, Dondars, Tartars, Karabaghs, Gapans, Goyarchi, etc. lived in Karabakh, the majority of them were Kipchak tribes.

Key words: The epic "The Book of Dede Gorgud", Caucasian Albania, Salur Kazan, Albanian ruler Javanshir, Oghuzs, Kipchaks.

ДОКЛАД ГАЛИМДЖАНА ИБРАГИМОВА НА I ВСЕСОЮЗНОМ ТЮРКОЛОГИЧЕСКОМ СЪЕЗДЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ТЕЗИСЫ

Лениза Хабибуллина
доктор филологических наук
Институт языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова
Академии наук Республики Татарстан
https://ORCID.org/0009-0004-6750-2643
valievalg@mail.ru
Россия/Казань

Галимджан Ибрагимов − классик татарской литературы, ученый-языковед, педагог, методист, публицист, общественный и политический деятель. В 1926 году именно он встал во главе делегации из ТатАССР на I Всесоюзном тюркологическом съезде, который проходил в Баку.

В своей статье, написанной перед этим значимым событием, Г.Ибрагимов отмечает, что некоторые ученые рассматривают латино-арабский вопрос основной, центральной темой съезда. Он сам считает это мнение ошибочным, так как вопрос латинизации, по его мнению, должен быть рассмотрен с целью научно-практического анализа удобства применения алфавита. Как считает Г. Ибрагимов, главная цель съезда − объединение опыта научного исследования тюркских языков, определение дальнейших путей культурно-литературных, научных движений тюркских народов.

Что касается непосредственно доклада, с которым Г.Ибрагимов выступил на I Всесоюзном тюркологическом съезде, он был посвящен орфографии тюркских языков. Доклад состоит из трех частей. В первой части проводится критический анализ старых систем уйгурской, орхонской и старо-татарской орфографии. Вторая часть посвящена описанию движений, направленных реформе арабского шрифта и уточнению орфографии тюркских народов. Третья часть доклада включает конкретные предложения, направленные на урегулирование тюркской орфографии.

Помимо основного доклада, зафиксировано выступление Г.Ибрагимова в прениях. В своем выступлении он упоминает о Всероссийском съезде татаро-башкирских просвещенцев (г. Москва, 1924 г.), на котором обсуждались вопросы орфографии и было отмечено, что латинский алфавит имеет некоторые преимущества перед арабским.

Г.Ибрагимов как глава делегации из ТатАССР на тюркологическом съезде официально сообщает и общественное мнение относительно латинизации. Это мнение заключается в том, что принципиальные возражения против латинской графики не имеются. Однако Г. Ибрагимов перечисляет имеющиеся проблемы.

Ученый отмечает, что татары имеют литературу с историей не менее 600

лет и печатному слову на татарском языке уже более 125 лет, в текущем году Татарской Республикой принят план издания 3000 печатных листов. Таким образом, Г. Ибрагимов хорошо понимал, что переход на латинскую графику на неопределенное время остановит процесс издания книг, учебной и иной литературы и т. д. Поэтому в своем докладе он выступил за реформу арабского шрифта.

Ключевые слова: I Всесоюзный тюркологический съезд, Галимджан Ибрагимов, латинизация тюркских языков.

Galimdzhan Ibragimov − a seminal figure in Tatar literature, linguistics, and pedagogy. In 1926, he led the Tatar ASSR delegation to the First All-Union Turkological Congress in Baku.

Writing on the eve of the Congress, Ibragimov challenged the prevailing view that the choice between the Latin and Arabic scripts should be the event’s sole focus. While acknowledging the importance of the Latin-Arabic question, he argued that Latinization required a strictly pragmatic assessment of its linguistic and functional efficiency. For Ibragimov, the Congress’s primary mission was broader: to synthesize existing research on Turkic languages and to define a long-term trajectory for the cultural and scholarly advancement of Turkic peoples.

Ibragimov’s formal presentation addressed the orthography of Turkic languages. His report followed a tripartite structure: a critical examination of Old Uyghur, Orkhon, and Old Tatar systems; a review of contemporary movements seeking to reform the Arabic script; and a series of practical proposals for standardizing Turkic orthography.

During the floor debates, Ibragimov referenced the 1924 All-Russian Congress of Tatar-Bashkir Educators in Moscow. He noted that while that forum had recognized the technical advantages of the Latin alphabet, the transition was not without complications. Representing the Tatar ASSR, Ibragimov stated that while there were no ideological objections to Latinization, the practical hurdles were immense.

He underscored the depth of Tatar literary heritage, citing a 600-year written tradition and over 125 years of printing history. With the Tatar Republic scheduled to produce 3,000 printed sheets that year alone, Ibragimov feared that an abrupt shift to the Latin script would paralyze the publishing industry and disrupt the educational process. Consequently, he advocated for a reformed Arabic script as a more viable immediate alternative.

Key words: First All-Union Turkological Congress, Galimdzhan Ibragimov, Latinization, Turkic linguistics.

I TÜRKOLOJİ QURULTAY: ƏLİFBA DƏYİŞİKLİYİ VƏ MİLLİ-MƏDƏNİ İRSİN QORUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Arzu İbrahimova
müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-3539-732X
arzu.ibrahimova@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının dil, əlifba və mədəniyyət məsələlərinin müzakirəsi baxımından mühüm tarixi hadisədir. Qurultayın əsas gündəm mövzularından biri ərəb qrafikasından latın qrafikasına keçid idi. Bu qərar yalnız texniki yazı sistemi dəyişiklikləri ilə məhdudlaşmır, həm də milli-mədəni irsin qorunması, klassik ədəbiyyatın gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından ciddi müzakirələr doğurmuşdur. Əlifba dəyişikliyinin həm müsbət,həm də mənfi təsirləri özünü göstərmişdir. Maarifləndirmə və savadlanma, elmi və mədəni inteqrasiya, Qərb dünyası ilə əlaqə əlifba dəyişikliyinin müsbət təsirlərindən hesab oluna bilər: Latın qrafikasının sadəliyi yeni nəsil üçün oxu-yazını asanlaşdırır, savadlanma səviyyəsini yüksəldir. Vahid latın əlifbası türk xalqları arasında ortaq yazı sistemi yaradır, elmi əməkdaşlığı gücləndirir. Latın əlifbası Avropa ilə elmi-mədəni münasibətlərin genişlənməsinə imkan verir. Buna baxmayaraq, əlifba dəyişikliyinin mənfi təsirləri də yox deyildi: Köhnə yazılı irsin oxunması çətinləşəcəkdi. Çünki ərəb qrafikasında yazılmış klassik ədəbiyyat və dini mətnlər yeni nəsil üçün əlçatmaz hala gəlirdi. Mədəni davamlılıqda boşluq yarana bilərdi.Əlifba dəyişikliyi nəticəsində nəsillər arasında yazılı irsə çıxış imkanları məhdudlaşırdı. Bəzi iştirakçılar bu dəyişikliyin milli-mədəni köklərlə əlaqəni zəiflədə biləcəyini vurğulayırdılar. Bu da əlifba dəyişikliyinin mənfi təsirlərindən sayıla bilərdi. Həmçinin Qurultayda iştirak edən alimlər və ziyalılar əlifba dəyişikliyinə münasibətdə iki əsas mövqedə birləşirdilər: Müasirlik tərəfdarları və irsin qorunması tərəfdarları. Müasirlik və birlik tərəfdarları latın əlifbasına keçidi türk xalqlarının gələcək inkişafı üçün zəruri hesab edirdilərsə, irsin qorunması tərəfdarları klassik ədəbiyyatın transliterasiya və tərcümə yolu ilə yeni əlifbaya uyğunlaşdırılmasının vacibliyini vurğulayırdılar.

I Türkoloji Qurultay göstərdi ki, əlifba dəyişikliyi yalnız texniki yazı sistemi məsələsi deyil, həm də milli-mədəni irsin qorunması baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Latın qrafikasına keçid türk xalqlarının müasirlik və birlik yolunda mühüm addım olsa da, klassik irsin oxunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün transliterasiya və elmi tədbirlər zəruri idi.

Açar sözlər: Türkoloji Qurultay, əlifba məsələləri,müasirlik, mədəni irs, maarifləndirmə.

I TURCOLOGY CONGRESS: ALPHABET CHANGE AND ISSUES OF PROTECTION OF NATIONAL-CULTURAL HERITAGE

The First Turkological Congress held in Baku in 1926 is an important historical event in terms of discussing the language, alphabet and culture of the Turkic peoples. One of the main agenda topics of the congress was the transition from Arabic script to Latin script. This decision was not limited only to changes in the technical writing system, but also gave rise to serious discussions in terms of preserving the national-cultural heritage and passing on classical literature to future generations. The alphabet change had both positive and negative effects. Enlightenment and literacy, scientific and cultural integration, and contact with the Western world can be considered among the positive effects of the alphabet change: The simplicity of Latin script makes reading and writing easier for the new generation, increases the level of literacy. The unified Latin alphabet creates a common writing system among the Turkic peoples, strengthens scientific cooperation. The Latin alphabet allows for the expansion of scientific and cultural relations with Europe. However, the alphabet change was not without its negative effects: It would make it difficult to read the old written heritage. Because classical literature and religious texts written in Arabic script would become inaccessible to the new generation. A gap in cultural continuity could be created. As a result of the alphabet change, access to written heritage between generations would be limited. Some participants emphasized that this change could weaken the connection with national-cultural roots. This could also be considered one of the negative effects of the alphabet change. Also, the scientists and intellectuals participating in the Congress were united in two main positions regarding the alphabet change: supporters of modernity and supporters of heritage preservation. While supporters of modernity and unity considered the transition to the Latin alphabet necessary for the future development of the Turkic peoples, supporters of heritage preservation emphasized the importance of adapting classical literature to the new alphabet through transliteration and translation.

The First Turkological Congress showed that the change of the alphabet is not only a matter of technical writing system, but also has strategic importance in terms of preserving the national-cultural heritage. Although the transition to Latin script was an important step towards modernity and unity of the Turkic peoples, transliteration and scientific measures were necessary for the reading of the classical heritage and its transmission to future generations.

Key words: Turkological Congress, alphabet issues, modernity, cultural heritage, enlightenment.

TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA TARİXİ: HUNLARDAN TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINA (TDT) QƏDƏR İNKİŞAF YOLU, VARİSLİK VƏ GƏLƏCƏK

Namiq Muradov
maqistr
Basan Qorodikov adına Kalmıkya Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0008-3725-4975
namiqmuradov999@gmail.com
Rusiya/Kalmıkya

Türk xalqlarının tarixi inteqrasiyası minilliklər ərzində müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir və bu proses siyasi, mədəni, iqtisadi və diplomatik sahələrdə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Hunlardan başlayaraq, Orta Asiya və Yaxın Şərqdə formalaşan türk dövlətləri bir-birinin inkişafına təsir etmiş, həm siyasi birliklər, həm də mədəni və iqtisadi əlaqələr yaratmışdır. Göytürklər, Uygurlar, Qaraçaylılar, Oğuzlar və digər türk dövlətləri vasitəsilə xalqlar arasında əlaqələr möhkəmlənmiş, mədəniyyət, dil və adət-ənənələrin qorunması təmin edilmişdir. Tarixi mənbələr göstərir ki, bu inteqrasiya prosesi yalnız dövlətlərin siyasi birləşməsi ilə məhdudlaşmamış, həm də ümumi mədəni irs və ortaq dəyərlərin qorunmasını əhatə etmişdir.Müasir dövrdə bu tarixi inkişafın nəticəsi olaraq, Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) yaradılması türk dünyasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi üçün yeni imkanlar yaratmışdır. TDT çərçivəsində iqtisadi, siyasi və mədəni sahələrdə birgə fəaliyyət strategiyaları hazırlanır, dövlətlərarası əlaqələr və inteqrasiya modeli genişləndirilir. Tarixi təcrübə göstərir ki, hunlardan başlayaraq formalaşmış inteqrasiya modelləri müasir əməkdaşlığın inkişafında və birlik strategiyalarının gücləndirilməsində əsas rol oynayır.

Əlavə olaraq, türk xalqları arasında inteqrasiya yalnız siyasi və iqtisadi baxımdan deyil, həm də sosial və mədəni sahələrdə əhəmiyyətli nəticələr vermişdir. Ortak dil, folklor, adət-ənənələr və mədəni dəyərlər xalqlar arasında birliyi gücləndirmiş, həmçinin gələcək nəsillərə ötürülən bir irs yaratmışdır. Bu, TDT çərçivəsində mədəni əməkdaşlığın və birgə layihələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün tarixi zəmin rolunu oynayır. Hunlardan başlayaraq müasir dövrə qədər formalaşan bu inteqrasiya yolu, türk dünyasının birliyinin möhkəmləndirilməsində və gələcək strateji planların hazırlanmasında həlledici əhəmiyyət daşıyır.Nəticədə, hunlardan başlayaraq TDT-ya qədər olan inkişaf yolu həm tarixi, həm mədəni, həm də iqtisadi baxımdan türk dünyasının strateji inkişafının təməlini təşkil edir və gələcək əməkdaşlıq üçün möhkəm zəmin yaradır.

Açar sözlər: Türk xalqları, inteqrasiya, Hunlar, TDT, tarixi inkişaf, varislik, mədəniyyət.

HISTORICAL INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES: FROM THE HUNS TO THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES (OTS) – DEVELOPMENT PATH, LEGACY, AND FUTURE

The historical integration of the Turkic peoples has gone through various stages over the millennia, and this process has had a significant impact in the political, cultural, economic and diplomatic spheres. Beginning with the Huns, the Turkic states formed in Central Asia and the Middle East influenced each other's development, creating both political associations and cultural and economic ties. Through goyturks, Uygurs, Karachayans, Oghuzs and other Turkic states, relations between peoples were strengthened, culture, language and traditions were preserved. Historical sources indicate that this integration process was not limited only to the political unification of states, but also included the preservation of common cultural heritage and common values.As a result of this historical development in the modern era, the establishment of the Organization of Turkic states (TDT) has created new opportunities for strengthening cooperation in the Turkic world. Within the framework of the TDT, strategies for joint activities in the economic, political and cultural spheres are being developed, a model of interstate relations and integration is being expanded. Historical experience shows that the integration models formed from the Huns play a key role in the development of modern cooperation and strengthening unity strategies.

In addition, integration among the Turkic peoples has yielded significant results not only in political and economic terms, but also in social and cultural areas. Common language, folklore, traditions and cultural values strengthened the unity among peoples, and also created a heritage that was passed on to future generations. This serves as a historical basis for the successful implementation of cultural cooperation and joint projects within the framework of TDT. This integration path, which took shape from the Huns to modern times, is of decisive importance in strengthening the unity of the Turkic world and developing future strategic plans.As a result, the development path from the Huns to the TDT forms the foundation for the strategic development of the Turkic world, both historically, culturally and economically, and creates a solid foundation for further cooperation.

Key words: Turkic peoples, integration, Huns, OTS, historical development, legacy, culture.

YEVROOSIYO MARKAZIDAGI TURKIY GENOM: MARKAZIY OSIYO VA O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA ETNOGENETIK QATLAMLAR REKONSTRUKSIYASI

Asror Allayarov
doktorant
‚Andijon davlat pedagogika instituti
asrorallayarov@gmail.com
O’zbekistonToshkent

Ushbu tadqiqot Markaziy Osiyo, xususan, hozirgi O‘zbekiston hududining turkiy xalqlarning etnogenezi va diversifikatsiyasidagi poydevorlik (neksus) rolini o‘rganadi. An’anaviy istoriografiya ushbu mintaqani ko‘pincha shunchaki “migratsiya yo‘lagi” sifatida talqin qilsa-da, mazkur maqola arxeogenetika, tarixiy tilshunoslik va arxiv hujjatlarini birlashtirgan multidistsiplinar yondashuv orqali Movarounnahr mintaqasi turkiy o‘zlikning shakllanishida asosiy “etnik qozon” vazifasini o‘taganini isbotlaydi.

Bronza va temir davriga oid Surxondaryo va Farg‘ona vodiysi yodgorliklaridan olingan qadimiy DNK (aDNA) ma’lumotlarini sintez qilish orqali tadqiqot mahalliy o‘troq aholi va mintaqaga kirib kelgan ko‘chmanchi turkiy guruhlar o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sir jarayonlarini kuzatadi. Tahlillar turkiy kengayishning “Janubiy kengayishiga”ga qaratilgan bo‘lib, ko‘chmanchi harbiy-siyosiy tuzilmalarning O‘zbekistonning yuksak madaniyatga ega shahar markazlari (Samarqand, Buxoro, Xiva kabi) bilan integratsiyalashuvi o‘g‘uz va qarluq lisoniy tarmoqlarining shakllanishiga qanday turtki bo‘lganini yoritib beradi. Bundan tashqari, maqolada Qoraxoniylar davridan hozirgi o‘zbek etnosigacha bo‘lgan genetik uzviylik tahlil qilinib, aholining “to‘liq almashinishi” haqidagi nazariyalar o‘rniga murakkab “genetik va madaniy qatlamlanish” modeli taklif etiladi. Mazkur tadqiqot turkshunoslik fani uchun yangi istiqbollarni ochib beradi va O‘zbekistonni shunchaki geografik markaz emas, balki turkiy dunyoning boqiyligini ta’minlovchi biologik va madaniy xazina sifatida namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: Turkiy etnogenez, Markaziy Osiyo arxeogenetikasi, Movarounnahr, Qarluq-Chig‘atoy davomiyligi, Genetik qatlamlar.

THE TURKIC GENOME IN THE HEART OF EURASIA: RECONSTRUCTING ETHNOGENETIC STRATA WITHIN THE CONTEXT OF CENTRAL ASIA AND UZBEKISTAN

This research investigates the pivotal role of Central Asia, and specifically the territory of modern Uzbekistan, as a foundational nexus for the ethnogenesis and diversification of Turkic peoples. While traditional historiography often treats the region as a mere corridor for migration, this paper utilizes a multidisciplinary approach that

combining archeogenetics, historical linguistics, and archival records to argue that the Transoxiana region served as a primary "melting pot" for the formation of Turkic identity.

By synthesizing ancient DNA (aDNA) data from the Bronze and Iron Age sites across the Surkhandarya and Fergana valleys, the study traces the complex interplay between the indigenous sedentary populations and the incoming nomadic Turkic groups. The analysis focuses on the "Southern Arc" of Turkic expansion, highlighting how the integration of nomadic military-political structures with the high-culture urban centers of Uzbekistan (such as Samarkand, Bukhara, and Khiva) catalyzed the crystallization of the Oghuz and Karluk linguistic branches. Furthermore, the paper examines the genetic continuity from the Karakhanid era to the modern Uzbek ethnos, providing evidence that challenges the "total replacement" theory in favor of a sophisticated "genetic and cultural layering" model. This study offers a transformative perspective for Turkology, positioning Uzbekistan not just as a geographical center, but as a biological and cultural reservoir of the Turkic world's enduring legacy.

Key words: Turkic Ethnogenesis, Central Asian Archeogenetics, Uzbekistan Historiography, Karluk-Chagatay continuity, Genetic Strata.

TÜRK XALQLARINDA QADINA MÜNASİBƏTİN MƏDƏNİ-MƏNƏVİ ASPEKTLƏRİ

Afaq Nəsibova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0003-1653-8844
afaqnesibova@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarında qadına münasibət məsələsi dərin tarixi köklərə malik, milli, mənəvi, dini yanaşmaları özündə əks etdirən çox önəmli bir məsələdir. Tarix boyu sosial-iqtisadi şərait, dini inanclar və siyasi quruluş cəmiyyətdə qadınların roluna birbaşa təsir göstərmiş, qadının rolu yalnız ailə daxilində deyil, həm də ictimai və siyasi həyatda yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu baxımdan, qədim türk dövlətlərindən başlayaraq, dövrümüzə qədər qadınların sosial statusu və mövqeyi bir çox digər dövlət və mədəniyyətlərlə müqayisədə daha yüksək olmuş, qadın təkcə yeni həyatın başlanğıcı deyil, eyni zamanda zəriflik və xanımlıq rəmzi kimi qəbul edilmişdir.

Tarixi mənbələrin təhlili göstərir ki, türk xalqlarında əsrlər boyu qadınlar uşaq dünyaya gətirmək, övlad tərbiyə etməklə bərabər, həm də dövlət idarəçiliyində iştirak etmiş, hökümdarın (adətən, ərləri və övladlarının) yanında mühüm rol oynamışdılar. Xaqan və şahların həyat yoldaşları – "xatun", "katun", "begim", "sultan"adı ilə bilinən qadınlar dövlət işlərində müəyyən söz sahibi olmuş və hətta siyasi qərarların qəbulunda da yaxından iştirak etmişlər. Buna misal olaraq massagetlərin hökmdarı Tomris, Dehli Sultanlığının yeganə qadın hökmdarı olan Raziyya Sultan, Ağ qoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin anası Sara xatun və bir çoxlarını misal göstərmək olar. Bundan başqa türk mifologiyası və dastanlarında da qadın obrazı müdrik olduğu qədər, həm də güclü, cəsarətli, mərd, qorxmaz bir döyüşçü kimi təqdim olunurdu. Buna misal olaraq dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin qələmindən çıxan "İskəndərnamə" poemasında Nüşabə İsgəndərə deyir: "*Aslanın erkəyi, dişisi olmaz*". Burada şair göstərmək istəyir ki, cəsarət, güc və mərdlik cinsdən asılı deyil, qadın da kişi qədər güclü, igid və iradəli ola bilərlər.

Məlum olduğu kimi, türk xalqlarında qadına münasibət tarixən müsbət və daima hörmətə əsaslanan xarakter daşımışdır. Qadın həm ailə, həm də cəmiyyət həyatında, gələcək nəsillərin yetişdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Müasir dövrdə türk xalqlarında qadına münasibət daha da inkişaf edərək artıq hüquqi və sosial bərabərlik prinsipləri ilə zənginləşmiş, müasir qadınlar həyatın bir çox sahələrində kişilərlə bərabər hüquqlar əldə etmişlər.

Açar sözlər: türk xalqları, qadın, ana, xanım, ailə.

ATTITUDE TOWARDS WOMEN IN TURKIC PEOPLES: CULTURAL AND SPIRITUAL ASPECTS

The issue of women's status among Turkic peoples has deep historical roots and reflects national, spiritual, and religious approaches, making it a highly significant matter. Throughout history, socio-economic conditions, religious beliefs, and political structures directly influenced the role of women in society. Women were valued not only within the family but also in public and political life. From ancient Turkic states to the present day, the social status and position of women have often been higher compared to many other nations and cultures. Women were regarded not only as the bearers of new life but also as symbols of elegance and femininity.

Historical sources indicate that over the centuries, Turkic women were responsible for childbirth and child-rearing, while also participating in state governance, often playing important roles alongside rulers (typically their husbands or children). Wives of khagans and shahs − known as "xatun," "katun," "begim," or "sultan" − held considerable influence in state affairs and sometimes actively participated in political decision-making. Examples include Queen Tomyris of the Massagetae, Raziyya Sultan, the sole female ruler of the Delhi Sultanate, and Sara Xatun, mother of Uzun Hasan, the ruler of the Aq Qoyunlu, among others. Furthermore, in Turkic mythology and epic literature, female characters are portrayed not only as wise but also as strong, courageous, valiant, and fearless warriors. For instance, in the "Iskandarnamah" poem by our great poet Nizami Ganjavi, Nushaba tells Alexander: "A lion has no male or female." Here, the poet emphasizes that courage, strength, and valor are not determined by gender; women can be as strong, brave, and resolute as men.

It is well known that attitudes toward women among Turkic peoples have historically been positive and based on respect. Women have played an important role both in family and societal life, as well as in raising future generations. In the modern era, attitudes toward women among Turkic peoples have evolved further, enriched with principles of legal and social equality, allowing modern women to attain equal rights with men in many spheres of life.

Key words: Turkic peoples, women, mother, lady, family.

O‘ZBEK VA OZARBAYJON XALQLARI MADANIY YAQINLIGINING BADIIY IFODASI

Ma’rifat Alimqulova
Tayanch doktorant
Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va adabiyoti universiteti.
https://ORCID.org/0009-0008-2846-4831
mb19941408@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Mazkur maqolada o‘zbek va ozarbayjon xalqlari o‘rtasidagi tarixiy-madaniy yaqinlik hamda bugungi kunda ham ularning do‘stona munosabatlari davomiyligi adabiy nuqtayi nazardan tahlil etiladi. Xususan, ikki xalqning ma’naviy va adabiy merosining o‘zaro almashinuvida tarjimaning o‘rni va ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Bugungi zamonaviy adabiy jarayonda mohir tarjimonlarning sa’y-harakatlari tufayli ko‘plab asarlar o‘zbek tiliga tarjima qilinayotgani e’tirof etiladi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek adabiyotining zabardast vakili, yozuvchi va tarjimon Mamatqul Hazratqulovning tarjimonlik faoliyati alohida e’tiborga loyiqdir. Uning ijodiy faoliyati davomida rus, yapon, tatar, gruzin adabiyotlari bilan bir qatorda ozarbayjon adabiyoti namoyandalari - Anar, Yusuf Samad o‘g‘li, Elchin, A. Ibrohimov kabi ijodkorlarning asarlaridan namunalar o‘zbek tiliga tarjima qilingan. Bugungi kunda ozarbayjon yozuvchisi Anarning asarlari o‘zbek kitobxonlari tomonidan qiziqish bilan mutolaa qilinmoqda. Xususan, uning “Albatta uchrashamiz” nomli hikoya va qissalar to‘plamining Mamatqul Hazratqulov tarjimasida nashr etilishi kitobxonlar ma’naviy kamolotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Maqolada, shuningdek, Mamatqul Hazratqulovning “Ko‘kko‘l” qissasi ikki qardosh xalq do‘stligi va umuminsoniy qadriyatlar ifodasi sifatida tahlil etiladi. Asarda ozarbayjon xalqining madaniyati, adabiyoti, tarixi, san’ati, milliy qadriyatlari hamda tabiati badiiy vositalar orqali yuksak mahorat bilan yoritilgan. Xususan, Ko‘kko‘l manzarasining jonli tasviri va uning kelib chiqishiga oid rivoyat yozuvchining badiiy tafakkurini namoyon etadi.

Bundan tashqari, qissada Alisher Navoiy, Fuzuliy, Samad Vurg‘un, Abdulla Oripov kabi buyuk adiblar ijodiga murojaat qilinib, adabiy meros uzviyligi ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, asarda ozarbayjon xalqining milliy taomlari, urf-odatlari va mehmondo‘stlik an’analari ham badiiy mahorat bilan tasvirlangan.

Kalit so‘zlar: adabiy aloqalar, Alisher Navoiy, Muhammad Fuzuliy, Samad Vurg‘un, Abdulla Oripov, Anar, milliy qadriyatlar.

ARTISTIC EXPRESSION OF CULTURAL CLOSENESS BETWEEN UZBEK AND AZERBAIJANI PEOPLES

This article analyzes the historical and cultural closeness between the Uzbek and Azerbaijani peoples, as well as the continuity of their friendly relations in modern times from a literary point of view. In particular, the role and importance of translation in the exchange of spiritual and literary heritage between the two nations are highlighted. Today, many works are translated into Uzbek thanks to the efforts of skilled translators in the modern literary process.

In this context, special attention is given to the translation activity of Mamatkul Hazratkulov, a well-known writer and translator of Uzbek literature. During his creative career, he translated works of Russian, Japanese, Tatar, and Georgian literature, as well as Azerbaijani writers such as Anar, Yusuf Samad oglu, Elchin, and A. Ibrahimov. Today, the works of the Azerbaijani writer Anar are widely read by Uzbek readers. In particular, his collection "Albatta uchrashamiz"*(We Will Definitely Meet)* translated by Mamatkul Hazratkulov, has had a positive impact on the spiritual development of readers.

The article also analyzes Hazratkulov's novella *"*Kokkol" (*Blue lake*) as a reflection of friendship between the two brotherly peoples and universal human values. The work shows Azerbaijani culture, literature, history, art, national values, and nature through artistic description. The vivid image of Kokkol Lake and the legend about its origin clearly show the writer's artistic thinking.

In addition, the novella includes references to great writers such as Alisher Navoi, Fuzuli, Samad Vurgun, and Abdulla Oripov, showing the continuity of literary heritage. The writer also describes Azerbaijani national food, traditions, and hospitality in an artistic way.

Key words: literary relations, Alisher Navoi, Muhammad Fuzuli, Samad Vurgun, Abdulla Oripov, Anar, national values

ŞİMALİ AZƏRBAYCANDA İNZİBATİ-ƏRAZİ DƏYİŞİKLİKLƏRİ VƏ TÜRK KİMLİYİNİN QORUNMASI PROBLEMİ (1828-1870)

Elbrus Bağışov
doktorant
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0003-7408-1675
elbrus2080@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra Şimali Azərbaycanın Rusiya imperiyasının inzibati-ərazi sisteminə daxil edilməsi regionun siyasi və ictimai strukturunda əsaslı transformasiyalara səbəb oldu. Xanlıqların mərhələli şəkildə ləğvi və komendant üsul-idarəsinin tətbiqi yerli hakimiyyət institutlarının zəiflədilməsi və imperiya mərkəzləşməsinin gücləndirilməsi məqsədi daşıyırdı *(Azərbaycan tarixi, 2007, s. 112-118).* Bu siyasət təkcə inzibati mexanizmlərin dəyişdirilməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda sosial-iqtisadi münasibətlərin və torpaq mülkiyyəti sisteminin yenidən təşkili ilə müşayiət olunurdu *(Mahmudov Y., 2010, s. 245-252).*

Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci maddəsinə uyğun olaraq İran ərazisindən erməni əhalinin Cənubi Qafqaza köçürülməsi regionda etno-demoqrafik balansın dəyişdirilməsinə xidmət edirdi. Bu proses xüsusilə İrəvan və Naxçıvan ərazilərində yeni inzibati vahidlərin formalaşdırılması ilə paralel həyata keçirilmişdir *(Azərbaycan tarixi, 2007, s. 167-170).* 1840 və 1846-cı illərin inzibati islahatları nəticəsində quberniya-qəza sistemi tətbiq edilərək Şimali Azərbaycanın imperiya idarəçilik modelinə tam inteqrasiyası təmin edildi *(Mahmudov Y., 2010, s. 268-274).*

Bununla yanaşı, imperiya müstəmləkə siyasəti yerli türk-müsəlman əhalinin sosial mövqeyinə təsir göstərsə də, milli kimliyin qorunması dini institutlar, icma strukturları və müqavimət hərəkatları vasitəsilə davam etdirilirdi. 1863-cü il Zaqatala üsyanı və 1877-1878-ci illər Quba hadisələri imperiya idarəçiliyinə qarşı sosial-siyasi reaksiyanın ifadəsi idi *(Azərbaycan tarixi, 2007, s. 301-307).*

Beləliklə, 1828-1870-ci illərdə Şimali Azərbaycanda inzibati-ərazi dəyişiklikləri imperiya mərkəzləşməsi ilə yanaşı, türk kimliyinin adaptasiya və özünümüdafiə mexanizmlərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu proses sonrakı milli-ideoloji inkişafın tarixi əsaslarını təşkil etmişdir.

Açar sözlər: Şimali Azərbaycan, inzibati-ərazi islahatları, Rusiya imperiyası, türk kimliyi; etno-demoqrafik dəyişikliklər, müstəmləkə siyasəti, Türkmənçay müqaviləsi, xalq müqaviməti.

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL TRANSFORMATIONS AND THE PROBLEM OF PRESERVING TURKIC IDENTITY IN NORTHERN AZERBAIJAN (1828–1870)

Following the 1828 Treaty of Turkmenchay, the incorporation of Northern Azerbaijan into the administrative-territorial system of the Russian Empire led to profound transformations in the region's political and social structure. The gradual abolition of the khanates and the introduction of the commandant administrative system were aimed at weakening local governing institutions and strengthening imperial centralization *(History of Azerbaijan, 2007, pp. 112-118).* This policy was not limited to changes in administrative mechanisms; it was also accompanied by the reorganization of socio-economic relations and the landownership system (*Mahmudov Y., 2010, pp. 245-252*).

In accordance with Article 15 of the Treaty of Turkmenchay, the resettlement of Armenian populations from Iranian territory to the South Caucasus served to alter the ethno-demographic balance of the region. This process was implemented in parallel with the establishment of new administrative units, particularly in the territories of Erivan and Nakhchivan *(History of Azerbaijan, 2007, pp. 167-170).* As a result of the administrative reforms of 1840 and 1846, the governorate–district system was introduced, ensuring the full integration of Northern Azerbaijan into the imperial administrative model (*Mahmudov Y., 2010, pp. 268-274).*

At the same time, although imperial colonial policy affected the social position of the local Turkic-Muslim population, the preservation of national identity continued through religious institutions, community structures, and resistance movements. The 1863 Zagatala uprising and the events in Quba during 1877–1878 represented socio-political reactions against imperial rule (*History of Azerbaijan, 2007, pp. 301-307).*

Thus, the administrative-territorial changes in Northern Azerbaijan between 1828 and 1870 not only facilitated imperial centralization but also contributed to the formation of adaptive and self-defensive mechanisms for the preservation of Turkic identity. This process laid the historical foundations for subsequent national-ideological development.

Key words: Northern Azerbaijan, administrative-territorial reforms, Russian Empire, Turkic identity, ethno-demographic changes, colonial policy, Treaty of Turkmenchay, popular resistance.

РЕПРЕССИИ 1930-х И КАРАКАЛПАКСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ: КОНТЕКСТ I ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО КОНГРЕССА

Бахытбай Кутлымуратов
старший преподаватель
Нукусский государственный технический университет
https://ORCID.org/0009-0004-8912-3767
Qutlimurat76@mail.ru
Узбекистан/Нукус

I Тюркологический конгресс, состоявшийся в 1926 году в Баку, стал важной вехой в развитии тюркологии и способствовал формированию единого научного пространства тюркских народов.

В этот период происходило становление каракалпакской интеллигенции, связанное с развитием системы образования, формированием литературного языка и внедрением письменности. Хотя прямое участие каракалпакских ученых в конгрессе не получило четкой фиксации в источниках, идеи, выработанные в рамках тюркологического движения, оказали значительное влияние на культурно-научные процессы в регионе.

Репрессии 1930-х годов оказали разрушительное воздействие на формирование каракалпакской научной элиты. Под политическим давлением оказались представители интеллигенции, внесшие вклад в развитие языка, образования и культуры, в том числе Сейфулгабит Мажитов, Касым Авезов и Нажим Давкараев. Ограничение их деятельности и утрата научного наследия привели к нарушению преемственности в развитии гуманитарных знаний.

Последствия репрессий выразились в замедлении процессов стандартизации литературного языка, разработки терминологии и создания учебных материалов. Осмысление этих процессов позволяет рассматривать репрессии как фактор, оказавший долгосрочное влияние на развитие тюркологии и формирование национальных научных школ.

В период с 1937 по 1953 годы в Узбекистане под политические репрессии попало около ста тысяч человек, из которых около 13 тысяч были расстреляны. Достоинство этих людей было попрано, их судьбы разрушены [*«Еркин Қарақалпақстан», 16 мая 2000 г.*].

Историческая память о тех, кто страдал в годы репрессий, имеет огромное значение для воспитания будущих поколений и сохранения исторического сознания народа. После обретения Узбекистаном независимости эта память стала восстанавливаться: имена безвинно осуждённых и погибших были возвращены, восстановлена справедливость. Тяжёлые последствия этих репрессий затронули многих деятелей науки и культуры, лишив страну значительного потенциала в области гуманитарных исследований и национальной интеллигенции [*Научные и*

культурные деятели Каракалпакстана, подвергшиеся репрессиям после второй мировой войны. Жолдасбаева Г.Р.]

Ключевые слова: репрессии, тюркология, каракалпаки, интеллигенция, язык, культура.

The I Turkological Congress, held in 1926 in Baku, marked an important milestone in the development of Turkology and contributed to the formation of a unified scientific space for Turkic peoples. During this period, the Karakalpak intelligentsia was emerging, associated with the development of the education system, the formation of a literary language, and the introduction of writing. Although the direct participation of Karakalpak scholars in the congress is not clearly documented, the ideas developed within the Turkological movement had a significant impact on the cultural and scientific processes in the region.

The repressions of the 1930s had a destructive effect on the formation of the Karakalpak scientific elite. Intellectuals who contributed to the development of language, education, and culture, including Seyfulla Gabit Mazhitov, Kasym Avezov, and Najim Davkaraev, came under political pressure. The limitation of their activities and the loss of their scientific heritage disrupted the continuity in the development of the humanities.

The consequences of the repressions were reflected in the slowing down of the standardization of the literary language, the development of terminology, and the creation of educational materials. Understanding these processes allows us to consider the repressions as a factor that had a long-term influence on the development of Turkology and the formation of national scientific schools.

Between 1937 and 1953, approximately one hundred thousand people in Uzbekistan fell victim to political repressions, of whom about 13,000 were executed. The dignity of these individuals was violated, and their lives were destroyed *["Erkin Qaraqalpakstan," May 16, 2000*].

Historical memory of those who suffered during the repressions is of great importance for educating future generations and preserving the historical consciousness of the people. After Uzbekistan gained independence, this memory began to be restored: the names of the unjustly convicted and deceased were returned, and justice was reinstated. The severe consequences of these repressions affected many figures of science and culture, depriving the country of significant potential in the humanities and national intelligentsia [*Scientific and cultural figures of Karakalpakstan subjected to repressions after World War II. Joldasbaeva G.R.].*

Key words: repressions, Turkology, Karakalpaks, intelligentsia, language, culture

AZƏRBAYCANDA TÜRKÇÜLÜK İDEOLOGİYASININ YARANMASININ TARİXİ HAQQINDA

Elgün Aslanov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0003-9856-1219
e.aslanov85@mail.ru
Azərbaycan/Mingəçevir

Azərbaycanda ictimai hərəkatın yaranması və formalaşmasında mühüm rol oynamış islamçılıq və türkçülük kimi ictimai-siyasi fikir cərəyanlarının obyektiv surətdə tədqiqinə böyük ehtiyac duyulur. XIX əsrin 70-ci illərindən etibarən Azərbaycanda kapitalist münasibətlərinin inkişafı ictimai həyatın müxtəlif sahələrində dərin dəyişikliklərə səbəb olmuş, bu isə milli-demokratik düşüncənin formalaşması üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Xüsusilə milli mətbuatın yaranması və inkişafı bu prosesdə mühüm rol oynamışdır. "Əkinçi", "Ziya", "Kəşkül" kimi qəzet və jurnallar maarifçilik ideyalarının yayılmasına, milli özünüdərkin güclənməsinə və ictimai fikrin oyanmasına ciddi təsir göstərmişdir. Bu nəşrlər vasitəsilə cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında yeni ideyalar yayılmış, sosial problemlərin müzakirəsi genişlənmiş və milli kimlik şüuru möhkəmlənmişdir.

XX əsrin əvvəllərində isə türk xalqları arasında baş verən ümumi intibah prosesi nəticəsində türkçülük ideologiyası formalaşmışdır. Bu ideologiya ortaq dil, mədəniyyət, tarix və mənəvi dəyərlər əsasında türk xalqlarının birliyini və həmrəyliyini əsas götürürdü. İlkin mərhələdə türkçülük ideyalarının əsas mərkəzi Rusiya imperiyası daxilində fəaliyyət göstərən ziyalı mühiti olmuşdur. Lakin 1905–1907-ci illər inqilabından sonra baş verən siyasi dəyişikliklər, o cümlədən reaksiyanın güclənməsi bu ideoloji hərəkatın coğrafi mərkəzinin Osmanlı Türkiyəsinə keçməsinə səbəb olmuşdur. Burada türkçülük daha sistemli şəkildə inkişaf etdirilmiş və siyasi-ideoloji cərəyan kimi formalaşmışdır.

Tarixi aspektdən yanaşdıqda, türk mənşəli xalqların dünya sivilizasiyasında mühüm yer tutduğunu qeyd etmək olar. Onlar qədim dövrlərdən etibarən geniş coğrafiyada yayılmış, zəngin dövlətçilik ənənələri yaratmış və müxtəlif mədəniyyətlərin formalaşmasına təsir göstərmişlər. Türk xalqlarının tarixi yalnız siyasi hadisələrlə deyil, həm də dil, mədəniyyət və sosial təşkilatlanma baxımından dərin köklərə malikdir. Bu amillər türkçülük ideologiyasının formalaşmasında mühüm ideya mənbəyi kimi çıxış etmişdir.

Beləliklə, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda və ümumilikdə türk dünyasında baş verən ictimai-siyasi və ideoloji proseslər milli-demokratik düşüncənin inkişafına və türkçülük ideologiyasının yaranmasına güclü təkan vermişdir. Bu proseslər sonrakı dövrlərdə regionun siyasi və mədəni inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşməsində mühüm rol oynamışdır.

Açar sözlər: Türkçülük, ziyalılar, mətbuat, həmrəylik, milli burjaziya, xalq

There is a pressing need for the objective study of socio-political currents such as Islamism and Turkism, which played a significant role in the emergence and formation of public movements in Azerbaijan. Beginning in the 1870s, the development of capitalist relations in Azerbaijan brought profound changes to various spheres of social life, thereby creating favorable conditions for the formation of national-democratic thought. In particular, the rise and expansion of the national press played a crucial role in this process. Newspapers and journals such as Ekinchi, Ziya, and Keshkül contributed to the dissemination of enlightenment ideas, the strengthening of national self-awareness, and the awakening of public opinion. Through these publications, new ideas spread among different strata of society, discussions of social problems expanded, and the consciousness of national identity was consolidated.

At the beginning of the twentieth century, as a result of the general renaissance process among Turkic peoples, the ideology of Turkism was formed. This ideology was based on the unity and solidarity of Turkic peoples through common language, culture, history, and moral values. In its initial stage, the intellectual milieu operating within the Russian Empire served as the main center of Turkist ideas. However, following the political changes brought about by the Revolution of 1905–1907, including the strengthening of reactionary forces, the geographical center of this ideological movement shifted to Ottoman Turkey. There, Turkism was developed in a more systematic manner and took shape as a political-ideological current.

From a historical perspective, it is important to note that Turkic peoples have occupied a significant place in world civilization. Since ancient times, they have spread across vast territories, established rich traditions of statehood, and influenced the formation of diverse cultures. The history of Turkic peoples is deeply rooted not only in political events but also in language, culture, and social organization. These factors served as essential sources of inspiration for the formation of Turkist ideology.

Thus, the socio-political and ideological processes that unfolded in Azerbaijan and the broader Turkic world during the late nineteenth and early twentieth centuries gave powerful impetus to the development of national-democratic thought and the emergence of Turkist ideology. These processes played a decisive role in shaping the subsequent political and cultural trajectories of the region.

Key words: Turkism, intellectuals, press, solidarity, national bourgeoisie, people

MAISHIY ZO‘RAVONLIKKA QARSHI HIMOYA HUQUQIY CHORALARINING LINGVISTIK VA DISKURSIV TALQINI

Shuxrat Ganiyev
mustaqil tadqiqotchi
O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
shukhratganiyev0177.mail.ru
O‘zbekiston

Mazkur maqolada davlatlarning maishiy va gender asosidagi zo‘ravonlik qurbonlarini himoya qilishga oid huquqiy majburiyatlarining lingvistik va diskursiv shakllanishi xalqaro inson huquqlari doirasida tahlil qilinadi. Zamonaviy huquqiy diskursda maishiy zo‘ravonlik endilikda shaxsiy yoki oilaviy masala sifatida emas, balki yashash huquqi, sha’n va qadr-qimmat, shuningdek jismoniy va ruhiy daxlsizlik kabi asosiy huquqlarning jiddiy buzilishi sifatida talqin etilmoqda. Xalqaro huquqiy hujjatlar tili huquqqa asoslangan va jabrlanuvchiga yo‘naltirilgan yondashuvga o‘tishni aks ettiradi hamda “zarur ehtiyotkorlik” tamoyili orqali profilaktik, himoya va jazolovchi choralarni ta’kidlaydi. Inson huquqlari bo‘yicha Yevropa konvensiyasi hamda Istanbul konvensiyasi kabi asosiy huquqiy hujjatlar davlat javobgarligini belgilashda normativ va buyruqiy til vositalaridan foydalanadi. Ushbu hujjatlarda qo‘llanilgan terminologiya maishiy zo‘ravonlikka yetarlicha javob bermaslik holatini xalqaro majburiyatlarning buzilishi sifatida lingvistik jihatdan ifodalaydi. Ayniqsa, favqulodda cheklov orderlari (EBO) va himoya orderlarining konseptual va leksik ifodalanishi ularning tezkor va profilaktik mexanizmlar sifatida shakllantirilganini ko‘rsatadi. Istanbul konvensiyasining 52-moddasi huquqiy til orqali tezkorlik, vakolat va majburiyat tushunchalarini ifodalab, vakolatli organlarning bevosita xavf yuzaga kelgan holatlarda zudlik bilan choralar ko‘rishini talab qiladi. EBOlar lingvistik jihatdan vaqtinchalik, profilaktik va jinoiy ish yuritishdan mustaqil choralar sifatida tavsiflanadi hamda “tezkor himoya” va “aloqani taqiqlash majburiyati” kabi terminlar orqali ularning funksiyasi ochib beriladi. Mazkur choralar samaradorligi institutsional va protsessual diskursda ham namoyon bo‘lib, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sud tizimi va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlik rasmiy va texnik til vositalari orqali ifodalanadi. Shuningdek, huquqiy diskurs sotsiolingvistik omillarni ham hisobga olib, jabrlanuvchilarning qo‘rquv yoki ijtimoiy stigma tufayli rasmiy tartiblardan qochishini e’tirof etadi.

Xulosa qilib aytganda, himoya choralarining lingvistik ifodalanishi huquqiy diskursda jabrlanuvchilar xavfsizligini ustuvor yo‘nalish sifatida belgilash bilan birga, mutanosiblik va protsessual adolat tamoyillarini ham ta’minlaydi. Shu orqali u nafaqat huquqiy talqinni, balki amaliy qo‘llanilishni ham shakllantiradi.

Kalit so‘zlar: maishiy zo‘ravonlik, gender asosidagi zo‘ravonlik, zarur ehtiyotkorlik, himoya orderlari, favqulodda cheklov orderlari, jabrlanuvchilarni himoya qilish, inson huquqlari, Istanbul konvensiyasi.

LINGUISTIC AND DISCURSIVE REPRESENTATION OF PROTECTIVE LEGAL MEASURES AGAINST DOMESTIC VIOLENCE

This article examines the linguistic and discursive construction of States’ legal obligations to protect victims of domestic and gender-based violence within the framework of international human rights law. In contemporary legal discourse, domestic violence is no longer framed as a private matter but as a serious violation of fundamental rights, including the right to life, dignity, and physical and psychological integrity. The language of international legal instruments reflects a shift toward a rights-based and victim-centered paradigm, emphasizing preventive, protective, and punitive measures through the principle of due diligence. Key legal texts, such as the European Convention on Human Rights and the Istanbul Convention, employ normative and prescriptive language to establish State responsibility. The terminology used in these instruments demonstrates how failure to respond effectively to domestic violence is linguistically framed as a breach of international obligations. Special attention is given to the conceptualization and lexical representation of emergency barring orders (EBOs) and protection orders, which are constructed in legal discourse as urgent and preventive mechanisms ensuring immediate victim safety. Article 52 of the Istanbul Convention illustrates how legal language encodes urgency, authority, and obligation by requiring competent institutions to act promptly in situations of imminent danger. EBOs are linguistically characterized as temporary, preventive, and independent of criminal proceedings, highlighting their function through specific legal terminology such as “immediate protection” and “non-contact obligations.” The effectiveness of these measures is also reflected in institutional and procedural discourse, where coordination between law enforcement, judicial bodies, and social services is emphasized through formal and technical language. Additionally, legal discourse acknowledges sociolinguistic factors, recognizing that victims may avoid formal procedures due to fear or stigma.

In conclusion, the linguistic framing of protective measures demonstrates how legal discourse prioritizes victim safety while maintaining proportionality and procedural fairness, thereby shaping both legal interpretation and practical implementation.

Key words: domestic violence, gender-based violence, due diligence, protection orders, emergency barring orders, victim protection, human rights law, Istanbul Convention.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA XALİD SƏİD XOCAYEV İMZASI

Şəkər Məmmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0005-5385-4733
shakarmammadova1986@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dünyasının düşüncə tarixində ən mühüm dönüş nöqtələrindən biri olan I Bakı Türkoloji Qurultayı yalnız elm xadimlərini birləşdirən bir forum deyildi, o həm də bütün türk dünyasını birləşdirən böyük elmi hadisə idi.

100-dən çox alimin iştirak etdiyi Qurultayda dünyanın müxtəlif ölkələrindən türkoloqlar iştirak etmişdir. İştirakçılar arasında Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (Azərbaycan Dövlət Ali Pedaqoji İnstitutu) professor müəllim heyətindən nümayəndələr də var idi. Onlardan biri Xalid Səid Xocayev olmuşdur.

Xalid Səid Xocayev 1926-cı ildə Birinci Türkoloji Qurultaya Azərbaycandan şəxsən dəvət olunan nümayəndələrdəndir. Həmçinin Xalid Səid Xocayev Qurultayda çıxış edənlər cərgəsində idi. Çox təəssüf olsun ki, onun çıxışı rus dilində olmadığı üçün Qurultayın stenoqramında və ya başqa bir yerdə çap olunmamışdır.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayın işinin hazırlanması və keçirilməsində fəal iştirak edən Xalid Səid Xocayev ömrünün sonuna qədər qurultayda əksini tapan məsələlər həlli ilə məşğul olmuşdur. Qurultayın başlıca mövzularından olan əlifbanın dəyişdirilməsi yolunda canla-başla çalışan X.S.Xocayev bu haqda qurultayın nümayəndələri ilə görüşlər keçirmiş, digər ölkələrə səfərlərdə iştirak etmişdir.

Türkdilli xalqların ortaq əlifba və ortaq ədəbi dil ideyasını irəli sürən Xalid Səid Xocayev institutda ərəbcə və farsca tədrislə məşğul olmuşdur. Onun adını bir türkoloq kimi tarixə yazılmasına səbəb türkçülük fikirləri ilə yanaşı, Mahmud Kaşğarlının "Divanü Lüğat-it-Türk" əsərini ilk dəfə tam şəkildə türkcəyə çevirməsi oldu.

XX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq Qurultayın iştirakçıları – xalqın düşünən beyinləri, türkçülük və azərbaycançılıq ideyaları ilə döyünən ürəkləri bir gecənin içində "xalq düşməni", pantürkist damağasıyla repressiyaya məruz qaldılar. Əslində isə repressiya qurbanlarının hamısı məhv edilməkdə olan soykökü, dili, mədəniyyəti, bir sözlə xalqı xalq edən bütün milli mənəvi dəyərlərin həm təmsilçisi, həm də qoruyucusu idilər.

Azərbaycan dilçiliyində, filologiyasında əvəzsiz işlər görmüş X.S.Xocayev də Qurultayın digər nümayəndələri kimi repressiyanın qurbanı, türkçülük şəhidi və dilçilik qəhrəmanlarından biri idi. Xalid Səid Xocayev 3 iyun 1937-ci ildə həbs olunur, 12 oktyabr 1937-ci ildə hökm həyata keçirilir.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, Xalid Səid Xocayev, repressiya.

THE FIRST TURKOLOGY CONGRESS AND KHALID SAID KHOJAYEV

The First Baku Turkology Congress, one of the most significant turning points in the intellectual history of the Turkic world, was not merely a forum bringing scholars together; it was a major scientific event that united the entire Turkic world. The Congress, attended by more than 100 scholars, featured Turkologists from various countries around the globe. Among the participants were representatives of the faculty from the Azerbaijan State Pedagogical University (formerly Azerbaijan State Higher Pedagogical Institute). One of them was Khalid Said Khojayev.

Khalid Said Khojayev was among the delegates personally invited from Azerbaijan to the First Turkology Congress in 1926. He was also among the speakers at the Congress. Unfortunately, as his speech was not delivered in Russian, it was not published in the Congress shorthand records or elsewhere.

Actively involved in the preparation and execution of the First Turkology Congress held in Baku in 1926, Khalid Said Khojayev dedicated himself to resolving the issues highlighted at the congress until the end of his life. Working wholeheartedly toward the change of the alphabet − one of the primary topics of the Congress − Khojayev held meetings with congress delegates and participated in visits to other countries regarding this matter.

Advocating for the idea of a common alphabet and a common literary language for Turkic-speaking peoples, Khalid Said Khojayev was engaged in teaching Arabic and Persian at the institute. What etched his name into history as a Turkologist, alongside his Turkism ideals, was his first complete translation of Mahmud Kashgari's "Dīwān Lughāt al-Turk" into Turkish.

Starting from the 1930s, the participants of the Congress − the thinking minds of the nation and hearts beating with the ideals of Turkism and Azerbaijanism − were subjected to repression overnight under the labels of "enemy of the people" and "Pan-Turkist". In reality, all the victims of repression were both the representatives and protectors of the lineage, language, culture, and all national-spiritual values that define a nation.

Khalid Said Khojayev, who performed invaluable work in Azerbaijani linguistics and philology, was, like other delegates of the Congress, a victim of repression, a martyr of Turkism, and a hero of linguistics. Khalid Said Khojayev was arrested on June 3, 1937, and the sentence was carried out on October 12, 1937.

Key words: First Turkology Congress, Khalid Said Khojayev, repression.

AMIR TEMUR DAVRI HARBIY KIYIMLARI VA FARQLOVCHI BELGILARINING IJTIMOIY-ANTROPOLOGIK TAHLILI

Muxammadqodir Raxmatullayev
Kichik ilmiy xodim
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti
https://ORCID.org/0009-0004-6802-8330
mqodir650@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Temur saltanatida harbiy libos va farqlovchi belgilar davlat iyerarxiyasining vizual in’ikosi hamda etnomadaniy o‘ziga xoslikning muhim ko‘rsatkichi bo‘lgan. Mazkur tadqiqotda harbiy atributlarning ijtimoiy-funksional jihatlari birlamchi manbalar asosida tahlil qilinadi. *Ibn Arabshoh qaydlariga ko‘ra,* askarlarning sochlarini ikki o‘rim qilib, qizil rangga bo‘yashlari hamda dubulg‘alarning piyozsimon shakli dushmanda haybat uyg‘otishga xizmat qilgan. Shuningdek, hukmdor va amirlarning oltin hamda kumush tugunlar bilan bezatilgan “kamarbandi” egasining ijtimoiy martabasini ifodalovchi vizual status belgisi vazifasini bajargan.

“Temur tuzuklari” asari harbiy unvonlarni moddiy belgilar orqali huquqiy mustahkamlovchi asosiy manba hisoblanadi. Unga ko‘ra, yuzboshiga nog‘ora va bayroq (alam), mingboshiga tug‘ va nog‘ora, tumanbegiga esa tuman tug‘i hamda chor-tug‘ berilishi qat’iy belgilangan. Ushbu belgilar hukmdor tomonidan berilgan siyosiy vakolat va ijtimoiy ishonch ramzi sifatida talqin etiladi.

*Sharafiddin Ali Yazdiy*ning *“Zafarnoma” asarida* qo‘shin bo‘linmalari bayroqlari bilan bir qatorda kiyim-kechak, sadoq va ot yopinchiqlari orqali ham yagona rang tizimini shakllantirgani ta’kidlanadi. Bu tizim jang maydonida boshqaruvni yengillashtirgan muhim omil bo‘lgan. Yana bir muhim etno-harbiy xususiyat askarlarning *“Xaftan” (sovut)* ustidan *“Kuyak”* kiyishidir; bu holat antropologik “strategik hiyla” sifatida baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, Temuriylar davri harbiy atributikasi vizual iyerarxiya orqali ijtimoiy tartibni saqlashga xizmat qilgan va turkiy xalqlarning harbiy-siyosiy vorisiyligini yorituvchi muhim manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Temuriylar armiyasi, harbiy etnografiya, harbiy libos, farqlovchi belgilar, ijtimoiy iyerarxiya, turkiy an’analar.

In the empire of Timur, military uniforms and distinguishing marks served as a visual reflection of state hierarchy and ethno-cultural identity. This study analyzes the socio-functional aspects of military attributes based on primary sources. According to *Ibn Arabshah,* soldiers braiding their hair in two plaits, dyeing it red, and wearing onion-shaped helmets aimed to inspire fear in the enemy. The “kamarband” (belt), decorated with gold and silver knots, functioned as a visual indicator of social status.

The work *"Malfuzat-i Timuri"* represents a key source that legally reinforced military ranks through material symbols. According to it, specific attributes such as drums, flags, and tugs were assigned according to rank, symbolizing political authority granted by the ruler.

In *Sharafuddin Ali Yazdi*'s *"Zafarnama"*, military units are described as maintaining a unified color system through banners, garments, and horse coverings, which facilitated battlefield coordination. Another important detail is the wearing of "Kuyak" over "Khaftan", interpreted as an anthropological "strategic ruse".

In conclusion, Timurid military attributes maintained social order through visual hierarchy and represent an important element of Turkic military-political tradition.

Key words: Amir Temur, Timurid army, military ethnography, military uniform, distinguishing marks, social hierarchy, Turkic traditions.

SELÇUKLU DÖNEMİNDE AZERBAYCANDA ETNO-DİNİ VE KÜLTÜREL BAKIŞ: TÜRKİYE TARİHÇİLİĞİ PERSPEKTİFİNDE

Zeynəddin Baydarov
doktorant
AMEA A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0000-1881-7762
zeynaddin.b@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Selçuklu dönemi, Azerbaycan'da etno-dini ve kültürel hayatın oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Bu dönemin Türkiye tarihçiliği perspektifinden incelenmesi, hem Azerbaycan tarihinin hem de Türk halklarının genel tarih ve kültürel gelişiminin daha derin anlaşılmasına imkan tanımaktadır. Azerbaycan'ın Selçuklu dönemi, XI ve XII yüzyıllarda Güney Kafkasya'nın siyasi ve sosyal tarihinde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olup, Güney Kafkasya'daki nüfusun etnik, kültürel ve dini yapısını, ekonomik kalkınmayı ve kültürlerarası ilişkileri etkilemiştir *(Tokan, Ö., 2020, s.475)*. Bu dönemde Azerbaycan toprakları Selçuklu Türklerinin önemli stratejik bölgelerinden biri haline gelmiştir. Bakü, Şamahı, Gence ve Tebriz gibi şehirler gelişmeye başlamış, bölgede ticaret yolları yeniden kurulmuş, Güney Kafkasya'da demografik değişiklikler meydana gelmiş ve İslam kültürü güçlenmiştir. Selçuklu Türklerinin yeni hareketleri ve yerleşimi, bölgenin dini ve etnik yapısında değişikliklere yol açmıştır *(Aksoy, H., 2024, s.64)*. Bu süreç, Güney Kafkasya'daki siyasi ve sosyal ilişkileri etkilemiştir. Selçuk Türklerinin bölgeye yerleşmesi, Güney Kafkasya'nın etnik ve dilsel yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Selçuk Türkleri sadece askeri ve idari alanlarda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamda da önemli bir rol oynamıştır, bölgenin ekonomik potansiyeli daha da artmışdır *(Köymen M.A., 2011, s.157)*. Selçukluların gelişiyle birlikte İslam, Güney Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinde çok sayıda medrese ve dini merkezin faaliyeti sayesinde İslami ilimler gelişmeye başladı *(Baydarov Z., 2025, s.139)*. Şüphesiz ki, bu dönemde İslam alimleri ve Sufi tarikatları bölgede İslam düşüncesinin yayılmasına katkıda bulundular. Aynı zamanda, Selçukluların dini politikası sonucunda Hristiyan toplulukları varlıklarını korumaya devam etti ve bazı feodal yöneticiler Selçuklularla dostane ilişkiler kurarak belirli bir özerklik kazandılar *(Eğilmez, S., 2024, s.132)*.

Böylece Selçuklu dönemi, Azerbaycan'ın tarihsel gelişim yörüngesinde yeni bir aşamanın temellerini atmıştır. Türk kabilelerinin yerleşmesi ve İslam kültürünün güçlenmesi sonucunda, Güney Kafkasya'nın sosyo-kültürel yapısı daha sistematik hale gelmiştir. Bütün bunlar, Selçuklu dönemini Azerbaycan'ın ortaçağ tarihindeki stratejik ve kavramsal öneme sahip bir aşama olarak nitelendirmek için gerekçe oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Selçuklu dönemi, Azerbaycan, Güney Kafkasya, etno-dini yapı, İslam, türk halkları, Türkiye tarihçiliği.

ETHNO-RELİGİOUS AND CULTURAL OUTLOOK İN AZERBAİJAN DURİNG THE SELJUK PERİOD: FROM THE PERSPECTİVE OF TURKİSH HİSTORİOGRAPHY

The Seljuk period played a decisive role in the formation of ethno-religious and cultural life in Azerbaijan. Examining this period from the perspective of Turkish historiography allows a deeper understanding of both the history of Azerbaijan and the general historical and cultural development of the Turkic peoples. The Seljuk period of Azerbaijan was a period of significant changes in the political and social history of the South Caucasus in the 11th and 12th centuries, and it affected the ethnic, cultural and religious structure of the population in the South Caucasus, economic development and intercultural relations *(Tokan, Ö., 2020, p.475)*. During this period, the territory of Azerbaijan became one of the important strategic regions of the Seljuk Turks. Cities such as Baku, Shamakhi, Ganja and Tabriz began to develop, trade routes were re-established in the region, demographic changes occurred in the South Caucasus, and Islamic culture strengthened. The new movements and settlement of the Seljuk Turks led to changes in the religious and ethnic structure of the region *(Aksoy, H., 2024, p.64)*. This process affected political and social relations in the South Caucasus. The settlement of the Seljuk Turks in the region had a significant impact on the ethnic and linguistic structure of the South Caucasus.

Seljuk Turks played an important role not only in military and administrative fields, but also in social and cultural life, the economic potential of the region increased even more *(Köymen M.A., 2011, p.157)*. With the arrival of the Seljuks, Islamic sciences began to develop thanks to the activity of many madrasahs and religious centers in various regions of the South Caucasus *(Baydarov Z., 2025, p. 139)*. Undoubtedly, during this period, Islamic scholars and Sufi sects contributed to the spread of Islamic thought in the region. At the same time, as a result of the religious policy of the Seljuks, Christian communities continued to protect their existence, and some feudal rulers gained a certain autonomy by establishing friendly relations with the Seljuks *(Eğilmez, S., 2024, p.132)*.

Thus, the Seljuk period laid the foundations of a new stage in the historical development trajectory of Azerbaijan. As a result of the settlement of Turkic tribes and the strengthening of Islamic culture, the socio-cultural structure of the South Caucasus has become more systematic. All these are grounds for characterizing the Seljuk era as a stage of strategic and conceptual importance in the medieval history of Azerbaijan.

Key words: Seljuk period, Azerbaijan, South Caucasus, ethno-religious structure, Islam, Turkic peoples, historiography of Turkey.

TÜRK DÜNYASININ MAARİFÇİ TƏFƏKKÜRÜ İGƏLƏCƏK TARİXÇİLƏRƏ CƏDİDLƏRİN FƏALİYYƏTİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Sevara Şaturayeva
dissertant
Nizami adına Daşkənd Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0008-5002-631X
sevarashaturayeva@gmail.com
Özbəkistan/Daşkənd

Türk dünyasının maarifçi təfəkkürü kontekstində cədidlərin fəaliyyətinin gələcək tarixçilərə öyrədilməsi xüsusi elmi və pedaqoji əhəmiyyət daşıyır. Cədidçilik XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Türküstanda formalaşmış, maarif, mətbuat, milli özünüdərk və ictimai islahat ideyalarını birləşdirən mühüm intellektual hərəkat olmuşdur. Mahmudxoca Behbudi, Münəvvərqori Abdurəşidxanov, Abdulla Avloni, Əbdürrauf Fitrat, Çolpan kimi ziyalılar məktəbin yenilənməsi, ana dilində tədris, dünyəvi biliklərin yayılması, qadın təhsili, teatr və milli mətbuatın inkişafı istiqamətində ardıcıl fəaliyyət göstərmişlər. Onların irsi yalnız Türküstan tarixi ilə məhdudlaşmır, ümumtürk maarifçiliyinin mühüm tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilir.

Gələcək tarixçilərə cədidlərin fəaliyyətinin öyrədilməsi, ilk növbədə, tarixi hadisələri ideyalar, şəxsiyyətlər və sosial transformasiya ilə əlaqədə anlamaq bacarığını formalaşdırır. Tələbələr cədidlərin fəaliyyətini öyrəndikcə məktəbin sadəcə təhsil müəssisəsi deyil, milli oyanışın, mədəni modernləşmənin və ictimai yenilənmənin aparıcı vasitəsi olduğunu dərk edirlər. Behbudinin publisistikası, Avloninin pedaqoji baxışları, Fitratın milli tərəqqi və azadlıq haqqında düşüncələri tarixi təfəkkürün inkişafı üçün zəngin material verir.

Bu mövzunun tədrisi eyni zamanda mənbələrlə işləmək vərdişlərini gücləndirir. Cədidlərin dərslikləri, qəzet və jurnallardakı məqalələri, dram əsərləri və ictimai çıxışları tələbələrə mətni təhlil etməyi, müəllif mövqeyini müəyyənləşdirməyi, dövrün ictimai-siyasi kontekstini nəzərə almağı öyrədir. Beləliklə, gələcək tarixçilərdə tənqidi düşüncə, müqayisəli yanaşma və elmi məsuliyyət formalaşır.

Nəticə etibarilə, cədidlərin fəaliyyətinin öyrədilməsi gələcək tarixçilərin peşəkar hazırlığını gücləndirir, onlarda ortaq tarixi dəyərlərə hörmət, milli yaddaşa həssaslıq və ümumtürk intellektual bağlılığı yaradır. Bu mövzunun müasir pedaqoji metodlarla tədrisi tarix təhsilinin keyfiyyətini artırır və tələbəni analitik mütəxəssis kimi formalaşdırır.

Açar sözlər: cədidçilik, Türk dünyası, maarifçi təfəkkür, gələcək tarixçilər, Behbudi, Fitrat, Avloni.

THE SIGNIFICANCE OF TEACHING THE ACTIVITIES OF THE JADIDS TO FUTURE HISTORIANS IN THE CONTEXT OF THE ENLIGHTENMENT THOUGHT OF THE TURKIC WORLD

Teaching the activities of the Jadids to future historians in the context of the enlightenment thought of the Turkic world has special scholarly and pedagogical significance. Jadidism emerged in Turkestan in the late nineteenth and early twentieth centuries as an important intellectual movement uniting enlightenment, the press, national self-awareness, and social reform. Intellectuals such as Mahmudkhoja Behbudi, Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloni, Abdurauf Fitrat, and Cholpan promoted school reform, mother-tongue instruction, secular knowledge, women's education, theatre, and the national press. Their legacy extends beyond Turkestan and forms an important part of the broader enlightenment heritage of the Turkic world.

Teaching the activities of the Jadids helps future historians understand historical events through ideas, personalities, and social change. It shows that the school was not just an educational institution, but also a key instrument of national awakening and cultural modernization. Behbudi's journalism, Avloni's pedagogical views, and Fitrat's reflections on national progress offer rich material for developing historical thinking.

This topic also strengthens students' source-analysis skills. The Jadids' textbooks, articles, plays, and public speeches help them analyze texts, identify authorial perspective, and understand the socio-political context, thereby fostering critical thinking, comparative analysis, and scholarly responsibility.

In conclusion, teaching the activities of the Jadids strengthens the professional training of future historians and fosters respect for shared historical values, sensitivity to national memory, and a sense of Turkic intellectual connectedness. Teaching this subject through modern pedagogical methods improves the quality of history education and helps shape the student as an analytical specialist.

Key words: Jadidism, Turkic world, enlightenment thought, future historians, Behbudi, Fitrat, Avloni.

TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİ: BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY C.QASIMOV TƏDQİQATLARINDA

Gülsümxanım Hasilova
dosent
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu
https://ORCID.org/0009-0000-3472-7185
gulsumxanim@rambler.ru
Azərbaycan/Bakı

Tanınmış folklorşünas-alim, maarif xadimi, pedaqoq, professor Cəlal Qasımov bir çox sanballı tədqiqat əsərləri, monoqrafiyalar, kitablar yazıb ərsəyə gətirmişdir. Mədəniyyətimizin, tariximizin, ədəbiyyatımızın, onun incisi olan folklorunun araşdırılaraq yaşamasında əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Prof. Cəlal Qasımovun elmi yaradıcılığı həmişə diqqət mərkəzində olub. O, B.Çobanzadə, H.Zeynallı, V.Xuluflu, F. Köçərli və s. folklorşünasların yaradıcılıqlarını, folklorşünaslıq görüşlərini, məhbəsdəki talelərini arxiv materialları əsasında yeni faktlarla, yanaşmalarla elmi ictimaiyyətə və geniş oxucu kütləsinə təqdim etmişdir. Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz folklorşünasların yaşadığı dövr milli düşüncəli ziyalı təbəqəsi üçün amansızlığı ilə seçilən bir dövr idi.

Birinci Türkoloji Qurultayın ədəbi-mədəni, fəlsəfi və siyasi mahiyyəti araşdırılıb. Cəlal Qasımov arxiv materialları əsasında qurultayın türkologiya elminin, eləcə də türk xalqlarının tarixində və taleyində oynadığı rolun müsbət və mənfi cəhətlərini, türkoloji qurultayın iştirakçılarının repressiyaya məruz qalmalarının səbəblərini faktlı və konseptual şəkildə tədqiq edib. Professor Cəlal Qasımov Birinci Türkoloji qurultayla bağlı hərtərəfli və dəyərli araşdırma apararaq, belə ifadə etmişdir: "Ədəbi-mədəni, tarixi-filoloji hadisədən daha ziyadə siyai-ideoloji hadisə olan Birinci Türkoloji Qurultay sovet imperiyasının yaddaşa, şəcərəyə, bir sözlə, "*türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək" düşüncəsini çarmıxa çəkmək üçün qurduğu dar ağacı idi. Çarmıxa çəkilən türkoloqlar deyil, həm də yenicə formalaşmağa başlayan türkologiya oldu".*

Prof. Cəlal Qasımov Birinci Türkoloji Qurultayda iştirak edən Azərbaycan folklorşünasların işgəncələrə məruz qalması faktlarını sənədlərlə araşdırmışdır. Cəlal Qasımov 1937-ci il represiyasiyalarına məruz qalmış Azərbaycan folklorşünaslarının sənədlərini arxivlərdə axtarıb taparaq həqiqətlərin üzə çıxarmasında, onu sistemli şəkildə təhlil edilməsində böyük işlər görmüşdür.

Cəlal Qasımov belə hesab edirdi ki, Azərbaycan xalqının milli simasının, milli özünəməxsusluğunun qorunması onun folklorunun qorunması və yaşadılmasından asılıdır.

Açar sözlər: Qurultay, Türkoloji**,** folklorşünas, arxiv, xalq, repressiya, məqalə

THE UNITY OF THE TURKIC WORLD: THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN THE STUDIES OF J.GASIMOV

Renowned folklorist scholar, public intellectual, educator, and professor Jalal Gasimov is the author of a number of fundamental academic works, monographs, and books. He has made an invaluable contribution to the study and preservation of our culture, history, literature, and its most precious component – folklore. The scholarly work of Professor Jalal Gasimov has consistently been at the center of academic attention. Drawing on archival materials, he has presented both the scientific community and a broader readership with new facts and approaches to the study of the creative legacy, folkloristic views, and the tragic fates under repression of such folklorists as B.Chobanzade, G.Zeynalli, V.Khuluflu, F.Kocherli, and others. The period in which these scholars lived was marked by particular severity toward nationally oriented intellectuals.

On the basis of archival materials, Jalal Gasimov conducted a comprehensive, evidence-based, and conceptually grounded analysis of both the positive and negative aspects of the Congress's role in the history of Turkology and in the destinies of Turkic peoples, and identified the reasons why its participants were subjected to repression.

Professor Jalal Gasimov, having carried out a deep and comprehensive study related to the First Turkological Congress, noted: "The First Turkological Congress, which was less a literary-cultural and historical-philological event than a political-ideological phenomenon, became a gallows erected by the Soviet empire with the aim of crucifying memory, genealogical continuity, and, in a word, the idea of *"Turkicization, Islamization, and modernization". On this gallows, not only Turkologists were crucified, but also Turkology itself as a nascent field of scholarship"*.

Professor Jalal Gasimov documented cases of the use of torture against Azerbaijani folklorists who participated in the First Turkological Congress. He carried out extensive work in identifying archival documents related to Azerbaijani folklorists who were subjected to the repressions of 1937, as well as in conducting a systematic analysis and uncovering historical truth.

Jalal Gasimov believed that the preservation of the national identity and distinctiveness of the Azerbaijani people directly depends on the preservation and development of its folklore.

Key words: congress, Turkology, folklorist, archive, people, repression, article.

KO‘KTURK VA O‘TUKAN-UYG‘UR BITIGTOSHLARIDAGI SHAXS TOMONIDAN HOSIL QILINGAN GEOGRAFIK OBYEKTLARNI IFODALOVCHI BIRLIKLAR

Ma’rufjon Dustmurodov
filologiya bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
TDSHU
https://ORCID.org/0009-0003-4954-9504
maruf_dust@mail.ru
O'zbekiston

Mazkur maqola Ko‘kturk hamda O‘tukan-Uyg‘ur bitigtoshlari matnlarida uchraydigan, inson omili ta’sirida shakllangan geografik obyektlarni ifodalovchi leksik birliklarning lingvistik va tarixiy tahliliga bag‘ishlangan. Tadqiqotda qadimgi turkiy til materiallari asosida ordu, qishlag, yaylag kabi terminlarning kelib chiqishi, semantik rivoji va funksional xususiyatlari yoritiladi. Ushbu leksemalar dastlab amaliy hayot ehtiyojlari bilan bog‘liq holda paydo bo‘lgan bo‘lsa-da, keyinchalik davlat boshqaruvi, harbiy tizim va ijtimoiy tuzum bilan chambarchas aloqador tushunchalarga aylangani asoslab beriladi. Xususan, ordu leksemasining “qo‘shin” ma’nosidan “qarorgoh”, “poytaxt”, “saroy” kabi kengroq ma’nolarni anglatishi, uning turli tarixiy davrlarda semantik kengayishga uchraganini ko‘rsatadi. Shuningdek, qishlag va yaylag birliklari orqali qadimgi turkiylarning mavsumiy ko‘chmanchilik tizimi, ya’ni yozgi va qishki qarorgohlar asosida tashkil topgan hayot tarzi tahlil qilinadi. Bitigtoshlarda uchraydigan kontekstual misollar asosida ushbu obyektlarning nafaqat xo‘jalik, balki siyosiy, harbiy va madaniy markaz sifatida ham faol bo‘lgani ochib beriladi. Maqolada yozma yodgorliklar, xususan, Orxon-Yenisey bitiklari, “Devonu lug‘otit turk”, “Qutadg‘u bilig” kabi manbalarga tayangan holda leksemalarning ma’no kengayishi va tarixiy transformatsiyasi izohlanadi. Tadqiqot natijalari qadimgi turkiy jamiyatning faqat ko‘chmanchi emas, balki murakkab ma’muriy-harbiy tizimga ega bo‘lganligini ko‘rsatadi. Shu jihatdan, mazkur leksik birliklar nafaqat tilshunoslik, balki tarix, etnologiya va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar. Ko‘kturk bitigtoshlari, O‘tukan-Uyg‘ur yodgorliklari, qadimgi turkiy til, semantika, toponimika.

This article is devoted to the linguistic and historical analysis of lexical units denoting geographically defined objects formed under the influence of the human factor in the texts of the Köktürk and Ötüken-Uyghur inscriptions. Based on Old Turkic language materials, the study examines the origin, semantic development, and functional characteristics of key terms such as *ordu*, *qishlag*, and *yaylag*. Although these lexemes initially emerged from practical needs of everyday life, the research demonstrates that they gradually evolved into concepts closely associated with state

administration, military organization, and social structure. In particular, the term *ordu*, which originally meant "army," later acquired broader meanings such as "headquarters," "capital," and "palace," reflecting its semantic expansion across different historical periods. Furthermore, the terms *qishlag* and *yaylag* are analyzed in relation to the seasonal nomadic system of the ancient Turks, highlighting the existence of winter and summer settlements as integral components of their socio-economic organization. Contextual examples from inscriptions reveal that these locations functioned not only as economic sites but also as important political, military, and cultural centers. The study relies on written sources such as the Orkhon-Yenisey inscriptions, *Dīwān Lughāt al-Turk*, and *Kutadgu Bilig* to explain the semantic shifts and historical transformations of these lexical units. The findings confirm that the ancient Turkic society was not merely nomadic but possessed a complex administrative and military structure. Therefore, the analyzed lexical units represent valuable material not only for linguistics but also for history, ethnology, and cultural studies, contributing to a deeper understanding of the worldview and spatial perception of ancient Turkic peoples.

Key words: Köktürk inscriptions, Ötüken-Uyghur monuments, Old Turkic language, semantics, toponymy.

TÜRK DÜNYASINDA İNTEQRASİYA PROSESLƏRİNİN COĞRAFİ ƏSASLARI VƏ TARİXİ VARİSLİK

Yaqut Qasımova
baş müəllim
ADPU-nun Şamaxı filialı
https://ORCID.org/0000-0003-1196-4983
yaqut.qasimova.65@bk.ru
Azərbaycan/Şamaxı

Türk xalqlarının inteqrasiya prosesləri geniş Avrasiya məkanında ortaq tarixi inkişaf, mədəni yaxınlıq və coğrafi mühit əsasında formalaşmışdır. Bu inteqrasiya erkən dövrlərdən etibarən türk tayfalarının məskunlaşdığı ərazilərdə siyasi birliklərin yaranması ilə müşayiət olunmuşdur. Hun imperiyası türkdilli tayfaların vahid siyasi-coğrafi məkan daxilində birləşməsinin ilkin nümunələrindən biri hesab edilir.

Orta əsrlərdə Göytürk, Uyğur, Xəzər və Səlcuq dövlətlərinin təşəkkülü türk dünyasında tarixi-coğrafi varisliyin möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu dövlətlər Avrasiya nəqliyyat yollarına nəzarət etməklə türk xalqları arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrin genişlənməsinə şərait yaratmışdır. Türk dünyasının əsasən kontinental iqlim qurşağında yerləşməsi, oxşar təbii-coğrafi şərait və köçəri təsərrüfat ənənələri inteqrasiya proseslərinin sosial əsasını gücləndirmişdir.

Müasir dövrdə türk respublikalarının müstəqillik əldə etməsi inteqrasiyanın keyfiyyətcə yeni mərhələsini formalaşdırmışdır. Bu mərhələ artıq yalnız mədəni yaxınlıqla məhdudlaşmır, siyasi dialoq, iqtisadi əməkdaşlıq və nəqliyyat-logistika sistemlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi ilə xarakterizə olunur. Türk Dövlətləri Təşkilatının yaradılması türk dünyasında siyasi, iqtisadi və nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin institusional əsasda gücləndirilməsinə xidmət edir. Təşkilat çərçivəsində üzv dövlətlər arasında ticarət dövriyyəsinin artırılması, ortaq enerji layihələrinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı əsas prioritetlər sırasındadır.

Azərbaycan bu prosesdə mühüm geostrateji mövqeyə malik olaraq Şərq-Qərb və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşir və türk dünyasının inteqrasiya məkanında əlaqələndirici rol oynayır. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu və regional liman infrastrukturu Azərbaycanın inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsinə verdiyi töhfənin konkret nümunələridir. Bu amillər ölkəmizin türk dünyasında iqtisadi və nəqliyyat inteqrasiyasının aparıcı mərkəzlərindən birinə çevrilməsinə şərait yaradır.

Türk Dövlətləri Təşkilatının qəbul etdiyi "Türk Dünyası Vizyonu – 2040" sənədi türk inteqrasiyasının gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir və ortaq coğrafi məkanın səmərəli istifadəsini əsas hədəf kimi irəli sürür.

Nəticə etibarilə, Hunlardan başlayaraq müasir Türk Dövlətləri Təşkilatına qədər uzanan inteqrasiya yolu türk dünyasında tarixi varislik prinsipinə əsaslanır və bu prosesin davamlılığı ortaq coğrafi məkanın verdiyi imkanlarla sıx bağlıdır.

Açar sözlər: Türk dünyası, inteqrasiya, coğrafi məkan, tarixi varislik, Hunlar, Türk Dövlətləri Təşkilatı.

The integration processes of the Turkic peoples have been formed within the vast Eurasian space on the basis of shared historical development, cultural affinity, and a common geographical environment. Since early periods, this integration has been accompanied by the emergence of political unions in the territories inhabited by Turkic tribes. The Hun Empire is considered one of the earliest examples of the unification of Turkic-speaking tribes within a single political and geographical space.

During the medieval period, the establishment of the Göktürk, Uighur, Khazar, and Seljuk states contributed to the strengthening of historical and geographical continuity in the Turkic world. By controlling major Eurasian transport routes, these states facilitated the expansion of economic and cultural relations among Turkic peoples. The location of the Turkic world mainly within the continental climate zone, similar natural-geographical conditions, and nomadic economic traditions reinforced the social foundations of integration.

In the modern era, the independence of the Turkic republics has shaped a qualitatively new stage of integration. This stage is no longer limited to cultural affinity, but is characterized by political dialogue, economic cooperation, and the coordination of transport and logistics systems. The establishment of the Organization of Turkic States serves to strengthen political, economic, and transport-communication ties in the Turkic world on an institutional basis. Within this framework, increasing trade turnover among member states, implementing joint energy projects, and developing international transport corridors are considered key priorities.

Azerbaijan plays an important geostrategic role in this process, being located at the intersection of the East-West and North-South international transport corridors, and acts as a connecting link within the integration space of the Turkic world. The Baku-Tbilisi-Kars railway, the Trans-Caspian International Transport Route, and regional port infrastructure represent concrete examples of Azerbaijan's contribution to the deepening of integration processes. These factors create favorable conditions for the country to become one of the leading centers of economic and transport integration in the Turkic world. The document "Turkic World Vision – 2040" adopted by the Organization of Turkic States defines future directions of Turkic integration and identifies the efficient use of the common geographical space as a key objective.

In conclusion, the path of integration from the Huns to the modern Organization of Turkic States is based on the principle of historical continuity, and the sustainability of this process is closely linked to the opportunities provided by the shared geographical space.

Key words: Turkic world, integration, geographical space, historical continuity, Huns, Organization of Turkic States.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗНАЧИМОСТИ АРТУРА ЗИФЕЛЬДТА-СИМУМЯГИ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ ЭСТОНИИ И АЗЕРБАЙДЖАНА

Керсти Кивирюут
Тартуский университет Нарвская Эстонская гимназия
https://ORCID.org/0009-0004-2942-3303
kersti.kiviruut@gmail.com
Эстония/Тарту

Поскольку личность Артура Зифельдта изучена слабо, в статье рассматриваются исследовательские вызовы, связанные с его биографией, а также ключевые этапы его жизни. Жизненный путь Зифельдта соединяет историю национальных движений Эстонии и Азербайджана. Его юность прошла в условиях русифицированной среды, а рабочее происхождение и раннее знакомство с социалистическими идеями сформировали его мировоззрение. Уже в 16-17 лет он действовал в Одессе в составе союза пропагандистов, распространял запрещённую литературу и участвовал в политических дискуссиях. В 1912 году бежал от царских преследований в Германию, затем в Швейцарию, где познакомился с Александром Кескюлой и вступил в основанный им Союз эстонских социал-демократических эмигрантов. Зифельдт стал доверенным лицом и посредником Кескюлы, влияя через него на Владимира Ленина в вопросе права эстонцев на самоопределение. В 1915 году он встретился с Лениным и вступил в партию большевиков. Связь Зифельдта с эстонским национальным движением остаётся предметом дискуссий: для историков старшего поколения его большевистские взгляды выглядят противоречиво, однако представители молодого поколения, такие как Март Кулдкепп, относят его к деятелям национального движения. В эстонском контексте его роль остаётся скорее второстепенной по отношению к Кескюле: он поддерживал цели эстонской независимости через «революционную дипломатию». В 1921 году начался бакинский период жизни Зифельдта, выявивший его другую грань − интерес к культуре и науке. Он занимал руководящие должности в Бакинском народном университете и научных учреждениях Азербайджана, активно участвовал в лингвистических и этнографических исследованиях. В 1926 году был избран ответственным секретарём Первого Всесоюзного тюркологического съезда, где выступил с докладами в поддержку теорий Николая Марра о развитии языков. Несмотря на скромную академическую подготовку, благодаря энтузиазму и знанию языков Зифельдт заслужил доверие азербайджанских научных кругов.

Ключевые слова: Артур Зифельдт-Симумяги; Александр Кескюла; революционная дипломатия; большевизм; национальное движение Эстонии; национальное движение Азербайджана; Первый Всесоюзный тюркологический

съезд; Николай Марр; марризм; история XX века.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SIGNIFICANCE OF ARTUR ZIFELDT-SIMUMÄGI IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL MOVEMENTS OF ESTONIA AND AZERBAIJAN

Since Arthur Siefeldt’s life and work have been little studied, the article explores the research challenges associated with his biography and highlights key stages of his life. Siefeldt’s life story links the histories of the Estonian and Azerbaijani national movements. His youth was spent in a russified environment, and his working-class background and early exposure to socialist ideas shaped his worldview. By the age of 16–17, he was active in Odessa as a member of the Union of Propagandists, disseminating prohibited literature and taking part in political debates. In 1912, he fled Tsarist persecution to Germany and later Switzerland, where he met Aleksander Kesküla and joined the Estonian Social-Democratic Union of Emigrants founded by him. Siefeldt became Kesküla’s confidant and financial intermediary, indirectly influencing Vladimir Lenin on the issue of Estonian self-determination. In 1915, he met Lenin − personally and joined the Bolshevik Party. Siefeldt’s connection to the Estonian national movement remains debated: for the older generation of historians, his Bolshevik views appear controversial, whereas younger scholars, such as Mart Kuldkepp, consider him part of the national movement. In the Estonian context, his role is largely secondary to Kesküla’s: he supported Estonia’s independence goals through “revolutionary diplomacy.” In 1921, Siefeldt’s Baku period began, revealing another side of him his interest in culture and science. He held leadership positions at the Baku People’s University and in Azerbaijani research institutions, actively participating in linguistic and ethnographic studies. In 1926, he was elected Executive Secretary of the First All-Union Turkology Congress, where he delivered papers supporting Nikolai Marr’s theories of language development. Despite his modest academic background, Siefeldt earned the trust of Azerbaijani scholarly circles thanks to his enthusiasm and linguistic competence.

Key words: Arthur Siefeldt-Simumägi; Aleksander Kesküla; revolutionary diplomacy; Bolshevism; Estonian national movement; First All-Union Turkology Congress; Turkology Congress; Nikolai Marr; Marrism; 20th-century history.

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINDA İNTEQRASİYANI DƏRİNLƏŞDİRƏCƏK ZƏNGƏZUR DƏHLİZİ

Səbuhi Quliyev
Bakı Dövlət Universiteti
doktorantı
https://ORCID.org/0009-0003-4300-9662
quluyevsebuhi67@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Zəngəzur dəhlizinin açılması 2020-ci il 10 noyabr tarixli üçtərəfli bəyanatının 9-cu bəndində yer alır. Ümumiyyətlə, koridorun açılması Türk Dövlətləri arasında inteqrasiyanı dərinləşdirəcək, bu dövlətlər arasında iqtisadi-siyasi məsələlərin inkişafına təkan verəcəkdir. Zəngəzur dəhlizi yalnız türk dövlətləri yox, bütövlükdə region və dünya üçün çox önəmlidir *(Quliyev, 2025).* Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) Baş katibi Kubanıçbek Ömüralıyevin sözlərinə görə Zəngəzur dəhlizi türk dövlətlərinin Qərbə çıxışını təmin edən qədim İpək Yolunun ən vacib istiqamətlərindən biridir: Baş katib həmçinin Bakıda TDT ölkələri əmək, məşğulluq və sosial müdafiə nazirlərinin birinci iclasının önəminə toxunaraq qeyd etmişdir ki, türk dövlətlərinin həyata keçirdiyi fəaliyyətilər arasında bu istiqamətdə gördüyü işlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. 2024-cü il 6 iyul tarixində imzalanan Qəbələ Bəyannaməsi Türk Dövlətləri Təşkilatının 12-ci zirvə toplantısı çərçivəsində baş tutmuşdur. Sənəd təşkilatın üzv ölkələrinin dövlət başçılarının görüşünün yekununda qəbul edildi. Azərbaycanın xarici işlər naziri Ceyhun Bayramov bildirdi ki, bu bəyannamə türk dünyasında həmrəyliyin möhkəmlənməsini, qarşılıqlı etimadın artmasını və suverenlik, müstəqillik və dövlətçilik prinsiplərinə sadiqliyi bir daha təsdiqləyir. Bundan əlavə, C.Bayramovun sözlərinə görə, sənəddə "Zəngəzur dəhlizi" məsələsi də müzakirə olunur. Belə ki, bu görüş zamanı Liderlər Zəngəzur dəhlizi də daxil olmaqla Orta Dəhliz beynəlxalq nəqliyyat marşrutunun strateji əhəmiyyətini qeyd edərək, bunun türkdilli dövlətlər arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə, ticarət dövriyyəsinin artırılmasına və regiondaxili iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verəcəyini vurğulamışdılar *(News.am, 2025).* Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) Ağsaqqallar Şurasının rəhbəri Binəli Yıldırım Türkiyədəki Səlcuq Universitetində keçirilən simpoziumda Orta Dəhlizin bir hissəsi olan Zəngəzur Dəhlizi türk dünyasının inkişafında mühüm rol oynayacağını bildirmişdir. "Zəngəzur Dəhlizi türk dünyasının gələcəyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir", - deyə B.Yıldırım qeyd etmişdir. Habelə ticarətə toxunan B.Yıldırım bildirib ki, türk dövlətləri arasında ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 1,1 trilTyon dollar olsa da, yalnız 70 milyard dollar qarşılıqlı ticarətin payına düşür.

Açar sözlər: Azərbaycan, Türk dövlətləri Təşkilatı (TDT), Zəngəzur, Qəbələ, Orta Dəhliz.

ZANGEZUR CORRIDOR WILL DEEPEN INTEGRATION IN THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES

The opening of the Zangezur corridor is included in paragraph 9 of the trilateral statement dated November 10, 2020. In general, the opening of the corridor will deepen integration among the Turkic States, and will give impetus to the development of economic and political issues between these states. The Zangezur corridor is very important not only for the Turkic states, but also for the region and the world as a whole *(Guliyev, 2025).* According to the Secretary General of the Organization of Turkic States (OTS), Kubanıçbek Ömüralıyev, the Zangezur corridor is one of the most important directions of the ancient Silk Road, providing access to the West for the Turkic states: The Secretary General also touched upon the importance of the first meeting of the ministers of labor, employment and social protection of the TTS countries in Baku and noted that the work carried out in this direction is of particular importance among the activities carried out by the Turkic states. The Gabala Declaration, signed on July 6, 2024, took place within the framework of the 12th summit of the Organization of Turkic States. The document was adopted at the conclusion of the meeting of the heads of state of the organization's member states. Azerbaijani Foreign Minister Jeyhun Bayramov stated that this declaration once again confirms the strengthening of solidarity in the Turkic world, the increase in mutual trust and commitment to the principles of sovereignty, independence and statehood. In addition, according to J.Bayramov, the document also discusses the issue of the "Zangezur corridor". Thus, during this meeting, the Leaders noted the strategic importance of the Middle Corridor international transport route, including the Zangezur corridor, and emphasized that it will significantly contribute to strengthening relations between Turkic-speaking states, increasing trade turnover and developing intra-regional economic cooperation *(News.am, 2025).* Binali Yildirim, Head of the Council of Elders of the Organization of Turkic States (OTS), stated at a symposium held at Selcuk University in Turkey that the Zangezur Corridor, which is part of the Middle Corridor, will play an important role in the development of the Turkic world. "The Zangezur Corridor is of particular importance for the future of the Turkic world," B.Yildirim noted. Also touching on trade, B. Yıldırım said that although the total foreign trade turnover between Turkic states is 1.1 trillion dollars, only 70 billion dollars falls on mutual trade.

Key words: Azerbaijan, Organization of Turkic States (OTS), Zangezur, Gabala, Central Corridor.

ORTA ASYA TOPLUMUNDA OSMANLI BILINCI

Xolbek Davronov
si'nde araştırmacı.
Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversite
https://ORCID.org/0000-0001-7619-9675
xolbek.19951204@gmail.com
Özbekistan/Semerkant

Osmanlı-Orta Asya toplulukları arasındaki ilişkiler üzerine birçok çalışmalarda olduğu gibi bugünkü Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri toplumunda oluşan genel kanıya göre, her iki bölge toplumları çok eskilerden beri kendilerinin akraba topluluklar olduğunu bilmişler, aynı soydan geldiklerinin farkında olmuşlar, birbirlerini hep "Türk" olarak tanımışlardır. Konuyu kaynak bilgilerinden daha çok hissi olarak yaklaşarak inceleyen araştırmacılar (özellikle, Türkiye ve Orta Asyalı bilim adamları) ve onları müteakip kamuoyu da bu tür yaklaşımlardan dolayı Osmanlı – Türkistan Hanlıkları arasında hep ılımlı ve destekleyici ilişkiler sürdürüldüğünü kanısındadırlar. Oysa, dönemin yazılı kaynakları bu konuda ne demekte, her iki ülke toplumlarının biribirlerine olan yaklaşımları böyle bir "milli bilinç"ten mi kaynaklandığı veya bu konuda dini veya siyasi amilin daha baskın rol oynadığı meselesi yeterince aydınlatılmış değildir.

Orta çağlarda Orta Asya toplumunda Osmanlı devletine nasıl bakıldığı konusunu şartlı olarak şu gibi 3 yöne ayırarak incelemeyi uygun görüyoruz:

1) *Diplomasi ve siyasî ilişkiler* – Timurlular döneminde (1370-1506) başlayan Osmanlı – Orta Asya ilişkileri Şeybani Özbekler (1501-1601), Aştarhanlılar (1601-1753), Buhara Hanlığı (1754-1920), Harezm / Hive Hanlığı (1530-1920) ve Hokand (1710-1876) gibi Özbek hanlıkları ve Kazak Hanlığı (1465-1822/1847) döneminde karşılıklı elçilik ilişkileri, Osmanlıların Özbek Hanlıklarına yolladığı askeri uzmanlar, silah teminatı ve d. yanı sıra Osmanlı – Şeybanlı Özbekler arasında Sefeviler İranı'na karşı sürdürülen müttefiklik söz konusudur;

2) *Kültürel ve edebi ilişkiler* – Osmanlı – Türkistan arasındaki kültürel ilişkilerde dini ve edebi amiller daha çok ağırlık kazanmaktadır. Osmanlı ve Türkistan'daki birçok yönetici hanedanlar İslam dininin Sünni mezhebinin temsilcileri olarak bilinmiş, birçok dini alimlerin Semerkant ve Buhara'dan Anadolu'ya, Osmanlı'dan da adı geçen şehirlere gidip medreseler ve dinî kurullarda ders okuttukları bilinmektedir.

3) *İktisadî ilişkiler* – Osmanlı – Orta Asya ülkeleri arasında karşılıklı kervanların gidip geldiği, her iki ülkenin ürettikleri değerli malların tüccar kafileleri vasıtasıyla devamlı temin edildiğine dair bilgiler az da olsa kaynaklara yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Orta Asya, Türk, Diplomasi ve siyasî ilişkiler, Kültürel ve edebi ilişkiler, İktisadî ilişkiler, Türkistan.

AZSAYLI ALTAY VƏ SİBİR ETNOSLARINA DAİR

Şəkər Orucova
fil.ü.f.d., dosent
AMEA Dilçilik İnstitutu
https://ORCID.org/0000-0002-7197-9258
shakarbsu@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Rusiya Federasiyasının azsaylı türk etnoslarının təşəkkülü, tarixi inkişafı, mədəniyyətlərinin formalaşması və inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsi fəlsəfə, tarix, etnoqrafiya və etnologiya və kulturologiya kimi elmlərin öhdəsinə düşür. Son zamanlarda etnik qrupların mədəni-antropoloji dəyərlərinin dərindən araşdırlmasına başlanılmışdır. Belə ki, etnik mənsubiyyətini qoruyb saxlamağa çalışan türkdilli xalqlarda özlərinin qədim köklərinə qayıtmaq, çoxdan bəri xalqın yaddaşından silinmiş adət-ənənələri, ritual və ayinləri bərpa etmək, onları yetişməkdə olan gənc nəslə ötürmək meyli artmaqdadır. Azsaylı xalqlarda etnik özünüdərkin güclənməsi, əvvəllər mövcud olmayan, daha doğru desək, dövlət tərəfindən sıxışdırılan milli hərəkatların və ideoloji konsepsiyaların yaranmasına ciddi təkan vermişdir. Sovet hakimiyyəti dövründəki kollektivləşdırmə prosesi türkdilli respublikalarda olduğu kimi, Sibir xalqlarının taleyində çox acı izlər buraxmış, aborigen xalqların ən fəal siyasi liderləri məhv edilmiş, milli kimliklərinin sübutu olan ayinlər, etiqad etdikləri şamanizm dini qadağan edilmişdi.

Uraldan Sakit okeana qədər uzanan böyük bir ərazidə məskunlaşan Sibir xalqlarının statistik hesablamalara görə ümumi sayı 5 milyona qədər olsa da, türkdilli xalqların sayı çox azdır. Hazırda Sibirdə *Ruslar, Almanlar, Ukraynalılar, Tatarlar, Qazaxlar, Kalmıklar, Aleutlar, Alutorslar, vepslər, Çulımlar, İtelmenlər, Kamçadallar, Kereklər, Koryaklar, Kumandinlər, Mansı, Nanay, Negidallar, Tubalar, Nqasanlar, Sami, Selkup, Çelkanlar, Soyotlar, Tazi (Ude), Telengitlər, Teleutlar, Tofalar (Karaqas tofaları), Tuvan-todjinlər, Udegey, Uşçi, Dolqan, Xantı, Çuvan, Çukçi, Şor* və *Evenklər, Evenlər, Enets (Ençolar), Eskimoslar, Yukal*ar və s. kiçik etnosları təmsil edən hər bir şəxs üçün Sibir – onların doğma evləridir.

Açar sözlər: Altay, Sibir xalqları, Tele, Şor, Kumandin, Çelkan, Tubalar, Altaylar, Telengitlər, Teleslər.

ABOUT SMALL ALTAI AND SIBERIAN ETHNIC GROUPS

The studu of the formation, historical development, formation of their culture and development prospects of the small Turkic ethnic groups of the Russian Federation falls under the responsibility of such sciens as philosophy, history, ethnography, ethnology and culturology. Recently, in depth research into the cultural and anthropological values

of ethnic groups has begun. Thus the tendency of Turkic-speaking peoples, who are trying to preserve their ethnic identity, to return to their ancient roots, to restore customs, rituals and rites that have long been erased from the people's memory, and to pass them on to the younger generation is increasing. The strengthening of ethnic self-awareness in minority peoples has given a serious impetus to the emergence of national movements and ideological consepts that did not exist before, or rather, were suppressed by the state.

The collectivization process during the Soviet era, as in the Turkic-speaking republics, left very bitter marks on the fate of the peoples of Siberia. The most active political leaders of the aboriginal peoples were destroyed, and the rituals that were proof of the ir national identity and religion of shamanism they practiced were banned.

Although the total number of Siberian peoples living in the general territory from the Urals to the Pacific Ocean is estimated at 5 million people, the number of Turkic-speaking peoples is very small. Currently, Siberia is home to small ethnic groups, including Russians, Germans, Ukrainians, Tatars, Kazakhs, Kalmyks, Aleuts, Alutors, Veps, Chulyms, Itelmens, Kamchadals, Kereks, Koryaks, Kumandins, Mansi, Nanai, Negidals, Tubas, Ngasans, Sami, Selkups, Chelkans, Soys, Tazi (Udy) Telengits, Teleuts, Tofas (Karagas Tofas), Tuvan Todzhins, Udegs, Ushchis, Dolgans, Khanty, Chuvans, Chukchi, Shors and Evenks, Evenks, Enets (Enkho) Eskimos, Yukas, and others. For each representative of each of these groups, Siberia is their homeland.

Key words: Altai, Siberian peoples, Tele, Shor, Kumandin, Chelkan, Tubas, Altaians, Telengites, Teles.

XORƏZM ARXEOLOGİYA-ETNOQRAFİYA EKSPEDİSİYASININ QARAQALPAQ ETNOGENEZİ VƏ ETNİK TARİXİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ ROLU

Rustamjon Isaqov
tarix üzrə fəlsəfə doktoru (PhD) üzrə dissertant
Daşkənd Dövlət Şərqşünaslıq Universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-5595-507X
kvazarlar1998@gmail.com
Özbəkistan/Daşkənd

Xorəzm arxeologiya-etnoqrafiya ekspedisiyası qaraqalpaq xalqının etnik tarixi, tayfa-qəbilə quruluşu, tarixi məskunlaşması və ənənəvi mədəniyyətinin öyrənilməsində mühüm rol oynamışdır. Ekspedisiya çərçivəsində aparılan tədqiqatlar qaraqalpaq etnoqrafiyasını pərakəndə təsviri məlumatlar səviyyəsindən sistemli sahə müşahidələri, etnoqrafik xəritələşdirmə və tarixi-etnoqrafik təhlil mərhələsinə yüksəltmişdir. Xüsusilə S.P.Tolstov, T.A.Jdanko, B.V.Andrianov, L.S.Tolstova, R.K.Kosbergenov və S.K.Kamalovun tədqiqatları qaraqalpaqların etnogenezi, etnik ərazisi, ictimai quruluşu və ənənəvi həyat tərzinə dair mühüm materialları elmi dövriyyəyə daxil etmişdir.

Tədqiqatların ilkin mərhələsində əsas diqqət qaraqalpaqların tayfa-qəbilə tərkibi, qohumluq sistemi, tarixi məskunlaşması və təsərrüfat-mədəni tipi üzərində cəmlənmişdir. Sonrakı mərhələlərdə mövzu dairəsi genişlənərək maddi mədəniyyət, xalq tətbiqi sənəti, epik ənənə, dini təsəvvürlər və Xorəzm hüdudlarından kənarda yaşayan qaraqalpaq qruplarının öyrənilməsini də əhatə etmişdir. Bu prosesdə marşrut müşahidələri, stasionar sahə tədqiqatları, informatorlarla müsahibələr, arxiv materialları, vizual sənədləşdirmə və etnoqrafik xəritələşdirmə əsas metodlar kimi tətbiq olunmuşdur.

Nəticədə qaraqalpaq etnoqrafiyasına dair zəngin empirik və mənbəşünaslıq bazası formalaşmış, onun əsas tədqiqat istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Bununla yanaşı, bəzi təhlillərdə sovet dövrünün ideoloji və sinfi yanaşmalarının təsiri də hiss olunur. Buna baxmayaraq, Xorəzm arxeologiya-etnoqrafiya ekspedisiyası qaraqalpaq etnoqrafiyası tarixşünaslığında metodoloji əsasları və elmi istiqamətləri formalaşdıran həlledici mərhələ kimi qiymətləndirilməlidir.

Açar sözlər: qaraqalpaqlar, etnogenez, etnik tarix, Xorəzm ekspedisiyası, etnoqrafiya, tarixşünaslıq, etnik ərazi.

THE ROLE OF THE KHOREZM ARCHAEOLOGICAL-ETHNOGRAPHIC EXPEDITION IN THE STUDY OF KARAKALPAK ETHNOGENESIS AND ETHNIC HISTORY

The Khorezm Archaeological-Ethnographic Expedition played an important role in the study of the ethnic history, tribal structure, historical settlement, and traditional

culture of the Karakalpak people. Research conducted within the framework of this expedition raised Karakalpak ethnography from the level of scattered descriptive data to a systematic field-based discipline grounded in ethnographic mapping and historical-ethnographic analysis. In particular, the works of S.P.Tolstov, T.A.Zhdanko, B.V.Andrianov, L.S.Tolstova, R.K.Kosbergenov, and S.K.Kamalov introduced important materials on Karakalpak ethnogenesis, ethnic territory, social structure, and traditional way of life into scholarly circulation.

At the initial stage, the main focus was placed on tribal composition, kinship system, historical settlement, and the economic-cultural type of the Karakalpaks. In later stages, the scope of research expanded to include material culture, folk applied art, epic tradition, religious beliefs, and Karakalpak groups living outside Khorezm. Route surveys, stationary fieldwork, interviews with informants, archival materials, visual documentation, and ethnographic mapping were applied as the main research methods.

As a result, a rich empirical and source base on Karakalpak ethnography was formed, and its principal research directions were defined. At the same time, some interpretations reflect the influence of Soviet ideological and class-based approaches. Nevertheless, the Khorezm Archaeological-Ethnographic Expedition should be regarded as a decisive stage in the historiography of Karakalpak ethnography, having shaped its methodological foundations and major scholarly directions.

Key words: Karakalpaks, ethnogenesis, ethnic history, Khorezm expedition, ethnography, historiography, ethnic territory.

TÜRK BİRLİYİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI

Sona Məhərrəmova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org0000-0002-7816-4916,
sona.maharramova@sdu.edu.az
Azərbaycan/Sumqayıt

Türk birliyinin formalaşması və inkişafı müasir beynəlxalq münasibətlərdə unikal inteqrasiya modelini təmsil edir. Tarixi kökləri qədim türk dövlətçilik ənənələrinə, ortaq dil, mədəniyyət və mənəvi dəyərlərə əsaslanan bu proses, XX əsrin sonlarında yeni mərhələyə qədəm qoydu. Sovet İttifaqının dağılmasından sonra müstəqillik qazanan türkdilli respublikalar arasında 1992-ci ildə Ankara zirvəsi ilə başlayan sammitlər əməkdaşlığın ilkin platformasını yaratdı. Lakin institusional əsas 2006-cı ildə Qazaxıstan Prezidenti Nursultan Nazarbayevin təşəbbüsü ilə qoyuldu. 2009-cu ilin 3 oktyabrında Naxçıvanda imzalanan müqavilə ilə Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə tərəfindən Türk Dilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası (Türk Şurası) təsis edildi. Bu hadisə türk dünyasında ilk könüllü dövlətlərarası birliyin rəsmi başlanğıcı oldu

Təşkilatın inkişafı sürətli və dinamik xarakter daşıyır. 2019-cu ildə Bakı zirvəsində Özbəkistan tamhüquqlu üzv kimi qoşuldu. 2021-ci il İstanbul zirvəsində isə adı Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) olaraq dəyişdirildi. Bu dəyişiklik simvolik çərçivədən strateji geoiqtisadi və geosiyasi platformaya keçidi əks etdirir. Hazırda Macarıstan (2018), Türkmənistan (2021), Şimali Kipr Türk Respublikası (2022) və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (2023) müşahidəçi statusundadır. TDT-nin fəaliyyəti 30-dan çox sahəni əhatə edir: iqtisadi-ticarət əməkdaşlığı, nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı, enerji layihələri, rəqəmsal iqtisadiyyat, yaşıl enerjiyə keçid, elm-təhsil və mədəni əlaqələr.

Son illərdə qlobal geosiyasi dəyişikliklər TDT-ni daha da aktuallaşdırıb. Ukrayna böhranı, təchizat zəncirlərinin diversifikasiyası və regional fragmentasiya fonunda təşkilat tranzit potensialını (Azərbaycan-Türkiyə marşrutları) və müdafiə əməkdaşlığını (müdafiə xarakterli) gücləndirir. Zirvə bəyannamələrində (Qəbələ 2025, Bişkek 2024 və s.) ticarət maneələrinin aradan qaldırılması, gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və birgə klasterlərin yaradılması prioritet kimi qeyd olunur. Təşkilatda Azərbaycanın rolu xüsusidir: Naxçıvan müqaviləsinin ev sahibi kimi və Şuşa bəyannaməsi ilə təşkilatın regional sabitliyə töhfəsini artırır.

Nəticə etibarilə, Türk birliyinin formalaşması tarixi-etnik bağlara, inkişafı isə siyasi iradə, qarşılıqlı etimad və strateji maraqlara əsaslanır. TDT qloballaşmanın çağırışlarına cavab olaraq regional parçalanmadan qurtulmaq, dayanıqlı iqtisadi artım təmin etmək və türk dünyasının qlobal sistemdə layiqli yer tutması üçün alternativ

model yaradır. Bu proses yalnız iqtisadi rifahı deyil, həm də ortaq mədəni kimliyin qorunmasını və gələcək nəsillər üçün vahid geosiyasi məkanın formalaşmasını təmin edir. Türk birliyi bu gün 170 milyondan çox əhalisi olan böyük potensialın praktiki reallaşmasıdır.

Açar sözlər: Türk xalqları, Türk Dövlətləri Təşkilatı, əməkdaşlıq, inteqrasiya, birlik.

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TURKISH UNION

The formation and development of the Turkic Union represents a unique integration model in modern international relations. This process, with its historical roots in ancient Turkic state traditions and a common language, culture, and spiritual values, entered a new phase in the late 20th century. The summits among the Turkic republics that gained independence after the collapse of the Soviet Union, beginning with the 1992 Ankara summit, created the initial platform for cooperation. However, the institutional foundation was laid in 2006 at the initiative of Kazakh President Nursultan Nazarbayev. With the treaty signed in Nakhchivan on October 3, 2009, the Council for Cooperation of the Turkic States (Turk Council) was established by Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkey. This event marked the official beginning of the first voluntary interstate union in the Turkic world.

The organization's development is rapid and dynamic. At the 2019 Baku Summit, Uzbekistan joined as a full member. At the 2021 Istanbul Summit, its name was changed to the Organization of Turkic States (OTS). This change reflects the transition from a symbolic framework to a strategic geoenvironmental and geopolitical platform. Currently, Hungary (2018), Turkmenistan (2021), the Turkish Republic of Northern Cyprus (2022), and the Economic Cooperation Organization (2023) have observer status. The activities of the SCO cover more than 30 areas: economic and trade cooperation, development of transport corridors, energy projects, the digital economy, the transition to green energy, and science, education, and cultural ties.

In recent years, global geopolitical changes have made the CSTO even more relevant. Against the backdrop of the Ukraine crisis, supply chain diversification, and regional fragmentation, the organization is strengthening its transit potential (Azerbaijan-Turkey routes) and defense cooperation (defensive in nature). Summit declarations (Gabala 2025, Bishkek 2024, etc.) note the removal of trade barriers, simplification of customs procedures, and the creation of joint clusters as priorities. Azerbaijan's role in the organization is special: as the host of the Nakhchivan Agreement and through the Shusha Declaration, it enhances the organization's contribution to regional stability.

In conclusion, the formation of the Turkish unity is based on historical and ethnic ties, while its development is founded on political will, mutual trust, and strategic

interests. The TDT creates an alternative model to respond to the challenges of globalization, overcome regional fragmentation, ensure sustainable economic growth, and secure a worthy place for the Turkic world in the global system. This process ensures not only economic prosperity but also the preservation of a common cultural identity and the formation of a unified geopolitical space for future generations. Today, the Turkic unity is the practical realization of a great potential, with a population of over 170 million.

Key words: Turkic peoples, Organization of Turkic States, cooperation, integration, unity.

XX ASR BOSHLARIDA JADIDLARNING TIL VA IMLO MASALASIDAGI QARASHLARI

Nasiba Ibodova
falsafa fanlari doktori, dotsent
Buxoro davlat texnika universiteti O'zbekiston
https://ORCID.org/0009-0001-1641-326X
ibotovanasiba@gmail.com
O'zbekiston/Bukhoro

Jadid ma'rifatparvarlari ilovasidagi tilni soddalashtirish, yozuv va imloni tartibga solish, yangi usul maktablari orqali savodxonlikni oshirish kabi masalalar yoritiladi. Turkiy xalqlarning adabiyoti va tilini rivojlantirish, umumturkiy birlikni imkoniyatlar yo'lidagi ilmiy manbalar asosida tahlil qilishga e'tibor qaratilgan. Maqolada jadidchilik davrining til siyosati va imlo islohoti turkiy xalqlar madaniy taraqqiyotida muhim omil bo'lganligi ko'rsatib beriladi.

Keyingi yillarda chop etilgan o'zbek tilidagi ilmiy tadqiqotlarda XX asrning birinchi choragida Turkiston o'lkasida milliy ziyolilarning arab alifbosini isloh etish harakatlariga baho berilganda, ko'proq bir yoqlama yondashuv ko'zga tashlanadi. Turkiston ziyolilari o'rtasida shu tufayli yuzaga kelgan ziddiyatlarni baholashda hozirda turlicha qarashlar mavjud. Ko'p hollarda bu yuzadangina o'rganilib, eski imlochi va yangi imlochilar o'rtasidagi kurash, nari borsa, o'zbekparastlarning panislomist va panturkistlarga qarshi kurashi sifatida talqin qilinadi.

Sho'rolar davrida milliy burjuaziya ziyolilari, "to'dachilar" sifati bilan badnom qilib kelingan Munavvarqori, Ashurali Zohiriy va ularga hamfikr milliyatchilar bilan "Chig'atoy gurungi" a'zolari o'rtasida alifbo, imlo, adabiy til masalalarida kelib chiqqan ziddiyat, kurashlarni avvalo bu davrdagi konkret tarixiy sharoitdan, bu ikki guruhning Turkistonda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga ne chog'li ishtiroki, voqelikka munosabatlari, tutgan pozitsiyalaridan kelib chiqib izohlash zarur.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, ozarbayjon tili, turkiy tillar, tarixiy ildizlar, til taraqqiyoti, umumturkiy manbalar, fonetik talab.

THE PERIOD OF JADIDISM: LANGUAGE AND SPELLING ISSUES AMONG THE TURKISH PEOPLES

Issues such as simplifying the language in the application of the Jadid enlighteners, regulating writing and spelling, and increasing literacy through new method schools are covered. Attention is paid to the development of the literature and language of the Turkic peoples, analyzing the possibilities of pan-Turkic unity based on scientific sources. The article shows that the language policy and spelling reform of the Jadid period were an important factor in the cultural development of the Turkic peoples.

In recent years, scientific studies in the Uzbek language published in the first quarter of the 20th century, when assessing the efforts of the national intelligentsia in Turkestan to reform the Arabic alphabet, a more one-sided approach is noticeable. There are currently different views on the conflicts that arose among the Turkestan intelligentsia as a result. In many cases, this is studied only superficially, and the struggle between the old orthographers and the new orthographers is interpreted, at best, as a struggle of pro-Uzbeks against pan-Islamists and pan-Turkists.

The conflicts and struggles that arose between the national bourgeois intellectuals Munavvarqori, Ashurali Zohiri, and like-minded nationalists, who were notorious as "gangsters" during the Soviet era, and the members of the "Chigatay Gurungi" on issues of alphabet, spelling, and literary language, must be explained, first of all, based on the specific historical conditions of this period, the extent of participation of these two groups in the socio-political processes taking place in Turkestan, their attitudes towards reality, and their positions.

Key words: Uzbek language, Azerbaijani language, Turkic languages, historical roots, language development, pan-Turkic sources, phonetic demand.

SOVET İDEOLOGİYASI İLƏ TÜRKÇÜLÜK İDEYALARININ TOQQUŞMASI: I TÜRKOLOJİ QURULTAY NÜMUNƏSİ

Nigar Abbaszadə
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-9253-4223
abbaszade1988@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakı şəhərində keçirilən I Türkoloji Qurultay türk dilləri və mədəniyyətləri üzrə elmi tədqiqatların inkişafı üçün mühüm hadisə olmuşdur. Qurultayın əsas məqsədi türk xalqlarının dili, tarixi və milli mədəniyyətini öyrənmək və inkişaf etdirmək idi.

Qurultay həm də Sovet dövründə türk xalqlarının milli ideyalarının oyanması və mədəniyyətlərinin qorunması üçün nadir imkan idi. Lakin, bu ideyalar Sovet ideologiyasının "bütün xalqlar birləşmiş sovet xalqıdır" konsepsiyası ilə toqquşurdu.

Sovet hakimiyyətinin Qurultaya olan münasibəti ilə bağlı filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin fikirlərinə nəzər yetirmək yerinə düşərdi. *"Bu qurultayın özünə məxsus tarixinə nəzər salanda aydın olur ki, türk xalqlarının yazısına, dilinə, terminologiyasına, tarixinə, mədəniyyətinə həsr edildiyi üçün həmin temp saxlansa idi, bir növ türk xalqları o qədər sürətlə inkişaf edərdi" (Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya. Adil Babayev, Bakı, "Elm" nəşriyyatı 2016, səh.13)*

Türkoloji Qurultayın dərin elmi, mədəni və tarixi irsi ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmiş və *"Birinci Türkoloji Qurultayın 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında"* 18 fevral 2016-cı il tarixli Sərəncam imzalamışdır.

Sərəncamda qeyd edilmişdir ki, "...latın qrafikalı yeni əlifbaya keçidin elmi-metodik prinsipləri işlənib hazırlanmışdır... Lakin sovet idarə üsulu çox keçmədi ki, bütün bunların ardıcıl gerçəkləşdirilməsinin qarşısını müxtəlif vasitələrlə aldı" (https://president.az/az/articles/view/17825)

Bu repressiyalar yalnız onların şəxsi taleyinə deyil, həm də türkoloji elmin inkişafına da ağır zərbə vurmuşdur.

Açar sözlər: türk xalqlarının dili, milli mədəniyyət, tarixi irs, türkoloqlar.

THE CLASH OF SOVIET IDEOLOGY AND TURKIC IDEAS: THE EXAMPLE OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, was an important event for the development of scientific research on Turkic languages and cultures. The main goal of the Congress was to study and develop the language, history, and national

culture of the Turkic peoples.

The congress was also a rare opportunity during the Soviet era for the awakening of the national ideas of the Turkic peoples and the preservation of their culture. However, these ideas clashed with the Soviet ideology's concept of "all peoples are the united Soviet people".

It would be appropriate to consider the views of Doctor of Philology, Professor Adil Babayev regarding the attitude of the Soviet authorities to the Congress. *"When we look at the history of this congress, it becomes clear that if the same pace had been maintained, since it was dedicated to the writing, language, terminology, history, and culture of the Turkic peoples, the Turkic peoples would have developed so rapidly" (The First Turkological Congress and Turkology in Azerbaijan - Adil Babayev, Baku, "Elm" Publishing House 2016, page 13).*

The deep scientific, cultural and historical heritage of the Turkological Congress was highly appreciated by the President of the country, Ilham Aliyev, who signed the Decree "On the 90th anniversary of the First Turkological Congress" dated February 18, 2016.

The decree stated that *"...scientific and methodological principles for the transition to a new Latin script alphabet have been developed... However, the Soviet administration soon prevented the consistent implementation of all this by various means" (https://president.az/az/articles/view/17825)*

These repressions dealt a heavy blow not only to their personal fate, but also to the development of Turkological science.

Key words: language of the Turkic peoples, national culture, historical heritage, Turkologists.

ИНСОН КОГНИЦИЯСИДА СЕНСОР ТИЗИМНИНГ ЎРНИ: ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙ ВА ЖОРЖ ЛАКОФФ ТАЛҚИНИДА

Шохиста Махмараимова
филология фанлари доктори (DSc), профессор
Термиз давлат университети
https://ORCID.org/0000-0003-0689-6955
maxmaraimovashtersu@gmail.com
Ўзбекистон/Термиз

Ушбу тадқиқот инсон когницияси да сенсор тизимнинг ўрнини Ҳаким Термизий ва Жорж Лакофф қарашлари асосида қиёсий таҳлил қилади. Тадқиқотнинг асосий мақсади сезги, идрок ва тафаккур ўртасидаги муносабатни классик исломий таълимот ва замонавий когнитив тилшунослик нуқтаи назаридан очиб беришдан иборат. Ҳаким Термизий тасаввуфда ҳакимия тариқати асосчиси сифатида инсон билиш жараёнини нафс ва унинг сезги имкониятлари билан боғлайди. Унинг фикрича, инсон ташқи олам ҳақидаги маълумотни, аввало, сезги аъзолари орқали қабул қилади, шу боис сезги нафснинг асосий билиш манбаи сифатида қаралади. Жорж Лакофф қарашларида эса тафаккурнинг танавий (мужассамланган) табиати асосий ўрин тутади ва маъно инсоннинг ҳиссий ҳамда ҳаракат тажрибасига таянилган ҳолда шаклланиши таъкидланади. Бу ёндашувга кўра, маъно абстракт эмас, балки инсон танаси ва муҳит билан ўзаро таъсири натижасида юзага келади. Тадқиқотда семантикани тушунишда амодал ва моддиюнча ёндашувлар қисқача тавсифланади. Шунингдек, категориялаш жараёни сезги ва тафаккур ўртасидаги боғлиқлик доирасида изоҳланади. Таҳлил натижалари сенсор тизим инсон когницияси да ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини кўрсатади. Шу билан бирга, Ҳаким Термизийнинг қарашлари замонавий когнитив назариялар билан муайян жиҳатларда уйғунликка эга экани аниқланади.

Калит сўзлар: сенсор тизим, когниция, тафаккур, идрок, категориялаш, Ҳаким Термизий, Жорж Лакофф.

THE ROLE OF THE SENSORY SYSTEM IN HUMAN COGNITION: INTERPRETATIONS BY HAKIM TIRMIDHI AND GEORGE LAKOFF

This study presents a comparative analysis of the role of the sensory system in human cognition based on the views of Hakim Tirmidhi and George Lakoff. The aim of the research is to explain the relationship between sensation, perception, and thought from the perspectives of classical Islamic teaching and modern cognitive linguistics. Hakim Tirmidhi, the founder of the Hakimiyya Sufi tradition, explains cognition through the concept of the self (nafs) and its sensory capacities. According to his view, humans primarily receive information about the external world through the senses, which are considered the main source of knowledge. In contrast, George Lakoff

emphasizes the embodied nature of cognition and argues that meaning is formed through sensory and motor experience. In this approach, meaning is not abstract but grounded in bodily interaction with the environment. The study also briefly outlines amodal and embodied approaches to semantics and considers their role in understanding cognition. Additionally, categorization is discussed within the relationship between perception and thought. The findings demonstrate that the sensory system plays a crucial role in human cognition. At the same time, Hakim Tirmidhi's ideas reveal certain parallels with modern cognitive theories.

Key words: sensory system, cognition, thought, perception, categorization, Hakim Tirmidhi, George Lakoff.

ҚАДИМГИ ТУРКЛАР ИЖТИМОИЙ-ҲАРБИЙ ҲАЁТИДА ОТ (УЛОВ)НИНГ ЎРНИ

Маҳмуджон Юлдашев
Тошкент иқтисодиёт ва педагогика университети
pmaxa17@gmail.com
Ўзбекистон

Бугунги кунга қадар кашф этилган ёзма манбаларда Турк хоқонлиги ва ундан кейин сиёсат майдонида пайдо бўлган бошқа салтанатларнинг ташқи сиёсати ҳамда ички ҳаётига оид жуда кўп маълумотлар мавжуд. Буларда туркийларнинг аввало, ҳарбий, шунингдек, маиший ҳаётида ҳам муҳим ўрин тутган, йўлдоши бўлган отлар хусусида бир қанча маълумотлар акс этган. Мазкур мақолада қадимги турклар ижтимоий ва ҳарбий ҳаётида от (улов)нинг тутган ўрни таҳлил қилинади. Тадқиқотда асосий манба сифатида Кўктурк ва уйғур даврига оид битигтошлар, шунингдек, тарихий ва лингвистик манбалардан фойдаланилган. Мақолада отнинг туркийлар ҳаётида нафақат транспорт воситаси, балки ҳарбий қудрат, ҳаракатчанлик ва ижтимоий мақом рамзи сифатидаги аҳамияти очиб берилади. Шунингдек, отлиқ қўшин (atlïγ sü)нинг Турк хоқонлиги армиясидаги етакчи ўрни, ҳарбий терминологиядаги акс этиши ва жанг тактикасини таъминлашдаги роли мисоллар асосида ёритилади. Маълумки, отлиқ қўшинлар Турк хоқонлиги армиясининг асосини ташкил этган. Хоқонликдаги синфий-сулолавий табақаланиш қўшин тузилишига ҳам ўз таъсирини кўрсатган. Чунончи, черигнинг зарбдор қисмини ташкил этган отлиқлар турк зодагонлари ва уларнинг фарзандларидан тузилган. Оғир қуролли отлиқ аскарлар жангда ҳал қилувчи роль ўйнаган. От туркий ўғлон, эр учун ор-номус белгиси ҳам ҳисобланган. Бунинг аҳамияти хусусида “Ошиқ Пошо “Ғарибнома” асарида қуйидагича маълумот келтирилган. Унда алпликнинг тўққиз шартини қайд этилиб, бунга кўра, алп кишида соғлом юрак, бақувват тана – кучли мускуллар, ғайрат, кучли айғир (от), махсус зирҳли кийим, яхши бир ўқ ва ёй, қилич ва найза, йўлдош каби сифатлар бўлмоғи лозим” лиги айтилади. Ўзбек халқ достони “Алпомиш”да ҳам асл исми Ҳакимбек бўлган қаҳрамон ўзининг зўрлиги ва Бойчибордек айғири билан бутун қавми орасида жасорат кўрсатиб, иззат-икром ва улуғ мақсадига етади.

Калит сўзлар: Қадимги турклар, от, мобиллик, ижтимоий ва ҳарбий тарих.

THE ROLE OF THE HORSE IN THE SOCIO-MILITARY LIFE OF THE ANCIENT TURKS

Written sources discovered to date contain extensive information about the foreign policy and internal life of the Turkic Khaganate and other states that later emerged on the political stage. These sources also reflect a considerable amount of data

about horses, which played a crucial role not only in the military sphere but also in the everyday life of the Turkic peoples, serving as their constant companions. This article analyzes the role of the horse (mount) in the socio-military life of the ancient Turks. The study is based primarily on runic inscriptions dating from the Köktürk and Uyghur periods, as well as on historical and linguistic sources.

The article reveals that the horse in Turkic society functioned not merely as a means of transportation, but also as a symbol of military power, mobility, and social status. Particular attention is given to the leading role of cavalry (atlïγ sü) in the army of the Turkic Khaganate, its reflection in military terminology, and its significance in ensuring effective battle tactics. It is well known that cavalry forces constituted the backbone of the Khaganate's army. The class and dynastic stratification within the Khaganate also influenced the military structure. Specifically, the striking force of the army-the cavalry-was mainly composed of Turkic nobles and their descendants. Heavily armed cavalry units played a decisive role in warfare.

For a Turkic youth and warrior, the horse was also regarded as a symbol of honor and dignity. The importance of this idea is reflected in the work *Garibnama* by Ashiq Pasha, where nine conditions of heroism are listed. According to these, a true hero must possess a healthy heart, a strong body and muscles, courage, a powerful stallion (horse), special armor, a good bow and arrows, a sword and spear, and loyal companions. Similarly, in the Uzbek epic *Alpomish*, the protagonist-whose original name is Hakimbek demonstrates his bravery and achieves honor and noble goals among his people благодаря his strength and his remarkable horse Boychibor.

Key words: Ancient Turks, horse, mobility, socio-military history.

TURK XOQONLIGI DAVRIDA XORAZM VOHA HUKMDORLIGINING UNVONLAR TIZIMI

Chingiz Odinayev
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
https://ORCID.org/0009-0002-7880-1820.
chingizodinayev9@gmail.com
O'zbekiston/Termiz

Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ilgaridan Xorazmni boshqargan sulolalar hukmdorlari "Xorazmshoh" unvoniga ega bo'lishgan [*Tog'on,1981:61*] va Turk xoqonligi davrida ham ushbu unvon amalda qo'llanilgan. Numizmatik va boshqa manbalarga ko'ra, an'anaviy "xorazmshoh" unvonidan boshqa Xorazm hukmdorlarining unvonlari ularning ismlari bilan birga birqancha Xorazm tangalarida uchraydi, ular doim MLK' yoki MR'Y MLK' ideogrammalari orqali ifodalanadi va Xorazmning «shoh» unvonining o'rnini egallashini ta'kidlaydi[*Vaynberg, 1977:82*].

Ilk o'rta asrlarda Xorazmdagi unvonlarni arab manbalarida ham uchratishimiz mumkin. Tabariy Xorazmning oliy hukmdorini «Malik Xorazm» (Xorazm hukmdori) deb atagan. Bu atama Xorazmda qo'llanganligi haqida boshqa manbalarda uchramasa-da, Tabariy o'z yondashuvi bilan shunday atagan bo'lishi mumkin. Shuningdek, Ibn Xordadbehning bir ro'yxatida Xorazm hukmdorlarining bosh unvoni sifatida "Husrav Xorazm" tilga olinadi [*Xordodbeh, 1986:69*].

Bundan tashqari, Xorazm tangasida − MR'Y MLK' unvoni va qadimgi xorazmcha bir so'zdan iborat yozuv − hwt'w joylashgan [*Vaynberg, 1977:83*]. Bu "hwt'w" unvoni ehtimol hududiy boshliq yoki davlatning bir mintaqasining mustaqil egasi bo'lgan. Ba'zi tadqiqotchilar Beruniy ro'yxatidagi Turkasabos (yoki Turksabas/Turkasbos) ismli Xorazm hukmdorini yunon manbalarida uchraydigan Turksanf bilan qiyoslab (turkiychada Turk shad), Istami xoqonning o'g'lidir, deb fikr bildiradilar. Ma'lumki, "shad" Turk xoqonligida faqat xoqonning o'g'illari va jiyanlari egalashga haqli unvon bo'lgan [*Boboyorov, 2018:51*].

Shuningdek, tadqiqotchi G'.Boboyorov fikricha, Beruniy ro'yxatida Askajvar shaklida berilgan hukmdor nomi ikki qismdan, "Azka" va "Chvar" so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, "Chvar" turkiycha "cho'r" unvonining boshqa bir shakli bo'lishi mumkin. Chunonchi, sug'diy manbalarda ushbu unvon "cwr" tarzida yoziladi. Shuningdek, islomdan avvalgi Xorazm tangalaridagi "twtwhas" (qad. turk. "tutuq" unvonidan) kabi turkiy xarakterli Xorazm hukmdorining ismida [*Vaynberg, 1977:81*] ham xoqonlikka xos unvonlarni ko'rish mumkin. Xoqonlikning unvonlar tizimida "tutuq" unvoni uchrab, aksariyat tadqiqotchilar uni «biror viloyatning harbiy-ma'muriy hokimi» vazifasini bajarganligini ta'kidlaydilar.

Xulosa qilib aytganda, VI-VIII asrlarda Xorazm Turk xoqonligi tarkibida bo'lib, Xorazm hukmdorlari "xorazmshoh" unvoni bilan birga tangalarda uchraydigan "MLK'", "MR'Y MLK'" ideogrammalaridan, hududiy boshliq yoki hukmdorlikdagi

biror o'lkaning mustaqil egasi esa-"hwt'w" unvonlaridan foydalanishgan. Bundan tashqari, xoqonlikka aloqador "shad", "cho'r", "tutuq" unvonlari ham Xorazm boshqaruvida qo'llangan.

Kalit so'zlar: Turk xoqonligi, Xorazm, Afrig'iylar, boshqaruv, unvonlar tizimi, Xorazmshoh.

THE TITLE SYSTEM OF RULERS OF THE XHOREZM OASIS UNDER THE TURKIC KHAGANATE

An analysis of the available sources indicates that the rulers of the dynasties governing Khorezm traditionally bore the title "Khorezmshah" [*Togan, 1981:61]*, which remained in use during the period of the Turkic Khaganate. Numismatic and other evidence suggests that, alongside the conventional title "Khorezmshah," additional titles appear on Khorezmian coins in conjunction with rulers' names. These are consistently represented by the ideograms MLK' and MR'Y MLK', which functioned as equivalents of the royal title "king" in Khorezm [*Vaynberg, 1977:82].*

Furthermore, Khorezmian coinage features the title MR'Y MLK' alongside an inscription in the ancient Khorezmian language − hwt'w [*Vaynberg, 1977:83*]. This title likely referred to a regional authority or an autonomous ruler of a specific territory. Some scholars have compared the Khorezmian ruler Turkasabos (also rendered as Turksabas or Turkasbos), mentioned in al-Biruni's list, with the figure Turksanf found in Greek sources, interpreting the name as related to the Turkic title "shad." On this basis, it has been suggested that he may have been a son of Istemi Khagan. It is well established that the title "shad" in the Turkic Khaganate was reserved for members of the ruling dynasty, particularly the khagan's sons and nephews [*Boboyorov, 2018:51*].

According to G.Boboyorov, the name Askajvar, recorded in al-Biruni's list, consists of two elements: "Azka" and "Chvar," the latter of which may represent a variant of the Turkic title "chor." In Sogdian sources, this title appears in the form "cwr." Moreover, inscriptions such as "twtwhas" (derived from the Old Turkic title "tutuq") found on pre-Islamic Khorezmian coins further demonstrate the presence of Khaganate-related titles in Khorezm [*Vaynberg, 1977:81*]. Within the titulature system of the Khaganate, "tutuq" generally denoted a military-administrative governor of a province.

In the 6t-8th centuries, Khorezm formed part of the Turkic Khaganate. During this period, its rulers employed the title "Khorezmshah" alongside ideograms such as MLK' and MR'Y MLK' found on coinage, while regional authorities or semi-autonomous rulers used titles such as "hwt'w." In addition, titles associated with the Khaganate, including "shad," "chor," and "tutuq," were incorporated into the administrative structure of Khorezm.

Key words: Turkic Khaganate, Khorezm, Afrighids, governance, title system, Khorezmshah.

TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİ HEYƏTİ I TÜRKOLOJİ QURULTAYDA

İlhamə Şıxıyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Avrasiya Universiteti,
https://ORCID.org/0000-0003-3705-922
shixiyeva.ilhama@baau.edu.az
Azərbaycan/Bakı

Türkiyə Cümhuriyyəti qurulandan dərhal sonra müxtəlif sahələrdə türkoloji araşdırmaları genişləndirmək üçün M.F.Köprülünün təşkilarçılığı ilə Türkoloji İnstitut yaradılmışdı. Dünyanın tanınmış türkoloqları − V.Bartold, T.Mensel, Y.Messaroş, V.Paul İstanbul Türkoloji İnstitutuna türkoloji araşdırmalar üçün dəvət edilmişdi.

Öncə Birinci Türkoloji Qurultay keçirilməsi 25 dekabr 1925-ci ildə qərara alınmışdı. T.Menzel İstanbuldan qurultayda iştirak etmək üçün Bakıya yola düşmüş, F.Köprülü isə qatıla bilmədiyi üçün üzr məktubu göndərmişdi. Türkiyədən olan alimlər birinci dəvətdə iştirak etməyə razılıq versələr də, sonradan əlifba məsələsi ilə bağlı müzakirələrdə iştirak etmək istəmədiklərinə görə bu qərardan imtina etmişdilər. S.Ağamalıoğlu sədrliyi ilə Bakıda 3-4 yanvar 1926-cı il tarixlərində iclas keçirilmiş, qurultayın keçiriləcəyi tarix müəyyənləşdirilmişdir. Birinci Türkoloji Qurultayda Türkiyəni F.Köprülü, Ə.Hüseynzadə və İsmayıl Hikmət təmsil edirdi, V.Bartold, T.Mensel, Y.Messaroş və V.Paul isə İstanbulda olduqlarından onlarla birlikdə Bakıya yola düşmüşdülər. F.Köprülü "Türk xalqlarında ədəbi dilin inkişafı", sonrakı günlərdə Anadolu türkləri haqqında ikinci məruzəsini təqdim etmiş, həmin dönəmdə Bakıda Ə.Nəvainin 500 illik yubileyində maraqlı çıxışı ilə Türkiyəni təmsil etmişdir. Ə.Hüseynzadə "Qərbin iki dastanında türk" mövzusunda məruzə etmiş, amma İsmayıl Hikmət konfransda çıxış etməmişdi.

Qurultayda türkologiyanın aktual məsələləri − latın əlifbası, orfoqrafiya, tarix, ədəbiyyat, etnoqrafiya, və s. sahələrin problemləri həlli, inkişaf istiqamətləri müzakirələrdə 38 sahə ilə bağlı qərarlar qəbul edilmişdir. Azərbaycanda latın əlifbasına keçmək üçün 1922-ci ildə S.Ağamalıoğlu rəhbərliyi ilə "Yeni türk əlifbası" komitəsi yaradılmış, Azərbaycan hökuməti yeni əlifbanı dövlət əlifbası kimi qəbul edilmişdi. Türkoloji Konfransın türkləri latın əlifbasına keçirmək məqsədilə sovet mərkəzi tərəfindən təşkil edilməsi məlum idi. Əski əlifbada ilə çap olunmuş əsərlərin Sovet İttifaqına daxil olmasına 1924-cü ildən qadağan edilmişdi. Konqresdən sonra Türk Ocaqlarının fəaliyyəti məhdudlaşdırılmışdı. Ə.Rəhimin "Birinci Türkologiya Qurultayı"əsərində (1926) qurultayda iştirak edən qərb alimlərinin şəklləri yer almamışdı.

Açar sözlər: Azərbaycan, Bakı, Birinci Türkoloji Qurultay, Türkiyə heyəti,

F.Köprülü.

THE DELEGATION OF THE REPUBLIC OF TURKEY AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

Immediately after the establishment of the Republic of Turkey, the Institute of Turkology was founded under the organization of M.F.Koprulu in order to expand Turkological research in various fields. Renowned Turkologists from around the world V.Bartold, T.Menzel, Y.Messaroş, and V.Paul − were invited to the Istanbul Institute of Turkology for research purposes. The decision to hold the First Turkological Congress was made on December 25, 1925. T.Menzel departed from Istanbul to Baku to participate in the congress, while F.Koprulu, unable to attend, sent a letter of apology. Although Turkish scholars initially agreed to participate upon the first invitation, they later withdrew their decision due to their unwillingness to take part in discussions concerning the alphabet issue.

A meeting chaired by S.Ağamalıoğlu was held in Baku on January 3-4, 1926, during which the date of the congress was determined. At the First Turkological Congress, Turkey was represented by F.Koprulu, A.Hüseynzadə, and Ismayıl Hikmət. V.Bartold, T.Menzel, Y.Messaroş, and V.Paul, who were in

Istanbul, traveled to Baku together with them. F.Köprülüzadə presented a report titled "The Development of Literary Language among Turkic Peoples" and, in the following days, delivered a second report on Anatolian Turks. During the same period, he also represented Turkey with an interesting speech at the 500 th anniversary of A.Navai in Baku. A.Hüseynzadə presented a paper titled "The Turk in Two Western Epics," while Ismayıl Hikmət did not deliver a speech at the conference.

At the congress, key issues in Turkology − such as linguistics, the Latin alphabet, orthography, history, literature, ethnography, and terminology − discussed, and directions for their development were determined. Decisions were adopted on 38 different areas. In Azerbaijan, the "New Turkic Alphabet" committee had already been established in 1922 under the leadership of S.Ağamalıoğlu to facilitate the transition to the Latin alphabet, and the Azerbaijani government had adopted the new alphabet as the state script. It was known that the Turkological Congress was organized by the Soviet center with the aim of transitioning Turkic peoples to the Latin alphabet. Since 1924, the import of works printed in the old script into the Soviet Union had been prohibited. After the congress, the activities of the Turkic Hearths were restricted. In A.Rahim's work *"*The First Turkological Congress" *(*1926), photographs of the Western scholars who participated in the congress were not included.

Key words: Azerbaijan, Baku, First Turkological Congress, Turkish delegation, F.Koprulu.

TURKIY XALQLARNING ETNOMADANIY YAQINLASHUV JARAYONIDA TIL VA MADANIY MUSHTARAKLIKNING TARIXIY BOSQICHLARI

Diyor Jozilov
Abdulla Qodriy nomidagi Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
https:ORCID.org/0009-0009-9918-4682
jozilovdiyor880@gmail.com
O‘zbekiston/Jizzax

Turkiy xalqlarning etnomadaniy yaqinlashuv jarayoni uzoq tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan murakkab va ko‘p qatlamli hodisadir. Ushbu jarayonning asosida umumiy etnik ildiz, yaqin til muhiti, o‘xshash urf-odatlar, xo‘jalik yuritish an’analari hamda mushtarak ma’naviy qadriyatlar mujassam bo‘lgan. Qadimgi va ilk o‘rta asrlarda turkiy qabila va qabila ittifoqlarining keng hududlarga tarqalishi natijasida ularning tili, turmush tarzi va madaniy qarashlarida umumiylik kuchaygan. Bu holat etnomadaniy yaqinlashuvning dastlabki tarixiy bosqichini tashkil etgan.

Rivojlangan o‘rta asrlarda Turk xoqonligi, Qoraxoniylar, Saljuqiylar, Oltin O‘rda va Temuriylar kabi davlatlar doirasida siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarning kuchayishi turkiy xalqlar o‘rtasidagi mushtaraklikni yangi bosqichga olib chiqqan. Ayniqsa, til birligi, adabiy an’analar, og‘zaki ijod, epik tafakkur va islom madaniyati doirasida shakllangan umumiy qadriyatlar bu yaqinlashuvning muhim omili bo‘lgan. Yangi va eng yangi davrda mustamlakachilik siyosati, milliy chegaralanish va mafkuraviy ajratish jarayonlari mazkur tabiiy yaqinlikka ma’lum darajada salbiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa-da, tarixiy xotira, folklor, til va an’anaviy madaniyat etnomadaniy mushtaraklikni сақлаб qolgan.

Bugungi kunda turkiy davlatlar o‘rtasidagi ilmiy, madaniy va ma’rifiy hamkorlikning kuchayishi etnomadaniy yaqinlashuvga yangi mazmun baxsh etmoqda. Demak, turkiy xalqlarning tarixiy taraqqiyotida til va madaniy mushtaraklik etnomadaniy yaqinlashuvning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: turkiy xalqlar, etnomadaniy yaqinlashuv, til birligi, madaniy mushtaraklik, tarixiy bosqichlar, integratsiya, tarixiy xotira.

HISTORICAL STAGES OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMMONALITY IN THE PROCESS OF ETHNOCULTURAL CONVERGENCE OF TURKIC PEOPLES

The process of ethnocultural convergence among Turkic peoples is a complex and multilayered phenomenon formed throughout a long historical development. It is based on common ethnic roots, a close linguistic environment, similar customs and traditions, shared economic practices, and common spiritual values. In ancient times and the early Middle Ages, the spread of Turkic tribes and tribal unions across vast territories strengthened similarities in language, lifestyle, and cultural views. This

constituted the initial historical stage of ethnocultural convergence.

During the developed medieval period, within such states as the Turkic Khaganate, the Karakhanids, the Seljuks, the Golden Horde, and the Timurids, political, economic, and cultural relations among Turkic peoples intensified and elevated their commonality to a new stage. Linguistic affinity, literary traditions, oral heritage, epic thinking, and shared values shaped within Islamic civilization became important factors of this convergence. In the modern and contemporary periods, colonial policies, national delimitation, and ideological separation negatively affected this natural closeness to some extent. Nevertheless, historical memory, folklore, language, and traditional culture preserved ethnocultural commonality.

Today, the strengthening of scientific, cultural, and educational cooperation among Turkic states gives new meaning to this ethnocultural convergence. Thus, linguistic and cultural commonality appears as one of the most important factors in the ethnocultural rapprochement of Turkic peoples throughout history.

Key words: Turkic peoples, ethnocultural convergence, linguistic unity, cultural commonality, historical stages, integration, historical memory.

I BAKI TÜRKOLOJİ QURULTAYININ 100 İLLİK TƏDQİQAT TARİXİ

Rəna Süleymanova
doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
http://ORCİD.org/0000-0001-8108-2121
suleymanova-rena@bk.ru
Azərbaycan/Bakı

1926-cı il 26 fevral-5 mart tarixlərində Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının ortaq dil problemlərinin elmi əsasda müzakirə olunduğu ilk genişmiqyaslı beynəlxalq forum kimi türkologiya tarixində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Qurultayın tədqiq tarixi şərti olaraq üç mərhələyə bölünür: 1926-1960, 1960-2000 və 2000-ci ildən sonrakı dövr.

Qurultaydan dərhal sonra B.Çobanzadə yazdığı məqalələrdə əlifba islahatı, terminologiyanın unifikasiyası və orfoqrafiya prinsiplərini elmi şəkildə əsaslandırmışdır. V.Xuluflu "Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları" kitabında latın qrafikalı əlifbanın tətbiq mexanizmini şərh etmiş, qurultay iclaslarında çıxış etmişdir. X.S.Xocayev "Osmanlı, özbək və qazax dillərinin müqayisəli sərfi" və "Yeni əlifba yollarında əski xatirə və duyğularım" əsərlərində türk dillərinin tipoloji yaxınlığını və ortaq əlifba ideyasını müdafiə etmişdir.

İkinci mərhələ 1956-cı ildən sonra bəraət prosesləri və elmi reabilitasiya ilə başlanır. Ə.Dəmirçizadə "Azərbaycan ədəbi dili tarixi", "Azərbaycan dilinin üslubiyyatı" əsərlərində ədəbi dilin formalaşmasını diaxron planda araşdırmışdır *(Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan ədəbi dili tarixi xülasələri, 1938).*

I Türkoloji Qurultayın tədqiqi tarixinin III mərhələsində B.Xəlilov ilk dəfə olaraq qurultaya monoqrafik səviyyədə müraciət etmiş, öz əsərlərində 1926-cı il Bakı toplantısının stenoqrafik hesabatına və arxiv sənədlərinə əsaslanaraq onun elmi mahiyyətini kompleks şəkildə şərh etmişdir (*Xəlilov B. Türkologiyaya giriş, 2006, 384 s*). Eyni istiqamətdə A.Babayev 1962-ci ildən başlayaraq apardığı araşdırmaları "Türksoyun birlik səsi", "Türkologiyanın yaddaş zirvəsi" və "I Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda türkologiya" monoqrafiyalarında ümumiləşdirmişdir. 2006-cı ildə K.V.Nərimanoğlu və Ə.Ağakişiyev tərəfindən stenoqrafik hesabatın Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşri isə tədqiqatların metodoloji bazasını xeyli genişləndirmişdir. C.Qasımov "I Türkoloji Qurultay: şahidlər və şəhidlər" əsərində arxiv-istintaq materialları əsasında qurultay iştirakçılarının repressiyaya məruz qalmasını sənədlərlə təhlil etmişdir (*1926-cı il Bakı Türkoloji Qurultayı. Stenoqram materialları, 571 s.*)

I Türkoloji Qurultayın tədqiq tarixi göstərir ki, bu forum yalnız əlifba məsələsinin müzakirəsi deyil, türkologiyanın institusional, metodoloji və konseptual əsaslarının formalaşması mərhələsi olmuşdur. Müxtəlif dövrlərdə aparılmış araşdırmalar qurultayın qəbul etdiyi qərarların uzunmüddətli elmi təsirini sübut edir və onu türkoloji düşüncənin strateji başlanğıc nöqtəsi kimi dəyərləndirməyə imkan verir.

100-YEAR RESEARCH HISTORY OF THE FIRST BAKU TURKOLOGICAL CONGRESS

Held in Baku on February 26 – March 5, 1926, the First Turkological Congress became a turning point in the history of Turkology as the first large-scale international forum where the common linguistic problems of Turkic peoples were discussed on a scientific basis. The history of research on the Congress can conventionally be divided into three stages: 1926-1960, 1960-2000, and the period after 2000.

Immediately after the Congress, B.Chobanzade substantiated the principles of alphabet reform, the unification of terminology, and orthographic norms in his articles. V.Khuluflu, in his book *"Writing Rules with the New Turkic Alphabet,"* explained the mechanism for implementing the Latin-based alphabet and delivered speeches at the Congress sessions. Kh.S.Khocayev, in his works *"Comparative Morphology of Ottoman, Uzbek, and Kazakh Languages"* and *"Old Memories and Feelings on the Path to the New Alphabet,"* defended the typological proximity of Turkic languages and the idea of a common alphabet.

The second stage began after 1956 with the processes of rehabilitation and scholarly reassessment. In his works *"History of the Azerbaijani Literary Language"* and *"Stylistics of the Azerbaijani Language,"* A.Demirchizade examined the formation of the literary language from a diachronic perspective (Demirchizade A. *Summaries on the History of the Azerbaijani Literary Language*, 1938).

In the third stage of research on the First Turkological Congress, B.Khalilov was the first to address the Congress at a monographic level. In his works, relying on the stenographic records of the 1926 Baku meeting and archival documents, he comprehensively interpreted its scientific significance (Khalilov B. *Introduction to Turkology*, 2006, 384 p.). In the same direction, A. Babayev systematized his research conducted since 1962 in the monographs *"The Unifying Voice of Turkic Ancestry," "The Memory Summit of Turkology,"* and *"The First Turkological Congress and Turkology in Azerbaijan."* In 2006, the publication of the Azerbaijani translation of the stenographic records by K.V.Narimanoglu and A. Agakishiyev significantly expanded the methodological base of subsequent studies. In his work *"The First Turkological Congress: Witnesses and Martyrs,"* J.Gasimov analyzed, on the basis of archival-investigative materials, the repression of Congress participants with documentary evidence (*The 1926 Baku Turkological Congress. Stenographic Materials*, 571 p.).

The research history of the First Turkological Congress demonstrates that this forum was not merely a discussion of the alphabet issue, but a formative stage in the institutional, methodological, and conceptual foundations of Turkology. Studies conducted in different periods prove the long-term scientific impact of the Congress's resolutions and make it possible to evaluate it as a strategic starting point of Turkological thought.

УНИФИКАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В ТЮРКСКИХ СТРАНАХ

Абабий Владимир
Магистр корпоративного права
Комратский государственный университет (КГУ)
https://ORCID.org/0009-0009-7967-5361
cezardoctor22@gmail.com
Молдова/Комрат

Процессы экономической интеграции внутри тюркского мира требуют создания транспарентной и унифицированной правовой базы. Данная работа анализирует проблемы стандартизации юридической терминологии в области корпоративного управления, опираясь на исторический опыт лингвистических дискуссий I Туркологического конгресса. Автор утверждает, что отсутствие терминологического единства в национальных законодательствах стран тюркоязычного региона создает дополнительные административные барьеры для трансграничного бизнеса. В исследовании предлагаются методы адаптации международной бизнес-терминологии к морфологическим структурам тюркских языков с целью минимизации рисков неверного толкования норм. Как указывает Гражданский кодекс Республики Молдова и аналогичные акты стран OTS, точность дефиниции определяет стабильность гражданского оборота. Особое внимание уделяется разработке общих терминологических стандартов для цифровых активов и искусственного интеллекта в рамках тюркской экономической экосистемы. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке методических рекомендаций по гармонизации законодательства государств-членов Организации тюркских государств. Таким образом, терминологическая унификация, начатая в Баку в 1926 году, находит свое практическое воплощение в современном коммерческом и корпоративном праве, обеспечивая правовую определенность и инвестиционную привлекательность региона.

Ключевые слова: юридическая терминология, корпоративное право, стандартизация, экономическая интеграция, унификация, тюркское правовое пространство.

UNIFICATION OF LEGAL TERMINOLOGY AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF CORPORATE LAW IN TURKIC COUNTRIES

Economic integration within the Turkic world requires the creation of a transparent and unified legal framework. This paper analyzes the problems of legal terminology standardization in corporate governance. The author suggests methods for

adapting international business terminology to Turkic languages to minimize legal risks. The results can be used to harmonize the legislation of the Organization of Turkic States member countries, ensuring legal certainty.

Key words: legal terminology, corporate law, standardization, economic integration, unification, Turkic legal space.

"KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" EPOSUNDA TÜRK BİRLİYİ

Aydın İbişov
baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Cəlilabad filialı
https:ORCID.org/0009-0003-6202-6820
aydin.ibishov59@mail.ru
Azərbaycan /Cəlilabad

Türk xalqlarının ən qədim və möhtəşəm abidələrindən biri olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı türk mifoloji dünyagörüşünü, qəhrəmanlıq mübarizəsini və tarixi keçmişini əks etdirir. Türdilli xalqlarda dastan yaradıcılığının qədim və zəngin ənənələri olmuşdur. Hələ İslamdan qabaqkı dövrlərdə türkdilli xalqlar, "Əfrasiyab", "Şu", "Hun", "Göy türk", "Oğuz Kağan", "Boz qurd", "Törəyiş", "Köç" və s. kimi dastanlar yaratmışlar. Bu dastanlarda alp-ərənlərin müharibələrdə iştirakı, göstərdiyi rəşadəti vəsf olunmaqla yanaşı, xalqın həyatı, ailə-məişəti, sevgisi, məhəbbəti və s. geniş bədii lövhələrdə əks olunur.

Dastan Oğuz türklərinin VIII-X əsrlərdə Orta Asiyadan Ön Asiyaya və Qafqaza köçü zamanı formalaşmışdır.

Türk xalqlarının folklorunda geniş yayılmış olan ölümdən qaçmaq motivi özünü göstərir. Türk xalqlarında bu motiv özünü ən çox Dədə Qorqud surətində göstərir. Ölümdən qaçma motivi qırğız, türkmən dastanlarında da özünü büruzə verir.

Dədə Qorqudun ölümdən qaçması ən çox Əfrasiyabla bağlı əfsanə ilə səsləşir, başqa sözlə, hər iki əfsanə bir-birinə daha çox yaxındırlar. Bununla əlaqədar Dəli Domrulun Əzraillə əlaqədar əhvalatları da çox maraqlıdır. Orada da Domrulun Əzraildən − ölümdən qaçma əhvalatı vardır.

Türk xalqları öz əcdadı saydığı Oğuzu sözün tam mənasında mifikləşdirmişlər. Oğuz haqqında xalq arasında dolaşan rəvayətlərin bəzisinə görə o, həm də çox nəhəng, azman, iri cüssəli olmuşdur. "Kitabi-Dədə Qorqud" da bu barədə bəzi təsvirlər qalmışdır. Oğuz bahadırlarından Qaragünə, "qara daşı kül eyləyən, bığın ənsəsində yeddi yerdə düyən" qəhrəmandır. Yeynək, "çal qara quş ərdəmlidir". Elə dastandakı xalq içərisindən çıxmış Qaraca çoban surəti bunun ən gözəl nümunəsidir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi ilə bağlı imzaladığı fərman, Azərbaycanla yanaşı, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan və digər ölkələrdən alimlər, tədqiqatçılar və mədəniyyət nümayəndələrinin iştirakı, bir daha sübut etdi ki, türkdilli dövlətlər arasında dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin uğurlu inkişafı bu gün də davam edir. Dünya epos sənətinin zirvəsində dayanan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı bütün türk dünyasının fəxr edəcəyi dastandır. Bu epos bütün türkdilli xalqlara mənsub olaraq, eyni zamanda və birinci növbədə Azərbaycan xalqına mənsubdur.

Açar sözlər: Türk, dastan, oğuz, Dədə-Qorqud, xalq.

TURKIC UNITY IN THE EPIC "THE BOOK OF DEDE KORKUT"

One of the oldest and most magnificent monuments of the Turkic peoples, the "Book of Dede Korkut," reflects the Turkic mythological worldview, heroic struggle, and historical past. Turkic-speaking peoples have had ancient and rich traditions of epic creation. Even before the Islamic period, Turkic peoples created epics such as "Afrasiab," "Shu," "Hun," "Gok Turk," "Oghuz Khagan," "Grey Wolf," "Creation," "Migration," and others. In these epics, along with the depiction of the participation of heroic warriors in battles and their bravery, the life of the people, their family and daily life, love, and affection are vividly portrayed in broad artistic scenes.

The epic was formed during the migration of the Oghuz Turks from Central Asia to the Near East and the Caucasus in the 8th-10th centuries.

The motif of escaping death, which is widespread in the folklore of Turkic peoples, is clearly reflected here. Among Turkic peoples, this motif is most prominently embodied in the figure of Dede Korkut. The theme of fleeing from death also appears in Kyrgyz and Turkmen epics.

Dede Korkut's escape from death most closely resembles the legend associated with Afrasiab; in other words, the two legends are very similar to each other. In this regard, the stories of Deli Domrul connected with Azrael are also very interesting. There, too, we find Domrul's attempt to escape from Azrael − that is, from death.

The Turkic peoples have fully mythologized Oghuz, whom they regard as their ancestor. According to some legends circulating among the people, he was also a giant − an enormous, powerful, and strongly built figure. The "Book of Dede Korkut" contains several descriptions reflecting this.

Among the heroes of Oghuz, Karagüne is depicted as a warrior "who turns black stone into ash and ties seven knots in his hair at the nape of his neck." Yeynək is described as "brave like a dark, mighty bird." Likewise, the figure of Karaca the shepherd, who emerges from among the common people in the epic, is one of the finest examples of such portrayal.

The decree signed by national leader Heydar Aliyev on the occasion of the 1300th anniversary of the "Book of Dede Korkut," along with the participation of scholars, researchers, and cultural figures from Azerbaijan as well as Turkey, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and other countries, once again proved that the successful development of friendship and brotherhood among Turkic-speaking states continues today. The "Book of Dede Korkut" is our shared cultural and literary heritage that has preserved the existence of Turkic peoples throughout history and maintained the unity of the Turkic world.

The "Book of Dede Korkut," standing at the pinnacle of world epic art, is an epic that all Turkic peoples can take pride in. While this epic belongs to all Turkic-speaking peoples, it primarily and above all belongs to the Azerbaijani people.

Key words: Turkish, epic, Oghuz, Dede Korkut, people.

МУЛЬТИЛИНГВИЗМ И СТРАТЕГИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ТЮРКСКОГО НАСЛЕДИЯ

Рошка Арина
Master în științe de comunicare
Universitatea „Dunărea de Jos" din Galați (România)
https://ORCID.org/0009-0003-8565-3800
roshkaarina08@gmail.com
Молдова/Комрат

Современная парадигма мультилингвизма открывает новые горизонты для ревитализации тюркского культурного наследия в европейском научно-образовательном пространстве. В данной работе исследуются коммуникационные модели, способствующие эффективной трансляции общетюркских ценностей в условиях мультикультурализма. Автор опирается на принципы, заложенные I Туркологическим конгрессом, адаптируя их к вызовам цифровой эпохи. Основной акцент сделан на лингвистической доступности тюркской литературы и эпоса, в частности, наследия «Книги Деде Коркута», для иноязычной аудитории через механизмы взаимного перевода и культурного посредничества. В тезисах обосновывается, что стратегии коммуникации в тюркоязычном мире должны базироваться на принципах языковой инклюзии. Как отмечает У.Эко, языком Европы является перевод, и этот тезис применим к интеграции тюркской мысли в глобальный контекст. Сохранение аутентичности диалектов при одновременной интеграции в мировые информационные потоки требует новых подходов в științe de comunicare. Работа подчеркивает роль мультилингвизма как инструмента преодоления барьеров восприятия тюркской культуры на Западе, способствующего формированию позитивного имиджа тюркского мира в трансграничном контексте. Таким образом, коммуникационная стратегия становится ключевым элементом гуманитарного сотрудничества, продолжая традиции Бакинского форума 1926 года в новых реалиях.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, мультилингвизм, тюркское наследие, цифровая гуманитаристика, культурный трансфер, стратегии перевода.

MULTILINGUALISM AND INTERCULTURAL COMMUNICATION STRATEGIES IN THE PROMOTION OF TURKIC HERITAGE

The modern paradigm of multilingualism opens new horizons for the revitalization of the Turkic cultural heritage. The author explores communication models that facilitate the translation of Turkic values in multicultural environments. The focus is on the linguistic accessibility of Turkic literature for foreign audiences through

translation mechanisms, specifically referencing the Book of Dede Korkut. The study emphasizes the role of multilingualism as a tool for overcoming barriers in the global context.

Key words: intercultural communication, multilingualism, Turkic heritage, digital humanities, cultural transfer, translation strategies.

HUNLARDAN TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATINA QƏDƏR TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA MODELİ: TARİXİ VARİSLİK VƏ MÜASİR GEOSİYASİ PERSPEKTİVLƏR

Səba Hüseynova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-2873-8835
sabahuseynova08@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının inteqrasiyası ideyası yalnız müasir siyasi layihə deyil, eyni zamanda çoxmərhələli tarixi prosesdir. Bu proses hərbi-siyasi ittifaqlardan mədəni birliyə və hərtərəfli əməkdaşlığa doğru inkişaf etmişdir.

Bu inteqrasiyanın ilk nümunəsi e.ə. III əsrdə formalaşmış Hun siyasi ittifaqı idi. Bu birlik türk mənşəli ilk konfederasiya hesab edilir. L.Qumilyova görə, Hun siyasi sistemi müxtəlif tayfa ittifaqlarını mərkəzi hakimiyyət ətrafında birləşdirən strukturdur.

VI əsrdə qurulan Göytürk xaqanlığı ilə proses yeni mərhələyə qədəm qoydu. İlk dəfə "türk" etnonimi dövlət adı səviyyəsinə yüksəldi. P. Goldenin fikrincə, Göytürk dövləti türk etno-siyasi kimliyinin formalaşdığı ilk imperiyadır.

Orta əsrlərdə Böyük Səlcuq imperiyası türk inteqrasiyasının miqyasını Mərkəzi Asiyadan Anadoluyadək genişləndirdi. Səlcuqlar türk hərbi ənənələrini İslam idarəçilik sistemi ilə birləşdirib yeni siyasi model yaratdılar. Osmanlı çoxmillətli quruluşuna baxmayaraq, türk dövlətçilik ənənələrini qorudu.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri türk xalqlarının milli oyanış mərhələsi oldu. Bu dövrdə İ.Qaspiralı "dildə, fikirdə, işdə birlik" fikrini, Z.Göyalp isə türkçülüyü ideoloji nəzəriyyə səviyyəsinə yüksəltmişdir.

1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılması ilə türk dünyasında inteqrasiyanın yeni mərhələsi başladı. Müstəqil türk respublikalarının yaranması siyasi xəritəni dəyişməklə yanaşı regional əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar açdı.

1990-cı illərin əvvəllərində simvolik birliklər real əməkdaşlıqlara keçdi. 1992-ci ildə TÜRKSOY-un yaradılması mədəni inteqrasiyanı gücləndirdi, 2009-cu ildə Türk Dövlətləri Təşkilatının qurulması isə siyasi əməkdaşlığın mühüm mərhələsidir.

İqtisadi və nəqliyyat inteqrasiyası bu prosesin əsas istiqamətlərindəndir. Xüsusilə Xəzər hövzəsi və Mərkəzi Asiyanın resurslarının dünya bazarlarına çıxarılması üçün yeni nəqliyyat dəhlizləri formalaşdı.

Bu dövrdə mədəni və ideoloji inteqrasiya dərinləşdi. Eyni dil ailəsinə mənsubluq, tarixi yaddaş, ədəbiyyat və folklor "yumşaq güc" vasitəsi oldu. Ortaq əlifba təşəbbüsü, tələbə mübadilə proqramları və birgə media layihələri bunun nümunəsidir.

Müasir mərhələdə texnoloji əməkdaşlıq əsas prioritetlərdəndir. Elektron hökumət sistemlərinin inkişafı, ticarət platformaları, "ağıllı şəhər" və "ağıllı logistika" sistemləri bu inteqrasiyanı sürətləndirir.

2009-cu il Naxçıvan sazişi türk dövlətləri əməkdaşlığının yeni mərhələsi oldu. Burada Türk Dilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası yaradıldı. Sonrakı dövrdə İstanbul (2021), Səmərqənd (2022), Astana (2023), Bişkek (2024) və Qəbələ (2025) zirvə görüşləri əməkdaşlığı gücləndirdi.

Nəticə olaraq, türk dünyasının inteqrasiya modeli tarixi varisliklə müasir geosiyasi strategiyanın sintezidir. Bu gün o, ortaq tarixi irsi və gələcək prioritetləri birləşdirən çoxşaxəli əməkdaşlıq layihəsidir.

Açar sözlər: Türk etnonimi, Hun imperiyası, Göytürk xaqanlığı, inteqrasiya modelləri, Türk Dövlət Təşkilatı, müasir prioritetlər.

THE INTEGRATION MODEL OF THE TURKIC PEOPLES FROM THE HUNS TO THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES: HISTORICAL INHERITANCE AND MODERN GEOPOLITICAL PERSPECTIVES

The idea of integration of the Turkic peoples is not only a modern political project, but also a multi-stage historical process that goes back to the ancient steppe empires. This process has moved from a military union to a cultural unity and a model of organizational cooperation.

The Hun political union, formed in the 3rd century BC, is considered the first confederation of Turkic origin. L.Gumilyov notes that the Hun political system was a flexible structure that united tribal alliances around a central authority.

The Goyturk Khaganate, founded in the 6th century, raised the ethnonym "Turk" to the level of a state name. P. Golden writes that the Goyturk state was the first empire in which a Turkic ethno-political identity was systematically formed.

In the 11th century, the Great Seljuk Empire created a vast political and cultural space stretching from Central Asia to Anatolia. The Seljuks synthesized the Turkish military aristocracy with the Islamic system of governance. Although the Ottoman Empire was a multinational empire, it preserved its Turkish political centrality.

In the late 19th and early 20th centuries, a process of national awakening began among the Turkic peoples living within the Russian Empire. During this period, I.Gaspiralı developed the concept of "Unity in language, thought, and work," and Z.Gokalp elevated Turkism to the level of a political theory.

In 1991, with the collapse of the Soviet Union, the independence of the Turkic republics that were part of the USSR not only changed the political map, but also became a new stage of integration in the Turkic world. The formation of the first, independent statehood was a prerequisite. The Turkic states that seceded from the USSR also considered the possibilities of cooperation around common interests while establishing their own political systems.

The second issue was the transformation of more symbolic cooperation into concrete organizational forms in the early 1990s. One of the culminating points of this

process was the Organization of Turkic States (2009). The establishment of TURKSOY (1992) deepened this integration.

The third was the economic and transport issue. In particular, new corridors were formed for the export of resources from the Caspian basin and Central Asia to world markets.

The fourth was the deepening of cultural and ideological integration. Belonging to a common language family, historical memory, literature and folklore became tools of "soft power". The joint alphabet initiative, student exchange programs, and joint media projects are concrete manifestations of this process.

Currently, technological cooperation between the TDC countries is also a priority. The development of e-government systems, the introduction of digital trade platforms, especially "smart city" and "smart logistics" systems, accelerates economic integration.

The 2009 Nakhchivan Agreement ensured a transition to a new stage of cooperation between Turkic states in the post-Soviet space. The establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States was an important event here. The TCT strengthened its cooperation with the meetings held at the Istanbul Summit (2021), in Samarkand (2022), in Astana (2023), in Bishkek (2024), and in Gabala (2025). Thus, the organization has become an integration platform combining historical heritage and modern needs.

Key words: Turkic ethnonym, Hun Empire, Goyturk Khaganate, integration models, Turkic State Organization, modern priorities.

ЭВОЛЮЦИЯ ТЮРКСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ОТ ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМ ОБЩНОСТИ К ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ОТГ

Фарагат Тагаева
PhD-исследователь, ТГУВ
Diplomat University
https:ORCID.org/0009-0000-7869-0097
farogatjackson@mail.ru
Узбекистан/Ташкент

Тюркская интеграция рассматривается как многовековой эволюционный процесс, в рамках которого исторические формы политической и культурной общности трансформировались в современную модель межгосударственного взаимодействия, институционализированную в Организации тюркских государств (ОТГ). Данное исследование опирается на теорию нового регионализма, где регион формируется как результат взаимодействия государств при сохранении их суверенитета (*Fawcett, 2004; Söderbaum, 2013)*. ОТГ функционирует как межправительственная система координации, в которой институционализация развивается без формирования наднациональных механизмов.

Начальный этап тюркской интеграции связан с древними тюркскими государствами, прежде всего с Тюркским каганатом VI–VIII веков, заложившим основы надплеменной политической организации и идентичности «тюрк». В государствах Караханидов, Сельджуков, Хорезмшахов и Тимуридов элементы этой общности сохранялись, выступая инструментом политической легитимации в условиях институциональной фрагментации. В Османской империи тюркская идентичность была встроена в более широкую имперскую систему и не получила оформления в виде самостоятельного интеграционного проекта.

В современный период, прежде всего в рамках джадидского движения, происходит её качественное переосмысление: тюркская общность начинает рассматриваться не только как культурно-языковое наследие, но и как принцип согласования интеллектуальной, языковой и социальной практики, формируя основу коллективного действия и модернизационных процессов.

После 1991 года формируется межгосударственный формат взаимодействия, развивавшийся в форме саммитной дипломатии и политико-консультативного диалога. Расширение повестки сотрудничества опережало институциональные механизмы её реализации, что отражало структурную несбалансированность раннего этапа интеграции. Подписание Нахичеванского соглашения 2009 года ознаменовало переход к системной институционализации, обеспечив правовую основу и устойчивость многостороннего партнерства.

Сегодняшняя модель ОТГ характеризуется межправительственным характером, консенсусным механизмом принятия решений и отсутствием

наднациональных элементов, что отражает приоритет сохранения суверенитета государств-членов и закрепляет координационную природу взаимодействия. Таким образом, ОТГ формируется как модель межгосударственного сотрудничества, основанная на институционализации взаимодействия без передачи суверенных полномочий и ориентированная на координацию, а не интеграцию в наднациональном формате.

Ключевые слова: тюркская интеграция, ОТГ, новый регионализм, межправительственное сотрудничество, суверенитет, институционализация.

EVOLUTION OF TURKIC INTEGRATION: FROM HISTORICAL FORMS OF COMMUNITY TO THE INSTITUTIONAL MODEL OF THE OTS

Turkic integration is viewed as a long-term evolutionary process through which historical forms of political and cultural community have transformed into a modern model of interstate cooperation, institutionalized within the Organization of Turkic States (OTS). This study draws on the theory of new regionalism, according to which regions emerge through interaction among states while preserving their sovereignty (*Fawcett, 2004; Söderbaum, 2013*). In this sense, the OTS functions as an intergovernmental coordination framework, where institutionalization develops without the establishment of supranational mechanisms.

The initial stage of Turkic integration is associated with the ancient Turkic states, most notably the Turkic Khaganate of the 6th–8th centuries, which laid the foundations of supratribal political organization and a shared Turkic identity. In the states of the Karakhanids, Seljuks, Khwarazmshahs, and Timurids, elements of this commonality persisted, serving as instruments of political legitimation in conditions of institutional fragmentation. In the Ottoman Empire, this identity was subsumed within a broader imperial framework and did not evolve into an independent integration project.

In the modern period, particularly within the Jadid movement, it underwent a qualitative reinterpretation: Turkic identity came to be understood not only as a cultural and linguistic heritage, but also as a principle aligning intellectual, linguistic, and social practices, forming the basis for collective action and modernization processes.

After 1991, an interstate format of interaction emerged, developing through summit diplomacy and political consultations. The expansion of cooperation agendas outpaced the development of institutional mechanisms, reflecting the structural imbalance of the early stage of integration. The signing of the Nakhchivan Agreement in 2009 marked a transition to systematic institutionalization, establishing a legal foundation and ensuring the stability of multilateral cooperation.

The contemporary model of the OTS is characterized by its intergovernmental structure, consensus-based decision-making, and the absence of supranational elements, reflecting the priority of preserving state sovereignty and defining the coordination-

based nature of interaction. The OTS thus represents a model of interstate cooperation based on institutionalized interaction without the transfer of sovereign powers, oriented toward coordination rather than supranational integration.

Key words: Turkic integration, OTS, new regionalism, intergovernmental cooperation, sovereignty, institutionalization.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN 100 İLLİYİ: DİL MƏSƏLƏLƏRİNİN TARİXİ VƏ MÜASİR KONTEKSTDƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Elnarə Niftəliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-8696-1942
elnare 338@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji Qurultay türk xalqlarının dil, əlifba və terminologiya məsələlərinin sistemli şəkildə müzakirə olunduğu mühüm elmi hadisədir. Qurultayın 100 illiyi çərçivəsində bu məsələlərin yenidən araşdırılması müasir dövrdə türk dillərinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək baxımından aktuallıq kəsb edir.

I Türkoloji Qurultay türk xalqları arasında elmi-mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynamışdır. Qurultayın əsas müzakirə mövzularından biri əlifba məsələsi olmuşdur. Latın qrafikalı ortaq əlifbaya keçid ideyası dillərarası yaxınlaşmanı və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirmək məqsədi daşıyırdı. Bu təşəbbüs sonradan bir sıra türk xalqlarının əlifba islahatlarına təsir göstərmişdir və dil siyasətində yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur.

Bununla yanaşı, qurultayda terminologiya məsələləri də geniş müzakirə olunmuşdur. Elmi və texniki terminlərin vahidləşdirilməsi türk dillərinin funksional imkanlarını artırmaq və onların beynəlxalq elmi mühitdə rəqabət qabiliyyətini gücləndirmək baxımından mühüm əhəmiyyətə malik idi. Bu istiqamətdə aparılan işlər türk dillərinin zənginləşdirilməsi və standartlaşdırılması prosesinə təkan vermişdir.

Müasir dövrdə isə türk dilləri qloballaşma, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və dominant dillərin təsiri kimi yeni çağırışlarla qarşılaşır. Rəqəmsal mühitdə türk dillərinin yetərincə təmsil olunmaması, terminoloji uyğunsuzluqlar və ortaq dil platformasının olmaması bu problemlər sırasındadır. Bu baxımdan, I Türkoloji Qurultayın irəli sürdüyü ideyalar – ortaq əlifba, terminoloji vahidlik və dil siyasətinin elmi əsaslarla qurulması – yenidən aktual xarakter daşıyır.

Eyni zamanda, müasir texnologiyalar türk dillərinin qorunması və inkişafı üçün yeni imkanlar yaradır. Elektron resursların yaradılması, rəqəmsal korpusların formalaşdırılması və süni intellekt əsaslı dil texnologiyalarının tətbiqi bu sahədə mühüm perspektivlər açır. Türk dilləri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi bu proseslərin effektivliyini artıracaqdır.

Beləliklə, I Türkoloji Qurultayın 100 illiyi dil məsələlərinin tarixi təcrübə əsasında yenidən qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyətli imkan yaradır. Qurultayın ideyalarının müasir şəraitdə tətbiqi türk dillərinin inkişafına və onların qlobal məkanda mövqeyinin möhkəmlənməsinə xidmət edə bilər.

Açar sözlər: Türkoloji qurultay, dil siyasəti, əlifba islahatı, türk dilləri,

terminologiya.

The First Turkological Congress, held in Baku in 1926, is an important scholarly event at which issues of language, alphabet, and terminology of the Turkic peoples were systematically discussed. In the context of the 100th anniversary of the Congress, re-examining these issues has gained relevance in terms of determining the directions of development of Turkic languages in the modern era.

The First Turkological Congress played a pivotal role in strengthening scientific and cultural ties among Turkic peoples. One of the central topics of discussion at the Congress was the issue of alphabet reform. The idea of transitioning to a common Latin-based alphabet aimed to enhance interlinguistic proximity and mutual understanding. This initiative subsequently influenced the alphabet reforms of a number of Turkic peoples and marked the beginning of a new stage in language policy.

In addition, terminology issues were extensively discussed at the congress. The unification of scientific and technical terms was of great importance in terms of increasing the functional capabilities of Turkic languages and strengthening their competitiveness in the international scientific environment. The work carried out in this direction gave an impetus to the process of enrichment and standardization of Turkic languages.

In the modern era, however, Turkic languages face new challenges such as globalization, the rapid development of information technologies, and the influence of dominant languages. Inadequate representation of Turkic languages in the digital environment, terminological inconsistencies, and the lack of a common language platform are among these problems. From this perspective, the ideas put forward by the First Turkological Congress − a common alphabet, terminological unity, and the establishment of language policy on a scientific basis − once again bear an actual character.

At the same time, modern technologies create new opportunities for the preservation and development of Turkic languages. The creation of electronic resources, the formation of digital corpora, and the application of artificial intelligence-based language technologies open up important perspectives in this field. Strengthening cooperation among Turkic languages will increase the effectiveness of these processes.

Thus, the 100th anniversary of the First Turkological Congress creates a significant opportunity for the re-evaluation of language issues based on historical experience. The application of the Congress's ideas in modern conditions can serve the development of Turkic languages and the strengthening of their position in the global space.

Key words: Turkological Congress, language policy, alphabet reform, Turkic languages, terminology.

TURKIYLARNING MILLIY O‘YINLARI YASHIRIN VAZIFALARI

Ahrorbek Azizov
Katta ilmiy xodim, PhD
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti
https:ORCID.org/0000-0001-9951-7429
aahazizov@gmail.com
O‘zbekiston/Toshkent

Turkiylarning milliy o‘yinlari aniq maqsadlar asosida ishlab chiqilgan. Bolalar ta’limi, tarbiyasi va aqliy hamda shaxsiy sifatlarini rivojlantirish uchun qator o‘yinlarga asos solingan. O‘yinlardan harbiy tizimda foydalanish tufayli askarlarni mashq jarayonlarini o‘tkazish va saralash tadbirlari amalga oshirilgan. O‘yinlar ayrim harbiy harakatlarni sinovdan o‘tkazishda qulay sahnalashtirilgan jarayon sanalgan. Bundan tashqari, o‘yinlarda ishlab chiqilgan qat’iy qoidalar orqali tartib-intizom, sabrlilik, raqibga nisbatan xurmat saqlash va insonparvarlik g‘oyalariga amal etish singdirilgan. Har bir shaxsiy sifatlarni shakllantirishda ma’lum bir o‘yinlardan maqsadli ravishda alohida-alohida bosqichlarda foydalanilgan. Shuningdek, ayrim o‘yinlarda barcha, yosh-u qari, erkak-u ayolo ishtirok etishi shart hisoblangan. Shu bilan birgalikda o‘yinlar bir qator yashirin vazifalarni bajargan.

Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”, Fransiskning “Kodeks Kumanikus”, Utbiyning “Tarixi Yaminiy”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Nizomulmulkning “Siyasatnoma”, Umar Hayyoning “Navro‘znoma, ibn Sinoning “Tib qonunlari”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”, Hofiz Tanish Buxoriyning “Abdullanoma”, Fazlulloh ibn Ro‘zbexonning “Mehmonnomai Buxoro” kabi o‘nlab tarixiy manbalarda o‘yinlarning ijtimoiy, madaniy vazifalari qayd etilgan. Unga ko‘ra *“ot yarish”, “chavgon”, “oltin qovoq”, “oltin o‘rdak”* kabi o‘yinlar xalqni mashg‘ulotlarga tayyorlash, ma’lum bir vazifani bajarish ko‘nikmalarini shakllantirish va muhim qonun-qoidalarga amal etishga o‘rgatgan. Bundan tashqari, yoshga, jinsga, ijtimoiy qatlamga oid taqiqlar o‘yinlar orqali singdirib borilgan. Ayniqsa, xalq xulq-atvorini shakllantirishda milliy o‘yinlar katta ahamiyat kasb etgan. Xususan, polvonlik (*bo‘ka, pahlavon, chavandoz, shunqor*) sifatlari yirik musobaqalarda qatnashish orqali shakllantirilgan. Yosh qatnashchilar katta polvonlarni ko‘rib, ularning o‘zini tutishi, mahoratini namoish etishi etikasiga taqlidan xalq xulq-atvori qoidalarini o‘zlashtirganlar.

Demak, milliy o‘yinlar yoshlarni milliy ruh, tarbiya va jismoniy yetuk bo‘lishning sirlarini o‘qitish hamda sinovdan o‘tkazish vazifalarini bajargan. Shuningdek, milliy qadriyatlarni yetkazish jarayoni xalq sayillarida, bayramlarida va to‘ylarda amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar: ot yarish, oltin qovoq, oltin o‘rdak, yuksak, chavgon, sadoq to‘yi.

THE HIDDEN FUNCTIONS OF TURKIC NATIONAL GAMES

The national games of the Turks were developed with specific goals in mind. A number of games were created for the education, upbringing, and development of children's mental and personal qualities. Due to the use of games in the military system, training and selection of soldiers were carried out. Games were considered a convenient staged process for testing certain military operations. In addition, through the strict rules developed in the games, discipline, patience, respect for the opponent, and adherence to the ideas of humanity were instilled. Certain games were purposefully used at separate stages in the formation of each personal quality. Also, in some games, it was considered necessary for everyone, young and old, men and women, to participate. At the same time, the games performed a number of hidden tasks.

Dozens of historical sources, such as *Mahmud Kashgari's "Devonu Lug'otit Turk", Franciscus's "Codex Cumanicus", Utbi's "Tarihi Yamini", Kaykovus' "Kobusnoma", Nizamulmulk's "Siyasatnoma", Umar Hayyam's "Navruznoma", Ibn Sina's "The Canon of medicine", Zahiriddin Muhammad Babur's "Babur-Nama", Hafiz Tanish Bukhari's "Abdullanoma", Fazlullah ibn Ruzbekhan's "Mehmonnomai Bukhara"*, mention the social and cultural functions of games. According to them, games such as *"ot yarish", "chavgon", "golden pumpkin", "golden duck"* prepared the people for training, formed skills for performing a certain task, and taught them to follow important laws and regulations. In addition, prohibitions related to age, gender, and social class were instilled through games. National games were especially important in shaping people's behavior. gained great importance. In particular, the qualities of wrestling (*buka, pahlavan, rider, shunkar*) were formed through participation in major competitions. Young participants, watching the great wrestlers, adopted the rules of folk behavior, imitating the ethics of their behavior and demonstration of skills.

Thus, national games performed the tasks of teaching and testing the secrets of national spirit, upbringing and physical maturity among young people. Also, the process of conveying national values was carried out during folk festivals, holidays and weddings.

Key words: at yarish, golden pumpkin, golden duck, yuksak, polo, sadoq tuy.

TÜRK XALQLARININ İNTEQRASİYA TARİXİ: KEÇMİŞDƏN GƏLƏCƏYƏ

Səbinə Həziyeva
tarix üzrə fəlsəfə doktoru dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-7170-6577
haziyevasabina@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının inteqrasiya tarixi qədim dövrlərdən başlayaraq müxtəlif mərhələlərdən keçmiş və hər bir mərhələdə fərqli məzmun kəsb etmişdir. Bu prosesin ilkin formaları erkən türk tayfa birlikləri dövründə, xüsusilə hunların yaratdığı siyasi qurumlarda özünü göstərmişdir. Hun birliyi müxtəlif tayfaları vahid idarəetmə sistemi altında birləşdirərək inteqrasiya ənənəsinin əsasını qoymuşdur. Sonrakı mərhələdə Göytürk və Uyğur dövlətləri türk xalqları arasında siyasi və mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsində mühüm rol oynamışdır. Bu dövlətlər çərçivəsində ortaq dil, yazı və idarəetmə ənənələri formalaşmış, ümumi mədəni dəyərlər güclənmiş və bu da inteqrasiyanın daha dərin xarakter almasına səbəb olmuşdur. Orta əsrlərdə türk tayfalarının geniş coğrafiyalara yayılması inteqrasiya prosesinə yeni xüsusiyyətlər qazandırmışdır. Oğuz və qıpçaq qruplarının müxtəlif regionlara köçü nəticəsində türk xalqları arasında dil və mədəni yaxınlıq qorunub saxlanmış, ortaq etnoqrafik xüsusiyyətlər davam etdirilmişdir. Bu dövrdə inteqrasiya daha çox mədəni və sosial münasibətlər üzərindən inkişaf etmişdir. XX əsrdə baş verən siyasi dəyişikliklər və ideoloji məhdudiyyətlər inteqrasiya prosesini müəyyən qədər zəiflətsə də, əsrin sonlarından etibarən bu istiqamətdə yeni mərhələ başlamışdır. Müstəqil türk dövlətləri arasında əlaqələrin genişlənməsi və beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə Türk Dövlətləri Təşkilatının fəaliyyəti inteqrasiyanın güclənməsinə mühüm təsir göstərmişdir. Bu gün türk xalqları arasında əməkdaşlıq yalnız siyasi və iqtisadi sahələrlə məhdudlaşmır, həm də mədəni, elmi və humanitar sahələri əhatə edir. Ortaq tarix və kimlik amili bu inteqrasiyanın əsas dayağı kimi çıxış edir. Nəticə etibarilə, türk xalqlarının inteqrasiyası tarixi köklərə əsaslanan və müasir dövrdə yeni məzmun qazanan davamlı və perspektivli prosesdir.

Açar sözlər: türk xalqları, etno-mədəni inteqrasiya, etnogenez, erkən türk dövlətləri, miqrasiya prosesləri, mədəni identiklik, türk dünyası, regional əməkdaşlıq

THE HISTORY OF INTEGRATION OF TURKIC PEOPLES: FROM PAST TO FUTURE

The history of integration of Turkic peoples represents a complex and multi-stage process that has evolved from ancient times to the present. The earliest forms of this integration can be traced back to the period of early tribal unions, particularly within the

political structures established by the Huns. The Hun confederation united diverse tribes under a centralized system, laying the foundation for future integrative traditions. In subsequent periods, the Göktürk and Uyghur states played a significant role in strengthening political and cultural ties among Turkic peoples. Within these states, common linguistic, administrative, and cultural traditions were formed, contributing to a deeper level of integration. During the medieval period, the migration of Turkic tribes across vast territories introduced new dimensions to the integration process. The movements of Oghuz and Kipchak groups facilitated the preservation of linguistic and cultural affinities among dispersed populations. In this context, integration was primarily maintained through shared cultural and social practices. Although the integration process weakened during the twentieth century due to political transformations and ideological constraints, a new phase began toward the end of the century. The emergence of independent Turkic states and the expansion of international cooperation, particularly within the framework of the Organization of Turkic States, significantly contributed to the revitalization of integration. Today, cooperation among Turkic peoples extends beyond political and economic spheres, encompassing cultural, scientific, and humanitarian domains. Shared historical memory and cultural identity serve as key pillars of this integration. In conclusion, the integration of Turkic peoples is a continuous and dynamic process rooted in historical traditions and enriched by contemporary developments.

Key words: Turkic peoples, ethno-cultural integration, ethnogenesis, early Turkic states, migration processes, cultural identity, Turkic world, regional cooperation.

POLITICAL AND ECONOMIC TERMINOLOGY AND LINGUISTIC ANALYSIS BASED ON 19TH-CENTURY WRITTEN SOURCES: THE CASE OF THE KOKAND KHANATE AND THE TURKESTAN GOVERNOR-GENERALSHIP

Sirojiddin Nabijonov
PhD Researcher in History
Institute of Oriental Studies, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
https://ORCID.org/0009-0008-3021-7522
sirojiddinnabijonov75@gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

The study of political and economic terminology used by Turkic states during the complex historical processes of the second half of the nineteenth century remains a relevant issue in contemporary scholarship. In particular, the analysis of the usage of terms in diplomatic correspondence between the Kokand Khanate and the Turkestan Governor −Generalship is of significant importance. Therefore, this thesis examines specific features of this issue based on written and archival sources.

It is known that both sides actively employed various linguistic tools in the use of terms within their mutual relations. For instance, according to Avaz Muhammad Attor, the Governor of Orenburg was referred to as "Voliy", the commander as "Amirlashkar". and the Governor-General of Turkestan as "Sipohsolar." At the same time, the use of loanwords is also observed. For example, in the work *Tarikh-i Jahannama*, Russian officers were referred to as "Jenirol", the Russian Empire as "Rusiya," and Russian soldiers as "O'rusiya asaklari."

In addition, the syntactic and phonetic features of the Turkic language are clearly reflected in the adaptation of terms. For example, according to Ishaqkhan Ibrat, the word "Orenburg" was used in the form "O'renburg'a." Conversely, under the influence of Russian linguistic norms, some terms were modified in official usage. Archival documents of the National Archives of Uzbekistan show variations such as "Qo'qon" for "Xoqand," "Abdurahman" for "Abdurohmon", "Marg'ilon" for "Marg'inon," "Seid Xudoyorxon" for "Sayyid Xudoyorxon," and "Po'ladxon" for "Fuladxon". Similarly, Turkic written sources exhibit phonetic adaptations, such as "Iskobelof," "Isqobluf," and "Iyskobiyluf" for Skobelev.

Despite the increasing influence of the Russian language on official diplomacy in Central Asia during the second half of the nineteenth century, the core political and economic terminology of Turkic states remained largely unchanged. This is confirmed by archival documents, treaties, travel accounts of Russian and European observers, and memoirs of Russian officers. For instance, according to D.I.Romanovskiy, N.F.Petrovskiy, and K.P.Kaufman, the Russian term "poshlina" was often replaced by the term "zakot." Likewise, traditional political terms such as "Safar oyi," "Dodkho," "Biy," "Otaliq," "Mirakhur," "Oftobachi," and "Mehtar" continued to be used in official

documents. Conversely, Turkic states also incorporated certain Russian imperial terms into their diplomatic language, referring to the Russian emperor as the "White Tsar."

Key words: Zakot, Skobelev, Mirakhur, terminology, phonetics, stress, customs duty

BUXARA, XİVƏ VƏ QO'QON XANLIQLARINDA ƏNƏNƏVİ HƏRBİ QURULUŞ: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Nurida Sheripbayeva
magistrant
Asiya Beynəlxalq Universiteti
https://ORCID.org/0009-0007-7900-8919
nuridasheripbaeva@gmail.com
Özbəkistan/Buxara

Orta Asiya xanlıqları tarixində hərbi sistem dövlətin siyasi sabitliyinin, ərazi bütövlüyünün və daxili hakimiyyətin qorunmasının mühüm dayaqlarından biri olmuşdur. Buxara, Xivə və Qo'qon xanlıqlarında formalaşmış ənənəvi hərbi quruluş ümumi cəhətlərə malik olsa da, onların təşkilati əsaslarında, idarəetmə üsullarında, ictimai dayaqlarında və səfərbərlik imkanlarında nəzərəçarpacaq fərqlər müşahidə olunur. Bu tezisdə adı çəkilən üç xanlığın hərbi quruluşu müqayisəli-tarixi yanaşma əsasında təhlil edilir.

Buxara xanlığında hərbi sistem əsasən mərkəzi hakimiyyətə sadiq qüvvələrdən, əmir xidmətində olan növbkərlərdən, eləcə də zərurət yarandıqda cəlb edilən tayfa qoşunlarından ibarət olmuşdur. Burada hərbi quruluş dövlət idarəçiliyi ilə sıx bağlı idi və vilayət hakimləri ilə məmurların hərbi öhdəlikləri mühüm yer tuturdu. Xivə xanlığında isə qoşunun tərkibi daha çox tayfa-urug münasibətlərinə söykənirdi və türkmən, qaraqalpaq, eləcə də özbək ünsürlərinin hərbi həyatda rolu xüsusilə hiss olunurdu. Bu hal Xivə qoşununun etnik və ictimai tərkibini daha mürəkkəb etmişdir. Qo'qon xanlığında isə minbaşı, yüzbaşı, pənsədbaşı kimi vəzifələr əsasında nisbətən nizamlı idarəetmə sistemi formalaşmış, burada müntəzəm və qeyri-müntəzəm qoşun ünsürləri birlikdə fəaliyyət göstərmişdir.

Müqayisəli təhlil göstərir ki, bu xanlıqlarda hərbi sistem yalnız döyüş quruluşu deyil, həm də ictimai-siyasi münasibətlərin mühüm ifadəsi olmuşdur. Qoşunun tərkibi, silahlanma səviyyəsi, vəzifə iyerarxiyası və səfərbərlik mexanizmləri hər bir xanlıqdakı mərkəzləşmə dərəcəsi ilə bilavasitə bağlı idi. Xüsusilə tayfa dayağına və yerli qüvvələrə söykənmək hərbi sistemin zəruri əsası olmaqla yanaşı, onun zəif tərəfini də təşkil etmişdir.

Nəticədə, Buxara, Xivə və Qo'qon xanlıqlarının hərbi quruluşu ümumi şərqənənəvi əsaslara malik olsa da, hər biri öz siyasi, ərazi və etno-ictimai şəraitinə uyğun şəkildə ayrıca formalaşmışdır. Bu məsələnin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi Orta Asiya dövlətçilik və hərbi idarəetmə tarixini daha dərindən anlamağa imkan verir.

Açar sözlər: Orta Asiya xanlıqları, ənənəvi hərbi quruluş, Buxara xanlığı, Xivə xanlığı, Qo'qon xanlığı, müqayisəli təhlil, hərbi idarəetmə, səfərbərlik.

TRADITIONAL MILITARY STRUCTURE IN THE BUKHARA, KHIVA, AND KOKAND KHANATES: A COMPARATIVE ANALYSIS

In the history of the Central Asian khanates, the military system was one of the key foundations for maintaining political stability, territorial integrity, and internal authority. Although the traditional military structures of the Bukhara, Khiva, and Kokand Khanates shared certain common features, significant differences can be observed in their organizational foundations, administrative methods, social support bases, and mobilization capacities. This thesis analyzes the military structures of these three khanates through a comparative-historical approach.

In the Bukhara Khanate, the military system mainly consisted of forces loyal to the central authority, retainers serving the amir, and tribal troops mobilized when necessary. Here, the military structure was closely connected with state administration, and the military obligations of provincial governors and officials played an important role. In the Khiva Khanate, however, the composition of the army relied more heavily on tribal and clan relations, and the role of Turkmen, Karakalpak, and Uzbek elements in military affairs was particularly significant. This made the ethnic and social composition of the Khivan army more complex. In the Kokand Khanate, a relatively orderly administrative system emerged on the basis of offices such as mingbashi, yuzbashi, and pansadbashi, while regular and irregular military units functioned side by side.

Comparative analysis shows that in these khanates the military system was not merely a combat structure, but also an important reflection of socio-political relations. The composition of the army, the level of armament, the hierarchy of ranks, and the mechanisms of mobilization were directly connected with the degree of centralization in each khanate. In particular, reliance on tribal support and local forces constituted both a necessary foundation of the military system and one of its principal weaknesses.

As a result, although the military structures of the Bukhara, Khiva, and Kokand Khanates were based on a common Eastern traditional model, each developed in accordance with its own political, territorial, and ethno-social conditions. A comparative study of this issue makes it possible to gain a deeper understanding of the history of Central Asian statehood and military administration.

Key words: Central Asian khanates, traditional military structure, Bukhara Khanate, Khiva Khanate, Kokand Khanate, comparative analysis, military administration, mobilization.

TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA
EĞİTİM VE DİJİTAL TURKOLOJİ
EDUCATION AND DIGITAL TURKOLOGY

I ÜMUMİTTİFAQ TÜRKOLOJİ QURULTAYININ İŞTİRAKÇILARI ALİ PEDAQOJİ İNSTİTUTDA

Fərrux Rüstəmov
pedaqoji elmlər doktoru, professor
https://ORCID.org/0000-0003-2033-1678
farrukhrustamov@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayın təşkilində və keçirilməsində Ali Pedaqoji İnstitutun direktoru Cəlil Məhəmmədzadə, müəllimləri və tələbələri fəal iştirak etmişdir. 2 mart 1926-cı il iclasından sonra qurultay nümayəndələrinin institutla tanışlığı və burada böyük zalda müsamirənin təşkili bilavasitə onların koordinasiyası və dəstəyi ilə baş tutmuşdur. Qurultayın iştirakçılarının şərəfinə təşkil olunan müsamirə qurultayın yalnız elmi müzakirələrlə məhdudlaşmadığını, eyni zamanda mədəni-estetik platformada da davam etdiyini göstərir. Məruzənin mətnində I Ümumittifaq Türkoloji Qurultayin iştirakçılarının Ali Pedaqoji İnstitutda (indiki ADPU-da) olmasının 5 səbəbi müəyyənləşdirilmişdir:

1. Ali Pedaqoji İnstitut 1920-ci illərdə türk dili, ədəbiyyatı, tarixi və coğrafiyasını sistemli şəkildə tədris edən yeganə milli ali təhsil müəssisəsi idi.

2. Cəlil Məhəmmədzadə həm institutun direktoru, həm də Xalq Maarif Komissarının müavini, sənət və ali məktəblər şöbəsinin və teatr truppasının rəhbəri, qurultayın mandat komissiyasının sədri kimi qurultay və müsamirənin təşkilində koordinasiya rolunu oynayırdı.

3. İnstitutun müəllim (B.Çobanzadə, Ə.Ubaydullin, İ.Hikmət, X. Səid və b.) və tələbə heyəti tədbirdə fəal iştirak edərək elmi-pedaqoji mübadilə mühitini yaratmış, qurultay nümayəndələri ilə görüşlərdə iştirak etmişdir.

4. 1920-ci illərdə Türkiyə, Krım və Kazandan dəvət olunmuş alimlər institutda milli müəllim kadrlarının hazırlanmasına və ümumtürk elmi-mədəni inteqrasiyanın güclənməsinə töhfə vermişlər.

5. Tamaşa (müsamirə) yalnız qurultay iştirakçıları üçün deyil, həm də ictimaiyyət üçün əlamətdar mədəni hadisə olmuş, institutun simvolik və institusional mövqeyini nümayiş etdirmişdir.

1921-ci ildə yaradılmış Ali Pedaqoji İnstitutun digər türk respublikalarında analoji ali pedaqoji müəssisələrdən xeyli əvvəl fəaliyyətə başlaması Azərbaycanın ali pedaqoji təhsil sahəsində qabaqcıl mövqeyini göstərir. Qurultay iclaslarının keçirildiyi İsmailiyyə binası ilə institutun coğrafi yaxınlığı isə elmi və mədəni proqramların vahid

məkan çərçivəsində həyata keçirilməsinə şərait yaratmışdır. Beləliklə, qurultay nümayəndələrinin Ali Pedaqoji İnstituta gəlişi Azərbaycan ali pedaqoji təhsil tarixində institutun elmi, mədəni və ideoloji mərkəz kimi mövqeyini nümayiş etdirən mühüm hadisə kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: Ali Pedaqoji İnstitut, Türkoloji Qurultay, əlifba məsələsi, tamaşa, pedaqoji təhsil, Əli bəy Hüseynzadə, Cəlil Məmmədzadə.

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TASARIM TABANLI BİR YAKLAŞIM: ÖZBEK ÖĞRENCİLER İÇİN MOBİL DİL UYGULAMASI "BÖRÜ"

Hazal Suludağ Yavuz*, Minara Aliyeva Çinar*
Uludağ Üniversitesis, Bursa/Türkiye***
https://ORCID.org/0009-0001-7941-8068,*
*http://ORCID.org/0000-0002-7339-0260***
**hazalsuludag9196@gmail.com*, *minara@uludag.edu.tr*
Türkiye/Bursa, Uludağ

Günümüzde Türkçe, Türkiye'nin uluslararası alandaki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimlerinin artmasıyla birlikte yabancı dil olarak öğrenilen diller arasında önemli bir konuma ulaşmıştır. Türkçeye yönelik ilginin yoğun olduğu ülkelerden biri Özbekistan'dır. Özbekistan'daki bireyler eğitim, ticaret ve kültürel etkileşim gibi farklı amaçlarla Türkçe öğrenmeye yönelmektedirler. Bununla birlikte Türkçe öğrenen Özbek öğrenicilerin dil öğrenme sürecinde dil bilgisi, alfabe farklılığı ve temel dil becerilerinin geliştirilmesinde çeşitli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Alan yazını incelemesinde, Özbek öğrenicilerin Türkçe öğrenme sürecinde yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı Özbek öğrenicilerin dil öğreniminde yaşadıkları sorunlara, tasarım tabanlı araştırma yöntemi temel alınarak mobil dil uygulaması geliştirmektir. Börü uygulamasının geliştirilme sürecinde Özbek öğrenicilerin Türkçe öğrenme sürecinde yaşadıkları sorunlar üzerine yapılan bilimsel araştırmalardan yararlanılmıştır. Temel dil becerileri, dil bilgisi ve söz varlığı alanlarında tespit edilen sorunlar uygulamanın tasarımında etkili olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada DBR yöntemi temel alınarak hareket edilmiştir. Çalışmanın tasarım sürecinde ders gözlemleri yapılmıştır. Yapılan gözlemler sonucunda öğrenicilerin öğrenme güçlüğü yaşadığı durumlar belirlenmiş ve çözüm önerisi taslağı hazırlanmıştır. Ardından başta temel dil becerilerinin gelişimine katkı sağlayacak şekilde D-AOBM'ye uygun olarak kur seviyelerine göre ilerlenebilecek bir dil uygulaması oluşturulmuştur. Uygulama, her öğrencinin A1 derecesinden B2 derecesine kadar kendi öğrenme hızına göre hareket edebileceği esnek ve yapılandırmacı anlayışa uygun olarak tasarlanmıştır. Tematik kelime kartları aracılığıyla kullanıcıların kelime hazinelerini geliştirmeleri ve öğrendikleri kelimelerle cümleler oluşturarak yazma becerilerini pekiştirmeleri hedeflenmiştir. Uygulama tasarımı alan uzmanlarına sunularak görüşleri alınmıştır. Tasarım, uzmanların geri bildirimleri doğrultusunda yenilenerek öğrenenlerin hizmetine sunulmuştur. Geliştirilen mobil uygulamanın, Özbek öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde yaşadıkları zorluklara katkı sağlayacak nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçe öğretimi, Türk soylulara Türkçe öğretimi, tasarım tabanlı araştırma, uygulama, e öğrenme

A DESIGN-BASED APPROACH IN TEACHING TURKISH: THE MOBILE LANGUAGE APPLICATION "BÖRÜ" FOR UZBEK STUDENTS

Today, Turkish has reached an important position among the languages learned as a foreign language with the increase of Turkey's political, economic, and cultural interactions in the international arena. One of the countries where interest in Turkish is intense is Uzbekistan. Individuals in Uzbekistan tend to learn Turkish for different purposes such as education, trade, and cultural interaction. However, it is known that Uzbek students learning Turkish experience various problems in the language learning process, particularly in grammar, alphabet differences, and the development of basic language skills. In the literature review, it has been observed that a limited number of studies have been conducted to address the problems experienced by Uzbek learners in the process of learning Turkish. The aim of this study is to develop a mobile language application based on the design-based research method to address the problems experienced by Uzbek learners in language learning. During the development process of the Börü application, scientific studies on the problems experienced by Uzbek students in learning Turkish were utilized. The problems identified in the areas of basic language skills, grammar, and vocabulary were effective in the design of the application. Accordingly, the DBR method was taken as the basis in the study. In the design process of the study, classroom observations were conducted. As a result of the observations, the situations in which students experience learning difficulties were identified, and a draft solution proposal was prepared. Subsequently, a language application that can progress according to levels in accordance with CEFR and contribute to the development of basic language skills was developed. The application was designed in accordance with a flexible and constructivist approach that allows each student to progress at their own learning pace from A1 level to B2 level. Through thematic vocabulary cards, it is aimed that users improve their vocabulary and reinforce their writing skills by forming sentences with the words they have learned. The application design was presented to field experts and their opinions were obtained. The design was revised in line with the feedback of the experts and presented to learners. It is considered that the developed mobile application is capable of contributing to the difficulties experienced by Uzbek students in the process of learning Turkish.

Key words: Teaching Turkish, Teaching Turkish to Turkic learners, design-based research, application, e-learning.

MƏDƏNİ İNTEQRASİYA VƏ TÜRK BİRLİYİ

Ədalət Abbasov
filologiya elmləri doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCİD.org/0000-0002-9704-1874
abbasov-edalat@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Birinci Türkoloji Qurultayın qərarları bu gün öz aktuallığını artırmaqdadır. Müasir dünyanın simasını əks etdirən qloballaşma dünyanın bir sıra ölkələrini birləşdirdiyi kimi, türk dünyasının mədəni inteqrasiyasını da zəruri edir. Çağdaş türk dünyasının qarşısında duran mühüm istiqamət və tələblərə istər müstəqil türk dövlətlərində, istər ayrı-ayrı dövlətlərin tərkibində muxtar hüquqa malik olan, istərsə də dünyanın müxtəlif coğrafiyasında yaşayan azsaylı türk xalqları arasında mənəvi-mədəni əlaqələrin intensivliyinin gücləndirilməsi, bunu ardıcıl təmin edəcək qurumların yaradılması daxildir. Ən təxirəsalınmaz problemlərdən biri də həmin qurumların geocografi miqyasda fəaliyyətinin təşkil edilməsidir.

Birinci Türkoloji Qurultayın Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə bu il keçiriləcək 100 illik yubileyində qarşıya qoyulan əsas məqsəd- bu möhtəşəm hadisənin tarixi dəyərini dərk edib yalnız Azərbaycan deyil, ümumtürkoloji miqyasda qiymətləndirməkdisə , ikinci və daha mühüm məqsəd həmin Qurultayda müzakirə edilərək qəbul edilmiş qərarların yeni tarixi şəraitin tələblərinə uyğun olaraq həyata keşirilməsindən ibarətdir.

Birinci Türkoloji Qurultayın müzakirə etdiyi çoxsaylı qərarlar içərisində müasir türk dünyası üçün aktual olan latın əsaslı yeni və bütün türklər üçün ümumi mdəni hadisə olan əlifbadan ibarətdir ki, bu hələ də layihə gücündə həyata keçirilməmişdir.

Bütün türklər üçün ortaq dil, ədəbiyyat, tarix və s. axtarışları, daha doğrusu, genetipoloji (təbii) olaraq mövcud ortaqlıqların müdafiəsi, yaxud aktuallaşdırılması Birinci Türkoloji Qurultayın keçirilməsinin nə dərəcədə tarixi zərurət olduğu, türk dünyasında gedən təbii birlik, qardaşlıq, əməkdaşlıq hərəkatını hansı səviyyədə əks etdirdiyi məsələsinə baxışda müəyyən mübahisələr vardır.

Müasir türk məkanında mədəni inteqrasiya siyasi, eləcə də inteqrasiyadan daha qədim köklərə və ya əsaslara malik olduğu kimi daha çoxaspektlidir. Türk məkanına mədəni inteqrasiyanın əsas spektrlərini müəyyənləşdirmək üçün biz daha çox aşağıdakı sahələrə diqqət yetirməyi zəruri hesab edirik:

1) Dil; 2) ədəbiyyat; 3) incəsənət; 4) din; 5) Elm; 6) təhsil; 7) KİV; 8) turizm; 9) idman; 10) milli bayramlar.

Beləliklə, yuxarıda göstərilən istiqamətlər türk xalqlarının(və dövlətlərinin) mədəni və etnokulturoloji inteqrasiyasını şərtləndirən əsas amillər kimi dəyərləndirilə bilər.

Açar sözlər: Türkoloji Qurultay, mədəni inteqrasiya, çoxspektorlu, ortaq ünsiyyət dili, ədəbiyyat, incəsənət.

CULTURAL INTEGRATION AND TURKISH UNITY

The decisions of the First Turkological Congress are increasing their relevance today. Globalization, reflecting the face of the modern world, unites a number of countries of the world, and also makes the cultural integration of the Turkic world necessary. Important directions and requirements facing the modern Turkic world include strengthening the intensity of spiritual and cultural ties between the Turkic peoples living in independent Turkic states, as well as those having autonomous rights within separate states, and in different geographies of the world, and the creation of institutions that will consistently ensure this. One of the most urgent problems is the organization of the activities of these institutions on a geographical scale.

As was the case with the 90th anniversary of the First Turkological Congress, held ten years ago by order of the President of the Republic of Azerbaijan, one of the goals of the 100th anniversary to be held this year was to understand the historical value of this magnificent event and evaluate it not only on an Azerbaijani but also on a Turkological scale. The second and more important goal is to implement the decisions discussed and adopted at that Congress in accordance with the requirements of the new historical circumstances.

Among the numerous decisions discussed by the First Turkological Congress, one that is relevant for the modern Turkic world is the Latin-based alphabet, a new cultural phenomenon common to all Turks, which has not yet been implemented as a project.

The search for a common language, literature, history, etc. for all Turks. More precisely, the defense or actualization of genetypologically (naturally) existing environments. There are certain disputes regarding the extent to which the holding of the First Turkological Congress is a historical necessity and to what extent it reflects the natural unity, brotherhood, and cooperation movement taking place in the Turkic world.

Cultural integration in the modern Turkic space is more multifaceted, as it has older roots or foundations than political integration. In order to identify the main spectrums of cultural integration in the Turkic space, we consider it necessary to pay more attention to the following areas:

1) Language; 2) literature; 3) art; 4) religion; 5) science; 6) education; 7) media; 8) tourism; 9) sports; 10) national holidays.

Thus, the above-mentioned directions can be considered as the main factors determining the cultural and ethnocultural integration of Turkic peoples (and states).

Key words: Turkology Congress, cultural integration, multi-spectrum, common communication language, literature, art.

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE YAŞA BAĞLI HAYVAN ADLANDIRMALARI (1 YAŞ VE ÜZERİ)

Saffet Alp Yılmaz
https://ORCID.org/0000-0002-76278522
saffetalp@gmail.com
Azerbaycan Uluslararası Maarif Okulları

Toplumların gelişimi, zoocoğrafya ve biyocoğrafyanın etkisiyle şekillenmiştir. Bu süreç dil oluşumu ve gelişiminin dinamiklerine doğrudan yansımıştır. İnsanlar, eski çağlardan beri memelileri çeşitli amaçlar için kullanmıştır. Bu amaçlar öncelikle et, süt, deri ve hayvan gücünü içermektedir. Ayrıca, bazı memelilerin hastalık taşıması veya gıda kaynaklarına zarar vermesi de tarih boyunca insan ilgisini çeken bir faktör olmuştur. Bu çok yönlü ilişki, insanlar ve hayvanlar arasında hem ekonomik hem de kültürel bağların temelini atmıştır. İnsanlar, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için birçok memeliyi evcilleştirmiştir. Evcilleştirme sürecinin tarihsel olarak Asya coğrafi bölgesinde başladığı genel olarak kabul edilmektedir. Atlar ve öküzler çoğunlukla güçleri için kullanılırken, sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar et ve süt üretiminde önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan hayvanlarla olan bu yakın ilişki yalnızca ekonomik ve fiziksel faydalarla sınırlı kalmamış aynı zamanda dilin evrimiyle ilgili önemli veriler de gelişmiştir

Dünyada hala varlığını sürdüren veya tarih sahnesinden silinmiş milletler, aşina oldukları hayvanlara çeşitli adlar vermişlerdir. Aynı hayvana verilen isimlerin millete ve hatta aynı milletin farklı bölgelerine göre büyük ölçüde değişmesi, hayvanların uluslararası ölçekte bilimsel olarak adlandırılmasını gerekli kılmıştır. Bununla birlikte, bölgesel isimler standart bir dil çerçevesinde şekillense de bu dilin alt dalları ve lehçeleri arasında hem farklılıklar hem de benzerlikler gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, söz konusu hayvan adları, Azerbaycan Türkçesindeki biçimlerine dayanarak hazırlanan bu çalışma, Oğuz grubu Türk lehçelerinde bir yaş ve üzeri hayvanların adlandırılması ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Türk Dilleri, Hayvan Adlandırması, Azerbaycan Türkçesi.

AGE-BASED ANIMAL NAMINGS IN OGHUZ GROUP TURKIC DIALECTS (1 YEAR AND OLDER)

The development of societies has been shaped by the influence of zoogeography and biogeography. This process has directly reflected on the dynamics of language formation and development. Humans have used mammals for various purposes since ancient times. These purposes primarily include meat, milk, hides, and animal power. In addition, the fact that some mammals carry diseases or damage food sources has also

been a factor that has attracted human interest throughout history. This multifaceted relationship has laid the foundation for both economic and cultural ties between humans and animals. Humans have domesticated many mammals to meet their various needs. It is generally accepted that the domestication process historically began in the Asian geographical region. While horses and oxen were primarily used for their strength, animals such as cattle, sheep, and goats played a significant role in meat and milk production. However, this close relationship with animals was not limited to economic and physical benefits; it also contributed to the development of important data regarding the evolution of language.

Nations that still exist today, or have disappeared from the historical scene, have given various names to the animals they are familiar with. The fact that the names given to the same animal vary greatly depending on the nation and even different regions of the same nation has made it necessary to scientifically name animals on an international scale. However, although regional names are shaped within a standard language framework, both differences and similarities are observed among the sub-branches and dialects of this language. In this study, based on the forms of these animal names in Azerbaijani Turkic, the naming of animals aged one year and older in Oghuz Turkic dialects will be examined in detail.

Key words: Oghuz Turkic Languages, Animal Naming, Azerbaijani Turkish.

BƏKİR ÇOBANZADƏNİN I TÜRKOLOJİ QURULTAYDAKI ELMİ MÖVQEYİ

Nuray Əliyeva
filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Naxçıvan Bölməsi
https://ORCID.org/0000-0003-0223-5199
naliyeva22@mail.ru
Azərbaycan/Naxçıvan

Türk xalqlarının həyatında çox böyük siyasi və elmi əhəmiyyətə malik olan I Türkoloji Qurultay yalnız əlifba islahatı baxımından deyil, həm də türkoloji metodologiyanın müəyyənləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qurultayın aparıcı simalarından biri Bəkir Çobanzadə idi ki, onun nəinki qurultayın fəaliyyətində, həmçinin onun hazırlanmasında, keçirilməsində, o cümlədən qurultaydan sonra da onun qətnamə və tövsiyələrinin həyata keçirilməsində çox böyük rolu və əməyi olmuşdur. Onun qurultaydakı çıxışları və elmi mövqeyi türk ləhcələrinin yaxın qohumluğu, türk dillərinin müqayisəli-tarixi öyrənilməsi, fonetik prinsipin əsaslandırılması və ortaq əlifba məsələsində metodoloji ardıcıllığın təmin olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Qurultayın 27 fevral 1926-cı ildə H.Cəbiyevin sədrliyi ilə keçirilən üçüncü iclasında B.Çobanzadə "Türk ləhcələrinin yaxın qohumluğu haqqında" adlı məruzəsində türk ləhcələri ilə bağlı aparılan araşdırmaları şərh edərkən hələlik türk dillərinin müqayisəli və tarixi tədqiqi üçün kifayət qədər elmi məlumatın və araşdırmanın olmadığını nəzərə alaraq çıxış yolunu əvvəlcə bu dillərin hər birinin ayrı-ayrılıqda hərtərəfli və sistemli tədqiqində görürərək deyirdi: "*Şübhəsiz indi fantastik düşüncələri bir kənara atmaq və ayrı-ayrılıqda hər bir türk ləhcəsinin öyrənilməsinə başlamaq, yaxud da hansısa ləhcələr qrupuna dir müqayisəli tədqiqatların aparılması ilə məşğul olmaq daha məqsədəuyğun olardı*". O, həmçinin qurultayın səkkizinci iclasında "Elmi terminologiya sistemi haqqında" məruzəsində qeyd edirdi ki, *terminoloji mənbələrin ən vacibi ümumtürk bazasıdır və türk xalqları bu bazadan yetərincə yararlanmalıdırlar. Hətta orta məktəblərin aşağı siniflərində ancaq türk mənşəli terminlər istifadə edilməlidir. Nisbətən sonrakı dövrlərdə isə ortaq türk terminologiyasının istifadəsi məqsədəuyğundur.*

Qurultayın yekununda məhz B.Çobanzadənin sədrliyi ilə terminologiya məsələləri üzrə qətnamə layihəsi hazırlamaq üçün komissiya yaradılmışdır. O həm də türk dilləri üçün orfoqrafiya lüğətlərinin hazırlanması təklifi ilə çıxış etmişdir. Bu müzakirələr fonunda B.Çobanzadə daha çox elmi obyektivliyin qorunmasını və müqayisəli-tarixi metodun əsas götürülməsini müdafiə edirdi. Çobanzadənin qurultaydakı çıxışlarının ən mühüm cəhətlərindən biri ideoloji təsirlərdən uzaq, elmi obyektivliyə əsaslanan yanaşma idi. O, dil məsələsinin siyasi deyil, elmi meyarlarla həll olunmasını vacib bir problem hesab edirdi.

Açar sözlər: Türkologiya, Bəkir Çobanzadə, I Türkoloji Qurultay, türk dilləri, elmi terminologiya

THE SCIENTIFIC POSITION OF BAKIR CHOBANZADE AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

The First Turkological Congress, which had great political and scientific significance in the life of the Turkic peoples, was important not only in terms of alphabet reform but also in determining the methodological foundations of Turkology. One of the leading figures of the Congress was Bakir Chobanzade, who played a significant role not only in the work of the Congress itself but also in its preparation, organization, and in the implementation of its resolutions and recommendations after the Congress. His speeches and scientific position at the Congress were of particular importance in terms of emphasizing the close relationship among Turkic dialects, the comparative-historical study of Turkic languages, the substantiation of the phonetic principle, and ensuring methodological consistency in the issue of a common alphabet.

At the third session of the Congress, held on February 27, 1926, under the chairmanship of H.Jabiev, B.Chobanzade delivered a report entitled *"On the Close Kinship of Turkic Dialects."* While reviewing the studies conducted on Turkic dialects, he noted that there was not yet sufficient scientific data and research for a comparative and historical study of Turkic languages. Therefore, he considered that the first step should be a comprehensive and systematic study of each of these languages separately. At the eighth session of the Congress, in his report titled *"On the System of Scientific Terminology,"* he emphasized that the most important source of terminology is the common Turkic base, and that Turkic peoples should make greater use of this foundation. He also suggested that in the lower grades of secondary schools only terms of Turkic origin should be used, whereas in later stages the use of a common Turkic terminology would be more appropriate.

At the conclusion of the Congress, a commission was established under the chairmanship of B.Chobanzade to prepare a draft resolution on terminology issues. He also proposed the preparation of orthographic dictionaries for Turkic languages. Within the framework of these discussions, Chobanzade mainly advocated maintaining scientific objectivity and taking the comparative-historical method as the main principle. One of the most important aspects of Chobanzade's speeches at the Congress was his approach based on scientific objectivity and free from ideological influence. He considered it essential that language issues be resolved not by political considerations but by scientific criteria.

Key words: Turkology, Bakir Chobanzade, First Turkological Congress, Turkic languages, scientific terminology

SUN’IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: MAVJUD MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Hasan Olimjonov
Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti
https://ORCID.org/0009-0003-4310-1995
rchuzb@gmail.com
O‘zbekiston/Jizzax

Globallashuv va raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda sun’iy intellekt (SI) lingvistika sohasiga, xususan, nutqni avtomatik tanish, mashina tarjimasi hamda raqamli til resurslarini yaratish yo‘nalishlariga jadal kirib kelmoqda. Biroq turkiy tillar xalqaro sun’iy intellekt tizimlarida yetarli darajada qamrab olinmagan. Buning asosiy sabablari sifatida raqamli korpuslarning kamligi, belgilangan (annotatsiyalangan) lingvistik ma’lumotlar yetishmasligi hamdaterminologik birliklarning yagona standart asosida shakllanmaganini ko‘rsatish mumkin. Mazkur tezisda turkiy tillarning sun’iy intellekt texnologiyalariga moslashuvi holati tahlil qilinib, sohadagi asosiy muammolar yoritiladi. Asosiy muammolardan biri – turkiy tillarga oid resurslarning turli mamlakatlar bo‘yicha parchalangan holda saqlanayotgani bo‘lib, bu yirik hajmdagi til modellari yaratishni qiyinlashtiradi. Shuningdek, alifbolar va imlo me’yorlaridagi farqlar raqamli platformalar o‘rtasidagi moslikni pasaytiradi. Raqamli sohada yagona strategiya va hamkorlikdagi ilmiy loyihalarning yetishmasligi ham taraqqiyotni sekinlashtirmoqda.

Tadqiqotda turkiy tillar uchun umumiy korpuslar, elektron lug‘atlar va ochiq lingvistik ma’lumotlar bazalarini yaratish muhimligi ta’kidlanadi. Oliy ta’lim muassasalari hamda davlat tashkilotlari qo‘llab-quvvatlagan hamkorlikdagi raqamli loyihalar mavjud to‘siqlarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Sun’iy intellektning til ta’limiga joriy etilishi esa til merosini asrab-avaylash bilan birga, yosh avlod orasida zamonaviy til ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, raqamli davrda turkiy tillarning istiqboli standartlashtirish, resurslarni umumlashtirish va texnologik innovatsiyalarni joriy etishga qaratilgan muvofiqlashtirilgan sa’y-harakatlarga bog‘liqdir. Sun’iy intellect texnologiyalarining muvaffaqiyatli tatbiqi nafaqat ta’lim va muloqot sifatini oshiradi, balki turkiy dunyoning madaniy va til birligini mustahkamlaydi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, turkiy tillar, raqamli lingvistika, til texnologiyalari, korpuslar.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TURKIC LANGUAGES: CURRENT CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The rapid development of artificial intelligence (AI) technologies has significantly influenced the field of linguistics, especially in the areas of speech recognition, machine translation, and digital language resources. However, Turkic languages remain underrepresented in global AI systems due to limited digital corpora, insufficient annotated linguistic data, and the lack of unified terminology standards. This situation creates serious challenges for the integration of Turkic languages into modern speech technologies.

This paper analyzes the current state of AI adaptation for Turkic languages and identifies key problems hindering their technological development. One of the main issues is the fragmentation of linguistic resources among Turkic-speaking countries, which complicates the creation of large-scale language models. In addition, differences in alphabets and orthographic standards reduce interoperability between digital platforms. The absence of coordinated digital strategies and joint research initiatives further limits progress in this field.

The study emphasizes the importance of developing common corpora, electronic dictionaries, and open-source linguistic datasets for Turkic languages. Collaborative digital projects, supported by academic institutions and governmental bodies, can play a crucial role in overcoming existing barriers. Moreover, the integration of AI into language education may contribute to the preservation of linguistic heritage while promoting modern usage among younger generations.

The paper concludes that the future of Turkic languages in the digital era depends on coordinated efforts aimed at standardization, resource sharing, and technological innovation. The successful adaptation of AI technologies will not only enhance communication and education but also strengthen the cultural and linguistic unity of the Turkic world.

Key words: artificial intelligence, Turkic languages, digital linguistics, language technologies, corpora.

I TÜRKOLOJI QURULTAYIN BAKIDA KEÇIRILMƏSININ ƏSAS SƏBƏBİ VƏ MƏQSƏDİ

Ülviyyə Hacıyeva
filologiya üzrı fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0002-9612-6702
ulviyyehaciyeva13@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

I Türkoloji Qurultay 26 fevral – 6 mart 1926-cı ildə Bakı şəhərində keçirilmiş və türk dünyasının tarixi, dili, mədəniyyəti və əlifba məsələlərini geniş şəkildə müzakirə edən elmi forum olmuşdur. Qurultayın keçirilməsinin əsas səbəbləri və məqsədi aşağıdakı kimi əsaslandırıla bilər:

1920-ci illərdə Bakı türk dilçiliyi, mədəniyyəti və tarixi sahələrdə çox fəal elmi mühitə malik idi. Bu, Qurultayın məhz bu şəhərdə təşkil olunmasını mümkün etdi. Bakıdakı universitet və elmi dairələr türk dilləri, mədəniyyəti ilə bağlı tədqiqatlara ciddi töhfə verirdilər, bu da şimal-cənub və şərq-qərb əlaqələrini gücləndirirdi. Qurultayda 131 nəfər nümayəndə 38 məruzə ilə çıxış etmişdir, bu da tədbirin beynəlxalq elmi əhəmiyyətini göstərir.

Qurultayın məqsədlərindən biri türk xalqları arasında ortaq elmi yanaşma və mədəni əlaqələrin gücləndirilməsi idi. Bu forum türkologiyanın müxtəlif aspektlərini – tarix, ədəbiyyat, etnoqrafiya, mədəniyyət – əhatə edərək geniş coğrafiyada yaşayan türk xalqlarının problemlərini akademik səviyyədə müzakirə etməyə şərait yaratdı. Türk xalqları arasında ortaq elmi və mədəni platforma yaratmaq Qurultayın əsas məqsədlərindən biri olub.

Qurultayın əsas məsələlərindən biri latın qrafikalı əlifba ideyası idi. Əlifba islahatı və dil siyasətlərinin koordinasiyası nəzərdə tutulmuşdu. Elmi mənbələr bildirir ki, Qurultayın keçirilməsində əsas səbəblərdən biri də əlifba problemi idi.

Qurultay türk xalqlarının dilləri və mədəniyyətinin sistemli, elmi cəhətdən araşdırılmasını təmin etdi. Müzakirələr dilin quruluşu, inkişafı, etnoqrafiya və digər sahələri əhatə edirdi ki, bu da türkoloji elmin daha da genişləndirilməsi üçün baza rolunu oynadı. Qurultay yalnız Sovet İttifaqının deyil, həm də xaricdən xeyli türkoloq və alimlərin iştirak etdiyi beynəlxalq tədbir oldu. Bu, türkoloqlar arasında elmi əməkdaşlığın inkişafına, ölkələr arasında fikir mübadiləsinin genişlənməsinə səbəb oldu.

Qurultay həm mədəni, həm də elmi birlik ideyasını gücləndirdi. Türk xalqlarının ortaq tarix, dil və mədəni dəyərlərini müzakirə etməsi türk dünyasında özünüdərk və birgə gələcək strategiyalarının formalaşdırılmasına töhfə verdi.

I Türkoloji Qurultayın Bakıda keçirilməsi türk xalqlarının ortaq dil, mədəniyyət, əlifba və tarixi məsələlərini müzakirə edən strateji forum kimi qiymətləndirilir.

Qurultayın başlıca səbəbi və məqsədi türkoloji elmin inkişaf etdirilməsi, əlifba islahatı, türk xalqları arasında əlaqələrin gücləndirilməsi və mədəni birlik ideyasının formalaşdırılması idi. Bu forum XX əsrin ən əhəmiyyətli türkoloji tədbirlərindən biri kimi tarixdə qalmışdır.

Açar sözlər: Latın əlifbası, türk dili, mədəni platforma, dil siyasəti, ortaq dil.

THE MAIN REASON AND PURPOSE OF HELDING THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS IN BAKU

The First Turkological Congress was held in Baku from February 26 to March 6, 1926, and was a scientific forum that widely discussed the history, language, culture and alphabet of the Turkic world. The main reasons and objective of the Congress can be justified as follows:

In the 1920s, Baku had a very active scientific environment in the fields of Turkic linguistics, culture and history. This made it possible to organize the Congress in this city. Universities and scientific circles in Baku made a significant contribution to research on Turkic languages and culture, which strengthened north-south and east-west relations. 131 delegates made 38 presentations at the Congress, which indicates the international scientific importance of the event.

One of the goals of the Congress was to strengthen a common scientific approach and cultural ties between the Turkic peoples. This forum covered various aspects of Turkology – history, literature, ethnography, culture – and created an opportunity to discuss the problems of Turkic peoples living in a wide geography at an academic level. One of the main goals of the Congress was to create a common scientific and cultural platform among the Turkic peoples.

One of the main issues of the Congress was the idea of a Latin script alphabet. Alphabet reform and coordination of language policies were envisaged. Scientific sources state that one of the main reasons for holding the Congress was the alphabet problem.

The Congress ensured a systematic, scientific study of the languages and culture of the Turkic peoples. The discussions covered the structure, development of the language, ethnography and other areas, which played a role in the further expansion of Turkological science. The Congress became an international event attended by many Turkologists and scientists not only from the Soviet Union, but also from abroad. This led to the development of scientific cooperation among Turkologists and the expansion of the exchange of ideas between countries.

The Congress strengthened the idea of both cultural and scientific unity. The discussion of the common history, language and cultural values of the Turkic peoples contributed to the self-awareness and the formation of joint future strategies in the Turkic world.

The holding of the I Turkological Congress in Baku is considered a strategic forum for discussing the common language, culture, alphabet and historical issues of the Turkic peoples. The main reason and goal of the congress was the development of Turkological science, alphabet reform, strengthening relations between Turkic peoples, and forming the idea of cultural unity. This forum has gone down in history as one of the most important Turkological events of the 20th century.

Key words: Latin alphabet, Turkic language, cultural platform, language politics, common language.

LANGUAGE BEGINS AT HOME: PARENTAL SUPPORT, LINGUISTIC IDENTITY, AND YOUTH LEADERSHIP − REFLECTIONS FROM THE KAZAKHSTAN CONTEXT FOR THE TURKIC WORLD

Bayan Altayeva
Master's student
Kazakh National Women's Teacher Training University
https://ORCID.org/0009-0008-5778-7410/
bayanaltayeva.03@gmail.com
Kazakhstan/Almaty

In the context of globalization and the ongoing development of Digital Turkology, the question of preserving linguistic identity among youth has gained increasing importance across Turkic-speaking societies. This paper explores the role of parental emotional support as a foundational factor in the development of youth leadership, interpreting this relationship through the lens of linguistic identity within the Kazakhstan context. The study adopts a conceptual-analytical approach, drawing on empirical data from a broader research project examining the impact of parental emotional support on leadership development among senior school students in Kazakhstan. These findings are reinterpreted in connection with relevant literature on linguistic identity, bilingualism, and education. The analysis suggests that emotionally supportive family environments contribute to students' confidence in self-expression, which may extend to the use of their native language and the formation of a stable linguistic identity. The paper argues that language development begins within the family, where emotional support shapes not only communication patterns but also a sense of belonging and cultural continuity. In multilingual contexts such as Kazakhstan, this process becomes particularly significant for fostering leadership qualities grounded in cultural awareness and self-confidence. While the study is limited to the Kazakhstan context, its implications are considered in relation to broader discussions on education, identity, and language preservation in the Turkic world. The findings highlight the importance of integrating family-based and language-focused perspectives in educational approaches aimed at developing future leaders in Turkic-speaking societies.

Key words: Parental emotional support, linguistic identity, youth leadership, Kazakhstan context, Turkic world, multilingual education, cultural continuity.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA ANA DİLİNİN TƏDRİSİ ÜSULLARI

Məhərrəm Məmmədli
professor
Bakı Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-0608-7226
mammadovmaharam@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk xalqlarının tarixində ən əlamətdar hadisəyə çevrilmiş Birinci Türkoloji Qurultayda türk xalqlarının gələcək taleyi və müqəddəratını təhlil və müzakirə ob yektinə çevirən müxtəlif məruzələr səsləndirilmiş, türk ziyalılarını narahat edən aktual istiqamətlər elmi-ictimai müzakirəyə çıxarılmışdır. 1926-cı il fevral ayının 26-da ilk dəfə görkəmli elm adamları və türkoloqlar türk xalqlarının tarixi, dili, ədə biyyatı, mədəniyyəti, etnoqrafiyası, ölkəşünaslıq, tədris-metodika və s. mühüm mə ələri müzakirə etmək və gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək məqsə dilə Bakıda bir araya gəldilər.

Qurultayda həmin dövrdə türk dilləri üçün aktual problem olan tədris-metodika məsələləri də geniş müzakirə olundu. Qarşıda yeni məktəblərin açılması, ana dilinin yeni üsullarla tədrisi, ixtisaslı müəllimlərin hazırlanması, dərslik və vəsaitlərin yazılması kimi mühüm məsələlər dururdu. Xüsusilə dilin tədrisi metodikası və metodologiyasına dair məruzələrdə türk dillərinin yeni üsullarla öyrədilməsi və yeni nəsillər üçün ana dilini öyrənməyin əlçatanlığının təmin olunması ana xətt kimi keçirdi. Bu məsələ ilə bağlı görkəmli alimlər - L.Şerba və İ.Lemanovun məruzələri ayrıca diqqət çəkir. L.Şerbanın məruzəsi "Ana dilinin tədrisi metodikasında yeni cərəyanlar"a həsr olunmuşdu. L.Şerba dilin tədrisində səs və bütöv söz və ya Amerika üsulunun mövcud olmasını, Amerika üsulunun üstün lüyü, əlifbanın öyrədilməsinin yeni üsulları, yazı və düzgün yazmaq metodikası, nitqin inkişaf etdirilməsi, türk xalqları arasında türk- rus ikidilliliyi barədə məlumat verdi.

Qurultayda Krım-tatar əsilli İ.Lemanov türk dilində "Türk dillərinin tədrisi metodikasının əsasları" mövzusunda məruzəsində əvvəlcə tədrisin ümumi məsələ rindən, bu sahədəki mövcud nöqsanlardan danışdı və tədrisin keyfiyyətinin yüksəl dilməsinin vacibliyini qeyd etdi. Tədrisin səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün pedaqoji kadrların sayının artırılması, pedaqoji təhsil müəssisələrinin (institutlar, tex nikumlar, kurslar) yaradılması, sonrakı mərhələdə pedaqoji ədəbiyyatın hazırlan ması, dövri pedaqoji nəşrlərin olması, ana dilinin tədrisinə aid vəsaitlərin hazırlan ması, həmin vəsaitlərdə dialekt xüsusiyyətlərinə yer verilməməsi, orfoqrafiya, qrammatika, leksika, terminologiya, ədəbiyyat üçün norma və formaların müəyyən ləşdilməsi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: qurultay, türk, dil, tədris, söz, səs, yazı, oxu.

METHODS OF TEACHING THE MOTHER TONGUE AT THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

At the First Turkological Congress, which became one of the most significant events in the history of Turkic peoples, various reports were presented that analyzed and discussed the future fate and destiny of Turkic nations. The pressing issues that concerned Turkic intellectuals were brought into scientific and public discussion. On February 26, 1926, for the first time, prominent scholars and Turkologists gathered in Baku to discuss important issues such as the history, language, literature, culture, ethnography, regional studies, and teaching methodology of Turkic peoples, as well as to determine directions for future development.

At the Congress, issues of teaching methodology, which were particularly relevant for Turkic languages at that time, were widely discussed. Important challenges included the opening of new schools, teaching the mother tongue using new methods, training qualified teachers, and preparing textbooks and teaching materials. In particular, reports on the methodology and methods of language teaching emphasized the introduction of new approaches to teaching Turkic languages and ensuring accessibility of mother tongue learning for new generations. In this regard, the reports of prominent scholars L.Shcherba and I.Lemanov attracted special attention. L.Shcherba's report, titled "New Trends in the Methodology of Teaching the Mother Tongue," discussed the use of sound-based and whole-word (or American) methods in language teaching, highlighted the advantages of the American method, and addressed new ways of teaching the alphabet, writing and correct spelling, speech development, and bilingualism (Turkic-Russian) among Turkic peoples.

At the Congress, I.Lemanov, of Crimean Tatar origin, presented a report in Turkish titled "Fundamentals of Teaching Methodology of Turkic Languages." In his speech, he first addressed general issues of teaching and the existing shortcomings in this field, emphasizing the importance of improving the quality of education. To enhance the level of education, he recommended increasing the number of pedagogical staff, establishing pedagogical institutions (institutes, technical schools, courses), preparing pedagogical literature at later stages, publishing periodical pedagogical materials, and developing teaching aids for the mother tongue. He also stressed that these materials should avoid dialectal features and that standards and norms should be established for orthography, grammar, lexicon, terminology, and literature.

Key words: congress, Turkic, language, teaching, word, sound, writing, reading.

NOVICE TEACHERS' VOICE IN INTERNATIONAL EDUCATIONAL LITERATURE: A CONTEXTUAL PERSPECTIVE FROM KAZAKHSTAN

Gaini Sabit
Master's student
Kazakh National Women's Teacher Training University
*https://ORCID.org/*0009-0002-5334-7051
sabitgaini1@gmail.com
Kazakhstan/Almaty

This study examines how novice teachers' voice is conceptualized and interpreted in international educational literature, with a focus on its implications for the Kazakhstan context. In the context of globalization of educational research, teacher voice has become an important construct associated with professional agency, reflective practice, and teacher identity development. International studies emphasize that novice teachers' perspectives play a significant role in shaping classroom practice and professional growth (Cook-Sather, 2006; Ingersoll & Strong, 2011). However, these interpretations are largely grounded in Western educational contexts, where teacher autonomy and participatory school cultures are strongly institutionalized.

In contrast, educational systems in Kazakhstan and other post-Soviet contexts are often characterized by more hierarchical mentoring structures and limited teacher agency in institutional decision-making. This creates a contextual gap between dominant international frameworks and local educational realities. As a result, the way "teacher voice" is represented in global literature may not fully reflect the socio-cultural and institutional conditions in which novice teachers operate in Kazakhstan.

This study adopts a literature review methodology to analyze peer-reviewed studies indexed in Scopus, ERIC, and Google Scholar. The analysis focuses on how teacher voice is defined, framed, and interpreted across different educational contexts, with particular attention to mentoring practices and professional identity formation.

The findings indicate that although international literature provides well-developed theoretical frameworks for understanding teacher voice, there remains a significant contextual mismatch in its application to non-Western educational settings. The study concludes that incorporating contextual sensitivity is essential for more accurate and inclusive interpretations of novice teachers' professional experiences.

Key words: teacher voice, novice teachers, mentoring, educational discourse, Kazakhstan, teacher identity, literature review.

XX YÜZİLİN 20-30-cu İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Nazilə Abdullazadə
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-1829-7178
nazile.s.m.d@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycanda mədəniyyət və ədəbiyyat gərgin sinfi mübarizə şəraitində inkişaf etmişdir. Düşmən elementləri əksinqilabi ideyalarını ideoloji cəbhədə yaymaq üçün yollar axtarır, mədəni tədbirlərə qarşı müxalifət yaradırdılar. Burjua-mülkədar ədəbiyyatında güclənən düşmən ideologiyası açıq şəkildə ideoloji cəbhədə hegemonluğu ələ keçirməyə çalışırdı. Belə bir şəraitdə kütlələr arasında inqilabi ideyaların yayılması, köhnəlməyə və mühafizəkar qaydalara qarşı mübarizə, ədəbi, bədii və mədəni abidələrin qorunması günün ən vacib məsələlərindən biri idi. İdeoloji mübarizənin istiqamətini müəyyən etməyə yönəlmiş partiya qərarları və direktivləri bu sahədə ədəbi ictimaiyyətin əsas ideoloji və siyasi xəttini tənzimləyirdi.

1920-ci illərdə geniş fəaliyyət göstərən "Əxbar", "Kommunist", "Yeni Yol", "Füqəra Füyuzatı", "Molla Nəsrəddin", "Şərq qadını" və Maarif işçisi" və s. mətbuat orqanları Azərbaycan Sovet ədəbiyyatının, xüsusən də proletar ədəbiyyatının xarici təsirlərdən inkişafına, onun yad təsirlərdən təmizlənməsinə xüsusi kömək göstərirdilər. "Füqəra Füyuzatı" jurnalı 1 sentyabr 1920-ci ildə nəşr olunan ilk sayından etibarən proletar ədəbiyyatının inkişafı uğrunda mübarizə apararaq burjua estetik nəzəriyyəsinə qarşı "sənət sənət naminə" şüarı ilə çıxış edirdi. Jurnal geniş klassik və müasir ədəbi mövzuları əhatə edir, ədəbi tənqid və tənqidi təhlil mövzularında məqalələr dərc edir və ədəbi qüvvələri öz ətrafında toplamağa çalışırdı. Jurnal Azərbaycan, rus, gürcü, erməni və özbək ədəbiyyatı arasındakı əlaqələr, xalqlar arasında dostluq, musiqi tarixi və musiqi nəzəriyyəsi mövzularında materiallar dərc edirdi.

1920-ci ilin may ayında Xalq Maarif Komissarlığı yanında dərsliklərin tərtibi ilə məşğul olmaq üçün xüsusi komissiya, 1921-ci ildə isə nəşriyyat şöbəsi yaradılır və artıq 10 ildən çox məktəblərdə istifadə edilən A. Şaiqin "Uşaq gözlüyü" və M. Mahmudbəyovun "İkinci il" və "Yeni məktəb" (III il) dərslikləri kiçik dəyişikliklərlə nəşr olunur.

1920-ci ildən sonra tərtib olunan proqram və dərsliklərdə ədəbiyyatın tədris istiqaməti dəyişdi. Azərbaycan məktəblərində ilk dəfə olaraq ədəbiyyat müstəqil təlim fənni olaraq tədris olunmağa başlandı. Bu illərdə dərsliklər təkmilləşdirildi və orta məktəblərin proqram və dərsliklərlə təchiz edilməsi məsələsi ön plana çıxdı. 1921-ci ildə "Birinci Fəhlə Məktəbi" üçün proqramlar hazırlandı, yazıldı və istifadə yerlərinə göndərildi.

Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi sahəsində bir çox əsərlər ortaya çıxdı; Ə.Abid "Əsirət dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı", H.Zeynallının "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" və Y.V.Çəmənzəminlinin "Nağıllarımız barəsində bir-iki söz" məqalələrində ədəbiyyatın bir çox məsələlərinə aydınlıq gətirilirdi.

1934-cü ildən etibarən F.Qasımzadə, A.Sultanlı, M.Arif, H.Zeynallı, A.Nazim, H.Əfəndiyev, M.Rzaquluzadə, H.Səmədzadə və başqaları yeni dərsliklər yazmağa başladılar. H.Araslının 5-ci sinif üçün "Ədəbiyyat müntəxəbatı", Ə.Əhmədzadənin 6-cı sinif üçün "Ədəbiyyat müntəxəbatı", H.Əfəndiyevin 7-ci sinif üçün "Ədəbiyyat xrestomatiyası" kitabları dərslik kimi istifadəyə verilir.

Açar sözlər: ədəbiyyat, Sovet dövrü, tədris, kurikulum, dərslik.

CHALLENGES OF TEACHING THE MOTHER TONGUE TO STUDENTS IN THE DIGITAL ERA

Oxana Mititelu
PhD, associate professor
Comrat State University
https://ORCID.org/0000-0002-4690-3657
oxana.mititelu.2015@gmail.com
Moldova/Comrat

The article analyzes the profound transformations in teaching the mother tongue within the context of the accelerated digitalization of the university environment, highlighting the tension between academic language, characterized by rigor and coherence, and digital language, defined by speed and fragmentation. It argues that the central issue is not the degradation of linguistic competence, but its reconfiguration under the influence of new communicative practices.

Based on a first-principles approach, the study redefines linguistic competence as a dynamic system consisting of grammatical, discursive, and pragmatic dimensions, each affected differently by the digital environment. The main challenges are identified as follows: fragmentation of academic discourse, weakening of linguistic norms, dependence on assistive technologies, reduced attention span, and the transformation of the teacher's role. These phenomena do not operate in isolation but generate a structural imbalance between academic requirements and students' actual practices.

In response to these challenges, the article proposes an adaptive didactic model based on the critical integration of technology, the conscious reconstruction of linguistic norms, and the development of argumentative discourse. Technology is not rejected but transformed into a metacognitive tool, while linguistic norms are approached functionally, in relation to context. The focus shifts from the linguistic product to the process of discourse construction.

The implications for university didactics are significant: teaching becomes interdisciplinary, learning is competence-based, students gain autonomy, and assessment focuses on coherence and appropriateness rather than mere formal correctness.

The main conclusion is that teaching the mother tongue is not in crisis but undergoing a structural transformation. The critical integration of the digital environment enables not only adaptation but also the optimization of the didactic process, contributing to the development of a reflective, flexible, and functional linguistic competence, essential in contemporary education.

Key words: mother tongue teaching, digital environment, linguistic competence, academic discourse, adaptive didactic model, educational technology, learner autonomy.

TÜRKOLOJİ QURULTAYDA SABİT ORFOQRAFİYAYA DAİR İLK ADDIMLAR

Həmzə Əliyev
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
kafedra.adtt@adpu.edu.az
Azərbaycan/Bakı

Məlum olduğu kimi, türlük türk mənşəli xalqların əsas etnoqrafik təbiəti türkçülük həmin xalqların tərəqqisinə çalışan ziyalılarının XIX əsrin sonlarından başlayaraq gəlişdirdikləri ideoloji sistem, türkologiya (türkşünaslıq) isə türkləri (onların dillərini, ədəbiyyatlarını, tarixlərini və s.) öyrənən elmdir. Türkçülük türk xalqlarının milli özünüdərk, özününtəsdiq maraqlarının təşəkkülü ilə meydana çıxmaqla enerjisini məhz türklükdən alır.

"Əlbəttə, müxtəlif türk xalqlarının tarixi təcrübəsində türklüyün, türkçülüyün və türkologiyanın təzahür parametrləri ümumi cəhətləri nümayiş etdirilməklə yanaşı, bir-birindən bəzən kəskin şəkildə ayrılır. Türk dünyasında inteqrasiyanın diferensiasiyanı üstələdiyi hazırkı şəraitdə həmin parametrlərin Azərbaycan təcrübə-göstəricilərini ümumtürk kontekstində nəzərdən keçirmək, elə bilirik ki, faydasız olmazdı.

Ancaq istər elmi, istərsə də ictimai-siyasi diskurslarda bizim sərəncamımızda, çox əlamətdardır ki, obyektivlik naminə hər dəfə əminliklə istinad edəcəyimiz bir mənbə var ki, bu da yüz illik yubileyinə hazırlaşdığımız Birinci Türkoloji qurultaydır.

Türklər Qurultaya hər nə qədər Sovetlər Birliyinin siyasi-ideoloji maraqları əsasında toplaşsalar da, birincisi, bu maraqlar hələ o qədər də irticaçı xarakter almadığından müxtəlif türk xalqlarını təmsil edən nümayəndələrin məruzə və çıxışlarında türk dilləri, ədəbiyyatları və tarixləri barədə obyektiv mənzərə yaradılırdı. İkincisi, növbəti qurultayların keçirilməsinin qarşısı alınsa da, Birinci Türkoloji Qurultayın kifayət qədər nüfuzlu nümayəndələri təxminən on il − repressiyanın dalğası başlayana qədər həm türkologiyanın, həm türkçülüyün, həm də türklüyün regional (milli) ənənələrinin inkişafı missiyasını bütün mövcud ixtilaflara rəğmən uğurla davam etdirdilər.

Məlum olduğu kimi, I Türkoloji qurultayın 17-ci iclasında 37 məruzə dinlənilmişdir. Bu məruzələrin 6-sı orfoqrafiya problemlərinə həsr edilmişdi. Çünki orfoqrafiya məsələləri yalnız milli ziyalılarımızı deyil, digər türkdilli respublikaların mütəxəssislərini düşündürürdü.

Açar sözlər: türklük, etnoqrafik təbiət, milli özünüdərk, inteqrasiyanın diferensiasiyası, Birinci Türkoloji Qurultay, orfoqrafiya problemi, sövti üsul, yeni əlifba və imla əsasları

THE FIRST STEPS TOWARD A STANDARD ORTHOGRAPHY AT THE TURKOLOGY CONGRESS

As is known, *Turkic identity* constitutes the fundamental ethnographic nature of peoples of Turkic origin; *Turkism* is the ideological system developed by intellectuals striving for the progress of these peoples since the late nineteenth century; and *Turkology* (Turkic studies) is the science that studies the Turks (their languages, literatures, histories, etc.). Emerging alongside the formation of national self-awareness and self-affirmation among Turkic peoples, Turkism draws its energy precisely from Turkic identity.

"Of course, in the historical experience of various Turkic peoples, the parameters of manifestation of Turkic identity, Turkism, and Turkology, while demonstrating common features, sometimes differ sharply from one another. In the current context of the Turkic world, where integration prevails over differentiation, it would not be without benefit, we believe, to examine Azerbaijan's experiential indicators of these parameters within the broader pan-Turkic context.

However, in both scholarly and socio-political discourses, it is highly significant that we have at our disposal a source to which we can confidently refer each time in the name of objectivity: the First Turkology Congress, whose centennial we are preparing to celebrate.

Although the Turks gathered at the Congress on the basis of the political and ideological interests of the Soviet Union, first, since these interests had not yet assumed an overtly reactionary character, the reports and speeches of representatives of various Turkic peoples presented an objective picture of Turkic languages, literatures, and histories. Second, although subsequent congresses were prevented from being held, the highly authoritative delegates of the First Turkology Congress continued − despite existing disagreements − successfully carry forward the mission of developing the regional (national) traditions of Turkology, Turkism, and Turkic identity for approximately ten years, until the wave of repression began.

As is known, at the 17th session of the First Turkology Congress, 37 papers were presented. Six of these reports were devoted to orthography issues. This is because orthographic questions concerned not only our national intellectuals but also specialists from other Turkic-speaking republics.

Key words: Turkic identity, ethnographic nature, national self-awareness, differentiation of integration, First Turkology Congress, orthography problem, phonetic method, new alphabet and spelling principles.

TÜRKL DİLLERİNİN DİJİTALLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

Zuxra Yunusjonova
ISFT International School of Finance Technology and Science
https://ORCID.org/0009-0000-3435-5078
zyunusjanava @gmail.com
Uzbekistan/Tashkent

Dijitalleşme, çağımızın en belirleyici süreçlerinden biri olarak dillerin korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Türk dilleri, coğrafi olarak geniş bir alana yayılmakta ve farklı kültürel bağlamlarda kullanılmaktadır. Bu dillerin dijital platformlara taşınması, hem dilin yaşatılması hem de genç nesiller arasında kullanımının teşvik edilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Dijitalleşme süreci, Türk dillerinin eğitim materyallerinde, elektronik sözlüklerde, yazılım ve uygulamalarda kullanılmasını kolaylaştırarak dilsel kaynakların çeşitlenmesini sağlar.

Ayrıca, dijital araçlar sayesinde Türk dillerinin tarihî metinleri korunmakta ve erişilebilirliği artırılmaktadır. Online kütüphaneler, dijital arşivler ve interaktif öğrenme platformları, hem akademik araştırmalara katkı sağlamakta hem de genel halkın dil ve kültür bilincini güçlendirmektedir. Bu durum, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve global ölçekte tanıtılması açısından da önemlidir.

Teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ve doğal dil işleme uygulamaları ile Türk dillerinin dijital ortamda analiz edilmesine ve otomatik çeviri sistemlerinin geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede, farklı Türk toplulukları arasındaki iletişim kolaylaşmakta ve dilsel bir bütünlük sağlanmaktadır. Sonuç olarak, Türk dillerinin dijitalleşme süreci, hem kültürel değerlerin korunması hem de modern bilgi teknolojileri ile uyum sağlanması açısından vazgeçilmez bir araçtır. Bu süreç, Türk dillerinin sürdürülebilirliğini güvence altına alırken, küresel platformlarda görünürlüğünü ve etkisini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Türk Dilleri, Kültürel Koruma, Teknolojik Gelişim.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TURKIC LANGUAGES IN THE DIGITALIZATION PROCESS

Digitalization has become an important tool for the preservation, development, and dissemination of languages as one of the most defining processes of our era. Turkic languages are spread over a wide geographical area and are used in different cultural contexts. Transferring these languages to digital platforms is critically important both for keeping the language alive and for encouraging its use among younger generations. The digitalization process facilitates the use of Turkic languages in educational

materials, electronic dictionaries, software, and applications, thereby diversifying linguistic resources.

Moreover, digital tools help preserve historical texts of Turkic languages and increase their accessibility. Online libraries, digital archives, and interactive learning platforms contribute to academic research and strengthen public awareness of language and culture. This is also important for preserving cultural heritage and promoting it on a global scale.

Technological advancements, along with artificial intelligence and natural language processing applications, allow for the analysis of Turkic languages in digital environments and the development of automatic translation systems. This facilitates communication among different Turkic communities and ensures linguistic unity. In conclusion, the digitalization process of Turkic languages is an indispensable tool both for preserving cultural values and for aligning with modern information technologies. This process ensures the sustainability of Turkic languages while increasing their visibility and impact on global platforms.

Key words: Digitalization, Turkic Languages, Cultural Preservation, Technological Development.

.

AQQLÜTİNATİV DİLLƏRDƏN NEYRON ŞƏBƏKƏLƏRƏ: TÜRK DİLLƏRİNİN SÜNİ İNTELLEKT ERASINDA YENİ MƏRHƏLƏSİ

Jalə Səmədova
fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0003-4091-634X
jala.semedova@mail.ru
Azərbaycan/Bakı

Dünya dilləri rəqəmsal məkanda "çox resurslu" (High-resource - ingilis, çin, ispan) və "az resurslu" (Low-resource) dillərə bölünür. Təəssüf ki, Türkiyə türkcəsi xaricindəki digər türk dilləri, o cümlədən Azərbaycan dili hələ də ikinci qrupa aiddir. Sİ modellərinin öyrədilməsi üçün milyardlarla cümləlik mətn bazası lazımdır. Azərbaycan dilində rəqəmsallaşmış kitabların, elmi məqalələrin və xəbər arxivlərinin həcmi qlobal modellər üçün hələ də kifayət deyil. Transfer Learning (Öyrənmənin Ötürülməsi): Bu problemi həll etmək üçün tədqiqatçılar Türkiyə türkcəsində öyrədilmiş modelləri Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırırlar. Dillərin qohumluğu Sİ-yə imkan verir ki, bir dildə öyrəndiyi qrammatik və semantik qaydaları digər dilə minimal məlumatla tətbiq etsin.

Mətni səsləndirmə (Text-to-Speech - TTS) texnologiyasında türk dillərinin adaptasiyası sürətlə inkişaf edir. Əvvəllər "robotik" səslər üstünlük təşkil edirdisə, indi neyron şəbəkələri (məsələn, WaveNet) vasitəsilə insan səsinə demək olar ki, tam bənzər səslər sintez olunur.

Nitq texnologiyalarının ən böyük sınağı dialektlərin emalıdır. Sİ-nin təkcə Bakı və ya İstanbul ədəbi dilini deyil, həm də müxtəlif bölgələrin şivələrini başa düşməsi və ya o şivələrdə danışması üçün "Dialectal NLP" tətbiqləri genişləndirilməlidir.

Süni intellektin türk dillərinə tam adaptasiyası üçün son mərhələ sözlərin kontekst daxilindəki mənasını (semantikasını) düzgün dərk etməkdir. Məsələn, "alma" sözünün meyvə yoxsa felin inkar forması olduğunu anlamaq üçün Sİ cümlənin sintaktik strukturunu təhlil etməlidir.

Türk dövlətlərinin ortaq süni intellekt ekosistemi yaratması, dillərin nitq texnologiyalarına adaptasiyasını sürətləndirəcəkdir. Ortaq terminologiya bazası və vahid NLP kitabxanaları (məsələn, Zemberek və ya AzerNLP) bu dillərin qlobal texnoloji rəqabətdə geri qalmamasına xidmət edir.

Türk dillərinin nitq texnologiyalarına adaptasiyası sadəcə tərcümə və ya səsli köməkçilərlə bitmir. Bu, gələcəyin "ağıllı" şəhərlərində, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərində və təhsil platformalarında ana dilimizin rəqabətədavamlı olması deməkdir. Əgər bir dil süni intellekt tərəfindən mükəmməl başa düşülmürsə, o dilin gələcək rəqəmsal dünyada yeri təhlükə altına düşür. Buna görə də, milli korpusların yaradılması və böyük dil modellərinin yerli verilənlər əsasında inkişaf etdirilməsi dövlət və elm

adamları üçün prioritet məsələdir.

Açar sözlər: Süni intellekt (Sİ), Təbii Dilin Emalı (NLP), Aqqlütinativ Dillər, Avtomatik Nitq Tanıma (ASR), Mətndən Nitqə (TTS).

FROM AGGLUTINATIVE LANGUAGES TO NEURAL NETWORKS: A NEW PHASE OF TURKIC LANGUAGES IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

World languages are divided into "high-resource" (English, Chinese, Spanish) and "low-resource" (Low-resource) languages in the digital space. Unfortunately, other Turkic languages except Turkish, including Azerbaijani, still belong to the second group. A text base of billions of sentences is needed to train AI models. The volume of digitized books, scientific articles and news archives in Azerbaijani is still not enough for global models. Transfer Learning: To solve this problem, researchers adapt models trained in Turkish Turkish to Azerbaijani Turkish. The kinship of languages allows AI to apply the grammatical and semantic rules it has learned in one language to another language with minimal knowledge.

The adaptation of Turkic languages in Text-to-Speech (TTS) technology is developing rapidly. While "robotic" voices used to prevail, now sounds that are almost exactly similar to the human voice are synthesized using neural networks (for example, WaveNet).

The biggest test of speech technologies is the processing of dialects. "Dialectal NLP" applications should be expanded so that AI can understand or speak in dialects of different regions, not just the literary language of Baku or Istanbul.

The final stage for the full adaptation of artificial intelligence to Turkic languages is to correctly understand the meaning (semantics) of words in context. For example, to understand whether the word "apple" is a fruit or a negative form of a verb, AI must analyze the syntactic structure of the sentence.

Strategic Importance: The creation of a common artificial intelligence ecosystem of Turkic states will accelerate the adaptation of languages to speech technologies. A common terminology base and unified NLP libraries (serve to ensure that these languages do not lag behind in global technological competition.

The adaptation of Turkic languages to speech technologies does not end with just translation or voice assistants. This means that our native language will be competitive in the "smart" cities, automated management systems and educational platforms of the future. If a language is not perfectly understood by artificial intelligence, its place in the future digital world is at risk. Therefore, the creation of national corpora and the development of large-scale language models based on local data are priorities for governments and scientists.

Key words: Artificial Intelligence (AI), Natural Language Processing (NLP), Agglutinative Languages, Automatic Speech Recognition (ASR), Text-to-Speech (TTS).

DIJITAL EĞITIM ORTAMINDA TÜRK DILLERININ ÖĞRENIMINDE YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ ETKINLIĞI

Nargiza Zokirova
Namangan Devlet Üniversitesi
zokirovan99@gmail.com
Ozbekiston/Namangan

Günümüzde eğitim sisteminin dijitalleşme süreci, yapay zekâ teknolojilerinin öğretim sürecine geniş çapta entegre edilmesini gerektirmektedir. Özellikle Türk dillerinin öğretiminde yenilikçi yaklaşımların kullanılması, dil öğrenme etkinliğini artırmada önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dijital eğitim ortamı çerçevesinde yapay zekâ tabanlı yazılım araçları − sohbet botları, otomatik çeviri sistemleri, konuşma tanıma (speech recognition) ve doğal dil işleme (NLP) teknolojileri − dil öğrenme sürecinin etkileşimli ve uyarlanabilir bir şekilde düzenlenmesine olanak sağlamaktadır.

Yapay zekâ araçları sayesinde öğrencilerin dilsel yeterliliklerini geliştirme, dil bilgisi ve söz varlığını edinme, yazılı ve sözlü iletişim becerilerini ilerletme imkânları genişlemektedir. Bu teknolojiler, öğrencilerin bilgi düzeyi ve ihtiyaçlarına göre bireysel görevler sunma, öğrenme sürecini izleme ve hızlı analitik geri bildirim sağlama fırsatı yaratmaktadır. Sonuç olarak eğitim süreci bireyselleştirilmekte, öğrencilerin bağımsız öğrenme becerileri gelişmekte ve öğrenme motivasyonları artmaktadır.

Ayrıca yapay zekâ araçları, öğretmenlerin metodik faaliyetlerini geliştirerek öğretim materyallerinin hazırlanması, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi süreçlerinin otomatikleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Dijital eğitim ortamında yapay zekâ teknolojilerinin etkin kullanımı, Türk dillerinin öğrenim sürecinin kalite göstergelerini artırmada, çağdaş yetkinliklerin geliştirilmesinde ve yenilikçi pedagojik yaklaşımların ilerletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: dijital eğitim ortamı, yapay zekâ, Türk dilleri, NLP teknolojileri, dil yeterliliği, yenilikçi pedagoji.

MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ DİL TƏDRİSİ: "TÜRK QRAMERİ"NİN ELMİ-PEDAQOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Günay Alıyeva
baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https:// ORCID.ORG/0000-0001-5780-039X
aliyevagunay@yahoo.com
Azərbaycan/Bakı

XX yüzilin 20-30-cu illəri Azərbaycan dilçiliyi və pedaqogikasında dərslik siyasəti aparıcı istiqamətlərdən birini təşkil edirdi. Məktəblərin açılması, dünyəvi elmlərin tədris prosesinə gətirilməsi, xüsusilə ana dili və ədəbiyyatı ilə bağlı dərsliklərin yaranması dövrü "keçid və intibah" dövrü kimi xarakterizə edirdi. Dövrün dərsliklərinə ən böyük təsir göstərən amil isə əlifba dəyişiklikləri idi. 1920-ci illərin ortalarından başlayaraq ərəb qrafikasından latın qrafikasına keçid xüsusilə 1926-cı il Bakı Türkoloji Qurultayından sonra dərsliklərin yeni latın qrafikası − yeni əlifba ilə nəşri zərurətini ortaya çıxardı. Onilliyin sonunda isə artıq kiril qrafikasına keçid hazırlıqları dərsliklərin məzmununa və formasına yenidən təsir etdi.

Bu dövrdə ana dili dərsliklərinin hazırlanmasında milli ziyalıların rolu əvəzsiz idi. Abdulla Şaiq, Vəli Xukufu, Fərhad Ağazadə, Bəir Çobanzadə və digərlərinin dərslikləri dili, ədəbiyyatı öyrətməklə kifayətlnmir, həm də metodik yeniliklər gətirirdi; dini məzmunlu mətnlər tamamilə çıxarılır, əvəzində elmi, təbiətşünaslıq və ictimai motivli mətnlər daxil edilir, oxu və yazının öyrədilməsində köhnə "heca" üsulu deyil, daha müasir olan səs üsulu geniş tətbiq olunur, Azərbaycan dilinin elmi terminologiyası ilk dəfə məhz bu illərin dərsliklərində sistemləşdirilirdi.

1930-cu ildə Bəkir Çobanzadə və Fərhad Ağazadənin "azəri ləhcəsinin xüsusiyyətlərini göstərməyə çalışan və bunlar üzərində ətraflı dayanan" "Türk qrameri" dərsliyinin, müəlliflərin özünün də dediyi kimi, Azərbaycan dilində indiyə qədər (30-cu illərə qədər – G.A.) məlum olmayan və qaranlıq qalan çox nöqtələrə" aydınlıq gətirən dərslik kimi rolu böyükdür.

Əmək məktəbləri üçün tədris və pedaqojin kitab sayılan "Türk qrameri" yalnız qrammatik qaydaların sistemli izahını verməklə kifayətlənmir, həm də milli dil şüurunun formalaşdırılmasına xidmət edən elmi-pedaqoji konsepsiya təqdim edir. Dərslikdə dil faktları canlı danışıq nümunələri əsasında şərh olunur, morfoloji və sintaktik hadisələr müqayisəli yanaşma ilə izah edilir. Bu isə onu dövrün ənənəvi sxolastik qrammatika kitablarından fərqləndirir.

Müəlliflər dilin öyrədilməsində sistemlilik, ardıcıllıq və praktik yönümlülük prinsipini əsas götürmüş, ana dilinin tədrisini milli-mədəni özünüdərkin mühüm elementi kimi qiymətləndirmişlər. "Türk qrameri"nin metodik strukturu sonrakı

dərsliklər üçün model rolunu oynamış, türk dillərinin tədrisində vahid elmi terminologiyanın formalaşmasına töhfə vermişdir.

Beləliklə, "Türk qrameri" dərsliyi yalnız pedaqoji mətn deyil, həm də I Türkoloji Qurultayın ideyalarını praktik müstəviyə daşıyan fundamental elmi-mədəni sənəd kimi dəyərləndirilə bilər. Onun 100 illik yubiley kontekstində yenidən araşdırılması milli dilçilik tariximizin mühüm mərhələsinin obyektiv qiymətləndirilməsinə xidmət edir.

Açar sözlər: dilin tədrisi, dərslik, "Türk qrameri", sistemlilik, praktikyönümlülük.

NATIONAL SELF-AWARENESS AND LANGUAGE TEACHING: THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF "TÜRK QRAMERİ" (TURKISH GRAMMAR)

The 1920s and 1930s constituted a significant period in the history of Azerbaijani linguistics and pedagogy, during which textbook policy emerged as one of the leading areas of educational development. The establishment of schools, the introduction of secular sciences into the educational process, and particularly the creation of textbooks on the Azerbaijani language and literature characterized this era as a period of transition and cultural revival. One of the most influential factors shaping textbook development during this period was the reform of the writing system. Beginning in the mid-1920s, the transition from the Arabic script to the Latin alphabet, especially following the 1926 Baku Turkological Congress, created an urgent need for the publication of textbooks in the new Latin-based alphabet. By the end of the decade, preparations for the transition to the Cyrillic script had already begun, once again affecting both the content and form of educational materials.

During this period, national intellectuals played an indispensable role in the development of mother-tongue textbooks. The textbooks prepared by figures such as Abdulla Shaig, Vali Khuluflu, Farhad Agazade, and Bekir Chobanzade not only aimed to teach language and literature but also introduced significant methodological innovations. Religious texts were largely removed from educational materials and replaced with texts of scientific, naturalistic, and social relevance. In the teaching of reading and writing, the traditional syllabic method was gradually abandoned in favor of the more modern phonetic method, which came into widespread use. Furthermore, it was during these years that the scientific terminology of the Azerbaijani language was systematically developed and standardized for the first time through school textbooks.

The role of the textbook *Türk Qrameri* (*Turkish Grammar*), published in 1930 by Bekir Chobanzade and Farhad Agazade and "aimed at demonstrating the characteristics of the Azerbaijani dialect and examining them in detail," was significant as a textbook that, as the authors themselves stated, "clarified many points in the Azerbaijani language that had hitherto (until the 1930s – G.A.) remained unknown and obscure."

Considered a textbook and pedagogical manual for labour schools, *Türk Qrameri* (*Turkish Grammar*) not only provides a systematic explanation of grammatical rules but also presents a scientific and pedagogical concept serving the formation of national linguistic consciousness. In the textbook, linguistic facts are interpreted on the basis of examples from living speech, and morphological and syntactic phenomena are explained through a comparative approach. This distinguishes it from the traditional scholastic grammar books of the period.

The authors based their approach to language teaching on the principles of systematicity, consistency, and practical orientation, regarding the teaching of the mother tongue as an important element of national and cultural self-awareness. The methodological structure of *Türk Qrameri* (*Turkish Grammar*) served as a model for subsequent textbooks and contributed to the formation of a unified scientific terminology in the teaching of Turkic languages.

Thus, the textbook *Türk Qrameri* may be regarded not only as a pedagogical text but also as a fundamental scholarly and cultural document that translated the ideas of the First Turkological Congress into practical application. Its re-examination in the context of its centenary serves the objective assessment of an important stage in the history of our national linguistic scholarship.

Key words: language teaching, textbook, *Türk Qrameri* (*Turkish Grammar*), systematicity, practical orientation.

TÜRK DİLLERİNİN DİJİTALLEŞTİRİLMESİ VE BİLİMSEL İŞ BİRLİĞİ YOLU

Sardar Shokirjonov
ISFT International school of Finance technology and science
sardorshokirjanov5@gmail.com
https://ORCID.org/0009-0001-1389-7537
Özbekistan

Bugün dünya dillerinin dijital geleceği yapay zekâ, büyük dil modelleri ve elektronik kaynaklar aracılığıyla belirlenmektedir. Ancak Türk dilleri – Azerbaycan Türkçesi, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Türkmence ve diğerleri – bu yarışta birçok dile kıyasla belirgin şekilde geride kalmaktadır. En temel ve en acı verici sorun ise, Türk dilleri için büyük hacimli ve nitelikli dijital veri tabanlarının yeterince mevcut olmamasıdır. Yapay zekâ sistemlerinin eğitilebilmesi için yüz milyonlarca kelimeden oluşan metinlere, ses ve video verilerine ihtiyaç vardır. İngilizce için bu kaynaklar yıllar boyunca sistemli biçimde toplanmıştır. Azerbaycan Türkçesi ya da Özbekçe için ise ya hiç yoktur, ya çok sınırlıdır ya da yeterli kaliteye sahip değildir. Bunun sonucunda ChatGPT, Google Translate ve benzeri sistemler bu dillerde İngilizcede olduğu kadar etkili çalışmamaktadır. Genç nesil kendi ana dilinde kaliteli dijital hizmetlere erişememektedir. Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: "Bu dilde ne yapabiliriz ki?" Ve dil, zamanla işlevselliğini ve önemini kaybetmeye başlamaktadır. Bu zincirin başlangıç noktası tam da bu dijital boşluktur. Aslında çözüm son derece karmaşık değildir; ancak güçlü bir irade gerektirir. Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde ortak bir dijital platform kurulmalıdır. Her Türk devleti kendi dilindeki metinleri, gazeteleri, kitapları ve resmî belgeleri dijital formatta bu platforma yüklemelidir. Sürecin denetimi için küçük fakat yetkili bir teknik ekip oluşturulmalıdır. Birkaç yıl içinde bu ortak Türk projesi, yapay zekâ modellerinin eğitilmesine, elektronik sözlüklerin hazırlanmasına ve dil teknolojilerinin geliştirilmesine sağlam bir temel oluşturacaktır. Azerbaycan ve Özbekistan bu girişimi birlikte başlatırsa, diğer ülkeler de sürece katılacaktır. Bir dilin geleceği yalnızca okul ders kitaplarında değil, dijital alanlarda da yaşar. Eğer o alanda yer yoksa, dil zamanla sönümlenir. Zaman hâlâ var; ancak zaman kimseyi beklemez.

Anahtar kelimeler: Türk dilleri, dijitalleşme, yapay zekâ, dijital uçurum.

THE DIGITALIZATION OF TURKIC LANGUAGES AND THE PATH TOWARD SCIENTIFIC COOPERATION

Today, the digital future of the world's languages is being shaped by artificial intelligence, large language models, and electronic resources. However, Turkic languages − Azerbaijani, Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, and others remain significantly behind many other languages in this race. The most fundamental and pressing problem is the lack of large-scale, high-quality digital data corpora for Turkic

languages. Training artificial intelligence systems requires hundreds of millions of words in textual data, as well as extensive audio and video materials. For English, such resources have been systematically collected over many years. For Azerbaijani or Uzbek, however, these resources either do not exist, are extremely limited, or lack sufficient quality. As a result, systems such as ChatGPT, Google Translate, and similar platforms do not function in these languages as effectively as they do in English. The younger generation is therefore unable to access high-quality digital services in their native languages. At this point, a troubling question arises: "What can we even do in this language?" Gradually, the language begins to lose its functionality and perceived importance. The starting point of this chain reaction lies precisely in this digital gap. In reality, the solution is not overly complex, but it does require strong political will and coordinated action. A unified digital platform should be established under the framework of the Organization of Turkic States. Each Turkic country should upload texts, newspapers, books, and official documents in digital format to this shared platform. A small yet authorized technical team should be formed to supervise and coordinate the process. Within a few years, this common Turkic initiative could provide a solid foundation for training artificial intelligence models, developing electronic dictionaries, and advancing language technologies. If Azerbaijan and Uzbekistan take the lead in launching this initiative together, other countries are likely to follow. The future of a language does not live only in school textbooks; it also exists in digital spaces. If a language has no place in that space, it will gradually fade. There is still time but time does not wait.

Key words: Turkic languages, digitalization, artificial intelligence, digital divide.

I TÜRKOLOJİ QURULTAYIN MÜƏLLİMLƏRİN PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Aytən Əhmədova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/ 0009-0002-7244-6231
83-aytan@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

Türkologiyanın inkişafında müstəsna rol oynamış I Türkoloji Qurultayda bir çox məsələlər müzakirə olunmuşdur. Bunlardan imla (orfoqrafiya, orfoepiya), üsuli-tədris (tədrislə bağlı müzakirələr), əlifba (yeni əlifbaya keçid), istilah (termin), ölkəşünaslıq (tarix, mədəniyyət) məsələlərini göstərmək olar. Keçən əsrin (XX əsr) əvvəllərində I Türkoloji Qurultayda çıxış etmiş Bəkir Çobanzadə yazırdı: "Türkoloji qurultayın ruznaməsində (gündəliyində) duran məsələlər ikiyə ayrılmışdır: 1. elmi, 2. əməli. İştə bu əməli məsələlər məktəb, pedaqoji və müəllimlik məsələlərindən başqa bir şey deyildir"*[Çobanzadə, 2007, s.196]*.

I Türkoloji Qurultayda iştirak edənlərin, demək olar ki, səksən faizini sənət etibarilə müəllimlər təşkil edirdi. Bəkir Çobanzadə məqaləsində göstərirdi ki, qurultayda türk- tatar aləminin ən təcrübəli və ən məlumatlı müəllimləri burada həm iştirak edir, həm də məktəb və maarif həyatının istəklərini müzakirəyə çıxarırdılar. Qurultayda kəndlərdə, şəhərlərdə çalışan müəllimlərimiz, maarifçilərimiz bu məsələlərin həll edilməsində bir qrup alimlərin maneələrinə rast gəlmişdilər. Müəllimlərimizi narahat edən məsələlərdən biri və birincisi tədris zamanı orfoqrafiya qaydalarının (Qurultayda müzakirə olunan imla məsələləri) yaratdığı əngəllər idi. Elə bunu nəzərə alaraq, ona yaxın məruzə və yarımməruzə dinlənilmiş, müzakirələr aparılmışdır. Dəyərli alimimiz Çobanzadə yazır: "İmla haqqında bu gün mövcud olan dörd əsası və elmi prinsipdən türk dilinin təbiətinə uyğun başlıca prinsip şəkillilər morfolojik, yaxud etimolojik prinsiplə müxtəlif dərəcədə birləşdirilmək şərti ilə səvti (fonetik) prinsipdir". *[Çobanzadə, 2007, s.198- 199]*. Onun da qeyd etdiyi kimi fonetik prinsip əsas götürülməlidir. Ancaq bunun üçün ilk olaraq tarixi prinsipin tərəfdarları ilə hesablaşmaq lazımdır.

Tədrislə bağlı aşağıdakı maddələr qəbul olunmuşdur. A) İkinci dərəcə məktəblərdə ayrı bir dərs olaraq elmi sərfin oxudulması arzu olunur. B) Birinci dərəcə məktəblərdə ana dili üçün başlıca material türk xalqlarının xalq ədəbiyyatından olmalıdır. C) İkinci dərəcə məktəblərdə ədəbiyyat ictimaiyyata bağlı olaraq epizodik bir tərzdə və müasir ədəbiyyata daha ziyadə əhəmiyyət verilərək tədqiq olunmaq lazım gəldiyi kimi, tarixi cəhətdən də öyrənilməlidir.

Bəkir Çobanzadə I Türkoloji Qurultayın müəllimlərə etdiyi təsiri belə qiymətləndirir: "Qurultayın ruznaməsindən ayılıb aldığımız bu beş məsələ yalnız

türkoloji müəssisələrinin deyil, ondan da ziyadə, məktəb və müəllimlərimizin hərgünkü məsələlərindəndir. Türkoloji alimləri və türk maarifçiləri bu məsələləri az-çox doğru bir surətdə çözməklə türk müəllimlərinə böyük, pək böyük bir arxadaşlıq yardımı göstərmiş oldular". Onun təbirincə desək, I Türkoloji Qurultay təməli qurmuşdur, bu təməl üzərində binalar inşa etmək müəllimlərimizin üzərinə düşür.

Açar sözlər: Türkoloji qurultay, müəllimlər, əlifba, tədris, müzakirə.

THE IMPACT OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS ON THE PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF EDUCATORS

The First Turkological Congress, which played an exceptional role in the development of Turkology, addressed a wide range of issues, including spelling (orthography), teaching methods, the alphabet, terminology, and regional studies. At the beginning of the twentieth century, Bekir Chobanzade, who delivered a speech at the First Turkological Congress, wrote: "The issues on the agenda of the Turkological Congress are divided into two categories: 1. Scientific; 2. Practical. These practical issues are nothing more than matters of schooling, pedagogy, and teaching" [Chobanzade, 2007, p. 196].

Teachers constituted nearly eighty percent of the participants in the First Turkological Congress. In his article, Bekir Chobanzade pointed out that the most experienced and knowledgeable teachers of the Turkic-Tatar world participated in the congress, bringing the concerns of school and educational life to the discussion. During the congress, teachers and educators working in villages and cities encountered opposition from a group of scholars regarding the resolution of these issues. One of the primary concerns for teachers was the difficulty caused by orthographic rules in the process of instruction. In light of this, nearly ten reports and sub-reports were presented, followed by extensive discussions. Chobanzade writes: "Of the four fundamental scientific principles of spelling existing today, the primary principle suitable for the nature of the Turkic language is the phonetic (vocalic) principle, provided it is combined to varying degrees with morphological or etymological principles" [Chobanzade, 2007, pp. 198–199]. As he noted, the phonetic principle should serve as the foundation. However, for this to occur, it is first necessary to address the arguments of the proponents of the historical principle.

Bekir Chobanzade evaluates the impact of the First Turkological Congress on teachers as follows: "These five issues we have extracted from the congress agenda are not only matters for Turkological institutions but, even more so, the everyday concerns of our schools and teachers. By resolving these issues more or less correctly, Turkology scholars and Turkic educators have provided great, indeed immense, fraternal assistance to Turkic teachers." In his words, the First Turkological Congress laid the foundation, and it is up to teachers to build upon it.

Key words: Turkological Congress, teachers, alphabet, teaching, discussion.

O‘ZBEK TILI O’G’UZ LAHJASI LEKSEMALARIDA MA’NO TARAQQIYOTI

Nargiza Ahmedova
filologiya fanlari nomzodi, dotsent
Oriental universiteti
ashnargiza@gmail.com
https://orcid.org/0009-0000-4508-4381
O‘zbekiston/Toshkent

O‘zbek tili turkiy tillar oilasining boy lahjaviy imkoniyatlariga ega bo‘lgan shakli bo‘lib, uning tarkibiy qismlari hisoblangan qarluq, qipchoq va o‘g‘uz lahjalari o‘rtasidagi differensial belgilar tilshunoslikda hamon dolzarb mavzu bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, o‘g‘uz lahjasiga mansub Xorazm shevasi o‘zining arxaik qatlamni saqlab qolganligi hamda o‘zga tillar bilan kontakt natijasida hosil bo‘lgan o‘ziga xos semantik strukturasi bilan ajralib turadi. Tadqiqot obyekti sifatida tanlangan dialektizm-sememalar adabiy til bilan shaklan bir xil, ammo mazmunan farqli bo‘lgan birliklarni o‘z ichiga oladi.

Xorazm shevasidagi leksik birliklarni adabiy tilga nisbatan semantik transformatsiyalanish darajasiga ko‘ra bir necha guruhlarga ajratish mumkin. Birinchi navbatda, umumturkiy qatlamga oid qarindoshlik terminlarida jiddiy semantik siljishlar kuzatiladi. Masalan, *uka* leksemasi qadimgi turkiy tilda "kichik farzand" ma’nosini anglatgan bo‘lsa, adabiy tilda faqat o‘g‘il bolaga nisbatan ixtisoslashgan. Xorazm shevasida esa ushbu birlik o‘zining qadimiy universal semantikasini saqlab, ham o‘g‘il, ham qizga nisbatan qo‘llaniladi. Shuningdek, ijtimoiy iyerarxiya natijasida *aka* (dada), *opa* (ona) va *ota* (bobo) leksemalarida ma’no ko‘chishi yuz bergan. Bu holat shevada lisoniy tejamkorlik va oilaviy munosabatlarning an’anaviy ifodasi bilan izohlanadi.

O‘zlashma qatlamga oid so‘zlar ham shevada o‘zining asl etimologik ma’nosiga yaqinroq turadi. Forsiy qatlamga mansub *kosa* leksemasi adabiy tilda chuqur idish bo‘lsa, shevada "piyola" ma’nosini anglatib, asl ma’nosini barqaror saqlab qolgan. *Lagan* so‘zi esa ma’no ko‘lamini kengaytirib, "tog‘ora" sememasini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, *osh* leksemasi shevada "palov" emas, balki fors tilidagi kabi "yovg‘on taom" yoki "sho‘rva" ma’nosida ishlatiladi. Arabiy qatlamga oid *vaj* so‘zi adabiy tilda "sabab" tushunchasini ifodalasa, Xorazm shevasida har qanday moddiy "narsa" ma’nosida faol qo‘llaniladigan aniq otga aylangan.

Temporal va sifat ko‘rsatkichlari, xususan *oqshom* (bugundan oldingi kun) va *toza* (yangi) kabi birliklar ham shevaning muloqot tizimida o‘ziga xos semantik maydon hosil qiladi. *Tuxum* leksemasining adabiy tildagi "yumurtqa" ma’nosidan uzoqlashib, "urug‘", "nasl" va "avlod" sememalari atrofida jamlanishi ham diqqatga sazovordir.

Xorazm shevasidagi dialektizm-sememalar til tarixi va etimologiyasini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ko‘plab leksemalarning qadimiy turkiy ma’nolari aynan sheva tarkibida saqlanib qolgan. Bunday leksik birliklarni tizimli

o‘rganish o‘zbek tili xazinasini boyitish va til taraqqiyoti qonuniyatlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Xorazm shevasi, dialektizm-semema, leksik-semantik tahlil, umumturkiy qatlam, etimologik tahlil, semantik taraqqiyot.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAY VƏ ƏDƏBİYYAT TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ: TARİXİ TƏCRÜBƏ VƏ MÜASİR TƏDRİS KONSEPSİYASI İLƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Fəxrəddin Yusifov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
yusifovf56@bk.ru
Azərbaycan/Bakı

Birinci Türkoloji qurultay təkcə Azərbaycan ictimai, mədəni və pedaqoji fikir tarixində deyil, bütöv Türk dünyasında özünəməxsus dərin izlər qoyub getmiş dəyərli bir hadisə olmuşdur. İllər keçdikcə bu qurultayda müzakirə olunan məsələlərin, bu zəngin irsin dəyəri daha da artmaqda, haqqında daha geniş araşdırmalar aparılmaqdadır və bitib tükənməyən tədqiqatların meydana çıxacağı qətiyyən təsadüfi sayıla bilməz. Hazırkı məqalə də bu sahədə atılan kiçik addımlardan biri kimi səciyyələnə bilər. Bu yazıda 1926-cı ildə Bakı şəhərində keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultay və onun ədəbiyyatın tədrisi məsələlərinə təsiri elmi-pedaqoji aspektdən kompleks şəkildə araşdırılmışdır. Tədqiqatda qurultayın çağırıldığı tarixi-ictimai və elmi mühit, XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarının mədəni-intellektual inkişaf prosesləri və yeni təhsil modelinə olan ehtiyac sistemli şəkildə təhlil edilmişdir. Qurultayın məqsəd və vəzifələri, xüsusilə ortaq elmi-metodoloji platformanın formalaşdırılması, milli dil və ədəbiyyatın tədrisinin elmi əsaslara söykəndirilməsi istiqamətində irəli sürülmüş ideyalar araşdırılmışdır. Qurultay materialları əsasında ədəbiyyatın tədrisinin məqsədi, məzmunu və metodoloji prinsipləri müəyyənləşdirilmiş, elmilik, tarixilik, millilik və sistemlilik prinsiplərinin pedaqoji mahiyyəti elmi arqumentlərlə əsaslandırılmışdır. Məqalədə qurultay iştirakçılarının orta və ali məktəblərdə ədəbiyyatın tədrisinə dair irəli sürdükləri konseptual müddəalar təhlil edilmiş, həmin ideyaların müasir ədəbiyyat tədrisi konsepsiyası və kurikulum sənədləri ilə müqayisəli təhlili aparılmışdır. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, qurultayda formalaşdırılmış metodoloji yanaşmalar müasir ədəbiyyat tədrisinin məzmun və strukturunda davamlı şəkildə öz əksini tapmışdır. Tədqiqat qurultayın pedaqoji fikir tarixində mühüm mərhələ təşkil etdiyini və onun ideyalarının müasir təhsil sistemində tətbiqi üçün aktual elmi-metodik əhəmiyyət daşıdığını əsaslandırır.

Açar sözlər: Birinci Türkoloji Qurultay, ədəbiyyatın tədrisi, tədris metodikası, milli ədəbiyyat, pedaqoji fikir, təhsil tarixi, kurikulum, metodoloji prinsiplər, müqayisəli təhlil.

The First Turkological Congress was a significant historical event that left profound and lasting traces not only in the history of Azerbaijani social, cultural, and pedagogical thought but also across the entire Turkic world. Over time, the value of the

issues discussed at this congress and its rich intellectual legacy has continued to increase, attracting broader scholarly attention. The emergence of continuous and extensive research devoted to this congress is by no means accidental, but rather a natural result of its scientific and pedagogical significance. The present article may be regarded as a modest contribution to the ongoing study of this important historical and pedagogical phenomenon.

This study provides a comprehensive scientific and pedagogical analysis of the First Turkological Congress held in Baku in 1926 and its influence on the teaching of literature. The research examines the historical, socio-political, and scientific environment in which the congress was convened, as well as the cultural and intellectual development of Turkic peoples in the early twentieth century and the growing need for a renewed educational model. Particular attention is paid to the congress's goals and objectives, especially the establishment of a common scientific and methodological platform and the development of a research-based approach to teaching national language and literature.

Based on the congress materials, the objectives, content, and methodological principles of literature teaching are identified, and the pedagogical significance of the principles of scientific approach, historicism, national orientation, and systematicity is substantiated with scholarly arguments. The conceptual ideas proposed by congress participants regarding literature teaching in secondary and higher education institutions are analyzed and comparatively examined in relation to contemporary literature teaching concepts and curriculum documents. The findings demonstrate that the methodological approaches formulated during the congress are consistently reflected in the structure and content of modern literature education. The study concludes that the congress represents an important stage in the history of pedagogical thought and retains significant scientific and methodological relevance for the modern education system.

Key words: First Turkological Congress, literature teaching, teaching methodology, national literature, pedagogical thought, history of education, curriculum, methodological principles, comparative analysis.

SCHOOL LEADERSHIP AND THE PROMOTION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN MULTILINGUAL CLASSROOMS

Rakhima Turlibek
Master's student
Kazakh National Women's Teacher Training University
https://ORCID.org/0009-0005-7358-4961
rakhimaturlibek@gmail.com
Kazakhstan/Almaty

Kazakhstan's trilingual policy prioritizes Kazakh as the state language, yet many students prefer using Russian or English. This policy-practice gap poses challenges for teachers who must both comply with the state mandate and keep students engaged and understanding the material. Teachers often find their Kazakh lessons undermined by student resistance or requests to switch languages, leading to code-switching that weakens consistent use of Kazakh. This affects motivation: anxious or unsupported teachers may feel their professional goals, like promoting the mother tongue, are in conflict with classroom realities. This study will explore the role of school leadership in this dynamic. I ask how principals' leadership practices influence teachers' ability and motivation to teach in Kazakh. I will conduct semi-structured interviews with 6 secondary language teachers in Kazakhstan. The guide will explore episodes of language-switching and principals' responses, such as policies, encouragement or pressure. Data will be coded thematically to identify patterns in leadership support, teacher strategies and motivation. By focusing on teachers' lived experiences, this research aims to illuminate how effective principals can help bridge the gap between language policy and practice. Prior work shows that leadership support is crucial in fostering work satisfaction for teachers. I anticipate finding that clear, supportive leadership strengthens teachers' commitment to using Kazakh, while absent or mixed signals from principals exacerbate disengagement. The findings will highlight the need for institutional backing in sustaining mother-tongue instruction, offering insights for policymakers and school administrators on aligning leadership practices with Kazakhstan's language preservation goals.

Key words: Kazakh language, multilingual education, school leadership, teacher motivation, language policy, Kazakhstan.

SÜNİ İNTELLEKT VASİTƏSİLƏ DİLİN İNKİŞAFI : QLOBAL YENİLİKLƏRDƏN KUMRU MODELİNƏ

Günel Hüseynova
baş müəllim
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0007-0315-8363
Azərbaycan/Gəncə

Son illərdə süni intellekt sahəsində baş verən sürətli inkişaflar, xüsusilə təbii dilin emalı və maşın tərcüməsi texnologiyalarında mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Qlobal miqyasda yaradılmış sistemlər artıq mətn, nitq və hətta video materialları real vaxt rejimində yüksək dəqiqliklə tərcümə etmək qabiliyyətinə malikdir. Bu kontekstdə Türkiyə də öz yerli süni intellekt modeli olan Kumru ilə bu rəqabətli sahəyə daxil olmuşdur.

Süni intellektə əsaslanan tərcümə texnologiyaları, xüsusilə çoxdilli dərin öyrənmə modelləri sayəsində əhəmiyyətli irəliləyiş əldə etmişdir. Müasir dövrdə bu sistemlər yalnız yazılı mətnləri tərcümə etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda danışıq dilini və video məzmunu paralel şəkildə emal edə bilir. Bu inkişaf təhsil, media, beynəlxalq kommunikasiya və elektron təhsil sahələrində mühüm üstünlüklər yaratmışdır. Bununla belə, bu texnologiyalar müəyyən problemləri də ortaya çıxarır. Məna itkiləri, kontekstdən uzaqlaşma və mədəni homogenləşmə (müxtəlifliyin azalması) kimi hallar süni intellekt əsaslı tərcümə sistemlərinin məhdudiyyətlərini göstərir (*Jean-Baptiste, P. (2025). L'IA en action : parler toutes les langues. Management & Data Science, 9(5)).*

Bu qlobal çərçivədə Türkiyədə hazırlanmış Kumru modeli mühüm yenilik kimi diqqəti cəlb edir. Tamamilə türk dili məlumatları əsasında öyrədilmiş bu model 7,4 milyard parametrə malikdir və həm yazılı, həm də şifahi ünsiyyətdə yüksək performans nümayiş etdirir. Kumru xülasələndirmə, sual-cavab və mətn emalı kimi tapşırıqlarda yüksək nəticələr göstərərək təbii türk dilini anlama qabiliyyəti ilə seçilir. Meta şirkətinin LLaMA-3 (əsas AI) infrastrukturu və NVIDIA (hesablama gücü) prosessorları ilə dəstəklənən model VNGRS (türk dili üçün xüsusi süni intellekt modeli) şirkəti tərəfindən hazırlanmışdır. Bundan əlavə, onun nisbətən aşağı texniki tələbləri həm fərdi istifadəçilər, həm də təşkilatlar tərəfindən lokal şəkildə istifadəsinə imkan yaradır. Kumru-2B adlı daha yüngül və açıq mənbəli versiya isə standart kompüterlərdə və hətta mobil cihazlarda istifadə imkanı təqdim edərək əlçatanlığı daha da artırır. *(VNGRS. (2025). Kumru-2B modeli. Hugging Face).*

Süni intellekt və dil texnologiyaları sahəsində baş verən inkişaflar kommunikasiya praktikalarını əsaslı şəkildə dəyişdirməkdədir. Kumru modeli yerli dil və mədəniyyətə əsaslanan süni intellekt həllərinin əhəmiyyətini vurğulayır. Bu cür yeniliklər dil müxtəlifliyinin qorunması, texnoloji müstəqilliyin təmin edilməsi və qlobal rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi baxımından böyük potensial yaradır.

Bununla yanaşı, etik, mədəni və dil balansının qorunması bu sahədə qarşıda duran əsas çağırışlardan biri olaraq qalır (*HaberX. (2025, October 12). News on artificial intelligence and language technologies).*

Açar sözlər: süni intellekt, maşın tərcüməsi, təbii dilin emalı, Kumru, türk dili, dtexnologiyaları.

THE TRANSFORMATİON OF LANGUAGE THROUGH ARTİFİCİAL İNTELLİGENCE: FROM GLOBAL DEVELOPMENTS TO THE KUMRU MODEL

In recent years, rapid advancements in artificial intelligence have led to significant transformations, particularly in natural language processing and machine translation technologies. Globally developed systems are now capable of translating text, speech, and even video in real time with a high degree of accuracy. In this context, Türkiye has entered this competitive field with its own local artificial intelligence model, Kumru.

AI-powered translation technologies have made remarkable progress, especially due to multilingual deep learning models. Today, these systems can not only translate written texts but also process spoken language and video content simultaneously. This development has brought considerable advantages in education, media, international communication, and e-learning. However, these advancements also introduce certain challenges. Issues such as loss of meaning, decontextualization, and cultural homogenization reveal the limitations of AI-based translation systems.

Within this global framework, the Kumru model developed in Türkiye stands out as a significant innovation. Trained entirely on Turkish datasets, this model contains 7.4 billion parameters and demonstrates high performance in both written and spoken communication. Kumru excels in tasks such as summarization, question-answering, and text processing, showing a strong ability to understand natural Turkish. Supported by Meta's LLaMA-3 infrastructure and NVIDIA processors, the model has been developed by the company VNGRS. Moreover, its relatively low hardware requirements allow it to be run locally by both individuals and organizations. A lighter, open-source version called Kumru-2B further increases accessibility by enabling usage on standard computers and even mobile devices *(VNGRS. (2025). Kumru-2B modeli Hugging Face).*

Developments in artificial intelligence and language technologies are fundamentally transforming communication practices. The Kumru model highlights the importance of AI solutions based on local language and culture. These advancements offer great potential in terms of preserving linguistic diversity, achieving technological independence, and strengthening global competitiveness. However, maintaining ethical, cultural, and linguistic balance remains a crucial challenge in this evolving landscape.

Key words: artificial Intelligence, machine translation, natural language processing, Kumru, turkish language, language Technologies.

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA TURKEY TERMINOLOGIYANI SHAKLLANTIRISH VA UNING INGLIZ TILINI O‘QITISHDAGI SAMARADORLIGI

Xumora Usmanova
dotsent
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
https://ORSID.org/0009-0005-5191-718X
usmanovaxumora18@gmail.com
O‘zbekistan/Tashkent

Zamonaviy globallashuv jarayonida til va terminologiya masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ilm-fan va texnologiyaning jadal rivojlanishi natijasida yangi tushunchalar va atamalar paydo bo‘lib, ularni milliy tillarga moslashtirish zarurati ortib bormoqda. Turkiy tillar ham bundan mustasno emas. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda terminologiyani shakllantirish masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Bugungi kunda ChatGPT, avtomatik tarjima tizimlari va lingvistik modellar turli tillarda termin yaratish, tahlil qilish va standartlashtirish imkonini bermoqda. Bu jarayon ayniqsa ingliz tilini o‘qitish bilan chambarchas bog‘liq, chunki zamonaviy terminlarning asosiy qismi ingliz tilida shakllanadi. Sun’iy intellekt asosida terminologiya yaratish jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo‘lib, ma’lumotlarni yig‘ish, lingvistik tahlil, model asosida yangi birliklarni shakllantirish va ularni amaliyotga joriy etishni tashkil etadi. Bu jarayonda korpus lingvistikasi, mashinaviy o‘rganish va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalari muhim rol o‘ynaydi. Turkiy tillarda termin yaratishda kalkalash (to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima), transliteratsiya, semantik kengayish, hamda yangi so‘z yasash (derivatsiya) kabi lingvistik modellardan foydalanish mumkin. Sun’iy intellekt ushbu modellarning qaysi biri samaraliroq ekanini statistik va kontekstual tahlil asosida aniqlash imkonini beradi. Natijada, tilga mos, tushunarli va standartlashgan terminlar yaratiladi.

Ingliz tili bugungi kunda xalqaro ilm-fan va texnologiya tili sifatida yetakchi o‘rinni egallaydi. Shu sababli, ko‘plab yangi terminlar avvalo ingliz tilida paydo bo‘ladi va keyinchalik boshqa tillarga, jumladan turkiy tillarga kirib keladi. Sun’iy intellekt ushbu jarayonda vositachi sifatida xizmat qilib, terminlarning to‘g‘ri tarjimasini ta’minlaydi, fonetik va semantik moslikni tekshiradi, noto‘g‘ri yoki chalkash variantlarni aniqlaydi.

Masalan, ingliz tilidagi “algorithm”, “database”, “interface” kabi terminlar turkiy tillarda turlicha shakllarda qo‘llanadi. AI (*sun’iy intellekt*) tizimlari esa ularning yagona va optimal variantini tavsiya qilishi mumkin. Sun’iy intellekt asosida yaratilgan terminologiya ingliz tilini o‘qitish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud: ma’lumotlar bazasining yetarli emasligi, ayrim turkiy tillarda korpuslarning kamligi, madaniy va

semantik noziklikларning to‘liq inobatga olinmasligi. Bundan tashqari, AI taklif qilgan terminlar har doim ham til me’yorlariga mos kelmasligi mumkin. Shu sababli, inson omili — ya’ni tilshunos mutaxassislarning ishtiroki muhim hisoblanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt asosida turkiy terminologiyani shakllantirish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat terminlarni standartlashtirishga, balki ingliz tilini o‘qitish samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Kelajakda turkiy tillar uchun yagona raqamli terminologik platformalarni yaratish, AI asosidagi lingvistik modellarni takomillashtirish va ularni ta’lim tizimiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Kalit so‘zlar: terminologiya, ilm-fan, sun’iy intellect, lingvistik tahlil, texnologiya, turkiy tillar, ingliz tili.

AI-BASED DEVELOPMENT OF TURKISH TERMINOLOGY AND ITS EFFECTIVENESS IN TEACHING ENGLISH

In the process of modern globalization, issues of language and terminology are gaining particular importance. In particular, as a result of the rapid development of science and technology, new concepts and terms appear, and the need to adapt them to national languages is increasing. Turkic languages are no exception. In this regard, the issue of forming terminology using artificial intelligence technologies is emerging as an urgent scientific problem.

Today, ChatGPT, automatic translation systems and linguistic models allow the creation, analysis and standardization of terms in different languages. This process is especially closely related to English language teaching, since the bulk of modern terminology is formed in English. The process of creating terminology based on artificial intelligence consists of several stages, including data collection, linguistic analysis, the formation of new units based on the model, and their implementation in practice. Corpus linguistics, machine learning, and natural language processing (NLP) technologies play an important role in this process. In the creation of terms in Turkic languages, linguistic models such as calculus (direct translation), transliteration, semantic expansion, and the formation of new words (derivation) can be used. Artificial intelligence allows us to determine which of these models is more effective based on statistical and contextual analysis. As a result, language-appropriate, understandable, and standardized terms are created. English today occupies a leading position as the international language of science and technology. Therefore, many new terms first appear in English and then enter other languages, including Turkic languages. Artificial intelligence acts as an intermediary in this process, ensuring the correct translation of terms, checking phonetic and semantic compatibility, and identifying incorrect or confusing options. For example, terms such as “algorithm”, “database”, “interface” in

English are used in different forms in Turkic languages. AI (artificial intelligence) systems can recommend their unique and optimal version. Terminology created on the basis of artificial intelligence has a positive effect on the process of teaching English. At the same time, there are some problems in using artificial intelligence: insufficient database, lack of corpora in some Turkic languages, lack of full consideration of cultural and semantic subtleties. In addition, the terms proposed by AI may not always correspond to language norms. Therefore, the human factor, that is, the participation of linguists, is important.

The results show that the formation of Turkish terminology based on artificial intelligence is one of the important directions of modern linguistics. This process serves not only to standardize terms, but also to increase the efficiency of English language teaching. In the future, the creation of single digital terminological platforms for Turkic languages, the improvement of AI-based linguistic models and their widespread introduction into the education system will remain one of the urgent tasks.

Key words: terminology, science, artificial intelligence, linguistic analysis, technology, Turkic languages, English.

TÜRK DİLLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN ELMİ VƏ MƏDƏNİ ƏHƏMİYYƏTİ

Səkinəxanım Vəliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-6954-9136
sakinavaliyeva62@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dillərinin öyrənilməsi dilçilik, tarix və mədəniyyətşünaslıq baxımından mühüm elmi istiqamətlərdən biridir. Türk dilləri Altay dil ailəsi ilə əlaqələndirilən və geniş coğrafiyada yayılmış dillər qrupudur. Bu dillər Avrasiyanın böyük bir hissəsində – Anadoludan Sibirə, Orta Asiyadan Qafqaza qədər uzanan ərazilərdə milyonlarla insan tərəfindən istifadə olunur. Türk dillərinin öyrənilməsi yalnız dil quruluşunun araşdırılması ilə məhdudlaşmır, həm də türk xalqlarının tarixi, etnik formalaşması və mədəni əlaqələrinin öyrənilməsinə imkan yaradır (*Johanson, 1998).*

Türk dillərinin tədqiqi fonetika, morfologiya, sintaksis və leksikologiya kimi əsas dilçilik sahələrini əhatə edir. Bu dillərin aqqlütinativ quruluşa malik olması onların struktur baxımından digər dillərdən fərqlənməsinə səbəb olur. Sözlərin müxtəlif şəkilçilər vasitəsilə formalaşması türk dillərinin qrammatik sisteminin əsas xüsusiyyətlərindən hesab olunur (Tekin, 2010). Bundan əlavə, türk dillərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi onların ortaq köklərini, tarixi inkişaf mərhələlərini və dialekt fərqlərini müəyyən etməyə kömək edir.

Müasir dövrdə türk dillərinin öyrənilməsi beynəlxalq elmi əməkdaşlıq baxımından da aktualdır. Türk dövlətləri arasında mədəni və siyasi əlaqələrin genişlənməsi bu dillərin qarşılıqlı öyrənilməsinə olan marağı artırmışdır. Universitetlərdə türkoloji tədqiqatların aparılması, elmi konfransların təşkili və akademik nəşrlərin hazırlanması türk dillərinin öyrənilməsinin inkişafına mühüm töhfə verir (*Ercilasun, 2013).*

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, türk dillərinin öyrənilməsi yalnız dilçilik sahəsi üçün deyil, həm də türk xalqlarının tarixi irsinin qorunması və mədəni inteqrasiyanın gücləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Dil bir sistemdir. Dil dünyanın bir modelidir. Dil xalqın maddi-mənəvi varlığını, onun tarixini, tarixi coğrafiyasını yaradan ən nadir faktdır, dil bütünlükdə xalqı əks etdirən aynadır. Xalq həmin aynanı təmiz, parlaq və şəffaf görmək istəyir. Dil insan əxlaqının, davranışının müxtəlifnövlülüyüdür. İndi dünya dilçiliyində, o cümlədən türkoloji dilçilikdə inkişaf etmiş dillər üzrə aktiv proseslər gedir. Türk dilləri şöbəsi bu dillərin müxtəlif səviyyələrində baş verən həmin yeni prosesləri müəyyənləşdirir və tədqiq edir.

Türk dilləri şöbəsinin əməkdaşları bu qohum dillər üzrə informasiya texnologiyalarının yaradılmasını vacib sayırlar. Bu gün internetə mədəni neologizmin

qaynağı kimi baxırlar. Çünki yeni söz və ifadələr internetdə, sosial şəbəkə mətnlərində tez-tez görünür. Ona görə də internet dili, türk internet sintaksisi tədqiqatlardan kənarda qalmamalıdır.

Türk dillərinin KİV-də funksionallaşması məsələləri yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Yeni medianın dili yeni türk yazarlarının üslubunda daha da gözəlləşibdir. Bu estetikanı yaradan özəlliklər təhlil olunmalı, dəyərləndirilməlidir. Türk dillərinin prestijini qaldırmalı, xüsusən də dilin həyati keyfiyyətləri meydana çıxarılmalıdır.

Açar sözlər: türk dilləri, türkologiya, aqqlütinativ dillər, dilçilik, mədəni irs.

SCIENTIFIC AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF STUDYING TURKIC LANGUAGES

The study of Turkic languages is one of the important scientific directions in terms of linguistics, history and cultural studies. Turkic languages are a group of languages associated with the Altaic language family and spread over a wide geography. These languages are used by millions of people in a large part of Eurasia − from Anatolia to Siberia, from Central Asia to the Caucasus.

The study of Turkic languages is not limited to the study of language structure, but also allows for the study of the history, ethnic formation and cultural relations of the Turkic peoples (Johanson, 1998).The study of Turkic languages covers such basic linguistic areas as phonetics, morphology, syntax and lexicology. The fact that these languages have an agglutinative structure causes them to differ from other languages in terms of structure. The formation of words through various suffixes is considered one of the main features of the grammatical system of Turkic languages (Tekin, 2010). In addition, the comparative study of Turkic languages helps to identify their common roots, stages of historical development, and dialect differences.

In modern times, the study of Turkic languages is also relevant in terms of international scientific cooperation. The expansion of cultural and political relations between Turkic states has increased interest in the mutual study of these languages. Conducting Turkological research at universities, organizing scientific conferences and preparing academic publications makes a significant contribution to the development of the study of Turkic languages (Ercilasun, 2013).

In conclusion, it can be noted that the study of Turkic languages is of great importance not only for the field of linguistics, but also for the preservation of the historical heritage of the Turkic peoples and strengthening cultural integration.

Language is a system. Language is a model of the world. Language is the rarest fact that creates the material and spiritual existence of the people, its history, historical geography, language is a mirror reflecting the people as a whole. The people want to see that mirror clean, bright and transparent. Language is the diversity of human morality

and behavior. Now, active processes are underway in world linguistics, including Turkological linguistics, on developed languages. The Department of Turkic Languages identifies and studies these new processes occurring at different levels of these languages.

The employees of the Turkic Languages Department consider it important to create information technologies for these related languages. Today, they view the Internet as a source of cultural neologism. Because new words and expressions often appear on the Internet and in social network texts. Therefore, Internet language and Turkish Internet syntax should not be left out of research.

The issues of the functionalization of Turkic languages in the media should be reconsidered. The language of the new media has become even more beautiful in the style of new Turkish writers. The features that create this aesthetics should be analyzed and evaluated. The prestige of Turkic languages should be raised, and especially the vital qualities of the language should be revealed.

Key words: Turkic languages, Turkology, agglutinative languages, linguistics, cultural heritage.

TA'LIM VA RAQAMLI TURKOLOGIYA RIVOJLANISHIDAGI ZAMONAVIY TENDENTSIYALAR

Xujaniyazova Guzal
Katta o‘qituvchi
Urganch davlat universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-7827-2098
guzalenkakhujaniyazova@gmail.com
O‘zbekiston/Urganch

Maqolada raqamli transformatsiya va raqamli turkologiyaning paydo bo'lishi sharoitida ta'limni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalari o'rganiladi. Axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt va raqamli ta'lim platformalarining jadal rivojlanishi oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar tizimini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Xususan, gumanitar fanlarning raqamlashtirilishi tilshunoslik, madaniyatshunoslik, axborot texnologiyalari va ma'lumotlarni tahlil qilishni birlashtirgan yangi fanlararo sohalarning shakllanishiga olib keldi. Bunday sohalardan biri zamonaviy raqamli vositalardan foydalangan holda turkiy tillar va madaniy merosni o'rganish, saqlash va o'qitishga qaratilgan raqamli turkologiyadir. Maqolada zamonaviy ta'limdagi asosiy tendentsiyalar, jumladan, ijtimoiy o'rganish, analitikaga asoslangan o'quv dizayni, o'zgartirilgan sinf modellari, kompetentsiyaga asoslangan ta'lim, muammoga asoslangan o'rganish, o'yinlashtirish va aralash o'quv muhiti tahlil qilinadi. Turkiy tillarni o'rganish va o'qitishda sun'iy intellekt texnologiyalari va tabiiy tilni qayta ishlashning roliga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu texnologiyalar til ta'limi sifati va mavjudligini yaxshilaydigan raqamli til korpuslari, elektron lug'atlar, mashina tarjimasi tizimlari va intellektual ta'lim platformalarini yaratish imkonini beradi. Tadqiqotda shuningdek, raqamli turkologiyani rivojlantirishda xalqaro akademik hamkorlik va fanlararo tadqiqotlarning ahamiyati ta'kidlangan. Raqamli vositalarning lingvistik tadqiqotlar va ta'lim amaliyotiga integratsiyalashuvi ta'lim jarayonlarini modernizatsiya qilishga hissa qo'shadi, innovatsion o'qitish metodologiyalarini qo'llab-quvvatlaydi va turkiy tillarni ilmiy tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, turkologiya sohasida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanish lingvistik tadqiqotlar, madaniy merosni saqlash va tilshunoslik va ta'lim sohasidagi kelajakdagi mutaxassislar uchun kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish uchun yangi istiqbollarni yaratadi.

Kalit so'zlar: raqamli turkologiya, ta'lim texnologiyalari, sun'iy intellekt, turkiy tillar, ijtimoiy o'rganish, innovatsiya, raqamli gumanitar fanlar.

MODERN TRENDS IN EDUCATION AND DIGITAL TURCOLOGY DEVELOPMENT

The article is focused on modern trends in the development of education in the context of digital transformation and the emergence of digital turkology. The rapid development of information technologies, artificial intelligence and digital educational platforms is significantly changing the system of higher education and scientific research. In particular, the digitalization of the humanities has led to the formation of new interdisciplinary fields that combine linguistics, cultural studies, information technologies and data analysis. One of such areas is digital turkology, which is aimed at the study, preservation and teaching of Turkic languages and cultural heritage using modern digital tools. The article analyzes the main trends in modern education, including social learning, analytics-based instructional design, modified classroom models, competency-based learning, problem-based learning, gamification, and blended learning environments. Particular attention is paid to the role of artificial intelligence technologies and natural language processing in the study and teaching of Turkic languages. These technologies allow the creation of digital language corpora, electronic dictionaries, machine translation systems, and intelligent learning platforms that improve the quality and availability of language education. The study also emphasizes the importance of international academic cooperation and interdisciplinary research in the development of digital Turkology. The integration of digital tools into linguistic research and educational practice contributes to the modernization of educational processes, supports innovative teaching methodologies, and expands the possibilities for scientific analysis of Turkic languages. The results show that the use of digital technologies and artificial intelligence in the field of Turkology creates new prospects for linguistic research, preservation of cultural heritage, and improvement of professional training for future specialists in linguistics and education.

Key words: digital Turkology, educational technologies, artificial intelligence, Turkic languages, social learning, innovation, digital humanities.

DİL VƏ RƏQƏMSAL MÜHİT: MÜASİR ŞAGİRDLƏRİN DİL TƏFƏKKÜRÜNÜN TRANSFORMASİYASI

Şəlalə Seyidova
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialı
https://orcid.org/0000-0002-8191-8352
seyidova.s.h.h.4@mail.ru
Azərbaycan/Şamaxı

XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarının dil inkişafında mühüm mərhələ təşkil edən Birinci Türkoloji Qurultay dilin normativləşdirilməsi və vahid prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi istiqamətində strateji rol oynamışdır. Landau və Kellner-Heinkele (2001) qeyd edirlər ki, bu qurultay dilin yalnız kommunikasiya vasitəsi deyil, həm də milli kimliyin formalaşmasında əsas faktor kimi qəbul olunmasını təmin etmişdir.

Müasir dövrdə isə şagirdlərin dil təcrübəsi rəqəmsal mühitin təsiri altında formalaşır. Crystal (2011) internet dilçiliyini təhlil edərək göstərir ki, sosial şəbəkələrdə istifadə olunan qısaldılmış ifadələr və sintaktik sadələşmə yeni dil davranış modelləri yaradır. Bu dəyişikliklərin nəticəsi olaraq, Wolf (2018) vurğulayır ki, rəqəmsal oxu mühiti dərin semantik qavrayışın zəifləməsinə səbəb ola bilər.

Dil və təfəkkürün qarşılıqlı əlaqəsini araşdıran L.Vıqotski (1986) göstərir ki, dil idrak proseslərinin formalaşmasında əsas vasitədir. Bu baxımdan, rəqəmsal mühitdə baş verən dəyişikliklər şagirdlərin düşünmə və qavrama proseslərinə birbaşa təsir göstərir. Bununla yanaşı, rəqəmsal mühit vizual və multimodal qavrayış imkanlarını genişləndirərək yeni bacarıqların inkişafına şərait yaradır.

XX əsrdə həyata keçirilən dil islahatlarını təhlil edən Lewis (1999) qeyd edir ki, bu proseslər dilin sistemli və planlı şəkildə inkişafına yönəlmişdir. Müasir dövrdə isə dil dəyişiklikləri daha çox rəqəmsal texnologiyaların təsiri ilə spontan şəkildə baş verir. Bu baxımdan, müasir təhsil sistemində əsas vəzifə ana dilinin normativliyini qorumaqla yanaşı, şagirdlərdə rəqəmsal kommunikasiya bacarıqlarının da formalaşdırılmasıdır.

Azərbaycan təhsil mühitində aparılan müşahidələr göstərir ki, şagirdlər gündəlik ünsiyyətdə rəqəmsal platformaların təsiri ilə formalaşan sadələşdirilmiş dil formalarına üstünlük verirlər. Bu isə onların yazılı nitqində sintaktik sadələşmə, mətnin struktur bütövlüyünün zəifləməsi və fikrin ardıcıl ifadəsində çətinliklər kimi özünü göstərir. Eyni zamanda, sürətli və vizual informasiyanın üstünlük təşkil etdiyi rəqəmsal mühit şagirdlərin dərin oxu və analitik təhlil bacarıqlarına təsir edir (Wolf, 2018).

Bununla belə, pedaqoji təcrübə göstərir ki, məqsədyönlü yanaşma tətbiq edildikdə bu proses müsbət istiqamətə yönəldilə bilər. Ənənəvi mətnlərlə yanaşı rəqəmsal resursların inteqrasiyası şagirdlərdə həm normativ dil bacarıqlarının, həm də müasir kommunikativ kompetensiyaların paralel inkişafına şərait yaradır. Bu baxımdan, dilin qorunması və

inkişafı yalnız normativ qaydaların tədrisi ilə deyil, onların müasir kommunikativ mühitdə tətbiqi ilə təmin olunmalıdır.

Açar sözlər: ana dili, rəqəmsal mühit, dil təfəkkürü, Türkoloji Qurultay, idrak inkişafı, vizual düşünmə.

LANGUAGE AND DIGITAL ENVIRONMENT: THE TRANSFORMATION OF STUDENTS' LINGUISTIC THINKING

In the early twentieth century, the First Turkological Congress, which constituted a significant stage in the development of the Turkic languages, played a strategic role in the standardization of language and its development based on unified principles. Landau and Kellner-Heinkele (2001) note that this congress ensured the recognition of language not only as a means of communication but also as a fundamental factor in the formation of national identity.

In the modern era, students' linguistic experience is shaped by the influence of the digital environment. Crystal (2011), analyzing internet linguistics, demonstrates that the use of abbreviated expressions and syntactic simplification in social media creates new patterns of language behavior. As a result of these changes, Wolf (2018) emphasizes that the digital reading environment may lead to a decline in deep semantic comprehension.

Examining the relationship between language and thought, Vygotsky (1986) argues that language is a primary tool in the formation of cognitive processes. In this regard, changes occurring in the digital environment directly affect students' thinking and perception processes. At the same time, the digital environment expands opportunities for visual and multimodal perception, contributing to the development of new skills.

Analyzing the language reforms carried out in the twentieth century, Lewis (1999) points out that these processes were aimed at the systematic and planned development of language. In contrast, in the modern era, language changes occur more spontaneously under the influence of digital technologies. In this context, one of the main tasks of the contemporary education system is to preserve the normative structure of the native language while also developing students' digital communication skills.

Observations conducted in the Azerbaijani educational context indicate that students tend to prefer simplified language forms shaped by digital platforms in their everyday communication. This is reflected in their written speech through syntactic simplification, weakening of textual coherence, and difficulties in expressing ideas in a structured manner. At the same time, the dominance of fast and visually rich information in the digital environment affects students' deep reading and analytical thinking skills (Wolf, 2018).

Nevertheless, pedagogical practice shows that this process can be directed in a positive way when a purposeful approach is applied. The integration of digital resources alongside traditional texts in the learning process creates conditions for the parallel development of both normative language skills and modern communicative competencies.

In this regard, the preservation and development of language should be ensured not only through the teaching of normative rules but also through their application in the contemporary communicative environment.

Key words: native language, digital environment, linguistic thinking, Turkological Congress, cognitive development, visual thinking.

TURKIY TILLARDA SUN'IY INTELLEKT VA NUTQ TEXNOLOGIYALARI: QIYINCHILIKLAR VA YECHIMLAR

Bobir Umarov
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
https://ORCID.org/0009-0004-8837-0141
bobirumarov80@gmail.com
O'zbekiston/Toshkent

Bugungi kunda sun'iy intellekt tushunchasi bilan aloqasi bo'lmagan deyarli hech bir soha yo'q. Odamlar uning imkoniyatlari va salohiyatini allaqachon anglab yetishgan va undan keng foydalanmoqdalar. Lekin sun'iy intellekt nima va u qanday qilib bunchalik keng tarqalgan? Sun'iy intellekt (AI) − bu kompyuterlar va dasturiy ta'minot orqali inson fikrlash, o'rganish va qaror qabul qilish jarayonlarini taqlid qiluvchi texnologiya. AI algoritmlari katta ma'lumotlar to'plamlariga asoslangan, mustaqil ravishda o'rganadi (mashina o'rganish) va ko'pincha natijalarni odamlarga qaraganda tezroq va aniqroq beradi. Garchi bu atama birinchi marta 20-asrning o'rtalarida sof nazariy tushuncha sifatida paydo bo'lgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan u dasturlash, matematika va nevrologiya sohasidagi yutuqlar bilan mustahkamlandi. Bugungi kunda sun'iy intellekt nafaqat ilmiy muhitda, balki kundalik hayotda ham − smartfonlardan tortib sog'liqni saqlashgacha va moliyadan tortib transportgacha qo'llaniladi.

Sinfiyat til sohasida ham keng qo'llanilayotgani diqqatga sazovordir. Natijada, muloqot jarayonlarida ba'zi o'zgarishlar yuz berganini aytish mumkin. Sun'iy intellekt tizimlari orqali odamlar tobora qisqaroq va sodda jumlalardan foydalanishni o'rganmoqdalar. Masalan, yozma muloqotda savol-javob formati yanada ixcham bo'lib, noaniqlikni kamaytiradi. Og'zaki muloqotda nutqdan matnga va matndan nutqqa texnologiyalari odamlar va mashinalar o'rtasidagi suhbatlarni tabiiyroq va ravonroq qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt matn yaratish va tarjima qilishga yordam beradi, yangi muloqot uslublarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, turkiy tillar, agglyutinativ morfologiyasi, xilma-xil lahjalari va talaffuz o'zgarishlari bilan, sun'iy intellekt texnologiyalarida, ayniqsa nutqni qayta ishlash tizimlarida alohida e'tibor talab qiladi. Bu xususiyatlar turkiy tillarni sun'iy intellekt tizimlariga moslashtirish va ularni muloqotda samarali qo'llashni muhim vazifaga aylantiradi. Darhaqiqat, sun'iy intellekt nutq texnologiyalari turkiy tillarda samarali ishlashi uchun tilning morfologik va fonetik xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Bu jarayon ikkita asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: nutqni aniqlash (nutqni matnga aylantirish) va matndan nutqqa aylantirish (matnni nutqqa aylantirish) texnologiyalari.

Kalit so'zlar: Turkiy tillar, sun'iy intellekt, agglyutinativ morfologiya, NLP modellari, Cybernet AI startapi, nevrologiya.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SPEECH TECHNOLOGIES IN TURKIC LANGUAGES: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Today, there is virtually no field untouched by the concept of artificial intelligence. People have already recognized its capabilities and potential and are using it extensively. But what exactly is artificial intelligence, and how did it become so widespread? Artificial intelligence (AI) is a technology that imitates human thinking, learning, and decision-making processes through computers and software. AI algorithms are based on large datasets, learn independently (machine learning), and often deliver results faster and more accurately than humans. Although the term first appeared in the mid-20th century as a purely theoretical concept, over time it strengthened with advancements in programming, mathematics, and neuroscience. Today, artificial intelligence is applied not only in scientific environments but also in daily life − from smartphones to healthcare, and from finance to transportation.

It is noteworthy that AI is being widely used in the field of language as well. As a result, one can say that some changes have occurred in communication processes. Through AI systems, people are increasingly learning to use shorter and simpler sentences. For example, in written communication, the question-and-answer format tends to be more concise, reducing ambiguity. In spoken communication, speech-to-text and text-to-speech technologies help make conversations between humans and machines more natural and fluid. At the same time, AI assists in text generation and translation, shaping new communication styles.

Furthermore, Turkic languages, with their agglutinative morphology, diverse dialects, and pronunciation variations, require special attention in artificial intelligence technologies, particularly in speech processing systems. These characteristics make adapting Turkic languages to AI systems and effectively applying them in communication a crucial task. Indeed, for AI speech technologies to function effectively in Turkic languages, it is essential to consider the morphological and phonetic features of the language. This process manifests in two main directions: speech recognition (converting speech to text) and text-to-speech (converting text to speech) technologies.

Key words: Turkic languages, artificial intelligence, agglutinative morphology, NLP models, Cybernet AI startup, neuroscience.

İKT TERMİNLƏRİNİN ÇOXMƏNALILIĞI VƏ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ ADAPTASİYASI

Aidə Həsənova
Gəncə Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0009-0000-1022-4583
aidahasanova1@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları (İKT) sahəsi sürətlə inkişaf edən multidissiplinar sahədir və burada istifadə olunan terminlər xüsusi semantik xüsusiyyətlərə malikdir. İKT terminləri yalnız texniki anlayışları ifadə etmir, həm də onların funksional və əməliyyat xüsusiyyətlərini kodlaşdırır

İKT terminlərinin semantik xüsusiyyətləri bir neçə istiqamətdə təhlil olunur. Birincisi, çoxmənalılıq və kontekstə bağlılıqdır. Məsələn, "server" termini proqram təminatı sənədlərində kompüter sistemi kimi, şəbəkə kontekstində isə məlumat mərkəzi vahidi kimi istifadə olunur "Cloud" termini həm virtual saxlama mühiti, həm də xidmət platforması mənasında işlədilir. Bu, terminlərin kontekstə görə dəqiq təyin edilməsinin vacibliyini göstərir.

İkincisi, terminlərin dinamik semantikasıdır. İKT sahəsində texnologiyalar sürətlə yeniləndiyi üçün terminlərin mənası və istifadəsi də daim dəyişir. Məsələn, "AI" (Süni İntellekt) əvvəllər yalnız nəzəri modellər üçün istifadə olunurdusa, indi gündəlik tətbiqlərdə – səsli assistentlər, nitq tanıma və avtomatik tərcümə sistemlərində geniş yayılmışdır.

Üçüncü xüsusiyyət, alınma terminlərin çoxluğu və adaptasiya məsələsidir. İngilis dilindən keçən "server", "cloud computing", "database" kimi terminlər fonetik və morfoloji baxımdan Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmışdır. Lakin bəzən paralel terminlərin yaranması konseptual qarışıqlığa səbəb olur, bu da elektron lüğət və korpusların istifadəsini zəruri edir.

Rəqəmsal korpuslar və terminoloji elektron bazalar terminlərin istifadəsini izləməyə, sinonimləri və çoxmənalılıqları təhlil etməyə imkan verir. Bu yanaşma terminlərin normativləşdirilməsi və tədris materiallarında vahid istifadəsini təmin edir.

İKT terminlərinin çoxmənalılığı və Azərbaycan dilinə adaptasiyasının öyrənilməsi texniki terminologiyanın standartlaşdırılması, tədris və elmi kommunikasiya üçün vacibdir. Praktik adaptasiya nümunələri göstərir ki, vahid terminoloji standartlar türk dünyasında terminoloji sabitlik və rəqəmsal inteqrasiyanı gücləndirə bilər.

Açar sözlər: İKT terminləri, çoxmənalılıq, semantika, terminoloji vahidlik, rəqəmsal korpus, texnoloji adaptasiya.

POLYSEMY OF ICT TERMS AND THEİR ADAPTATION INTO THE AZERBAİJANİ LANGUAGE

The field of Information and Communication Technologies (ICT) is a rapidly developing multidisciplinary area, and the terms used within it possess specific semantic characteristics. ICT terms not only denote technical concepts but also encode their functional and operational features.

The semantic features of ICT terms are analyzed in several directions. First, there is polysemy and context-dependence. For example, the term "server" is used as a computer system in software documentation, while in a networking context it refers to a data center unit. The term "cloud" is used both as a virtual storage environment and as a service platform. This demonstrates the necessity of precise term definition according to context.

Second, there is the dynamic semantics of terms. Since technologies in ICT rapidly evolve, the meanings and usages of terms constantly change. For instance, "AI" (Artificial Intelligence) was previously used only for theoretical models, but now it is widely applied in everyday applications such as voice assistants, speech recognition, and automated translation systems.

Third, there is the abundance of borrowed terms and issues of adaptation. Terms from English such as "server," "cloud computing," and "database" have been adapted phonologically and morphologically into the Azerbaijani language. However, the emergence of parallel terms can sometimes lead to conceptual confusion, making the use of electronic dictionaries and corpora essential.

Digital corpora and terminological electronic databases allow tracking of term usage and analysis of synonyms and polysemies. This approach ensures the standardization of terms and their consistent use in educational materials.

Studying the polysemy of ICT terms and their adaptation into Azerbaijani is crucial for standardizing technical terminology, teaching, and scientific communication. Practical adaptation examples show that unified terminological standards can strengthen terminological stability and digital integration across the Turkic world.

Key words: ICT terms, polysemy, semantics, terminological unity, digital corpus, technological adaptation.

SUN’I Y INTELLEKT NUTQ TEXNOLOGIYALARIGA TURKIY TILLARNING MOSLASHTIRISHI: O‘ZBEK VA OZARBAYJON TILLARI MISOLIDA

Anvar Mamanov
Abdulla Qodriy nomidagi Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
https://ORCID.org/0009-0009-3437-6042
mamanovanvar13@gmail.com
O‘zbekiston/Jizzax

Zamonaviy sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari, ayniqsa avtomatik nutqni tanish (ASR) va nutq sintezi tizimlari ingliz va boshqa yuqori resursli tillarda yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, turkiy tillar oilasiga mansub tillar, xususan o‘zbek va ozarbayjon tillari morfologik jihatdan murakkab agglyutinativ tuzilishga ega bo‘lgani uchun bu tizimlarga moslashishda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelmoqda.Asosiy muammolar quyidagilardir: so‘z shakllarining cheksiz xilma-xilligi (ko‘p sonli qo‘shimchalar tufayli), fonetik va dialektal xususiyatlarning farqliligi hamda anotatsiyalangan nutq ma’lumotlarining yetishmasligi.

Masalan, Mozilla Common Voice kabi ochiq datasetlarda o‘zbek va ozarbayjon tillari uchun tasdiqlangan soatlar soni nisbatan kam bo‘lib, bu modellarning aniqligini pasaytiradi. 2026 yilda Qozog‘iston tomonidan ishlab chiqilgan Markaziy Osiyodagi eng katta turkiy tillar uchun ASR modeli (Cybernet AI tomonidan yaratilgan, qozoq, turk, o‘zbek, qirg‘iz, ozarbayjon va tatar tillarini qamrab olgan) bu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi. Model ingliz va rus tillari bilan aralash nutqni ham yaxshi tan oladi.

Ushbu tadqiqotda turkiy tillarning SI nutq texnologiyalariga moslashtirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Taklif etiladigan yondashuvlar: ochiq modellar (NLLB, Common Voice) ni nozik sozlash (fine-tuning), umumturkiy parallel korpuslar yaratish va terminologik bazalarni birlashtirish. Bunday choralar ta’lim, davlat xizmatlari va raqamli kontentda SI dan samarali foydalanish imkoniyatini oshiradi hamda turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, agglyutinativ tillar, turkiy tillar, o‘zbek tili, ozarbayjon tili, low-resource tillar, raqamli korpus.

ADAPTATION OF TURKIC LANGUAGES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE SPEECH TECHNOLOGIES: THE CASE OF UZBEK AND AZERBAIJANI LANGUAGES

Modern artificial intelligence (AI) technologies, especially automatic speech recognition (ASR) and speech synthesis systems, demonstrate high performance in English and other high-resource languages. However, languages belonging to the Turkic family, particularly Uzbek and Azerbaijani, face considerable challenges in adapting to these systems due to their complex agglutinative morphological structure.

The main problems include the virtually unlimited variety of word forms caused by numerous affixes, differences in phonetic and dialectal features, and the shortage of annotated speech data. For example, in open datasets such as Mozilla Common Voice, the number of validated hours for Uzbek and Azerbaijani is relatively low, which reduces the accuracy of the models. In 2026, Kazakhstan developed the largest ASR model for Turkic languages in Central Asia (created by Cybernet AI, covering Kazakh, Turkish, Uzbek, Kyrgyz, Azerbaijani, and Tatar). The model also effectively recognizes mixed speech with English and Russian.

This study examines approaches to adapting Turkic languages to AI speech technologies. Proposed solutions include fine-tuning open-source models (NLLB, Common Voice), creating unified Turkic parallel corpora, and harmonizing terminological bases. Such measures will increase the effective use of AI in education, public services, and digital content, while strengthening cooperation among Turkic-speaking states.

Key words: artificial intelligence, agglutinative languages, Turkic languages, Uzbek language, Azerbaijani language, low-resource languages, digital corpus.

TÜRK DÜNYASI VƏ RƏQƏMSAL ONOMASTİKA

Rüzgar Camal
AMEA Naxçıvan Bölməsi
https://ORCİD.org/0009-0004-3264-342X
camalruzgar@email.com
Azərbaycan/Naxçıvan

Türk xalqları toponimlərinin rəqəmsal platformada toplanması müasir Onomastika elminin qarşısında duran prioritet məsələlərdən biridir. Türk dünyasının onomastik sisteminə daxil olan etnotoponimlər çox hallarda eyni tayfa və xalqların adı ilə bağlıdır. Məsələn, Aral türkləri ilə əlaqədar həm Azərbaycan Respublikası, həm də digər Türk dövlətləri ərazisində xeyli etnotoponim mövcuddur. Azərbaycanda İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzasında, indi Düzkənd (Axuryan) rayonunda [*Mirmahmudova, S.N., 2015:384]* və İrəvan quberniyasının Eçmiədzin qəzasında, indiki Talin rayonu ərazisində Aralıq kəndləri olmuşdur [*Bayramov İ.M., 2002:346]*. Həmçinin eyniadlı kənd Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şərur rayonu ərazisində mövcuddur [*İrəvan əyalətinin icmal dəftəri, 1996*]. Türk dövlətlərindən Özbəkistan Respublikasının Cizzəx vilayətində də Qalaaral (Галлаорол) adlı yaşayış məntəqəsi vardır. Eyni zamanda, Türk xalqları ərazisində Aral gölü və şəhəri (Qazaxıstan), Ural dağı və çayı, Aralgöl (Axtyubin əyaləti), Aralsor gölü (Ural çayı və Yeni Kazank şəhərindən qərbdə) mövcuddur. Firudin Rzayev bu adı etnotoponim kimi qiymətləndirərək Aral türklərinin adı ilə bağlayır [*Rzayev F.H. 2006:242*]. Bu siyahını istənilən qədər uzatmaq mümkündür.

Bütün bunlar bir daha türk xalqlarına məxsus etnotoponimlərin rəqəmsal platformada toplanmasının müasir onomastik tədqiqatların prioritet istiqamətlərindən biri olduğunu vurğulayır. Çünki müasir türk dövlətlərinə aid toponimlərin müqayisəli şəkildə vahid sistemdə birləşdirilməsi həm nəzəri, həm də tətbiqi əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir platforma türk toponimik irsinin inteqrasiyasını təmin edir. Eyni zamanda, ortaq rəqəmsal baza türk dünyasında elmi əməkdaşlığın genişlənməsi üçün fundamental platforma rolunu oynaya bilər. Belə bir rəqəmsal platforma onomastika, tarixi dilçilik və areal dilçilik sahələrində praktik material bazası kimi tətbiq edilə və türk dünyasında elmi inteqrasiyanın gücləndirilməsinə xidmət edən innovativ və davamlı bir model kimi çıxış edə bilər. Müasir dövrdə türk xalqlarının toponimik irsinin qorunması üçün vahid rəqəmsal platformanın yaradılması vacib nüansdır. Belə bir sistem, türk dünyasının ortaq mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə təbliğinə və elmi inteqrasiyasına xidmət edəcəkdir.

Açar sözlər: Rəqəmsal onomastika, etnotoponim, Aral tayfaları, Aralıq, Aral.

THE TURKIC WORLD AND DIGITAL ONOMASTICS

The collection of toponyms of Turkic peoples on digital platforms is one of the priority issues in modern onomastic research. Ethnotoponyms included in the onomastic system of the Turkic world are often associated with the names of specific tribes and ethnic groups. For example, there are many ethnotoponyms related to the Aral Turks both in the territory of the Republic of Azerbaijan and other Turkic states. In Azerbaijan, there were villages named Aralig in the Alexandropol district of the Erivan province, which are currently located in the Duzkend (Akhuryan) region [*Mirmahmudova, S.N., 2015:384],* and in the Echmiadzin district of the Erivan province, in the territory of the current Talin region [*Bayramov I.M., 2002:346*]. Additionally, a village with the same name exists in the Sharur region of the Nakhchivan Autonomous Republic [*Review Book of the Erivan Province, 1996]*. In other Turkic states, there is also a settlement named Gallaorol (Qalaaral) in the Jizzakh region of the Republic of Uzbekistan. At the same time, the Aral Sea and city (Kazakhstan), the Ural Mountains and river, Aralgol (Aktyubin province), and Lake Aralsor (west of the Ural River and the city of Yeni Kazank) exist within the territories of Turkic peoples. Evaluating this name as an ethnotoponym, Firudin Rzayev associates it with the name of the Aral Turks [*Rzayev F.H., 2006:242*]. This list can be extended further.

All of this emphasizes once again that the collection of ethnotoponyms belonging to Turkic peoples on a digital platform is one of the priority directions of modern onomastic research. This is because combining toponyms belonging to modern Turkic states in a comparative manner within a unified system holds both theoretical and applied significance. Such a platform ensures the integration of the Turkic toponymic heritage. Simultaneously, a common digital database can serve as a fundamental platform for expanding scientific cooperation in the Turkic world. Such a digital platform can be applied as a practical material base in the fields of onomastics, historical linguistics, and areal linguistics, and can act as an innovative and sustainable model serving the strengthening of scientific integration in the Turkic world. In the modern era, the creation of a unified digital platform for the protection of the toponymic heritage of Turkic peoples is of vital importance. Such a system will contribute to the international promotion and scientific integration of the shared cultural heritage of the Turkic world.

Key words: Digital onomastics, ethnotoponym, Aral tribes, Aralig, Aral.

THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRESERVING AND TEACHING TURKIC LANGUAGES: CHALLENGES AND PROSPECTS

Zaynab Abdurakhimova
Uzbekistan State World Languages University
https://ORCID.org/0009-0009-1808-3493
abduraximovazaynab6@gmail.com
Uzbekistan

The centennial commemoration of the First Turkological Congress, held in Baku in 1926, presents a definitive historical necessity to re-examine the shared identity of Turkic peoples through the prism of today's escalating technological shift. This investigation focuses on the transformative capacity of Artificial Intelligence (AI) in securing the digital longevity of Turkic languages within an increasingly globalized educational framework. It is posited that while the 1926 assembly successfully established the foundational orthographic structures, the modern era of rapid data expansion demands an immediate pivot from manual preservation toward high-level algorithmic synchronization.

A significant portion of this research explores the deployment of Natural Language Processing (NLP) and Neural Machine Translation (NMT) as essential mechanisms for navigating the complex dialectal variations that persist today. These technological interventions are not merely for translation; they serve to revitalize scientific terminology across various Turkic linguistic domains. Central to this study is the conceptualization of a "Digital Common Turkic Corpus", a project designed to harness Generative AI in building a unified, open-source knowledge repository for the entire Turkic community. Furthermore, the paper rigorously analyzes the impact of AI-driven autonomous learning frameworks on refining the linguistic proficiency of students within the Uzbekistan State World Languages University and similar EFL environments. By merging long-standing academic traditions with modern neural networks, it is demonstrated that the digital sovereignty of Turkic languages is now inextricably linked to their assimilation into global AI landscapes. Ultimately, this technological integration transcends cultural choice − it has become a strategic imperative for the survival of Turkic heritage in the age of big data. This synthesis bridges the visionary goals of 1926 with the rigid technological requirements of the twenty-first century.

Key words: Turkology, Artificial Intelligence, Natural Language Processing (NLP), language preservation, digital sovereignty, autonomous learning, Baku Congress 1926, Turkic linguistic unity, Digital Common Turkic Corpus.

1926-yilda Boku shahrida o'tkazilgan Birinchi turkshunoslik qurultoyining 100 yillik yubileyi bugungi jadallashgan texnologik transformatsiya prizmasi orqali turkiy

xalqlarning umumiy o‘zligini qayta ko‘rib chiqish uchun qat’iy tarixiy zaruriyatni yuzaga keltirmoqda. Mazkur tadqiqot globallashgan ta’lim tizimi doirasida turkiy tillarning raqamli hayotiyligini ta’minlashda sun’iy intellektning (SI) o‘zgartiruvchi salohiyatiga e’tibor qaratadi. Shuni ta’kidlash joizki, 1926-yilgi anjuman fundamental imlo tuzilmalarini muvaffaqiyatli shakllantirgan bo‘lsa-da, ma’lumotlarning shiddatli kengayishi davri an’anaviy saqlash usullaridan yuqori darajadagi algoritmik sinxronizatsiyaga o‘tishni talab etmoqda.

Tadqiqotning salmoqli qismi bugungi kunda ham saqlanib qolayotgan murakkab shevaviy tafovutlarni bartaraf etishda tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va neyron mashina tarjimasi (NMT) vositalarini muhim mexanizm sifatida tahlil qiladi. Ushbu texnologik aralashuvlar shunchaki tarjima qilish uchun emas, balki turli turkiy lisoniy sohalarda ilmiy terminologiyani qayta tiklash uchun xizmat qiladi. Ishning markaziy konsepsiyasi butun turkiy hamjamiyat uchun yagona va ochiq bilimlar bazasini yaratishda generativ sun’iy intellektdan foydalanishga yo‘naltirilgan "Raqamli umumturkiy korpus" loyihasidir. Bundan tashqari, maqolada sun’iy intellektga asoslangan avtonom ta’lim muhitlarining O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti va shunga o‘xshash EFL (ingliz tili chet tili sifatida) yo‘nalishlarida talabalarning til o‘zlashtirish mahoratini oshirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ko‘p yillik akademik an’analarni zamonaviy neyron tarmoqlari bilan birlashtirish orqali turkiy tillarning raqamli suvereniteti ularning global SI infratuzilmasiga integratsiyalashuvi bilan uzviy bog‘liqligi isbotlanadi. Yakuniy xulosa shundan iboratki, texnologik integratsiya shunchaki madaniy tanlov emas, balki "katta ma’lumotlar" asrida turkiy merosning yashab qolishi uchun strategik zaruriyatga aylandi. Ushbu sintez 1926-yilgi istiqbolli maqsadlarni XXI asrning qat’iy texnologik talablari bilan bog‘laydi.

Kalit so‘zlar: Turkshunoslik, sun’iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), tilni saqlash, raqamli suverenitet, avtonom ta’lim, Boku qurultoyi 1926, turkiy lisoniy birlik, Raqamli umumturkiy korpus.

İNTERNET VƏ SOSİAL MEDİANIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏSİRİ

Əzizə Məmmədova
baş müəllim
Azərbaycan Dillər Universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-4250-2079
a.mammadova@yahoo.fr
Azərbaycan/Bakı

İnternet və sosial medianın sürətli inkişafı müasir dövrdə Azərbaycan dilinin funksional imkanlarına və üslubi xüsusiyyətlərinə əhəmiyyətli təsir göstərən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Rəqəmsal kommunikasiya mühiti yalnız informasiya mübadiləsini təmin etmir, eyni zamanda dilin leksik, qrammatik və üslubi səviyyələrində transformasiyalara səbəb olur (*Crystal D., 2006).*

İlk növbədə, sosial media platformalarında formalaşan yazışma mədəniyyəti dilin normativ qaydalarına müəyyən qədər təsir edir. Xüsusilə gənc nəsil arasında geniş yayılan qısaldılmış yazı formalarına diqqət edək. Məsələn: ***"salam"*** əvəzinə ***"slm", "necəsən?"*** əvəzinə ***"ncsn?"*** və s. kimi ifadələr operativliyi artırsa da, ədəbi dil normalarından uzaqlaşma meyillərini gücləndirir. Bu tendensiya yazılı nitqin strukturunun sadələşməsinə və fonetik prinsiplərin yazıda daha sərbəst şəkildə əks olunmasına gətirib çıxarır.

Digər mühüm istiqamət sosial media vasitəsilə Azərbaycan dilinə daxil olan alınma sözlər və terminlərlə bağlıdır. ***"Like", "follow", "hashtag", "story", "repost"*** kimi ifadələr artıq gündəlik ünsiyyətin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bu sözlərin bir qismi dilə uyğunlaşdırılaraq ***"layk etmək", "şərh yazmaq", "story paylaşmaq"*** və s. kimi hibrid formalar şəklində işlədilir. Beləliklə, dilin lüğət tərkibi zənginləşsə də, eyni zamanda milli dil normalarının qorunması məsələsi aktuallığını saxlayır.

Sosial medianın təsiri təhsil və peşəkar kommunikasiya sahələrində də müşahidə olunur. Onlayn təhsil mühitində ***"mute etmək", "screen share etmək", "record etmək"*** kimi terminlər geniş istifadə olunur və pedaqoji diskursun ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Bu proses bir tərəfdən terminoloji bazanın genişlənməsinə şərait yaratsa da, digər tərəfdən ana dilində ekvivalentlərin istifadəsinin azalmasına səbəb ola bilər.

Eyni tendensiya media və jurnalistika sahəsində də özünü göstərir. Müasir xəbər mətnlərində ***"post etmək", "trend", "viral"*** kimi ifadələrin intensiv istifadəsi jurnalistik üslubun transformasiyasını şərtləndirir. Bu isə klassik dil normaları ilə yeni kommunikasiya tələbləri arasında müəyyən balansın qorunmasını zəruri edir (*McQuail D., 2010).*

Nəticə etibarilə, internet və sosial media Azərbaycan dilinin inkişafına həm müsbət, həm də mübahisəli təsirlər göstərir. Bu proses dilin zənginləşməsi və funksional genişlənməsi ilə yanaşı, normativ sabitliyinin qorunması məsələsini də aktuallaşdırır. Buna görə də, müasir rəqəmsal mühitdə dil siyasətinin əsas məqsədi yeniliklərlə ənənə arasında optimal tarazlığın təmin olunmasından ibarət olmalıdır.

Açar sözlər: internet, sosial media, dilin transformasiyası, alınma sözlər, qısaldılmış yazı formaları, rəqəmsal kommunikasiya, dil normaları.

THE IMPACT OF THE INTERNET AND SOCIAL MEDIA ON THE AZERBAIJANI LANGUAGE

The rapid development of the internet and social media has become one of the key factors influencing the functional capabilities and stylistic features of the Azerbaijani language in the modern era. The digital communication environment not only facilitates the exchange of information but also drives transformations at the lexical, grammatical, and stylistic levels of the language (*Crystal D., 2006).*

First of all, the writing culture that has emerged on social media platforms has a certain impact on normative language rules. Abbreviated forms widely used among the younger generation - such as "slm" instead of "salam" and "ncsn?" instead of "necəsən?"- increase communication speed but, at the same time, reinforce tendencies to move away from standard literary norms. This trend leads to the simplification of written speech structures and a more flexible representation of phonetic principles in writing.

Another important aspect is the influx of borrowed words and terms into the Azerbaijani language through social media. Expressions such as "like," "follow," "hashtag," "story," and "repost" have already become an integral part of everyday communication. Some of these words are adapted into the language in hybrid forms, such as "to like (layk etmək)" or "to comment (şərh yazmaq)." As the vocabulary of the language expands in this way, the issue of preserving national linguistic norms remains relevant.

The influence of social media is also evident in educational and professional communication. In online learning environments, expressions such as "to mute," "to screen share," and "to record" have become part of everyday pedagogical discourse. While this contributes to the expansion of the terminological base, it may also reduce the use of native-language equivalents.

A similar tendency can be observed in media and journalism. The frequent use of terms such as "to post," "trend," and "viral" in modern news texts reflects a transformation in journalistic style. This necessitates maintaining a balance between classical language norms and the demands of contemporary communication.

In conclusion, the internet and social media exert both positive and contentious influences on the development of the Azerbaijani language. While they contribute to the enrichment and functional expansion of the language, they also raise concerns about preserving its normative stability. Therefore, language policy in the digital age should aim to maintain an optimal balance between innovation and tradition.

Key words: internet, social media, language transformation, borrowed words, abbreviated forms, digital communication, language norms.

ТУРКИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ: БІРТҰТАС БІЛІМ БЕРУДІҢ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ТҮРКІСТАНДАҒЫ ҚУҒЫН-СҮРГІН ЕСКЕРТКІШІ

Рахматжан Абдусаттаров
Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласының бұрынғы әкімі
қоғам қайраткері, ғалым
Kazakhstan

1926 жылғы Баку түркологиялық съезі тек тілдік белес қана емес, сонымен қатар түркі халықтарының ортақ зияткерлік кеңістігін құруға деген батыл талпыныс болды. Алайда, 1930 жылғы Сталиндік репрессиялар мәдени интеграцияны қолдаған тұлғаларды, әсіресе Қазақстанның Түркістан өңіріндегі зиялыларды ерекше нысанаға алды. Бұл жұмыс қазіргі түркі мектептеріне арналған тарих пен әдебиет оқулықтарын унификациялау арқылы съезд рухын қайта жаңғыртудың методологиялық қажеттілігін қарастырады.

Зерттеуде Баку съезінің идеяларын қолдағаны үшін қуғын-сүргінге ұшырап, атып жіберілген Ахмет Байтұрсынұлы және Нәзір Төреқұлов сияқты қазақ және түркістан зиялыларының фожиялы тағдырына назар аударылады. Кеңестік "бөлшектеу" саясатына қарсы тұрған бұл тұлғалардың күресі бүгінгі интеграциялық талпыныстар үшін тарихы сабақ болуы тиіс. Біз көпжылдық идеологиялық оқшаулаудан туындаған педагогикалық алшақтықты жою үшін "Салыстырмалы түркология" және "Ортақ этномәдени мұра" принциптеріне негізделген методологиялық негізді ұсынамыз. Оңтүстік Қазақстан мен Түркістан аймағындағы Алаш ордашылар мен түркістандық зиялылардың қуғын-сүргінін талдай отырып, ортақ білім беру бағдарламасын құру – ортақ тарихымызды оңалтудың басты шарты деп тұжырымдаймыз. Оқулықтарды унификациялау тек техникалық тапсырма емес, бұл жаһандану дәуіріндегі мәдени егемендікті сақтаудың стратегиялық қадамыдыр.

Түйін сөздер: Ортақ түркі оқулықтары, Түркістандағы қуғын-сүргін, Білім беру интеграциясы, Баку съезінің мұрасы.

RECLAIMING THE TURKIC INTELLECT: METHODOLOGICAL STRATEGIES FOR UNIFIED EDUCATION AND THE MEMORY OF TURKISTAN REPRESSIONS

The 1926 Baku Turkological Congress was not only a linguistic milestone but also a bold attempt to create a unified intellectual space for Turkic nations. However, the subsequent Stalinist repressions in the 1930s targeted the very visionaries who advocated for cultural integration, particularly in the Turkistan region of Kazakhstan. This paper explores the methodological necessity of reviving the congress's spirit through the unification of history and literature textbooks for modern Turkic schools.

The study highlights the tragic fate of Kazakh and Turkistani intellectuals, such as Akhmet Baitursynuly and Nazir Tyuryakulov, who participated in or supported the congress's ideals only to face execution or exile. Their struggle against the Soviet policy of "fragmentation" serves as a historical lesson for today's integration efforts. We propose a methodological framework based on "Comparative Turkology" and "Shared Ethno-cultural Heritage" to bridge the pedagogical gaps created by decades of ideological isolation. By analyzing the regional repressions in Southern Kazakhstan and the liquidation of the local "Alash" and Turkistani intelligentsia, this research argues that a common educational curriculum is essential for rehabilitating our shared history. The unification of textbooks is presented not merely as a technical task, but as a strategic act of cultural sovereignty to ensure that the "Common Turkic Identity" survives in the era of globalization.

Key words: Common Turkic Textbooks, Turkistan Repressions, Educational Integration, Baku 1926 Legacy.

SÜNİ İNTELLEKTİN TÜRK XALQLARININ İNTERQRASİYSINA TƏSİRİ

Uzeyir Balakişiyev
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
Gəncə Dövlət Universiteti
uzeyir.balakişiyev@gdu.edu.az
https://ORCID.org/0009-0004-5470-7746
Azərbaycan/Gəncə

Məlumat dəstləri və elektron lüğətlər əsasında, Türk dünyası ölkələri təbii dil emalı modelləri də daxil olmaqla çoxdilli süni intellekt platformaları inkişaf etdirirlər. Türk dilləri türk dilindən türk dilinə və əksinə prinsipinə əsaslanır. Bu, türk dillərinin qlobal rəqəmsal kommunikasiya səviyyəsinə çatmasına imkan verir. Süni intellekt türk dillərində multimedia virtual muzeylərin və türk mədəniyyətinin zənginliyini qlobal auditoriyaya çatdıra bilən interaktiv platformaların yaradılmasına təkan verir. Türkdilli ölkələr üçün bu, türk dillərində süni intellekt resurslarının - mətn korpuslarının, dil modellərinin, tərcümə sistemlərinin - inkişaf etdirilməsində səyləri birləşdirmək və təhsildən yaradıcı sənaye sahələrinə qədər ortaq mədəni və linqvistik strategiya qurmaq üçün bir fürsətdir. Türk dünyasında latın əlifbasına keçid mədəni yaxınlaşmanı və modernləşmə kursunu simvolizə edir. Türk ölkələri ilə inteqrasiyanı sadələşdirməyə, rəqəmsal rabitəni inkişaf etdirməyə və dili süni intellekt və media da daxil olmaqla müasir texnologiyalara uyğunlaşdırmağa çalışırlar.Türkdilli ölkələrdə latın əlifbasına keçid üçün milli proqramların sürətləndirilmiş tətbiqi daha geniş kontekstə malikdir. Bu baxımdan, Türk dövlətləri vahid süni intellekt üçün türk dil modelinin yaradılmasında fəal iştirak etməyə hazır olduqlarını bəyan ediblər.İntellektual tədqiqat türk dillərində versiyaları da daxil olmaqla, milli genişmiqyaslı dil modellərini hazırlayıb. Türk dünyası ölkələrinin elmi potensialını birləşdirən ortaq dil yaradılmasına töhfə verilməkdədir. Türk dillərinin rəqəmsal mühitdə və beynəlxalq dialoqda mövqeyini gücləndirmək və türk dünyası üçün ortaq dil və mədəni siyasətin formalaşmasında iştirak etmək üçün fürsət yaradır ki, bu da türkdilli ölkələrin mühüm tərəfdaşlar kimi statuslarını artırır. Bu, həmçinin süni intellekt, media texnologiyaları və informasiya platformaları sahələrində bütün türk dövlətləri ilə birgə layihələr hazırlamaq imkanı yaradır. Süni intellekt, media texnologiyaları və rəqəmsal ekosistemlər dövründə türk dövlətləri yalnız öz dil irslərini qorumaqla yanaşı, onu Avrasiyada rəqabət, mədəni diplomatiya və intellektual liderlik amilinə çevirmək imkanına malikdirlər.

Açar sözlər: süni intellekt, rəqəmsallaşma, türk dilləri, dil modelləri, inteqrasiya, media texnologiyaları, tərcümə sistemləri.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE INTEGRATION OF TURKISH PEOPLES

Based on datasets and electronic dictionaries, the countries of the Turkic world are developing multilingual artificial intelligence platforms, including natural language processing models. Turkic languages are based on the principle of from Turkish to Turkish and vice versa. This allows Turkic languages to reach the level of global digital communication. Artificial intelligence gives impetus to the creation of multimedia virtual museums in Turkic languages and interactive platforms that can convey the richness of Turkish culture to a global audience. For Turkic-speaking countries, this is an opportunity to join efforts in the development of artificial intelligence resources in Turkic languages - text corpora, language models, translation systems - and to build a common cultural and linguistic strategy from education to creative industries. The transition to the Latin alphabet in the Turkic world symbolizes cultural rapprochement and the course of modernization. They are trying to simplify integration with Turkic countries, develop digital communication and adapt the language to modern technologies, including artificial intelligence and media. The accelerated implementation of national programs for the transition to the Latin alphabet in Turkic-speaking countries has a broader context. In this regard, the Turkic states have declared their readiness to actively participate in the creation of a Turkic language model for a single artificial intelligence. Intellectual research has developed national large-scale language models, including versions in Turkic languages. Contributions are being made to the creation of a common language that unites the scientific potential of the countries of the Turkic world. It creates an opportunity to strengthen the position of Turkic languages in the digital environment and international dialogue and to participate in the formation of a common language and cultural policy for the Turkic world, which increases the status of Turkic-speaking countries as important partners. This also creates an opportunity to develop joint projects with all Turkic states in the fields of artificial intelligence, media technologies and information platforms. In the era of artificial intelligence, media technologies and digital ecosystems, Turkic states have the opportunity not only to preserve their linguistic heritage, but also to turn it into a factor of competitiveness, cultural diplomacy and intellectual leadership in Eurasia.

Key words: Artificial intelligence, digitalization, Turkic languages, language models, integration, media technologies, translation systems.

ОБРАЗОВАНИЕ И ЦИФРОВАЯ ТЮРКОЛОГИЯ

Мухаммад Мурадов
Наманганский государственный университет
https://ORCID.org/0009-0002-1461-1833
muradov.mukhammad@internet.ru

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты взаимосвязи образования и цифровой тюркологии в условиях стремительного развития информационно-коммуникационных технологий. Особое внимание уделяется вопросам цифровизации гуманитарных наук, сохранения и популяризации тюркского языкового и культурного наследия с использованием современных цифровых инструментов. Анализируются возможности внедрения цифровых платформ, электронных корпусов текстов, мультимедийных ресурсов и технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс. Также освещаются проблемы и перспективы развития цифровой тюркологии в контексте модернизации системы образования и интеграции в международное научное пространство. Особое внимание уделяется педагогическим аспектам внедрения цифровых инструментов в образовательный процесс, включая разработку инновационных образовательных платформ, дистанционных курсов, интерактивных мультимедийных ресурсов и адаптивных обучающих систем. Анализируются дидактические возможности цифровых технологий в формировании языковой, коммуникативной и культурной компетенций обучающихся, а также в повышении эффективности преподавания тюркских языков на различных уровнях образования. В работе также рассматриваются проблемы цифрового неравенства, стандартизации электронных ресурсов, обеспечения качества и достоверности цифровых данных, а также вопросы сохранения аутентичности культурного наследия в условиях его цифровой репрезентаци. Подчеркивается необходимость междисциплинарного подхода, объединяющего достижения лингвистики, информатики, педагогики и культурологии, а также важность международного научного сотрудничества в развитии цифровой тюркологии.

В заключение делается вывод о том, что интеграция цифровых технологий в сферу тюркологических исследований и образования способствует не только сохранению и систематизации тюркского культурно-языкового наследия, но и его активной популяризации в глобальном научно-образовательном пространстве, формируя новые возможности для научных исследований и образовательных практик.

Ключевые слова: цифровая тюркология, образование, цифровизация, тюркские языки, информационно-коммуникационные технологии, электронные

ресурсы, искусственный интеллект, междисциплинарный подход, культурное наследие, образовательные технологии.

EDUCATION AND DIGITAL TURKOLOGY

This article examines the theoretical and practical aspects of the interrelationship between education and digital Turkology in the context of the rapid development of information and communication technologies. Special attention is paid to the issues of digitalization of the humanities, as well as the preservation and promotion of Turkic linguistic and cultural heritage through the use of modern digital tools. The possibilities of implementing digital platforms, electronic text corpora, multimedia resources, and artificial intelligence technologies in the educational process are analyzed. The study also highlights the problems and prospects of the development of digital Turkology in the context of the modernization of the education system and integration into the international scientific space. Particular emphasis is placed on the pedagogical aspects of integrating digital tools into the educational process, including the development of innovative educational platforms, distance learning courses, interactive multimedia resources, and adaptive learning systems. The didactic potential of digital technologies in forming students’ linguistic, communicative, and cultural competencies, as well as in improving the effectiveness of teaching Turkic languages at various levels of education, is analyzed. The paper also addresses the issues of digital inequality, standardization of electronic resources, ensuring the quality and reliability of digital data, and preserving the authenticity of cultural heritage in its digital representation. The necessity of an interdisciplinary approach that integrates achievements in linguistics, computer science, pedagogy, and cultural studies is emphasized, along with the importance of international scientific cooperation in the development of digital Turkology.

In conclusion, it is stated that the integration of digital technologies into the field of Turkological research and education contributes not only to the preservation and systematization of Turkic cultural and linguistic heritage but also to its active promotion in the global scientific and educational space, creating new opportunities for research and educational practices.

Key words: digital Turkology, education, digitalization, Turkic languages, information and communication technologies, electronic resources, artificial intelligence, interdisciplinary approach, cultural heritage, educational technologies.

100 ЛЕТ ТЮРКОЛОГИИ: ОТ I ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА К ЦИФРОВОЙ ЭПОХЕ

Турабова Тамилла
Азербайджанский государственный педагогический университет
tamilla.turabova@mail.ru
https://ORCID.org/: 0000-0003-4980-8505
Азербайджан/Баку

100-летие I Тюркологического съезда, состоявшегося в 1926 году в Баку, представляет собой значимое событие в истории гуманитарных наук и становлении тюркологии как самостоятельной научной дисциплины. Данный съезд сыграл ключевую роль в формировании научных подходов к изучению тюркских языков, их классификации, орфографии и терминологии, а также способствовал консолидации исследовательского сообщества.

Целью настоящего тезиса является осмысление эволюции тюркологии за прошедшее столетие и определение её роли в условиях современной цифровой трансформации. В XX веке тюркология прошла путь от описательных исследований к структурному и сравнительно-историческому анализу языков, что позволило выявить их генетические связи и системные особенности.

На современном этапе особую значимость приобретает развитие цифровой тюркологии. Создание электронных корпусов, цифровых словарей и лингвистических баз данных способствует систематизации языкового материала и унификации терминологии. Внедрение технологий искусственного интеллекта, включая автоматический перевод, синтез и распознавание речи, расширяет возможности научного анализа и способствует интеграции тюркских языков в глобальное цифровое пространство.

Особое внимание следует уделить преемственности научных традиций: идеи, заложенные участниками I Тюркологического съезда, находят отражение в современных исследованиях, направленных на сохранение языкового наследия и укрепление культурных связей тюркских народов.

По мнению экспертов, тюркология входит в этап стратегической зрелости, а научное единство, о котором мечтали ученые 100 лет назад, становится реальным благодаря открытому сотрудничеству тюркских стран, объединенных общим наследием и современными методами изучения. Именно поэтому столетний юбилей Первого тюркологического съезда важен с точки зрения переоценки интеллектуального наследия тюркского мира, обсуждения актуальных вопросов тюркологии и расширения возможностей для научного сотрудничества. Ведь тюркология – не только область науки, но и многогранное стратегическое направление, включающее историю, культурное взаимодействие, дипломатическое видение, языковую и образовательную политику, и что

особенно важно – сообщество тюркологов, объединенное общими целями, может занять более сильную и эффективную позицию на международном уровне.

Таким образом, 100-летие тюркологии является не только поводом для исторической рефлексии, но и важным этапом в определении стратегических направлений её развития в XXI веке.

Ключевые слова: тюркология, I Тюркологический съезд, тюркские языки, цифровая тюркология, глобализация, корпусная лингвистика, культурная интеграция.

100 YEARS OF TURKOLOGY:
FROM THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS TO THE DIGITAL ERA

The 100th anniversary of the First Turkological Congress, held in 1926 in Baku, represents a significant milestone in the history of the humanities and the formation of Turkology as an independent scientific discipline. The Congress played a crucial role in developing scientific approaches to the study of Turkic languages, their classification, orthography, and terminology, as well as in consolidating the scholarly community.

The aim of this thesis is to reflect on the evolution of Turkology over the past century and to define its role in the context of contemporary digital transformation. During the 20th century, Turkology evolved from descriptive studies to structural and comparative-historical analysis, which made it possible to identify genetic relationships and systemic features of Turkic languages.

At the present stage, the development of digital Turkology is of particular importance. The creation of electronic corpora, digital dictionaries, and linguistic databases contributes to the systematization of language material and the standardization of terminology. The implementation of artificial intelligence technologies, including machine translation, speech synthesis, and recognition, expands research capabilities and facilitates the integration of Turkic languages into the global digital space.

Special attention should be paid to the continuity of scientific traditions: the ideas established by the participants of the First Turkological Congress are reflected in modern research aimed at preserving linguistic heritage and strengthening cultural ties among Turkic peoples.

According to experts, Turkology is entering the stage of strategic maturity, and scientific unity, which scientists dreamed of 100 years ago, is becoming a reality thanks to the open cooperation of the Turkic countries, united by a common heritage and modern methods of study. That is why the centenary anniversary of the First Turkological Congress is important from the point of view of the reassessment of the intellectual heritage of the Turkic world, the discussion of topical issues of Turkology and the expansion of opportunities for scientific cooperation. After all, Turkology is not

only a field of science, but also a multifaceted strategic direction, including history, cultural interaction, diplomatic vision, language and educational policy, and what is especially important − the community of Turkologists, united by common goals, can occupy a stronger and more effective position at the international level.

Thus, the 100th anniversary of Turkology is not only an occasion for historical reflection but also an important stage in defining strategic directions for its development in the 21st century.

Key words: Turkology**,** First Turkological Congress, Turkic languages, digital Turkology, globalization, corpus linguistics, cultural integration.

SUN'IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: TILSHUNOSLIK TADQIQOTLARIDA YANGI IMKONIYATLAR

Utkirbek Nazarov
assistent o'qituvchi
Nukus davlat texnika universiteti
utkirbek-83@gmail.com
Ozbekiston/Nukus

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi jahon tilshunosligida, xususan turkologiya sohasida yangi tadqiqot imkoniyatlarini ochmoqda. Turkiy tillar oilasi — o'zbek, ozarbayjon, qozoq, qirg'iz, turk va boshqa 30 dan ortiq til — umumiy grammatik tuzilishi, agglutinativ morfologiyasi va umumiy leksik qatlami tufayli SI texnologiyalarini qo'llash uchun o'ziga xos va qulay ob'ekt hisoblanadi.

Hozirgi kunda turkiy tillar sohasida SI qo'llanilishining bir necha asosiy yo'nalishlari ajratib ko'rsatilmoqda: avtomatik matn tahlili va morfologik parsing, neyron tarmoq asosidagi tarjima tizimlari, nutqni tanish va sintez qilish, shuningdek, korporusga asoslangan leksikografik tadqiqotlar. Biroq ingliz yoki xitoy tillariga solishtirganda, turkiy tillar uchun SI modellarini o'qituvchi ochiq katta hajmli korpuslar hali yetarli darajada shakllanmagan − bu holat asosiy ilmiy muammo sifatida ko'zga tashlanmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, GPT, BERT va ularning ko'p tilli versiyalari turkiy tillarning agglutinativ xususiyatlarini to'liq qayta ishlashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda, (masalan, o'zbek tilida "kelolmasligimdan" so'zida 5 ta morfema mavjud) SI modellarini yaratishda jiddiy muammo hisoblanadi. Xususan, o'zbek va ozarbayjon tillari uchun maxsus moslashtirilgan til modellari yaratish eng dolzarb vazifalardan biriga aylandi.

Turkiy tillar oilasi dunyodagi eng keng tarqalgan til oilalaridan biri bo'lib, 30 dan ortiq tilni o'z ichiga oladi: o'zbek, ozarbayjon, turk, qozoq, qirg'iz, turkman, uyg'ur, boshqird, tatar va boshqalar. Bu tillar jami 200 million dan ortiq inson tomonidan so'zlashiladi va Markaziy Osiyo, Kavkaz, Yaqin Sharq hamda Sibirda keng geografik hududni qamraydi.

Ushbu tezisda qayd etilgan muammolar va istiqbollar turkologiya hamda kompyuter lingvistikasi kesishmasida yangi ilmiy yo'nalishning zarurligi, shuningdek, Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasi olimlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish ehtiyojini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, turkiy tillar, kompyuter lingvistikasi, neyron tarjima, til modellari, turkologiya, agglutinatsiya, korpus lingvistikasi.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TURKIC LANGUAGES: NEW OPPORTUNITIES IN LINGUISTIC RESEARCH

The rapid development of Artificial Intelligence (AI) technologies is opening new research opportunities in world linguistics, particularly in the field of Turkology. The Turkic language family − comprising more than 30 languages including Uzbek, Azerbaijani, Kazakh, Kyrgyz, Turkish, and others − represents a unique and highly suitable object for the application of AI technologies due to its common grammatical structure, agglutinative morphology, and shared lexical layers.

Currently, several key areas of AI application in Turkic languages can be identified: automatic text analysis and morphological parsing, neural network-based machine translation systems, speech recognition and synthesis, as well as corpus-based lexicographic research. However, compared to English or Chinese, large-scale open corpora for training AI models in Turkic languages remain insufficiently developed − a situation that constitutes a major scientific challenge.

Studies show that models such as GPT, BERT, and their multilingual variants encounter significant difficulties in fully processing the agglutinative features of Turkic languages (for example, the Uzbek word "kelolmasligimdan" contains five morphemes). This creates a serious obstacle in the development of effective AI models. In particular, the creation of specially adapted language models for Uzbek and Azerbaijani has become one of the most urgent tasks.

The Turkic language family is one of the most widespread language families in the world, encompassing more than 30 languages such as Uzbek, Azerbaijani, Turkish, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, Uyghur, Bashkir, Tatar, and others. These languages are spoken by over 200 million people and cover a vast geographical area spanning Central Asia, the Caucasus, the Middle East, and Siberia.

This paper highlights the problems and prospects identified, underscoring the necessity of establishing a new interdisciplinary research direction at the intersection of Turkology and computational linguistics, as well as the need to strengthen scientific collaboration among researchers from Central Asia and the Caucasus.

Key words: artificial intelligence, Turkic languages, computational linguistics, neural machine translation, language models, Turkology, agglutination, corpus linguistics.

BİR ƏSƏR, BİR DÖVR, BİR IDEYA: BƏKİR ÇOBANZADƏNİN "TÜRK DİLİ və ƏDƏBİYYATININ TƏDRİS ÜSULU" ƏSƏRİ

Yeganə İsgəndərova
baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaoji Universiteti
https:// ORCID.org/0000-0002-8467-1543
i.yegana90@hotmail.com
Azərbaycan/Bakı

Bəkir Çobanzadənin "Türk dili və ədəbiyyatının tədris üsulu" əsəri dərslik tarixində sanballı elmi-monoqrafik tədqiqat əsəridir. İki hissədən ibarət əsərin birinci hissəsi dilin, ikinci hissəsi ədəbiyyatın tədrisi məsələlərinə həsr olunmuşdur.

"Türk dilinin tədris üsulu"nda ana dilinin öyrədilməsi mexaniki qrammatik biliklərin mənimsədilməsi kimi deyil, funksional və inteqrativ pedaqoji proses kimi əsaslandırılır. Bəkir Çobanzadə dil hadisələrinin formal təsvirindən daha çox onların kommunikativ dəyərinə diqqət yetirir. Metodist-alim qrammatikanın nitq fəaliyyəti ilə əlaqəli şəkildə tədrisini vacib hesab edir və dil qaydalarının real mətnlər, canlı danışıq nümunələri əsasında mənimsədilməsini önə çəkir.

Müəllif ana dilinin tədrisini milli şüurun və nitq mədəniyyətinin təşəkkülü ilə bağlayaraq onu təkcə didaktik deyil, həm də ideoloji-mədəni məsələ kimi dəyərləndirir. Çobanzadənin irəli sürdüyü prinsiplər dilin yalnız qaydalar toplusu deyil, kommunikativ fəaliyyət vasitəsi kimi dərk edilməsinə xidmət edir. Bu isə müasir dil tədrisində prioritet hesab olunan kommunikativ və kompetensiya əsaslı yanaşmalarla metodoloji səsləşmə yaradır. Bu baxımdan "Türk dilinin tədris üsulu" funksional-semantik yanaşmanın və kommunikativ kompetensiya anlayışının erkən elmi təzahürü kimi qiymətləndirilə bilər.

Əsərdə ana dilinin tədrisi mexaniki qaydalardan çıxarılaraq sistemli və funksional pedaqoji model kimi təqdim edilir. Dilin fonetik, leksik və qrammatik qatları nitq fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir, qrammatikanın praktik tətbiqi əsas prinsip sayılır. Bu yanaşma dili kommunikativ vasitə kimi dərk etməyə və milli şüurun formalaşmasına xidmət edir. B.Çobanzadə metodik konsepsiya kimi dövrünün sxolastik modellərindən uzaqlaşaraq müasir dil tədrisi nəzəriyyələri ilə səsləşən sistemli və elmi yanaşma ortaya qoyur

"Türk dilinin tədris üsulu" əsəri yalnız müəyyən bir dövrün pedaqoji ehtiyaclarına cavab verən metodik vəsait deyil, bütövlükdə milli dil tədrisinin elmi-nəzəri modelini təqdim edən konseptual mənbədir. Müəllifin sistemlilik, funksionallıq və nitq yönümlülük prinsiplərinə əsaslanan yanaşması dilin struktur səviyyələrinin qarşılıqlı əlaqədə öyrədilməsini nəzərdə tutur və bu baxımdan inteqrativ tədris modelinin erkən forması kimi çıxış edir. Onun 100 illik yubiley kontekstində yenidən təhlili müasir dil tədrisi nəzəriyyələrinin tarixi köklərinin müəyyənləşdirilməsi

baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Əsər yalnız metodik vəsait deyil, milli dil tədrisinin elmi əsaslarını müəyyənləşdirən konseptual model kimi qiymətlidir.

Açar sözlər: dil tədrisi, ana dili, B.Çobanzadə, kommunikativ yanaşma, tədris modeli.

ONE WORK, ONE ERA, ONE IDEA: BEKIR CHOBANZADE'S "THE METHOD OF TEACHING THE TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE"

Bekir Chobanzade's "The Method of Teaching the Turkish Language and Literature" is a substantial scholarly monograph on the history of textbooks and educational methodology. Consisting of two parts, the first part is devoted to issues related to language teaching, while the second part focuses on the teaching of literature.

In "The Method of Teaching the Turkish Language", the teaching of the mother tongue is conceptualized not as the mechanical acquisition of grammatical knowledge but as a functional and integrative pedagogical process. Bekir Chobanzade places greater emphasis on the communicative value of linguistic phenomena than on their formal description. The scholar-methodologist considers it essential that grammar be taught in connection with speech activity and advocates acquiring language rules through real texts and examples of living speech.

The author associates the teaching of the mother tongue with the development of national consciousness and speech culture, regarding it not only as a didactic issue but also as an ideological and cultural one. The principles advanced by Chobanzade promote an understanding of language not merely as a set of rules but as a means of communicative activity. In this respect, his views demonstrate methodological affinity with the communicative and competence-based approaches that are considered priorities in contemporary language education. From this perspective, "The Method of Teaching the Turkish Language" may be regarded as an early scholarly manifestation of the functional-semantic approach and the concept of communicative competence.

In the work, the teaching of the mother tongue is moved beyond the realm of mechanical rules and presented as a systematic and functional pedagogical model. The phonetic, lexical, and grammatical levels of language are linked to speech activity, while the practical application of grammar is regarded as a fundamental principle. This approach promotes the understanding of language as a means of communication and contributes to the formation of national consciousness. As a methodological concept, Chobanzade's approach departs from the scholastic models of his time and offers a systematic and scholarly framework that resonates with contemporary theories of language teaching.

The work "The Method of Teaching the Turkish Language" is not merely a methodological guide designed to meet the pedagogical needs of a particular period; rather, it is a conceptual source that presents a scientific and theoretical model for

national language education as a whole. The author's approach, grounded in the principles of systematicity, functionality, and speech orientation, envisages the teaching of the structural levels of language in their interrelationship and, in this respect, represents an early form of an integrative teaching model. Its re-examination in the context of its centenary is of particular significance for identifying the historical foundations of contemporary theories of language teaching. The work is valuable not only as a methodological guide but also as a conceptual model that defines the scientific foundations of national language education.

Key words: language teaching, mother tongue, Bekir Chobanzade, communicative approach, teaching model.

CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH TO TURKIC LANGUAGE SPEAKERS

Sabrina Niyadullayeva
Uzbekistan State World Languages University
https://ORCID.org/0009-0009-3398-9656
sabrinaumarova98@mail.ru
Uzbekistan/Tashkent

The study analyzes typical difficulties encountered by native speakers of Turkic languages (Turkish, Azerbaijani, Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, etc.) when learning English. The aim is to systematize the main areas of cross-linguistic interference at phonetic, grammatical, lexical, and syntactic levels, drawing on the works of scholars such as *Lars Johanson and Gerhard Doerfer* in the field of language contact and Turkic linguistics. In phonetics, problems include English front vowels, interdental consonants [θ, ð], absence of vowel harmony, and fixed stress. Grammatical difficulties involve the lack of article category in Turkic languages, differences in aspectual-temporal systems (especially perfect forms), word order (SOV vs. SVO), and complex sentence construction. Lexical interference manifests through false friends, calquing, and different collocational patterns. Sociocultural and psychological factors are also considered: differences in speech etiquette, politeness strategies, and educational traditions. Based on the analysis, methodological recommendations are proposed: using a contrastive approach, systematic training of problematic phonemes, practicing articles and tenses, developing metalinguistic awareness. The article is intended for English teachers working in Turkic-speaking environments and for researchers in contact linguistics. The results can be applied to create specialized teaching materials and correct typical errors.

Key words: Turkic languages, English as a foreign language, cross-linguistic interference, phonetics, grammar, vocabulary, teaching methodology.

ТУРКИЙ ТИЛЛАР ГУРУҲИГА МАНСУБ ТИЛ ЭГАЛАРИГА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА УЧРАЙДИГАН МУАММОЛАР

Ушбу мақола туркий тиллар (турк, озарбайжон, ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман ва бошқалар) сўзловчилари томонидан инглиз тилини ўрганиш жараёнида юзага келадиган типик қийинчиликлар таҳлилига бағишланган. Тадқиқотнинг мақсади − фонетик, грамматик, лексик ва синтактик даражаларда тиллараро интерференциянинг асосий соҳаларини тизимлаштиришдан иборат. Ушбу масалалар *Lars Johanson, Gerhard Doerfer* ва бошқа тюрколог олимларнинг тил контакти ҳамда тиллараро таъсирга оид тадқиқотлари асосида кўриб чиқилади..Фонетик жиҳатдан инглиз тилидаги олд қатор унлилари, интердентал ундошлар [θ, ð], сингармонизмнинг йўқлиги ва қатъий урғу билан боғлиқ муаммолар ажратиб кўрсатилади. Грамматик қийинчиликларга туркий тилларда

артикл категориясининг мавжуд эмаслиги, замон-аспект тизимидаги фарқлар (айниқса перфект шакллар), сўз тартиби (SOV ва SVO), ҳамда мураккаб гапларнинг тузилиши киради.Лексик интерференция «сохта дўстлар», калькалаш ва сўзларнинг турлича бирикувчанлигида намоён бўлади. Шунингдек, социомаданий ва психологик омиллар − нутқ этикети, хушмуомалалик стратегиялари ва таълим анъаналаридаги фарқлар ҳам алоҳида кўриб чиқилади.Таҳлил асосида методик тавсиялар таклиф этилади: контрастив ёндашувдан фойдаланиш, мураккаб фонемаларни мақсадли машқ қилиш, артикллар ва замон шаклларини қўллашни ўргатиш, ҳамда метатилшунослик онгини ривожлантириш.Мақола туркий тилли аудиторияда фаолият юритувчи инглиз тили ўқитувчилари, шунингдек контакт лингвистика соҳасидаги тадқиқотчилар учун мўлжалланган. Натижалар махсус ўқув материалларини яратишда ва типик хатоларни бартараф этишда қўлланилиши мумкин.

Калит сўзлар: туркий тиллар, чет тили сифатида инглиз тили, тиллараро интерференция, фонетика, грамматика, луғат, ўқитиш методикаси.

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ QURULTAYDA DİLÇİLİK TİPOLOGİYASININ NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR ARAŞDIRMALAR HAQQINDA

Gülarə Məlikova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Univerisiteti
gulara.melikova@mail.ru
Azərbaycan/Gəncə

Birinci Türkoloji qurultay Azərbaycanda türkologiya elminin perspektivləri ilə bağlı keçirilən möhtəşəm tarixi hadisələrdən biridir. Qurultayda türkologiyanın və Azərbaycanşünaslığın vacib məsələləri ilə bağlı fikirlər səsləndirilmişdir. Qoyulan məruzələrdə əlifba, yazı, qrafika, terminologiya digər praktik məsələlərlə yanaşı dillərin tipoloji quruluşu, həmçinin, müxtəlifsistemli dillərin türk dilləri ilə genetik qohumluq əlaqələri barədə nəzəri fikirlər irəli sürülmüşdür. Məşhur türkoloq, altayşünas, şərqşünas, alman mənşəli N.N.Poppe (1897-1991) "Türk dillərinin altay dilləri ilə qarşılıqlı qohumluğu məsələlərinin tarixi və müasir vəziyyəti" mövzusunda çıxış edərək topladığı materiallar əsasında belə qənaətə gəlir ki, türk dilləri ilə altay dilləri arasında genetik qohumluq əlaqəsi mövcuddur. Sovet dilçisi, etnoqraf, qafqazşünas tarixçi Anatoli Nesteroviç Genkonun (1896-1941) "Türk dillərinin Yafəs dilləri ilə münasibəti haqqında" mövzusundakı məruzəsində də türk dilləri ilə tipoloji uyğunluğu olmayan Yafəs dilləri arasında genetik qohumluq əlaqəsi olduğu fikri irəli sürülürdü. Nümunə üçün müqayisə edilən sözlərin bir qismi substrat xarakterli olsa da digər bir qismi genetik olmayıb təfəkkür tipologiyasının məhsulundan ibarətdir. Təfəkkür insanlarda universal xarakterlidir və hər bir insan toplumunun hansı məkanda məskun olmasına rəğmən obyektiv aləmi oxşar imitasiyalarla qavramaq keyfiyyətinə malikdir. Belə bir qavrama prosesi genetik qohumluğu olmayan dillərdə oxşar elementlərin baş verməsini istisna etmir. Bununla yanaşı məruzələrdə qoyulan məsələlər gələcək tədqiqatları düzgün məcraya yönəltmək üçün optimal stimul yaratmaq baxımından əhəmiyyətli hesab olunmalıdır. Qurultayda "Türk və erməni dillərinin qarşılıqlı əlaqəsi" mövzusunda çıxış ejən erməni dilçisi R.Açaryanın (1876-1953) məruzəsi maraqla qarşılanmış olsa da burada bir çox linqvistik yanlışlıqlar və gizli ideoloji manipulyasiyalara yol verildiyi müşahidə edilir. Müəllifin məruzəsinin daxili məzmunundan anlaşılan ideya budur ki, guya türk dili qədim erməni dilinin qrammatikasını dəyişib onu yeni erməni dilinə çevirib. Əslində müxtəlif tipologiyaların biri digərinin qrammatikasını dəyişdirmir. Ermənin məntiqindən belə çıxır ki, guya onlar qədimdən Cənubi Qafqazda məskun olmuşlar, lakin türklərin məşəqqətinə düçar qalmışlar. Bu fikir linqvistik baxımdan obsurd, ideoloji yanaşmada isə manipulyasiyadır. Həqiqət budur ki, Azərbaycan məskənləri də, ermənilərin məskun olduğu ərazilər də qədim Oğuz türk vətənidir.

Açar sözlər: tipologiya, paralellik, affiksallıq, fərziyyə, manipulyasiya.

ON RESEARCH ON THE THEORETICAL ISSUES OF LINGUISTIC TYPOLOGY AT THE FIRST TURCOLOGY CONGRESS

The First Turkological Congress is one of the great historical events held in Azerbaijan regarding the prospects of the science of Turkology. The congress voiced ideas on important issues of Turkology and Azerbaijani studies. In the reports, along with other practical issues such as alphabet, writing, graphics, terminology, theoretical ideas were put forward on the typological structure of languages, as well as on the genetic kinship relations of languages of various systems with Turkic languages. The famous Turkologist, Altai scholar, orientalist, German origin N.N. Poppe (1897-1991) delivered a speech on the topic "The historical and modern state of the issues of mutual kinship of Turkic languages with Altai languages" and based on the materials he collected, he came to the conclusion that there is a genetic kinship between Turkic languages and Altai languages. In his report on the topic "On the Relationship of Turkic Languages with the Japhetic Languages" by the Soviet linguist, ethnographer, historian of the Caucasus, Anatoly Nesterovich Genko (1896-1941), the idea of a genetic relationship between the Turkic languages and the Japhetic languages, which have no typological correspondence, was also put forward. For example, although some of the words compared are of a substrate nature, others are not genetic and are the product of the typology of thinking. Thinking is universal in humans and has the quality of perceiving the objective world with similar imitations, regardless of the place in which each human society lives. Such a perception process does not exclude the occurrence of similar elements in languages that are not genetically related. At the same time, the issues raised in the reports should be considered important in terms of creating an optimal stimulus to direct future research in the right direction. Although the report of the Armenian linguist R. Acharyan (1876-1953), who delivered a speech at the congress on the topic of "Interrelationship between the Turkish and Armenian languages", was received with interest, it is observed that many linguistic errors and hidden ideological manipulations were made here. The idea that is understood from the internal content of the author's report is that the Turkish language supposedly changed the grammar of the ancient Armenian language and turned it into the new Armenian language. In fact, one of the different typologies does not change the grammar of the other. It follows from the Armenian's logic that they supposedly inhabited the South Caucasus from ancient times, but were subjected to hardships by the Turks. This idea is absurd from a linguistic point of view, and manipulation from an ideological approach. The truth is that both the Azerbaijani settlements and the territories inhabited by the Armenians are the ancient Oghuz Turkic homeland.

Key words: tipology, parallel, affix, hypothesis, manipulation.

SUN'IY INTELLEKT VA TURKIY TILLAR: TURKIY TILLARNI NUTQ TEXNOLOGIYALARIGA MOSLASHTIRISH

Mohinur Otamurodova
Qarshi davlat universiteti
mohinurotamurodova17@gmail.com
O'zbekiston/Qarşhi

Zamonaviy axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda sun'iy intellekt asosidagi nutq texnologiyalari tilshunoslik sohasining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, turkiy tillarni raqamli muhitga moslashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Nutqni avtomatik tanish (speech recognition), matndan nutq hosil qilish (text-to-speech) va mashina tarjimasi kabi texnologiyalarni turkiy tillarga moslashtirish tilning saqlanishi va rivojlanishiga xizmat qiladi.Turkiy tillarning fonetik, morfologik va sintaktik xususiyatlari ularni sun'iy intellekt tizimlariga integratsiya qilishda muayyan murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Masalan, so'z yasalishining agglutinativ xususiyati hamda dialektal farqlarning mavjudligi nutqni qayta ishlash jarayonida qo'shimcha algoritmik yondashuvlarni talab etadi. Shu bois turkiy tillar uchun maxsus lingvistik korpuslar, elektron lug'atlar va belgilangan ma'lumotlar bazasini yaratish muhim hisoblanadi.Bugungi kunda turkiy davlatlar o'rtasida til sohasida hamkorlikni kuchaytirish, umumiy standartlar ishlab chiqish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish zarurati ortib bormoqda. Bu esa nafaqat ilmiy integratsiyani rivojlantiradi, balki turkiy tillarning global axborot makonidagi o'rnini mustahkamlaydi. Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt asosidagi nutq texnologiyalarini turkiy tillarga moslashtirish tilning zamonaviy rivoji, uning xalqaro miqyosdagi nufuzi va kelajak avlodlar uchun saqlanishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, turkiy tillar, nutq texnologiyalari, raqamli tilshunoslik, korpus, nutqni avtomatik tanish, matndan nutq hosil qilish.

In the era of rapidly developing information technologies, speech technologies based on artificial intelligence have become one of the key areas of linguistics. Adapting Turkic languages to digital environments is particularly important today. Technologies such as speech recognition, text-to-speech, and machine translation contribute to the preservation and development of languages. The agglutinative nature and structural features of Turkic languages create certain challenges in their integration into AI systems. Therefore, the development of linguistic corpora, electronic dictionaries, and annotated datasets is essential.In conclusion, adapting AI-based speech technologies to Turkic languages strengthens their role in the global information space and ensures their sustainable development.

Key words: rtificial intelligence, Turkic languages, speech technologies, digital linguistics, corpus, speech recognition, text-to-speech

TÜRK DİLLƏRİNİN RƏQƏMSAL ARXİTEKTURASI: MİLLİ KORPUSLAR VƏ İNTELLEKTUAL LÜĞƏT SİSTEMLƏRİ

Samirə Babayeva
baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-7495-3689
samira.adu.13@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Dil korpusu − müəyyən bir dilin bütün leksik, qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərini əks etdirən, xüsusi proqram təminatı ilə təchiz olunmuş nəhəng rəqəmsal mətn bazasıdır. Türk dilləri üçün korpus yaradılması prosesi aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

Balanslaşdırılmış mətn bazası-Korpus yalnız bədii ədəbiyyatdan deyil, həm də elmi məqalələrdən, hüquqi sənədlərdən, media arxivlərindən və gündəlik danışıq dilindən ibarət olmalıdır. Bu, süni intellektin dilin hər bir qatını anlamasına şərait yaradır.

Annotasiya (nişanlama) sistemi: Korpusdakı hər bir söz morfoloji, sintaktik və semantik nişanlarla təchiz edilir. Məsələn, "alma" sözünün isim (meyvə) və ya fel (inkar) olduğu korpus daxilində kodlaşdırılır.

Parallel korpuslar: Azərbaycan-Türkiyə və ya Qazax-Özbek dilləri arasında yaradılan parallel korpuslar, avtomatik tərcümə sistemlərinin (Machine Translation) keyfiyyətini köklü surətdə artırır.

Müasir elektron lüğətlər sadəcə sözün mənasını verən "rəqəmsal kitablar" deyil, mürəkkəb verilənlər bazasıdır.

Ontoloji lüğətlər və WordNet: Türk dilləri üçün WordNet (sözlərin semantik əlaqələr şəbəkəsi) strukturunun qurulması vacibdir. Bu sistem sözləri sinonimlik, antonimlik və iyerarxik münasibətlərə (məsələn: "çinar" $\rightarrow$ "ağac" $\rightarrow$ "bitki") görə qruplaşdırır.

İnteqrasiya olunmuş platformalar: Elektron lüğətlər nitq texnologiyalarına (TTS/ASR) inteqrasiya edilir. Bu, istifadəçinin sözün həm yazılışını, həm də düzgün fonetik tələffüzünü eyni anda əldə etməsinə imkan verir.

Terminoloji unifikasiya: Ortaq türk dünyası üçün vahid elektron terminologiya lüğətləri yaradılır ki, bu da elmi dildəki pərakəndəliyi aradan qaldırır.

Türk dillərinin aqqlütinativ təbiəti korpus quruculuğunda bəzi texniki çətinliklər yaradır:

Morfoloji analizatorların dəqiqliyi: Milyonlarla söz formasını düzgün təsnif edə bilən yüksək keyfiyyətli alqoritmlərin (məsələn, Azərbaycan dili üçün *AzerNLP* və ya Türkiyə üçün *Zemberek*) inkişafı.

Məlumat azlığı (Data scarcity): Bəzi türk dillərində rəqəmsallaşdırılmış mətnlərin azlığı Sİ modellərinin "training" (öyrədilmə) müddətini çətinləşdirir.

Dialektlərin təmsilçiliyi: Korpusların yalnız ədəbi dili deyil, bölgə şivələrini də əhatə etməsi nitq texnologiyalarının əhatə dairəsini genişləndirir.

Milli korpuslar və elektron lüğətlər türk dillərinin "rəqəmsal infrastrukturudur". Bu infrastruktur qurulmadan nə güclü bir axtarış mühərriki, nə də ana dilimizdə mükəmməl danışan süni intellekt köməkçisi yaratmaq mümkündür. Bu sahədəki inkişaf türk dünyasının qlobal informasiya cəmiyyətindəki mövqeyini birbaşa müəyyən edəcəkdir.

Açar sözlər: Korpus dilçiliyi, elektron lüğətlər, annotasiya, WordNet, morfoloji analiz, rəqəmsal korpus.

DIGITAL ARCHITECTURE OF TURKIC LANGUAGES: NATIONAL CORPORA AND INTELLECTUAL DICTIONARY SYSTEMS

A language corpus is a huge digital text database equipped with special software, reflecting all the lexical, grammatical and stylistic features of a particular language. The process of creating a corpus for Turkic languages includes the following stages:

Balanced text database - The corpus should consist not only of fiction, but also of scientific articles, legal documents, media archives and everyday spoken language. This allows artificial intelligence to understand each layer of the language.

Annotation (marking) system: Each word in the corpus is provided with morphological, syntactic and semantic marks. For example, the word "apple" is encoded within the corpus as a noun (fruit) or a verb (negation).

Parallel corpora: Parallel corpora created between the Azerbaijani-Turkish or Kazakh-Uzbek languages radically increase the quality of automatic translation systems (Machine Translation).

Modern electronic dictionaries are not just "digital books" that contain the meaning of words, but complex databases.

Ontological dictionaries and WordNet: It is important to build a WordNet (semantic network of words) structure for Turkic languages. This system groups words according to synonymy, antonymy and hierarchical relationships (e.g. "plane" $\rightarrow$ "tree" $\rightarrow$ "plant").

Integrated platforms: Electronic dictionaries are integrated into speech technologies (TTS/ASR). This allows the user to get both the spelling and the correct phonetic pronunciation of a word at the same time.

Terminological unification: Unified electronic terminology dictionaries are created for the common Turkic world, which eliminates the fragmentation of the scientific language.

The agglutinative nature of Turkic languages creates some technical difficulties in corpus construction:

Data scarcity: The scarcity of digitized texts in some Turkic languages complicates the "training" process of AI models.

Dialect representation: The fact that corpora cover not only the literary language but also regional dialects expands the scope of speech technologies.

National corpora and electronic dictionaries are the "digital infrastructure" of Turkic languages. Without the establishment of this infrastructure, it is not possible to create a powerful search engine or an artificial intelligence assistant that speaks perfectly in our native language. Developments in this area will directly determine the position of the Turkic world in the global information society.

Key words: Corpus linguistics, electronic dictionaries, annotation, WordNet, morphological analysis, digital corpus.

TEACHİNG AZERBAİJANİ AS A FOREİGN LANGUAGE İN KOREA: DEVELOPMENT OF STANDARD TEXTBOOKS FOR A1–B2 LEVELS

Yanghee LEE
PhD in Linguistics, Lecturer
Hankuk University of Foreign Studies
https://ORCİD.org/0000-0002-8948-9281
yangheelee@hufs.ac.kr
Korea/Seoul

This study aims to present the Korean experience in curriculum and textbook development for teaching Azerbaijani as a foreign language and to explore a sustainable and systematic instructional model based on this case. Supported by the National Initiative for the Promotion of Less Commonly Taught Foreign Languages since 2024, this study applies a level-based framework grounded in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) to Azerbaijani language education in the Korean context. The A1–B2 standard textbooks are designed as incremental learning materials not only for students majoring in Azerbaijani but also for general Korean learners who are studying Azerbaijani for the first time.

Methodologically, the study analyzes CEFR descriptors to set level-appropriate learning objectives for Azerbaijani and integrates speaking, listening, reading, and writing with grammatical and lexical components in the design of unit structures and task-based activities. To reflect authentic contexts of language use, dedicated culture sections are included, presenting the social, historical, and cultural aspects of Azerbaijan alongside language skills.

The resulting standard textbooks consist of learning objectives, key expressions, dialogues, grammatical explanations, skill-focused exercises, and culture units, with grammatical complexity and discourse level gradually increasing across proficiency levels. This study not only introduces the Korean experience in curriculum and textbook development but also proposes a research model for teaching Azerbaijani as a foreign language that may serve as a reference for programs targeting international learners in Azerbaijan. Furthermore, it is expected to enhance opportunities for collaboration between Korea and Azerbaijan in the areas of language education, textbook development, and teacher training.

Key words: Azerbaijani language teaching, Azerbaijani as a foreign language, standard textbooks, Korean learners, Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).

TÜRK DİLLƏRİ ÜÇÜN RƏQƏMSAL MORFOLOJİ SEQMENTASİYA MODELLƏRİ

Sevinc Şabanova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
sevinjsadiqova@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Türk dilləri (Azərbaycan, türk, qazax, özbək və s.) aqqlütinativ (bitişdirici) dil strukturuna malikdir. Bu dillərdə söz köklərinə ardıcıl olaraq leksik və qrammatik şəkilçilər artırılır və nəticədə tək bir söz bütöv bir cümlənin yükünü daşıya bilir. Məsələn, *"müəyyənləşdirilmişdir"* sözü çoxlu sayda morfemdən ibarətdir. Bu mürəkkəblik Təbii dilin emalı (NLP) sahəsində morfoloji seqmentasiyanı – yəni sözlərin kök və şəkilçilərə düzgün ayrılmasını – mühüm bir zərurətə çevirir.

Rəqəmsal mühitdə Türk dillərinin morfoloji analizi üçün üç əsas model tipindən istifadə olunur:

1. Qaydalara əsaslanan modellər (Rule-based): Bu yanaşmada dilin qrammatik qaydaları və fonetik qanunauyğunluqları (məsələn, ahəng qanunu) proqramlaşdırma dilləri vasitəsilə kodlaşdırılır. İkiqatlı morfologiya (*Two-Level Morphology*) və sonlu vəziyyət avtomatları (*Finite State Automata - FSA*) bu sahədə ən uğurlu klassik metodlardır. Lakin bu modellər yeni sözlərə və jarqonlara qarşı çevik deyil.

2. Statistik və qeyri-səlis modellər: *Morfessor* kimi alətlər dilin böyük korpuslarından istifadə edərək şəkilçi və köklərin təkrarlanma tezliyini hesablayır. Heç bir qrammatika qaydası bilmədən, statistik ehtimallarla sözü seqmentlərə ayırır.

3. Dərin öyrənmə və neyron şəbəkələri: Müasir NLP-də *BERT, mBART* və xüsusi olaraq Türk dilləri üçün adaptasiya edilmiş transformator (Transformer) modelləri tətbiq edilir. Bu modellər sözü alt-söz (*subword tokenization* - məsələn, WordPiece, Byte-Pair Encoding) səviyyəsində analiz edərək kontekstə uyğun ən doğru morfoloji seqmentasiyanı həyata keçirir.

Türk dilləri üçün rəqəmsal seqmentasiya modellərinin qurulmasında ən böyük maneə bəzi dillər (məsələn, qaraqalpaq və ya tuva dilləri) üçün rəqəmsal resursların və etiketlənmiş data korpuslarının azlığıdır (*low-resource languages*).

Gələcəkdə çoxdilli transformator modelləri (Multilingual Models) sayəsində resursu zəngin olan dillərdən (Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi) digər Türk dillərinə bilik transferi (*transfer learning*) etməklə bu problem aradan qaldırılacaq. Morfoloji seqmentasiyanın inkişafı Türk dillərində maşın tərcüməsi, axtarış sistemləri və nitqin tanınması texnologiyalarını yeni səviyyəyə qaldırır.

Açar sözlər: Türk dilləri, morfoloji seqmentasiya, NLP (Təbii dilin emalı), aqqlütinasiya, maşın öyrənməsi, neyron şəbəkələr.

DIGITAL MORPHOLOGICAL SEGMENTATION MODELS FOR TURKIC LANGUAGES

Turkic languages (such as Azerbaijani, Turkish, Kazakh, and Uzbek) feature a highly agglutinative morphological structure. In these languages, lexical and grammatical suffixes are sequentially attached to a root word, allowing a single word to carry the semantic weight of an entire sentence. For instance, the Azerbaijani word *"müəyyənləşdirilmişdir"* (it has been identified) consists of numerous morphemes. This complexity makes morphological segmentation—the process of accurately splitting words into their constituent roots and affixes—a critical prerequisite in Natural Language Processing (NLP).

Core models and approaches

In the digital domain, three primary modeling approaches are utilized for the morphological analysis of Turkic languages:

1. Rule-Based models: This traditional approach hardcodes the linguistic grammar and phonological rules (such as vowel harmony) of a language into software. *Two-Level Morphology* and *Finite State Automata (FSA)* are the most successful classic frameworks here. While highly accurate for standard vocabulary, they struggle with neologisms, slang, and out-of-vocabulary words.

2. Unsupervised and statistical models: Tools like *Morfessor* analyze large text corpora to calculate the frequency and probability of recurring segments. Without explicit grammatical programming, these models learn to segment words based purely on statistical distributions.

3. Deep learning and neural networks: Modern NLP heavily relies on Transformer-based architectures, including *BERT*, *mBART*, and specialized Turkic language models. By utilizing subword tokenization algorithms (such as Byte-Pair Encoding or WordPiece), neural networks analyze words in context, dynamically predicting the most accurate morphological boundaries.

The primary bottleneck in developing digital segmentation models across the Turkic language family is the digital resource asymmetry. While Turkish and Azerbaijani possess relatively rich datasets, many other Turkic languages (like Karakalpak or Tuvan) remain low-resource languages, lacking extensive labeled corpora.

To overcome this, current research focuses on multilingual transfer learning. By training large-scale models on resource-rich Turkic languages, syntactic and morphological knowledge can be transferred to lower-resource sister languages. Advancing morphological segmentation directly accelerates the capabilities of machine translation, search engines, and speech recognition systems across the Turkic world.

Key words: Turkic languages, morphological segmentation, NLP (Natural Language Processing), agglutination, machine learning, neural networks.

GLOBAL TA’LIM MAKONIDA TURKIY TILLARNI O‘QITISH STRATEGIYALARI

Muxabbat Asrarova
falsafa fanlari doktori, dotsent
Buxoro davlat texnika universiteti
https://ORCID.org/0009-0001-8045-3055
asrarova_muxabbat@bstu.uz
O‘zbekiston/Buxoro

Ушбу мақола жадал суръатлар билан ўзгариб бораётган глобал таълим интеграцияси шароитида туркий тилларни ўқитишнинг замонавий стратегик йўналишлари ва фундаментал лингводидактик тамойилларини тадқиқ этишга бағишланган. Тадқиқотнинг долзарблиги халқаро академик мобилликнинг ошиши ва таълим тизимидаги рақамли трансформация жараёнлари билан асосланади. Муаллиф туркий тиллар методикасини янги босқичга олиб чиқишда инновацион педагогик технологияларнинг ўрнини алоҳида таҳлил қилади.

Мақола доирасида замонавий таълимнинг энг самарали моделларидан бири бўлган CLIL (мазмун ва тилни интеграциялашган ҳолда ўқитиш) методикаси, компетенциявий ёндашув ҳамда коммуникатив методларнинг амалий аҳамияти очиб берилган. Шунингдек, масофавий таълим платформалари ва рақамли таълим ресурсларидан фойдаланишнинг янги механизмлари таклиф этилган. Мақолада кўп тиллилик муҳитида талабаларнинг маданиятлараро коммуникатив қобилиятларини шакллантириш ва тил ўрганишдаги психологик тўсиқларни бартараф этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилади.

Олиб борилган изланишлар натижасида туркий тилларнинг халқаро таълим майдонидаги нуфузини ошириш ва ўқитиш сифатини замон талабларига мослаштириш бўйича амалий методик тавсиялар ишлаб чиқилган. Мазкур тавсиялар олий таълим муассасаларида тил ўқитиш самарадорлигини таъминлаш ва рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Kalit so‘zlar: turkiy tillar, lingvodidaktika, raqamli ta’lim, CLIL modeli, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion texnologiyalar, madaniyatlararo kommunikatsiya, ta’lim integratsiyasi.

STRATEGIES FOR TEACHING TURKISH LANGUAGES IN THE GLOBAL EDUCATIONAL SPACE

This article is devoted to the study of modern strategic directions and fundamental linguodidactic principles of teaching Turkic languages in the context of rapidly changing global educational integration. The relevance of the research is justified by the increase in international academic mobility and the processes of digital transformation in the education system. The author separately analyzes the role of

innovative pedagogical technologies in bringing the methodology of teaching Turkic languages to a new level.

Within the framework of the article, the practical significance of the CLIL (Content and Language Integrated Learning) methodology, the competency-based approach, and communicative methods, which are among the most effective models of modern education, is revealed. Also, new mechanisms for using distance learning platforms and digital educational resources are proposed. The article pays special attention to the issues of forming students' intercultural communicative abilities in a multilingual environment and overcoming psychological barriers in language learning.

As a result of the research, practical methodological recommendations have been developed to increase the prestige of Turkic languages in the international educational arena and adapt the quality of teaching to modern requirements. These recommendations serve as an important resource for ensuring the effectiveness of language teaching in higher education institutions and training competitive specialists.

Key words: Turkic languages, linguodidactics, global educational space, digital learning, CLIL model, competency-based approach, innovative technologies, intercultural communication, educational integration.

TƏHSİL VƏ RƏQƏMSAL TÜRKOLOGİYA: MÜASİR YANAŞMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Maya Qasımova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/ 0000-0001-9116-4331
maya0866@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı humanitar elmlərə, xüsusilə türkologiyaya yeni yanaşmalar gətirmişdir. Ənənəvi filoloji tədqiqat üsulları artıq rəqəmsal alətlərlə tamamlanır. Bu kontekstdə "rəqəmsal türkologiya" anlayışı meydana çıxmış və türk dillərinin öyrənilməsi, tədrisi və tədqiqində mühüm rol oynamağa başlamışdır.

Təhsil sahəsində bu istiqamətin tətbiqi həm metodoloji, həm də praktik baxımdan aktualdır. Rəqəmsal resurslar vasitəsilə tələbələr daha geniş məlumat bazasına çıxış əldə edir və öyrənmə prosesi fərdiləşir.

Rəqəmsal türkologiya – türk dilləri və mədəniyyətinin rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə öyrənilməsi və tədqiqi sahəsidir. Bu sahəyə aşağıdakılar daxildir:

- Elektron mətn korpuslarının yaradılması
- Rəqəmsal lüğət və ensiklopediyalar
- Dil emalı proqramları (NLP texnologiyaları)
- Onlayn tədris platformaları
- Multimodal (mətn, audio, video) resurslar

Bu yanaşma klassik türkologiyanı genişləndirərək onu daha əlçatan və dinamik edir.

Təhsil sistemində tətbiq imkanları aşağıdakılardır:

1. Elektron resurslardan istifadə. Təhsil prosesində elektron kitablar və lüğətlər tələbələrin dil materialını daha sürətli mənimsəməsinə kömək edir. Belə ki, empirik müşahidələr göstərir ki, vizual və interaktiv materiallar yadda qalmanı artırır.

2. Dil korpuslarının rolu. Korpus texnologiyaları tələbələrə real dil nümunələri üzərində işləməyə imkan verir: müqayisəli dil tədqiqatları aparmağa, sözlərin kontekstual istifadəsinə və işlənmə tezliyi analizinə imkan verir.

3. Onlayn təhsil platformaları. Rəqəmsal platformalar (LMS sistemləri) vasitəsilə türk dillərinin tədrisi məsafədən və çevik formada təşkil olunur. Burada fərdi öyrənmə tempi nəzərə alınır, interaktiv tapşırıqlar təqdim edilir, avtomatik qiymətləndirmə həyata keçirilir.

4. Süni intellekt və dil texnologiyaları. Süni intellekt əsaslı tətbiqlər (məsələn, avtomatik tərcümə və nitq tanıma sistemləri) türkologiyanın tədrisində yeni mərhələ yaradır.

Rəqəmsal türkologiyanın üstünlüyü onun əlçatanlığı (coğrafi məhdudiyyətlər aradan qalxır), interaktivliyi (öyrənmə prosesi daha maraqlı olur), məlumat bolluğu (geniş verilənlər bazasına çıxış) və multidissiplinarlığındadır (dilçilik, informatika və təhsilin inteqrasiyası).

Açar sözlər: rəqəmsal türkologiya, təhsil, türk dilləri, elektron resurslar, dil korpusları, innovativ təlim.

EDUCATION AND DIGITAL TURCOLOGY: MODERN APPROACHES AND PERSPECTIVES

İn the modern era, the rapid development of information technology has led to the emergence of new approaches to the humanities, particularly Turkology. Traditional philological research methods are now complemented by digital tools. In this context, the concept of "digital Turkology" has emerged, playing an important role in the study, teaching, and research of Turkic languages.

The application of this approach to education is relevant from both a methodological and practical perspective. Thanks to digital resources, students gain access to a wider database, and the learning process becomes more individualized.

Digital Turkology is the study and research of Turkic languages and culture using digital technologies. This field includes the following:

- Creation of electronic text corpora
- Digital dictionaries and encyclopedias
- Natural language processing (NLP technologies)
- Online learning platforms
- Multimodal (text, audio, video) resources

This approach expands upon classical Turkology, making it more accessible and dynamic. The following are potential applications in the education system:

1. Use of electronic resources. In the educational process, e-books and dictionaries help students master language material more quickly. Empirical observations show that visual and interactive materials enhance memorization.

2. The role of language corpora. Corpus technologies allow students to work with real language samples: conduct comparative linguistic studies, use words in context, and analyze usage frequency.

3. Online educational platforms. Turkic language instruction is organized remotely and flexibly using digital platforms (LMS systems). These platforms accommodate individual learning pace, offer interactive tasks, and conduct automated assessment.

4. Artificial intelligence and language technologies. Artificial intelligence-based applications (e.g., automatic translation and speech recognition systems) are creating a new stage in the teaching of Turkic studies.

The advantages of digital Turkology include its accessibility (geographical limitations are eliminated), interactivity (the learning process becomes more engaging), information abundance (access to an extensive database), and interdisciplinary nature (integration of linguistics, computer science, and education).

Key words: digital Turkic studies, education, Turkic languages, electronic resources, language corpora, innovative learning.

TÜRK DILLERININ DIJITAL EKOSISTEMININ OLUŞTURULMASI 21. YÜZYIL DILBILIMININ STRATEJIK ÜSTÜNLÜĞÜ

Sharifjon Ibrohimov
Uluslararası Finans ve Teknoloji Okulu
https://ORCID.org/0009-0001-1448-4072
ibrohimovsharif24@gmail.com
Özbekistan/Taşkent

Türk dilleri ailesi 300 milyondan fazla konuşuru olmasına rağmen, dijital alanın kenarında kalmaktadır. Günümüzde yapay zekâ, makine çevirisi ve sesli asistanlar büyük ölçüde İngilizce, Çince ve İspanyolca dillerinde gelişmektedir. Türk dilleri için ChatGPT, Google Translate ve Siri gibi teknolojilerin olanakları oldukça sınırlıdır. Bu sadece bir iletişim sorunu değil, aynı zamanda bu dillerin gelecekte yaşatılabilmesi meselesidir. Çünkü dijital olarak var olmayan bir dil, doğal olarak marjinalleşir. Çözüm olarak, Türk devletleri ve ulusal teknoloji şirketleri iş birliği temelinde tek bir "Türk Dilleri Dijital Korpusu ve Yapay Zekâ Platformu" oluşturulmasını öneriyorum. Bu platformun üç ana bileşeni olmalıdır. İlk olarak her bir Türk dili için en az 10 milyar kelimelik modern metinlerden oluşan bir korpus yani edebiyat, medya, sosyal ağlar ve resmi belgeler dahil gereklidir. İkinci aşamada tüm Türk dillerini anlayan ve üretebilen, GPT-4 seviyesinde genel bir Türkçe Large Language Model (LLM) oluşturulmalıdır. Son aşamada ise açık kaynak ekosistemi yani çevirmen, metin analizcisi, konuşma tanıma ve sentez sistemleri geliştirilmelidir. Bu projenin hayata geçmesi için Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında "Türk Dilleri Teknoloji Fonu" kurulmalı ve yılda 500 milyon dolar yatırım ayrılmalıdır. Özbekistan, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan birlikte bir teknoloji devi yaratabilir. Böylece Türk dilleri sadece kültürel miras değil, aynı zamanda 21. yüzyıl teknolojik uygarlığının aktif bir katılımcısı hâline gelecektir.

Anahtar kelimeler: Türk dilleri, dijital korpus, dilin korunması, Large Language Model.

CREATION OF THE DIGITAL ECOSYSTEM OF TURKIC LANGUAGES THE STRATEGIC SUPERIORITY OF 21ST CENTURY LINGUISTICS

Although the Turkic language family has more than 300 million speakers, it remains on the periphery of the digital sphere. Today, artificial intelligence, machine translation, and voice assistants are predominantly developed in English, Chinese, and Spanish. The capabilities of technologies such as ChatGPT, Google Translate, and Siri for Turkic languages remain significantly limited. This is not merely a communication issue, but also a matter of ensuring the future survival of these languages. A language

that does not exist digitally inevitably becomes marginalized. As a solution, I propose the establishment of a unified "Turkic Languages Digital Corpus and Artificial Intelligence Platform" based on cooperation among Turkic states and national technology companies. This platform should consist of three main components. First, a modern corpus of at least 10 billion words for each Turkic language should be created, including literature, media content, social networks, and official documents. Second, a general Turkic Large Language Model (LLM) at the level of GPT-4 should be developed, capable of understanding and generating all Turkic languages. Finally, an open-source ecosystem should be established, including translation tools, text analysis systems, speech recognition, and speech synthesis technologies. To implement this project, a "Turkic Languages Technology Fund" should be created under the umbrella of the Organization of Turkic States, with an annual investment of 500 million USD. Uzbekistan, Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan together could create a technological giant. In this way, Turkic languages would become not only a cultural heritage, but also an active participant in 21st-century technological civilization.

Key words: Turkic languages, digital corpus, language preservation, Large Language Model (LLM).

TERMİNLƏRİN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məlahət Mustafayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti
https://ORCID.org/ 0009-0005-0982-8546
mustafayeva1964@bk.ru
Azərbaycan/Bakı

Müasir qlobal inkişaf tərcümənin hər iki növünü aktual etmişdir. Bazar iqtisadiyyatının, neft sektorunun, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı terminologiya sahəsinə olan diqqəti artırmaqdadır. İşgüzar danışıqların aparılmasında, beynəlxalq elmi konfranslarda şifahi tərcümənin çəkisi günbəgün artır. Terminlər, bir qayda olaraq, "çalarlardan məhrum olan" birmənalı xüsusi sözlər kimi müəyyən olunmuşdur və onlar sözün xüsusi keyfiyyətidir. Termin ziddiyyətli dil vahididir: birmənalı və çoxmənalı ola bilər. Adi sözün terminə çevrilməsi geniş yayılmış haldır. Hesablamalara görə, məsələn, fransız dilində xarici iqtisadi terminologiyanın 53% ümumişlək sözlərin yeni terminoloji məna qazanması nəticəsində formalaşmışdır. Digər tərəfdən terminlərin asanlıqla adi sözə çevrilməsi prosesi də baş verir. Terminə çevrilən söz dərhal birmənalılıq qazanır və denotatlıq əldə edir. Əgər bu və ya digər söz ikinci dərəcəli informasiya daşıyırsa, terminlər əsas açar informasiyanı özündə daşıyır və məhz buna görə də tərcümə prosesində mətnin əsas vahidi kimi seçilir. Terminlərin tərcüməsi xüsusi diqqət tələb edir və denotatla əlaqənin qurulmasını vacib edir. Mətndə vahidin termin olaraq müəyyən edilməsi iki amil vasitəsilə həll olunur. Birincisi, denotatı düzgün müəyyən edərək sözün termin olmasına əmin olmaq, ikincisi, digər dildə olan ekvivalenti lüğətdən taparaq uzunmüddətli yaddaşda saxlamağın vacibliyi. Sözün əsas məna nüvəsinin dəqiqləşdirilməsi, bu məqsədlə terminlərin təsnifatının öyrənilməsi tərcüməçi üçün vacib şərtdir. Aydın ifadə tərzi, birmənalılıq və dəqiqlik terminlərin əsas tərcümə prinsipləridir və tərcüməçidən koqnitiv bacarıqlar tələb edir. Dilin digər sahələri ilə müqayisədə terminologiya lüğət tərkibini daima yeniləməyə aparan sahədir. Tərcüməni çətinləşdirən səbəblərdən biri yeni terminlərin meydana gəlməsidir. Terminlər dilin ən hərəkətli leksik qatıdır və lüğət tərtibçiləri terminologiyanın sürətli inkişafı ilə ayaqlaşa bilmirlər. Tərcümə dilində hazır ekvivalentin olması zaman məsələsidir. İnternetdə yerləşdirilmiş lüğətlər tərcüməçiyə heç də həmişə dəqiq tərcümələr təklif etmir. Beləliklə, terminin adekvat tərcüməsinin həyata keçirilməsi tərcümənin mürəkkəb məsələlərindəndir.

Açar sözlər: Terminlərin tərcüməsi, denotat, terminoloji ekvivalent, yaddaş mexanizmi, qısamüddətli yaddaş.

TRANSLATION FEATURES OF TERMS

Modern global development has made both types of translation relevant. The rapid development of the market economy, the oil sector, and information technologies is increasing the focus on the field of terminology. In conducting business negotiations and at international scientific conferences, the importance of oral translation is growing day by day. Terms are generally defined as unambiguous, specialized words "devoid of shades of meaning," and this is a special quality of a term. A term is a contradictory linguistic unit: it can be both unambiguous and polysemous. The transformation of a common word into a term is a widespread phenomenon. According to estimates, for example, 53% of foreign economic terminology in French has been formed by common words acquiring a new terminological meaning. On the other hand, the process of terms easily becoming ordinary words also occurs. A word that becomes a term immediately gains unambiguity and denotation. If a given word carries secondary information, terms carry the primary, key information and are therefore chosen as the main unit of the text during the translation process. The translation of terms requires special attention and makes it essential to establish a connection with the denotatum. Determining a unit as a term in a text is resolved through two factors. First, ensuring the word is a term by correctly identifying its denotatum, and second, the necessity of finding its equivalent in the other language in a dictionary and storing it in long-term memory. Clarifying a word's core meaning and studying the classification of terms for this purpose is an essential requirement for the translator. Clear expression, unambiguity, and accuracy are the main translation principles for terminology, and they require cognitive skills from the translator. Compared to other areas of language, terminology is a field that constantly drives the updating of a dictionary's content. One of the factors that complicates translation is the emergence of new terms. Terminology is the most dynamic layer of the language, and lexicographers cannot keep pace with its rapid development. It is only a matter of time before an equivalent exists in the target language. Dictionaries posted on the Internet do not always offer accurate translations to the translator. Thus, providing an adequate translation of a term is one of the complex issues of translation.

Key words: Translation of terms, denotatum, terminological equivalent, memory mechanism, short-term memory.

SÜNİ İNTELLEKT VƏ RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ DİL TEXNOLOGİYALARININ İMKANLARI

Firidə Mustafayeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialı
https://ORCID.org/0000-0001-8264-9097
firide.mustafayeva@gmail.com
Azərbaycan/Şamaxı

Süni intellektin sürətli inkişafı müasir rəqəmsal mühitdə dilin istifadəsi, öyrədilməsi və emalı proseslərinə fundamental təsir göstərmişdir. Xüsusilə Süni intelekt sahəsində əldə olunan nailiyyətlər dil məlumatlarının avtomatlaşdırılmış şəkildə toplanması, strukturlaşdırılması və təhlilini mümkün etmiş, bununla da dil texnologiyalarının yeni mərhələyə qədəm qoymasına şərait yaratmışdır. Dil texnologiyaları informasiya cəmiyyətinin əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edərək ünsiyyətin operativliyini və səmərəliliyini artırır. Müasir dövrdə mətnlərin avtomatik tərcüməsi, nitqin tanınması və sintezi, semantik analiz, mətn generasiyası və intellektual axtarış sistemləri gündəlik həyatın ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. (*Əliyev, N.* (2018)). Bu texnologiyalar yalnız kommunikasiya vasitəsi deyil, həm də informasiya idarəetmə aləti kimi çıxış edərək biliklərin ötürülməsini və paylaşılmasını sürətləndirir. Rəqəmsal mühitdə dil texnologiyalarının formalaşması və inkişaf mərhələləri şərti olaraq bir neçə istiqamətdə nəzərdən keçirilə bilər. İlkin mərhələ qayda əsaslı sistemlərin yaradılması ilə xarakterizə olunurdu. Sonrakı mərhələdə statistik modellər və maşın öyrənməsi üsulları tətbiq edilməyə başlandı. Müasir mərhələ isə dərin öyrənmə və neyron şəbəkələr əsasında qurulan modellərlə səciyyələnir ki, bu da dilin kontekstual və semantik xüsusiyyətlərinin daha dəqiq təhlilinə imkan verir. Təhsil sahəsində süni intellekt əsaslı dil texnologiyaları adaptiv öyrənmə mühitinin formalaşmasına, fərdiləşdirilmiş tədris modellərinin tətbiqinə və distant təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Elektron təhsil platformaları tələbələrin dil bacarıqlarını avtomatik qiymətləndirə, səhvləri analiz edə və fərdi inkişaf trayektoriyası təklif edə bilir. *(Hasanov, E. (2020)).*

Elmi-tədqiqat mühitində isə böyük həcmli mətn korpuslarının emalı, terminoloji bazaların yaradılması və elmi məlumatların sistemləşdirilməsi prosesləri sürətlənmişdir.Sosial sahədə dil texnologiyaları rəqəmsal kommunikasiya mədəniyyətinin formalaşmasına təsir göstərir. Sosial şəbəkələrdə və onlayn platformalarda avtomatik moderasiya sistemləri, məzmunun filtrasiya mexanizmləri və emosional analiz alətləri informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bununla yanaşı, multimodal ünsiyyət formalarının yayılması dilin struktur və üslub xüsusiyyətlərinə yeni çalarlar əlavə etmişdir.

Açar sözlər: süni intellekt, rəqəmsal mühit, dil texnologiyaları, təbii dilin emalı, rəqəmsal təhsil, ana dili, informasiya cəmiyyəti.

The rapid development of artificial intelligence has had a fundamental impact on the processes of language use, teaching and processing in the modern digital environment. In particular, the achievements made in the field of artificial intelligence have enabled the automated collection, structuring and analysis of language data, thereby creating conditions for language technologies to enter a new stage. Language technologies, acting as one of the main components of the information society, increase the efficiency and effectiveness of communication. In modern times, automatic translation of texts, speech recognition and synthesis, semantic analysis, text generation and intelligent search systems have become an integral part of everyday life. These technologies are not only a means of communication, but also an information management tool, accelerating the transfer and sharing of knowledge. The stages of formation and development of language technologies in the digital environment can be conditionally considered in several directions. The initial stage was characterized by the creation of rule-based systems. At the next stage, statistical models and machine learning methods began to be applied. The modern stage is characterized by models based on deep learning and neural networks, which allow for a more accurate analysis of the contextual and semantic features of the language. In the field of education, artificial intelligence-based language technologies create conditions for the formation of an adaptive learning environment, the implementation of personalized teaching models, and improving the quality of distance education. Electronic education platforms can automatically assess students' language skills, analyze errors, and offer an individual development trajectory.

In the scientific-research environment, the processes of processing large-scale text corpora, creating terminological databases and systematizing scientific information have accelerated. In the social sphere, language technologies affect the formation of a digital communication culture. Automatic moderation systems, content filtering mechanisms and emotional analysis tools in social networks and online platforms play an important role in ensuring information security. At the same time, the spread of multimodal forms of communication has added new shades to the structural and stylistic features of the language.

Key words: artificial intelligence, digital environment, language technologies, natural language processing, digital education, native language, information society

ƏDƏBİYYAT DƏRSLİKLƏRİNDƏ TÜRK XALQLARI ƏDƏBİ NÜMUNƏLƏRİNİN UNİFİKASİYASI

Gülay Bağırova
Mingəçevir Dövlət Universiteti
https://orcid.org/0009-0002-4794-0748
gulay.baghirova@mdu.edu.az
Azərbaycan/Mingəçevir

Müasir təhsil sistemində türk xalqlarının ortaq ədəbi-mədəni irsinin məktəb dərsliklərində sistemli şəkildə təqdim edilməsi mühüm elmi-metodik məsələlərdən biridir. Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və digər türk xalqlarının folklor nümunələri, dastanları, klassik və müasir ədəbi əsərləri ortaq tarixi-mədəni köklərə əsaslanır. Ədəbi nümunələrin unifikasiyası türk xalqlarının ortaq ədəbi irsinin vahid prinsiplərlə dərsliklərdə təqdim olunaraq mədəni yaddaşın qorunmasına xidmət etməsidir.

Azərbaycan ədəbiyyat dərsliklərində türk xalqlarının ortaq ədəbi irsini əks etdirən və unifikasiya prosesini nümayiş etdirən nümunələr təqdim olunur. IX sinif dərsliyində yer alan Mehmet Akif Ersoyun "İstiqlal marşı" əsəri Türkiyə xalqının azadlıq və vətənpərvərlik ideallarını şagirdlərə çatdırır, ümumtürk milli dəyərlərini təbliğ edir. Qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun "Əsrə bərabər gün" romanının tədrisi isə milli yaddaş, mənəvi kimlik və manqurtlaşma probleminin ümumtürk kontekstində dərk edilməsinə şərait yaradır. V sinif dərsliklərində özbək xalq nağıllarının təqdim edilməsi ümumtürk şifahi xalq ədəbiyyatının ortaq xüsusiyyətlərini nümayiş etdirir.

Türk xalqları ədəbiyyatının unifikasiyası baxımından 1994-2002-ci illərdə Əlyar Səfərli və Xəlil Yusifli tərəfindən hazırlanmış ədəbiyyat dərslikləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu dərsliklərdə Azərbaycan ədəbiyyatı ümumtürk ədəbi-mədəni sistemi daxilində təqdim edilmişdir. Qədim türk dastanları – "Yaradılış", "Alp Ər Tonqa", "Şu", "Oğuz xaqan", "Ergenekon" və "Köç" dastanlarının tədrisə cəlb olunması şagirdlərdə ortaq tarixi yaddaşın və qəhrəmanlıq ideallarının formalaşmasına xidmət etmişdir. Dərsliklərdə Orxon-Yenisey yazılı abidələri haqqında geniş məlumatın verilməsi türk xalqlarının ortaq yazılı mədəniyyətə malik olduğunu nümayiş etdirir. Yusuf Xas Hacibin "Qutadğu Bilig" əsəri dövlətçilik və əxlaq ideyalarını, Mahmud Kaşğarinin "Divanü lüğat-it-türk" əsəri isə türk dillərinin ortaq köklərini təqdim edir.

Tövsiyə olaraq:

1. Türk xalqları ədəbiyyatına dair mövzular dərsliklərdə daha sistemli və müqayisəli şəkildə təqdim edilməlidir.
2. Müxtəlif türk xalqlarının müasir ədəbiyyat nümunələri dərsliklərə daha geniş şəkildə
3. Türk dövlətlərinin ortaq təhsil layihələri çərçivəsində vahid metodik vəsaitlərin hazırlanması məqsədəuyğun hesab edilməlidir.

Türk xalqları ədəbi nümunələrinin Azərbaycan ədəbiyyat dərsliklərində

unifikasiyası yalnız ədəbi biliklərin ötürülməsinə deyil, həm də şagirdlərdə ortaq mədəni kimlik, tarixi yaddaş və mənəvi birlik düşüncəsinin formalaşmasına xidmət edir.

UNIFICATION OF LITERARY WORKS OF TURKIC PEOPLES IN LITERATURE TEXTBOOKS

In the contemporary education system, the systematic presentation of the shared literary and cultural heritage of Turkic peoples in school textbooks constitutes an important scientific and methodological issue. The folklore, epics, and classical and modern literary works of Azerbaijanis, Turks, Kazakhs, Kyrgyz, Uzbeks, Turkmens, and other Turkic peoples are rooted in common historical and cultural foundations. The unification of literary works refers to the presentation of the common literary heritage of Turkic peoples in textbooks according to unified principles, thereby contributing to the preservation of cultural memory.

Azerbaijani literature textbooks present examples that embody the common literary heritage of the Turkic peoples and illustrate the process of literary unification. The inclusion of Mehmet Akif Ersoy's The Independence March (İstiklal Marşı) in the Grade 9 textbook familiarizes students with the ideals of freedom and patriotism of the Turkish nation while promoting common Turkic values. The teaching of the novel The Day Lasts More Than a Hundred Years by the Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov enables students to comprehend issues of national memory, spiritual identity, and the phenomenon of "mankurtization" within a broader Turkic context. Likewise, the inclusion of Uzbek folk tales in Grade 5 textbooks demonstrates the shared characteristics of Turkic oral folk literature.

From the perspective of the unification of Turkic literature, the literature textbooks prepared by Alyar Safarli and Khalil Yusifli between 1994 and 2002 are of particular significance. In these textbooks, Azerbaijani literature was presented within the broader framework of the common Turkic literary and cultural system. The inclusion of ancient Turkic epics such as Creation, Alp Er Tunga, Shu, Oghuz Khagan, Ergenekon, and Migration (Köç) contributed to the formation of students' shared historical memory and heroic ideals. The extensive information provided on the Orkhon-Yenisey inscriptions demonstrates the existence of a common written cultural tradition among Turkic peoples. Yusuf Khass Hajib's Kutadgu Bilig presents ideas of statehood and morality, while Mahmud al-Kashgari's Dīwān Lughāt al-Turk highlights the common roots of Turkic languages.

Recommendations

1. Topics related to Turkic literature should be presented in textbooks in a more systematic and comparative manner.

2. Contemporary literary works of various Turkic peoples should be included more extensively in literature textbooks.

3. The preparation of unified methodological resources within the framework of joint educational projects among Turkic states should be considered appropriate.

The unification of literary works of Turkic peoples in Azerbaijani literature textbooks serves not only to transmit literary knowledge but also to foster among students a sense of shared cultural identity, historical memory, and spiritual unity.

TÜRK DİLLƏRİNİN RƏQƏMSAL TRANSFORMASİYASI: ÜNİ İNTELLEKT VƏ NİTQ TEXNOLOGİYALARINA ADAPTASİYA STRATEGİYALARI

Yasəmən Babayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0000-0002-4462-0725
yasemenbabayeva80@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Süni intellektin (Sİ) inkişafı bəşəriyyəti yeni bir sənaye inqilabının astanasına gətirib çıxarıb. Bu texnoloji dalğanın ən mühüm istiqamətlərindən biri də dillərin rəqəmsallaşması və maşın təfəkküründə adaptasiyasıdır. Türk dilləri ailəsi, xüsusilə Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi, bu prosesdə həm özünəməxsus çətinliklərlə, həm də strateji üstünlüklərlə qarşı-qarşıyadır. Türk dillərinin nitq texnologiyalarına adaptasiyası sadəcə texniki bir məsələ deyil, həm də bu dillərin rəqəmsal əsrdə sağ qalma və inkişaf etmə mübarizəsidir.

Türk dilləri morfoloji baxımdan aqqlütinativ (bitişdirici) dillər qrupuna daxildir. Bu, ingilis və ya fransız dili kimi flektiv dillərlə müqayisədə süni intellekt modelləri üçün daha mürəkkəb bir struktur yaradır. İngilis dilində bir sözün cəmi bir neçə forması (məsələn: *work, works, worked, working*) olduğu halda, türk dillərində bir kökə əlavə edilən onlarla şəkilçi vasitəsilə nəzəri olaraq milyonlarla fərqli söz forması yaratmaq mümkündür.

Sözaltı Vahidlərin Emalı (Subword Tokenization): Sİ modelləri əvvəllər sözləri bütöv vahidlər kimi qəbul edirdi ki, bu da türk dilləri üçün böyük "dataset"lərin (məlumat bazalarının) kifayət etməməsinə gətirib çıxarırdı. Müasir BERT və GPT əsaslı modellər isə sözləri kök və şəkilçi səviyyəsində parçalayaraq ("tokenizasiya") emal edir. Bu, Sİ-nin "gələ bilməyəcəklərimizdəndir" kimi mürəkkəb sözlərin daxili məntiqini anlamasına imkan verir. Avtomatik Nitq Tanınması (Automatic Speech Recognition - ASR) texnologiyası səs dalğalarını mətnə çevirmək üçün istifadə olunur. Türk dillərinin nitq texnologiyalarına adaptasiyasında fonetik xüsusiyyətlər həlledici rol oynayır.

Azərbaycan türkcəsindəki "ə", "ı", "ö", "ü" kimi spesifik saitlər və "q", "ğ", "x" kimi samitlər beynəlxalq akustik modellərdə hər zaman dəqiq əks olunmur. Süni intellektin bu səsləri fərqləndirə bilməsi üçün böyük həcmli "səs-mətn" (speech-to-text) verilənlər bazasına ehtiyac var. Türk dillərində vurğu adətən sözün sonuna düşsə də, məntiqi vurğu cümlənin mənasını tamamilə dəyişə bilər. Sİ-nin nitqi tanıyarkən bu nüansları tutması, cümlənin sual, nida və ya nəqli olduğunu müəyyən etməsi üçün "Deep Learning" (Dərin Öyrənmə) alqoritmləri nitqin prosodik xüsusiyyətlərini analiz edir.

Açar sözlər: Az Resurslu Dillər, Morfoloji Təhlil, Böyük Dil Modelləri (LLM), Maşın Tərcüməsi (MT), Rəqəmsal Dil Suverenliyi.

DIGITAL TRANSFORMATION OF TURKIC LANGUAGES: ADAPTATION STRATEGIES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SPEECH TECHNOLOGIES

The development of artificial intelligence (AI) has brought humanity to the brink of a new industrial revolution. One of the most important directions of this technological wave is the digitization of languages and their adaptation to machine thinking. The Turkic language family, especially Azerbaijani and Turkish Turkish, faces both unique challenges and strategic advantages in this process. The adaptation of Turkic languages to speech technologies is not just a technical issue, but also a struggle for these languages to survive and thrive in the digital age.

Turkic languages belong to the group of agglutinative languages from a morphological point of view. This creates a more complex structure for artificial intelligence models compared to inflectional languages such as English or French. While English has only a few forms of a word (for example: work, works, worked, working), in Turkic languages it is theoretically possible to create millions of different word forms through dozens of suffixes added to a root.

Subword Tokenization: AI models previously treated words as whole units, which led to the lack of large datasets for Turkic languages. Modern BERT and GPT-based models process words by breaking them down at the root and suffix level ("tokenization"). This allows AI to understand the internal logic of complex words like "we will not be able to come".

Automatic Speech Recognition (ASR) technology is used to convert sound waves into text. Phonetic features play a crucial role in the adaptation of Turkic languages to speech technologies.

Specific vowels such as "ə", "ı", "ö", "ü" and consonants such as "q", "ğ", "x" in Azerbaijani Turkish are not always accurately reflected in international acoustic models. For artificial intelligence to be able to distinguish these sounds, a large-scale "speech-to-text" database is needed. Although stress usually falls at the end of a word in Turkic languages, logical stress can completely change the meaning of a sentence. Deep Learning algorithms analyze the prosodic features of speech to help AI recognize these nuances and determine whether a sentence is a question, an exclamation, or a statement.

Key words: Low-Resource Languages, Morphological Analysis, Large Language Models (LLM), Machine Translation (MT), Digital Language Sovereignty.

RƏQƏMSAL MƏKANDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN İNKİŞAFI

Mehriban Mahmudova
baş müəllim
https://ORCID.org/0000-003-7289-5673
mahmudova.mehriban@list.ru
Azərbaycan/Bakı

Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı müasir dövrdə dillərin qorunması və inkişafı üçün həm imkanlar, həm də çağırışlar yaradır. Azərbaycan dilinin rəqəmsal məkanda möhkəmlənməsi milli kimliyin və dövlətçilik prinsiplərinin qorunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət dili kimi Azərbaycan dilinin internet resurslarında, sosial şəbəkələrdə, elektron hökumət platformalarında və təhsil texnologiyalarında geniş istifadəsi onun funksional imkanlarını artırır. Bu istiqamətdə hüquqi baza mühüm rol oynayır və kimi sənədlər dövlət dilinin qorunmasını və tətbiqini təmin edir. Rəqəmsal kontentin Azərbaycan dilində hazırlanması, milli terminologiyanın düzgün formalaşdırılması və süni intellekt sistemlərində dilin inteqrasiyası prioritet məsələlərdəndir. Eyni zamanda, gənc nəslin sosial mediada ana dilinin normalarına uyğun ünsiyyət qurması dil mədəniyyətinin qorunmasına xidmət edir. Tədqiqatlar göstərir ki, rəqəmsal mühitdə aktiv istifadə olunan dillər daha davamlı inkişaf edir. Bu baxımdan, Azərbaycan dilində elektron lüğətlərin, onlayn tədris platformalarının və rəqəmsal arxivlərin yaradılması strateji əhəmiyyət daşıyır. Nəticə etibarilə, rəqəmsal məkanda Azərbaycan dilinin inkişafı yalnız texnoloji deyil, həm də mədəni və ideoloji məsələdir. Dilin virtual mühitdə gücləndirilməsi milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına və gələcək nəsillərə ötürülməsinə xidmət edir.

Azərbaycan dilinin rəqəmsal mühitdə inkişafı və qorunması müasir dövrdə prioritet məsələlərdən biri hesab olunur. Texnologiyanın sürətli inkişafı, qlobal rəqəmsal mühitdə dilin mövqeyini gücləndirmək üçün yeni imkanlar yaratdığı kimi, eyni zamanda müəyyən çətinliklər də yaradır. Bu çətinliklər arasında Azərbaycan dilinin süni intellekt, avtomatik mətn emalı, nitqin tanınması və sintez texnologiyalarına inteqrasiyasının məhdud olması, internet məkanında Azərbaycandilli keyfiyyətli kontentin kifayət qədər olmaması, həmçinin rəqəmsal savadlılığın geniş yayılmaması kimi amillər xüsusi qeyd edilməlidir.

Açar sözlər: rəqəmsal, texnologiya, intellekt, media.

DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN THE DIGITAL SPACE

The rapid development of digital technologies in the modern era creates both opportunities and challenges for the protection and development of languages. Strengthening the Azerbaijani language in the digital space is of particular importance in terms of protecting national identity and the principles of statehood. The widespread

use of the Azerbaijani language as a state language in Internet resources, social networks, e-government platforms and educational technologies increases its functional capabilities. In this direction, the legal framework plays an important role, as do documents such as and that ensure the protection and application of the state language. The preparation of digital content in the Azerbaijani language, the correct formation of national terminology and the integration of the language in artificial intelligence systems are among the priority issues. At the same time, the communication of the younger generation in social media in accordance with the norms of their native language serves to preserve language culture. Studies show that languages actively used in the digital environment develop more sustainably. In this regard, the creation of electronic dictionaries, online learning platforms, and digital archives in the Azerbaijani language is of strategic importance. Consequently, the development of the Azerbaijani language in the digital space is not only a technological, but also a cultural and ideological issue. Strengthening the language in the virtual environment serves to preserve national and spiritual values and pass them on to future generations.

The development and preservation of the Azerbaijani language in the digital environment is considered one of the priority issues in the modern era. The rapid development of technology, while creating new opportunities to strengthen the position of the language in the global digital environment, also creates certain difficulties. Among these difficulties, factors such as the limited integration of the Azerbaijani language into artificial intelligence, automatic text processing, speech recognition and synthesis technologies, the lack of sufficient quality Azerbaijani-language content on the Internet, as well as the lack of widespread digital literacy should be specially noted.

Key words: digital, technology, intellectual, media.

SÜNİ İNTELLEKTİN DİLİMİZƏ TƏSİRİ

Gülnarə Həsənova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https://ORCID.org/0009-0002-7239-1146
Gulnarahasanova3@gmail.com
Azərbaycan/Bakı

Texnologiyanın sürətli inkişafı, xüsusilə süni intellekt (AI) sistemlərinin həyatın bütün sahələrinə daxil olması, dilin qarşısında həm yeni imkanlar, həm də ciddi sınaqlar yaradır. Əvvəllər dilin qorunması yalnız lüğət və tədris müstəvisində müzakirə olunurdusa, indi artıq rəqəmsal reallıqda dilin varlığı və təmsil səviyyəsi müzakirə mövzusuna çevrilib.

Süni intellekt texnologiyaları, tərcümə proqramları, səsli köməkçilər, chatbot sistemləri, avtomatik yazı operatorları gündəlik ünsiyyətin ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Lakin bu alətlər hansı dildə daha çox məlumatla qidalanırsa, o dil rəqəmsal üstünlüyə malik olur. İngilis dili bu baxımdan qlobal miqyasda dominant vəziyyətdədir.

Burada əsas təhlükə ondan ibarətdir ki, süni intellekt alqoritmləri çox zaman dilin orijinal strukturunu və mədəni kontekstini nəzərə almır. Nəticədə tərcümələrdə semantik incəliklər, üslubi çalarlar və mədəni metaforalar itir. Məsələn, "ürək yanmaq" ifadəsini sistem "heart burn" kimi fizioloji anlamda tərcümə etdikdə, onun emosional-mənəvi dərinliyi yox olur. Bu, yalnız dil səhvi deyil, mədəniyyətin anlam kodlarının zədələnməsidir.

Süni intellektin dil üzərində yaratdığı ən mühüm reallıq "rəqəmsal yaddaş" anlayışıdır. Yəni, bir dil haqqında nə qədər çox məlumat, mətn, səs və kontekst sistemlərə daxil edilirsə, həmin dil süni intellektin "yaddaşında" bir o qədər dərin yer tutur. Bu, Azərbaycan dili üçün həm çağırış, həm də fürsətdir. Əgər biz dilimizi elmi məqalələrdə, vikipediya mətnlərində, elektron dərsliklərdə, rəsmi sənədlərdə və media platformalarında aktiv şəkildə işlətməsək, süni intellekt sistemləri onu ikinci dərəcəli informasiya dili kimi qəbul edəcək. Nəticədə gələcəkdə virtual mühitlərdə Azərbaycan dilində danışan süni sistemlər, köməkçilər və ya tərcümə platformaları məhdud səviyyədə fəaliyyət göstərəcək.

Əgər bu gün dilimizi süni intellekt sistemlərində layiqincə təmsil edə bilsək, sabah Azərbaycan dili yalnız dərsliklərdə və poeziyada deyil, həm də rəqəmsal dünyada yaşayan, düşünən və öyrədən bir dil olacaq. Bu, milli kimliyimizin gələcəkdə də dinamik, yaradıcı və intellektual qalmasının əsas təminatıdır.

Beləliklə, süni intellekt təkcə texnologiya deyil, həm də dil siyasətinin yeni mərhələsidir.

Açar sözlər: Süni intellekt, texnologiya, dilçilik, lüğət, dominant.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON OUR LANGUAGE

The rapid development of technology, especially the penetration of artificial intelligence (AI) systems into all areas of life, creates both new opportunities and serious challenges for language. If previously the preservation of language was discussed only at the level of vocabulary and teaching, now the existence and level of representation of language in digital reality has become a topic of discussion.

Artificial intelligence technologies, translation programs, voice assistants, chatbot systems, automatic writing operators have become an integral part of everyday communication. However, the language in which these tools are fed with more information, that language has a digital advantage. English is dominant in this regard on a global scale.

The main danger here is that artificial intelligence algorithms often do not take into account the original structure and cultural context of the language. As a result, semantic subtleties, stylistic nuances and cultural metaphors are lost in translations. For example, when the system translates the expression "heart burn" in a physiological sense as "heart burn", its emotional and spiritual depth disappears. This is not just a linguistic error, but also a damage to the semantic codes of culture.

The most important reality that artificial intelligence creates on language is the concept of "digital memory". That is, the more information, text, sound and context about a language are entered into the systems, the deeper that language occupies in the "memory" of artificial intelligence. This is both a challenge and an opportunity for the Azerbaijani language. If we do not actively use our language in scientific articles, Wikipedia texts, electronic textbooks, official documents and media platforms, artificial intelligence systems will perceive it as a secondary information language. As a result, in the future, artificial systems, assistants or translation platforms that speak Azerbaijani in virtual environments will operate at a limited level.

If we can adequately represent our language in artificial intelligence systems today, tomorrow the Azerbaijani language will be a language that lives, thinks and teaches not only in textbooks and poetry, but also in the digital world. This is the main guarantee that our national identity will remain dynamic, creative and intellectual in the future.

Thus, artificial intelligence is not only a technology, but also a new stage in language policy

Key words: Artificial intelligence, technology, linguistics, vocabulary, dominant.

RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ TÜRK DİLLƏRİNİN MƏRASİM LEKSİKASI: ƏNƏNƏDƏN VİRTUAL DISKURSA KEÇİD

Günay İmaməliyeva[1], İlahə Musayeva[2]
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru[1], baş müəllim[2]
Sumqayıt Dövlət Universiteti
https://ORCID.org/0000-0001-7282-1295, [1]https://ORCID.org/0000-0002-3411-1126[2]
Ilaha.Musayeva@sdu.edu.az[1] ; gunay.imamaliyeva@sdu.edu.az[2]
Azərbaycan/Sumqayıt

"Mədəniyyət fərqli cəmiyyətlər arasında müştərək birliklərin məcmusudur. Bir mədəniyyət zümrəsi müəyyən bir zaman içərisində doğular, yaşayar və ölər" *(Göyalp, Z.,1976)*. Tarixən müəyyən bir toplumun dəyərlər sistemi, davranış modelləri və simvolik ifadələri ilə səciyyələnən mədəniyyət müasir dövrdə daha çevik və interaktiv xarakter qazanmış, statik və dinamik bir proses kimi xalqlar arasında həm sabitliyi qoruyan, həm də qarşılıqlı təsir nəticəsində yenilənən mürəkkəb sistem kimi özünü göstərir. Qloballaşma, miqrasiya və rəqəmsal kommunikasiya vasitələrinin inkişafı nəticəsində müxtəlif xalqların mədəni elementləri – dil, davranış modelləri, mərasimlər və simvolik ifadələr bir-birinə ötürülür, uyğunlaşır bunun nəticəsində isə yeni hibrid formalar yaranır.

Tədqiqat işində türk dillərində mərasim terminlərinin sosial media və virtual kommunikasiya mühitində baş verən leksik dəyişmələri təhlil olunur və bu dəyişmələr ənənəvi diskursdan rəqəmsal diskursa keçid kontekstində qiymətləndirilir.

Rəqəmsal diskurs çərçivəsində ənənəvi mərasim terminləri leksik dəyişmələrə məruz qalır və yeni hibrid dil formaları yaranır. Bu zaman terminlər yenii kommunikativ, ekspressiv və simvolik funksiyalar qazanır: *white wedding, reels-toy, nişan vloq, xına parti* və s. *Bu kimi ifadələr dilin semiotik strukturunda dəyişikliyin yaranmasına səbəb olur. Dijital dəvətnamə, onlayn başsağlığı, zoom toyu* və s. kimi mərasim adları isə dilin praqmatik səviyyəsində dəyişiklik yaradır. Hazırda sosial platformalar ənənəvi mərasimləri praktik yönlü hadisəyə çevirmişdir. Məsələn, ailə-məişət mərasimlərindən olan qırx çıxarma mərasimi *baby shower* formatında keçirilir. Eyni zamanda bu hadisə gender kodlarına da təsir edir. Adətən, yalnız qadınlar iştirak edən bu mərasimdə hazırda hər iki cins iştirak edir. Türkiyə türkcəsində *kırk uçurma* adlanan mərasim fotozona, dekorun daxil olması ilə ritual kommersiya halına gəlmişdir. Multimodal və vizual elementlər kimi emojilər və vizual simvollardan istifadə isə mərasim terminlərinin semiotik strukturunun genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Dilin sosial və mədəni reallıqları əks etdirən dinamik sistem olmasını nəzərə alsaq, toy, nişan, yas və digər mərasimlərlə bağlı terminlərin ənənəvi semantik sabitliyinin rəqəmsal kommunikasiya mühitində yeni funksional, eyni zamanda diskursiv çalarlar qazanmasını təbii prosses kimi qiymətləndirmək olar. Lakin bu dəyişikliklər yalnız leksik vahidlərin yenilənməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda

konseptual düşüncə sisteminin və mədəni adaptasiya proseslərinin dilə inteqrasiyası kimi daha dərin səviyyədə özünü göstərir. Belə transformasiyalar xalqın düşüncə tərzinə də təsir edərək, ənənəvi dəyərlər sisteminin, milli-mədəni identiklik komponentlərinin zəifləməsinə səbəb ola bilər. Mərasim leksikasında baş verən dəyişikliklər inteqrasiya və identiklik arasında dinamik tarazlıq məsələsini gündəmə gətirir.

Açar sözlər: Türk dilləri, mərasim leksikası, rəqəmsal mühit, sosial media, leksik dəyişmələr, diskurs, multimodallı.

DIGITAL DISCOURSE AND THE RITUAL LEXICON OF TURKIC LANGUAGES: FROM TRADITION TO VIRTUAL DISCOURSE

"Culture is the totality of common bonds among different societies. A cultural formation is born within a certain period of time, lives, and eventually dies" *(Ziya Gökalp, 1976*). Culture, historically characterized as a system of values, behavioral models, and symbolic expressions of a given society, has in the modern era acquired a more flexible and interactive nature, manifesting itself as a complex system that simultaneously ensures stability and undergoes transformation through intercultural interaction. Processes such as globalization, migration, and the rapid development of digital communication technologies have intensified the circulation of cultural elements −language, behavioral patterns, rituals, and symbolic forms −among different societies, leading to adaptation and the emergence of new hybrid cultural forms.

This study analyzes lexical changes in ritual terminology within Turkic languages in the context of social media and virtual communication environments, evaluating these changes through the transition from traditional discourse to digital discourse.

Within digital discourse, traditional ritual terms undergo lexical transformation and give rise to new hybrid linguistic forms. In this process, terms acquire new communicative, expressive, and symbolic functions, as illustrated by expressions such as ***white wedding***, ***reels-toy***, ***nişan vlog***, and ***kına party***. Such forms contribute to changes in the semiotic structure of language. Additionally, expressions like ***digital invitation***, ***online condolence***, and ***Zoom wedding*** indicate transformations at the pragmatic level of language. Contemporary social platforms have increasingly transformed traditional rituals into practice-oriented events. For instance, the traditional ***qırx çıxarma*** ceremony has, in some cases, been recontextualized within a ***baby shower*** format. This transformation also influences gender coding, as rituals traditionally attended exclusively by women now include participants of both genders. In Turkish, the ***kırk uçurma*** ceremony has become increasingly commercialized through the incorporation of photo zones and decorative elements. The use of multimodal and visual components such as emojis and symbolic icons further expands the semiotic structure of ritual terminology.

Considering language as a dynamic system reflecting social and cultural realities, the semantic stability of terms related to rituals such as weddings, engagements, and funerals is naturally being reconfigured in digital communication environments, acquiring new functional and discursive dimensions. However, these changes are not limited to lexical renewal; they also operate at a deeper level through the integration of conceptual thinking systems and cultural adaptation processes into language. Such transformations influence collective patterns of thought and may contribute to the weakening of traditional value systems and components of national-cultural identity. Therefore, lexical changes in the ritual lexicon raise an important issue of dynamic balance between cultural integration and identity preservation.

Key words: Turkic languages, ritual lexicon, digital environment, social media, lexical change, discourse, multimodality.